

REVISTA ARHIVELOR

**anul XLVII
vol. XXXII
nr. 1**

BUCUREȘTI 1970

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

REVISTA ARHIVELOR

ANUL XLVII
VOL. XXXII
NR. 1

BUCUREȘTI
1970

ARHIVEL

COMITETUL DE REDACȚIE

V. ARIMIA, FL. BOERAȘ, ȘT. HURMUZACHE - redactor șef, IL. LEONTE,
I. MĂRCUȘ, M. REGLEANU, M. SOVEJA, GH. UNGUREANU

ANUL XXV

NUMĂRUL X

1991

Redactori: I. BURLACU, V. GROZAV
Secretar de redacție: M. TUDORICĂ

NOTĂ EXPLICATIVĂ

privind numerotarea „Revistei Arhivelor“ de la apariție pînă în
prezent

<u>Vol.</u>	<u>Nr.</u>	<u>An</u>
I	1—3	1924—1926
II	4—5	1927—1929
III	6—8	1936—1939
IV	1—2	1940—1941
V	1—2	1942—1943
VI	1—2	1944—1945
VII	1—2	1946—1947
VIII	1	1958
IX	2	1958
X	1	1959
XI	2	1959
XII	1	1960
XIII	2	1960
XIV	1	1961
XV	2	1961
XVI	1	1962
XVII	2	1962
XVIII	1	1963
XIX	2	1963
XX	1	1964
XXI	2	1964
XXII	1	1965
XXIII	2	1965
XXIV	1	1966
XXV	2	1966
XXVI	1	1967
XXVII	2	1967
XXVIII	1	1968
XXIX	2	1968
XXX	1	1969
XXXI	2	1969

CONTRIBUȚII LA ISTORICUL ARHIVEI BISTRITEI ÎN SECOLELE XVI — XX

GERNOT NUSSBÄCHER

Arhiva orașului Bistrița, prin bogăția și importanța materialelor documentare cuprinse în ea, este una din cele mai valoroase arhive orășenești ale țării noastre¹. Acest lucru reiese și din numeroasele studii publicate în ultimii ani bazate pe documente din arhiva Bistriței².

Organizarea actuală a arhivei Bistriței se datorește îndeosebi merituosului arhivar dr. Albert Berger (1864—1936) care în perioada anilor 1888—1908³ a ordonat-o după indicațiile primite de la Franz Zimmermann din Sibiu⁴. Documentele le-a încadrat în șapte „grupe de arhivă” (Archivgruppen):

- I. Documente (Urkunden)
- II. Acte (Akten)
- III. Protocoale (Protokollbücher)
- IV. Registre de socoteli și de impozite (Rechnungs- und Steuerbücher)

¹ Eugen v. Friedenfels, *Die Archive Siebenbürgens als Quellen vaterländischer Geschichte*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde” (În continuare „Archiv des Vereins”) seria veche, vol. II, Sibiu, 1845, p. 22—23.

² Amintim numai câteva din aceste lucrări: Beatrice Daicoviciu, *Orașele din Transilvania și răscoala lui Iovan Nenada*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai” Cluj, s.Historia, fasc. 1 1964, p. 31—40; M. Dan și S. Goldenberg, *Bistrița în secolul al XVI-lea și relațiile ei comerciale cu Moldova*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Cluj, s.Historia, fasc. 2, 1964, p. 23—83; S. Goldenberg, *Clujul în secolul XVI*, Edit. Academiei R.P.R., București, 1958; S. Goldenberg, *Contribuție la o istorie a cămării și monetăriei din Baia Mare*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, I—II, 1958—1959, p. 153—162; S. Goldenberg, *Italiani și raguzani în viața economică a Transilvaniei în secolul al XVI-lea*, în „Studii”, XVI, nr. 3, 1963, p. 591—619; S. Goldenberg, *Frământări sociale și religioase la Cluj oglindite într-o scrisoare din 1571*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, I—II, 1958—1959, p. 371—373; Jakó Zsigmond, *Az erdélyi papírművek feudalizmuskori történelmének vázlata (XVI—XVII század)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, s.Historia, fasc. 2, 1962, p. 59—81; partea II-a, 1712—1848, ibidem, fasc. 1, 1964, p. 55—92; Alexandru Măreș, *Cînd și unde s-au lipărit Tilcul evangheliilor și Molitvenicul Românesc?*, în „Limba Română”, anul XVI, nr. 2, 1967, p. 119—130; Fr. Pall, *Frământările sociale și religioase din Cluj în jurul anului 1570*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, V, 1962, p. 7—34.

³ Gernot Nussbächer, *Evoluția organizării arhivistice a subgrupeii „II a — Acte fasciculate” din Arhiva orașului Bistrița*, Cluj, 1961—1962, manuscris la Arhivele Statului Cluj și la Arhivele Statului Brașov, p. 1.

⁴ Dr. Albert Berger, *Urkunden-Regesten aus dem allen Bistritzer Archive von 1203 bis 1490*, în „Programm des evangelischen Obergymnasium A.B. ... zu Bistritz ... 1892/1893, Bistrița, 1893, p. 6.

V. Colecții de legi (Gesetzbücher)

VI. Biblioteca arhivei (Archivbibliothek)

VII. Repertorii (Repertorien).

Grupa de arhivă I (Documente) cuprinde documentele pînă la anul 1700 inclusiv. Cel mai vechi document original este din anul 1291, prima transcriere din 1224 (privilegiul „Andreanum”), iar prima mențiune a unui document este din anul 1203. Dr. Albert Berger a publicat regestele documentelor pînă la anul 1526⁵, iar la Arhivele Statului Cluj se păstrează în manuscris continuarea pînă la anul 1570.

Grupa de arhivă II (Acte) continuă în principiu documentele din prima grupă și cuprinde următoarele subgrupe :

II a Acte fasciculate (Faszikularakten) cca 1700—1785

II b Actele magistratului (Magistratsakten) 1785—1875

II c Actele poliției (Polizeiakten) 1848—1849

II d Actele prezidiale ale magistratului (Magistratspräsidialakten) 1847—1876

II e Acte judiciare (Judizialakten) 1787—1852

II f Acte de recensămint (Volkszählungsakten) 1850, 1857, 1870.

II g Acte privind recrutările (Rekrutierungsakten) 1852—1873

II h Actele comitatului Turda din perioada iosefină (Akten des Thordaer Komitates aus der Zeit Josephs II) 1784—1789.

Grupa protocoalelor cuprinde subgrupele :

III a Protocoale ale magistratului (Magistratsprotokolle) din anii 1517—1880, în care grupă sînt incluse și copiere vechi (Kopialbücher), registre de intrare (Exhibitenprotokolle), protocoale ale comunității centumvirale (Kommunitätsprotokolle), etc.

III b Protocoale judiciare (Gerichtsprotokolle) 1748—1871. În perioada mai veche problemele judiciare au fost trecute în protocoalele magistratului.

III c Protocoale ale comunității centumvirale (Kommunitätsprotokolle) 1796—1876.

III d Protocoale divizorale (Teilungsprotokolle), începînd din anul 1573.

III e Protocoale despre ordine comițiale și guberniale (Protokolle über Comital — und Gubernialverordnungen) 1720—1846.

III f și III g. diferite protocoale speciale ale magistratului.

III h Cartea funduară (Grundbuch) din perioada iosefină.

Grupa registrelor de socoteli și de impozite cuprinde următoarele subgrupe :

IV A Registre de impozite (Steuerbücher) ale orașului și ale satelor din districtul Bistriței, 1520—1848.

IV a Socotelile orașului, mai tîrziu socotelile alodiale (Städtische Hauptrechnungen, Allodialrechnungen) din perioada 1461—1878.

IV b Socoteli alodiale ale satelor din districtul Bistriței 1754—1865.

IV c Socoteli economice orășenești (Städtische Wirtschaftsrechnungen) 1486—1871.

Din grupa VI (biblioteca) se păstrează împreună cu materialele arhiviste câteva manuscrise medievale.

Grupa VII cuprinde repertorii despre grupa documentelor (VII a), primul fiind o copie cu întregiri ulterioare a repertoriului lui Georgius Seraphin, executată la mijlocul secolului al XVII-lea. VII b cuprinde repertoriile (nr. 1—12) despre grupa actelor fasciculate (II a), iar în continuare, VII e—VII g sînt repertoriile grupelor III, IV, V, VI, VII, alcătuite de Dr. Albert Berger în anul 1907. VII h sînt registre de evidență despre împrumutarea actelor din arhivă (1819—1852).

Prima știre, cunoscută nouă, despre istoricul arhivei Bistriței datează din anii 1547—1553, perioadă în care a fost achiziționat un dulap pentru păstrarea documentelor (receptaculum literarum) ⁶.

O altă mențiune, descoperită de noi în luna mai 1967, arată că la 25 octombrie 1562 s-au plătit lui Georgius Seraphin, notarul orașului, 12 florini pentru inventarierea privilegiilor într-un registru, în vederea ușurării folosirii lor ⁷.

Aceasta confirmă afirmația de mai sus potrivit căreia primul inventar al arhivei Bistriței a fost întocmit de notarul Georgius Seraphin ⁸ și nu așa cum s-a afirmat anterior de umanistul Christian Pomarius, originar din Bistrița, care a întocmit inventarele arhivelor din Sibiu (1546) și Brașov (1553). Acest inventar a fost descris pentru prima dată de Franz Zimmermann ⁹, iar Dr. Albert Berger arată că din deceniul al șaptelea al secolului al XIX-lea el a dispărut din arhiva Bistriței ¹⁰. Dr. Gustav Gündisch în anul 1964 ne-a semnalat existența lui la Arhivele Statului din Sibiu, pentru care îi mulțumim.

Numai o analiză superficială a inventarului putea arăta o asemănare a inventarului Bistriței cu cele de la Sibiu și Brașov, prin faptul că grupele de documente cuprinse în despărțituri ale dulapului de arhivă erau desemnate cu literele alfabetului, lucru obișnuit în evul mediu ¹¹. Un studiu mai atent dovedește că inventarul lui Georgius Seraphin realizează un progres însemnat față de inventarele lui Pomarius.

În primul rînd, grupele desemnate prin litere conțin documente care se referă numai la problema indicată în titlul grupei.

⁵ Ibidem, p. 3—58; Ibidem, II, Teil, 1191—1516, in Programm..., 1893/1894, Bistrița 1894, p. 3—44; Ibidem, III, Teil, 1517—1526, in Programm..., 1894/1895, Bistrița 1895 p. 3—45.

⁶ Friedrich Kramer, *Bistritz um die Mitte des 16. Jahrhunderts. Auf Grund eines Rechnungsbuches für die Jahre 1547—1553*, in „Archiv des Vereins“, Neue Folge, XXI, 1887, p. 34.

⁷ Arh. St. Cluj. Arhiva orașului Bistrița (in continuare A.O.B.), IV, a. nr. 26, p. 304: „Dominico, die videlicet Crispini (25 octombrie 1562). Eodem die dedimus D. Notario pro registratione omnium literarum privilegialium in vnum protocolon seu regestrum, leiori querendi gratia factum fl. 12”.

⁸ G. Nussbächer, *Din acțiunea arhivistică a lui Christian Pomarius*, in „Revista Arhivelor”, VIII, nr. 2, 1965, p. 179.

⁹ Franz Zimmermann, *Urkunden des Stadtarchivs Bistritz in Siebenbürgen von 1286—1526*, in „Archivalische Zeitschrift”, ed. Franz von Löher, vol. XII, München, 1887, p. 75—76.

¹⁰ Dr. Albert Berger, *op. cit.*, in „Programm... 1892/1893, p. 5, nota 2.

¹¹ Vezi Franz von Löher, *Geschichte des Archivwesens in Deutschland*, in „Archivalische Zeitschrift”, vol. XIII, München, 1888, p. 111; de exemplu la Wrocław în 1484, cf. Dr. Markgraf, *Geschichte des städtischen Urkundenarchivs zu Breslau*, in „Archivalische Zeitschrift”, ed. Franz von Löher, vol. III, Stuttgart, 1878, p. 117—119.

În al doilea rind, față de regestele scurte ale lui Pomarius, cele întocmite de Seraphin sînt foarte ample, cuprinzînd în majoritatea lor data și particularitățile externe ale documentelor, care sînt inventariate cronologic în cadrul grupelor.

Dacă inventarele lui Pomarius sînt scrise numai în limba latină, cel al lui Georgius Seraphin este bilingv, fiind scris în limbile latină și germană, ceea ce ușura folosirea lui.

Inventarul arhivei Bistriței are 150 de poziții fiind mai mic decît cele din Sibiu și Brașov, care conțin 312 și respectiv 309 poziții.

El a fost completat ulterior la grupele A, B (1583), D (1593—1639 + 1640), H (1615), I, M, N. (1640), P (1578), T (1564), W (1609), X (1567—1572), Z (1568—1593), AA (1578), CC (1574—1589) și DD (numai în tabla de materii), iar pe filele 41—43 se află însemnări cronistice din anii 1593, 1600, 1601, 1602, 1604, 1641, 1642, 1660.

S-a păstrat o copie de 30 pagini după inventarul de arhivă al lui Georgius Seraphin¹² de pe la 1640, numai textul latin, cu unele completări față de original și anume la grupele: C (un document de la Matei Corvinul din 1474 și unul de la Conventul din Cluj-Mănăstur din 1457), E (1494) și L (1490, 1590, 1593).

Pînă pe la mijlocul secolului al XVIII-lea nu mai cunoaștem, deocamdată, alte știri privitoare la istoricul arhivei orașului Bistrița. După anul 1742 există un fragment de inventar, alcătuit probabil de M. E. Rohrmann sau J. Bertleff¹³ care cuprinde conținutul „loculilor” 5, 6, 7, 8, din dulapul de arhivă, și anume:

Loculus 5: Conclusa Magistratus et Communitatis Bistriciensis, Compositiones ac ordinationes, ut et protestationes, nec non deliberata, numerotate pînă la nr. 8, apoi 12 documente nenumerotate din anii 1506—1704.

Loculus 6: Testamenta seu Legata, Venditiones et Cambia, Opignorationes et Conventiones inter Haeredes, 26 numere din anii 1432—1742.

Loculus 7: Armales sive Privilegiales Literae, quarum vigore quidam in numerum Nobilium annuerantur et Introductoriae, 17 numere din anii 1484—1649.

Loculus 8: Mandata Caesareo-Regia ac Principum ad supremos Officiales et Magistratum Bistriciensem, ut et Trium Nationum in Transilvania emanata Patenta, 25 de numere din anii 1416—1681.

O știre din anul 1750 indică confecționarea unui dulap pentru arhiva Bistriței¹⁴.

O nouă organizare a unei părți din arhiva Bistriței a început-o arhivarul Daniel Heinrich, a cărui activitate este cunoscută de la 1 octombrie 1760—4 septembrie 1765¹⁵:

¹² A.O.B., VII, a. nr. 1, cu numărul vechi din secolul XVIII, „nr. 3”.

¹³ A.O.B. VII. a. nr. 2.

¹⁴ A.O.B. III. a. nr. 47, Protocolul magistratului 1750, p. 154, din 9 martie 1750.

¹⁵ A.O.B. VII. a. nr. 3, cu numărul vechi din secolul XVIII „Nr. 1”. Dr. Albert Berger a datat acest fragment în jurul anului 1750, datarea noastră se bazează pe compararea scrisului cu alte acte, care au fost scrise de Daniel Heinrich. Datele de funcționare ale arhivarilor Bistriței prezentate în această lucrare sînt luate după lista arhivarilor Bistriței întocmită de autorul acestei lucrări în anii 1961—1962.

Loculus 13: Commissiones de la Mihail Apafi, 1688 pină la Ioan Haller, 1745, în ordine cronologică, arătînd pentru fiecare an cîte sînt de la care emitent (gubernator).

Loculus 14: Privilegiorum aliorumque scriptorum copiae, cinci documente cadru cuprinzînd transcrieri de documente din secolele XIV—XVI, pină la 1714.

Loculus 15: Leges Patriae, supremorum officialium Literae, nec non Nationem Saxoniam concernentia scripta, ac ab Excelso Regio Gubernio extradatae Instructiones, item Excelso Regio Gubernio porrectae Instantiae, 6—7 documente din anii 1642—1744.

Loculus 16: Constitutiones Speciales Civitatis Bistriciensis, Item Instantiae Magistratui porrectae, 4 documente din anii 1720—1748.

Loculus 17: Salis Nitri coctionem concernentia, et Obligationes eorum, ad quos Publicum Praetensiones habet, un document din 1676.

Activitatea de ordonare și inventariere a documentelor vechi din arhiva Bistriței, desfășurată de Michael Bertleff (între 1812—1816) și de profesorul Fr. Storch (între 1865—1869) a fost descrisă de Franz Zimmermann¹⁶ și Dr. Albert Berger¹⁷.

După 1765 însă, se puneă tot mai acut problema organizării materialului din secolul al XVIII-lea, care a fost constituit în fascicule pe probleme.

Ordonarea Schanckebanck I. Primul repertoriu al actelor fasciculate se datorește arhivarului Jakob de Schanckebanck, care a ocupat această funcție în perioada 20 decembrie 1769—12 februarie 1775. Acest repertoriu este probabil inventarul arhivei găsite la preluarea serviciului. El cuprinde materiale grupate după literele de început ale conținutului fasciculelor de la B la Z și indică sub ce număr al despărțiturilor unui dulap se găsește fascicolul¹⁸. În total există 50 de despărțituri, numerotate de la 1 la 50.

Centralizînd de la toate literele materialele cu același număr, ne dăm seama, că, fără un repertoriu, actele erau într-adevăr de negăsit. Sub fiecare număr erau cuprinse fascicule despre probleme complet diferite. Ca exemplu, dăm conținutul fascicolului nr. 5:

Die von Ao—1755—1758 inclus. rückständige *Taxa Domorum Schemata Executionalia*.

Die Expensen der *Maramarischer* Reambulation betr.

Die *Maxaische* Passiv-Schulden-Sache betr.

Merces exoticas concern.

Die Bonification für *Nagjfalú* und Szent Iván

Den einzuführenden *Nasszoder* Jahrmarekt betr.

Fontes *salsos* concernentia scripta.

Despre sare, de exemplu, se găsesc acte și sub alte numere din repertoriu:

Nr. 47 Das *Saltz-Weesen* betr.

Nr. 48 *Saltz* Brunnen in Pintak betr.

¹⁶ Franz Zimmermann, *op. cit.*, p. 76—77.

¹⁷ Dr. Albert Berger, *op. cit.*, p. 5—6.

¹⁸ A.O.B. VII. b. nr. 2; pe prima foaie, unde ar fi trebuit să fie trecute materiile cu litera A nu scrie decît „Repertorium” și nu se poate observa nici o altă urmă de scriere. Nu lipsește nici o foaie din acest repertoriu, după cum se poate constata.

Numai fasciculele din loculi nr. 31 și 32 cuprindeau acte privind probleme legate între ele într-o oarecare măsură :

Nr. 31

Unglückselige Zufälle betr.
Die Feuers-Brünste betr.
Die Wasser-Fluthen betr.

Nr. 32

Contagions-Expensen

Plaiaschen betr.

Pest — Regulament

Præcautions — Verordnungen wider die in Moldau und Wallachey Ao. 1770 ausgebrochene Pest.

Munca de inventariere a fost controlată la 18 decembrie 1770 și la 12 iulie 1771 de către judele orașului Johann Friedrich Klein von Straussenburg. Ultimele însemnări în acest repertoriu s-au făcut la sfârșitul anului 1771.

După unele însemnări repertoriul cuprinde mai ales actele din al treilea sfert al secolului al XVIII-lea, care erau de uz curent, însă foarte probabil și o parte a materialului anterior, cel puțin pentru unele probleme mai importante și permanente, cum sînt de exemplu actele despre date-riile orașului. Cantitativ, repertoriul cuprinde titlurile a peste 300 de fascicule.

Din cele arătate mai sus reiese că materialul după această ordonare era greu de folosit ceea ce a impus o nouă organizare a arhivei, care s-a efectuat în anul 1772, tot de către Jakob de Schanckebanck.

Ordonarea Schanckebanck II. Jakob de Schanckebanck a întocmit un nou repertoriu¹⁹, care cuprinde două părți : în prima parte materia-
lele erau repartizate pe 50 de „loculi”²⁰, iar în a doua parte au fost cuprinse fascicule de acte „care au fost transportate din arhiva de jos în arhiva de sus”.

Fasciculele din partea întâia, în număr de 230, sînt ordonate după alfabet, în așa fel, încît titlurile începînd cu aceeași literă se păstrează în același „loculus”.

Repartizarea literelor pe loculi este următoarea :

Litera	Loculus	Litera	Loculus
A	1—5	M	24
B	6—7	N	30
C	15—19	O	44
D	47—50	P	26—29
E	11	Q	33
F	12—13	R	31—32
G	21—22	S	34—40
H	25	T	41
I	8—10	V	42—43
K	14	Z	45
L	23		

¹⁹ A.O.B. VII. b. nr. 7.

²⁰ Loculus 20 și 46 nu figurează în acest repertoriu.

La rîndul lor, locuții în ordinea crescîndă a numerelor, sînt repartizate materiilor cu următoarele litere :

Loculus	Litera	Loculus	Litera
1—5	A	26—29	P
6—7	B	30	N
8—10	I	31—32	R
11	E	33	Q
12—13	F	34—40	S
14	K	41	T
15—19	C	42—43	V
21—22	G	44	O
23	L	45	Z
24	M	47—50	D
25	H		

Încercările noastre de pînă acum nu au putut găsi o explicare acestei repartizări, dar numerotarea locuților de la 1 la 50 denotă, probabil, că s-a folosit în continuare dulapul de la ordonarea Schanckebanck I.

Ordonarea Schanckebanck II era mult simplificată și mai ușor de folosit față de cea anterioară. În cadrul ei s-au repartizat unor materii recente fascicule separate. În multe cazuri s-au păstrat titlurile după prima ordonare, încadrîndu-se materia la litera respectivă. Atribuirea materiilor la diferite litere este uneori arbitrară. De aceea, în repertoriu există o rubrică în care se indică la care literă și în care loculus trebuie căutată materia respectivă.

De exemplu, la litera F — căreia îi sînt repartizate loculi 12 și 13 — găsim pe lîngă altele :

Derer Früchte verbottenen *Auffkauff* betr. Litt. A. Loc. 5.

Derer Früchte *Procreation* betr. Litt. P. Loc. 28.

E Frugibus Ustionem *Cerevisiae* et *Cremati* Lit. C. Loc. 15.

După conținutul lor, toate aceste materii ar fi putut fi încadrate mai bine la litera F.

A doua parte a repertoriului ordonării Schanckebanck II este organizată după un sistem cu totul diferit. Fasciculele sînt însemnate cu literele de la A—Z, AA—ZZ, AAA—ZZZ, AAAA—ZZZZ, AAAAA—VVVVV, în total 117 fascicule, care au fost păstrate inițial în „arhiva de jos”. Nu se poate constata nici o ordine logică în această listă, care a servit probabil numai ca inventar la mutarea lor.

Pentru înlăturarea deficiențelor ordonării Schanckebanck II, arhivarii care au urmat lui Jakob de Schanckebanck au căutat să concentreze într-un singur loc fasciculele cu tematică înrudită. Astfel s-a ajuns, cu timpul, la o nouă organizare a actelor fasciculate, pe care noi o denumim *Ordonarea Schanckebanck îmbunătățită*, deoarece ca instrument de evidență al acestei ordonări a fost folosit repertoriul lui Schanckebanck din 1772. Îmbunătățirile au fost efectuate de către arhivarii : Daniel Dinges (8 februarie 1772—1777), Georg Theophil Teckelt (1776—3 iunie 1777)²¹,

²¹ Despre Georg Theophil (Gottlieb) Teckelt (Töckelt) vezi și Dr. Albert Berger, *Verzeichnis der Bistritzer Oberrichter auf Grund urkundlicher Quellen* în „Festgabe der Stadt Bistritz”, Bistrița 1897, p. 96.

Georg Gellner (14 septembrie 1778—18 noiembrie 1781), Johann Franck (21 iunie 1781—20 octombrie 1783), Johann Baron Schaller de Löventhal (13 noiembrie 1781—20 octombrie 1783)²², Andreas Teuchert (19 octombrie 1781—3 februarie 1784—31 octombrie 1787), Georg Gunesch (11 martie—12 iulie 1784), Michael Bertleff (24 iunie 1784).

Ordonarea Schanckebanck îmbunătățită cuprinde loculi numerotate de la 1 până la 55²³. În parte, titlurile lui Schanckebanck au rămas, dar arhivarii amintiți mai sus au îmbogățit repertoriul cu noi fascicule, au șters numerele vechi și au dat numere noi, chiar de mai multe ori aceluiași fascicol. Cercetări mai amănunțite ar putea stabili aportul fiecăruia dintre arhivari la această organizare.

În noua organizare problemele legate de fisc erau incluse în locusul 10, iar locusul 31 conținea probleme bisericești. Dar în același timp mai persistă multe elemente artificiale. Găsim de exemplu în

Loculus 35 :

Saltz Brunnen überhaupt betreffend
Culturam Pecorum betr.
Constitutiones Medicorum, Chyrurgorum etc.
Dinges und Barthische Erbfalssache betr.
Die Judith Gondossin u. Steph. Hesch betr.
Die Heb-Ammen betr.
Jahrmareks-Publicationen betr.
Nundinae Debreczinienses et Topanfaluenses
Nundinae generaliter
Die Pupillen überhaupt betr.
Raupenstrauch Kaufmans Contract wegen Übernahme des Mich.
Kreuttnerischen Waaren Lagers
Salis minuti distractio
Thesaurorum inventionem conc.

Acest locus conținea deci materii despre sare, creșterea vitelor, succesiuni și orfani, medici, chirurghi, moașe, tirguri, descoperiri de tezaure, comercianți.

Ordonarea Schanckebanck îmbunătățită se folosea încă din anul 1791²⁴.

Ordonarea Lani. La 22 aprilie 1786 guberniul Transilvaniei a emis ordinul nr. 3597 care prevedea ca toate actele juridice („omnia in Archivis ad Judiciale spectantia acta”) să fie păstrate separat de celelalte categorii²⁵. Începînd cu anul 1787 actele juridice curente au fost înregistrate separat, formînd în prezent—după organizarea dată de Dr. Albert Berger—subgrupa de arhivă II. e.

Deocamdată nu cunoaștem împrejurările amănunțite în care acest ordin gubernial a fost aplicat la materialul mai vechi. În arhiva orașului

²² Despre Johann (Gottlieb) Baron (Freiherr) von Löwenthal vezi și Dr. Albert Berger, *Verzeichnis...*, *op. cit.*, p. 97 și 98.

²³ Loculus 52 nu există în repertoriu.

²⁴ A.O.B. II.a, fasc. 118/1791.II.11.

²⁵ A.O.B. II. b. nr. 293/1786.

Bistrița se păstrează un repertoriu cu inscripția din secolul al XIX-lea : „Repertorium ueber die Judicialia aus der Josephinischen Verwaltung”²⁶. Din inscripția veche se pot vedea numai cuvintele „Sub B”. Într-adevăr, atât în subgrupa II. a, cât și în subgrupa II.b se găsesc acte judiciare care poartă cota „b” precum și indicarea loculusului și fascicolului, care corespund acestui repertoriu. După datele pe care le posedăm pînă în prezent, acest repertoriu „Sub B” cuprinde material dintre anii 1761—1789.

Criteriul de ordonare a materialelor este tot alfabetic. Fiecărei litere îi corespunde un loculus, în cadrul căruia fiecare proces are un fascicol propriu. În unele cazuri însă într-un fascicol sînt cuprinse și două procese ale aceleiași persoane. Data procesului nu este dată în repertoriu. Repertoriul „Sub B” cuprinde în total 204 de fascicule, și anume :

Littera	Loculus	Numerus
A	1	1— 5
B	2	1—23
C	3	1— 6
D	4	1— 9
E	5	1— 6
F	6	1—11
G	7	1—16
H	8	1—17
I	9	1— 4
K	10	1—27
L	11	1—12
M	12	1—13
N	13	1— 6
O	14	
P	15	1— 6
Q	16	...
R	17	1—10
S	18	1—25
T	19	1—14
U.V	20	1— 7
W	21	1— 4
Z	22	1— 3

Repertoriului „Sub B” îi corespunde un altul²⁷, cuprinzînd actele care au la cotă litera „A”. Ele provin în cantitate mare din prima jumătate a secolului al XVIII-lea pînă la 1784, iar cu unele excepții pînă la 1789, deoarece de la 1785, actele sînt păstrate în ordinea numerelor de înregistrare în cadrul subgrupeii II.b. Actele care au cotele cu litera A sînt cu conținut „politic-economic” — cum se numeau la acea vreme, spre deosebire de cele juridice cuprinse în repertoriul „Sub B”. Repertoriul

²⁶ A.O.B. VII. b. nr. 8.

²⁷ A.O.B. VII. b. nr. 1.

„A” cuprinde 153 de fascicule repartizate în 22 de loculi și este organizat asemănător celui „Sub B”²⁸:

Littera	Loculus	Fasciculus
A	1	1—12
B	2	1—13
C	3	1— 3
D	4	1— 4
E	5	1— 6
F	6	1— 5
G	7	1—11
H	8	1— 7
I	9	1— 8
K	10	1— 6
L	11	1— 3
M	12	1— 8
N	13	1— 3
O	14	1—..
P	15	1— 8
Q	16	1—..
R	17	1— 4
S	18	1—16
T	19	1—10
U, V	20	1— 5
W	21	1—11
Z	22	1— 8

Repertoriile „A” și „B” prezintă nu numai asemănări interne de organizare a materialului din aceeași perioadă, ci și externe, anume literele tipărite pe marginea paginilor sînt egale la ambele repertorii — fiind executate probabil la tipografia lui Petrus Eckhart din Bistrița — și, ce este mai important, scrisul la ambele repertorii este același. După scris și după sistem, aceste două repertorii trebuie atribuite arhivarului Johann Gottfried Lani (1791—1795)²⁹.

Lani, în noua organizare a arhivei Bistriței, nu a trecut cota numai pe fiecare fascicol, ci pe majoritatea actelor din cadrul lui, astfel încît actul scos putea fi ușor rearhivat după cotă. Materialele în ordonarea Lani sînt mai concentrate, și ca atare, ordonarea Lani este superioară ordonărilor anterioare devenind baza organizării de mai târziu și actuale a subgrupeii II.a.

Materiile sînt uneori foarte concentrate, alteori foarte amănunțit separate una de alta, spre exemplu :

Loculus 18 Fasciculus 2

²⁸ În acest loc trebuie să mai amintim, că deja arhivarul Löventhal a început o organizare a materialului arhivistic pe loculi, și în cadrul acestora pe fascicule, numerotînd chiar fiecare act. Urmele acestei ordonări ne sînt cunoscute numai din cîteva acte avînd cota „Loc. 1, fasc. 3”, care privesc construcții de poduri.

²⁹ Despre Johann Gottfried Lani vezi și Dr. Albert Berger, *Verzeichnis...*, *op. cit.*, p. 99.

Schulwesen, Bücherwesen, Zeitungen, Kirchen, Klöster, Pfarrsachen, Portio Canonica, Kirchensachen, Geistliche, Jesuiten; iar pe de altă parte:

Loculus 5 Fasciculus 5 Eichelmastung (total 8 acte)

Loculus 7 Fasciculus 2 Gift, Arsenik (total 5 acte)

Loculus 8 Fasciculus 1 Hofkanzlei (total 3 acte).

Ordonarea Lani-Connerth. Cu ocazia construirii unei noi case a magistratului la Bistrița, în anul 1796, arhiva a fost mutată în casa lui Georg Berger ³⁰. În același timp, magistratul ia măsuri pentru punerea în ordine a arhivei, cere și primește aprobarea guvernului pentru reorganizarea arhivei ³¹. Curînd după aceasta, în cadrul reorganizării administrației din teritoriul Obștei sașilor din Transilvania prin așa zisele „puncte reglative”, la 13 februarie 1797, este publicat ordinul comitelui Obștei sașilor, Michael Brukenthal, prin care personalul cancelariei magistratului este redus cu 9 funcționari, printre care cei doi arhivari, Johann Gottlieb Connerth (1794—1797) și Daniel Cziegler (1795—1797), ca și fostul arhivar, care atunci era secretar villical, Johann Gottfried Lani ³².

În aceste condiții, fără un serviciu stabil, Lani, împreună cu Connerth, au început reordonarea arhivei, în așteptarea unei plăți ulterioare și a reangajării lor ca funcționari ai magistratului din Bistrița. Pe lângă aceasta, ei au lucrat și benevol în cancelaria magistratului, au conceput și au scris cereri pentru persoane particulare, ca să-și cîştige existența. După cum reiese dintr-un raport al lor din 24 iulie 1799, în cei doi ani și jumătate de la concedierea lor, Lani și Connerth ar fi adus magistratului Bistriței, prin munca lor neplătită, economii de peste 500 de florini ³³.

În sfîrșit la 22 iunie 1800 se citește comunității centumvirale din Bistrița ordinul gubernial nr. 4386 din 23 mai 1800 prin care se aprobă plata sumei de 379 florini și 22 crețari lui Lani și Connerth, dacă magistratul se va convinge că cei doi au clasat într-adevăr 22 672 de acte, așa cum au raportat la 11 octombrie 1799. Comunitatea centumvirală a aprobat plata sumei respective, însă magistratul pretindea ca pe fiecare act să fie însemnată cota lui. Lani și Connerth au arătat însă, că numerotarea actelor ar fi o muncă uriașă pentru încă doi ani și ar însemna de fapt o inventariere a arhivei. Ei propun să se mențină numerotarea de pînă acum deoarece cu ajutorul ei se poate calcula cantitatea muncii efectuate și se constată eventuale lipsuri, și solicită ca remunerația să nu le mai fie reținută ³⁴. Într-adevăr, plata a fost efectuată încă în cursul aceluiași an ³⁵.

Lani și Connerth au desființat ordinea pe loculi și fascicule, păstrînd numai fascicule pe care le-au numerotat în continuare. Ei s-au bazat pe repertoriul lui Lani ale cărui fascicule erau numerotate — cu unele consecvențe — în ordinea lor inițială cu numere în continuare. Ordinea Lani-Connerth era cuprinsă și fixată într-un repertoriu cu titlul „Reper-

³⁰ A.O.B. II. b. nr. 878/1796.

³¹ A.O.B. II. b. nr. 15/1797.

³² A.O.B. II. b. nr. 111/1797. În schema magistratului din Bistrița erau prevăzuți doi arhivari deja din anul 1767 (A.O.B. III. a, Protocolul magistratului din anul 1767 p. 173, dar efectiv cunoaștem concomitent doi arhivari începînd numai din anul 1772).

³³ A.O.B. II. b. nr. 803/1799.

³⁴ A.O.B. II. b. nr. 733/1800.

³⁵ A.O.B. IV. a. Ausgaben Tit. 12 Document 400.

torium ueber die vom Jahr 1784 rückwärts bis an die Privilegien fasciculierten Materien von Fasc. 1—466”³⁶.

În repertoriul lor, Lani și Connerth au cuprins și actele judiciare din repertoriul „B” pînă la anul 1784, pe cînd cele de după 1785 au fost reîncadrate în parte în subgrupa actelor magistratului (II.b) în ordinea numerelor lor.

Lani și Connerth au însemnat aproape pe fiecare act cota fascicolului. Numerele pe care le-au dat pentru stabilirea cantității de acte ordonate dovedesc că înăuntrul fascicolelor actele nu erau puse după dată, ci la întîmplare, în ordinea în care au fost așezate în fascicol. Lani și Connerth au șters de obicei cotele anterioare și au îndreptat unele inconsecvențe ale ordinei Lani, pe care au îmbunătățit-o mai ales, printr-o mult mai judicioasă separare a materiilor pe fascicole.

Ordonarea Lani-Connerth suferă în ce privește aranjarea artificială a fasciculelor, explicabilă prin folosirea unei ordini anterioare.

Unele materii apar în mai multe fascicole, fiind amestecate cu alte materii, totuși cu oarecare tangență :

Fasc. 6

Auswanderung

Ueberläufer in die Moldau

Pest und Sanitätsvorkehrungen

Fasc. 96

Pest und Sanitätsvorkehrungen

Fasc. 358

Pest und Sanitätsvorkehrungen

Sanitätswächter, deren Anstellung betr.

Fasc. 214

Contumatz Cordon betr.

Rodnauer Contumatz

Fasc. 372

Rodnauer Contumatz, Visitation und Aestimation der dasigen Gebäude

Un alt exemplu ar fi :

Fasc. 36

Citationen für Erbnehmende und Flüchtlinge

Fasc. 39

Citationen für Flüchtlinge

Personsbeschreibung entwichener Uebelhäter

Fasc. 168

Deserteure vom Militär u. Provinc., siehe auch Flüchtlinge

Fasc. 6

Ueberläufer in die Moldau und Wallachei

În alte cazuri, Lani și Connerth au repartizat aceleași materii mai multe fascicole :

Fasc. 95 și Fasc. 379

Vieh-Seuche des Horn Viehs, Schafe und wüthende Hunde, dazu Verhaltungs Regeln u. Medikamente.

³⁶ A.O.B. VII. b. nr. 3.

Actele dietale au fost repartizate în următoarele fascicule :

Fasc. 270

Landtags Verhandlungen betr.

Fasc. 350

Landtags Verhandlungen v. Ao. 1740—44

Fasc. 351

Landtags Convocatorien von verschiedenen Jahren

Fasc. 352

Landtags Verabhandlungen v. 1736—1737

Fasc. 401

Landtags Verabhandlungen v. 1746—1752

Uneori au fost separate probleme greu de separat în documente, deoarece acolo sînt amintite împreună :

Fasc. 27

Dreissigstwesen betr. Verordnungen

Fasc. 81

Mauth-Weesen betr.

În general, Lani și Connerth au încadrat bine documentele ordonate. Dar, în cazuri ca cele amintite mai sus, nu au fost consecvenți, repartizînd acte cu conținut asemănător în fascicule diferite. Ordonarea Lani-Connerth a cuprins o mare parte a materialului arhivistic din secolul al XVIII-lea, dar aproximativ o treime a rămas neordonată.

Ordonarea Filkeni. În forma prezentată mai sus, subgrupa actelor fasciculate a fost folosită, timp de peste douăzeci de ani, pînă cînd s-a găsit un amator în persoana arhivarului Georg Filkeni (1819—1828)³⁷, care s-a ocupat de materialul secolului al XVIII-lea. În baza ordinului gubernial nr. 5868 din 4 iulie 1818, care fixa diurna pentru înregistrarea actelor vechi la 1 florin³⁸, el a început inventarierea materialului ordonat de Lani și Connerth. Repertoriul pe care l-a întocmit în timpul acestei ordonări se intitulează : „Index derer im alten Archiv in denen daselbst verfassten Fasciculn vorfindigen einzelnen Acten Stüke, u. zw. von Fascicul 1—100”³⁹.

Filkeni a lucrat 41 de zile la înregistrarea actelor, dar a ajuns numai pînă la fascicola 60, consemnînd în repertoriul său 1117 numere de acte originale (din anii 1573—1815, în cantitate mare după 1700 pînă la 1784) și copii (de la 1412 înainte). Filkeni a prevăzut toate actele prelucrate de el cu o cotă, care are următoarea înfățișare :

F(asciculus) N(umerus)...

A(ctus) N(umerus)...

În principiu, Filkeni a respectat ordinea stabilită de Lani și Connerth, încercînd să repartizeze unele acte mai corespunzător. Acest lucru nu i-a reușit însă în toate cazurile amestecînd probleme care inițial au fost bine repartizate. Filkeni a separat unele anexe de actele lor de bază, numerotîndu-le deosebit și încadrîndu-le chiar în fascicule separate.

³⁷ Despre Georg Gottlieb Filkeni vezi Dr. Albert Berger, *Verzeichnis...*, *op. cit.*, p. 99.

³⁸ A.O.B. IV. a. nr. 236, Litt. G. Doc. 7 și 8.

³⁹ A.O.B. VII. b. nr. 4.

Filkeni a numerotat actele în cadrul fasciculelor fără a respecta o ordine cronologică consecventă. Prezentăm, ca exemplu, ordinea actelor din fasciculele 8, 10 și 11.

Fasc. 8	Fasc. 10
Nr. 1 — 1757	Nr. 1 — 1782
Nr. 2 — 1773	Nr. 2 — 1775
Nr. 3 — 1777	Nr. 3 — 1755
Nr. 4 — 1740	Nr. 4 — 1755

Fasc. 11

Nr. 1 — 1777	Nr. 11 — 1778
Nr. 2 — 1767	Nr. 12 — 1778
Nr. 3 — 1777	Nr. 13 — 1774
Nr. 4 — 1782	Nr. 14 — 1772
Nr. 5 — 1777	Nr. 15 — 1774
Nr. 6 — 1773	Nr. 16 — 1773
Nr. 7 — 1777	Nr. 17 — 1774
Nr. 8 — 1777	Nr. 18 — 1757
Nr. 9 — 1776	Nr. 19 — 1752
Nr. 10 — 1770	Nr. 20 — 1776

De obicei, Filkeni a trecut data actelor inventariate, dar nu la toate, probabil la cele care nu erau date, ca de exemplu :

Fasc. 60

Hofstellen Ertheilung u. Gärten Ausmessung betr. Stüke.

Nr. 1. Bitte des Botta Gavrilla wagen einer Hofstellertheilung in Vermesch

Nr. 2. Bittgesuch des Onul Blasfelean dessen Hofstelle betreffend in Vermesch

Nr. 3. Bitte des Adam Reissner um eine Hofstelle in Lechnitz

Nr. 4. Remonstration der Lechnitzer Communität wegen Adam Reissner.

În mod obișnuit, sub un număr era cuprins un singur act. Uneori însă, Filkeni a cuprins sub un număr mai multe acte, care aveau o legătură organică între ele. De obicei este vorba de foste fascicule din ordonarea Schanckebanck.

Fasc. 14

Brücken und Strassenbau betreffende Akten und Verordnungen

1. Zwanzig und vier Acten Stücke, den Bau der Kotser Brüken betreffend

2. Zwanzig und Sieben Acten Stüke, die Errichtung der Szamoscher Brücke bei Naszod betreffend.

3. Acten Stücke betreffend die Reparaturen der Wege gegen die hohe Ankunft des Kaisers Josephi II-di.

4. Vier Acte Stüke v. Jahr 1771 betreffend die Errichtung der Brücke zwischen Maccod und Magyar Nemegye.

5. Neun Aktenstüke v. Jahr 1773 betreffend den Bau der Kis-Budaker und Nagy Sajoer Brücke.

6. Correspondenz Acten v. Jahr 1770 mit dem 2-t. Grenz-Regimente wegen Errichtung der Illvaer Brüken, etc.

În concluzie putem spune că, Filkeni este primul care încearcă să întocmească o evidență mai precisă pentru documentele din secolul al XVIII-lea, ceea ce nu i-a reușit însă decît pentru aproximativ a douăzecea parte a materialului existent. Majoritatea actelor a rămas, timp de peste jumătate de veac, greu accesibilă.

Ordonarea Berger I. În anul 1888 după mutarea arhivei Bistriței în noul local al comitatului Bistrița-Năsăud, ordonarea ei a fost încredințată Dr. Albert Berger. Prin schema generală de organizare a arhivei, materialul actelor fasciculate a fost repartizat în subgrupa „II.a”.

Berger a transcris în anul 1888 repertoriul Lani-Connerth, constatînd pînă în aprilie 1889 lipsa fasciculelor 90, 102, 115, 209, 273, 310 și 353 ⁴⁰, din care ulterior unele s-au găsit. În continuarea celor 466 fascicule constituite de Lani și Connerth, Berger, din materialul neordonat a mai constituit fascicule noi pînă la numărul 518.

În lunile aprilie și mai 1890, Berger a lucrat la ordonarea materialului, întocmind un nou repertoriu, care cuprinde numai fasciculele 1—28 și 177, indicînd în dreptul fiecărui fascicol anii extrem ai actelor cuprinse în el. Numerele fasciculelor sînt tot cele vechi, date de Lani și Connerth ⁴¹.

Pînă în anul 1906, ordinea Berger I a rămas neschimbată, dar aproximativ un sfert din materialul secolului al XVIII-lea a rămas încă neordonat ⁴².

Ordonarea Berger II. În anii 1906—1907, materialul subgrupe „II.a” a fost din nou ordonat de către Berger. Ordonarea Berger II a desființat majoritatea fasciculelor de la numerele 467—518 — din ordonarea Berger I — organizînd materialul în general după fasciculele Lani-Connerth, însemnînd pe fiecare act numărul fascicolului, cu creion sau cu cerneală. Berger a adus unele îmbunătățiri ordinei Lani-Connerth. De exemplu, actele dietale și ale adunărilor Obștei sașilor, dispersate de Lani-Connerth, Berger le-a organizat în felul următor:

Landtags- und Confluxverhandlungen und die Correspondenz mit den beim Landtag oder Conflux weilenden Abgeordneten

1719—1729	Fasc. 270
1730—1739	Fasc. 350 a
1740—1741	Fasc. 350 b
1742 Jan.—März	Fasc. 350 c
1742 Apr.—Dec.	Fasc. 350 d
1743	Fasc. 352 a
1744	Fasc. 352 b
1745—46—47	Fasc. 352 c
1748—1749	Fasc. 352 d
1750—1760	Fasc. 354 a, b, c
1761—1769	Fasc. 371 a, b, c
1770—1791	Fasc. 401 a, b.

În mod asemănător, Berger, a concentrat materialul similar și la alte materii, păstrînd în principiu numerele vechi ale ordonării Lani-

⁴⁰ A.O.B. VII. b. nr. 6.

⁴¹ A.O.B. VII. b. nr. 10.

⁴² Cf. inventarul de bază întocmit de Dr. Albert Berger pentru arhiva Bistriței în anul 1907.

Connerth. Cu ocazia acestei ordonări, Berger a întocmit un nou repertoriu, în care se pot constata două faze ale acestei ordonări⁴³. Meritul ordonării Berger II este și acela că, este prima ordonare care a cuprins întregul material din perioada 1700—1784.

Ordonarea Berger III. În anul 1908, Dr. Albert Berger a început organizarea definitivă a materialului subgrupeii „II.a”. Întregul material din secolul al XVIII-lea (până la 1784), aranjat deja în ordonarea Berger II, a fost mai mult concentrat desființându-se unele fascicule mici cu tematică prea restrînsă pentru a se putea crea fascicule de dimensiuni similare. Numerele fasciculelor date de Lani-Connerth au fost păstrate numai în parte la materia respectivă, fasciculele primind subîmpărțiri: ab, abc, abcd. Dacă privitor la o problemă era mai mult material decît încăpea în patru „subfascicule” (cele denumite cu primele patru litere ale alfabetului), era trecut — tot în subfascicule, dacă era cazul — la numerele fasciculelor contopite sau la alte numere, devenite libere prin contopirea unor fascicule mici. Dăm ca exemplu:

Handel u. Kaufleute betr. Akten	} 68 ab, 216 ab, 304, 381.
Handel mit exotischen Waren	
Handel mit Colonialwaren	
Hausieren betr. akten	
Handelsverträge betr. Akten	

La Lani-Connerth, situația se prezenta astfel:

Fasc. 68. Der Handel mit verschiedenen Produkten und Waren in kaiserl. u. fremden Ländern, das Hausieren, Krämerei der Frauen.

Fasc. 216 Ueber die Kaufleute, Commercium

Fasc. 304. Ueber Einfuhr ausländischer Waren

Fasc. 381 Warenconfiscation beim Galanteriewarenhändler Jakino.

Actele erau ordonate cronologic în cadrul fasciculelor cu mai multe numere, la cel mai mic număr fiind clasate actele cele mai vechi privind acea problemă.

Unele grupări ale lui Berger au fost destul de arbitrare. Astfel el a inclus procesul unui „falsificator de argint” și al unuia care a vindut în mod ilegal argint, la fascicolul privind breasla aurarilor (Nr. 239), între care nu există o legătură organică. La fel, a fost unit fascicolul care conține procesul de injuriu al unui pălărier cu actele breslei pălărierilor, care sînt de natură diferită.

După ordonarea Berger III, fasciculele au primit numere cu creion roșu, indicîndu-se anii extremi ai actelor cuprinse în fascicol, și uneori indicația, unde se găsește continuarea. Pentru numerele roșii, Berger, în repertoriul pentru ordonarea Berger II, a trecut cu creionul, amănunțit, toate problemele tratate în documentele fascicolului, arătînd sub ce numere de fascicule se pot găsi documentele. Ordonarea Berger III cuprinde fascicule numerotate de la 1 la 478 cu multe subîmpărțiri.

Berger, ordonînd cronologic documentele în cadrul fasciculelor, a despărțit foarte multe acte de anexele lor care de obicei erau mai vechi. Datarea actelor s-a făcut de multe ori inexact, luîndu-se ca reper primul amintit în document. Așa de exemplu, însemnarea de pe la 1770 a

⁴³ A.O.B. VII. b. Nr. 11, ceea ce este scris cu cerneală.

lui Johann Friedrich Klein von Straussenburg, nedatată, despre inscripțiile vechi în casa Bistriței la Sibiu, a fost datată 1681 deoarece cea mai veche inscripție este din acest an ⁴⁴. Căutînd să aplice, pe lingă principiul cronologic și pe cel al separării pe probleme, Berger a repartizat răspunsurile breslelor la diferite anchete, la fasciculele fiecărei bresle în parte. Deoarece nu toate răspunsurile erau datate, cu prilejul ordonării cronologice în cadrul fasciculelor a ajuns la greșeli de datare pînă la 25 de ani.

Uneori, Berger nici nu a deschis un mănunchi de acte, dîndu-l după actul din afară, care astfel a rămas împreună cu unele acte străine sau fără legătură cronologică.

Ordonarea Berger III cu toate scăderile ei are meritul că a făcut accesibil, în principiu, materialul subgrupeii „II.a” printr-un indice amănunțit ⁴⁵. Dar acest indice ca și cel al ordonării Berger II, nefiînd trecut în inventarul de arhivă decît în luna decembrie 1961, nu a fost utilizat.

Ordonarea Berger III A a constatat în cotarea actelor din subgrupa „II.a”. Această operațiune a cuprins fasciculele 1—6, 126, și 478. Anexele au fost cotate separat de actele de bază, potrivit ordinei stabilite în ordonarea Berger III. Din acest punct de vedere este salutar faptul că Berger nu a ajuns — din motive încă necunoscute nouă — să defintiveze această ordonare.

După moartea lui Berger, survenită în 1936, arhiva Bistriței a fost preluată mai întîi de subdirecția regională a Arhivelor Statului Năsăud, unde s-a păstrat după sistemul de împărțire din trecut ⁴⁶.

În urma dictatului de la Viena, cea mai mare parte a arhivei Bistriței a fost transportată în Ungaria, de unde a fost restituită Direcției generale a Arhivelor Statului, iar în anul 1953 a ajuns în depozitele Arhivelor Statului din Cluj.

În anul 1959, cu ocazia mutării Serviciului Arhivelor Statului Cluj în localul actual, materialul subgrupeii „II.a” a fost depozitat în patru locuri diferite, în două depozite, ceea ce a împiedicat folosirea actelor din subgrupa „II.a”. Aceasta a impus o nouă ordonare a lor începînd cu anul 1961, dată la care, încă nu se cunoșteau diferitele faze prin care a trecut subgrupa „II.a”. S-a putut constata doar, că numerele roșii — ale ordonării Berger III — erau ultimele cote, dar ele nu corespundeau cu instrumentele de evidență cunoscute. A fost restabilită ordonarea Lani-Connerth, cu modificările impuse de progresele arhivisticii moderne. S-a studiat fiecare act în parte, datat și cotate provizoriu. Anexele au fost readuse la actele lor de bază, și s-au împreunat actele aceleiași cauze, aranjîndu-se materialul cronologic în cadrul fasciculelor. Contopirile artificiale ale lui Berger au fost astfel desființate. Actele au fost dezdoite și puse în cămăși de protecție pe care s-a scris denumirea fascicolului în limba română conform repertoriului, anii extremi, iar actele răslețite dinainte de 1700 au fost înșirate toate. Mai multe documente au fost depuse într-o mapă.

Pe lingă lucrarea de ordonare și separare de acte străine, pentru ușurarea cercetării s-au întocmit așa zise „fișe de trimitere”, care evidențiază materialele cuprinzînd probleme care nu au fost clasate la fasci-

⁴⁴ A.O.B. II. a. fasc. 21, cca. 1770.

⁴⁵ A.O.B. VII b. Nr. 11, ceea ce este scris cu creionul.

⁴⁶ I. Moșil, în „Inventarul Arhivelor Statului,” București, 1939, p. 397.

colul respectiv, care rezultă din repertoriu, fiindcă conțin în fond o altă problemă principală. Aceste fișe de trimitere s-au grupat după numerele fasciculelor și folosite ca instrumente de informare suplimentară.

S-au mai întocmit de asemenea fișe conținând date personale ale funcționarilor magistratului din Bistrița și ale altor oficialități care pot fi folosite la datarea documentelor, iar prin completarea lor ulterioară la alcătuirea unui repertoriu al funcționarilor din Bistrița asemănător celui scris de Friedrich Stenner „Die Beamten der Stadt Brassó (Kronstadt)” Brașov, 1916, ca anexă la istoricul instituțiilor din Bistrița.

RÉSUMÉ

L'article nous présente succinctement, l'organisation des archives de Bistritz les uns des plus riches archives urbains, comme suite de la division que le valeureux archiviste Dr. Albert Berger leur a donné au cours des années 1888—1908. Le fond archivistique était divisé dans les suivantes „groupes d'archives”: I. documents; II actes; III registres; IV registres de comptes et d'impôts; V collections des lois, VI la bibliothèque des archives; VII répertoires.

Le plus vieux inventaire archivistique de Bistritz a été rédigé dans l'année 1562 par le notaire Georgius Seraphin et il contient 150 documents en langue latine et allemande.

Par la rédaction du résumé il est le meilleur inventaire de Transylvanie jusqu'aux inventaires archivistiques rédigés pendant la XVIII-ème siècle.

En mentionnant les études du XVII-ème et XVIII-ème siècle sur le classement et l'inventorisation, l'auteur expose minutieusement l'évolution des „groupes des actes” de la période 1701—1784, quand plusieurs archivistes se sont évertués à l'organisation de ces archives de l'année 1769. Parmi ceux qui se sont donnés de la peine à l'organisation des archives avant, l'emploi des registres d'entrée et d'issue (1772) a été aussi Jakob de Schanckebanck. A la fin du XVIII-ème siècle Johann Gottfried Lani (archiviste pendant les années 1791—1795) a introduit un autre système de classement et d'inventorisation, système continué au cours des années 1797—1799 par Lani et Johann Gottlieb Connerth. L'idée dirigeante était à constituer des „fascicules des actes” concernant le même problème; ainsi se sont constitués 466 fascicules.

Dr. Albert Berger au cours des années 1888—1908 a réorganisé le classement des matériaux documentaires sur des principes semblables et il a commencé par le numérotage et l'inventorisation sans parvenir à les achever. Ces principes sur le classement sont exposés avec détail par l'auteur de cet article.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA INSTITUȚIEI CENTUMVIRILOR DIN ORAȘUL SIBIU (1495—1876)

DOMNICA AVRIGEANU

Populația orașelor medievale, formată din proprietari de bunuri imobiliare, negustori bogați la care se adăugau sărăcimea compusă din lucrători sezonieri sau zilieri, negustori săraci și meșteșugari, aceștia din urmă fiind tot mai numeroși, trece odată cu dezvoltarea meșteșugurilor de la producția de comandă la producția pentru piață.

Unele orașe ca Sibiu, Brașov, Bistrița și Cluj, satisfăcând piața internă, exportau o parte din produsele lor mai ales în Moldova și Țara Românească ¹.

Reprezentanții noilor pături sociale, consolidându-și poziția economică, năzuiesc la obținerea unor drepturi politice fiind sprijiniți și de puterea centrală prin acordarea de privilegii obținute în calitatea lor de locuitori ai orașelor libere regești.

Ei înlocuiesc treptat patriciatul de la cirna orașelor.

Astfel, pe la mijlocul secolului al XIV-lea sînt menționați cei dintii reprezentanți ai meșteșugarilor orașelor transilvănene în funcția de jurat, un măcelar și un pielar în anul 1345 ² în orașul Sebeș iar la Sibiu în anul 1387 ³ aurarul Ioan ocupa aceeași funcție.

În secolul al XV-lea meșteșugarii, organizați în bresle, sporindu-și puterea economică, încearcă să preia puterea politică în mod oficial din mâinile patricienilor. La Sibiu funcția de jude regal o deținea în anul 1468 ⁴ un aurar, iar în anul 1491 ⁵ din cei 12 consilieri, șapte erau meșteșugari, în frunte cu blănarul Ioan Kirschner, jude suprem al orașului.

În aceste condiții meșteșugarii intră în conflict cu patriciatul ajungînd în cele din urmă să preia puterea. Astfel a luat ființă instituția centumvirilor sub presiunea meșteșugarilor care revendicau drepturi economice și politice.

¹ *Din Istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. II-a, Edit. Acad. R.P.R., 1961, p. 136.

² Pascu Ștefan, *Meșteșugurile din Transilvania în sec. al XVI-lea*, Edit. Acad. R.P.R., 1954, p. 328.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 329.

⁵ *Ibidem*.

Trebuie să menționăm însă că nu orice meșteșugar ocupa funcții politice ci numai cei mai bogați. Marea masă a meșteșugarilor era împovărată de impozite.

La Cluj lupta între patriciat și noile elemente mai înstărite a devenit atât de acută încât Ioan de Hunedoara se vede silit la 22 februarie 1453 să intervină pentru a restabili liniștea⁶.

Intrucât neînțelegerile continuau, Mihai Szilagyi alege în anul 1458⁷ la Cluj 12 jurați și un centumvirat (centum electi „100 de bărbați aleși”) cu un număr egal de reprezentanți unguri și sași din ambele categorii după modelul orașelor ungurești cu populație germană. Această dispoziție a fost întărită și de Matei Corvin în anul 1486 când dispune alegerea organelor de conducere, inclusiv a centumviratului după modelul orașului Buda⁸.

Instituția centumviratului este menționată ceva mai târziu; la conducerea orașelor Sibiu și Brașov în anul 1495⁹, pe timpul regelui Ladislau al II-lea, în orașul Bistrița în anul 1521¹⁰, iar în cele două Scaune Mediaș și Șeica între anii 1621¹¹ și 1796¹², precum și în târgurile Biertan și Zărnești¹³.

Acest for se compunea în cea mai mare parte din meșteșugari încadrați în bresle mari ca : aurari, măcelari, croitori, cizmari, cojocari, pielari, curelari, țesători, negustori, juriști, medici, etc.

La Sibiu, în anul 1556¹⁴ din cei 100 de centumviri 44 erau meșteșugari.

În orașele mari ale Transilvaniei, Sibiu, Brașov, Bistrița, Sighișoara, Mediaș și Cluj¹⁵, numărul centumvirilor era de 100¹⁶, dar acest număr putea fi mai mare sau mai mic.

În anul 1677¹⁷ de pildă, sint menționați la Sibiu 100 de membri, iar în 1697¹⁸ numărul acestora ajunsese la 118.

În orașele mici ca Sebeș și Orăștie numărul acestora era de 40¹⁹.

Centumvirii erau aleși dintre cetățeni de Consiliul orașenesc cu condiția să fie căsătoriți și proprietari de case. Jurământul²⁰ îl depuneau individual angajându-se că vor fi supuși credincioși regelui și oficialităților superioare, vor respecta pe cei mai vîrstnici din centumvirat, vor sprijini biserica evanghelică, școlile, orfanii și văduvele, vor păstra secrete

⁶ S. Goldenberg, *Clujul în secolul al XVI-lea*, Edit. Acad. R.P.R., 1958, p. 29.

⁷ Jakob Elek, *Oklevéltár Kolozsvár története első kötetéhez*, Budapesta, 1870, p. 192.

⁸ S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 29-30.

⁹ G. Müller, *Stühle u. Distrikte als Unterteilungen der Siebenbürgisch — Deutschen Nations-Universität 1141-1876*, Sibiu, 1941, p. 75 și *Hermannstädter Lokal Statuten Festgabe...*, Sibiu, 1869, p. 20.

¹⁰ G. Müller, *op. cit.*, p. 76.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 329.

¹⁵ S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 38.

¹⁶ G. Müller, *op. cit.*, p. 76.

¹⁷ Arh. St. Sibiu, fond Primăria orașului Sibiu, secția Reprezentanța comunală, XI Statistică, nr. 8, p. 1-2.

¹⁸ *Ibidem*, p. 3-4.

¹⁹ G. Müller, *op. cit.*, p. 76.

²⁰ Arh. St. Sibiu, Doc. Materia V, nr. 1737.

tele de serviciu, vor fi cinstiți și vor executa fără șovăială orice serviciu care li se va încredința.

Ei alegeau apoi consiliul orășenesc și anume primarul orașului, judele scăunel, vilicul orașului și jurații (mai târziu noțiunea de jurat se schimbă cu noțiunea de senator).

Potrivit protocoalelor Primăriei orașului Sibiu, începînd cu anul 1526 ²¹, constatăm că alegerile de funcționari în consiliul orășenesc se făceau în fiecare an.

Excluderea din instituția centumvirală se făcea pentru trădarea secretelor dezbătute în ședințele centumvirilor, pentru purtare necuviincioasă sau pentru boli infecțioase.

La Sibiu nu era permis să intre în comunitate rudele apropiate.

Curtea vieneză a dispus între anii 1804—1805 ²² ca funcția de centumvir să devină viageră, iar completarea locurilor vacante să se facă în perioada alegerii funcționarilor care avea loc la fiecare sfîrșit de an.

La Sibiu și Mediaș centumvirii erau de religie evanghelică, (după reforma lui Luther) dar decretul din anul 1732 ²³ hotărăște să fie primiți și catolici în funcții oficiale, în proporție cu numărul lor. Centumvirii erau înscrși într-un registru iar completările se făceau prin adăugarea noilor membri.

Potrivit ordinului din anul 1752 ²⁴, referitor la îmbrăcăminte, care împărțea populația orașului în 9 clase, centumvirii comercianți, precum și primii 30 de oameni, mai vîrstnici, erau încadrați în clasa IV-a, în clasa V-a, următorii 30, iar în clasa a VI-a ceilalți membri care au mai rămas. Îmbrăcămîntea oficială era o pelerină neagră. Centumvirii din orașul Sibiu încă înainte de anul 1549 ²⁵ activau pe sferturi de oraș, pe porți ²⁶: Cîsnădie, (Heltauer Tor), Ocna (Burger Tor), Gușterița (Elisabeth Tor), Turnu (Saag Tor) iar din a doua jumătate a secolului al XV-lea orașul cuprindea 12 sectoare. Orașul Brașov era împărțit între anii 1475—1500 ²⁷ în 16 sectoare, Orăștie în 1684 ²⁸ în 3 sferturi, Sighișoara în anii 1659, 1718 și 1845 ²⁹ în 8 sectoare iar Mediașul în 4 sectoare, între 1508—1518 ³⁰.

Începînd din anul 1692 ³¹ printr-o hotărîre a centumvirilor din Brașov, nu au mai fost legați de quartal.

Această împărțire avea la bază următoarele criterii: mobilizarea oastei în caz de trebuință, încasarea impozitelor, stingerea cu ușurință a focului în caz de incendiu și alegerile în general.

În fruntea centumvirilor era oratorul și purtătorul de cuvînt al comunității care se alegea la doi ani cînd candidau mai mulți pretendenți.

²¹ Ibidem, Inventarul Protocoalelor Primăriei Sibiu, 1521—1700, p. 13, 14, 16, 17 și urm.

²² G. Müller, *op. cit.*, p. 83.

²³ Ibidem, p. 81.

²⁴ Ibidem, p. 84.

²⁵ Ibidem, p. 106.

²⁶ Arh. St. Sibiu, fond Primăria orașului Sibiu, Secția Reprezentanța comunală, 1697, Statistică, nr. 8, p. 3.

²⁷ G. Müller, *op. cit.*, p. 106.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem, p. 77.

El este amintit la Braşov în anul 1549 ³², la Sibiu şi Sebeş în anul 1614 ³³, iar la Orăştie în 1684.

Potrivit punctelor regulative din anul 1795 ³⁴ oratorul depunea jurământul în faţa magistratului şi a centumvirilor. Cînd funcţia lui expira înainte de alegeri se numea de către magistrat cel mai vechi centumvir, cum a fost de exemplu în anul 1720 ³⁵ la Sibiu, în perioada pînă la alegerea reglementară.

Dintre oratorii sibieni demn de remarcat este celebrul meşter argintar Sebastian Haan, renumit pentru măiestria meşteşugului argintăriei ³⁶. O parte din lucrările sale valoroase sînt păstrate pînă astăzi în muzeul de la Mogoşoaia.

Acesta a deţinut funcţia de orator timp de 13 ani, de la 8 octombrie 1700 ³⁷ pînă la 4 martie 1713 ³⁸, cînd în şedinţa organelor de conducere ale Primăriei Sibiu se declară vacant postul de orator.

În documentul din 4 ianuarie 1797 ³⁹ dat de Magistratul Scaunului şi oraşului Mediaş, constatăm că pentru funcţia de orator s-au prezentat 12 candidaţi, foşti membri ai comunităţii centumvirale, dintre care 11 de religie evanghelică şi unul de religie catolică.

În ce priveşte poziţia ierarhică braşovenii cer ca oratorul să fie egal cu senatorul sau cu un membru al sfatului.

El era scutit temporar de impozite fiind retribuit între anii 1755 şi 1773 ⁴⁰ cu un salariu de 25 florini lunar, egal cu al unui senator.

Se constată că oratorul braşovean ales în anul 1685 ⁴¹ recunoaşte oficial, că nu ştie scrie şi citi, dar fiindcă era om politic, conducea treburile publice cu aceeaşi abilitate cu care conducea pe cele meşteşugăreşti.

Oratorul, ca şef al centumvirilor, avea datoria, cu prilejul predării serviciului de centumvir să ţină o cuvîntare. La Sibiu cînd se făcea convocarea centumvirilor de către primar, oratorului trebuia să i se aducă la cunoştinţă problemele ce urmau să fie discutate, pentru ca în felul acesta să se poată pregăti centumvirii pentru discuţie.

Dacă oratorul convoca din proprie iniţiativă centumvirii, atunci era dator să anunţe pe judele oraşului sau pe primar.

El lua parte la comisia de alegere a funcţionarilor şi activa şi la verificarea socotelilor, ca de exemplu revizia socotelilor casei alodiale a oraşului Sibiu ⁴².

El avea grija deosebită să păstreze terenurile publice, pădurile, banii pentru arendă şi alte venituri ale oraşului şi să înlăture abuzurile din gospodăria publică. Potrivit postulatelor comunităţii sibiene dintre

³² *Ibidem. op. cit.*, p. 88.

³³ *Ibidem.*

³⁴ *Ibidem.*

³⁵ *Ibidem.*

³⁶ Pascu Ştefan, *Ingeniozitate şi frumuseţe*, în „Magazin istoric”, an. III, nr. 9 (30), septembrie 1969, p. 32.

³⁷ Ar. St. Sibiu, Protocolul Primăriei oraşului Sibiu, anii 1698–1705, p. 42.

³⁸ *Ibidem*, anii 1711–1716, p. 114 a.

³⁹ *Ibidem*, fond Comitele Sibiului, anul 1797, nr. 89.

⁴⁰ *Ibidem*, fond Primăria oraşului Sibiu, secţia Casa Alodială a oraşului Sibiu, nr. 1 şi 20.

⁴¹ G. Müller, *op. cit.*, p. 89.

⁴² Arh. St. Sibiu, fond Primăria oraşului Sibiu, secţia Casa Alodială, nr. 38, p. 27.

anii 1615—1678 ⁴³, mai avea în sarcina să porțile orașului care în timpul nopții nu se deschideau fără consimțământul său.

Către mijlocul secolului al XVIII-lea ⁴⁴ oratorul avea în paza să lada comunității unde se păstrau actele în care se consemna activitatea comunității precum și lista membrilor.

Pentru ca dezbaterile să poată fi puse în aplicare era necesar ca oratorul să cadă de acord cu centumvirii.

Ședințele centumvirilor se țineau la Primărie, ședințe ținute într-un local separat sînt menționate la Bistrița în anul 1543 ⁴⁵ și la Sibiu între anii 1631—1634 ⁴⁶.

Aici se dezbăteau problemele ce urmau să fie discutate, înainte de a se întruni în sala de ședințe.

La Brașov, potrivit unei dări de seamă din anul 1785 ⁴⁷, centumvirii luau loc la 6 mese după vîrstă și rang.

La fiecare masă se ținea consfătuire separată și apoi se lua o hotărîre a majorității. Se menționează că centumvirul care lipsea de la ședință era pedepsit cu amendă în bani. Evidența absențelor se ținea minuțios pentru ca să se poată încasa cît mai multe taxe.

În orașul Brașov convocarea centumvirilor la ședințe se făcea cu ajutorul unor bilete, iar la Bistrița la mijlocul secolului al XVI-lea copiii țăganilor îndeplineau această muncă pentru 7 dinari ⁴⁸.

Alegerea funcționarilor avea loc la sfîrșitul fiecărui an, conform decretului din anul 1583 ⁴⁹, iar rescriptul din 7 martie 1752 ⁵⁰ a fixat-o la doi ani.

La Sibiu votarea se făcea prin aclamații și prin vot oral iar în anul 1727 ⁵¹ s-a introdus votarea secretă folosindu-se o tăbliță ce se arunca în cutia care purta numele candidatului și care era așezată după un paravan. În ce privește votul, în anul 1698 ⁵², judele regal avea dreptul la depunerea a 7 voturi, primarul 7, notarul și oratorul 2, iar cei 4 meșteșugari mai vechi din breslă, egali cu membrii centumviri un vot.

Instituția centumvirală, ca organ consultativ forma consiliul extern și era subordonat magistratului.

Consiliul orașenesc, numit și magistrat, în fruntea căruia se afla unul sau doi juri, ajutat fiind de 12 jurați, era ales dintre cetățeni bogați pe timp de un an.

Din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în unele orașe pe lângă jude funcționa și un burgermester (Magistercivium) și un administrator

⁴³ G. Müller, *op. cit.*, p. 90.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 86.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Bistritz in der Mitte des sechszehnten Jahrhunderts*, în „Magazin für Geschichte, Literatur” N. F. Bd. II, Brașov, 1860, p. 168.

⁴⁹ G. Müller, *op. cit.*, p. 92.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*, p. 94.

⁵² *Ibidem*.

(villicus Haan) care se ocupa cu probleme economice și juridice de mică importanță ⁵³.

În secolul al XVI-lea în protocoalele Primăriei orașului Sibiu apare pe lângă primar, jude regal și noțiunea de Jurati consulas sanatores, adică senatori în număr de 12, un notar și un vilic ⁵⁴.

Acești senatori dețineau diferite funcții ⁵⁵ ca : șef la casa micii, jude succesor, juzi la Scaunul din Săliște etc. și erau retribuiți pe statul de salarii ⁵⁶. Dintre senatori se delegau și reprezentanți la dietă sau adunarea obștei a sașilor.

Centumvirii colaborau cu magistratul la emiterea unor statute orașenești, menționate în anii 1541, 1565, 1589, 1639, 1698 ⁵⁷ care reglementau anumite drepturi și obligații ale locuitorilor Sibiului.

Astfel statutul din anul 1565 ⁵⁸ cuprinde dispoziții aprobate de senatul și centumvirii orașului cu privire la banchete și la tariful zilierilor și al cărăușilor. Ospățul dat cu ocazia căsătoriei era permis să se desfășoare în trei etape : 1) Promisiunea sau stringerea mîinii miresei, 2) Schimbul de inele, 3) Nunta. La organizarea oșpețelor se ținea seama de condițiile sociale, nu se permitea mai mult de 10 mese. Este interesantă reglementarea plății zilierilor, pentru diferite munci : lucrătorii la vie și în grădini, cărăuși, ajutori de cărăuși, lucrători de zidărie, tăietori de lemne, precum și ucenici. Se mai dispune ca persoanele care refuză să lucreze cu simbria stabilită, să fie întemnițate și forțate prin pedeapsă la supunere, iar persoana care angajează și încalcă aceste dispozițiuni să fie amendată în bani.

Statutul din anul 1698 ⁵⁹ cuprinde obligațiile și drepturile primarului, judeului regal, judeului scaunul, administratorului economic precum și obligațiile întregului sfat și ale comunității centumvirale.

În anul 1513 ⁶⁰ se confirmă noile statute ale orașului Cluj, stabilindu-se normele de alegere a magistratului de către centumviri, hotărârile centumviratului să fie executate fără șovăire de către conducerea orașului, alegerea judeului de târg din rîndul centumvirilor, obligația centumvirilor de a prezenta certificat de origine etc.

Magistratul orașului ținea ședințe comune cu centumvirii în care se dezbăteau probleme de ordin administrativ (alegeri de primar, jude regal, jude scaunul, vilic, senatori ⁶¹, arhidiacon al orașului Sibiu ; angajarea unor paznici permanenți la porțile orașului ⁶²), financiar (contribuția impusă în dieta de la Cluj asupra orașului și Scaunului Sibiu, măsuri ca asupra caselor impozabile să se plătească 12 florini în două rate ⁶³, apro-

⁵³ *Din Istoria Transilvaniei*, vol. I, p. 133.

⁵⁴ Arh. St. Sibiu, Inventarul Protocoalelor Primăriei Sibiu, anii 1521—1700, p. 34, 38, 42, 50, 353.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 49, nr. 351.

⁵⁶ *Ibidem*, fond Primăria orașului Sibiu, secția Casa Alodială, nr. 20.

⁵⁷ G. Müller, *op. cit.*, p. 98.

⁵⁸ *Hermannstädter Lokal Statuten, Festgabe*, Sibiu, 1869, p. 26—30.

⁵⁹ *Municipal Constitutiones. Neueste Constitutiones et Statuta Reipublicae Cibiniensis ab anno 1698*, p. 106—132.

⁶⁰ S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 36.

⁶¹ Arh. St. Sibiu, Protocoalele Primăriei Sibiu, anul 1631, vol. III, p. 23.

⁶² *Ibidem*, 1720, vol. VIII, p. 122 a, 123.

⁶³ *Ibidem*, 1692, vol. IV, p. 90.

barea dării de seamă asupra veniturilor și cheltuielilor primarului ⁶⁴, fixarea prețului maximal de vânzare a vinului nou în Scaunul Sibiu ⁶⁵, precizarea după registrele întocmite de percepatori a numărului „loturilor” în orașul Sibiu ⁶⁶, descărcarea tuturor responsabililor de gestiune după verificarea comisiei de revizuire ⁶⁷, stabilirea unei taxe pe care să o plătească străinii și cei nestabili ⁶⁸, hotărârea ca produsele în natură predate cancelarului aulic să fie repartizate în mod proporțional asupra întregii națiuni ⁶⁹, impozitul de 12 florini asupra fiecărui lot), comercial (dispoziția ca bileciul viitor din cauza frigului să aibă loc în interiorul orașului ⁷⁰, reînnoirea interzicerii de a se importa vin din Țara Românească peste necesitățile casnice ⁷¹ și a distilării rachiului din prune sub pedeapsa pierderii rachiului ⁷², luarea de măsuri ca cetățenii care cumpără vin de la magnati și nobili să plătească la poarta orașului taxele cuvenite la import, în caz când vânzătorii nu au achitat aceste taxe ⁷³, fixarea prețurilor maximele după calitate pentru unele produse ale măcelarilor, cizmarilor, curelarilor și săpunarilor ⁷⁴) și de ordin sanitar se hotărâște ca persoanele suspecte de ciumă să fie evacuate din oraș și ținute în carantină ⁷⁵, iar lazaretul pentru contagioși să fie construit în lumea numită Seuchel Wiese și cheltuielile să fie acoperite prin contribuții benevole din partea breslelor și vecinătăților ⁷⁶.

Centumvirii, fiind gospodari aleși la cirna orașului, aveau datoria de a supraveghea bunul mers al administrației orașenești, iar acolo unde observau nereguli căutau să le aducă la cunoștința magistratului prin așa numite postulate ale centumvirilor, la care magistratul căuta să răspundă și să ia măsuri de îndreptare.

Postulatele din anul 1704 ⁷⁷ se refereau la grija pentru educația tineretului, folosirea deținuților ca tăietori de lemne și distribuitori de apă, protecția pădurilor, să nu se dea în arendă tutunul la străini ci la localnici, interzicerea vânzării peștelui și a băuturilor în case, ci numai în piețe publice și circiumi, grija pentru plasarea calfelor lipsite de lucru căci, în asemenea împrejurări pleacă în Țara Românească și ruinează breasla, urmărirea hoților care vind pe ascuns lucruri furate de la biserici, păstrarea salubrității orașului, farmaciile să fie aprovizionate cu medicamente nefalsificate, precum și înzestrate cu cadre corespunzătoare, farmaciști și chirurghi, necesitatea construirii unor clădiri noi și repararea celor vechi, ca în felul acesta să se ușureze problema încartiruirii. Adeseori

⁶⁴ Ibidem, 1696, vol. IV, p. 343.

⁶⁵ Ibidem, p. 356.

⁶⁶ Ibidem, 1718, vol. VIII, p. 61.

⁶⁷ Ibidem, 1722, vol. IX, p. 126.

⁶⁸ Ibidem, 1725, vol. IX, p. 340.

⁶⁹ Ibidem, 1722, vol. IX, p. 126.

⁷⁰ Ibidem, 1692, vol. IV, p. 90.

⁷¹ Ibidem, 1697, vol. IV, p. 364.

⁷² Ibidem.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Ibidem, 1698, vol. V, p. 1–2.

⁷⁵ Ibidem, 1717, vol. VIII, p. 24 a–25.

⁷⁶ Ibidem, 1718, vol. VIII, p. 51 a–52.

⁷⁷ Ibidem, fond Primăria orașului Sibiu, doc. 57/1704.

centumvirii propuneau măsuri referitoare la drepturile senatorilor: restricții în folosirea și păstrarea finetelor și terenurilor arabile, întrucât din cauza abuzului, contribuabilii de rînd rămîneau fără livezi, propunînd ca în viitor acestea să nu se dea fără învoirea magistratului și a comunității, reglementarea taxei pașaportului pentru români, fiind fixat la 24 florini de fiecare persoană, înaintarea socotelilor încheiate fără întîrziere.

Mai cer să li se dea în păstrare registrul de evidență strictă a ogoarelor, livezilor, precum și a munților, pentru a putea urmări mai bine felul cum sînt repartizate și folosite însămințările.

Urmează semnăturile întărite cu sigiliu propriu al unui număr de centumviri în frunte cu oratorul ⁷⁸.

Centumvirii aveau și unele privilegii: erau scutiți de încartiruirea armatei, sarcină foarte apăsătoare pentru cetățenii de rînd ai orașelor, dintre ei se recrutau candidații pentru ocuparea funcției de jude regal în orașele mai mici (tîrguri) ca de exemplu la Miercurea în anul 1775 ⁷⁹.

Comunitatea centumvirală a fost desființată la 13 decembrie 1854, cu ordinul nr. 8917 ⁸⁰, dat de guvernul absolutist de la Viena, cînd s-au revocat toate concesiile, s-a introdus cenzura, s-a întărit aparatul de constrîngere prin mărirea unităților polițienești și ale jandarmeriei și s-a revenit la organizarea administrativă existentă înainte de revoluția din 1848.

Forul centumviral a fost reînființat prin hotărîrea nr. 2598 din 23 iulie 1860 ⁸¹. Feldmareșalul locotenent Lichtenstein face cunoscut magistratului sibian că, comunitatea centumvirală va funcționa nu sub președinția comitetului națiunii, ci sub prezidiul guvernămîntului țării (Stadthalterei) și va avea atribuția să întocmească statute ale orașului și să se îngrijească de economia acestuia.

Apelează la toți foștii centumviri care au funcționat în anul 1854 să reactiveze iar locurile vacante să se completeze prin alegeri ⁸².

Instituția centumvirală a funcționat și după anul 1876 ⁸³, deși a fost introdus un nou sistem de administrație. Lipsa actelor nu ne-a permis să tratăm și perioada de după 1876.

Arhiva creată prin activitatea instituției centumvirale Sibiu, se păstrează la Arhivele Statului Sibiu și se consideră ca o parte structurală a fondului „Primăria orașului Sibiu”.

Există următoarele categorii de materiale documentare: protocoale de ședințe dintre anii 1790—1854 și 1860—1876, în care se reflectă activitatea forului centumviral (măsurile luate în legătură cu plata dijei, arendei, verificarea caseriei, încartirui, alegeri ale centumvirilor și funcționarilor orașului Sibiu), registre de intrare-ieșire dintre anii 1799—1814, 1816—1854, 1860—1876 și indice de probleme unde actele sînt trecute

⁷⁸ Ibidem, doc. 35/1750.

⁷⁹ G. Müller, *op. cit.*, p. 85.

⁸⁰ Arh. St. Sibiu, Reprezența comunală Sibiu, doc. 1/1860.

⁸¹ Ibidem.

⁸² Ibidem.

⁸³ Arh. St. Brașov, Stadtvertretungs Sitzungs, Protokoll, anul 1905.

după obiect dintre anii 1796—1824, 1826—1828, 1850, 1860—1868, 1871—1876.

Se păstrează de asemenea cataloage cu numele centumvirilor, postulate, borderouri de existența unor acte mai vechi aflate în lada comunității, dispoziții privitoare la bresle, contracte pentru aprovizionarea orașului cu lemne, majorarea salariilor, liste de socoteli, liste de alegeri de pompieri voluntari.

Documentele provin din anii 1616—1854, 1860—1877, cu lipsuri mari pentru perioada de început existînd doar acte răzlețe din diferiți ani și reflectă organizările succesive care au avut loc în cadrul comunității centumvirale. Sistemul de registratură este cel cronologic iar documentele sînt scrise în limba germană și latină.

Sigiliul centumvirilor, de pildă cel de la Sibiu și Brașov, era inelar, din ceară roșie și avea ca emblemă simbolul profesiei, inițialele posesorului sau motive florale⁸⁴.

Apariția și existența instituției centumvirale a fost impusă de dezvoltarea social-economică a societății românești, ea reprezentînd interesele meșteșugarilor în opoziție cu ale patriciatului orășenesc.

Astfel, la Sibiu nu exista, în jurul anului 1770⁸⁵ un centumvir care să nu aibă de îndeplinit o funcție specială în administrația orașului: căpitan de poartă, inspector de cîntare, dijmuitor, perceptor, registrator, arhivar, vîcenotar, protocolist gubernial, șef de spital, comisar pentru fin, administrator al închisorii, secretar la oficiul de partaj, jude de tîrg, maistru de încartiruire, adjunct sau locțiitor al unui funcționar.

Ca reprezentantă a unor pături orășenești mijlocii, comunitatea centumvirală căuta să impună respectarea intereselor acestor pături, era un „corpus reipublice”, exercita dreptul și dreptatea acolo unde s-ar fi întîmplat ceva spre paguba obștească. Centumvirii interveneau ca nici un funcționar să nu abuzeze de autoritatea sa. Ei erau centrul de greutate pentru conducerea treburilor orașului.

Ca organ de control, comunitatea centumvirală verifica socotelile orașului, revizuia repartizările de impozite, lua hotărîri în privința economiei orașului etc.

Centumvirii au participat la frămîntările sociale din luna august 1645⁸⁶ din Sibiu împotriva patriciatului, cînd răzvrătiții au atras de partea lor poporul și orașul întreg, precum și pe centumviri în afară de 32 bărbați.

Ei au reușit să instaleze un secretar și un notar iar fruntașii răsculaților au întocmit 26 de postulate hotărînd ca acestea să fie citite pe bastioane de notarul nou ales în fața întregului oraș.

⁸⁴ Arh. St. Sibiu, fond Primăria orașului Sibiu, doc. 35/1750.

⁸⁵ Ibidem, 1971/1838.

⁸⁶ Ibidem, 1/1770.

Pentru restabilirea liniștei, la 20 august 1645 a sosit la Sibiu Gh. Rákozy, ordonând ca senatorul Coloman Gottzmeister, bănuț de imoralitate, să fie întemnițat. De asemenea fiecare centumvir al orașului a fost pedepsit cu 40 de florini, fiindcă chemase la arme pe cei 10 oameni ai săi, iar ceilalți cetățeni au fost pedepsiți cu cîte 10 florini.

În anul 1649 răzvrățiții au fost eliberați din închisoarea Făgăraș pierzînd însă dreptul de cetățeni ai orașului ⁸⁷.

RÉSUMÉ

Les artisans, les principales forces de la Transylvanie, après qu'ils se sont assurés une certaine position économique, ils ont aspiré aussi au pouvoir politique; leurs représentants les plus autorisés réclament du crédit pour diriger les affaires publiques.

Dans ces circonstances se constitue à Sibiu en 1495, la communauté des „centumvirum”. „Centumviri” recrutés en grande partie parmi les membres des corporations les plus importants comme: frères, bouchers, tailleurs, cordonniers, tanneurs, bourelers, tisseurs et aussi négociants, juristes, médecins ont réussi à imposer peu à peu certains intérêts du pouvoir des artisans.

Leur dirigeant se nomait orateur, porte-parole ou homme de confiance. La communauté était considérée comme un organisme consultatif aux côtés du magistrat de la ville, subordonné à celui-ci.

„Centumviri” collaboraient avec le magistrat pour rédiger les statuts de la ville et prenaient part aux séances d'ordre administratif, financier, commercial et sanitaire, faisaient connus sous forme de postulat certains défauts dans l'administration publique proposant des solutions pour les remédier. La communauté des „centumviri” peut être appréciée comme une institution qui à l'époque considérée a été une nécessité et nous pouvons affirmer qu'elle a eu une conception progressiste. Elle a représenté les intérêts d'une couche assez large des artisans, qui par leur attitude a freiné la corruption des patriciens et de hauts dignitaires

⁸⁷ Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei 1608 – 1665*, București, 1965, p. 122 – 124.

COMITATUL ALBA DE SUS

OLIVIA PESCARIU

Comitatul Alba de Sus s-a înființat prin împărțirea în două a vechiului comitat Alba, în perioada reformelor administrative ale Mariei Tereza. El prezintă unele particularități față de celelalte comitate din Transilvania, pe de o parte prin caracterul instabil pe care l-a avut în existența lui, pe de altă parte prin înfățișarea deosebită a teritoriului său. Astfel, acest comitat a funcționat ca unitate administrativ-teritorială aparte, o scurtă perioadă de timp, neîmplinind nici un veac de existență și chiar în acest interval de timp, în perioada împărțirii administrative din timpul lui Iosif al II-lea, 1784—1790, a fost desființat, teritoriul lui împărțindu-se între alte comitate. În 1848 s-a desființat, iar după revoluție, sub regimul absolutist (1849—1860) nu s-a mai reînființat nici măcar ca cerc în cadrul districtelor militare — înființate în organizarea administrativă provizorie — și nici ca plasă, în cadrul prefecturilor din organizarea administrativă definitivă. După restaurarea vechilor organizații teritoriale administrative, conform diplomei din octombrie 1860, comitatul Alba de Sus a mai funcționat din nou o scurtă perioadă de timp (1861—1867), însă, în împărțirile administrative din perioada regimului dualist nu s-a mai reînființat ¹.

În ce privește întinderea sa, comitatul Alba de Sus, nu cuprindea un teritoriu compact, ci era alcătuit din enclavele vechiului comitat Alba. În total erau 13 porțiuni de teritoriu risipite între scaunele săsești : Sibiu, Nochrich, Cincul Mare, Mediaș, Sighișoara și Rupea, între cele secuiești : Odorhei, Brăduț, Micloșoara, Sepsi și Kezdi atingând districtul Făgăraș, Brașov și comitatul Tirnavei. Prima porțiune a comitatului se găsea între Trei Scaune, Țara Bîrsei și Țara Românească. A doua porțiune se afla la nord, între Țara Bîrsei și Trei Scaune, în jurul localității Măeriște. A treia era între Trei Scaune și scaunul Ciuc. A patra era cuprinsă între Țara Bîrsei, Trei Scaune, Odorhei, Rupea și districtul Făgăraș. A cincea era așezată în scaunul Rupea în jurul localității Petca și se mărginea la nord cu scaunul Odorhei. A șasea porțiune de teritoriu se găsea între scaunele Sighișoara și Odorhei și Cetatea de Baltă iar a șaptea era satul

¹ Asupra împărțirii administrativ-teritoriale din perioada regimului absolutist vezi : *Culegere de pre'naltele patente împărătești* . . . (Traducere oficială românească a colecției Sammlung . . . , Sibiu, 1850, p. 37—41, anexa 1 la nr. 15. Împărțirea nouă pînă la nivelul comunelor ; Buletinul Guberniului, 1854, Împărțirea pînă la nivelul comunelor, partea II, p. 34—42).

Zoltan (azi Mihai Viteazul) în scaunul Sighișoara. A opta porțiune era alcătuită din satul Grinari, între scaunele Rupea și Sighișoara, a noua din satul Văleni, iar a zecea localitatea Galați între scaunele Cincul și Rupea și districtul Făgăraș. A 11-a parte era comuna Retișul în scaunul Cincul, a 12-a cuprindea ținutul din jurul comunei Mălincrav, între scaunele Cincul, Mediaș și Sighișoara. A 13-a porțiune era mărginită între scaunele Cincul Mare, Sibiu și Nochrich².

Considerind aceste particularități, pentru a putea prezenta organizarea și funcționarea comitatului Alba de Sus și arhiva creată de el, socotim că este necesar să ne oprim, în prealabil, asupra modului cum a luat ființă acest comitat, cu atât mai mult cu cât istoriografia ne dă date diferite asupra anului înființării lui. Pe de altă parte, chiar dacă materialul documentar însuși, creat de această instituție, ar fi supus numai unei cercetări formale, el ar putea da naștere la confuzii în ce privește data de la care începe să aibă, acest comitat, denumirea de comitatul Alba de Sus.

În istoriografie, comitatul Alba — unul dintre cele mai vechi și mari comitate din Transilvania, cuprinzând tot sudul țării pînă la hotarele Moldovei — este tratat, îndeobște, ca un singur comitat care a suferit dese modificări în întinderea sa și care în secolul al XVIII-lea s-a împărțit în două formîndu-se două comitate: comitatul Alba de Jos și comitatul Alba de Sus³.

Unele publicații dau ca dată pentru înființarea comitatului Alba de Sus anul 1764, altele anul 1774 sau anul 1775⁴.

² L. I. Marienburg, *Geographie d. Grossfürstentums Siebenbürgen*, Sibiu, vol. II, 1813, p. 12—19; J. Benkő, *Milkovia*, Viena, 1781, p. 254—259.

³ Vezi V. Meruțiu, *Județele din Ardeal și din Maramureș plină în Banat*, Cluj, 1929, p. 144—150; vezi Ștefan Pascu și Vladimir Hanga, *Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului R.P.R.*, vol. III, București, 1963, p. 237.

⁴ Indicăm cîteva din aceste publicații: Astfel, în *Disertațiune despre împărțirea politică a Ardealului* a lui I. Pușcariu, înființarea comitatului Alba de Sus este datată, în timpul Mariei Tereza, cînd s-au înființat trei jurisdicții noi, una civilă: comitatul Alba de Sus înființat în 1764 din enclavele Albei și două militare; regimentele românești de graniță, de la Orlat și Năsăud (I. Pușcariu, *op. cit.*, Sibiu, 1864, p. 30); tot la acest an apare și în *Istoria dreptului din Transilvania* a lui Friederich Schuler, care atribuie înființarea comitatului Alba de Sus în baza unui rescript regal din 22 iulie 1764 (Fr. Schuler, *Siebenbürgische Rechtsgeschichte*, Sibiu, 1867, p. 26—30). În istoria lui Benkő se arată că din anul 1774 „comitatul Alba, fiindcă laie cite de lung Principatul și se întinde pe o lățime mai mare decît toate scaunele săsești, are doi comiți supremi iar din 1764 are două Table, numite după situația locului de sus și de jos” (J. Benkő, *Transsilvania*, vol. II, 1778, p. 42). Același autor în lucrarea sa *Milkovia* arată că în anul 1775, comitatul s-a împărțit în două universități, cu doi comiți supremi: unul pentru comitatul Alba de Sus și altul pentru comitatul Alba de Jos (J. Benkő, *op. cit.*, vol. II, Viena, 1781, p. 254). De asemenea în istoria lui Kövári se arată că prima sarcină a guvernatorului S. Brukenthal după instalarea sa, în anul 1774, a fost împărțirea comitatului Alba în două părți. Pentru prima parte a numit Comite suprem pe Paul Haller, pentru a doua parte pe Simion Kemény (Kövári László, *Erdélyi Történelme*, vol. V, Budapesta, 1863, p. 134). În *Istoria legilor civile din Transilvania* a lui Sóósmzei Vajda László se spune: comitatul Alba a fost împărțit în două părți: comitatul Alba de Sus și comitatul Alba de Jos în anul 1775 (Sóósmzei V. L., *Az erdélyi polgári magánostörvények története*, Cluj 1830, p. 439). Același an, 1775 este trecut și în lucrarea monografică a comitatului Alba, întocmită de Iczkovits Emma pentru împărțirea vechiului comitat Alba în două părți (Iczkovits E., *Az Erdélyi Fehér megye a közepkorban*, Budapesta, 1959). În sfîrșit cităm lucrarea lui Föglein Antal, *Primul loc stabil de păstrare al arhivelor comitatului*, în care se precizează că „potrivit ordinului nr. 6092 din 5 iulie 1774 comitatul Alba de Sus a fost desprins din teritoriul comitatului Alba” (Föglein A., *A vármegyei levéltárak első állandó üszőhelye*, în „Levéltári Közlemények”, Budapesta, XX—XXIII, 1942—1943, p. 245).

Considerăm că la baza stabilirii acestor date privind înființarea comitatului, au stat următoarele trei ordine : 1. rescriptul dat de Maria Tereza la 11 octombrie 1763⁵, pentru înființarea Tabelor continue în comitate și scaune; decretul gubernial nr. 6092 din 22 iulie 1774⁶, prin care se numesc doi comiți supremi în Comitatul Alba : Anton Haller în Cercul de Sus și Simion Kemény în Cercul de Jos, și ordinul gubernial nr. 10221 din 15 decembrie 1774 către Tabla continuă a comitatului Alba de Sus⁷, prin care se dau dispoziții ca noul comite Anton Haller, să fie instalat în demnitatea de comite suprem la data de 15 ianuarie 1775.

Astfel, întrucît rescriptul regal prevedea că, în comitatul Alba, dată fiind întinderea sa, să se organizeze două instanțe judecătorești⁸, unii autori au consemnat anul 1764 ca anul înființării comitatului Alba de Sus.

În ce privește decretul gubernial nr. 6092 din 22 iulie 1774, în el se spune că întrucît comitele suprem Paul Haller „a fost eliberat pentru odihnă” și fiindcă acest cerc („cerculo”) încredințat pînă acum conducerii lui, s-a împărțit între doi comiți supremi, la Cercul de Sus a fost transferat Anton Haller, pînă acum administrator al comitatului Tirnavei și la Cercul de Jos Simion Kemény, pînă acum comite de Crasna⁹. În decret nu se vorbește deci despre înființarea unui nou Comitat Alba de Sus, ci se tratează doar numirea a doi comiți supremi pentru cele două cercuri ale vechiului comitat Alba.

În al treilea document, ordinul gubernial nr. 10221 din 15 decembrie 1774, apare, pentru prima dată Alba de Sus, cu denumirea de comitat. În el se spune că întrucît prin hotărîre regească comitele Paul Haller a fost desărcinat din funcție și în locul lui a fost numit Anton Haller, în calitate de comite suprem al comitatului Alba de Sus, urmează să se ia măsuri pentru înălțarea lui în această funcție pe data de 15 ianuarie 1775¹⁰. În continuare, se spune în ordin, să se anunțe, în acest scop, Adunarea generală („Marchalem Universitatis”), iar comisarii guberniali

Pe lângă aceste date asupra înființării comitatului Alba de Sus, în istriografie mai apare una chiar mult anterioară acestora și anume anul 1738. Barițiu vorbește de împărțirea în două a comitatului Alba, ca un eveniment deosebit care s-a întîmplat în anul 1738 (G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. I, Sibiu, 1890 p. 282).

⁵ Arh. St. Cluj, fond Comitatul Alba de Sus (în continuare C.A.S.), anexă la nr. 40/1763.

⁶ Ibidem, an 1774, fasc. 19, nr. 2648. Acest ordin a fost discutat în ședința Tablei continue din 22 august 1774 și transcris parțial în protocolul Tablei sub nr. 1117 (v. Protocolum Tabulae Continuae Inelyti Comitatus Albae Superioris pro mense Augusto A., 1774; C.A.S. Protocoale, II/4).

⁷ Ibidem, an 1774, fasc. 19 nr. 2560.

⁸ „in Comitatu Albensi intuitu ejus vascatitis et spatiositatis duo Judicia juxta propositionem ordineventur”, C.A.S. an. 1763, nr. 40.

⁹ „Ex rationibus summi servitii dignatam fuisse Suam Majestatem. . . Dominum Comitem Paulum Haller Supremum hactenus hujus Comitatus Comitem ad quietem dispensare et Circulo huc adusque curae ejus concredito, inter duos Supremos Comites diviso, ad Circulum Superiorem D. Comitem Antonium Haller hucusque comitates de Kükölo administratore, ad Inferiorem autem D. Baronem Simonem Kemény . . . clementer transferre...” (C.A.S. an 1774, fasc. 19, nr. 2648).

¹⁰ „... B. Comitem Antonium Haller, L. Boronem de Hallerstein, tum a proprii cum vero a Majorum meritis, praestitisque fidelibus servitiis, eidem altissime commendatum, in Supremum Comitatus Alba Superioris Comitem clementissime resolvere . . . more consueto in obtentu officium, dignitatemque Supremus Comitatus installetur . . .”, C.A.S. an 1774, fasc. 19, nr. 2560 (1155; 1323).

Ioan Nemeș și Ludovic Teleki, numiți comisari guberniali instalatori, să fie primiți cu considerația cuvenită.

Analizând aceste documente, putem trage concluzia că înființarea comitatului Alba de Sus nu s-a făcut prin rescript regal sau decret gubernial — ci s-a produs așa zicând tacit, prin consfințirea unei stări de fapt creată prin numirea a doi comiți supremi pentru cele două cercuri, de jos și de sus ale comitatului Alba. Cercul de Sus al fostului comitat Alba va deveni astfel, începând cu anul 1774, o unitate administrativă teritorială autonomă, cu jurisdicție proprie, ca și celelalte comitate ale Transilvaniei și noul comitat va primi în documentele de mai târziu denumirea de comitatul Alba de Sus.

Acelaș aspect echivoc îl prezintă și materialul arhivistic aflat în arhiva comitatului Alba de Sus, din perioada înființării lui, în ce privește delimitarea funcționării lui ca unitate administrativă teritorială cu jurisdicție proprie.

Astfel, ordinele sau dispozițiile guberniale, pentru aceeași perioadă de timp, 1753—1775, sînt adresate, cînd către comitatul Alba de Sus „...Inclyti Comitatus Alba Superioris” cînd către, Cercul de Sus al comitatului Alba. „...Inclyti Comitatus Albensis Processus Superioris”¹¹ După aceste adrese s-ar părea că e vorba de două organe diferite: comitatul Alba de Sus și Cercul de Sus al comitatului Alba. Este cunoscut, însă, faptul că în organizarea administrativă a comitatelor se întîlnesc subîmpărțiri teritoriale, determinate de nevoia de a înlesni administrația, numite cercuri (processus), care fiind conduse pe lîngă judele nobililor, de un vice comite, deveneau aproape independente. Ceea ce le asigura unitatea erau adunările generale comune¹². Obişnuit comitatul era împărțit în două cercuri: Cercul de Jos și Cercul de Sus. Este de la sine înțeles că în cazul ordinelor guberniale de mai sus, dat fiindcă ele au fost emise înainte de înființarea comitatului Alba de Sus ca unitate administrativă cu jurisdicție proprie, au fost adresate către subunitatea administrativă a comitatului Alba, respectiv Cercului de Sus al comitatului Alba, omîtîndu-se uneori în adresă cuvîntul „processus”.

De altfel, se precizează acest lucru, prin însemnarea făcută pe ordinul gubernial din 28 noiembrie 1763. Pe prima filă jos, a acestui ordin este trecut: „vice offibus Cottus Albae Super”, deși adresa este către „Incl. Cottus Albae Superior”¹³.

¹¹ Indicăm cîteva din aceste ordine: ordinul gubernial din 1753 martie 23, Sibiu, către „Egregius et Nobilibus V. Comit. Judici, V. Judliumq Jurassoribus ac Notario Incl. Cottus Albens. Transilvae Process Super”, C.A.S., an 1753, nr. 7 (K. 8. Sz. 40); ordinul gubernial din 1759 aprilie 3, Sibiu, către „Egregiis et Nobilibus ... Incl. Comitatus Alba Superior”. Ibidem, an 1759, nr. 2 (K. 9. Sz. 41); ordinul gubernial din 1759 mai 39, Sibiu, către „Egregiis et Nobilibus... Incl. Cottus Albensis Processus Superioris”, Ibidem, an 1759, nr. 4 (K. 9. Sz. 42); ordinul gubernial din 1761 mai 26, Sibiu, către „Egregiis... Inclyti Comitatus Albensis, Processus Superior”. Ibidem, an 1761, nr. 2; ordinul gubernial din 1761 noiembrie 26, Sibiu, către „Egregiis... Incl. Comitatus Alb. Superioris”, Ibidem, an 1761, nr. 1; ordinul gubernial din 1762 martie 22, Sibiu, către „Egregiis et Nobilibus, Supremo Comiti. Supremo Judici Nobilium, Vice Comiti, Vice Judliumque, Jurassorib, ac. Notario Inclyti Comitatus Alba Superioris”. Ibidem, an 1762, nr. 6 (K. 11. Sz. 56).

¹² Ember Győző, *Az őjkori magyar közigazgatás története Mohácsiak a török kiűzéseig*, (Istoria administrației maghiare moderne de la Mohaci pînă la izgonirea turcilor), Budapesta, 1946, p. 531.

¹³ C.A.S., an 1763, administrative, nr. 41 (K. 12. Sz. 109).

În organizarea administrativ-teritorială a comitatului Alba de Sus apar periodic, ca și la celelalte comitate din Transilvania subîmpărțiri teritoriale. Din primii ani de funcționare ai comitatului, nu avem, însă, atestări documentare păstrate în arhivă, asupra organizării lui în subunități teritoriale. În „Milkovia” lui Benkö — lucrare apărută în 1781 — sînt descrise cele 69 de sate cu așezarea lor geografică, care au constituit comitatul Alba de Sus, fără să se indice cercul din care fac parte. Știm însă că în 1782 nu putea să fie făcută încă subîmpărțirea teritorială, deoarece comitatul avea atunci un singur vice comite, după cum rezultă din lista oficialilor din acel an, păstrată în arhivă¹⁴.

De altfel, între anii 1784—1790 cînd Transilvania a fost împărțită în 11 comitate prin ordinul din 3 iulie 1784, dat de Iosif al II-lea, comitatul Alba de Sus a fost desființat și teritoriul lui înglobat la trei comitate¹⁵.

Noile comitate la care s-a înglobat teritoriul comitatului Alba de Sus, au avut următoarele denumiri, potrivit descrierii¹⁶ lor anexată la ordinul gubernial nr. 7558 din 10 august 1784¹⁷.

1. Comitatul Sibiu unit cu părți din comitatul Alba de Sus, „Comitatus Cibiniensis cum partibus Albensis Superioris conjunctus”, cu sediul la Sibiu (Al doilea comitat trecut în Descriptio ... comitatum). La acest comitat au fost înglobate 21 de localități ale fostului comitat Alba de Sus, teritoriul lor împreună cu al celorlalte localități care au constituit acest comitat, a fost împărțit în trei subunități administrative¹⁸. Și anume a fost împărțit în trei cercuri: cercul de sus, de mijloc și de jos, după cum rezultă din lista oficialilor acestui nou comitat, din 1784, păstrat în arhivă¹⁹.
2. Comitatul Făgăraș unit cu părți din comitatul Alba de Sus, „Comitatus Fogarasiensis cum partibus Albae Superioris Conjunctis”, cu sediul la Făgăraș, (Al treilea comitat în Descriptio ... comitatum). La acest comitat au fost înglobate 29 de localități ale fostului comitat Alba de Sus.
3. Comitatul Trei Scaune unit cu districtul Bîrsei și o parte a Albei de Sus „Comitatus Három Székiensis cum Districtu Barcensi et Parte Albae Superioris unitus” (Al patrulea comitat din

¹⁴ J. Benkö, *op. cit.*, Viena, 1781, p. 255—259.

¹⁵ Pentru această perioadă v. *Istoria României*, vol. III, Edit. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 735.

¹⁶ „Descriptio novor. undecim Comitatum Principatus Transilvaniae”, Anexă la ordinul gubernial nr. 7558/1784, C.A.S., an 1784, div. 2.

¹⁷ În ordinul gubernial nr. 7558 din 10 august 1784 prin care se comunică comitatului Alba de Sus noua împărțire administrativă se arată că ea a fost făcută prin hotărîrea lui Iosif al II-lea pentru a evita diversitatea în administrația Principatului și pentru a șterge ura ce exista între națiuni din cauza acestei diversități. („ut omnis inter nationes Principatum illum incolentes quoad politicam administrationem diversitas, odiumque ex diversitate hac promanens eradicetur”), C.A.S., an 1784, div. 2.

¹⁸ Potrivit prevederilor pct. 1 din ordinul privind împărțirea administrativă în 11 comitate (Nr. aulic 1195 — Nr. gub. 7134), în care se arată că, fiecare comitat, proporțional cu întinderea sa, să se împartă în 2 sau 3 cercuri, iar acestea în 8, 10 sau chiar mai multe, plăși, după obiceiul de pînă acum. (Arh. St. Cluj, fond Comitatul Turda, an 1785, administrative, acte f. nr.).

¹⁹ Anexă la ordinul gubernial nr. 7558/1784, C.A.S., an 1784, div. 2.

Descriptio ... comitatum), cu sediul la Sf. Gheorghe. La acest comitat au fost înglobate 13 sate ale fostului comitat Alba de Sus.

Constituirea acestor comitate s-a făcut treptat, organele administrative vechi au continuat să funcționeze, încă câteva luni conform stării existente, în timp ce se introduceau noile regulamente administrative.

După șase ani, în 1790, s-a revenit la situația de mai înainte cu două comitate: Alba de Jos și Alba de Sus, în urma rescriptului regal din 28 ianuarie 1790 și comunicat de guberniu cu nr. 1334²⁰, când s-a retrocedat comitatelor autonomia avută. Dispoziția din 1784 prin care teritoriul comitatului Alba a fost împărțit între cele trei comitate a fost anulată și s-a hotărât, potrivit ordinului gubernial nr. 2406 din 16 aprilie 1790²¹ ca teritoriile împărțite ale comitatului Alba de Sus să se reunească și comitatul Alba de Sus să se reconstituie după vechile hotare, cu începere din luna mai. În acest scop au fost încredințați mai mulți oficiali din comitatele Sibiu, Făgăraș și Trei Scaune — potrivit procesului-verbal al ultimei ședințe a adunării ordinare a comitatului Sibiu unit cu Alba de Sus²² — cu cercetarea și culegerea datelor privitoare la obligațiile și drepturile avute de comitatul Alba de Sus, în calitatea lui de comitat autonom.

Pentru a evidenția atitudinea nobilimii din comitat față de reformele lui Iosif al II-lea, relevăm unele consemnări din acest proces verbal. Comitele suprem **Kemény Farkas** anunță cu mare satisfacție hotărîrea lui Iosif al II-lea care era rezultatul insistențelor secrete și pe față ale nobililor de a-și revoca ordinele prin care fuseseră desființate vechile autonomii ale țării și de a reface situația legală din 1780; dar protestează împotriva mai multor ordine care nu au fost revocate. Aceste ordine se referă la: edictul de toleranță, dispozițiile în legătură cu parohiile, dispozițiile pentru eliberarea iobagilor, a căror stare, se relatează în procesul verbal, trebuie să rămână cea din 1714 și 1742. Protestează apoi împotriva extinderii dreptului de circumcariat la iobagi și împotriva dispozițiilor privind organizarea armatei²³.

Organizarea administrativ-teritorială a comitatului Alba de Sus s-a făcut prin împărțirea lui în cercuri. Astfel, în 1792 comitatul Alba de Sus, era împărțit — după cum rezultă din protocolul Adunărilor generale²⁴ păstrat în arhivă — în două cercuri: Cercul de Jos și Cercul de Sus, care la rîndul lor erau subîmpărțite în plăși.

Cercul de Jos avea patru plăși cu 34 sate și anume: I. *Plasa Buia* cuprindea 8 sate: Buia (Bollya), Călvășar (Hidegviz), Mighindoala (Ingodály), Stenea (Isztina), Boarta (Mihalyfalva), Petrești (Peterfalva), Jacul român (Salko), Vesud (Szász Veszszöd); II. *Plasa Metiș* cu 8 sate: Ghijasa de Jos și de Sus (Alzö și Felső Gezés), Cornățel (Hortobatyfalva), Metiș (Martonfalva), Motișul (Martontelke), Răvășel (Rovás), Mihăileni (Saldorf), Nucet (Szent-Jánoshegy); III. *Plasa Birghiș* cu 8 sate: Birghiș (Bürkös), Găinari (Gainar), Coveș (Kövesd), Ighișul Vechi (Oláh Ivan-

²⁰ C.A.S., an 1790, div. 1.

²¹ Ibidem.

²² Ședința s-a ținut la 23 septembrie 1790, C.A.S., an 1790, div. 2.

²³ Ibidem.

²⁴ Protocollum Marchalium Congregationum, 1790—1802, C.A.S., Protocoale, I/1.

falva), Noul Român (Oláh Ujfalú), Rucăr (Rukkar), Zlagna (Zalagna), Vecerd (Vetserd); IV. *Plasa Săpörtoc* cu 9 sate: Mălincrav (Almakereh), Stăjerenii (Bese), Albești (Fejérgyhaza), Florești (Földjen, Földszin), Criș (Keresd), Roandola (Rudaly), Săpörtoc (Sárpatak), Noul Săsesc (Szász Ujfalú), Vulcan (Volkany).

Cercul de Sus avea patru plăși cu 35 sate: I. *Plasa Grînari* cu 9 sate: Feleag (Felek), Vinători (Haşfalău — Hejásfalva), Grînari (Mucundorf-Moha), Paloş (Pálos), Petca (Petek), Retişul (Réten), Jimbor (Sambor), Mureni (Szederjes), Zoltan (Zoltány); II. *Plasa Văleni* cu 10 sate: Racoşul de Jos (Alsó Rákös), Bogata Olteană (Bogáth), Dopca (Dakk), Galaţi (Galatz), Hoghiz (Héviz), Fintina (Hidegkút), Crihalma (Királyhalma), Dăişoara (Longodár), Mateias (Matejfalva), Văleni (Voldorff); III. *Plasa Hăghig* cu 7 sate: Augustin (Agostonfalya), Araci (Arpătac, Arapataka), Ariuşd (Erözd), Racoşul de Sus (F. Rákös), Hăghig (Hegvig, Hidvég), Ormeniș (Ürmös), Glăjăria (Uvegtsür); IV. *Plasa Petriceni* cu 9 sate: Volal (Alsö-Felső Volél), Budila (Bodola), Konta (contopit în oraşul Tg. Secuiesc), Karatna (contopit la comuna Volal), Mărcuş (Márkos), Teliu (Nyén), Petriceni (Peşelnic, Peselnek) și Valea Beacă (Szárazpatak).

Atît în numărul localităților care constituiau comitatul Alba de Sus, cît și în organizarea acestora în subunități teritoriale intervin modificări în cursul timpului. Astfel, în situațiile topografice ²⁵, întocmite în 1799, de juzii cercuali, apar numai 66 de localități.

În secolul al XX-lea comitatul Alba de Sus avea numai cinci plăși: plasa Buia, cu 12 localități, plasa Paloş cu 15 localități, plasa Petriceni cu 16 localități și plasa Betiş cu 13 localități ²⁶.

Comitatul și-a avut sediul, de la înființarea lui și pînă în 1848, în localitatea Metiș ²⁷.

Comitatul Alba de Sus a avut aceeași organizare administrativă și judecătorească ca și celelalte comitate din Transilvania. În fruntea comitatului era comitele suprem iar organele cele mai importante ale administrației comitatului erau adunarea generală și scaunele de judecată. Acestea au existat în tot timpul funcționării comitatului cu excepția perioadei cît a funcționat Tabla continuă, noul organ al comitatului înființat prin reformele administrative din timpul Mariei Tereza.

În continuare vom prezenta în mod succint evoluția administrării comitatului Alba de Sus pe baza atestărilor documentare din arhiva comitatului.

Potrivit rescriptului regal din 11 octombrie 1763, în comitatul Alba s-au înființat două Table continue, una pentru Cercul de Jos, cu sediul la Aiud și a doua pentru Cercul de Sus, cu sediul la Metiș (Martonfalva). În Instrucțiunea pentru înființarea Tablelor, trimisă de guvernul Cercului

²⁵ „Topografice descriptio”. Aceste situații pe lingă descrieri topografice, cu indicarea riului, munților sau uneori a drumului comercial — Nyen (Teliu) așezat pe drumul comercial al Brașovului, la pasul Buzău — pe care sînt așezate satele, se referă și la populație: naționalități, confesiuni, la numărul preoților, bisericilor sau la stăpînii de pămînt C.A.S., an. 1799. div. 2.

²⁶ L. I. Marienburg, *op. cit.*, vol. II, 1813, p. 10.

²⁷ Mai tîrziu — după revoluția din 1848/49, în perioada reinființării comitatelor în baza diplomei din octombrie 1860, comitatul Alba de Sus (1761—1767) și-a avut sediul la Dumbrăveni. Cf. Töglein Antal, *op. cit.*, p. 245.

de Sus al comitatului Alba, cu ordinul din 26 noiembrie 1763²⁸, apare, însă, o schimbare în text, în ce privește sediul Tablei în Alba de Sus, peste cuvîntul Martonfalvâ (Metiș) este tras cu cerneală și adăugat marginal: Fejerdyhaza (Albești). Prevederea din Instrucțiune, în ce privește sediul Tablei continue pentru Alba de Sus, nu s-a putut pune în aplicare imediat. Tabla continuă a Albei de Sus, și-a avut sediul stabil la Metiș, abia începînd cu anul 1772. Astfel, ședințele Tablei — consemnate în primul protocol economic, pe anul 1765²⁹, s-au ținut în localitatea Bese (azi Stăjerenii). Ordinele guberniale, dintre anii 1765—1772, sînt trimise Tablei continue a Albei de Sus, în diverse localități, după cum se indică în adresa de pe verso actelor, și anume sînt indicate următoarele localități: Albești (Fejereghaz)³⁰, Coveș (Kővezd)³¹, Stăjereni (Bese) („per Kővesd ad Bese”)³², Birghiș („per Also-Gezés — Burkos”)³³, sau Satu Nou (Ujfalu)³⁴. Începînd cu anul 1772 ordinele guberniale sînt trimise Tablei continue în Metiș.

Componența Tablei continue a Albei de Sus, este indicată în Statutul personal³⁵, anexat Instrucțiunii de înființare a Tabelor continue. Astfel, Tabla era condusă de un comite suprem (unul singur pentru cele două Table ale comitatului Alba)³⁶ și era formată din: 1 jude suprem, 1 perceptor regesc, 1 vicecomite, 1 notar ordinar, 1 viconotar, 7 asesori ordinari (actualibus), 2 scribi judecătorești, 1 ușier, 1 procurator, 1 chirurg, 1 temnicer, 3 gornici, 3 paznici călăreți, 5 vicejuzi ai nobililor și 1 măcelar.

Activitatea administrativă și judecătorească a Tablei continue a comitatului Alba de Sus a fost în permanentă creștere ceea ce a dus și la mărirea numărului oficialilor. Astfel, în 1782 la Tabla comitatului Alba de Sus erau 37 de oficiali, potrivit statului de salarii pe primul trimestru al anului³⁷.

În perioada desființării autonomiei comitatelor și a noii împărțiri administrative a Transilvaniei în 11 comitate, cele trei comitate: Sibiu, Făgăraș, Trei Scaune, constituite prin unirea teritoriului lor cu părți din teritoriul comitatului Alba de Sus, au fost organizate, ca și celelalte comitate, potrivit Instrucțiunii de organizarea celor 11 comitate, comunicate de Guberniu prin ordinul nr. 7558 din 1784³⁸.

Potrivit punctului 2 din Instrucțiuni fiecare comitat, pe lingă comitele suprem și membri Tablei continue, era condus de un vicecomite și

²⁸ C.A.S., an 1763, nr. 40.

²⁹ „Protocollum Aeconomicum Anno 1764—1766 Industria Ordinarii Notarii D. Andreae de Sarkad Confectum”, C.A.S. Protocoale, III/1.

³⁰ C.A.S. an 1764, nr. 10 (K. 13. Sz. 121).

³¹ Ibidem, an 1765, nr. 135 (K. 15. Sz. 191).

³² Ibidem, nr. 401 (K. 15. Sz. 196).

³³ Ibidem, an 1768, nr. 1 (Nr. 207).

³⁴ Ibidem, an 1768, fasc. 8, nr. 813.

³⁵ „Titulus sallaristarum... in processus superioris”. Anexă la ordinul gubernial din 26 noiembrie 1763, C.A.S. an. 1763, nr. 40.

³⁶ J. Benkő, *Transsilvania*, vol. II, p. 42.

³⁷ C.A.S. nr. 1782, div. 9.

³⁸ Aceste Instrucțiuni, aflate în arhiva comitatului Alba de Sus, au fost comunicate ulterior elaborării lor, comitatului Făgăraș unit cu Alba de Sus — pentru aplicarea lor — prin ordinul gubernial din 17 august 1787, C.A.S., Actele comitatului Făgăraș unit cu Alba de Sus, an 1787, div. 2.

un perceptor general, cercurile erau administrate de vicecomiți substituiți de juzi ai nobililor și percepatori regali iar plășile, de un vicejude al nobililor și un comisar cercual. Pentru exemplificare, arătăm componența oficialității comitatului Sibiu unit cu Alba de Sus, după lista oficialilor din anul 1784³⁹, păstrată în arhivă: un comite suprem, un viconotar, un arhivar, doi scribi, un procurator fiscal, un medic, un felcer și șase asesori; în fiecare cerc cite un vicecomite substituit, cite un jude ordinar și cite un perceptor cercual; și în fiecare din cele 21 de plăși ale comitatului cite un vicejude și un comisar cercual.

Comitele suprem împreună cu Tabla continuă trebuia să vegheze asupra administrației generale precum și asupra cauzelor care trebuiesc duse la Tabla continuă, iar pentru ca problemele politice și economice să fie separate de cele judecătorești, acelea au fost lăsate pe seama vicecomiților (punctul 3).

După cum grija problemelor politice, pentru întreg comitatul incumbă vicecomitelui ordinar, tot așa cele privitoare fiecărui cerc, incumbă vicecomitelui substituit. Acesta potrivit normelor cuprinse în agendele vicecomiților substituiți — „Agenda substitutorum comitum”⁴⁰, — păstrate în arhivă, se folosea în exercitarea atribuțiilor sale, de ajutorul vicejuzilor subordonați lui, care la rindul lor aveau grija administrației politice în plasa pe care o conduceau. Vicejuzii înaintau rapoartele cerute vicecomiților substituiți din cercul respectiv iar aceștia comitelui suprem sau vicecomitelui ordinar care ținea locul acestuia.

Activitatea vicecomiților substituiți se manifestă în trei direcții: administrativă-politică, economică și judecătorească.

Atribuțiile vicecomiților substituiți în treburile politice administrative erau de a da dispoziții pentru arestarea celor vinovați — la denunțuri întemeiate sau plîngerii, în cazuri mai grave și în cazuri de crime comise de țărani și de oameni de condiție liberă, pentru a fi supuși cercetării de către vicejuzii ordinari, apoi să îngrijească să fie urmăriți prin acțiune publică — prin mijlocirea procuratorului fiscal — în fața Tablei continue. În sfîrșit, vicecomitele substituit avea obligația ca în cercul lui să ia act de abuzurile nobililor și a stăpînilor de pămînt față de iobagi.

În treburile economice, avea obligația, între altele, să vegheze, în cercul lui, la distribuirea sarcinilor în natură și în bani proporțional cu capacitatea locuitorilor, să aibă grijă să se întocmească tabele de impuneri — prin comisarii plășilor — să încheie în cercul lui socoteli semestriale, să stringă chitanțele pe care trebuiau să le prezinte juzii satești asupra contribuțiilor în natură pentru armata staționară și asupra altor prestații și să întocmească situații, în două exemplare asupra acestora, din care un exemplar împreună cu chitanțele respective să le trimită percepatorilor cercuali spre a fi prezentate percepatorului general și un exemplar, împreună cu extrasul socotelilor comitelui suprem și prin mijlocirea acestuia Comisariatului provincial.

În cele judecătorești, vicecomitele substituit împreună cu judele nobililor se ocupa de probleme privitoare la: cercetări la fața locului, subîmpărțiri teritoriale, circiumărit, hotărniciri, pînă la sentințele judecătorești date de Tabla continuă sau Tabla regească.

³⁹ Anexă la ordinul gubernial nr. 7558/1784, C.A.S., an. 1784, div. 2.

⁴⁰ C.A.S., an. 1785, div. 7.

În 1787 Tabelele continue ale comitatelor au fost desființate, în baza rescriptului regesc din 30 noiembrie 1786, comunicat de guvernul cu ordinul nr. 1707—1180 din 23 aprilie 1787⁴¹, înființându-se în locul lor drept foruri de primă instanță, două Table districtuale, una la Cluj și alta la Tg. Mureș. Astfel, începând cu anul 1787 și pînă la reînființarea Comitatelor autonome, în 1790, în cele trei comitate au funcționat, pentru rezolvarea pricinilor civile de mică importanță, cite un Scaun de judecată numit Sedria Judiciaria Dispoziția de desființarea Tabelor continue și de înființarea sediilor n-a putut fi pusă în aplicare imediat și la aceeași dată în fiecare comitat⁴².

Tabla districtuală din Tg. Mureș, precizează, prin ordinul nr. 1587 din 7 decembrie 1787, formularul ce trebuie folosit în administrația Sediilor (Anno N. die N, apertae in sessione Sedriae Cottus N. per N.N. ord. vel interinalem Praesidem⁴³)⁴³.

În perioada care a urmat după revenirea comitatelor autonome — în baza rescriptului imperial din 28 ianuarie 1790 comunicat de guvernul la 23 februarie⁴⁴ — se iau o serie de măsuri pentru restabilirea formelor constituționale în administrație. Astfel, pentru a restabili forma veche a administrației publice, a alegerii și instalării viceoficialilor, la 15 aprilie 1790 guvernul a încredințat pe comitele Francisc Tholdologi, ca în calitate de comisar gubernial să pregătească întrunirea Adunării generale a comitatului Alba de Sus⁴⁵.

De asemenea statutul personal al comitatului Alba de Sus a fost întocmit, potrivit ordinului gubernial din 20 septembrie 1790⁴⁶ ca cel din 1780.

În ce privește însă, funcția de comite suprem intervine o schimbare în numirea lui. Guvernul a socotit necesar, potrivit ordinului din 20 mai 1790⁴⁷, ca pînă se vor aduce hotărîri în legătură cu numirea comiților supremi, să se numească administratori la comitatele unde nu există încă persoane corespunzătoare pentru această funcție, și anume care să îndeplinească condiția de a fi moșier pe pămîntul comitatului. Astfel, în fruntea comitatului Alba de Sus, în 1790, a fost numit administrator Andrei Tûri, — consilier regal și înainte vicecomite ordinar al comitatului Sibiu —, pentru serviciile sale continue în comitatul Alba, atît înainte cît și după împărțirea acestuia. Comitatul Alba de Sus va continua să aibă la conducerea sa, ca organ principal, cite un administrator pînă în anul 1835. Între anii 1835—1848 în fruntea comitatului Alba de Sus întîlnim din nou un comite suprem.

De la 1 mai 1790 și pînă în 1848, comitatul Alba de Sus a funcționat cu vechile organe comitatense: comitele suprem, adunarea gene-

⁴¹ Ibidem, an 1787, div. 2.

⁴² La comitatul Sibiu unit cu Alba de Sus, ordinele guberniale, în probleme judecătorești, începînd chiar de la 23 aprilie 1787 nu mai sînt adresate Tablei continue ci Sedriei comitatului („Foro subalterno Sedriae vldt. I Comitatus Cibiniensis consignandum”) C.A.S., an. 1787, Actele comitatului Sibiu unit cu Alba de Sus, nr. 896. La comitatul Trei scaune unit cu Alba de Sus, începînd cu data de 15 iunie ordinele guberniale numai sînt adresate către Tabla continuă ci Sedriei comitatului, iar la comitatul Făgăraș începînd cu 12 iulie.

⁴³ C.A.S., an 1787, Actele Comitatului Sibiu, unit cu Alba de Sus, nr. 2082.

⁴⁴ Rescriptul imperial nr. 1334 (C.A.S. an. 1790, div. 1).

⁴⁵ C.A.S., an 1790, div. 2.

⁴⁶ Ordinul gubernial nr. 7355 (C.A.S., an 1790, nr. 239).

⁴⁷ C.A.S., an 1790, anexă la ordinul gubernial nr. 2406, div. 1.

rală — care era organul cel mai important al administrației comitatului și cele trei scaune de judecată : scaunul general, parțial și filial. Pe lângă aceste trei instanțe judecătorești, pe teritoriul comitatului Alba de Sus a funcționat, potrivit atestărilor documentare și a materialului arhivistice păstrat și Forul dominal⁴⁸ pentru judecarea iobagilor de pe moșiile nobiliare și ale stăpînilor de pămînt.

Pentru ușurarea administrației, guvernul a dispus încă în 1790 prin ordinul nr. 1335⁴⁹, să se respecte separarea problemelor administrative de cele judecătorești, potrivit măsurilor anterioare din 1787.

Activitatea administrativă și judecătorească a comitatului Alba de Sus, a fost în continuă creștere ceea ce a impus și creșterea numărului oficialilor. Astfel la începutul secolului al XIX-lea, oficialitatea comitatului era formată dintr-un număr de 42 oficiali, după cum rezultă din actele Adunărilor generale din anul 1808, iar în 1818 din 59 de oficiali, potrivit statutului personal al comitatului din anul respectiv⁵⁰.

Fondul comitatului Alba de Sus a intrat în patrimoniul Arhivelor Statului în anul 1924, cînd s-au preluat materialele arhivistice ale fostului comitat, dintre anii 1753—1848, de la Subprefectura județului Alba din Aiud — unde și-a avut sediul comitatul Alba de Jos. Fondul a mai fost întregit cu acte și registre, achiziționate sau găsite în alte fonduri păstrate la Arhivele Statului Cluj. Cantitatea fondului este de 42,80 m.l.

Relevăm faptul că în statistica întocmită de istoricul Thalloczy la 1883 asupra arhivelor județene și orășenești⁵¹, comitatul Alba de Sus nu figurează, în schimb apare comitatul Alba de Jos cu cele mai vechi acte datînd din 1806. De asemenea, nici Franz Zimmermann, în lucrarea⁵² sa despre arhivele din Ungaria, apărută cu cîțiva ani mai tîrziu nu dă informații mai detaliate asupra arhivei comitatului Alba de Sus, ci menționează — în legătură cu arhiva orașului Sighișoara — că la acea dată, ea se găsea depusă la Sighișoara în baza articolului XXXIII din 1876 și a legii I din 1877. Explicația trebuiește căutată în faptul că la data cînd s-au cerut informații, pentru întocmirea acestor lucrări (în anii 1882, 1890), n-a avut cine să dea informațiile necesare pe cale oficială, comitatul Alba de Sus fiind desființat.

Ulterior arhiva comitatului Alba de Sus a fost depusă la Aiud.

Arhiva creată în activitatea comitatului nu s-a păstrat însă, toată la un loc. Potrivit, atestărilor documentare, o parte din materialul creat — în special cel judecătorec — a fost predat altor instituții, în urma schimburilor care au intervenit în funcționarea comitatului Alba de Sus.

O primă modificare în situația arhivei a intervenit în anul 1787, pe baza unei dispoziții guberniale, în urma desființării Tablelor continue

⁴⁸ Actele provenite de la Forul dominal, păstrate în arhivă sînt din anii 1797, 1803, 1805.

⁴⁹ C.A.S., an. 1790, div. 1.

⁵⁰ Ibidem, an. 1808, div. 1 — Alegerea oficialilor; an. 1817, Statutul personal al comitatului Alba de Sus pe anul 1818, nr. 1555.

⁵¹ *A Magyar Történelmi Társulat*, 1885, jul. 3—6 napjain, Budapestén Tartott. Congressusának irományoi (Actele congresului Societății Istorice Maghiare ținut la Budapesta în zilele de 3—6 iulie 1885), în „Szazadok”, (Secolele), 1885, XIX, fasc. VIII, p. 24—33.

⁵² Franz Zimmermann, *Über Archive in Ungarn. Ein Führer durch ungarländische und siebenbürgische Archive*, în „Archiv des Vereines für siebenbürgische Landes kunde”. Neue Folge, XXIII, Sibiu, 1890, p. 691—692.

din comitate și a înființării celor două Table districtuale din Tg. Mureș și Cluj. Astfel, potrivit ordinului gubernial din 4 mai 1787⁵³, Sedria comitatului Sibiu trebuie să transfere la Tg. Mureș, procesele ținute la Tabla districtuală de acolo. Sedria comitatului Sibiu unit cu Alba de Sus a și înaintat Guberniului, la 18 mai 1787⁵⁴, ca urmare a acestui ordin, un tabel despre procesele care țin de Tabla districtuală din Tg. Mureș și care trebuiesc transpuse acolo (în tabel se indică numărul actului și obiectul cauzei).

Schimbări în situația arhivei au intervenit și în 1790, în urma revizuirii la împărțirea administrativ-teritorială a Transilvaniei anterioare anului 1784. Acest lucru rezultă din corespondența purtată între noile unități teritoriale asupra arhivelor ce le revin. Astfel la 28 iunie 1790 Magistratul Scaunului Sibiu⁵⁵ cere comitatului Alba de Sus să i se predea actele privind localitățile care înainte țineau de comitatul Făgăraș și care acum aparțin Scaunului Sibiu, în schimb la 13 noiembrie 1790 vice căpitănelul Făgărașului anunță comitatul Alba că actele din arhiva comitatului Făgăraș care privesc comitatul Alba au fost repartizate acestuia și să trimită delegați pentru preluare.

De asemenea în Protocolul Tablei continue, din anul 1784⁵⁷, se găsesc însemnări, în dreptul actelor înregistrate, cu indicația arhivei unde a fost repartizat actul, spre ex. la nr. 541: („ad Archivum Fogarasiense sub nr. 2199).

Însemnări depre scoaterea materialului din arhivă pentru a fi predate la alte arhive nu se mai găsesc și în celelalte protocoale.

O ultimă dispersare a arhivei s-a făcut în anul 1854, — în urma desființării comitatului Alba de Sus — după cum rezultă din evidențele păstrate în arhivă asupra proceselor civile și penale, dintre anii 1808—1848⁵⁸ începute în fața instanțelor fostului comitat și continuate în fața altor instanțe de pe teritoriul noilor unități administrativ-teritoriale înființate în perioada reginului absolutist. Și anume, o bună parte din actele judecătorești, au fost predate: Tribunalului colegial și Judecătoriilor singulare din Făgăraș, Mediaș, Tg. Secuiesc, Sighișoara, Sibiu, Odorhei, Cincul Mare, Agnita, Rupea, Perșani, Cristurul Secuiesc, Sfintul Gheorghe, Brăduț, Nochrich.

Materialul arhivistice se compune din protocoale, registre, repertorii și acte dintre anii 1753—1848.

Protocoalele comitatului Alba de Sus sînt ordonate și inventariate după aceleași criterii ca și protocoalele celorlalte comitate și scaune ce se află în depozitele Arhivelor din Cluj, ținîndu-se seama de funcțiile pe care le-a exercitat nobilimea în comitat, de indicatoarele care deservesc arhiva și de acele protocoale și registre care au un caracter special. Astfel, protocoalele și registrele sînt clasate în cinci grupe: I. protocoale ale adunărilor generale, II. protocoale judiciare, III. protocoale adminis-

⁵³ Ordinul gubernial nr. 1284, C.A.S., an. 1787, nr. 946.

⁵⁴ Anexă la ordinul gubernial nr. 1284, Ibidem.

⁵⁵ C.A.S., an. 1790, nr. 159.

⁵⁷ Ibidem, nr. 327.

⁵⁷ Protocolum Tabulae Continuae Inclyti Comitatus Albae Superioris, 1784, C.A.S., Protocoale, II/7.

⁵⁸ C.A.S., an. 1848, Diverse.

trative, IV. indicatoarele actelor și V. diferite registre care oglindesc o activitate temporară.

Protocoalele comitatului Alba de Sus au, deci, caracteristici comune cu ale celorlalte comitate. În ce privește, însă forma de păstrare, spre deosebire de protocoalele celorlalte comitate, nu sînt toate broșate, ci unele din ele, în deosebi cele din perioada funcționării Tablei continue, se păstrează în mai multe fascicule pentru activitatea comitatului pe un an. O parte din aceste fascicule care formează protocolul unui an, au și un concept care se păstrează alături de exemplarul transcris.

Protocoalele Adunărilor generale sînt dintre anii 1790—1848. Ele au denumirea — obișnuită în toate comitatele — de Protocolul Adunării Marchale — *Protocollum Marchalium Congregationum*⁵⁹ — sau Protocolul Scaunului Marchal sau al Scaunului Giral — în limba maghiară: *Marchalis Szék Jegyzőkönyve*, sau *Nemes Felső Fejér Vármegye Közönséges Girás Székinek*.

Această denumire s-a menținut pînă în anul 1847. În anii 1847—1848 protocolul are denumirea de Protocolul Adunării generale (*Nemes Felső-Fehér Megye Közgyűlésének ... Jegyző könyve*).

Sedințele adunării generale s-au ținut în diverse localități pînă în 1814 și numai după această dată ele s-au ținut permanent la sediul comitatului, în Metiș. Astfel, potrivit consemnărilor din protocoale, în anul 1793, adunările generale s-au ținut la Palos și la Metiș, cele din 1796 la Hăghig și Coveș⁶⁰.

Ele cuprind pe lingă hotărîrile adunării, consemnări despre oficialii comitatului și salariile lor, modificări intervenite în organizarea teritorială a comitatelor, localitățile și plășile din comitat, diferite tabele de impuneri, consemnări despre alegerea deputaților la dietă.

Consemnările în protocol sînt făcute de notarul comitatului, care le și semnează — potrivit obiceiului — împreună cu comitele suprem, pentru fiecare sedință. Astfel, sedința Adunării generale, nu putea fi încheiată de comitele suprem, înainte de legalizarea consemnărilor din protocol⁶¹.

Protocoalele adunărilor generale sînt scrise în limba maghiară chiar și acelea care au denumirea latinească.

Protocoalele judiciare cuprind: protocoalele judiciare ale Tablei continue, protocoalele Sedriei comitatului, protocoalele Scaunului general de judecată, parțial și filial.

Cele mai vechi protocoale judiciare, păstrate în arhivă, sînt anterioare înființării comitatului Alba de Sus. Ele sînt protocoalele Scaunului parțial — instanța nobililor pentru cauzele de mică importanță — și ale Scaunului filial — instanța de apel a cauzelor iobăgești — ale Cercului de Sus al vechiului comitat Alba, dintre anii 1753—1766. Cele două instanțe și-au ținut protocoalele, pentru aceeași perioadă de timp, cînd se-

⁵⁹ Adunarea se numea *Congregatio Marchalis* pentru faptul că prezența nobililor la sedințe era obligatorie iar în cazul cînd absentau nemotivat erau pedepsiți cu o taxă de 3 giras sau mărci. Cf. *Ember Győző, op. cit.*, p. 523.

⁶⁰ *Protocollum Marchalium Congregationum*, 1790—1802, C.A.S., Protocoale, I/1.

⁶¹ Dósa Elék, *Erdélyhoni Jogtudomány* (Dreptul din Transilvania), vol. II, Cluj, 1861, p. 134—140.

parat cînd împreună fiind trecute în același protocol deliberările ambelor scaune. Aceasta este o caracteristică comună pentru instanțele tuturor comitatelor și se explică prin faptul că ele au avut aceeași componență și se țineau în acelaș loc. El are denumirea de *Partiale Protocollum I. Comitatus Albensis Tranniae Processus Superioris* (1753—1758) și *Filiale (Protocollum)* (1753—1766) iar pentru perioada cînd ambele instanțe au același protocol, acesta are denumirea de *Protocollum Partiale et Filiale I. Comitatus Albensis Trae Processus Superioris* (1757—1759).

Protocoalele judiciare ale Tablei continue. De la începutul activității ei Tabla continuă folosește două feluri de protocoale unele pentru problemele administrative și altele pentru cele judiciare.

Protocoalele judiciare ale Tablei sînt dintre anii 1768—1786. Cele dintre anii 1768—1784, au denumirea de *Protocollum Tabulae Continuae I. Comitatus Albae superioris*, iar cele din perioada noii împărțiri administrative a Transilvaniei din timpul lui Iosif al II-lea, au în general, denumirea de *Protocollum Causarum in Foro Tabulae Continuae I. Cottus Cibiniensis cum Partibus Albae Superioribus Uniti* (1785—1786). Observăm că din această perioadă, cînd teritoriul comitatului Alba de Sus a fost împărțit și anexat la trei comitate, în arhivă, se păstrează numai protocoalele comitatului Sibiu unit cu Alba de Sus iar cele ale comitatelor Făgăraș și Trei Scaune unite cu părți ale comitatului Alba de Sus, lipsesc.

Protocoalele dintre anii 1768—1774 sînt protocoale de ședințe în care este menționată componența instanței, iar problemele dezbătute, sînt numerotate pe zile, începînd cu numărul 1.

Ca urmare a introducerii sistemului de registratură în administrație, protocoalele de ședințe li se alătură, începînd cu anul 1775, *Protocollum Exhibitorium*, în care se înregistrează actele și după ce li se dă număr de înregistrare sînt trecute în protocolul ședinței. Astfel, actele trecute în protocolul de ședințe au două numere: număr de protocol și număr de intrare.

Tot ca urmare a introducerii sistemului birocratic în administrație, începînd cu anul 1786, protocoalele juridice ale Tablei au și indicatoare, pentru fiecare an, care au denumirea de *Repertorium Judiciale*. În ele actele clasate pe obiect, în ordinea alfabetică a cuvîntului indice, spre exemplu: *arrestatorum, creditorum, debitam, divorții, metalis* ș.a. nume de persoane și localități.

Protocoalele judecătorești ale Tablei continue conțin, pe lîngă hotărîri judecătorești, și rezoluții administrative. Protocoalele dintre anii 1774—1780 prezintă față de protocoalele altor comitate, particularitatea de a avea la sfîrșitul fiecărei luni un sumar „*Extractus summarius*” — cu situația numerică a actelor înregistrate grupate în mai multe categorii. Astfel, spre exemplu, sumarul protocolului Tablei continue pe luna iunie a anului 1774⁶² indică numeric: intrări de mică importanță, intrări de mai mare importanță, intrări de interes public, cauze oficiale rezolvate, cauze private rezolvate, cauze rămase pentru rezolvare, dispoziții administrative, dispoziții publice, dispoziții în urma ordinelor guberniale, dispoziții din inițiativă proprie, rapoarte cerute înaintate, rămase de înaintat.

⁶² *Extractus summarius Protocolli Tabulae Cont. I. Cottus Albae Super. p. M. Iunie 1774, C.A.S., Protocoale, II/4, fasc. 2.*

Protocoloalele Sedriei comitatului. După desființarea Tablei continue, competența ei în probleme judecătorești a fost preluată de Scaunul de judecată al comitatului — Sedria Judiciaria. Protocoloalele Sedriei sînt dintre anii 1787—1790 și aparțin Sedriei comitatului Sibiu unit cu Alba de Sus. Ele cuprind următoarele categorii : protocoale sesionale, cu denumirea de *Protocollum Sessionis Sedriae Judiciariae*; registre de intrare, cu denumirea de *Protocollum Exhibitorum I. Sedriae I. Cottus Cibi-niensis* cum parte *Albae Super. Uniti*; protocoale ale referenților, avînd drept titlu numele referentului (*Dominus Referens...*) și repertoriile sau indexele registrelor cu denumirea : *Index Protocollis Exhibitor.*

Protocoloalele Scaunului general de judecată, parțial și filial. După reînființarea comitatului Alba de Sus, în 1790, și-au început activitatea și cele trei principale instanțe de judecată ale comitatului : scaunul general, parțial și filial. Protocoloalele acestor instanțe sînt dintre anii 1791—1848. Scaunul general de judecată era instanța de judecată a cauzelor penale ale nobililor și a cauzelor civile care depășeau suma de 100 florini și al căror obiect era pe teritoriul comitatului. Între anii 1791, 1798—1804, 1812—1845. Scaunul general își ține protocoalele separate iar între anii 1792—1797, 1805—1806 toate trei scaunele de judecată își trec deliberrările în același protocol. Pentru ambele cazuri denumirea latinească a protocoalelor este aceeași : *Protocollum Gralis Congregationis* sau *Protocollum Judiciale G. Cong.* Denumirea lor în limba maghiară variază, cea mai frecventă este : *Törvényes Generalis Székezés Jegyző könyve* (Protocolul scaunului judecătoresc general) sau *Nemes Felső Fejér vármegye...* *Törvényes Székézésének Jegyző könvei* (Protocoloalele Scaunelor judecătorești ale Nobilului comitat Alba de Sus...).

Scaunul parțial și filial și-au avut și ele protocoale separate de cel ale Scaunului general, între anii 1798—1801, după care dată ambele instanțe își trec deliberrările în acelaș protocol. Aceste protocoale au denumirea în limba maghiară ; *Nemes Felső Prothocolum a Raboka nézve* (Protocolul Scaunului Parțial al Nobilului Comitat Alba de Sus — Protocolul Filial privind Robii) (1798) sau *Nemes Felső Fajér Vármegyének...* *Filialis/ Parasztok/ ... Partialis Szék Jegyző könyve* (Protocolul Scaunului filial/ : al Țăranilor/ ... din Nobilul comitat Alba de Sus -- Protocolul scaunului Parțial ...) (1799).

Protocoloalele scaunului filial și parțial, după anul 1807, lipsesc din arhivă.

Pînă în anul 1832 cauzele consemnate în protocoalele de ședință ale Scaunului general, sînt numerotate pe ședințe de la nr. 1, începînd cu anul 1832 însă, numerotarea lor se face pe ani, mergînd în continuare de la nr. 1 pentru toate ședințele ținute într-un an.

Scaunul general de judecată, are, pe lîngă protocoale de ședință și registre auxiliare, între anii 1831—1848 numite „*Protocollum Dictaturae*” în care sînt notate actele intrate prin „dictatura” adică registratură.

Protocoloalele administrative sînt dintre anii 1764—1848. Din grupa acestor protocoale fac parte protocoalele administrative ale Tablei continue, protocoale administrative din perioada noii împărțiri administrative din timpul lui Iosif al II-lea și protocoalele administrative împreună cu indicatoarele lor create de noul aparat administrativ care a funcționat după reînființarea comitatului Alba de Sus.

Din perioada funcționării Tablei continue s-au păstrat puține protocoale administrative, anume numai protocoalele economice ale Tablei dintre anii 1764—1766. Ele au denumirea de *Protocollum Oeconomicum*. Pentru că Tabla continuă, din punct de vedere administrativ îndeplinea atribuțiile pe care le avea adunarea generală a comitatului, aceste protocoale cuprind și notări referitoare la Adunarea generală a comitatului⁶³.

Din perioada cînd comitatul Alba de Sus a fost desființat și împărțit între trei comitate — în urma împărțirii administrative în 11 comitate — se păstrează numai registrele de intrare ale comitatului Sibiu unit cu Alba de Sus, din anii 1786—1787. Ele au denumirea de *Protocollum Exhibitorum et Expeditorum Officiolatum Incl. Comitatus Cibiniensis cum parte Albae Superioris uniti* și sînt registre uniformizate, cu rubrici, tipărite.

Protocoalele administrative create în activitatea comitatului Alba de Sus după reînființarea lui — în urma revenirii la vechea formă de administrare a comitatelor — sînt dintre anii 1791—1848.

Aceste protocoale, spre deosebire de cele ale Tablei continue, nu mai cuprind notări referitoare la adunarea generală sau alte însemnări, ci în ele se înregistrează activitatea pur administrativă, a oficialității comitatului, pentru fiecare chestiune dîndu-se un număr separat. Ele, însă, își vor păstra forma de protocol de ședință și vor fi folosite permanent sub această formă, în activitatea administrativă a oficialității comitatului, pînă în 1848.

Ele au denumiri variate, în limba latină sau maghiară; cele mai frecvente sînt: *Protocollum Politicum* (1791—1793, 1796—1801, 1804—1805, 1824—1825, 1828, 1832, 1834, 1836—1839, 1848) sau *Nemes Felső Fejér Vármegyének ... Tiszti Üleseiben elé fordult ... Polgári Hivatalos Tárgyak Jegyző könyve ...* (Protocolul Cauzelor Oficiale Civile ... ivite în ședințele Oficialilor ... în Nobilul Comitat Alba de Sus ...). (1823, 1826—1827, 1829—1831, 1840).

Protocoalele administrative, începînd cu anul 1803, au și instrumente auxiliare ale lor, indicatoare alfabactice, întocmite separat pentru fiecare an, în care actele sînt trecute pe obiect. Ele au denumirea de *Regestrum Actorum Politicorum I. Cottus Albensis Superioris*.

Registrele de intrare administrative, păstrate în arhivă sînt numai pentru anii 1814, 1826 și 1848. Ele au denumirea latinească de *Exhibitorum Protocollum* (1814, 1826) iar în limba maghiară *Nemes Felső Fehér Megyének Kimutato yegyző Könyve* (Protocolul Exhibit al Nobilului comitat Alba de Sus), 1848.

Din seria registrelor de intrare fac parte, începînd cu anul 1812, protocoalele prezidiale, pentru actele rezolvate de comitele suprem. Ele au denumirea latinească de *Protocollum Praesidiale* iar în limba maghiară de *Preasidialis jegyző könyv* sau *Elnöki Jegyző könyv*. Actele înregistrate sînt numerotate de la numărul 1 în protocolul fiecărui an, fără, însă, ca el să aibă rubricile obișnuite registrului de intrare.

⁶³ În primul protocol economic se găsește transcris rescriptul din 11 octombrie 1763 pentru înființarea celor două Table continue, în comitatul Alba. Împreună cu instrucțiunea pentru organizarea lor și formulele de jurămint pentru membrii Tablei. Formula de jurămint pentru vicejuzi este tradusă, din limba latină în limba maghiară, C.A.S., Protocoale, III/1.

De altfel, relevăm, că în administrația comitatului Alba de Sus nu s-au folosit registre uniformizate, cu rubrici tipărite, decît în perioada funcționării Tablei continue.

Indicatoarele actelor formează o serie separată de indicatoarele protocoalelor. În timp ce indicatoarele protocoalelor s-au întocmit anual pentru ușurarea administrației și minuirea actelor în arhivă, indicatoarele actelor s-au întocmit mai tirziu decît actele la care se referă ca urmare a acțiunilor tereziene și iosefine de organizare a arhivelor.

Relevăm că, primele trei indicatoare sînt întocmite pentru actele aproximativ din aceeași perioadă, găsite în arhivă la data întocmirii lor, dintre anii 1737—1785. Astfel primul indicator se referă la actele create între anii 1737—1765, al doilea la cele dintre anii 1759—1784 iar al treilea la actele dintre anii 1771—1784. În fiecare din aceste indicatoare actele administrative și judiciare sînt clasate într-o singură serie în care actele sînt numerotate de la 1 peste ani. Drept rezultat pe același act sînt trecute două sau trei numere de arhivă diferite. Explicația ar putea fi căutată în faptul că ele au fost întocmite în diverse etape de organizare a arhivei și la întocmirea lor nu s-a ținut seama de lucrările anterioare.

Drept rezultat nici nu există corelație între numerele de înregistrare ale actelor din registrele exhibite, — dintre anii 1775—1790 — și numerele ce s-au dat actelor în indicatoare.

Pentru ușurarea folosirii acestor indicatoare, cu ocazia prelucrării fondului în cadrul Arhivelor s-a făcut corelația dintre numărul actului din indicator și numărul actului din registru de intrare, sau din alte indicatoare, în listele de evidență. Pentru fiecare număr de înregistrare s-a trecut între paranteze celelalte cote de arhivă corespunzătoare numărului respectiv.

Ele au denumirea de *Regestrum Actorum Politicorum Incliti Comitatus Albae Superioris ab anno 1714 usque annum 1765* sau *Repertorium* (1716—1785, 1764—1771). Observăm că anii indicați în titlul lor nu corespund cu anii actelor cuprinse în ele, fapt care este menționat, la primul protocol pe prima filă iar la al doilea într-o însemnare pe coperta interioară⁶⁴.

Celelalte indicatoare, cuprinse în această grupă, sînt întocmite: pentru ordinele guberniale, dintre anii 1764—1785 cu denumirea de *Regestrum Decretorum Gubernalium*, apoi separat pentru actele administrative dintre anii 1784—1800, cu denumirea de *Repertorium Actorum* ... sau *Protochollum* sau *Regestrum Actorum Politicorum* ... și separat pentru actele judiciare dintre anii 1764—1790, cu denumirea de *Protocolum Registr. Causarum tam Privatorum, quam. Magistra. I. Cottus Albae Superior* ...

Actele, în aceste indicatoare, sînt clasate pe obiect în ordinea alfabetică a cuvîntului indice sau a numelui de persoane, localități.

⁶⁴ *Regestrum Actorum Politicorum Incliti Comitatus Albae superioris ab anno 1714 usque annum 1765/ inclusive*. Pe prima filă a indicatorului se spune că în arhiva comitatului Alba de Sus nu se găsesc acte administrative (politice) dintre anii 1714 — 1737; iar pe coperta interioară a indicatorului cu titlul „*Repertorium*” este o însemnare în care se spune că în arhivă nu s-au găsit acte dintre anii 1727—1759. C.A.S., Protocoale, IV/1 a, IV/1.

De asemenea în arhivă, se mai găsește un indicator, întocmit după desființarea comitatului Alba de Sus, în anul 1852, pentru actele judecătorești dintre anii 1822—1844.

Dăm, câteva din cuvintele indice din primul indicator ⁶⁵ scris în limba maghiară: *ado* (impozit), *computus generalis*, *cziganyok* (țigani), *criminalis processusok* (cauze penale), *Gubernium rendései* (ordine guberniale), *jobbagyok* (iobagi), *katonák* (militari), *marha dögi* (epizotii), *profugasok* (fugiți), *papok* (popi), *tyrok* (recruți); câteva, din indicatorul pe anii 1759—1784 ⁶⁶, scris în limba latină: *Angariales relationes*, *Arrestationis civium*, *Birsagia*, *Inquisitoriae Relatorie*, *Poparum Unitorum*, *Parochi n. uniți*, *Suplex Libellus*, *Terrestries Dominos*.

Grupa *Registre diferite* este formată din registre cu o destinație specială sau care oglindesc o activitate temporară. Dintre acestea relevăm Protocolul Comisiei pentru întocmirea gravaminelor ce se vor prezenta Dietei (1833) și Protocolul despre cercetările în legătură cu nesupunerile și refuzul de a plăti impozit, fapte provocate de împrejurările revoluționare din 1848 ⁶⁷.

Actele păstrate în arhiva comitatului Alba de Sus sînt dintre anii 1753—1848 și cuprind două grupe de acte: acte administrative și acte judiciare.

Actele existente în arhivă din anii 1753—1763, anterioare, deci, înființării comitatului Alba de Sus ca unitate administrativ-teritorială, cuprind ordine guberniale și acte judecătorești provenite de la scaunele de judecată care au funcționat în cadrul vechiului comitat Alba.

În administrația comitatului Alba de Sus sistemul de registratură a fost introdus în anul 1775.

Ordonarea arhivei s-a făcut în mai multe etape, potrivit diferitelor cote și semne de arhivă, existente pe acte. Primele ordonări s-au făcut în aceeași perioadă ca și la celelalte comitate — ca urmare a acțiunilor de organizarea arhivelor inițiate de Maria Tereza și continuate de Iosif al II-lea, care au luat măsuri prin ordine și dispoziții date de guvernium.

Chiar în arhiva comitatului se păstrează trei ordine cu privire la măsurile luate de guvernium — după revenirea la vechea formă de administrație, în 1790 — pentru ordonarea arhivelor. Unul dintre acestea este din anul 1790 (ord. nr. 2406) ⁶⁸ prin care se dau dispoziții pentru angajarea de diurniști la comitate, ca să se poată termina înregistrarea începută, al doilea din 1792 (ord. nr. 3861) ⁶⁹, prin care se cer informații asupra situației arhivei și al treilea tot din anul 1792 (ord. nr. 5164) ⁷⁰, prin care, la cererea comitatului Alba de Sus, guvernium aprobă acestui comitat să-și angajeze doi diurniști pentru ordonarea arhivei.

Potrivit raportului comitatului Alba de Sus către guvernium din 1792 ⁷¹, au fost cuprinse în indicatoare, pînă la acea dată, 7.500 de acte, începînd din anul 1734. Pentru această lucrare, cei doi diurniști angajați,

⁶⁵ Ibidem, *Protocoloale*, IV/1 a.

⁶⁶ Ibidem, IV/1.

⁶⁷ Ibidem, V/3—4.

⁶⁸ Ibidem, an. 1790, nr. 311 (K. 3. Sz. 107).

⁶⁹ Ibidem, an. 1792, nr. 423 (K. 3. Sz. 139).

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem, anexă la ordinul gubernial nr. 5164/1792.

au lucrat unul 150 de zile și al doilea 62 de zile. Deși cei doi diurniști se spunea în raport au lucrat tot timpul sub supravegherea notarului, o persoană n-a putut ordona, pe ani și numere, mai mult de 150 de acte pe zi. Aceasta se explică, după cum se arată în raport, prin situația specială a acestui comitat — „nici unul dintre comitate n-a fost așa de nenorocit ca să fie împărțit în atâtea părți și ca urmare, și arhiva să primească din mai multe părți”. Materialele primite n-au putut fi cuprinse într-o singură grupă, ci după proveniență și astfel, — se arată în raport — nus-a putut ordona decît cca. o șesime din arhivă.

Potrivit indicatoarelor pentru acte, întocmite în această perioadă, actele create înaintea sistemului de registratură atît cele administrative cît și cele judecătorești, au fost ordonate cronologic și numerotate peste ani. Astfel, între anii 1753—1764 actele sînt numerotate de la 1—269, iar între anii 1764—1774, de asemenea actele au numere peste ani de la nr. 1—2569.

Lucrările de ordonarea arhivei au continuat pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor, potrivit indicatoarelor de acte și a evidențelor de acte întocmite în 1797 și 1807⁷².

În următorii ani, însă, în arhiva comitatului Alba de Sus au existat dezordini mari. Dovedește acest lucru plîngerea înaintată la Guberniu, în 1808, împotriva oficialității comitatului pentru înmînarea arhivei. Comisia trimisă pentru cercetare, a constatat că arhiva este în dezordine, lipsese multe acte. Cine și cînd le-a scos din arhivă nu se știe. Oficialii duc protocoalele și acte la locuințele lor și acolo se copiază, iar comitele nu controlează arhiva⁷³. Comitatul va interveni în 1815 pentru lărgirea reședinței și pentru reorganizarea arhivei însă fără rezultat⁷⁴.

În etapa a doua de ordonare a arhivei făcută în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, după desființarea comitatului, actele create înainte de introducerea registraturii, atît cele administrative cît și cele judiciare — existente în arhivă la aceea dată — au fost cuprinse într-o singură serie și au primit un nou număr de ordine, începînd cu numărul 1 pentru fiecare an, fără să se țină seama de vechiul număr de arhivă trecut pe acte și în indicatoarele lor.

În general, se disting următoarele serii de acte create pînă în 1790, respectiv pînă la reînființarea comitatului Alba de Sus: 1) acte administrative și judecătorești, create înainte de introducerea registraturii, dintre anii 1753—1774, cuprinse în aceeași serie și numerotate peste ani de la nr. 1, 2) acte administrative, și anume: actele Tablei continue a cercului și comitatului Alba de Sus, dintre anii 1775—1784, actele Tablei continue a comitatului Sibiu unit cu părți din Alba de Sus, începînd cu 15 septembrie 1784—1787, actele Tablei continue a comitatului Trei scaune unit cu părți din Alba de Sus, începînd cu 1 octombrie 1784—1787, actele Tablei continue a comitatului Făgăraș unit cu părți din Alba de

⁷² Evidența ordinelor trimise Adunărilor generale, pe anii 1790—1797, an. 1790, div. 11; Evidența actelor Scaunului general, parțial și filial, ordonate în arhivă, privind anii 1793—1800, C.A.S., an. 1807, div. 6.

⁷³ Föglein Antal, *A vármegyei levéltárak a XIX század első felében* (Arhivele comitatelor la începutul secolului al XIX-lea), în „Levéltári Közlemények”, Budapesta, XXX, 1960, p. 201.

⁷⁴ Idem, *A vármegyei levéltárak első állandó őrzőhelye* (Primul loc stabil de păstrare al arhivelor comitatelor), în „Levéltári Közlemények”, Budapesta, XX—XXIII, 1942—1943, p. 245.

Sus, 1785—1787, actele administrative ale comitatelor Sibiu, Făgăraș și Trei Scaune, unite cu părți din comitatul Alba de Sus, 1787 — aprilie 1790; 3) actele judiciare, cuprinzând fragmente din diverse procese, dintre 1753—1763 ținute la scaunul filial de judecată, ascultări de martori, dispoziții date de Tabla regească pentru ascultări de martori, contestații, chemări în judecată, procese civile și penale dintre anii 1753—1784 cuprinse în 22 fascicule, numerotate în cadrul lor, peste ani, de la nr. 1—1330; procese civile și penale, dintre anii 1785—1790 ținute la Tablele continue și Sedriile comitatelor Sibiu, Făgăraș, Trei Scaune, unite cu părți din Alba de Sus.

Pe toată perioada funcționării comitatului Alba de Sus, actele sînt ordonate pe fascicule, în sensul că fiecare 50 sau 100 de numere formează o fascicolă (kötes - legătură), iar numărul dat actelor din fascicule, — după introducerea registraturii — corespunde cu numărul de înregistrare.

În prelucrarea fondului comitatul Alba de Sus, la Arhivele Statului s-a păstrat vechea organizare a arhivei, actele fiind ordonate potrivit instrumentelor de evidență contemporane sau ulterior întocmite.

Din seriile acestor acte relevăm una din categoriile de documente — întîlnite des în arhivele tuturor comitatelor — și anume, așa numitele Inquisitoria relatoria, ascultări de martori. Acestea constituiau uneori documentele de bază pentru culegerea datelor necesare la stabilirea și reconstituirea unor fapte, constituind chiar temeiul pentru pronunțarea sentințelor judecătorești. Ele oferă variate informații asupra stării sociale, economice și politice și pe baza lor se pot reconstitui diverse aspecte ale frământărilor sociale, economice și politice ale populației din comitat într-o anumită perioadă.

Materialul documentar păstrat în arhiva comitatului Alba de Sus are deci o valoare multiplă, oglindind situația socială, economică și politică a vremii. Spicuim cîteva date pentru o exemplificare succintă.

Semnificative pentru starea claselor de jos sînt fugile de iobagi, atestate în mai multe documente, cuprinzînd liste și tabelele nominale cu iobagii fugiți din diferite comune ale comitatului în perioadele: 1764—1774 ⁷⁵, în 1788 ⁷⁶, în 1804 ⁷⁷. Relevăm procentul mare al iobagilor fugiți în Valahia. Interesantă este cercetarea judecătorească întocmită în 1804 de comisarii examinatori Sárpataki Lőrintz și Apáti Mihály, cu privire la iobagii fugiți din satul Palos în Moldova, în care se menționează declarația preotului Spiridon Ciocan care se apăra de învinuirea că preoții i-ar fi îndemnat pe oameni să emigreze ⁷⁸.

Documentele arhivei au mai păstrat și numeroase interesante atestări ale celor două evenimente istorice mari din Transilvania răscoala lui Horea și revoluția din 1848—1849.

În legătură cu răscoala țăranilor din 1784—1785, subliniem în primul rînd documentele care oglindesc atmosfera de nesupunere la vechile obligații de muncă ⁷⁹; plîngeri adresate Tablei continue de către,

⁷⁵ C.A.S., an. 1774, Diverse nr. 4.

⁷⁶ Ibidem, an. 1788, Diverse f.n.

⁷⁷ Ibidem, an. 1804, Diverse nr. 5.

⁷⁸ Ibidem, Diverse nr. 5.

⁷⁹ Ibidem, an. 1785, Diverse nr. 5; an. 1785, Actele comitatului Făgăraș unit cu părți din Alba de Sus, nr. 1286.

diferiți nobili împotriva iobagilor care nu-și îndeplinesc slujbele sau care se pregătesc de răscoală, cerind intervenția autorităților, sprijin și apărare în caz de răscoală, chiar arestări ale țăranilor fruntași ca măsuri de prevedere, cea mai interesantă fiind scrisoarea nobilului Ștefan Ujvárosi din Rucăr⁸⁰; nu mai puțin interesante pentru atmosfera epocii sînt și plîngerile adresate de iobagi Tablei continue, în care își revendică drepturile apărîndu-se de cauze nedrepte și protestînd împotriva samavolniciei⁸¹. În sfîrșit dispunem și de documente care pătrund mai adînc în evenimentele propriu zise ale răscoalei pe teritoriul comitatului Alba de Sus, relatînd despre arestări ale iobagilor răsculați⁸², despre procesul unui țăran din Hașag, Gheorghe Man acuzat de a fi vorbit în favoarea răsculaților⁸³, rapoarte întocmite în legătură cu evenimentele din Albești⁸⁴, despre intervenții militare în aceeași comună⁸⁵.

Dată fiind importanța documentară a ascultătorilor de martori pentru reconstituirea faptelor istorice, relevăm în legătură cu tulburările de la Albești, mărturia preotului Popa Stanciu, care face dovadă despre felul în care l-au silit sătenii să meargă cu ei la Alba Iulia pentru arme⁸⁶. De asemenea, lucrările de investigație făcute la Retișul, în 1848, pentru descoperirea instigatorilor care au provocat refuzul țăranilor de a îndeplini slujbe iobăgești — instigatorii au putut fi — potrivit raportului comitatului — tocmai delegații trimiși la adunarea de la Blaj⁸⁷.

Depunerile de mărturii au fost folosite nu numai în cercetări judiciare ci și la întocmirea lucrărilor privind regulamentările urbariale de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XX-lea. În categoria acestora menționăm un prețios material documentar păstrat în arhiva comitatului — conscripțiile cîzirakene întocmite în 1820. În arhiva comitatului s-au păstrat conscripțiile întocmite pentru 27 de localități. În cele întocmite pentru satele Fintina, Dăișoara, Văleni și Feleag, răspunsurile la întrebări sînt date și în limba română⁸⁸.

Nu mai puțin revelatoare sînt atestările documentare privind evenimentele revoluționare din 1848—49. Din ele se vede că mișcările țărănești din comitatul Alba de Sus au fost stimulate de hotărîrile Adunării de la Blaj. Răscoalele țărănești izbucnesc în mai multe localități (Buia, Călvășar, Boarta, Saldorf), aproape simultan la cîteva zile după Adunarea de la Blaj. Menționăm documentele nr. 800, 801, 802, 813, 827, 828, 832, 849, 876, 881, 893, 903, 904, 1005⁸⁹, în care se vorbește despre nespuneri la îndeplinirea slujbelor iobăgești, plîngerii împotriva iobagilor, revendicări ale unor drepturi iobăgești, instituirea judecăților statale etc.

Pe lîngă aspectul social materialul arhivistice mai reflectă și preocupări economice, cum e de exemplu problema întreținerii și a reparării

⁸⁰ Ibidem, an. 1784, nr. 311; vezi și an. 1785, nr. 18, an. 1784 nr. 2.

⁸¹ Ibidem, an. 1784, nr. 1, nr. 2 a și nr. 3.

⁸² Ibidem, an. 1784, nr. 9.

⁸³ Ibidem, an. 1784, fasc. 16, nr. 1020.

⁸⁴ Ibidem, an. 1785, nr. 360.

⁸⁵ Ibidem, an. 1785, nr. 367.

⁸⁶ Ibidem, an. 1785, nr. 1140.

⁸⁷ Ibidem, an. 1848, nr. 1005.

⁸⁸ Ibidem, an. 1820, nr. 538.

⁸⁹ Ibidem, an. 1848, Acte administrative.

drumului comercial care trece prin Buia, discutată în ședința Adunării generale a comitatului, ținută în 18 martie 1831 la Metiș. În procesul verbal al ședinței se arată importanța acestui drum pentru satele din împrejurimi, care se ocupă cu comerțul de vin, și pentru legătura cu orașul Sibiu⁹⁰.

Un alt document interesant în această ordine de idei este și ordinul gubernial nr. 3122 din 1799⁹¹, către comitatul Alba de Sus în legătură cu acordarea de pașapoarte pentru comerțul cu Moldova, Bucovina și Țara Românească.

Alte materiale documentare cum sînt conscripțiile urbariale din 1767⁹² și 1769⁹³ privind părțile de moșii de pe domeniile fiscale din Oardea de Jos și de Sus, listele privind conscrierea vitelor⁹⁴ și plata contribuțiilor⁹⁵ sau acte privind construcțiile din jurul cetății Alba-Iulia⁹⁶ pot să contribuie la reconstituirea unei imagini cît mai fidele a relațiilor social-economice din epoca respectivă.

Privind evenimentele politice și istorice oglindite în arhiva comitatului Alba de Sus menționăm războaiele cu Napoleon și insurecția nobililor din Transilvania. Materialul documentar vorbește despre efectuarea lucrărilor și despre stringerea de cereale și de dări necesare purtării războiului⁹⁷, despre ordine de recrutare, de mobilizare și de prindere a dezertorilor⁹⁸, despre urmărirea eventualilor spioni francezi sau polonezi⁹⁹, despre un manifest imperial care urmează să fie publicat în comitat și în care se arată justetea și necesitatea războiului împotriva lui Napoleon¹⁰⁰, în sfîrșit despre înzestrarea cu cele necesare a nobililor insurgenți¹⁰¹ și sumele oferite în acest scop¹⁰², precum și despre organizarea insurecției nobiliare¹⁰³.

Un alt eveniment politic menționat în arhiva comitatului Alba de Sus este ședința Adunării generale a comitatului Alba de Sus, ținută în 18 martie 1831, în care se discută necesitatea reluării ședințelor Dietei transilvane care fuseseră întrerupte multă vreme¹⁰⁴.

Ca un ultim aspect interesant al arhivei comitatului Alba de Sus menționăm o situație înaintată de Biserica neunită din Palos către judele N. Donath privind contribuțiile preoților neuniți, din comitat¹⁰⁵, și o scrisoare de adevărire pentru un tîrg încheiat între 6 oameni din Rodomicești și Moise Mocanu din Bacău¹⁰⁶.

⁹⁰ Ibidem, *Protocolle, Marchale Protocolum*, 1831, nr. de ord. 18, I/21.

⁹¹ Ibidem, an. 1799, nr. 1579.

⁹² Ibidem, an. 1767.

⁹³ Ibidem, an. 1769.

⁹⁴ Ibidem, an. 1788, div. nr. 6.

⁹⁵ Ibidem, an. 1788, div. nr. 8.

⁹⁶ Ibidem, an. 1812, div. nr. 2.

⁹⁷ Ibidem, an. 1790, nr. 270; an. 1790, div. nr. 1; an. 1791, div. nr. 3; an. 1792, div. nr. 10; an. 1792, nr. 128; an. 1792, nr. 614; an. 1793, div. nr. 3.

⁹⁸ Ibidem, an. 1792, nr. 409, 616, 645, 651.

⁹⁹ Ibidem, an. 1790, div. 4; an. 1793, div. nr. 1.

¹⁰⁰ Ibidem, an. 1809, nr. 474.

¹⁰¹ Ibidem, an. 1809, nr. 775, 709; an. 1809, div. nr. 2, 10.

¹⁰² Ibidem, an. 1809, nr. 782, nr. 881.

¹⁰³ Ibidem, an. 1809, div. nr. 2, 10.

¹⁰⁴ Ibidem, *Protocolle, Marchale Protocolum*, 1831, nr. 17, I/21.

¹⁰⁵ Ibidem, an. 1798, div. nr. 7.

¹⁰⁶ Ibidem, an. 1784, fasc. 21, nr. 1243.

Credem că datele de mai sus sînt suficiente pentru a ilustra valoarea documentară a acestei arhive.

Arhiva comitatului Alba de Sus ne dă informații bogate referitoare la evoluția organizării comitatelor din Transilvania din perioada reformelor administrative de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor și oglindește activitatea social-economică și politică a comitatului pe o perioadă de aproape 100 de ani.

RÉSUMÉ

L'auteur expose les conditions dans les quelles s'est constitué le Comitat d'Alba de Sus pendant les réformes administratives de Marie-Thérèse et aussi la période où il a fonctionné comme une unité administrative territoriale autonome, avec une juridiction propre, respectivement une période d'environ 100 ans. Il insiste sur les faits qui ont déterminé son fondation, parceque dans l'historiographie il y a des données différentes concernant l'année du commencement de son activité et l'auteur présente des documents qui nous font conclure que l'existence du comitat d'Alba de Sus n'est pas due à un rescript royal ou décret administratif, mais il est le résultat d'une situation locale créée comme suite de la nomination en 1774 à deux comices pour les deux subdivisions administratives — „cercul de jos și de sus” — du Comitat d'Alba.

Après la description des particularités de ce comitat par rapport aux autres comitats de la Transylvanie, l'auteur expose l'organisation de ce comitat en soulignant qu'il ne diffère en rien de l'organisation administrative et judiciaire des autres comitats de la Transylvanie.

L'auteur nous fait connaître les changements survenus dans la situation des archives du comitat durant son activité et après sa suppression jusqu'à l'année 1924, quand les matériaux documentaires de ce fonds ont été pris par les Archives d'Etat de Cluj, contenant des registres et des actes dattant de 1753 à 1848.

Dans la suite on souligne la valeur multiple des archives du comitat d'Alba de Sus, reflétant la situation sociale, économique et politique de l'époque.

Par l'illustration de la valeur de ses documents archivistiques il nous donne des exemples ayant trait à la fuite des serfs et aussi de nombreuses et intéressantes données sur les deux grands événements de l'histoire de la Transylvanie : la mutinerie de Horea et la révolution de 1848—1849 ; aussi on y trouve des informations concernant la campagne de Napoleon, l'insurrection de nobles dans la Transylvanie, les relations commerciales de la Transylvanie avec la Valachie et la Moldavie.

LOCALITĂȚILE ȘI POPULAȚIA ȚĂRII ROMÂNEȘTI ÎN LUMINA LUCRĂRII CARTOGRAFICE MANUSCRISE DIN 1790 — 1791

LOUIS ROMAN

De-a lungul existenței sale istoriografia românească s-a străduit ca alături de alte probleme care-i dau conținut, să cuprindă și aspecte legate de evoluția demografică pe teritoriul țării noastre. Pași importanți s-au făcut mai ales în ultimii 20 de ani, ceea ce constituie încă un merit al dezvoltării vieții noastre științifice. Este vrednic de evidențiat numărul mare de studii asupra izvoarelor, unele dintre ele cu răsunet în lumea de specialitate de peste hotare¹.

Totuși probleme importante rămân încă necunoscute, așa cum este, de pildă, dezvoltarea populației Țării Românești în secolul al XVIII-lea și în primele decenii ale veacului următor, din care cauză istoricul, căruia datele cu privire la acest proces îi sint necesare, se află într-o situație vădit incomodă. Astfel, cu un prilej, pentru a stabili populația munteană în perioada amintită, s-au luat date de la J.-L. Carra (1777), F. J. Sulzer (1781), St. Rajčević (1788) și J. F. Neigebaur (1854)², ba încă pentru primii trei ele au fost culese dintr-o lucrare de sinteză, fiind mai ușor găsite aici. Cu alt prilej, s-a precizat populația țării la începutul secolului al XIX-lea după Ch. Perthusier (1822)³. În împrejurări diferite, s-au omis cu desăvîrșire datele despre Principatele române⁴. Așadar, cercetătorii din țară și de peste hotare ori au folosit — mai mult sau mai puțin la întâmplare — câteva dintre datele existente (mai întotdeauna din surse narrative, adesea contradictorii și deformate), ori au ocolit problema.

¹ Aprecierea comunicării prof. Șt. Pascu, (*Izvoarele și cercetările de demografie istorică în România*) la colocviul de demografie istorică de la Liège (aprilie 1963); Lucrarea a apărut în „Études et chronique de démographie historique 1964” (cf.: *Cronica Călătoriei de studii*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, S. Historia, VIII, fasc. 2, 1963, p. 146; Șt. Ștefănescu, *Demografie istorică*, în „Contemporanul” nr. 19 (1022), 13 mai 1966, p. 8).

² C. Sassu, *Țările române spre sfârșitul veacului al XVIII-lea*, în „Revista Arhivelor”, vol. VI, nr. 2, 1944—1945, p. 172 (nota).

³ S. I. Samoilov, *Răscoala de eliberare națională din anul 1821 în Țara Românească*, în „Analele româno-sovietice”, Istorie, S. III, nr. 2 (14), 1956, p. 97.

⁴ M. R. Reinhard, A. Armengaud, *Histoire générale de la population mondiale*, <Paris>, Montchrestien, <1961>, p. 151—304; W. L. Langer, *Europe's initial population explosion*, „n „American historical review”, 69, nr. 1, 1963, p. 1—17 (cf. D. C. Giurescu, <Recenzie>, „n „Revista de referate și recenzii”, Istorie-etnografie, 1, nr. 1—2, 1964, p. 25); etc.

Ea este însă de mare importanță, dat fiind locul pe care-l ocupă populația în complexul condițiilor vieții materiale a societății și al elementelor componente ale forțelor de producție, dat fiind rolul hotărîtor al maselor în istorie și necesitatea cunoașterii raporturilor cantitative între clasele și păturile sociale în vederea pătrunderii contradicțiilor dintre ele etc. Acad. A. Oțetea — arătînd că dezvoltarea populației pe teritoriul patriei noastre, în orînduirea feudală, se găsește printre problemele încă neabordate sau insuficient lămurite, „fără soluționarea cărora nu putem ajunge la o clară viziune de ansamblu în o serie de alte probleme” — sublinia necesitatea de a le studia în monografiile speciale⁵. Rămînerea în urmă în cercetarea demografico-istorică a mai fost în cîteva rînduri criticată⁶.

Rezolvarea chestiunii menționate — dezvoltarea populației Țării Românești în veacul al XVIII-lea și la începutul celui următor — este mult îngreunată de insuficiența izvoarelor statistice păstrate și de caracterul incomplet și inexact al unor surse, fapt remarcat adesea pentru diferite aspecte ale problemei⁷, deși calcule în acest sens au mai fost făcute. Amintim doar două.

A. D. Xenopol, pornind de la datele catagrafiei din 1739 a Țării Românești, a totalizat 800.000 oameni. Cifra i s-a părut însă exagerată și a considerat mai nimerit a se pleca de la datele numărătorii austriece din 1735 în județele de dincolo de Olt, pe baza căreia a apreciat întreaga populație munteană la 600.000 persoane⁸.

Alt calcul a realizat G. Retegan, care — pornind de la primul recensămînt demografic considerat izbutit în Țara Românească și Moldova (1859—1860) și luînd în considerare numărul gospodăriilor catagrafiate în Principate la începutul perioadei regulamentare — a socotit că populația lor la 1831 a fost aproximativ 3.100.000 locuitori⁹.

⁵ Acad. A. Oțetea, *Cercetarea istoriei medii a României în anii puterii populare*, în „Studii” XV, nr. 6, 1962, p. 1445.

⁶ I. Donat, *Izvoare și metode istorice puțin cunoscute*, în „Studii și cercetări de documentare și bibliologie”, V, 1963, p. 60; H. H. Stahl, *Recenzie* (la M. R. Reinhard, A. Armengaud, op. cit.), în „Studii”, XVII, nr. 3, 1964, p. 654; *Istoria României*, vol. III, București, Edit. Acad. R.P.R., 1964, p. XVI; etc.

⁷ <F.-W. von Bauer>, *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie* <...>, Francfort et Leipsic, H.-L. Broenner, 1778, p. 46 (în continuare: Bauer); J. F. Neigebaur, *Beschreibung der Moldau und Walachei* Zweite Auflage, <vol. I>, Breslau, Joh. Urban Korn, 1854, p. 113—114, 130; A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a; I. Vlădescu, X, București, „Cartea românească” <1930>, p. 120; V. Mihăilescu, *Vlășia și Moslitza* <...>, în „Buletinul Societății române de geografie”, XLIII, 1924, p. 100; C. Sassu, loc. cit.; N. Adaniloaie, *Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, București, 1956, p. 18 (n. 43); H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmășe românești*, vol. I, București, Edit. Acad. R.P.R., 1958, p. 33; Fl. Constantiniu, *Situația clăcășilor din Țara Românească în perioada 1746—1774*, în „Studii”, XII, nr. 3, 1959, p. 100; S. Iancovici, *Fuga locuitorilor din ostroavele Dunării din cauza exploatării boierești (1833—1834)*, în „Studii”, XIII, n. 4, 1960, p. 159—160; D. Berindei, *Orașul București, reședință și capitală a Țării Românești (1459—1862)*, București, 1963, p. 142; G. Iscu, *Fuga țărănilor — forma principală de luptă împotriva exploatării în veacul al XVIII-lea în Țara Românească*, în „Studii”, 18, nr. 1, 1965, p. 141; Șt. Ștefănescu, *Istorie și demografie*, în „Studii”, 20, nr. 5, 1967, p. 935, 942, 945 (p. 3, 10, 13); I. Corfus, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Edit. Acad. R.S. România, 1969, Biblioteca istorică, XX, p. 11—12; S. Columb eanu, *Sistemul de impunere pe lăde din Țara Românească, (1800—1830)*, în „Studii”, 21, nr. 3, 1968, p. 471.

⁸ A. D. Xenopol, loc. cit.

⁹ G. Retegan, *De la census-ul roman la recensămintele moderne (II)*, în „Viața economică”, IV, nr. 4 (128), 28 ianuarie 1966, p. 16.

Procedeeul folosit în ambele calcule este valoros și poate fi aplicat în diferite chipuri. Observăm însă că el conduce doar la cifre globale, neputându-ne furniza repartitia pe clase și pături sociale, categorii fiscale și județe, orașe și sate etc. Ca urmare cercetătorul este nevoit să găsească și alte procedee tehnice, ca — de pildă — cel folosit în rîndurile de mai jos : studierea creșterii populației prin cunoașterea dezvoltării localităților.

Urmărind evoluția localităților și populației Țării Românești în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, într-o lucrare precedentă¹⁰ am analizat opera banului M. Cantacuzino, catagrafia din 1773—1774 și *Memoriile* lui Bauer (edițiile franceză și greacă). Studiul de față, oprindu-se asupra unui alt important izvor al vremii, continuă cercetarea precedentă, pentru care motiv referirile la concluziile desprinse din aceasta se vor face fără trimiteri, sursa subînțelegându-se peste tot.

În timpul ocupației habsburgice în Țara Românească (1789—1791) s-au efectuat lucrări cartografice și catagrafice în ambele Principate, dintre care, în Muntenia, cea mai de seamă este harta din 1790—1791, realizată sub conducerea colonelului (ulterior general) M. Specht, precum și anexa aferentă¹¹.

1. *Sursele; numărul total de așezări.* Execuția — așa cum se arată în foaia de titlu a hărții — numai din septembrie 1790 pînă în mai 1791 a unor lucrări, atît de vaste poate mira prin durata extrem de redusă. Explicația constă nu numai în utilizarea unui corp desigur numeros și experimentat, de topografi militari, ci și în existența unei bogate documentații anterioare obținute în anii războiului austro-turc din 1716—1718, iar pentru teritoriul de dincolo de Olt în întreaga perioadă a ocupației și folosite la întocmirea unor lucrări precum harta Schwantz¹², conscripția din 1722, revizuită în 1728¹³, conscripția din 1735¹⁴ etc. Date valoroase

¹⁰ Louis Roman, *Izvoare din perioada 1750—1790 referitoare la localitățile și populația Țării Românești*, în „Studii și articole de istorie”, XIV, (sub tipar).

¹¹ *Militairische Carte der Kleinen oder Oesterreichischen und Grossen Walachei <...>* durch den Generalquartiermeisterstaab unter der Direction des Obristen Specht geometrisch aufgenommen <...> (Bibl. Acad. R.S. România, Cab. hărți — D. XXVII. 6); harta este manuscrisă și compusă din : planșa de titlu, scheletul întregii hărți, 108 planșe și 3 planșe anexă. Dimensiunile interiorului fiecărei planșe sînt 63 × 42 cm. (În continuare *Specht*). Anexa este formată din trei tomuri în 2°: *Militairische Beschreibung der Kleinen-Walachei <...>*, vol. I, 366, f. (Bibl. Acad. R.S. România — ms. germ. 3); *Militairische Beschreibung der Grossen-Walachei <...>*, vol. II—III, 354+307 f. (Bibl. Acad. R.S. România, — ms. germ. 1) — (În continuare : *Beschreibung*). Descrierea hărții și anexei, precum și considerații asupra execuției cartografice, la : N. Docan, *Memorii asupra lucrărilor cartografice privilegiate la războiul din 1787—1791*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorie”, S. II, t. XXXIV, București-Leipzig-Viena, 1912, p. 34—37 (În continuare A.A.R., M.S.I.); V. Mihăescu, *Harta austriacă din 1791*, în „Buletinul Societății române de geografie”, XLVII, 1928, p. 366—370.

¹² Fr. Schwantz, *Tabula Valachiae Cisalutanae <...>*, Ms., 1722 (foto la Bibl. Acad. R.S. România, Cab. hărți — D.V. 35); copia îng. J. Berndt, 1723 (ibidem — D. XXVII. 5). Harta a fost studiată de I. C. Băcilă, *Oltenia sub austriaci, 1718—1739. Un document cartografic*, în „Arhivele Olteniei”, III, 1924, p. 111—118, 233—238. Anexa hărții a fost editată de Al. A. Vasilescu, *Registrul tuturor localităților cuprinse în harta Olteniei lucrată de Friedrich Schwantz și terminată în 1723*, ibidem, V, 1926, p. 341—352.

¹³ C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt austriaci*, vol. II, ed. C. C. Giurescu, București, 1944, p. 304—330, nr. 104.

¹⁴ E. de Hurmuzaki, *Documente privilegiate la istoria românilor*, culese de ..., vol. VI, București, 1878, p. 518—525 (Nr. CCLXL).

au fost strinse și în anii 1773—1774, când — în plin război ruso-turc, parte a Țării Românești fiind sub administrație rusă, iar parte sub ocupație militară otomană — în anumite regiuni ale munților, topografii austriece au făcut ridicări atât de complete, încît în lucrările din 1790—1791 se face pur și simplu trimitere la ele, fără a se mai nota nimic referitor la acele locuri¹⁵.

Aflat în plină ofensivă expansionistă spre est și sud-est, Imperiul habsburgic a utilizat agentura sa pentru strîngerea de informații asupra Țării Românești. Colonelul Magdenburg, după cercetarea unor ținuturi de la sud de Carpați, își întocmea raportul său în 1777—1778 despre „Valahia Mică”¹⁶, comunicînd date și impresii prețioase, dar și unele informații eronate. Sulzer amintește de relatări obținute de la un „in-giner imperial”¹⁷, care poate fi chiar Magdenburg sau alt agent de la Viena.

Cînd în 1822 căpitanul Radisits alcătuia *Die topographische und statistische Beschaffenheit von der Moldau und Walachey*, el folosea rapoartele comisiilor cartografice din 1789¹⁸ ceea ce arată că documentarea s-a efectuat în tot cursul războiului, mai ales după ce — în toamna anului 1789 — în Țara Românească s-a așezat administrația austriacă. Lucrările din septembrie 1790 — mai 1791 au continuat și desăvîrșit materialele strînse în 1789—1790 și au preluat selectiv datele adunate de autoritățile austriece asupra țării în decursul multor decenii.

Este probabil că multe dintre relațiile folosite în executarea lucrării au fost obținute de la slujbașii munteni. Este posibil ca aceștia să fi pus la dispoziția cartografilor și unele materiale scrise, printre care ar fi putut figura și catagrafia țării din 1773—1774¹⁹. Nu este exclusă utilizarea de către comisiile imperiale și a lucrării lui Bauer, ce apăruse pînă atunci în două ediții franceze și una grecească, aceasta din urmă la București, chiar în ajunul ocupării Țării Românești de către armatele Curții de la Viena²⁰. Dacă într-adevăr aceste lucrări s-au găsit la dispoziția cartografilor, ei le-au folosit fără acuratețea necesară, căci compararea lor cu harta Specht și anexa acesteia arată că nu puține elemente valoroase din lucrările predecesorilor le-au scăpat.

Astfel, o informație multilaterală, îndelung realizată, a fost inclusă de lucrarea condusă de Specht. Aceasta a fost de mai multe ori folosită pentru precizarea existenței, dispunerii și întinderii unor localități, trasarea unor elemente de graniță, stabilirea întinderii pădurilor în unele părți ale țării etc. Pînă acum nu s-a publicat o cercetare de ansamblu

¹⁵ *Beschreibung*, vol. I—III, pass. (în cuprinsul a 22 de planșe).

¹⁶ M. Popescu, *Spionări austriece în Oltenia către sfîrșitul veacului al XVIII-lea*, în „Arhivele Olteniei”, VII, 1928, p. 442—447.

¹⁷ F. J. Sulzer, *Geschichte des Transalpinischen Daciens* <...>, vol. I, Viena, 1781, p. 356—357.

¹⁸ I. I. Nistor, *O descriere a Principatelor Române din 1822*, în „A.A.R., M.S.I.”, S. III, t. XXV, București, 1943, p. 380—421.

¹⁹ Descrierea catagrafiei Țării Românești din 1773—1774 la: I. Ionașcu, *Despre catagrafia ținutului Putna din anii 1773—1774*, în „Revista Arhivelor”, I, nr. 1, 1958, p. 121—122, 123, 125; idem, *Despre județele Olt și Argeș în catagrafia din anii 1773—1774 de la Moscova*, București, 1958, p. 3—4 (extras din „Mitropolia Olteniei”, X, nr. 3—4, 1958).

²⁰ Bauer, *op. cit.*; în J.-L. Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie* <...>, Neuchâtel, 1781, p. 201—268; <F.-W. von Bauer>, *περιγραφή της Βλαχίας* <...>, ed. N. Lazaru, ‘εν Βουκουρεστίω, 1789, (în continuare: N. Lazaru).

asupra hărții și anexei, precum nici asupra localităților ce le conține. De asemenea nu s-a întreprins un studiu demografic, datorită faptului că întreaga lucrare — cu rare excepții — nu cuprinde explicit date asupra populației. Ele există însă în belșug implicit și analiza lor prezintă o importanță de prim ordin.

S-a socotit că harta conține circa 2870 sate²¹, ceea ce a rezultat, probabil din totalitatea celor indicate în anexă în care se găsesc de fapt înregistrate 2911 localități urbane și rurale din Țara Românească.

În urma unei noi cercetări a hărții, s-a calculat că ea cuprinde 2954 așezări²², ceea ce a rezultat desigur nu numai din studiul anexei, ci și din al hărții însăși.

Noi am depistat cu aproape o sută mai mult (3049): orașe și tirguri; sate, cătune și mahalale (în ființă și pustii); stîne și cășării; mănăstiri și schituri. În această cifră intră numai teritoriul din acel moment al Țării Românești și al raialelor alcătuite pe teritoriul ei, pentru hasul Brăilei lucrarea menționînd doar cîteva localități. În cifra de mai sus nu sînt cuprinse ca așezări aparte hanurile, morile, stațiile de poștă, casele cantonierilor, care — fiind în imediata apropiere a unor localități — se pot considera a le aparține, ceea ce se și menționează adesea în anexă.

Cercetarea noastră a cuprins în egală măsură harta însăși cît și cele 3 liste de localități: tabelul aflat în marginea dreaptă a fiecărei planșe (alfabetic); înșiruirea existentă în anexă (de asemenea alfabetică); enumerarea de localități, aflată tot în anexă.

Realmente, întreaga lucrare cartografică conține chiar mai multe așezări decît cifra menționată. Observăm că, în multe locuri, se indică un singur oiconimic (decî un singur sat), cînd în jurul anului 1790 existau de fapt două: *Glina-Ilfov* (în lista lui N. Lazaru sînt două — *Glina Cărtărgiului* și *Glina Filipescului*); *Leu (Leó)* — *Romanați* (erau tot două — *Leu de Sus* și *Leu de Jos*); *Lupșa* — *Mehedinți* (la Specht figurează o singură așezare sub denumirea *Lupschelle*, iar la N. Lazaru apar *Lupșa de Sus* și *Lupșa de Jos*) etc.²³. Atrage atenția și faptul că Bogdănești-Vilcea, de pildă, se înscriu pe hartă ca un singur sat (*Bogdanest*) cu 57 case, împărțite în două grupuri, și două biserici, dar anexa completează informația, indicînd două așezări: Bogdănești de Jos (*Bogdanest inf.*) și Bogdănești de Sus (*Bogdanest sup.*)²⁴; cum în numeroase cazuri aflăm casele unor localități dispuse în două sau mai multe grupuri (numai în jud. Vilcea, în afara unor sate cu casele foarte răspindite, găsim 39 grupuri de case în 18 localități) este de înțeles că nu de puține ori avem de-a face cu tot atîtea sate, cătune etc.

2. *Exploatarea subsolului și manufacturile.* Nu se indică existența salinei la Slănic, unde se înregistrează totuși două localități — *Slănic* și *Ocna*, se observă însă „Salz werk” la Ocna-Vilcea, lingă care există și

²¹ V. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 370.

²² I. Donat, *Așezările omenești din Țara Românească în secolele XIV—XVI*, în „Studii”, IX, nr. 6, 1956, p. 79.

²³ Specht, pl. XII, XXIII, LXXXII; N. Lazaru, p. 122, 131, 135. Diviziunea administrativ-teritorială a Țării Românești folosită peste tot este cea existentă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

²⁴ Specht, pl. XXXVIII; *Beschreibung*, vol. II, f. 49.

Oenișoara; se constată, de asemenea, „Salz Berg” la Telega (*Dellega*) și alăturata *Okna* ²⁵.

Pe dreapta Nișcovului, nu departe de izvoarele Sărății, pe hartă este desenat cu cerneală neagră un dreptunghi, lângă care stă scris Pokura ²⁶, fără nici o explicație pe marginea planșei sau în anexă. Întrucît nici în hartă nu se inserează semne de case, conchidem că n-avem de-a face cu o localitate. Termenul a fost de o mare productivitate toponimică într-o zonă destul de întinsă, iar nu departe, în același județ al Săcuienilor, se află Păcureții, unde — în numeroase acte, începînd din 1748 (în unele dintre ele se face chiar trimiterea la documente mult mai vechi) — se amintesc puțuri de păcură ²⁷. Înscrierea toponimicului de mai sus în harta analizată nu designează, desigur, un loc de însemnătate Păcureților, dar în orice caz unul cu apariția stihinică la suprafață a semnelor bogățiilor petrolifere și cu exploatarea lor locală. Păcureții și terenul acesta pot fi considerate două dintre acele locuri în munți, în care banul M. Cantacuzino arăta că se găsește păcură; o parte din cantitățile extrase se prelucrau apoi în acele „fabriques de gaudron” despre care vorbea Bauer în legătură cu Telega ²⁸.

Harta notează apoi satul Sticlăria (*Szteklaria*)—Dimbovița. În apropiere, la nord-est, se află schitul Fusea (*Affusi Monaster*), unde se observă „Glashütte” ²⁹, ceea ce nu este decît sticlăria de lângă satul vecin, care poartă chiar acest nume. În alt loc, am documentat existența — cel puțin de pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea (dacă nu chiar din timpul lui Matei Basarab) și pînă la începutul secolului al XIX-lea — sticlăriei, ce va fi fost în primele timpuri de proporții modeste, devenind apoi o manufactură a Goleștilor; întreprinderea, care a lucrat cu mari întreruperi, am localizat-o în marginea de nord a satului Gura Vlăcănii. Din cele de mai sus desprindem acum concluzia că, în momentul ridicării hărții Specht, manufactura lucra.

Sticlăria (*Stiklaria*)—Ilfov, întemeiată de banul Dumitrache Ghica la miazănoapte de București, întreprindere a cărei activitate la 1789 am probat-o într-o lucrare precedentă, își încetase lucrul în momentul ridicării hărții austriece („war ehedem eine Glashütte”), ceea ce se remarcă și la întreprinderea aflată la doi km mai la nord, la *Herbok*, sat pe care-l mai reține încă harta din 1928 (Hărăboc, la nord-est de Bălteni) ³⁰.

La nord-vest de mănăstirea Găiseni, pe malul stîng al Argeșului în apropiere de stația de poștă Florești, se află *Karamida*, „eine Ziegel hütte” ³¹.

3. *Așezările urbane* sînt marcate fie prin înscrierea denumirilor cu litere mai mari și mai groase pe hartă și pe listele din marginea dreaptă

²⁵ Specht, pl. XXXVIII, LXIX, LXXVIII.

²⁶ *Ibidem*, pl. LXXXVII.

²⁷ A. Nicolescu-Păcureți, *Monografia istorică, economică, statistică și socială a comunei Păcureți* <...>, Ploiești, 1912, p. 129—132 și 183—191; 180—183; 191—198; etc.

²⁸ <M. Cantacuzino>, πειρ βλαγίας, Ms. gr. 42 — Bibl. Acad. R.S. România, f. 41; *idem*, *Istoria politică și geografică a Țării Românești* <...>, ed. G. Sion, București, 1863, p. 37—38 L. Bauer, p. 137; Sulzer, *op. cit.*, vol. I, p. 150.

²⁹ Specht, pl. LIX; *Beschreibung*, vol. II, f. 239.

³⁰ Specht, pl. LXXI; *Beschreibung*, vol. II, f. 346, 352; I. Cămărășescu, *Ghidul drumurilor din România*. Lucrat sub dir. București, „Cultura Națională”, 1928, pl. 37—1 b.

³¹ Specht, pl. LXII; *Beschreibung*, vol. II, f. 281.

a plașelor, fie prin adăugarea determinativelor „Stadt” sau „Marktflecken” în hartă și (sau) în anexă. Poartă calificativul de oraș („Stadt”): Cerneți, Tîrgu Jiu, Craiova, Curtea de Argeș, Cîmpulung, Pitești, Giurgiu³². Sînt denumite tîrguri („Marktflecken”): Șegarcea-Dolj, Caracal, Ocna-Vilcea, Cîmpina, Ploiești, Cislău-Săcuieni³³; Slatina apare cînd ca tîrg, cînd ca oraș³⁴, iar Găești „ist ein sehr grosser Ort, wie Einflecken...”³⁵. Fără a se face vreo mențiune, se ortografiază cu litere speciale: Baia de Aramă, Balș-Romanați, Rîmnice-Vîlcea, Ruși de Vede, Turnu, Tîrgoviște, București, Văleni, Buzău, Urziceni, Focșani, Rîmnice și Măxineni-Slam Rîmnice; Brăila, neînregistrată în hartă, este totuși amintită în legătură cu un drum³⁶ și, deși nu se subliniază apartenența sa la așezările urbane, enumerarea ei aici este desigur o axiomă.

Nu tot așa stau lucrurile în privința altor patru localități din listă (Șegarcea, Cislău, Balș, Măxineni), inexistente în cataloagele de orașe și tîrguri din întreg secolul al XVIII-lea și primele trei decenii ale celui următor. Numele lor fiind scris cu litere deosebite iar la două dintre ele specificîndu-se a fi „Marktflecken”, putem conchide că avem de-a face (cel puțin în cazul a două-trei din ele) cu tîrguri periodice.

În schimb, în lucrarea cartografică austriacă nu apar ca localități urbane: Cărbunești-Gorj (consemnați ca atare de Bauer și Fotino)³⁷; Gherghița-Ilfov (figurează pe la 1774 la 1797 și la 1815)³⁸. Rezultă căh arta Specht și anexa sa comit eroarea de a le omite.

Așadar, la 1790—1791, în Țara Românească și raialele alcătuite pe teritoriul ei erau 27 orașe și tîrguri.

4. *Stînele și cășăriile* nu sînt mai niciodată înregistrate pe marginile plașelor și în anexă. Am putut depista însă în hartă 6 așezări numite *Kassaria* (*Kasseria*, *Kascharia* etc.) și 55 stîne (cele mai multe sînt intitulate *Stina*, *Sztina*; cite unele, fiind constituite dintr-o casă izolată în munți și neavînd nici o nominalizare, le putem include în numărul acestora).

O cășarie se află în Argeș, a doua în Prahova și alte patru în Săcuieni — toate în extremitatea nordică a județelor³⁹. Două stîne sînt dispuse în nord-vestul Gorjului, una — pe valea Lotrului, iar toate celelalte se găsesc dincoace de Olt, în partea nordică a jud. Argeș, Mușcel, Dîmbovița, Prahova și Săcuieni⁴⁰. Comparația cu harta rusă din 1828—1832⁴¹

³² Specht, pl. IV, XI, XXII, XXXVIII, *Beschreibung*, vol. II, f. 152, 171; III, f. 73.

³³ Specht, pl. XXIII, XXXII, *Beschreibung*, vol. II, f. 57, 322, 338; vol. III, f. 90.

³⁴ Specht, pl. XXXI; *Beschreibung*, vol. I, f. 340.

³⁵ *Beschreibung*, vol. II, f. 261.

³⁶ Specht, pl. II, XXXI, XXXVIII, XLIII, XLIV, L, LX, LXXII, LXXVIII, LXXXVII, LXXXVIII, XCIV, XCV, CIII, CV.

³⁷ Specht, pl. XX; Bauer, p. 211; D. Fotino, *Ιστορία της παλαιας Δακίας <...>*, vol. III; 'εβλ. 1819, p. 287 (În continuare: Fotino — gr.).

³⁸ Specht, pl. LXXX; Bauer, p. 146; C. Rigas Velestinlis, *χαρτα της 'Ελλάδος <...>* εν βιέννη, 1797, pl. 12 (Bibl. Acad. R.S. România, Cab. Hărți — D. VII, 60); Fotino-gr., III, p. 249.

³⁹ Specht, pl. XLVII, LXVIII, LXXVII.

⁴⁰ Ibidem, pl. X, XXVII, XXXVI, XLVI, XLVII, LVII, LVIII, LXVII, LXVIII, LXXVI, LXXVII.

⁴¹ Col. Ditmars ș.c. Карта театра войны Европы 1828 и 1829 годов <...>, 1835 (cf. C. C. Giurescu, *Principalele Române la începutul secolului XIX. Constatări istorice, geografice, economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835*, București, Edit. științifică, 1957, p. 212,

arată că lucrarea cartografică austriacă din acest punct de vedere, reflectă lacunar realitatea. Să nu neglijem a arăta însă că este totuși valoroasă prin înregistrarea a de trei ori mai multe stine decât Bauer (18 stine în jud. Argeș)⁴² și consemnarea existenței la sfârșitul secolului al XVIII-lea a unor centre relativ importante de preparare a brinzeturilor — cășăriile.

5. Satele; distrugerile provocate de războiul din 1787—1791.

Cel mai mare merit al lucrării din 1790—1791 constă în menționarea unui mare număr de așezări rurale.

Găsim 2818 în ființă (afară de stine și cășării): 1016 în cele 5 județe de peste Olt și 1802 în celelalte districte și în hasuri. Cifrele sînt deci incomparabil mai mari decât la Bauer (2256 sate în ființă) și N. Lazaru (1850 sate); ele sînt ceva mai mari și față de listele cuprinse în lucrarea lui D. Fotino (2777 așezări rurale)⁴³. Pentru cunoașterea localităților din Țara Românească, lucrarea Specht constituie cel mai bogat izvor din întreaga perioadă de dinaintea războiului din 1828—1829, fiind întrecută numai de lucrări executate după izbucnirea acestuia și în anii următori: *Extract de suma plugarilor...* (3595 sate, cătune, mahalale), harta Ditmars (4055 sate, cătune, mahalale)⁴⁴.

Cu toată marea ei bogăție, harta este totuși lacunară. Chiar dacă adăugăm cele 141 sate pustii și distruse pe care ea le conține, nu realizăm încă un tabel complet. Pentru a ne apropia de el avem însă un mijloc: comparația cu evidența vistieriei din 1789, păstrată în cartea lui N. Lazaru (1868 așezări în 15 județe). Operația este indicată, căci lucrările — fiind executate la un interval de cca. doi ani — reflectă aproximativ aceeași situație a localităților (cu alt prilej am operat cu lista combinată N. Lazaru-Specht pentru plaiul Loviștii; mai jos facem acest lucru pentru jud. Vilcea). Dacă la lista astfel întocmită mai adăugăm așezările din raiaua Brăilei, aflate din alte izvoare ale vremii, sîntem în posesia unei bune evidențe.

Interesantă este analiza satelor pustii și distruse, semnalate la 1790—1791. Pe hartă sînt însemnate cu o pată verde, fără case, 121 localități (21 în județele de peste Olt, 100 în restul teritoriului), ceea ce înseamnă „die verheerten und verlassenen Doerffer”⁴⁵. Pentru alte 20 așezări de dincoace de Olt, înfățișate în hartă ca oricare alte sate, se specifică în anexă: „der Ort ist ruiniert”. „abgebrannt”: „ist während des Krieges ganz von den Türken verheeret worden”, etc.⁴⁶. Cele 141 sate pustii și distruse se găsesc: 108 — în jumătatea sudică a județelor dinspre cîmpie și în zona din jurul raialei Brăilei (19 peste Olt, 89 dincoace de rîu); 32 — în jumătatea nordică a acestor județe (respectiv 2 și 30); unul singur în sudul jud. Săcuieni. Dispunerea lor confirmă numeroasele indicații din hartă și anexă: localitățile au fost distruse și pustiite mai ales în anii

219, 235, 239, 246, 250, 252, 259, 264, 268, 272, 286; (în continuare, lista localităților de la p. 209—288 se va cita: *Ditmars-Giurescu*).

⁴² Bauer, p. 176, 177, 180.

⁴³ Fotino-gr., p. 189—309.

⁴⁴ *Extract de suma plugarilor și muncitorilor lăcuilor prin satele acestui Prințipat supț răspundere de capitație <...>*, în „Analele Parlamentare ale României”, vol. II, București, 1892, p. 475—537 (În continuare *Extract*); *Ditmars-Giurescu*, p. 209—288.

⁴⁵ Specht, pl. de titlu.

⁴⁶ *Beschreibung*, vol. III, f. 53, 280, 283 pass.

acelui război; dintre cele 141 sate, doar despre două se arată a fi de mult părăsite ⁴⁷.

Mari distrugerii au suferit și unele orașe: Curtea de Argeș este găsită foarte ruinată de turci, Giurgiu a fost ars; Buzăul a fost ruinat de dușman; în Rimnic (jud. Slam Rimnic) se constată că în timpul războiului casele au fost distruse; în Focșani se găsește o ruină aproape totală ⁴⁸. Ca și alte războaie purtate de marile puteri vecine pe teritoriul românesc în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, și războiul din 1787—1791 a adus serioase distrugerii și a silit oamenii din sudul și estul Țării Românești să se evacueze cu miile.

Harta semnalează un număr mare de toponimice fără semn de sat, netrecute nici în listele alfabetice ale planșelor și nici în anexă. Înlăturind pe acelea care desemnează cu siguranță detalii geofizice, ne-au rămas 51. Unele dintre ele marchează totuși elemente ale terenului, dar greutatea selectării ferme a oiconimicelor rezidă, printre altele, atît în faptul că listele de așezări ce ne-au parvenit din întreaga perioadă preregulamentară sînt incomplete, cît și în faptul că unele oronime au fost împrumutate de așezări umane, create în acele locuri în deceniile ulterioare ridicării hărții Specht.

Alte toponimice din cele 51 menționate sînt totuși nume de sate așa cum este cazul cu Răteștii de Sus (*Recestie dun sus*)—Buzău, al căror nume figurează pe hartă, fără a li se nota casele, spre deosebire de perechea sa (*Recestie dun jos*), aflată în apropiere, cu semnele distinctive corespunzătoare ⁴⁹. Deși Bauer notează o singură localitate (*Reteshti*), existența a două sate este confirmată nu numai de textul hărții austriece, dar și de liste ulterioare, ce le menționează ⁵⁰. Așezările recunoscute printre cele 51 arătate n-au fost incluse în cifra totală de localități indicată mai sus.

Printre toponimicele semnalate se găsește și siliști. Astfel, la est de București, pe malul stîng al riului Pasărea, între satele *Alt Braneschty* și *Neu Braneschty*, stă scris *Stiriata*, fără semn de case ⁵¹. Terenul este și astăzi numit de oamenii din partea locului *Zgîriata* ⁵² și este vatra satului cu același nume, a cărui existență — în mențiunile documentare din 1608 și 1614 — este atestată încă din ultimul deceniu al secolului precedent ⁵³. Prin urmare, harta Specht furnizează nu numai o precisă localizare, dar și informația că, la 1790—1791, satul era de vreme îndelungată părăsit. Pentru siliștele vechi menționate, harta studiată este un valoros izvor.

6. *Mănăstirile și schiturile* fie se denumesc ca atare („Monasterium”, „Kloster”, „Skitt”, „Kallugerie”), fie se notează prin semne distincte

⁴⁷ Ibidem, vol. III, f. 191, (*Rotunda*, la 26 km. nord-est de Urziceni); f. 266, (*Zlota*, la 18 km. nord—nord-est de Călărași).

⁴⁸ Ibidem, vol. II, f. 64; vol. III, f. 73, 184, 184, 229, 238.

⁴⁹ Specht, pl. LXXXVI.

⁵⁰ Bauer, p. 122; *Dilmars-Giurescu*, p. 219; *Extrac.*, p. 480 (Nr. 27, 28).

⁵¹ Specht, pl. LXXXI.

⁵² *Schița com. Brănești*. Scara 1: 50.000, 1961 (multiplicată). Consultînd buni cunoscători ai locului (ing. agr. B. Vișoiu, inv. N. Tomescu), în noiembrie—decembrie 1963 am înregistrat pe schiță toponimicele din raza comunei (în posesia noastră).

⁵³ *Documente privind istoria României. B. Țara Românească, Veacul XVII*, vol. I, <București>, Edit Acad. R.P.R., 1951, p. 317 (nr. 289); II, 1951, p. 308 (Nr. 272).

pe hartă. Se ivesc însă confuzii și greutăți: câteodată, construcții importante laice sînt denumite „mănăstiri” (de exemplu, palatul brîncovenesc de la Mogoșoaia — *Mogotschoi*)⁵⁴; uneori bisericile se declară „Kloster” (biserica veche de la Afumați, de lângă casa Cantacuzinilor)⁵⁵; alteori se pune semn de egalitate între biserică și mănăstire („Drey <...> Kirchen oder Monostire” în ruină la Orașul de Floci — *Stadt Flost*)⁵⁶; de mai multe ori, simple biserici de sat sînt reprezentate prin semne mai complicate, asemănătoare celor ale mănăstirilor (de pildă, mănăstirea Glavacioc are același semn cu bisericile din 10 sate vecine)⁵⁷ etc. De aceea, indicațiile hărții pot fi preluate numai sub beneficiu de inventar.

În litera datelor din hartă și anexă, înlăturînd 36 biserici de sat notate cu semne inducătoare în eroare, aflăm 157 lăcașuri, numite sau însemnate ca mănăstiri și schituri, dintre care 55 inexistente în izvoarele din perioada 1754/1756—1789, studiate de noi în alt loc (M. Cantacuzino banul, F-W. von Bauer și N. Lazaru); vor mai trebui totuși înlăturate cîteva, greșit introduse: Mogoșoaia, Afumați, cele trei biserici de la Orașul de Floci etc. Însumarea acestor 55 mănăstiri și schituri la cele 298 aflate în izvoarele menționate ne duce la cifra de 353 lăcașuri. Observăm că, în lucrarea cartografică analizată, se găsesc și alte mănăstiri, notate însă ca simple biserici, după cum se indică și diferite localități, în cuprinsul cărora — din alte surse — știm că se găseau mănăstiri, care însă aici nu sînt consemnate.

Lucrarea realizată sub conducerea colonelului Specht semnalează lăcașuri altminteri necunoscute. Astfel, în nord-estul județului Gorj, în apropierea izvoarelor Lotriței, pe hartă este înscrisă o biserică și șase case, denumite „Monastir”, al cărei nume îl aflăm în anexă: *Koasta Bengj*⁵⁸. Alte izvoare scrise care s-o ateste nu se cunosc, drept pentru care n-a fost menționată nici în lucrările lui I. Donat și N. Stoicescu⁵⁹. La sfîrșitul secolului al XIX-lea, se înregistra însă existența unei vechi biserici pe muntele Coasta-Bengăi⁶⁰; la 1912, aici erau constatate mai multe stînci la un loc, pentru care s-ar fi făcut o biserică de lemn; despre ea s-a cules apoi o pitorească tradiție orală: pînă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea se cununau acolo păstorii și băcițele care „se luau din nedee”⁶¹.

A fost oare numai o biserică? Harta din 1790—1791, aplicîndu-i determinativul „Monastir”, pare a aduce o dovadă pentru un răspuns negativ; dar cele șase construcții din apropiere credem a da unul pozitiv,

⁵⁴ *Beschreibung*, vol. III, f. 41.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 131.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 300.

⁵⁷ *Specht*, pl. I.II.

⁵⁸ *Specht*, pl. XXVI; *Beschreibung*, I, f. 257.

⁵⁹ I. Donat, *Fundațiunile religioase ale Olteniei*, I, în „Arhivele Olteniei”, XV, 1936 p. 262—346; XVI, 1937, p. 444—450; XVII, 1938, p. 391—394. N. Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească*, Craiova, 1967, (extras din „Mitropolia Olteniei”), p. 90, 450 (cele două sate Coasta menționate sînt la distanțe apreciabile de așezarea în discuție).

⁶⁰ G. I. Lahovari, ș.c. *Marele dicționar geografic al României*, alcătuit și prelucrat după dicționarele parțiale pe județe de ..., vol. II, București, 1899, p. 532 (col. I—II).

⁶¹ Em. de Martonne, *Viața păstorească în Carpații români*, în „Convorbiri literare”, XLVI (1912), nr. 2, p. 123; I. Conea, *Plaiul și muntele în istoria Olteniei*, în *Oltenia*, Fund. Cult. — regionala Oltenia, 1943, p. 85.

căci ele mai curînd sînt stîni decît chilio, ceea ce se confirmă prin situația găsită la 1912.

7. *Populația.* În lucrarea analizată, localitățile sînt însemnate prin schițarea unor mici planuri. Prin aceasta, harta este o sursă de excepțională valoare pentru cunoașterea înfățișării în acea vreme a peste 3.000 așezări; întrucît după 1831 a început sistematizarea satelor (scoaterea lor la linie)⁶², harta Specht este singurul izvor pentru cunoașterea vechii înfățișări a multor sate, cătune etc., care ulterior au fost restructurate.

Micile planuri amintite prezintă o importanță serioasă și pentru aflarea numărului de case în fiecare localitate. În diferite lucrări s-au și reprodus date în acest sens, cu referire la cîte 1—2 sate ce interesau. Întrebarea care se naște este: sînt oare reale cifrele obținute prin numărarea caselor?

Se pot aduce unele argumente de ordin logic: avem de-a face cu o lucrare militară, ținută timp îndelungat secretă de către comandamentul habsburgic, ceea ce ne îndrituiește să afirmăm gradul ei înalt de exactitate; este o hartă topografică, la scară mare (comparabilă cu cea a hărților topografice din secolul nostru), conține multe detalii de mai mică importanță militară și economică și de mai mici dimensiuni decît casele (pomi izolați, troițe pe drumuri etc.) de unde conchidem marea ei amănunțime; Țara Românească s-a găsit, în timpul războiului, timp relativ îndelungat sub administrație austriacă, ceea ce a putut permite notarea numărului caselor la fiecare localitate, problemă de serioasă importanță pentru comandamentul militar.

Putem trage o anumită concluzie analizînd harta referitoare la ținuturile moldovene ocupate în acea vreme de armatele Curții de la Viena, realizată în general după aceleași norme ca și harta Specht, dar cu o anexă detaliată în ceea ce privește numărul caselor fiecărei localități. Numărăm pe hartă la Focșani, împreună cu alăturata Tăbăcărie (*Tabacharna*), 164 case, iar în anexă găsim consemnate 269; la așezările apropiate Mîndrești Noi, Mîndrești Vechi și Răileni se poate calcula, laolaltă, între 83 și 92 case (semnele nu sînt întotdeauna clar conturate), iar în anexă se dau 94⁶³ etc. Așadar, pentru cîteva sate harta înregistrează aproape toate casele, iar pentru o așezare urbană — cca. 61%.

Lucruri aproximativ asemănătoare putem constata și din analiza directă a datelor din harta Specht. În anexa ei găsim indicat numărul de case pentru cîteva localități: *Krczma Arnauzi* — 3 case (în hartă tot așa); *Tomasch* — 5 case (în hartă — 11); *Kolosche* — 2 case și o moară (în hartă la fel); *Muscel* — 16 case (în hartă — 11 case, foarte greu și de aceea poate inexact lizibile) etc.⁶⁴. În aceste cazuri, desenul reflectă exact (sau aproape exact) realitatea.

În fine, corectitudinea, sub acest aspect, a hărții poate fi constatată și din compararea datelor ei cu alte surse. În acest scop, am întreprins

⁶² I. Corfus, *op. cit.*, p. 275—293.

⁶³ *Brouillon oder Original-Aufnahme der fünf Moldauischen Districten <...> im Jahr 1790 unter der Direction des <...> Hauptmanns H. von Otzelowitz aufgenommen worden*, pl. CVII — Nr. 853, 854, 858, 859, 860 (Bibl. Acad. R.S. România, Cab. Hărți — D. IX, 2); *Topographische Beschreibung der <...> fünf Moldauischen Bezirken*, II, f. 105 (Bibl. Acad. R.S. România — ms. germ. 2).

⁶⁴ *Specht*, pl. IL, LXXII, LXXX, LXXXV. *Beschreibung*, vol. II, f. 168; vol. III, f. 41, 114, 163.

un sondaj asupra următoarelor localități: jud. Slam — Rîmnic, Bălești, Bogza, Maluri, Martinești, Niculești, Obilești, Plopii Vechi ⁶⁵, jud. Ilfov — Colibași, Lămotești, Oltenița, Panteleimon, Rădovanu, Sohatu, Vasilași ⁶⁶; jud. Teleorman — Bălăciu, Bragadiru, Brătășani, Miroși (în unele izvoare figurează o singură așezare, în altele — două: de Sus și de Jos), Strimbeni, Țigănești, Zmîrdioasa ⁶⁷; jud. Prahova — Băicoi (în unele surse figurează o singură localitate, în altele — două: de Sus și de Jos), Comarnic, Ploieștiori, Scorțeni Secăria, Urleta, Țintea ⁶⁸; jud. Dimbovița — Tirgoviște (adesea, mahalaua Peste gîrlă figurează aparte ⁶⁹; uneori, casele ei par a fi incluse în cele ale orașului ⁷⁰).

Condițiile puse sondajului ce am întreprins au fost următoarele: am luat cca. 1% din totalul orașelor și satelor hărții, din mai multe județe (unele dinspre Dunăre, altele dinspre munți — județe cu diverse condiții ale evoluției populației, determinate de formele existente de proprietate asupra pămîntului, specificul stării sociale a masei țărănimii, gradul de expunere la vicisitudinile războaielor etc.); am inserat așezări, la care se menționează numărul de case sau familii în mai multe izvoare (pentru a le putea verifica reciproc) și în care nu s-au stabilit masiv, în intervalul cercetat, imigranți (care ar putea schimba brusc nivelul cantitativ al populației și ar duce la încheieri false); am luat localități de pe planșe diferit redactate: în unele, casele sînt desenate mai mic (poate topograful a fost mai meticulos, mai conștiincios și a înregistrat deci mai exact construcțiile), în alte planșe, casele sînt făcute mai mari (se poate aștepta o diminuare a numărului acestora la unele așezări sau chiar pe cite o planșă întreagă, executorul fiind mai comod sau mai grăbit). Credem că, în felul acesta, sondajul capătă o valoare mai mare.

Pentru analiza cifrelor din sondaj, stabilim un ritm mediu anual de creștere a populației Țării Românești în perioada 1774 — 1831 de 7%. Totodată, este necesar să precizăm statistica la care raportăm cifrele hărții Specht. Compararea datelor catagrafice din sursele folosite în sondaj arată că cele mai ridicate (nu numai în valori absolute, dar și relative) sînt cele din *Extract* (iulie 1831), ceea ce ne îndrituiește să le socotim mai apropiate de realitate și, de aceea, la ele vom raporta cifrele din 1790 — 1791. Luînd sporul mediu anual de 7‰ calculăm o creștere a numărului locuitorilor (familiilor, gospodăriilor) în perioada 1791 — 1831 de 32,1%.

Se cere să clarificăm și problema unității de calcul: Bauer, Specht, și catagrafia din 1810 utilizează „casa”; Ditmars folosește „gospodăria” („curtea”); în *Extract* se indică „familia”. După sensul izvoarelor respective, se poate pune semnul egalității între „casă”, „gospodărie” și

⁶⁵ Specht, pl. XCIV, XCV, CH, CIII; Bauer, p. 112 — 114; Ditmars-Giurescu, p. 262 — 263; *Extract*, p. 475 — 478.

⁶⁶ Specht, pl. LXXII, LXXIII, LXXXII, LXXXIII; *Catagrafie a bisericilor din eparhia Ungrovlahiei (1810)*, Bibl. Acad. R.S. România, — Doc. CMXVII, I, f. 86, 92, 98, 246, 354, 358, 362; Ditmars-Giurescu, p. 243 — 246; *Extract*, p. 491 — 497.

⁶⁷ Specht, pl. LI, LII, LIII, LIV, LV; *Catagrafie ...*, vol. IV, f. 84, 85, 89, 102 — 104, 118, 158 — 159, 164; Ditmars-Giurescu, p. 277 — 278, 286 (*Brigadir* a fost notat la jud. Vlașca); *Extract*, p. 504 — 507.

⁶⁸ Specht, pl. LXVIII, LXIX, LXX, LXXIX; *Catagrafie ...*, vol. II, f. 16, 21, 22, 39, 43, 48, 51 — 52; Ditmars-Giurescu, p. 258 — 259; *Extract*, p. 486 — 488.

⁶⁹ Specht, pl. LX; *Catagrafie ...*, vol. II, f. 129 — 139; Ditmars-Giurescu, p. 223 — 224.

⁷⁰ I. Cojocaru, *Țara Românească după statistica generală din 1832*, în „Studii și articole de istorie”, VII, 1965, p. 159.

„curte”. În ceea ce privește raportul dintre acestea trei și „familie”, căpătăm deslușiri prețioase din catagrafia redactată în 1773—1774: totalurile județelor Olt și Teleorman cuprind, pentru fiecare categorie înregistrată, un număr egal de „case” și „lude” (capi de familie în context)⁷¹, ceea ce arată deplina lor sinonimie statistică. Credem că și catagrafia din iulie 1831 folosește „familia” în sensul de „gospodărie” și deci sursele din sondaj furnizează cifre ce pot fi comparate.

Datele sondajului arată că, în unele cazuri, numărul caselor în hartă este corespunzător sau nu, cum ult depărtat de mărimea reală a localităților: Plopii Vechi (15 case la cca. 1774, 20 case la 1790—1791, 30 gospodării în harta ridicată în 1828—1832, 35 familii la 1831), Bălăciu (45 case în harta Specht, 86 case în catagrafia din 1810, 42 gospodării la Ditmars, 46 familii în *Extract*), Secăria (respectiv 22, 28, 48 și 32) etc. În multe cazuri, harta Specht cuprinde un număr apreciabil mai redus de case față de realitate: Obileștii în harta rusă au 43 gospodării, iar la 1831 — 51 familii, deci la 1791 puteau avea cca. 38 case, dar în hartă figurează doar cu 21 (cca. 55%); Colibașii apar la 1810 cu 65 case, la Ditmars — cu 141 gosp., în *Extract* — cu 189 familii, deci la 1791 puteau avea cca. 143 case, dar la Specht sint însemnați cu 50 (cca. 35%); Brătășanii au respectiv 31 case, 50 gospodării, 113 familii, deci la 1791 puteau avea cca. 85 case, dar li se menționează doar 24 (cca. 28%) etc. Pentru câteva așezări, numărul caselor în hartă este foarte mult micșorat față de realitate: Vasilați (10 case la 1790—1791, 73 case la 1810, 61 gospodării în harta ridicată în 1828—1832, 79 familii la 1831), Bragadiru (respectiv 32,75, 160, 277), Băicoi (corespunzător 29, 123, 455, 556) etc. O așezare urbană, Țirgoviște (inclusiv mahalaua Peste gîrlă), la 1790—1791 este consemnată cu 176 case (la 1810 — 634 case, harta din 1828—1832 îi notează 546 gospodării, la 1832 i se indică 769 case); pornind calculul de la această ultimă cifră, în 1791 localitatea putea avea cca. 578 case, în hartă arătîndu-se doar cca. 30%.

Din cele de mai sus se degajă următoarea concluzie: dimensiunile multor așezări cu mai puțin de 20 gospodării, precum și ale unora ceva mai mari, sint exprimate destul de corect în harta Specht; la cele mai multe localități, mai ales la cele de peste 50 curți, se desemnează un număr redus de case, de regulă între 20 și 50% din cifra reală. Așadar cifrele — furnizate de lucrarea cartografică analizată asupra fiecărei localități în parte — nu sint sigure, ele plasîndu-ne, pe scara valorii, doar cu aproximație pe o anumită treaptă. Aceasta se poate preciza doar prin comparație cu alte surse.

Se naște și următoarea întrebare: ce valoare au cifrele, obținute prin numărătoarea executată pe hartă, pentru cunoașterea populației unei întregi zone din țară (județ, plasă, valea unui rîu etc.)? Totalizînd cifrele tuturor așezărilor din sondaj, pentru 1790—1791 obținem 919 construcții locuibile, iar la 1831 (pentru Țirgoviște — la 1832) găsim 4320 familii (în Țirgoviște — case). Pornind de la această ultimă cifră, calculăm că la 1791 grupul de localități putea avea 3266 case. Deci harta Specht înregistrează de cca. 3,6 ori mai puține.

⁷¹ I. Ionașcu, *Despre județele ...*, p. 14, 47.

Este interesant de stabilit modalitatea fructificării demografice a datelor din harta în discuție, pentru un anumit teritoriu, ceea ce ne va arăta și valoarea coeficientului calculat. Ne oprim asupra jud. Vilcea.

În vederea obținerii unui termen de comparație pentru cifrele realizate pe baza lucrării cartografice din 1790—1791, am calculat populația județului la 1838, pe baza datelor din Obșteasca statistică a Țării Românești⁷²: 30 210 familii. Plecând de la această cifră și admitând creșterea mai sus amintită de 7‰ pe an pentru perioada 1791—1831, precum și cea de 8‰ pentru anii ulteriori, stabilim populația probabilă în Vilcea, la 1791, de 22 767 familii.

Harta și anexa⁷³ notează în două așezări urbane (Rimnic, Ocna) și 240 sate: 6 892 case; 20 conace boierești; 9 construcții ce pot fi identificate cu probabilitate ca locuințe feudale; o casă episcopală; 14 mănăstiri și schituri; 216 biserici în 185 localități. Alte patru sate, necuprinse în harta propriu-zisă, sînt trecute pe marginea unor planșe, unele fiind notate și în anexă.

Compararea listei N. Lazaru⁷⁴ cu lucrarea cartografică permite a completa tabelul celor 246 așezări cu încă 12. Cele 16 localități, pentru care nu avem date asupra numărului de case la 1789—1791, totalizează — prin luarea în considerare a mediei de 28 case pe fiecare sat în județul Vilcea, în litera hărții — 448 case. Totalul obținut pe județ este 7 370 construcții locuibile, de cca. 3 ori mai puțin față de totalul calculat mai sus. Astfel coeficientul — rezultat pe baza sondajului a cca. 1% din totalul așezărilor cuprinse în lucrarea cartografică se confirmă prin cercetarea unui întreg județ.

Mai rămîne să elucidăm două aspecte:

a) Lista combinată N. Lazaru-Specht, dîndu-ne 258 așezări în jud. Vilcea la 1789—1791, furnizează oare un număr satisfăcător de localități? La această întrebare se poate da un răspuns afirmativ, căci alte surse relatează: Bauer — 111 orașe și țiguri, sate în ființă și pustii; D. Fotino — 190 localități urbane și rurale; *Extract* — 194 sate; harta rusă (excluzînd partea de dincolo de Olt a plaiului Loviștii, ce făcea parte din jud. Argeș) — 247 orașe, sate, cătune, mahalale⁷⁵. Rezultă că totalul nostru este foarte apropiat de realitate, numărul satelor absente fiind extrem de redus.

b) Coeficientul rezultat pentru jud. Vilcea, 3 este foarte apropiat de cel calculat pe baza sondajului anterior; de ce apare totuși deosebirea? Observăm că sondajul care ne-a dat coeficientul 3,6 se bazează exclusiv pe cercetarea județelor de dincoace de Olt, pe cînd cifra mai redusă a reieșit din analiza unui județ de la vest de rîu. Știînd, din cele înfățișate mai sus, că informarea austriacă pentru cele 5 județe era mult mai temeinică — ceea ce apare și în mai marea exactitate a realizării

⁷² „Analele parlamentare ale României”, IX, București, 1898, p. 1164—1165.

⁷³ *Specht*, pl. XIX, XX, XXI, XXVII, XXVIII, XXIX, XXX, XXXI, XXXVII, XXXVIII; *Beschreibung*, vol. I, II.

⁷⁴ N. Lazaru, p. 131—132.

⁷⁵ *Bauer*, p. 199—205; *Fotino-gr.*, p. 275—279; *Extract*, p. 520—523; *Dilmars-Giurescu*, p. 283—286.

hărții Specht pentru acest teritoriu — putem presupune că inserarea în hartă a localităților de acolo s-a făcut cu mai multă acuratețe.

În felul acesta ne apare rezolvarea unei sarcini multiple: alcătuirea unei liste aproape complete a localităților Țării Românești la 1789—1791; aflarea coeficientului aplicabil la harta austriacă pentru obținerea numărului aproximativ real de case al masei așezărilor unui anumit teritoriu al țării (3,6 dincoace de Olt și 3 la apus de el); calcularea populației muntene în ansamblu precum și a diferitelor județe, la 1789—1791. și la 1831

Pentru cunoașterea populației Țării Românești la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în marea penurie de date de azi, lucrarea cartografică cercetată mai sus are o valoare care cu greu poate fi supraapreciată.

8. *Valoarea și răspîndirea hărții.* S-a admis că exactitatea hărților realizate în preajma anilor 1788—1790 (incluzîndu-se și harta Specht) „nu lasă aproape nimic de dorit...”⁷⁸. Într-adevăr, față de hărțile precedente referitoare la Țara Românească, cea realizată în 1790—1791 este remarcabilă, în unele privințe fiind comparabilă — prin exactitatea sa — cu lucrările cartografice din zilele noastre, ceea ce se explică prin mijloacele tehnice folosite și prin calculele destul de corecte efectuate în perioada ridicărilor topografice. Constatăm însă că harta Sprecht comite totuși numeroase greșeli de înregistrare.

Se transcriu eronat porțiuni ale diferitelor cursuri de apă, ceea ce este mai frecvent la est de Olt, unde cercetările au fost de mai scurtă durată, fără însă a lipsi și la vest de râu, deși acolo austriecii au executat măsurători în perioada relativ îndelungată a ocupației de după pacea de la Passarowitz. Ca urmare, exactitatea dispunerii multor localități este afectată. Avînd în vedere și multitudinea planșelor conținute de lucrarea cartografică în discuție, apar pe deplin evident dificultățile cercetătorului în folosirea hărții (nemaivorbind de cele rezultate din caracterul arhivistic al fondului). Valoarea deosebită a acestuia impune înscrierea, într-o hartă corectă a teritoriului Țării Românești de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, a tuturor așezărilor umane cuprinse în cele 111 planșe; localitățile trebuie marcate cu exactitate în locul ce i l-a hărăzit cartograful, chiar dacă am avea siguranța că a făcut-o greșit. Realizarea unei asemenea hărți corecte va permite cercetărilor ulterioare să elucideze dacă este vorba de o greșală în dispunerea localității sau în înregistrarea elementelor geografice împrejmuitoare, dacă avem de-a face cu strămutarea satului sau cu schimbarea cursului unui râu etc. Harta întocmită va ușura considerabil și cercetarea altor probleme pe baza lucrării cartografice din 1790—1791: densitatea populației în regiunile sud-carpătine, ținuturile pustiite în timpul aceluia război, dispunerea satelor găsite în diverse alte izvoare, părțile colonizate cu români transilvăneni și bulgari la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, traseul și importanța drumurilor muntene, granița țării și a raialelor, întinderea pădurilor etc., etc.

⁷⁸ I. C. Băcilă, *Însemnări asupra cartografiei Moldovei și Munteniei din sec. XVI—XVIII*, București, 1928 (extras din „Buletinul Societății române de geografie”, XLVII, 1928), p.8, Vd. și V. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 367.

Printr-o îndelungă cercetare a întregii lucrări cartografice am redactat o asemenea hartă și un catalog complet al așezărilor, cu notarea pentru fiecare a tuturor semnelor de înregistrare (case, construcții deosebite laice, mănăstiri, biserici etc.). Considerăm că editarea hărții și catalogului constituie o necesitate pentru dezvoltarea ulterioară a cercetărilor istorice și geografice.

Greutatea redactării hărții amintite a rezultat nu numai din greșelile de înregistrare a elementelor geografice, ci și din nu puține deficiențe ale lucrului cartografilor cu așezările umane, ceea ce lipsește pe cercetător de localizarea unor sate și de alte detalii, seamănă dubii asupra obiectului desemnat (siliște, localitate în ființă, detaliu de teren etc.), strecoară confuzii în stabilirea exactă a listei așezărilor cuprinse etc. Depășirea acestor deficiențe ne-a dat posibilitatea de a definitiva catalogul așezărilor și a prezenta aici sintetic datele conținute de întreaga lucrare cartografică.

S-ar mai putea enumera și alte lipsuri ale hărții și anexei sale. Aceasta din urmă în speță, din păcate, nu furnizează detalii catagrafice asupra localităților notate, dar completează fericit harta în multe privințe: dă precizări asupra dispunerii așezărilor și asupra condițiilor mediului geografic; precizează semnificația unor semne de pe hartă și adaugă noi detalii; înlătură confuziile semănate în diferite locuri de semnele hărții etc.

Cu toate deficiențele constatate, lucrarea cartografică austriacă furnizează bogate informații în multe domenii, pentru care lucru a fost unanim apreciată în literatura istorică și geografică românească⁷⁷. Cercetarea noastră a arătat că lucrarea ne dă cea mai bogată listă de localități a Țării Românești din întreaga perioadă anterioară anului 1828, semnalează siliști și permite studierea distrugerilor și pustiirilor cauzate Țării de războiul atunci în curs, este singura sursă din întregul ev mediu asupra planurilor a peste 3000 de așezări din Țara Românească, constituie unul dintre principalele suporturi ale studiului demografic al perioadei preregulamentare etc.

Harta Specht a constituit timp îndelungat un document secret și s-a păstrat în arhivele vieneze în două exemplare manuscrise. În ajunul primului război mondial, un exemplar a fost dăruit Bibliotecii Academiei Române, unde se păstrează și acum în foarte bune condiții⁷⁸. Ea a fost publicată doar după mai bine de 20 de ani de la redactare⁷⁹ sub o formă simplificată⁸⁰, care a cunoscut o apreciabilă răspindire și folosire în Țara

⁷⁷ Vd. sup. nr. 11: Vd. și I. Donat, *Așezările ...*, p. 79; C. C. Giurescu, *Principatele ...*, p. 9; *Istoria României*, vol. III, p. XLI, 601, etc.

⁷⁸ N. Docan (*Memoriu ...*, p. 37) a constatat și alte trei copii ale hărții, la scări mult mai mici, în arhivele vieneze.

⁷⁹ *Topographische Karte der Grossen und Kleinen Wallachey aus verschiedenen Recognoscirungs Plaenen <...> im Jahre 1790 zusammengetragen*, 1812 (Bibl. Acad. R.S. România, Cab. hărți — B. II, 5, H. II. 758, H. II. 765). N. Docan (*op. cit.*, p. 37—38) cunoștea două ediții ale hărții din 1812 precum și o copie grosolană (Breslau, f.a.). I. C. Băcilă (*Hărți geografice asupra țărilor române între 1800—1856*, Cluj, 1931 (extras din „Lucrările Institutului de geografie al Universității din Cluj”, IV), p. 51, a semnalat o altă copie (Weimar, 1849).

⁸⁰ Cf. și: N. Docan, *op. cit.*, p. 37; G. Vâlsan, *O fază în popularea țărilor românești <...>*, București, 1912, (extras din „Buletinul Societății române de geografie”, XXXIII, 1912), p. 9; I. C. Băcilă, *op. cit.*, p. 50.

Românească. Materialele adunate în timpul ridicărilor topografice din 1790—1791 au fost folosite și pentru alte lucrări cartografice din secolul al XIX-lea ⁸¹.

1. Cercetarea de mai sus ne-a permis să contribuim la rezolvarea câtorva probleme ale istoriei localităților din Țara Românească la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

a) Alcătuirea listei așezărilor umane din țară : am schițat modalitatea redactării unui tabel aproape complet, referitor la anii 1789—1791, prin compararea hărții austriece și a ediției grecești a lucrării lui Bauer, completate și prin folosirea altor izvoare.

b) Întocmirea cataloagelor selective de așezări : am stabilit unele locuri de exploatare a bogățiilor subsolului și de dispunere a manufacturilor ; am determinat tabelul așezărilor urbane la 1790—1791 ; am completat lista de mănăstiri și schituri, alcătuită pe baza a trei importante izvoare din perioada 1754/1756—1789.

2. Pe baza acestui studiu, am putut aplica un nou procedeu demografico-istoric : studierea dezvoltării populației prin intermediul cunoașterii dezvoltării localităților.

a) Am arătat modalitatea stabilirii populației pe baza unei hărți topografice neînsoțite de date statistice explicite. Aceasta se face fie pentru un anumit oraș sau sat (folosind și comparația cu alte izvoare), fie pentru masa așezărilor dintr-o anumită zonă (luând în considerare numărul de localități omise și aplicând un anumit coeficient de multiplicare la numărul caselor inserate în hartă).

b) Calcularea evacuărilor și fugii populației, în timpul războaielor purtate de puterile vecine pe teritoriul nostru, devine posibilă prin cunoașterea schimbărilor intervenite în situația localităților în timpul operațiunilor militare. Date valoroase în acest sens am obținut pe baza analizei lucrării din 1790—1791.

Cercetarea demografică a dezvoltării Țării Românești în secolul al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea se poate face prin aplicarea tehnicii amintite și sub alte aspecte. Se vedește astfel că, undeva, la confluența a două discipline distincte (istoriografia de orientare locală și demografia istorică), apare un teren nou de cercetare, exploatarea căruia poate aduce lumini pe calea rezolvării unor dificile probleme științifice.

3. Analiza a pus în evidență marea bogăție de informație ce este capabilă a furniza lucrarea cartografică discutată și a arătat necesitatea editării ei.

RÉSUMÉ

Quoique pendant les 20 dernières années l'historiographie roumaine ait fait beaucoup d'efforts dans l'analyse démographique du développement de la société sur le territoire de la R.S. de Roumanie, d'importants problèmes restent encore inconnus, tels l'évolution de la

⁸¹ Cf. și I. C. Băcilă, *Însemnări* ..., p. 10.

population de la Valachie durant le XVIIIe siècle et les décénies suivantes. Les causes principales consistent dans les sources incomplètes et inexactes qui se sont conservées. Par les calculs faits jusqu'ici on a obtenu seulement des chiffres globaux pour quelques moments de l'évolution.

En suivant le développement des localités et de la population de la Valachie, l'auteur a analysé antérieurement l'œuvre du ban M. Cantacuzène, la statistique de 1773—1774, les Mémoires du gén. de Bauer (les éditions française et grecque); dans l'étude présent il examine la carte autrichienne de 1790—1791 et son annexe, inédites toutes les deux. La recherche apporte des contributions à la solution de nombreux problèmes de l'histoire des localités de la Valachie à la fin du XVIIIe siècle (la modalité de redacter la liste presque complète des localités du pays; des lieux d'exploitation des richesses du sousol et de disposition des manufactures; la liste des villes et bourgs etc.).

On applique aussi un nouveau procédé historique démographique: l'étude du développement de la population par l'intermède de la connaissance du développement des localités (la modalité d'établir la population sur la base d'une carte topographique sans dates statistiques explicites; le calcul des évacuations et de la fuite pendant les guerres etc.).

On voit ainsi que, à la confluence des deux disciplines distinctes (l'historiographie d'orientation locale et la démographie historique), apparaît un nouveau terrain de recherche.

COMLOTUL ÎMPOTRIVA LUI ALEXANDRU SUȚU v.v. (FEBRUARIE 1820)

S. IANCOVICI

Scurta domnie a lui Alexandru Șuțu, ultimul domn fanariot în Țara Românească (noiembrie 1818—ianuarie 1821) se caracterizează printr-o serie de frământări și agitații care nu i-au dată răgazul necesar de a-și îndeplini toate intențiile de înăvuiere din exploatarea țării.

Însăși numirea și venirea în scaunul domnesc a lui Al. Șuțu nu a avut loc sub semne de bun augur. Mai întâi că el venea dintr-o țară secătuită de pe urma jafului fiscal sistematic practicat de predecesorul său Ioan Caragea care își încheie domnia jecmânitoare fugind din țară. La rîndul său, Al. Șuțu vine aici cu intenția ca prin aceleași metode de stoarcere a contribuabililor români să se redreseze din punct de vedere financiar și peste aceasta să adune în grabă averi cît mai mari. El venea împovărat de o datorie de 4—5 milioane de lei și însoțit de 80 de rude și o suită de 820 de persoane, căpătuirea tuturor acestora urmînd a se face pe seama poporului.

Țărănimea română, care nici sub Ioan Caragea nu rămăsese pasivă față de tratamentul ce i se aplica, se va manifesta cu și mai multă vigoare împotriva agravării situației ei sub Al. Șuțu. În anii 1819—1820 au loc puternice frământări țărănești caracterizate prin nesupunere la prestații, ignorarea măsurilor luate împotriva lor de justiția aservită intereselor domniei și marii boiermi, prin acțiuni haiducești tot mai intense și prin adevărate răzvrătiri locale. Țirgoviștenii, deposezați de pămînturile lor libere prin procedee pur abuzive, nu vor îngădui ca familia Șuțu să culeagă roadele acestei acțiuni de răpire. Prin două demonstrații în masă la București, țirgoviștenii vor reuși chiar în primele zile ale răscoalei lui Tudor Vladimirescu să recapete actele de stăpînire a pămînturilor lor.

Încă din primele luni, domnia lui Al. Șuțu a fost serios zguduită de revolta unor arnăuți, care a durat două luni și a pricinuit domnului îngrijorări serioase. Anume: potrivit unui Regulament special, promulgat de Poartă la începutul anului 1819, prin care eligibilitatea domnilor fanarioti în Principatele Române se limitează doar la patru familii dintre cele din Fanar, celor numiți în scaun revenindu-le obligația de a asigura întreținerea celorlalte familii fanariote, Al. Șuțu aducea cu el și perspectiva pentru țară a unei cheltuieli suplimentare de 1 000 000 de piaștri, sinecure pentru fanarioti¹. Acest fapt, ca și altele ce caracterizează împrejurările în care Al. Șuțu obține domnia, îl determină desigur să cugete

mai atent asupra celor ce avea de făcut. Prevăzător, Al. Suțu aduce cu el de la Constantinopol o sută de arnăuți, oameni de încredere, pe care se va bizui în aplicarea măsurilor de îndeplinire a planurilor sale. Pentru a asigura acestora posturi de lefegii și a se dispensa totodată de prezența arnăuților animați de sentimente proruse, Al. Suțu a procedat la concedierea mai multora dintre ei², dispunând dezarmarea lor. O bună parte dintre cei concediați nu se împăcară însă cu măsura luată, ci se baricadară la Sinaia, fiind gata la „un fel de complot de a face revoluție”³. Această revoltă condusă de sirbul Miljko Petrović, frate al lui Haiduc-Velcu și fost participant la răscoala antiotomană sîrbă (1804—1813), era socotită de Poartă drept o urmare „a ațîțării și provocărilor” din afară (adică din partea Rusiei).

Să ne amintim și de conspirația eteriștilor împotriva lui Al. Suțu care trebuia să ducă la lichidarea fizică a lui de către Iordache Olimpiotul⁴ încă înainte de a-i provoca moartea prin otrăvire.

Toate aceste fapte din domnia lui Al. Suțu sînt cunoscute, mai mult sau mai puțin, datorită cercetărilor din ultimii ani, dar ele rămîn încă insuficient subliniate.

A mai existat însă un complot care a rămas cu totul necunoscut pînă în prezent, în șirul acestor evenimente ale unei domnii agitate, premergătoare răscoalei poporului de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu.

Acest complot a avut loc în luna februarie 1820, constatîndu-se că în fruntea lui era Iovan Rașcovici, originar din regiunea Stari Vlah, situată în vestul Serbiei. În actul de constatare a complotului se spune :

„Io Alex. Nic. Suțu vv. Un om, Iova Rașcovici numindu-să, s-au arătat de cîtăva vreme aici în politia Bucureștilor pentru o pricină a sa de judecată. Numitul acesta, cu toate că să cunoaște sub protecția rosească, dar au dat de obște pricini defăimătoare asupra-și. Stăpînirea, cunoscînd că o cugetare rea în multe chipuri prefăcîndu-să, poate să ia prin înșelăciune și închipuirea cea mai cinstită, ca o datorie a sa au socotit să bage de seamă la petrecerea acestui om, ca prin cercetare și iscodire să afle pricina pentru care să ponosluiește. Dintr-această băgare de seamă s-au înțeles de multe ori semne ale bîcîsnicieii acestui om și ale cugetărilor lui celor netrebnice. Însă, domnia mea, mai cu de-a dînsul iscodind urmările acestuia, am dobîndit și martori vrednici de credință carei cu urechile lor au auzit și așa s-au prins omul, avînd în mîinile sale dovezi netăgăduite gîndului său vătămător.

Deci dar, această pornire a lui fiind din cele englimaticești⁵, poruncim dumatle, cinstite și credincios boierule al domnii mele, biv vel spătar Ianco Racoviță, epistatule al armășiei, luînd pă numitul de aici din domneasca noastră curte, unde să află la popreală și dimpreună cu

¹ Acad. Andrei Oțetea, *Un cartel fanariot pentru exploatarea Țărilor Române*, în „Studii” XII, nr. 3, 1959, p. 111—121.

² Hurmuzaki, vol. XX, p. 450—451.

³ S. Iancovici, *Revolla unor arnăuți în 1819*, în „Studii și articole de istorie”, Societatea de științe istorice, București, 1953, vol. V, p. 447—456.

⁴ C. D. Aricescu, *Istoria revoluției române de la 1821*, Craiova, 1875, vol. I, p. 82.

⁵ englimaticesc = criminal.

cei mai jos însemnați, mărturisiți de cetași ai lui, să-i înfățișezi pă toți la judecata Departamentului de criminalion; unde, poruncim dumnea-voastră boierilor judecători ai acelui Departament ca, după orinduială să faceți cea mai bună și scumpă cercetare spre mai buna descoperire cugetărilor lor ce avea hotărîre a le pune în lucrare”⁶.

Din complot făceau parte încă cinci persoane.

Unul dintre participanți, pe nume Toma Neșcovici — „dă feliul lui din Transilvania”⁷, de fapt din Novi Sad (Neusatz), după cum precizează consulul austriac Fleischhackl⁸, era supus chesaro-crăiesc și cu un an și jumătate în urmă se angajase ca slujitor la Iovan Rașcovici.

Ceilalți patru părtași la complot erau originari din diferite localități sud-dunărene. Astfel, Petre Boșneag, holtei, fiul lui Hagi Ivan, era din Saraievo și purta porecla de „Saraili”. El era angajat în slujba de arnăuț lefegiu la vornicul Nicolae Văcărescu.

Alexe Zatzovici, zis și Marco holteiul, zis și Mustafa, a fost pe vremuri „polemarh”⁹ și somatofelax¹⁰ la Napoleon”, apoi a slujit ca arnăuț la generalul rus Laptev.

Dumitru Boșneag, fiul lui Stanoie din orașul Niș, în vîrstă de 40 de ani, a venit în Țara Românească cu 71 ani în urmă și a servit ca nefer la diverși boieri. În trecut a avut o condamnare la ocnă și pedeapsă cu tăierea urechilor, fără să se precizeze pentru ce fel de vină.

Simeon Ioan, holtei, în vîrstă de 30 de ani, originar din Plevna, de asemenea a avut condamnare la ocnă și la tăierea urechilor, pronunțată din partea lui Ioan Caragea „pentru învinovățire”¹¹.

După cum se vede din aceste scurte date biografice la acțiunea pregătită de Iovan Rașcovici urmau să ia parte elemente balcanice provenite din păturile neavute ale societății, evident pricepute la meseria armelor, cu posibilități de a cunoaște o serie de împrejurări din viața boierilor și care aveau un trecut de luptă (cel care a fost în slujba lui Napoleon) sau de opoziție față de cîrmuire (cei cu condamnare la ocnă). Este clar că Iovan Rașcovici și-a recrutat colaboratorii principali din mediul emigrației balcanice care în vremea aceea era deosebit de numeroasă în Principate.

Scopul suprem urmărit de Iovan Rașcovici prin complotul urzit era doborîrea ocîrmuirii domnului și a boierilor. Acest fapt este exprimat laconic în pitacul domnesc, supunîndu-se că învinuiții „au vrut să facă rebelion în țară”¹². După cum știa Mihail Gherman, agentul prințului Miloș Obrenovici la București, complotiștii au urmărit scopul „să stîrnească răscoala în Țara Românească și să incendieze Bucureștii, apoi să pătrundă în Serbia și să scape acolo, stîrnind de asemenea turburări”¹³.

⁶ Porunca domnească din 21 februarie 1820, la Arh. St. Buc., colecția Manuscrise Condica domnească, 96, p. 98 (sau 125 — numerotare nouă).

⁷ Mențiune sub data de 12 martie la Arh. St. Buc., colecția Acte administrative vechi, dosar 55/1820 (ars); vezi și „Arhivele Olteniei”, vol. IX, p. 454.

⁸ *Hurmuzaki*, vol. XX, p. 509.

⁹ polemarh = mare căpitan.

¹⁰ somatofelax = soldat în garda corporală.

¹¹ Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, Condica domnească 96, f. 98.

¹² Scrisoarea lui M. Gherman din 9 aprilie. Mențiune la Mih. Gavrilović, *Miloș Obrenović*, Belgrad, 1909, vol. II, p. 52, nota 2.

¹³ Milovan Ristić, *Stari Vlah*, Belgrad, 1963, p. 261.

Data fiind natura politică serioasă a acțiunii grupului de conspiratori, judecarea acestora și pronunțarea sentinței a fost destul de expeditivă. Complotul fiind descoperit datorită indiscreției comise de o persoană căreia Iovan Rașcovici i-ar fi destăinuit proiectul său, acesta și „cetașii” lui au fost arestați în aceeași zi când au fost divulgați, adică în 21 februarie. În ziua următoare Al. Suțu porunea lui Gheorghe Slătineanu, vel logofăt de Țara de Sus, să-i ancheteze pe deținuți împreună cu judecătorii de la Departamentul de criminalon și cu șetrarul Constantin Calistrat, judecător la Departamentul de șapte¹⁴. Deoarece Iovan Rașcovici era supus rus, la interogarea lui au fost de față A. Pini și secretarul Krijanovski. Raportind cele aflate cu prilejul interogatorului, A. Pini scria lui Stroganov la 23 februarie: „La București a fost descoperit un complot al cărui șef se numește Iovan Rașcovici, care pretinde că descinde dintr-o familie princiară din Bosnia. Prevăzut cu pașaport și cu o scrisoare de recomandare din partea generalului Bahmetiev ... Rașcovici e calificat drept locuitor al Basarabiei și protejat rus ... În București se află de cîteva luni, în legătură cu un vechi proces al său”¹⁵.

Din unele depoziții, relatează A. Pini, reiese că scopul lui Rașcovici și al tovarășilor săi a fost acela să atace curtea domnească și mai multe case de boieri mari, a-i asasina pe aceștia și a pune mina pe cîrmuire. Lui A. Pini personal I. Rașcovici i-a recunoscut că a plănuit „să se întărească la o mănăstire, la fel cum a făcut în vara trecută sirbul Milko (Petrovic) și de acolo ar fi cerut domnului țării mijloace de subsistență precum și lichidarea imediată a procesului său”¹⁶.

Motive de ordin politic intern și extern au dictat domnului să caute a lichida afacerea acestui complot fără zgomot și a-i diminua însemnătatea. După cum relatează Fleischhackl, în adresa oficială către A. Pini, care putea deveni publică, domnul a prezentat chestiunea în așa fel încît să reiese că I. Rașcovici s-ar face vinovat „doar de intenția de a organiza o bandă de tilhari”. Cu acest prilej, domnul a ținut seamă, printre altele, de faptul că Rașcovici era supus rus, iar T. Neșcovici era supus chesaro-crăiesc. De aceea, din porunca domnului, Toma Neșcovici a fost escortat (la 12 martie) la agenția chesaro-crăiască, urmînd ca aceasta să-l izgonească din țară. I. Rașcovici „s-au făcut surghiun peste hotar la Rușava, unde i să află fâmeie și copii”¹⁷. Ceilalți patru participanți la complot „s-au trimis cu volnicie la dumnealui căinacamlu Craiovei, cu niște catane bănești, să-i facă teslim la capuchehaiaua de la Vidin”, cu specificare ca niciodată să nu li se mai permită a reveni în țară.

Astfel s-a încheiat afacerea acestui complot care, după părerea consulului austriac, oferea unele aspecte oarecum comice¹⁸, dar totodată arăta că este cazul să se reflecteze foarte serios asupra situației din Țara Românească.

¹⁴ Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, Condica domnească 96, f. 98.

¹⁵ Fotocopie la Institutul de istorie al Academiei R.S. România, după original din Arhivele sovietice, fasc. 937.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ „Arhivele Olteniei”, vol. IX, p. 453.

¹⁸ Hurmuzaki, vol. XX, p. 510. Vorbînd de latura „comică” a complotului, Fleischhackl desigur vizează gestul domnului de a modifica cuprinsul comunicatului despre anchetă, în care se constată că Rașcovici se făcea „vinovat de trădare față de stat” și de a lansa la cererea lui A. Pini o altă variantă în care se pretinde că ar fi vorba doar de „o bandă de hoți”.

Cine este inițiatorul și șeful complotului, Iovan Rașcovici? În actul cuprinzător de date biografice ale complotiștilor (22 februarie) se se spune despre el: "Iova Rașcovici, sin Ștefan Rașcovici, dă fel de la Bosnia, din neam sirbesc; familiaș, în București. Au fost caftangiu și iciciohodar la măriă sa Alexandru Vodă Muruz; au fost și polemarh. Apoi, mergînd la Rusia după atestaturi, l-au făcut polcovnic. În vîrstă ca de 50 ani"¹⁹.

Ținînd seamă deci de anii domniei lui Al. Moruzi, Iovan Rașcovici se află în Țara Românească de prin anii 1799—1801. Dar datele laconice sus citate ne spun prea puține lucruri despre Iovan Rașcovici și deci nici sensul complotului urzit de el nu poate fi suficient de clar.

El se trăgea dintr-o ramură a vechii familii Rașcovici, căreia sultanii i-au recunoscut privilegiu și autonomia în ținuturile Serbiei Vechi și în special în ținutul Stari Vlah, caracterizat, după cum arată și numele lui, prin puternice urme ale populației de odinioară, romanizată, apoi slavizată. Autonomia ținuturilor în care Rașcovicii stăpîneau cu titlul de cnezi, se aseamăna foarte mult cu autonomia Principatelor Române, după cum se și precizează într-un vechi document: „...sub Serviae despotis, universo Principatui Rasciae summa cum potestate praefuere usque ad Turcarum invasionem, a Turcis Ottomanibus, exemplo Valachiae Moldavieque ducum, servati ac Rasciae prefecti, Principium dignitatem usque ad a. 1689 obtinere”²⁰.

În anul 1689, precum și în 1737, unii membri ai familiei Rașcovici se alătură austrieilor și luptă împotriva otomanilor, ridicînd la răscoală pe sîrbii din regiunea administrată de ei²¹. De fiecare dată însă, fiind com-promiși față de turci, cînd aceștia le recucereau posesiunile, Rașcovicii răsculați au trebuit să fugă în ținuturile imperiale. O ramură a lor a rămas totuși sub stăpînirea otomană și acesteia sultanii i-au recunoscut în continuare privilegiile, dar numai în ținutul Stari Vlah, adică pe un sfert din teritoriul lor de altă dată.

Mereu în decădere după aceea, autonomia ținutului Stari Vlah și privilegiile familiei Rașcovici, strîns legate de instituția vechiului drept „valah” în Balcani, vor dispărea cu totul în vremea primei răscoale sîrbe. Iovan Rașcovici, cel care apare în Principate, este ultimul din ramura acestei familii rămasă în Stari Vlah care își atribuie titlul de cneaz ereditar al ținutului și încearcă să recapete drepturile de altă dată.

După cum am văzut, Iovan Rașcovici se găsește în Țara Românească, avînd pe lingă titlul de cneaz gradul de polcovnic obținut în Rusia. Ca polcovnic el apare într-un act din aprilie 1802 cînd cumpără un han în Țirgul Focșanilor (partea Moldovei)²², avînd ca asociat pe bosniacul Nicolae Iovanovici.

¹⁹ „Arhivele Olteniei”, vol. IX, p. 453.

²⁰ „Historia familiae Raskoviciana”, document în arhiva familiei (arsă în 1941), publicat în „Glasnik Skopskog Naucnog Drustva”, VII—VIII, 1930, p. 202—235.

²¹ Ioann Raici, *Istoria raznih slavenskih narodov, naipace ze Bolgar, Horvatov i Serbov*. U Budime grade, 1923, vol. IV, p. 416—417.

²² Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, Condicta Logofetei streinelor pricinii 1043, f. 120. Hanul este cumpărat de la Gh. Boboolu, iar locul de la Gherghina.

Cînd izbucnește răscoala sîrbilor în 1804, Iovan Rașcovici se situează de la bun început pe poziția răsculaților și lucrează pentru cauza lor. După cum arată Vuk Karadžić²³, aflîndu-se la Constantinopol după izbucnirea răscoalei, Iovan Rașcovici se asociază cu patru spahii turci ostili dahiilor împotriva cărora se răsulasera sîrbii și ei explică marelui vizir că acțiunea sîrbilor trebuie sprijinită, fiind îndreptată împotriva ienicerilor nesupuși sultanului. Luînd în considerație expunerea acestora și motivele invocate de ei, marele vizir încuviințează că „cneazul Iovan Rașcovici” să fie numit „bazîrdean-bașa” (staroste de negustori) la Belgrad și, dîndu-i-se un firman special, să plece „prin Caravlahia în Austria ca să procure hrană și altele de trebuință pentru sîrbi ...”. În drum spre Austria, Iovan Rașcovici se oprește la Focșani și la Iași unde aranjează în pripă afacerea hanului, la 7 august 1804²⁴.

Bucurîndu-se de încrederea Porții și a acelor turci adepți ai reformelor lui Selim III care vedeau în răscoala sîrbilor o mișcare utilă lor în vederea combaterii ienicerilor rebeli din pașalicul Belgradului, Iovan Rașcovici poate să facă servicii utile răsculaților. În acest sens îi scria însuși Caragheorghe la 21 martie 1805²⁵, iar în iunie același an el îl primește pe I. Rașcovici în conacul său la Topola.

Cu prilejul întrevederilor pe care le are la Belgrad și la Constantinopol, I. Rașcovici caută să obțină recunoașterea drepturilor sale în Stari Vlah. Totodată însă el nu uită nici afacerea hanului său de la Focșani, pe care altă dată o lăsase neterminată.

Între timp însă, pe plan politic general au survenit noi evenimente, iar în funcție de acestea s-a schimbat și conținutul răscoalei sîrbe. Din acest fapt a rezultat pentru Iovan Rașcovici nu se știe din ce cauză anume (se pare că el s-a legitimat drept reprezentant al sîrbilor), o încarcerare a lui la Adrianopol. De aceea, cînd în martie 1809 apare la Focșani ca să-și caute în continuare pricina hanului, I. Rașcovici este menționat ca „slobozit din robie”. Atunci el s-a oprit mai întîi la Iași, unde a avut o întrevedere cu principele Prozorovski, comandantul oștirilor rusești în Principate. După cum scrie Nil Popov, cu acel prilej Iovan Rașcovici a făcut o expunere a dorințelor sîrbilor răsculați. El a spus, printre altele, că sîrbii vor trebui să-și organizeze un stat al lor, apoi „să aibă dreptul la navigație liberă pe Dunăre pînă la Marea Neagră; să emită monedă proprie din metal extras din minele țării lor; să-și organizeze o armată regulată și să-și aibă ocirmuitorii și consuli lor, după exemplul altor state”²⁶.

La cererile formulate de I. Rașcovici, ca și la acelea expuse de delegațiile sîrbilor conduse de Ivan Iugovic și Milenko Stojković, venite mai înainte, una la 20 ianuarie și alta la 1 martie 1809, Prozorovski a răspuns negativ, recomandînd sîrbilor ca în general să adopte o poziție mai realistă.

Cu prilejul acestei treceri prin țară, I. Rașcovici s-a interesat și de chestiunea hanului său.

²³ Vuk Stef. Karadžić, *Prvi i drugi srpski ustanak*, Edit. „Prosveta”, Belgrad, 1947, p. 80—81.

²⁴ Ar. St. Buc., colecția Manuscrise, Condica Logofeției streinelor pricini 1043, f. 121—122.

²⁵ M. Ristić, *op. cit.*, p. 257.

²⁶ Nil Popov, *Voina Rossii s Turciej*, vol. II, p. 267, 253, 255.

După 15 mai 1809, Iovan Rașcovici a mers la Belgrad și acolo, cu banii primiți de la Prozorovski și de la Rodofinikin (care se afla atunci la Belgrad), a angajat vreo 30 de combatanți și un secretar, pentru a lupta împotriva turcilor în Stari Vlah²⁷. Trece întâi pe la Caragheorghe la Topola și acesta îi înmânează un steag de luptă. În Stari Vlah, el ajunge la un moment dat, cu combatanții săi, pînă la linia de luptă unde acționa împotriva turcilor Miloș Obrenovici, viitorul cneaz. În lupte se distinsese însă vărul său Maxim Rașcovici din Stitkov, precum și Hagi Prodan, viitor participant la răscoala lui Tudor Vladimirescu. Pentru meritele lor, aceștia doi sînt puși de Caragheorghe voievozi în ținutul Stari Vlah. Acest fapt îl nemulțumește pe Iovan Rașcovici întrucît el considera că lui îi revine cîrmuirea ținutului și cu această speranță a mers acolo. De aceea, socotindu-se nedreptățit, el se retrage din răscoală și face demersuri pe lîngă Prozorovski și Rodofinikin, cerînd să-i ajute pe compatrioții lui, dacă nu altcumva atunci dîndu-le posibilitatea să se strămute în Rusia, fiindcă, afirmă el: „au sărăcit cu totul, deoarece și sîrbii și turcii i-au prădat”. Cererea de strămutare a fost însă respinsă de generalul Bagration, la 13 februarie 1810²⁸.

În vara anului 1811 îl vedem pe Iovan Rașcovici adresînd o scrisoare lui Vuk Karadžić, pe cînd acesta se afla ca vameș la Cladova²⁹.

În primăvara anului 1815, Iovan Rașcovici își lasă familia în Orșova și el merge la Odesa, de unde corespundează cu negustorul craiovean Hagi Ianuș și cu soția sa la Orșova prin consulul rus Luc de Kiriko din București³⁰. Pînă la 21 aprilie 1817 I. Rașcovici stă în Basarabia unde se aflau mulți emigranți sîrbi, aproape toți foștii fruntași ai răscoalei. Iar la data aceasta guvernatorul Bahmetiev scria consulului A. Pini la București „Cneazul Iovan Rașcovici, domiciliat în Basarabia, originar din Rașcoiliria, mi-a comunicat intenția sa de a pleca la Iași și București pentru întrevvedere cu rudele lui și pentru aranjarea treburilor sale... El a obținut de la mine un pașaport urgent pentru a călători la Iași și la București...”³¹.

Revenind în țara noastră, în urma acestei recomandări, Iovan Rașcovici reia, după 11 ani, procesul pentru hanul său din Focșani.

Între timp hanul fusese vîndut în cîteva rînduri, trecînd din mînă în mînă, pînă ce a ajuns în posesiunea lui Hagi Ghenciu. I. Rașcovici nu obține cîștig de cauză deplin, deoarece instanțele hotărâsc ca el să reintre în posesia hanului numai cu condiția de a restitui postelnicului Călin, penultimul cumpărător al hanului, banii de cumpărare și cheltuielile de reparații, hanul „fiind stricat”.

²⁷ Secretarul se numește Nichifor Ninković, sîrb din părțile Ungariei, folosit ca scriitor de cancelarie. După 1813 acesta a fost în Țara Românească, de asemenea a fost aici în 1833. În autobiografia sa „Zizneopisanie moje”, N. Ninković descrie cele văzute în țara noastră, după cum înscrie în ea și date despre participarea sa la răscoala sîrbă alături de I. Rașcovici. (Radoslav Perović), *Gradja za istoriju prvog srpskog ustanka*, Belgrad, 1954, p. 87–125).

²⁸ Dubrovin-Medaković, *Ustanak srbski*, Novi Sad, vol. II, p. 265. Citat după Milovan Ristić, *op. cit.*, p. 260.

²⁹ *Vukova prepiska*, Belgrad, vol. I, 1907, p. 72. Îi scria în chestiunea unor bani și a unor lăzi.

³⁰ Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, Corespondența Hagi Ianuș, doc. XXI/88; Con-dica Hagi Ianuș 645, f. 144.

³¹ Facsimil la Institutul de istorie al Acad. R.S. România, nr. 938 după originalul din arhivele U.R.S.S. Nr. actului 42/1820.

Dar „numitu Rașcovici ... în urmă iarăși a mai înprospătat; au cerut dă a merge iarăși Călin la Iași să să mai judece ...” și în acest scop s-a intervenit prin consulatul rus pentru aducerea lui Călin din Țara Românească în Moldova ³². Ioan Caragea nu admise însă, considerându-se „pricina izbrănită cu Rașcovici” ³³.

„Și fiindcă Rașcovici tot nu să lasă de cererea sa ...” sînt transmise la Iași copiile actelor prezentate de postelnicul Călin „dă a să vedea dă numitul Rașcovici” și „dă va avea alte sineturi împotriva acestora”, să trimită el la rîndul lui copii la București pentru a se da dispoziții în consecință.

Procesul va fi reluat în toamnă (1819) la București.

Dar, împrejurările în care se produce plecarea lui I. Rașcovici de la Iași la București se leagă și de data aceasta, după cum am văzut că se mai întîmplase în trecut, de un eveniment politic de seamă. Este vorba de revolta populației ieșene împotriva domnului, în zilele de 8—9 iunie, cînd este atacată curtea domnească și arnăuții au tras cu arme în mulțime ³⁴. Iovan Rașcovici are un rol activ în această revoltă. Iată ce relatează în privința aceasta consulul austriac Raab: „Un supus rus care se află aici de la o vreme și se pretinde principe sîrb, cu numele de Iova Rașcovici, a folosit acest prilej (al revoltei) pentru a organiza unele recrutări secrete; ba chiar a luat jurămint de credință de la mai multe persoane și a întocmit lucrurile în așa fel, încît să se întrețină neconținut o stare turbure care să poată duce în cele din urmă la o izbucnire” ³⁵. Acest om „instigator, recunoscut ca primejdios pentru ordinea publică”, în cele din urmă a fost silit să plece la București. Prezența lui în capitală Țării Românești este semnalată îndată lui Miloș Obrenovici de către agentul acestuia, Mihail Gherman ³⁶.

La București, I. Rașcovici urzește în continuare planuri politice, pune bazele complotului său, acoperindu-și aceste îndeletniciri cu preocupările de procesul său pentru afacerea hanului din Focșani. La termenul de judecată din decembrie (1819) Rașcovici declară că el niciodată nu a acceptat sentința lui Scarlat Callimah, domnul Moldovei, adică de a plăti despăgubiri, și de aceea „s-au sculat dă au venit însuși aici (în București) ca să să judece cu Călin”. În fața acestei situații, Departamentul a hotărît că, dacă nu va fi renunțat la protimisii, Rașcovici să-și redobîndească hanul în condițiile prevăzute prin sentința lui Scarlat Callimah, cu deosebirea însă ca acum el „să fie volnic să vinză hanul la oricine va voi, ca un bun stăpîn” și cu prevederile de rigoare în privința reglementării celorlalte probleme ale litigiului ³⁷.

Cu acesta se încheie litigiul. Sentința însă nu a mai fost pusă în aplicare, deoarece peste scurt timp, în februarie 1820, Iovan Rașcovici

³² Răspunsul Logofetei streinelor pricini din 6 ianuarie 1819 (Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, Condica 1040, p. 34).

³³ Ibidem, p. 35: adresa din 13 februarie 1819.

³⁴ Vezi despre această revoltă: „Uricariul”, vol. VII, p. 73—86; Hurmuzaki, vol. X, p. 52—57, 68; vol. XX, p. 474, 484.

³⁵ Hurmuzaki, vol. XX, p. 484.

³⁶ Mih. Gavrilović, Miloș Obrenović, vol. II, p. 551.

³⁷ Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, Condica Logofetei streinelor pricini 1040 p. 118.

este deferit tribunalului ca șef al complotului urzit împotriva domnului Al. Suțu. După cum am văzut, el a susținut că prin acțiunea plănuită a dorit să constrângă pe domn a rezolva litigiul în favoarea sa ³⁸.

Expulzat din Țara Românească, Iovan Rașcovici a mers desigur la Orșova, iar în octombrie 1820 se află în Serbia unde a avut „o mare cercetare” în fața lui Miloș Obrenovici. La 21 ianuarie 1821 scria din Kraguievac lui Hagi Ianuș, întrebând de fiul său Nicolae rămas în Țara Românească și transmitând vești despre sine episcopului de Rîmnic și caimacamului Craiovei ³⁹. La 4 mai scria din Pancevo lui Vuk Karadžić despre niște cărți, ziare și înștiințări trimise lui Miloș Obrenovici ⁴⁰. Puțin mai târziu (12 mai) îi scrie lui Hagi Ianuș la Sibiu întrebând dacă, în condițiile răscoalei „un oarecare Petru Urković trăiește în București și dacă acolo se mai găsește cancelaria agenției rusești și a celei chesaro-crăiești . . . și ce se aude despre Țara Românească și Moldova, dacă există siguranță pentru negustori și pentru marfa lor?” ⁴¹.

Prin 1826 Iovan Rașcovici trăia la Chișinău.

La adinci bătrînețe (afirma că are 90 de ani), în 1843 el se adresa din Constantinopol către guvernul Serbiei, cerind un ajutor bănesc imediat și acordarea unei pensii. În sprijinul cererii sale el invoca vechile documente ale familiei „întărite din partea sultanului, a împăratului Leopold al Austriei și din partea curții rusești”. De asemenea anexa scrisoarea lui Caragheorghe din 21 martie 1805, în care acesta apela ca Rașcovici să intermedieze la Poartă în folosul răsculaților. Guvernul Serbiei a refuzat însă să-i acorde pensie. Iovan Rașcovici a murit la Constantinopol în 1849.

În actele și cererile sale Rașcovici se iscălea astfel: „Din mila lui Dumnezeu mare cneaz și conte al Slavo-Rașciei, Iliriei și Dardaniei, stăpin al teritoriilor și ținuturilor din Rascia și Iliria și consul la Belgrad, precum și cneaz al Serbiei — Ivan Rașcovici”. Însușirea acestor titluri care denotă pretențiile purtătorului lor, stirneau mirarea unor contemporani, iar cei din partidul lui Miloș Obrenovici l-au ironizat și l-au calificat drept un lăudăros și „cneaz fals”. Aceeași poziție este exprimată și în actul domnesc cînd se spune de Rașcovici că „se ponosluiește”. Cu toate exagerările sale însă, Iovan Rașcovici este realmente purtătorul unei tradiții nu numai de familie de veche noblețe sîrbă, ci totodată — lucru ignorat în mod nejust — el reprezintă tradiția prețioasei autonomii teritoriale care a existat în fapt sub dominația otomană. I. Rașcovici este ultimul reprezentant al familiei cu acest nume din Stari Vlah, care nu abdică de la drepturile de altă dată și militează conștient pentru recîștigarea lor. Nu-și dă seama însă că vechea instituție a autonomiei este

³⁸ Raportul lui A. Pini din 23 februarie 1820. Fotocopia 937 la Institutul de istorie al Acad. R.S. România.

³⁹ Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, Corespondența Hagi Ianuș, doc. XXVII/37, orig. grec.

⁴⁰ *Vukova prepiska*, vol. I, p. 706—707.

⁴¹ *Ibidem*, vol. I, p. 706—707, Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, Corespondența lui Hagi Ianuș, doc. XXVII/36.

depășită și e sortită dispariției în această vreme când forțe sociale noi se angajează în luptă tocmai pentru cîștigarea unui statut de autonomie, dacă nu se poate obține o eliberare definitivă, pentru întregul popor.

În noile condiții, titlurile de voievozi sau de cnezi revin combatanților evidențiați în lupta pentru cauza poporului, în cazul de față: Miloș Obrenovici, Maxim Rașcovici, Hagi Prodan și alți militanți ai răscoalei sirbe. Nimeni dintre reprezentanții noilor forțe conducătoare nu se mai gîndește să recunoască titluri vechi, pe bază de acte, chiar dacă un purtător al acestora, cum e Iovan Rașcovici, aderă la răscoală și militează pentru cauza ei. Găsindu-se în această situație, I. Rașcovici trebuie să oscileze între mișcarea sirbească, Poartă și Rusia. Rămîne însă toată vremea activ: duce tratative, face propuneri, întreține relații vaste, se interesează de politică, își face simțită prezența în unele mișcări. Într-un cuvînt, apariția lui este caracteristică.

Îl vedem participînd la răscoala sirbă, apoi implicat în revolta de la Iași, și în cele din urmă inițiator al revoltei plănuită împotriva lui Al. Suțu. El vrea să reia acțiunea arnăuților din iunie 1819.

Este semnificativă analogia izbitoare între acțiunea pregătită de I. Rașcovici în 1820 și conspirația lui Mihail Gross împotriva lui Ioan Caragea, în aprilie 1816⁴². Atunci se urmărise scopul de a ataca cu arme curtea domnească și pe marii boieri sub lozincă: „Libertate! Porniți împotriva tiranilor!”. Complotul lui I. Rașcovici are același scop. În legătură cu ambele comploturi se face afirmația că s-ar fi plănuit extinderea turburărilor din Țara Românească în Serbia. Fapt este că la ambele cazuri inițiatorii acțiunilor contau pe nemulțumirea maselor exploatate, desigur și pe opoziția față de cei doi domni fanarioți.

Complotul lui I. Rașcovici face parte dintr-un șir întreg de acțiuni sociale care se manifestă în această vreme pretutindeni; el izvorăște din adîncurile frămîntărilor sociale și politice din Principate. Nu este exclus, deși nu dispunem de date concrete care să ateste acest lucru cu toată certitudinea, că acțiunea grupului lui Rașcovici să fi fost inspirată și stimulată de elemente progresiste, organizate în societăți secrete care îndemnau la revolte. Consulul austriac Fleischhackl semnala că grecii din București urmăreau în această vreme (1820) evenimentele politice internaționale pentru „a stîrni revoluții și turburări”⁴³. În domnia lui Al. Suțu, Eteria a fost deosebit de activă. Această organizație secretă a grecilor avea un motiv în plus de a îndemna la acțiuni conspirative, anume: ostilitatea lui Al. Suțu față de această organizație.

Dacă în privința lui I. Rașcovici, în afară de o afirmație neargumentată a lui St. Stanojević⁴⁴ cum că el ar fi avut „legături cu Eteria

⁴² *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, București, 1959, vol. I, p. 111–112; Hurmuzaki, vol. XX, p. 288–295, 298–303, 305–309, 315–318; A. Oțetea, *Complotul Mihail Gross*, în „Emlékkönyv Kelemen Lajos”, Cluj, 1957, p. 497–507.

⁴³ Hurmuzaki, vol. XX, p. 509.

⁴⁴ *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenacka*, vol. III, p. 817.

⁴⁵ Polcovicul Ștefan Zivković era în relații cu eteristul Emanuil Xanthos. (Xanthos Emanuil, *Apomnimoneumata peri tis Filikis Eterias*, Atena, 1845, p. 87–89). Aflîndu-se la Iași în zilele revoltei din 1819, le scria lui Miljko Petrović, să reziste la Sinaia deoarece „treburile știute au început bine”. El anunța de asemenea că și în alte localități se vor produce turburări. (Raportul secret nr. 148 din 19 iunie 1819 al lui A. Pini. Fotocopie la Institutul de istorie al Academiei R.S. România, după originalul din Arhivele Sovietice).

în Țara Românească”, nu avem alte dovezi că a fost în legătură cu eteriștii, în ceea ce-l privește pe polcovnicul Ștefan Živković, implicat împreună cu Rașcovici în „zurbaua” de la Iași, există dovezi că a fost în raporturi strinse cu fruntașii eteriști⁴⁵. Or, se știe pe de altă parte că Eteria și-a căutat adepți printre emigranții sîrbi, iar Rașcovici făcea parte din emigrația sîrbă, atît în țara noastră, cît și în Rusia, unde Eteria și-a desfășurat activitatea.

Complotul lui Rașcovici constituie unul dintre episoadele istorice semnificative caracteristice anilor dinaintea răscoalei poporului de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, care va izbucni peste un an de zile. Rașcovici personifică un aspect interesant de relații româno-sîrbe în acea vreme, necunoscut pînă în prezent.

RÉSUMÉ

Le complot ourdi au commencement de l'année 1820 contre le dernier Voïvode phanariote, Alex. Sultzu, dans la Valachie fait part de la série des événements significatifs qui ont précédé la mutinerie de 1821 dans les Principautés, mais qui sont restés jusqu'à présent inconnus pour l'historiographie.

Le complot de 1820 par son but bien connu, d'écarter le règne des phanariotes et de grands boyards a la même cause que le complot le Mihail Gross en 1816 et celui de 1819 (l'émeute d'„arnăuților” de București et „zurbaua” de Iassy) et toutefois il enonce l'un des points principaux du programme de la mutinerie de 1821.

Le personnage central du complot, Iovan Rașcovici, est une figure intéressante des émigrés des Balkans, qui trouve asile à cette époque dans notre pays. Il est l'un de représentants des anciennes autonomies desquelles s'est prévalu „Rașkoiliria” plus exact le district Stari Vlah de la Serbie. Ces autonomies ressemblent à l'autonomie l'empire ottoman. D'ici, du pays des Principautés, Rașcovici essaye à regagner des privilèges concernant l'autonomie, surpassés par l'évolution historique au sud de Danube et par suite, destinée à l'échec. Le complot dirigé par lui constitue toutefois un épisode sur les relations serbo-roumaines, entretenues à cette époque par les mécontentements et la révolte contre le régime ottoman.

Des compatriotes de Rașcovici, parmi lesquels compte aussi Hagi Prodan seront présents dans l'élévante qui va se déclencher une année après l'événement, que l'auteur nous expose dans cet article.

CONSECINȚELE IMEDIEATE ALE ÎNFIINȚĂRII PORTO-FRANCO LA GALAȚI (1837 — 1841)

C. BUȘE

Dobîndirea libertății comerțului exterior de către Principate după 1829 și deschiderea Mării Negre tuturor vaselor de comerț indiferent sub ce pavilion navigau, au contribuit la extinderea schimburilor comerciale dintre țările române și statele europene; economia românească fiind angrenată tot mai mult în orbita pieței mondiale dominată de modul de producție capitalist.

Necesitățile crescînde ale exportului și importului pentru Moldova impuneau găsirea unor mijloace capabile să le satisfacă. Unul dintre acestea și desigur cel mai de seamă a fost transformarea unicului port al Principatului, Galații, modernizarea lui prin instituirea regimului de porto-franco.

O astfel de măsură era pe deplin justificată în condițiile de atunci ale economiei Moldovei. La 17 martie 1837 Sfatul Administrativ al Moldovei a dezbătut și aprobat Așezămîntul de antrepo și porto-franco pentru portul Galați. El urma să fie aplicat de la 1 iunie 1837. Această zi a marcat, în istoria Galaților, începutul unei epoci de 46 de ani în care portul sub regimul liber, va cunoaște o dezvoltare remarcabilă, rolul său în comerțul exterior al Moldovei și apoi al României fiind deosebit de important.

Motivul precumpănitor care a stat la baza introducerii regimului de port liber la Galați a fost dorința sinceră de încurajare a comerțului la gurile Dunării, de creare aici a unei circulații intense de mărfuri care să satisfacă necesitățile pieței românești, compensînd lipsa unei industrii proprii dezvoltate, dar mai ales de a crea mediul propice valorificării depline a produselor autohtone, în primul rînd a celor agricole, cererea lor fiind în continuă creștere pe piața externă¹.

Efectele pozitive ale adoptării instituției de porto-franco nu au întîrziat să se manifeste, activitatea portului Galați, ca de altfel și a Brăilei, reflectînd cît se poate de limpede gradul de dezvoltare a relațiilor noastre

¹ A. Oțetea, *Considerații asupra trecerii de la feudalism la capitalism în Moldova și Țara Românească*, București, 1960, p. 358.

comerciale cu străinătatea și în primul rînd cu țările capitaliste din occident ².

În anii în care s-a pregătit la Galați cadrul necesar trecerii la portul liber, dar cu deosebire după ce s-a realizat acest lucru, operațiunile de import și export au crescut simțitor.

Astfel, în 1836, au venit la Galați 369 vase ³, în 1837 — 618 vase ⁴, în 1838 — 743 vase ⁵, în 1839 — 912 vase ⁶ și în 1840 — 885 vase ⁷. La un moment dat, numărul corăbiilor fiind așa de mare „au fost nevoie a mai mări linia portului hotărît pentru aceste vase” ⁸. Nu este lipsit de interes să indicăm și pavilioanele sub care au intrat aceste bastimente în portul Galați, în primul an de porto-franco. Situația s-a prezentat astfel : 176 erau otomane, 104 — sarde, 83 — austriece, 150 — eline, 48 — rusești, 34 — ionice, 10 — muntene, 6 — samiote, 3 — engleze, 1 din Ierusalim, 1 — toscan, 1 — prusian și 1 — belgian ⁹. Deci vase cu pavilioanele a 13 state. În 1840, numărul pavilioanelor va fi de 14 ¹⁰.

Caracterul unilateral, pînă la o anumită dată, al economiei românești făcea ca exportul să se bazeze pe produsele agricole și în primul rînd pe cereale, a căror cantitate și valoare era în continuă creștere.

Dintre cereale, produsul cel mai solicitat ajunsese să fie grîul, valorificarea lui pe piața Galaților bucurîndu-se din plin de înlesnirile portului liber.

Dacă în anul 1836 s-au exportat prin Galați numai 41 758 chile grîu ¹¹, în 1837 cantitatea de grîu încărcată pe vasele străine s-a ridicat la 69 177 chile ¹², în 1838 a fost de 111 251 chile ¹³, pentru ca să ajungă în 1840 la 134 211 chile ¹⁴.

Exprimat în bani, grîul exportat în 1837, cu 50 piaștri chila, ar reprezenta 3 458 850 piaștri, în 1838 — 5 562 550 piaștri, iar în 1840 — 6 710 550 piaștri. Se pare însă că cel puțin pentru anul 1840, situația a fost alta. Ziarul comercial „Mercur” arăta că pe piața Galaților, în 1840, prețul grîului era între 140 și 160 piaștri, iar al porumbului de 85—86 piaștri ¹⁵.

În acest caz, luînd ca preț de mijloc pentru chila de grîu 145 piaștri, la 134 211 chile exportul în acest an, ar corespunde o valoare de 19 460 595 piaștri și credem că această valoare este mai apropiată de realitate.

² *Ibidem*, p. 359.

³ Arh. St. Buc., Colecția Administrative vechi, Țara Românească, Comitetul Carantinilor, dosar 442/1836.

⁴ „Analele Parlamentare”, vol. VIII, partea II-a, p. 655.

⁵ Arh. St. Buc., fond cit., dosar 2961/1838.

⁶ *Ibidem*, 2025/1839.

⁷ *Ibidem*, 375/1840.

⁸ „Albina Românească”, X, nr. 30, 1839, p. 119.

⁹ „Analele Parlamentare”, vol. VIII, partea II-a, p. 657—658.

¹⁰ Arh. St. Buc., fond cit., dosar 377/1840.

¹¹ *Ibidem*, 442/1836. Este vorba de chila moldovenească.

¹² *Ibidem*, 3361/1837.

¹³ *Ibidem*, 2961/1838.

¹⁴ *Ibidem*, 375/1840. Pentru anul 1840, este dată și cantitatea de 149 008 chile grîu exportat prin Galați (*Ibidem*, 377/1840).

¹⁵ „Mercur”, I, nr. 21, 1840, p. 79.

În același interval de timp a crescut și cantitatea de porumb exportată, de la 13 417 chile cit a fost în 1836¹⁶, la 49 782 chile în 1837¹⁷, 34 989 chile în 1838¹⁸, 92 820 chile în 1839¹⁹ și 104 580 chile în 1840²⁰. Ceea ce înseamnă că valoarea exportului de porumb a crescut de la 746 430 piaștri în 1837, la 2 068 700 piaștri în 1840, dacă se socotește că vânzarea porumbului s-a făcut cu 15 piaștri per chilă. Dacă se ia ca preț mediu la chila de porumb — 85 piaștri, valorile ar fi de 4 231 470 piaștri pentru 1837 și de 8 898 300 piaștri pentru 1840.

Orzul și secara s-au exportat în cantități mult mai mici, nedepășind în anii cei mai buni (1836—1837) 1354 chile orz²¹ sau 2113 chile secară²².

Exportul de animale prin Galați era foarte redus²³, acesta realizându-se aproape în întregime pe uscat.

Alături de cereale, un loc însemnat la exportul prin Galați revenea produselor animaliere, cu oarecare faimă și căutare în străinătate, cum erau seul, cașcavalul, untul și brânza, lina și pieile etc., însă cu fluctuații mari de la an la an. Astfel, în 1836 s-au exportat 152 edecuri, 25 polo-boace și 97 100 ocă seu²⁴ în 1838 numai 40 000 ocă²⁵, în 1839 — 88 622 pentru ca în 1840, două vase eline să încarce pentru Constantinopol doar 15 300 ocă²⁷ seu. În 1836 s-au exportat 252 690 ocă, 306 saci și 2 bale lână²⁸, în 1837 — 295 bale și 64 saci²⁹, în 1838 — 10 000 ocă³⁰, iar în 1840 — 61 286 ocă și 288 saci³¹.

În 1836 s-au exportat 359 piei de bou³², în 1839, 6450 piei de oaie, 114 piei de bou și 180 piei de vacă³³, pentru ca în 1840 cantitățile să crească la 3780 bucăți și 11 bale piei de oaie, 1500 piei de iepure și 195 piei de bou³⁴.

Un produs care continuă să fie solicitat de cumpărători străini cu tot mai multă insistență era sarea. Încă în septembrie 1835 se anunța că, o dată cu încuviințarea liberei navigații pe Dunăre, „Ocirmuirea Valahiei au dat poruncile cuviincioasă pentru ca transportarisirea sării Moldovei la Serbia și tragerea de edecuri pe marginea Valahiei să nu întâmpine de acum nici o împotrivire”³⁵, cu condiția însă, să nu se aducă vre-o încălcare prevederilor Regulamentului organic care, interziceau trecerea pe uscat, fie și în tranzit, a sării moldovenești în Țara Românească.

¹⁶ Arh. St. Buc., fond cit., dosar 442/1836.

¹⁷ Ibidem, 3361/1837.

¹⁸ Ibidem, 2961/1838.

¹⁹ Ibidem, 2025/1839.

²⁰ Ibidem, 375/1840.

²¹ Ibidem, 442/1836.

²² Ibidem, 3361/1837.

²³ Ibidem, 377/1840, f. 4, 34.

²⁴ Ibidem, 442/1836.

²⁵ Ibidem, 2961/1838.

²⁶ Ibidem, 2025/1839.

²⁷ Ibidem, 375/1840.

²⁸ Ibidem, 442/1836.

²⁹ Ibidem, 3361/1837.

³⁰ Ibidem, 2961/1838.

³¹ Ibidem, 375/1840.

³² Ibidem, 442/1836.

³³ Ibidem, 2025/1839.

³⁴ Ibidem, 375/1840.

³⁵ „Buletin Foaie Oficială”, III, nr. 73, 1835, p. 409.

Exploatarea sării fiind monopol al statului, exportul ei se făcea fără a se percepe vre-o taxă. Tocmai aceste înlesniri vor contribui substanțial la creșterea cantităților de sare exportate prin portul franc: de la 125 000 oca în 1836 ³⁶, la 210 000 oca în 1837 ³⁷, 384 000 oca în 1838 ³⁸ și 1 145 427 oca în 1839 ³⁹.

Un produs moldovenesc care, acum, ca și înainte, se bucura de o frumoasă apreciere în afara granițelor țării, era vinul. În ansamblu, exportul vinului cunoaște un progres vizibil în acești ani. De la 4 500 vedre și 565 varele în 1836 ⁴⁰, la 25 100 vedre, 50 000 oca și 105 varele în 1837 ⁴¹, 48 000 vedre în 1839 ⁴² și 11 470 vedre, 639 poloboace, 677 varele și 160 oca în 1840 ⁴³.

În portul Galați se încărcau pe corăbiile străine cantități însemnate de fasole, mai întotdeauna pentru Constantinopol, de la 13 000 oca în 1836 ⁴⁴, la 42 529 oca în 1834 ⁴⁵ apoi sămînță de in ⁴⁶, nuci ⁴⁷, prune, tutun, cîneapă, etc.

Cea mai mare parte din cheresteaua exportată lua drumul străinătății prin portul franc, lemnul moldovenesc fiind unul dintre produsele cu care Principatul făcea față, mai mult decît mulțumitor, cererilor crescînde ale pieții externe.

Produsul acesta, spre deosebire de celelalte, avea cel puțin avantajul că putea fi transportat rapid cu plutele pe Bistrița și Siret pînă la Galați. Se exporta sub formă de scînduri, dulapi și doage, uneori și sub formă de catarge și grinzi.

Vasele ancorate la Galați în 1836 au încărcat 72 208 scînduri, 33 268 dulapi și 34 200 doage ⁴⁸, în 1837 au încărcat 33 392 scînduri și 43 000 dulapi ⁴⁹, în 1838, 50 453 scînduri, 34 944 dulapi și 161 grinzi ⁵⁰, iar în 1839, 115 410 scînduri, 39 230 dulapi, 35 258 doage, 77 catarge și 30 grinzi ⁵¹. Pe baza acestor cifre se poate face afirmația, fără teama de a exagera, că Moldova exporta prin portul Galați, chiar din acești ani, o cantitate considerabilă de lemn de construcție.

Destinația exporturilor. Cea mai mare parte din cantitățile de produse exportate de Moldova continua să aibă destinația Constantinopol, poate în virtutea tradiției și nevoilor Porții, însă, în cu totul alte condiții

³⁶ Arh. St. Duc., fond cit., Josai 112, 1836.

³⁷ Ibidem, 3361/1837.

³⁸ Ibidem, 2961/1838.

³⁹ Ibidem, 2025/1839.

⁴⁰ Ibidem, 442/1836.

⁴¹ Ibidem, 3361/1837.

⁴² Ibidem, 2025/1839.

⁴³ Ibidem, 375/1840.

⁴⁴ Ibidem, 442/1836.

⁴⁵ Ibidem, 2025/1839.

⁴⁶ În 1836 s-au exportat 90 600 oca și 187 saci, în 1838 — 371 200 oca, în 1839 — 226 566 oca și 55 saci (Ibidem, 442/1836, 2961/1838, 2025/1839).

⁴⁷ De la 1149 saci și 11 varele în 1836, la 4 197 000 bucăți în 1837 și la 572 saci, 805 000 bucăți în 1840 (Ibidem, 442/1836; 2361/1837; 375/1840).

⁴⁸ Ibidem, 442/1836.

⁴⁹ Ibidem, 331/1837.

⁵⁰ Ibidem, 2961/1838.

⁵¹ Ibidem, 2025/1839.

⁵² Hurmuzaki, *Documente* ..., vol. XVII, p. 509—510.

decît cele de pînă la 1829. Este lucru cert că numai o parte din produsele moldovenesti erau descărcate în magazinele Constantinopolului, cealaltă parte, desigur cea mai mare, își continua drumul mai departe, pe aceleași sau pe alte bastimente, către porturi din Levant, Mediterana și chiar din Atlantic⁵², astfel că, în perioada 1836—1841, exportul Moldovei, ca și al Țării Românești de altfel, atinge tot mai multe puncte ale Europei: Triest și Marsilia, Livorno și Genova, Napoli și Insulele Ionice, Grecia și Insulele Britanice, Odesa și Trapezunt, etc.

Cantitatea de cereale exportate în 1836 a primit exclusiv destinația Constantinopol⁵³; în 1837 încep să apară și alte locuri de destinație. Astfel 444 chile porumb merg la Triest, 744 chile grîu la Genova și 74 chile grîu la Agatopoli⁵⁴. În 1838 se repetă situația din 1836⁵⁵ iar în 1839 din întreaga cantitate de grîu se transportă la Triest 16 685 chile, la Genova 17 985 chile la Marsilia 1 666 chile, la Brăila 304 chile, la Anvers 12 chile și la Varna 11 chile⁵⁶.

Din 94 027 chile porumb expediate în același an prin Galați, 67 491 chile mergeau la Constantinopol, 14 825 chile la Genova, 6 820 chile la Marsilia, 2 944 chile la Triest, 1 621 chile la Anvers, 315 chile în insula Samos și 11 chile la Varna⁵⁷.

În sfîrșit, în 1840, din porumbul exportat, 15 021 chile luau calea Genovei, 24 194 chile mergeau la Triest, 9 308 chile la Veneția, 4 558 chile la Marsilia, 348 chile la Livorno, etc.⁵⁸, iar la exportul de grîu alături de Constantinopol, apar ca porturi destinate Genova cu 22 909 chile, Livorno cu 4 145 chile, Marsilia cu 2 673 chile, Triest cu 4 183 chile-Malta cu 1 886 chile și Anvers cu 1 694 chile, ceea ce înseamnă aproxi,ativ 28% din întregul export de grîu pe anul 1840⁵⁹.

Sarea, untul, cașcavalul, cervișul, pastrama, brinza, se exportau la Constantinopol; cea mai mare parte a seului mergea în Anglia, susținînd cu succes concurența celui rusesc exportat prin Odesa⁶⁰. Nucile, prunele și vinul erau destinate, de cele mai multe ori, în exclusivitate pentru Odesa, fasolea la Constantinopol în 1836, 1837 și 1838, 41 064 ocă la Anvers, 965 ocă la Marsilia și 500 ocă la Constantinopol în 1839⁶¹. Lina mergea la Constantinopol 24 000 ocă⁶², pentru ca, din nou, în 1840 numai la Constantinopol⁶³.

Sămînța de in a fost solicitată în 1836 și 1837 numai de importatorii din capitala turcească, în 1838 lor li se adăugă cei din Marsilia cu 201 546 ocă și cei din Anvers cu 13 020 ocă⁶⁴. Tot acum, cantitatea de sămînță de cîneșă se împarte între Anvers, 16 000 ocă și Marsilia, 6 000 ocă⁶⁵. Cele

⁵² Arh. St. Buc., fond cit., dosar 442/1839.

⁵³ Ibidem, 3361/1837.

⁵⁴ Ibidem, 2961/1838.

⁵⁵ Ibidem, 2025/1839.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem, 375/1840.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Hurmuzaki, *Documente* ..., vol. XVII, p. 374.

⁶⁰ Arh. St. Buc., fond cit., dosarele 442/1836, 3361/1837, 2961/1838, 2025/1839.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem, 375/1840.

⁶³ Ibidem, 442/1836, 3361/1837, 2961/1838.

⁶⁴ Ibidem, 2961/1838.

1 100 oca de cîncă exportate în 1839 prin Galați mergeau numai la Anvers ⁶⁶.

Cherestea a fost exportată în 1836, 1837 și 1838 invariabil către Turcia ⁶⁷. În 1839, pe lângă ce se trimite la Constantinopol, 1690 doage și 77 catarge mergeau la Anvers ⁶⁸, iar în 1840 în afară de exportul masiv către Turcia, 4 200 scinduri plecau la Giurgiu și 54 587 doage la Bordeaux ⁶⁹.

Aceeași orientare la export se observă și în ceea ce privește celelalte produse pe care Principatul Moldovei era dispus să le valorifice peste hotarele sale. Un exemplu: în 1836 pieile s-au expedit numai în Turcia ⁷⁰, în 1839 numai la Marsilia ⁷¹, iar în 1840, 3 780 piei de oaie s-au trimis la Constantinopol, 11 bale piei de oaie și 1 500 piei de iepure la Anvers și 195 piei de bou la Trieste ⁷².

Datele de mai sus fac dovada de necontestat a antrenării din ce în ce mai mult a comerțului românesc, în ansamblu relațiilor comerciale europene, a pătrunderii produselor agricole românești tot mai adînc în circuitul comerțului internațional.

Or, acest lucru se datora în bună măsură portului liber abia deschis.

N. Suțu, ținînd seama, probabil, de fluctuațiile exportului de cereale de la un an la altul, determinate de recoltele mai bune sau mai slabe, precum și de prețurile acestor produse, și ele nestabile din același motiv, dar și din cauza concurenței la export a cerealelor rusești și egiptene, ia prețul mediu de vînzare a acestora pe 10 ani (1838—1847) și găsește că valoarea cerealelor exportate anual se ridică la 28 380 000 piaștri ⁷³.

Și cum aproape întreaga cantitate de cereale se exporta prin Galați, înseamnă că suma reprezenta exportul de cereale prin portul liber.

Exportul total prin Galați, raportat la întregul export al Moldovei, reprezenta peste 64 %. Din punct de vedere valoric, creșterea exportului prin portul Galați în acești ani poate fi urmărită și după următoarele date, întocmite de N. Suțu în 1842: În anul 1837, Moldova a exportat produse în valoare de 17 353 611 piaștri, în 1838 de 20 471 629 piaștri, în 1839 valoarea acestora a crescut la 34 900 375 piaștri, iar în 1840 la 42 503 692 piaștri ⁷⁴. Din aceste cifre, dacă reținem numai pe cele care ni se dau ca reprezentînd exportul în Turcia, care se realiza exclusiv pe apă și în care erau incluse exporturile către Sardinia și celelalte state italiene, Franța, Anglia, Olanda etc. obținem pentru Galați, în 1838 valoarea de 12 742 584 piaștri și 26 536 546 piaștri în 1839 ⁷⁵. De asemenea, din valorile exporturilor de 7 444 912 lei în 1838 și 7 912 257 lei în 1839 realizate în Austria și de 180 641 lei în 1838 și 249 506 lei în 1839 realizate în Rusia ⁷⁶, o parte s-a obținut, fără îndoială, prin Galați.

⁶⁶ Ibidem, 2025/1839.

⁶⁷ Ibidem, 442/1836, 3361/1837, 2961/1838.

⁶⁸ Ibidem, 2025/1839.

⁶⁹ Ibidem, 375/1840.

⁷⁰ Ibidem, 442/1836.

⁷¹ Ibidem, 2025/1839.

⁷² Ibidem, 375/1840.

⁷³ N. Suțu, *Opere economice*, București, 1957, p. 208.

⁷⁴ Biblioteca Acad. R.S. România, Manuscrise, ms. 1033, f. 299.

⁷⁵ „Analele Parlamentare ale României”, vol. IX, partea II-a, p. 155, 671.

⁷⁶ Ibidem.

În concluzie, se poate afirma că activitatea portului Galați în domeniul exportului a sporit în măsură însemnată în primii ani după introducerea regimului de porto-franco.

Importul. Condițiile specifice în care se afla economia Moldovei în această epocă, datorate lipsei unei industrii cît de cît dezvoltate, sau „industrii manufacturiere” cum spunea N. Suțu, determinau o intensificare a importului, a activității de atragere din străinătate a tuturor produselor fabricate necesare consumului intern.

Cum țările care dispuneau de industrii dezvoltate și care ne aprovizionau cu produsele lor erau departe de principate, importurile cele mai ușoare se făceau pe mare, cu corăbiile. Ceea ce însemna că, cel puțin pentru Moldova, portul Galați efectua cea mai mare parte din operațiunile de import. Și dacă o vreme Galații au deținut primul loc la export, pe care l-a cedat apoi Brăilei, la import, s-a aflat în frunte, fiind, cum spunea călătorul F. Colson, „șef la importul pe mare al celor două principate”⁷⁷. Valoarea importului general pentru anii 1837—1840 s-a menținut aproximativ între 50% și 60% din cea a exportului, înregistrînd, deci, o creștere corespunzătoare, după cum urmează: de la 10 878 021 piaștri la cît s-a ridicat în 1837, la 11 860 174 piaștri în 1838, 23 466 020 piaștri în 1839 și 23 376 281 piaștri în 1840.⁷⁸

În anul 1841, din cauza recoltei slabe, valoarea exportului scăzuse cu mai bine de 50% față de cea a anului 1840, în timp ce importul s-a restrîns cu mult mai puțin, valoarea lui fiind de 17 973 704 piaștri, adică cu 23% mai mică decît în anul precedent.

Bineînțeles, valoarea mărfurilor descărcate la Galați, consumate aici sau în interiorul țării, reprezenta partea cea mai însemnată din valoarea întregului import, indiferent de ce an ar fi vorba. N. Suțu dă pentru 1840, ca valoare a importului prin portul liber, cifra de 15 009 600 piaștri⁷⁹, deci, mai bine de 61% din valoarea întregului import al Moldovei pe anul respectiv.

Categoriile de mărfuri importate erau foarte diferite. Numărul articolelor aduse în mod frecvent la Galați trec de 50. Dintre acestea, în permanență, cea mai mare greutate o dau importului manufacturile, untdelemnul și zahărul, apoi măslinile, citricele, fierul, bumbacul, piperul, mobilele, cărbunii de pămînt etc.

Trebuie să precizăm și aici, că, deși cea mai mare parte din mărfurile importate apar înregistrate ca venind de la Constantinopol, nu înseamnă că erau și de proveniență turcească, sau că prin aceasta Turcia ocupa primul loc la importul Moldovei. Constantinopolul era numai una din etapele sau popasurile care legau Galații de porturile occidentului european. De astfel, Turcia era, poate, mai neputincioasă în a exporta produse manufacturate, decît înseși Principatele Române. Că mărfurile apusene erau în tranzit prin marele port din Bosfor, nu încapе îndoială. Deși se știe precis că la Galați veneau pe apă importante cantități de

⁷⁷ F. Colson, *De l'état present et de l'avenir de Principautés de Moldavie et de Valachie*, Paris, 1839, p. 225—226.

⁷⁸ Bibl. Acad. R.S. România, Manuscrise, ms. 1033. f. 299. Vezi și „Analele Parlamentare”, vol. IX, partea II-a, p. 155, 671.

⁷⁹ N. Suțu, *op. cit.*, p. 207.

mărfuri engleze, nu apare încă, niciodată în acești ani vreun port englez ca punct de plecare a acestor mărfuri.

Prin produsele care apar sub denumirea de „manufactură” trebuie să se înțeleagă în primul rînd produse textile.

Schimbarea felului de viață, renunțarea la încremenitele canoane orientale și occidentalizarea vîrfurilor conducătoare ale societății românești cu tot ce presupunea aceasta, au determinat o creștere, evidentă de la an la an a importurilor de manufactură.

Astfel, în anul 1836 au fost descărcate în portul franc 808 coleturi, 379 bale, 185 baloturi, 24 cantare, 7 casă și 4 lăzi manufactură⁸⁰, în 1837, 2 218 coleturi, 215 baloturi, 40 lăzi, 13 varele, 10 casă, 73 bale și 11 teancuri manufactură⁸¹, în 1839, 1409 coleturi, 387 baloturi, 305 bale, 63 lăzi și 30 teancuri⁸², iar în 1840, 804 bale, 350 teancuri, 1 668 coli, 204 coleturi, 8 casă, 10 lăzi și 2 varele manufactură⁸³. Mai evident este progresul înregistrat la importul de untdelemn. Astfel în 1836 s-au adus pentru consumul la Galați și în întreg Principatul, 27 700 ocă, 1 556 tulumuri, 102 varele, 100 edecuri și 1 522 cantare untdelemn⁸⁴, în 1837, 91 000 ocă, 759 tulumuri, 1 500 cantare, 59 edecuri, 300 cazavii și 24 varele⁸⁵, în 1839, 39 400 ocă, 2 663 tulumuri, 1 250 cantare, 160 edecuri și 55 varele⁸⁶, iar în 1840 s-au descărcat 56 200 ocă, 2 150 tulumuri, 148 varale, 40 ulcioare 91 edecuri și 4 010 cantare⁸⁷.

Cantitățile de zahăr importate care se ridicau în 1836 la 1 029 varele și 20 poloboace⁸⁸ și la 810 varele, 5 casă, 5 poloboace și 19 căpățini în 1837⁸⁹, au ajuns la 1 465 varele, 8 lăzi, 6 casă, 1 colet și 3 600 ocă în 1838⁹⁰, pentru a fi în 1840 de 1363 varele, 200 cantare, 85 lăzi, 40 casă și 3 giuvale⁹².

A crescut importul de fier, ceea ce evidenția slaba valorificare a resurselor de minereu de fier de care dispunea subsolul Moldovei pe de o parte, iar pe de alta nevoia tot mai pronunțată de metale, mai ales de fier, pe care industria națională, fie ea și manufacturieră, aflată în primele începuturi, o resimțea.

În 1836 s-au importat numai 7 610 cantare, 2 742 lambe și 10 casă⁹³, în 1837, 7 997 cantare, 400 lambe, 200 plăci, 5 000 puduri și 9 000 ocă⁹⁴, în 1838, 7 191 cantare, 2 170 lambe, 1 500 cazarii, 700 teancuri, 4 800 puduri, 20 table și 1 ladă⁹⁵, în 1839, ceva mai mult⁹⁶, pentru ca în 1840,

⁸⁰ Arh. St. Buc., fond cit., dosar 442/1836.

⁸¹ Ibidem, 3361/1837.

⁸² Ibidem, 2025/1839.

⁸³ Ibidem, 375/1840.

⁸⁴ Ibidem, 442/1836.

⁸⁵ Ibidem, 3361/1837.

⁸⁶ Ibidem, 2961/1838.

⁸⁷ Ibidem, 2025/1839.

⁸⁸ Ibidem, 375/1840.

⁸⁹ Ibidem, 442/1836.

⁹⁰ Ibidem, 3361/1837.

⁹¹ Ibidem, 2961/1838.

⁹² Ibidem, 375/1840.

⁹³ Ibidem, 442/1836.

⁹⁴ Ibidem, 3361/1837.

⁹⁵ Ibidem, 2961/1838.

⁹⁶ Ibidem, 2025/1839.

fierul importat să reprezinte nu mai puțin de 14 552 cantare, 5 907 puduri, 60 tone, 5 casă și 92 bucăți ⁹⁷. Se importau sistematic și alte metale, printre care cositor, plumb, aramă, oțel etc. precum și obiectele confecționate din metale.

Intrau în Moldova, prin Galați, însemnate cantități de săpun, cărbune de pământ și sare de mare, piper și măsline, cafea și bumbac, lămii și portocale, mobile și băuturi, stafide și smochine, roșcove, castane și alune, icre și sardele, orez și macaroane, frînghii și cuie, marmură și tutun ⁹⁸.

Din Anglia se importa manufactură, bumbac, pinzeturi, cafea, fier și cărbune de pământ, la prețuri foarte avantajoase ⁹⁹. În 1840 se socotește că s-au importat numai produse manufacturate englezești în valoare de 2 812 piaștri ¹⁰⁰.

Din Austria și țările germane erau aduse mobile, sticlărie, argintărie, veselă etc. ¹⁰¹, în valoare de 7 402 411 lei în 1838 și de 17 810 576 lei în 1839 ¹⁰².

Din Rusia veneau fier, frînghii și odgoane, făina cernută, pește, cuie, macaroane etc. ¹⁰³, valorînd în 1838 — 757 773 lei și 812 043 lei în 1839 ¹⁰⁴.

Din Franța, deocamdată, importul consta în zahăr rafinat, și în obiecte de lux ¹⁰⁵. Din Turcia, Grecia și Arhipelag erau preferate untdelemnul, fructele uscate, lămiile și portocalele, tutunul, bumbacul brut, măslinele și mirodeniile ¹⁰⁶.

Icre și frînghii, mobile, lămii portocale sînt aduse în cantități sporite de la un an la altul din Regatul sard ¹⁰⁷.

Pe baza datelor de mai sus se poate afirma că, deși și-a sporit volumul în anii 1837—1840, importul nu a avut același ritm de creștere ca exportul, fapt ce a făcut ca balanța comercială a Moldovei să fie de fiecare dată excedentară, activul fiind în 1838 de 8 611 454 lei, iar în 1839 de 11 434 355 lei ¹⁰⁸.

Succesele obținute în activitatea comercială a portului liber erau încurajatoare. Însuși Vodă Sturdza constata cu satisfacție acest aspect încă din 1839, afirmînd că „o dovadă viderată a acestei propășiri este sporirea veniturilor vămii, a căreia somă nesuindusă în 1834 decît la 14 000 galbeni, s-au urcat acum mai mult de giumătate, cu toate că plata eșportației au rămas tot aceea” ¹⁰⁹.

⁹⁷ Ibidem, 375/1840.

⁹⁸ Ibidem, 442/1836, 3361/1837, 2961/1838, 2025/1839, 375/1840.

⁹⁹ M. Iorgulescu, *Studii de istorie comercială*, București, f.a. II, p. 26; D. Ciurca, *Moldova sub domnia lui Mihail Sturdza*, Iași, 1947, p. 129.

¹⁰⁰ N. Suțu, *op. cit.*, p. 206.

¹⁰¹ M. Iorgulescu, *op. cit.*, p. 22.

¹⁰² „Analele Parlamentare”, vol. IX, partea II-a, p. 155, 671.

¹⁰³ M. Iorgulescu, *op. cit.*, p. 22; vezi și dosarele citate mai sus.

¹⁰⁴ „Analele Parlamentare”, vol. IX, partea II-a, p. 155, 671.

¹⁰⁵ D. Ciurea, *op. cit.*, p. 129; F. Colson, *op. cit.*, p. 227—228.

¹⁰⁶ F. Colson, *op. cit.*, p. 227—228; M. Iorgulescu, *op. cit.*, p. 22.

¹⁰⁷ F. Colson, *op. cit.*, p. 227—228.

¹⁰⁸ „Analele Parlamentare”, vol. IX, partea II-a, p. 155, 671.

¹⁰⁹ Hurmuzaki, *Documente* ..., vol. XVII, p. 283.

Negustori și case comerciale la Galați. Un rol important în propășirea comerțului la Galați jucau negustorii și comercianții autohtoni ca și supușii străini, cărora li se puseseră la dispoziție mijloace și li se creaseră condiții prielnice de a-și valorifica priceperea și banii de care dispuneau.

Afluența acestora în portul moldovenesc începe imediat după dobândirea de către Principate a libertății comerțului exterior și introducerea Regulamentului organic. Alături de români încă puțini la număr, se statornicesc la Galați negustorii greci și armeni, bulgari, români ardeleni și evrei, sub protecția austriacă, greci și insulari sub protecție britanică, greci sub protecție franceză, italieni sub protecție sardă, bulgari sub protecția rusă etc.¹¹⁰. Mai puteau fi întâlniți francezi, turci și austrieci, cîțiva englezi, polonezi și ruși¹¹¹. Dintre acești străini, se găsesc mulți care, dispunînd de mijloace bănești suficiente, se hotărâsc să-și lege definitiv existența de soarta Galaților, în care scop își ridică locuințe și magazine, deschid magazine și înființează case de comerț, cu precădere pentru exporturi.

Una dintre primele case comerciale astfel create și desigur, dintre cele mai de seamă, a fost cea a familiei genoveze Pedemonti. În 1832 s-a creat în port Casa de comerț: Pedemonti e Peretti, pentru o perioadă de 5 ani¹¹². În martie 1837, împlinindu-se termenul s-a dizolvat, „iar în locul ei s-au încheiat două alte, sub nume de Frații Pedemonte, din care una la Galați, iar alta la Brăila, și ai cărora scopos vor fi comisioane de tot felu”¹¹³. În 1838, Casa Frații Pedemonti dispunea de o sucursală în schela Calafat¹¹⁴, în 1839—1840 avea la dispoziție 3 vase comerciale proprii¹¹⁵ și întreținea legături foarte strînse cu Genova, Constantinopol, Napoli, Livorno, Trieste, Messina, Marsilia, Nissa, Toulon, Alger, Calais, Malta și Londra¹¹⁶.

În 1841, cifra de afaceri a Casei Pedemonti se ridica la 14 000 000 lei iar în 1842 capitalul ce-i servea pentru aceste afaceri atingea suma de 800 000 franci¹¹⁷.

Firmele Alessandro di Basilio e Co. și I. Sachetti e Co. existau la Galați încă din anul 1834¹¹⁸. În mai 1838, era înscrisă în scriptele autorităților gălățene, Casa Comercială sardă Pasquale Lamberti¹¹⁹, iar firma genoveză Rocco e Chichizzola dispunea de agenți speciali în portul franc pentru contractarea cerealelor¹²⁰.

Deosebit de activă se dovedește a fi în acest timp Casa de Comerț condusă de Giovanni Franciotti care, din 1842, reorganizată, va lua numele de Franciotti-Lamberti et Co.¹²¹.

¹¹⁰ Arh. St. Galați, fond Primăria orașului, dosar 4/1836, f. 133—134.

¹¹¹ I. Ciurea, *op. cit.*, p. 143.

¹¹² D. Bodin, *Politica economică a Regatului Sardiniei în Marea Neagră și pe Dunăre în legătură cu Principatele Române*, București, ..., p. 14—15.

¹¹³ „Albina Românească”, IX, nr. 25, 1837, p. 113.

¹¹⁴ D. Bodin, *op. cit.*, p. 14—15.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 15.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 15—16.

¹¹⁷ *Dezvoltarea economiei Moldovei 1843—1864*, București, 1964, p. 372.

¹¹⁸ Hurmuzaki, *Documente* ..., vol. XVII, p. 522.

¹¹⁹ A. Bodin *op. cit.* p. 18.

¹²⁰ *Ibidem*.

¹²¹ *Ibidem*, p. 19.

Cei mai mulți dintre italienii stabiliți la Galați erau comercianți, industriași și marinari, apoi în număr foarte mic, profesori, preoți sau breslași¹²².

Casele de comerț austriece Bienwerth et Co. și Kraus et Co. existau în anul 1834 la Galați¹²³ ca și firma Kraus avînd la această dată ca asociat pe italianul Giovanni Fanciotti.

Tot acum se creează Casa Comercială franceză Pandia Argenti și F. Sichiari¹²⁴, cu o sucursală la Brăila și antrenată în intense operații de schimb¹²⁵. Apar apoi Case de comerț engleze conduse de mari negustori greci, supuși britanici, cum erau Epaminonda Pana, Giovanni Inglesi, Panaghi Inglesi, Panaghi Combotecla etc., sau chiar de englezi stabiliți la Galați.

În sfîrșit, trebuie să amintim și existența unor comercianți moldoveni ca : pitarul Nicolachi Duca, Costachi Ventura și căminarul Anton Negroponte¹²⁶. În februarie 1837 era anunțată în presă, înființarea la Galați a Casei de Comerț Constantin Ventura, „care să va ocuiparisi de toate lucrările pieței”¹²⁷.

Disponînd de suficient capital și cunoscînd bine nevoile comerțului țării, această casă putea să răspundă „dorinței persoanelor care ar voi a încheie lucrări.”¹²⁸

În 1837 numărul caselor de comerț din Galați era de 21, în 1838 de 34, iar în 1841, „numărul s-au suit la 41”¹²⁹.

În afara caselor de comerț însă, își desfășurau activitatea cei mai mulți dintre negustorii gălățeni, al căror număr continua să crească o dată cu prosperarea tranzacțiilor comerciale. În 1836 numărul acestora era de 43, în 1837 de 54, în 1839 de 67¹³⁰. Subliniem că este vorba de negustori angrosiști, și aceștia interesează în primul rînd. Dintre ei, cei mai de vază sînt, exportatorii de cereale, care în 1840 ajunseră la 58¹³¹. De fapt aceștia se îngrijeau și de exportul celorlalte produse, fiind în același timp, importatorii principali.

Pedemonti ajunseser să exporte în 1840, 19 642 chile grîu și 9 856 chile porumb, Epaminonda Pana — 8 648 chile grîu și 2 716 chile porumb, Carl Cunningham — 5 589 chile grîu, Constantin Ventura 4 083 chile grîu și 2 071 chile porumb, Cozi Hrisoveloni — 5 032 chile grîu etc.¹³².

Exista o adevărată atracție pentru comerțul cu cereale, deoarece, nu erau rare cazurile cînd un exportator putea să realizeze anual beneficii de 100 000—150 000 franci¹³³. Acest lucru era cunoscut de unii dintre marii boieri moldoveni, și că încă din 1835, Mihail Sturdza, acorda permise de export pentru cereale unor asemenea boieri : Nicolae Suțu — pentru

¹²² Ibidem, p. 12.

¹²³ Hurmuzachi, *Documente* ..., vol. XVII, p. 522.

¹²⁴ Ibidem.

¹²⁵ Ibidem, p. 376.

¹²⁶ Arh. St. Galați, fond cit. dosar 4/1836, f. 134 și 189.

¹²⁷ „Albina Românească”, IX, nr. 13, 1837, p. 56.

¹²⁸ Ibidem.

¹²⁹ Bibl. Acad. R.S. România, Manuscrise, ms. 1033, f. 298.

¹³⁰ N. Suțu, *op. cit.*, p. 211.

¹³¹ Arh. St. Buc., fond. cit., dosar 375/1840.

¹³² Ibidem.

¹³³ D. Bodin, *op. cit.*, p. 22.

8 000 chile, logofătul Lupu Balș — pentru 2 000 chile, comisul Ioan Cozoni directorul Carantinei Galați — pentru 1 500 chile, aga Kogălniceanu pentru 3 000 chile, postelnicul Ioan Racoviță — pentru 4 000 chile¹³⁴. Trei ani mai târziu domnul acorda un astfel de permis și lui Nicolae Mavros, inspectorul general al carantinelor, pentru a exporta 12 500 chile grâu¹³⁵.

Cum era firesc, între diferitele case comerciale, între negustorii de diferite sușenii, se desfășura o puternică concurență.

Negustorii greci și turci erau nemulțumiți de influența și puterea crescândă a colegilor lor sarzi¹³⁶, care — spunea consulul francez Huber în ianuarie 1839, — abundă în portul Galați¹³⁷. Va veni apoi rindul italienilor să se simtă incomodați de negustorii și casele de comerț engleze, din ce în ce mai active¹³⁸. Consulul Mimaut comunica la Paris în octombrie 1836 că negustorii englezi care veneau în portul Galați cumpărau însemnate cantități de cherestea¹³⁹.

Comerțul englezilor la Galați se făcea însă, în primul rînd în dauna celui austriac.

În ședința Camerei comunelor din 31 martie 1836, unul dintre deputați cerea lordului Palmerston explicații în legătură cu „carantina” pe care Rusia o stabilise ad-hoc la gurile Dunării, ceea ce evident, stînjea comerțul Angliei cu Principatele¹⁴⁰.

Nu întîmplător consulii francezi, făceau cunoscute superiorilor lor din Paris, date privitoare la activitatea italienilor și englezilor în portul Galați. Huber, era complet nesatisfăcut de nivelul schimburilor comerciale dintre Franța și Principate. Se plîngea că Marsilia nu întreținea legături cu porturile românești, că negustorii marseillezi nu știau să profite de avantajele oferite de aceste porturi¹⁴¹. El era convins că produsele românești „sînt foarte necesare Marsiliei” și că „pot fi căutate de ea, cum sînt de Anglia...”¹⁴². Dar nu numai de Anglia! — Genova — adaugă Huber — „încearcă în fiecare an să-și sporească relațiile cu Galații. Pentru ce Marsilia nu-i urmează exemplul?”¹⁴³. În ianuarie 1839 se afla în Principate Felix Colson¹⁴⁴, care avea, credem, aceeași misiune, ca în 1834 Bois le Comte. Tocmai Huber este cel care-l informează asupra situației existente în Moldova și-i pune la dispoziție toate datele statistice privind economia țării¹⁴⁵, lucru pe care, spunea cu regret Huber, nu s-a învrednicit să-l facă și Chauteyron, consulul francez din București¹⁴⁶.

¹³⁴ D. Ciurea, *op. cit.*, p. 126—127.

¹³⁵ Ibidem.

¹³⁶ D. Bodin, *op. cit.*, p. 21.

¹³⁷ Hurmuzaki, *Documente ...*, vol. XVII, p. 726.

¹³⁸ *Dezvoltarea economiei Moldovei*, p. 353—354.

¹³⁹ Hurmuzaki, *Documente ...*, vol. XVII, p. 651.

¹⁴⁰ Ibidem, p. 600.

¹⁴¹ Ibidem, p. 726.

¹⁴² Ibidem, p. 715.

¹⁴³ Ibidem.

¹⁴⁴ Ibidem, p. 724.

¹⁴⁵ Ibidem.

¹⁴⁶ Ibidem.

Colson era dezolat¹⁴⁷ deoarece foarte rar pavilionul francez putea fi văzut pe apele Dunării sau în Marea Neagră¹⁴⁸. În 1837 — de loc¹⁴⁹.

Sistemul monetar al Principatelor nefiind încă reglementat, operațiunile comerciale întâmpinau serioase greutăți. Numeroasele monede aflate în circulație făceau ca prețurile să prezinte permanente fluctuații, de pe urma cărora comerțul nu avea de câștigat, dar de care profitau bancherii. Existau de aceștia și în Galați. În 1836 numai 2, în 1838 — 4 în 1840 — 5, iar în 1841 numărul lor ajunsese la 8¹⁵⁰. Dacă în acești ani la Brăila era imposibil de negociat o scrisoare de schimb, la Galați se putea, tocmai datorită prezenței active în afacerile portului a acestor bancheri¹⁵¹. Pe piața comercială a Galaților se negociau cu succes titlurile trase pentru Viena și Triest, apoi pentru Marsilia, Genova și Londra, Odesa și Constantinopol¹⁵².

Fără îndoială că un merit în orientarea comerțului unora dintre statele europene spre regiunea Dunării de Jos, l-au avut emisarii acestor state statorniciți cu timpul în capitalele celor două Principate. Aceștia solicită guvernelor pe care le reprezintă ajutoare pentru rezolvarea în Principate a problemelor economice în care erau interesați și în primul rând a celor comerciale. Aceste ajutoare urmau, se înțelege, să se stabilească tocmai acolo unde fierbeau afacerile, la poarta pe care se scurgeau produsele Principatului și pe unde pătrundeau cele străine. În cazul nostru — la Galați. Am arătat mai sus că începutul fusese făcut încă în preajma anului 1800 de austriaci, prin înființarea în portul Moldovei a unei sta-rostii care, la 14 decembrie 1833 va lua numele de vice-consulat, iar la 18 mai 1835, de consulat¹⁵³.

Rusia dispusese de un agent consular la Galați în persoana consilierului Arghiropoulo, încă înainte de 1830¹⁵⁴, probabil, după începerea operațiunilor militare împotriva Turciei, avându-se în vedere importanța Schelei pentru aprovizionarea trupelor. La 16 aprilie 1836 agenția consulară rusă era ridicată la rangul de consulat¹⁵⁵.

Anglia avea reprezentanți în portul dunărean tot din 1830, gradul lor diplomatic fiind acela de viceconsuli¹⁵⁶. Același grad de reprezentare avea și Regatul Sardiniei la Galați, începînd cu ziua de 1 aprilie 1833¹⁵⁷. Doi ani mai târziu, la 25 februarie 1835, își începea activitatea aici, Xenofonte Politos, reprezentantul diplomatic al tinărului stat independent grec, în calitate de viceconsul¹⁵⁸.

Nu guvernul francez, ci consulul Mimaut numea în 1836 un agent consular la Galați, cu misiunea de a se interesa de rosturile carantine

¹⁴⁷ F. Colson, *op. cit.*, p. 231.

¹⁴⁸ Ibidem, p. 230.

¹⁴⁹ Ibidem.

¹⁵⁰ N. Suțu, *op. cit.*, p. 211.

¹⁵¹ F. Colson, *op. cit.*, p. 225—226.

¹⁵² Gh. Zane, *Economia de schimb în Principatele Române*, București, 1930, p. 328; F. Colson, *op. cit.*, p. 228—229.

¹⁵³ Moise Pacu, *Cartea județului Covurlui*, p. I și II, București, 1891, p. 390.

¹⁵⁴ Ibidem, p. 398.

¹⁵⁵ Ibidem.

¹⁵⁶ Ibidem, p. 392—393.

¹⁵⁷ Ibidem, p. 395—396.

¹⁵⁸ Ibidem, p. 400—401.

rusești de la gurile Dunării¹⁵⁹. Atribuțiile acestuia ar fi fost limitate și de scurtă durată, dacă la 18 aprilie 1838 consulul francez din capitala Moldovei, Huber, scria la Paris lui Molé, că după ce se va întâlni cu colegul Chauteyron de la București, se va îndrepta spre Galați, „pentru a organiza definitiv agenția consulară a Franței, încredințată în acest moment d-lui Cuningham, viceconsul al Angliei”¹⁶⁰.

Astfel că la 1 iunie 1838 — agenția consulară franceză de la Galați era într-adevăr organizată, primul agent consular, Viollier putând să se intereseze direct de afacerile supușilor francezi din portul liber, de comerțul țării sale cu Moldova, prin Galați¹⁶¹.

La 17 noiembrie 1838, primul reprezentant al Belgiei la Galați era consulul I. B. H. Buisson, care avea misiunea să reprezinte guvernul de la Bruxelles în ambele Principate¹⁶².

La 4 martie 1841, consulatul de la Galați, fiind mai mult orientat spre afaceri de natură politică, este mutat la București¹⁶³. O reprezentanță cu gradul de consulat deschide la Galați și regatul Prusiei — în 1839¹⁶⁴.

La 6 mai 1841, Secretariatul de Stat al Moldovei, aducea la cunoștință Departamentului Treburilor din Lăuntru că „de către Înalta Poartă s-au slobozit ferman prin carele face știut despre înființarea la schela Galați a unui viceconsulat a Neapolului”¹⁶⁵.

În sfârșit, la 21 decembrie 1841, era creată la Galați reprezentanța consulară a statului olandez, la nivelul de viceconsulat¹⁶⁶.

Greutățile legate de transformarea singurului port al Principatului Moldovei într-un port modern, cu intens trafic comercial și în cadrul instituției de porto-franco, nu au fost mici și nici ușor de învins.

Rolul portului Galați în comerțul general al Moldovei era în creștere, de traficul său începând să depindă în măsură preponderentă cuantumul acestui comerț, ridicarea valorii lui. Punte de legătură între economia Moldovei și economia statelor capitaliste europene, poarta de ieșire a comerțului moldovenesc în largul său, de integrare în marele circuit al schimburilor internaționale, portul liber Galați va crește, se va dezvolta, va căpăta treptat, în anii următori, atributele unui adevărat port și oraș modern, capitalist, și nu dintre cele mai neînsemnate porturi maritime ale Europei.

RÉSUMÉ

Se basant sur des précieux documents des archives, en part inédits, l'auteur fait un exposé sur le commerce de premières années du régime porto-franco dans le port Galatz. Premièrement on traite les questions concernant l'exportation et spécialement les produits qui s'exportaient, leur prix qui était enregistré à leur issue du port, la destination

¹⁵⁹ Hurmuzaki, *Documente* ..., vol. XVII, p.

¹⁶⁰ *Ibidem*, p. 697—698.

¹⁶¹ Moise Pacu, *op. cit.*, p. 391.

¹⁶² *Ibidem*, p. 399—400.

¹⁶³ *Ibidem*.

¹⁶⁴ *Ibidem*, p. 394—395.

¹⁶⁵ „Buletin Foaie Oficială”, IX, nr. 38, 1841, p. 211.

¹⁶⁶ Moise Pacu, *op. cit.*, p. 402.

de ces produits; puis l'importation des denrées d'épicerie et des produits industriels, leur provenance, la quantité importée.

Les nécessités accrues du commerce à Galatzi ont déterminé le développement de la navigation aux bouches du Danube et dans le port libre, l'accroissement du nombre des pavillons des navires et l'extension progressive de la ville et du port et comme suite le nombre accru de la population dont la plus part était formée des négociants roumains et étrangers.

La question de la formation de premiers consulats et vice-consulats à Galatzi est aussi traitée dans cet article.

Les conclusions qui résultent c'est que l'introduction, à partir de 1 Juin 1837, à Galatzi, du régime de porto-franco a inscrit dans la vie commerciale de la Moldavie du XIX-ème siècle, le commencement d'une vaste action des échanges commerciaux entre les Principautés et l'étranger, des échanges qui se sont réalisés en grande partie par le port libre, Galatzi.

O ÎNCERCARE DE REDESCHIDERE A ȘCOLILOR SĂTEȘTI ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN ANII 1851—1853

G. D. ISCRU

Învățământul public sătesc instituit în Țara Românească la 1838 a cunoscut, în ciuda unor mari piedici, o dezvoltare considerabilă pînă la 1848.

Răspîndind știința de carte la proporții cu adevărat naționale, școala a contribuit la ridicarea spirituală și morală a satelor, la o mai bună gospodărire a sătenilor, a facilitat, prin cunoaștere, căutarea adevărului și dreptății. Gazeta bilunară „Învățătorul satului” — apărută în 1843 în directă legătură cu școlile sătești — condusă de Petrache Poenaru pînă la 1848, răspîndea, după date oficiale, în 3379 de sate¹ diverse sfaturi gospodărești și morale, maxime, prevederi legale privind raporturile agrare și porunci privind îngrădirea abuzurilor față de țărani — și toate acestea nu puteau rămîne fără urmări. Pe lingă instrucția propriu-zisă, cu toate urmările sale pozitive, școala și problemele ei fuseseră — atît în lumea satului cît și în întreaga ierarhie oficială — un puternic ferment de agitație socială.

În 1848 învățătorii au contribuit la propaganda ideilor revoluției, fiind folosiți în acest scop de guvernul revoluționar. Nici nu putea să se termine altfel zbuciumul unor oameni care în cele mai vitrege condiții își începuseră apostolatul la 1838. Neplata lefilor la vreme, achitarea uneori parțială numai și după multe insistențe, le accentuase sărăcia din care încercaseră să creadă că vor scăpa iar comportarea boierilor și arendașilor îi adusese pe mulți la disperare. A-i convinge cineva despre trebuința unor noi orînduieli, mai drepte, era de prisos. Viața lor chinută îi convinsese îndestul — și la 1848, ca propagatori ai revoluției, ei și-au făcut datoria. De aceea după 13 septembrie școlile au fost închise, iar învățătorii destituiți². Departamentul din năuntru, în circulara trimisă cirmuitorilor, spunea despre ei că în vremea revoluției au fost „cele mai sistematice căpetenii a feluritelor răzbnătoare și turburătoare mișcări” și că nici după aceea nu încetau acțiunea lor³. Departamentul atrăgea

¹ Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească, (în continuare se va cita : Ministerul Instrucțiunii), dosar 1480/1848, partea a II-a, f. 5—6 și 12.

² V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800—1864*, tom. II, București, 1892, p. 345 și urm.; tom. III, București, 1894, p. 1 și urm.

³ Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii, dosar 1494/1848, f. 13.

atenția cîrmuitoarelor că „împrejurarea fiind foarte serioasă”, ele vor trebui să folosească „cele mai iscusite mijloace spre îndeplinirea celor poruncite”, procedînd la punerea sub „polițienească priveghere” a celor bănuți și la arestarea celor care vor mai încerca „cea mai mică revoluționară mișcare”⁴. La 10 ianuarie 1849 Eforia școalelor — reînființată la 27 septembrie 1848⁵ — poruncește cîrmuirilor de județe ca toate școlile sătești să fie sigilate, cu întregul mobilier înăuntru și să nu fie folosite de aci înainte „spre vreo altă locuință”; la 20 mai 1849 revenea cu aceeași poruncă⁶.

Aceasta a fost o mare lovitură dată școlilor sătești care, în ciuda greutăților, se aflau totuși pe drumul cel bun: se pregătiseră învățători, se construiseră localuri, se editaseră manuale, frecvența era apreciabilă în acele condiții, iar obligativitatea era pe cale de a se impune.

Dar, ca întotdeauna, necesitatea obiectivă își va croi și de această dată drum în dezvoltarea societății. La puțină vreme după înfrîngerea revoluției constatăm o preocupare oficială continuă pentru reorganizarea învățămîntului național⁷. Deocamdată învățămîntul sătesc n-a intrat în discuție, dar din preocupările de perspectivă el nu putea să lipsească. Starea de spirit la sate continua încă să îngrijoreze în modul cel mai serios clasa dominantă. Readucerea învățătorilor și redeschiderea școlilor sătești ar fi însemnat reintroducerea acelui puternic ferment de agitație socială de care am amintit.

Dar satele simțiseră încă mai dinainte, în mare parte, necesitatea învățaturii. Unele sate nu înțelegeau, pur și simplu, măsura de închidere a școlilor, de vreme ce aveau local construit și plăteau în continuare cei 2 lei ai învățătorului⁸. Altele hotărâau chiar să-și construiască singure școli⁹. Fiind interzisă redeschiderea școlilor publice, unele sate cereau să li se permită ținerea de școli particulare. Unora li se interzicea categoric — ca, de pildă, satului Celaru (Romanați) în decembrie 1849¹⁰, satului Polovragi (Gorj) în februarie 1851¹¹ — altora, care ajungeau cu jalbă pînă la domnitor, li se aproba, cum s-a întîmplat în cazul satului Slăvești (Vilcea) la a cărui școală învățau, în 1851, 19 copii din 9 sate. Insistînd și primind condițiile Eforiei, după ce domnitorul dăduse aprobare, satul obținea învoirea de a-și ține școală, în continuare, pe cheltuială proprie¹². Dar au fost sate care și fără aprobare oficială țineau școli cu cheltuiala lor, cum raporta cîrmuitorul județului Gorj în 1855 despre unele sate din plaiul Vulcan¹³. Iar cu puțin timp înainte de publicarea Ofisului lui Alex. Ghica, caimacamul Țării Românești, privind re-

⁴ Ibidem, f. 13 și 31; V. A. Urechia, *op. cit.*, tom. II, p. 351.

⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, tom. II, p. 345.

⁶ Ibidem, tom. III, p. 6—7.

⁷ Ibidem, p. 13 etc.

⁸ Arh. St. Buc., fond Vornicia din Iăuntru, Țara Românească (în continuare: Vornicia ...), dosar 797 II/1847, f. 55 (Cazul satului Șerbănești, județul Argeș).

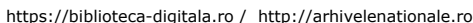
⁹ Ibidem, f. 697 (cazul satului Piscani, județul Olt).

¹⁰ Ibidem, dosar 797 I B/1847, f. 626.

¹¹ Ibidem, dosar 797 II/1847, f. 95—97 și 123—124. Satul revenea cu aceeași cerere în 1855 (Ministerul Instrucțiunii, dosar 4642/1855, f. 108).

¹² Ibidem, fond Vornicia ..., dosar 797 II/1847, f. 143—145, 156, 171—172, 174—175.

¹³ Ibidem, f. 626—627.

deschiderea școlilor publice sătești, două sate din județul Mehedinți, după ce făcuseră pregătirile necesare, interveneau cu toată insistența pentru a li se permite ținerea unor școli particulare, ceea ce, după părerea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice — care recomanda cererea Eforiei școlilor — arăta „necesitatea ce înșile au ajuns a cunoaște pentru instrucție”¹⁴.

De asemenea, dezvoltarea statului modern cerea, pentru diversele sale nevoi, mulți oameni cu știință de carte. Astfel, comitetul de insepecție al județului Dolj raporta Eforiei școalelor la 11 octombrie 1855 că „nu numai sătenii doresc a li se deschide de iznoavă școlile sătești, dar a început a se simți și lipsa de scriitori de sate ...”¹⁵.

Dar și alți factori au concurat pentru aducerea la ordinea zilei a redeschiderii școlilor sătești. Considerăm că însăși existența ca domnitor a lui Barbu Știrbei — unul din principalii ctitori ai învățămîntului public în Țara Românească — precum și revenirea, de astă dată ca locțiitor de domn, a lui Alexandru Dimitrie Ghica — în timpul domniei căruia se organizase învățămîntul public sătesc — au influențat pozitiv această acțiune. De asemenea trăia și era folosit în treburile statului principalul organizator și îndrumător al școlii sătești, Petrache Poenaru, ca și alți prieteni și colaboratori de ai săi. La toate acestea se va adăuga inițiativa și insistența unor înalți slujitori ai bisericii — aspect mai puțin cunoscut, asupra căruia vom stărui în cele ce urmează.

Noul mitropolit al țării, Nifon Sevastias, ales la 14 septembrie 1850, înainta la 16 mai 1851 un interesant raport domnitorului Barbu Știrbei, cerînd redeschiderea școlilor sătești¹⁶. Fără să amintească închiderea oficială a acestora, mitropolitul arăta starea lor proastă și nefolosirea lor ca atare. Or, afirma înaltul ierarh bisericesc, „școalele du prin sate sint de neapărată trebuință pentru învățătura copiilor sătenilor”. Dar, întrucît cîntăreșii de pe la biserici — din rîndul cărora se recrutaseră unii învățători după 1838 — se dovediseră a fi cu puțină știință de carte, și cu insuficientă autoritate morală, mitropolitul era de părere ca, de data aceasta, preoții, „mai cu bună cunoștință” să fie rînduiți pentru învățătura copiilor deoarece „sint mai apropiați de cunoștința moralului ce trebuie să dea micilor copii” și, de asemenea, sint mai respectați. Ulterior, ieșind din seminar „preoți buni și cu toate cunoștințele” — continua mitropolitul — „zicem fără îndolală că înaintarea și folosul va fi din ce în ce mai însemnat”.

La 31 mai 1851, Departamentul credinței înaintează domnitorului un raport la care anexează și pe cel al mitropolitului¹⁷. În raportul său, șeful Departamentului, amintind legea din 1834 „pentru semninaruri, protopopi și preoți” — lege în baza căreia, era de părere raportorul, s-au deschis școlile publice sătești¹⁸ — consideră că în viitor școlile sătești

¹⁴ Ibidem, fond Ministerul Instrucțiunii, dosar 4642/1855, f. 179.

¹⁵ Ibidem, f. 92 (subl. ns. — G.D.I.).

¹⁶ Ibidem, fond Vornicia ..., dosar 797 II/1847, f. 523.

¹⁷ Ibidem, f. 548 și 563.

¹⁸ De fapt, această lege a fost numai invocată în 1838, spre a da mai multă putere inițiativei, căci o lege specială pentru școlile sătești nu putea trece atunci prin Obșteasca Adunare, datorită încordării raporturilor dintre aceasta și domnitor, în principal în problema agrară.

trebuie să se deschidă tot „pe ființa și duhul legiului <i>” amintite, căci preoții n-ar avea timp să se ocupe și cu învățătura copiilor.

Primind rapoartele, domnitorul Barbu Știrbei a pus următoarea rezoluție : „Dea domnul să vedem pe preoți aduși în cea stare de a putea fi și profesori pe la școale”.

Această rezoluție echivocă urmărea să împace ambele rapoarte, fără a lăsa să se înțeleagă aprobarea oficială a vreuneia din acțiuni dar și fără a interzice vreuna (de deschidere sau nu a școlilor). Am văzut că domnitorul însuși aprobase cererea unor săteni în acest sens (Slăvești-Vilcea). Totodată, rezoluția arăta și convingerea intimă a fostului citor al învățămîntului public, care nu s-ar fi împotrivit reînființării școlilor sătești dacă existau condițiile. Această formulare a lăsat mitropolitului Nifon libertatea de interpretare, fără ca această libertate să fie susținută de porunci oficiale în sensul dorit, fapt care a făcut ca inițiativa să rămînă lăudabilă dar fără urmări prea însemnate.

Bazat în acest fel pe rezoluția domnească, mitropolitul a început îndată acțiunea, cerînd, la 2 iulie 1851, protopopilor din eparhia mitropoliei să-i trimită liste cu preoții „ce s-au găsit cu destoinicie a fi învățători ai copiilor du prin sate”, iar la 14 noiembrie 1852, după ce primise listele cerute, a revenit printr-o nouă circulară¹⁹. De data aceasta mitropolitul dădea dezlegare protopopilor ca de la 1 ianuarie 1853 să se dea preoților respectivi încuviințarea de a fi învățători ai copiilor de prin sate și de a începe predarea lecțiilor. Să fie lămurii, de asemenea, și locuitorii săteni asupra foloaselor învățăturii. În schimb, atît locuitorii cît și proprietarii, „ca pentru un obștesc folos”, să hotărască o leață pentru osteneala acestor preoți-învățători. Nu numai preoții erau chemați să se dedice acestei misiuni, ci oricare alții care „să vor cunoaște în aceiași destoinicie”.

Primind porunca, protopopii din eparhia mitropoliei vor fi trecut, desigur, la punerea ei în practică. Deocamdată dispunem de informații sumare numai pentru o parte a județului Dimbovița. La 22 februarie 1853 cîrmuirea acestui județ raporta Departamentului din năuntru că protopopia plășilor de jos i-a cerut concursul pentru redeschiderea școlilor sătești în urma poruncii nr. 4593 primită de la mitropolit. Protopopia arătase cîrmuirii că „acum, *deschizîndu-se cîteva din asemenea școli pã la sate...*, uni<i> din lăcuitori să împotrivesc a-ș<i> da copii spre învățatură, precum și d-lor proprietari<i> nu s-a arătat cu nici un fel de urmare”.

Întrucît nu avea nici o poruncă în acest sens, cîrmuirea cerea Departamentului cuvenita dezlegare²⁰.

Departamentul din năuntru, neavînd de asemenea vreo poruncă superioară privind redeschiderea școlilor sătești, s-a adresat mitropoliei pentru a primi lămuriri.

Mitropolitul Nifon răspundea Departamentului la 26 martie 1853, înfățișîndu-i inițiativa sa, și îi solicita concursul pe lingă cîrmuiri dar

¹⁹ Arh. St. Buc., fond Vornicia ..., dosar 797 II/1847, f. 522.

²⁰ Ibidem, f. 519 (subl. ns. — G.D.I.).

„nu prin vreo zorire ci prin mijloace sfătuitoare ca pentru un lucru ce să socotește spre opștesc folos”²¹.

Primind adresa mitropolitului, Departamentul din năuntru s-a adresat prin raport domnitorului expunând împrejurarea și cerind dezlegare superioară²². I-a răspuns secretariatul statului, care i-a comunicat rezoluția pusă de domnitor pe raportul trimis: „se va asemăna Departamentul din năuntru rezoluțiilor ce am dat mai dinainte la raportul prea sfinții sale părintelui mitropolit și acum în urmă la al iubitorului de Dumnezeu episcopul Rimnicului”²³.

Deci, la inițiativa mitropolitului se adăugase și aceea a episcopului de Rimnic, fostul stareț și arhimandrit al mănăstirii Cernica²⁴. O încercare asemănătoare cunoaștem din partea episcopului de Buzău în 1852²⁵. S-ar putea ca și episcopul de Argeș să fi acționat în acest sens.

Se conturează, deci, pentru anii 1851–1853, o lăudabilă inițiativă a episcopilor și a mitropolitului din Țara Românească în vederea redeschiderii școlilor satești. Acțiunea, nedezaprobată în principiu de domnitor dar nici sprijinită efectiv, a avut, desigur, un slab rezultat practic, dar, întreținând în lumea oficială precum și la sate ideea, a contribuit la urgentarea reluării ei în considerație pe plan național.

Într-adevăr, în decembrie 1854 Eforia școalelor pune, într-un raport la domnitor, problema fondurilor pentru redeschiderea școlilor satești. Rezoluția domnitorului la raportul Eforiei, depășind echivocul celei din 1851, prevedea: „Stabilimentele ce s-au creat sint cu totul în privința și în folosul sătenilor, care <stabilimente> urmează a-și lua treptat dezvoltarea încît dintr-acest centru să se întindă cercul pînă la cele din urmă margini. Se vor deschide și școli satești centrale prin fiecare județ de unde dorința se va arăta și trebuința va dovedi”²⁶. De aci înainte încercările și pregătirile nu vor mai înceta iar la 11 ianuarie 1857 caimacamul Alexandru Ghica — fostul domnitor în timpul căruia se înființase învățămîntul public la sate — va da Ofisul nr. 12 privind redeschiderea școlilor satești. Anul școlar 1857–1858 începea în Țara Românească cu 1144 de școli satești.

²¹ Ibidem, f. 521.

²² Ibidem, f. 524 și 527.

²³ Ibidem, f. 529.

²⁴ Nu cunoaștem acel raport al episcopului și, evident, nici rezoluția. Ar putea fi vorba de raportul nr. 812 din mai 1853, la care episcopul face aluzie mai tirziu (Ministerul Instrucțiunii, dosar 4642/1855, f. 155). Calinic nu era la prima sa acțiune de folos obștesc. În analele bisericii române el se bucură de mare prețuire. (Vezi recenta comemorare, la 100 de ani de la moarte, în „Biserica ortodoxă română”, anul LXXXVI, 1968, nr. 3–5 (martie–mai). În cuprinsul episcopiei sale Calinic va continua insistențele pentru reînființarea școlilor la sate. (Ministerul Instrucțiunii, dosar 4642/1855, f. 30–31, 34–35, 154, 155–156, 165–166, 170, 175).

²⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, tom. III, p. 76.

²⁶ Ibidem, p. 99.

RÉSUMÉ

L'enseignement rural public dans la Valachie, fondé en 1838, a eu un rôle important mais insuffisamment relevé jusqu'à présent, dans les préparatifs de la révolution. Les instituteurs ruraux aux côtés de leurs maîtres ont pris part active aux événements de la révolution de 1848, comme propagandistes des idées révolutionnaires.

Cela a été une des causes principales qui détermine le régime réactionnaire instauré comme suite de l'échec de la révolution à décider la clôture des écoles rurales et en conséquence la situation des instituteurs devient celle qu'elle a été avant l'année 1838.

Mais l'enseignement étant une nécessité objective de la société moderne et une obligation fondamentale de l'Etat à cette époque, l'enseignement rural public recommence son activité au début de l'année 1857, après une interruption de 8 ans.

Une contribution substantielle à la réorganisation de l'enseignement rural ont eu les chefs de l'église sous la conduite du métropolite Nifon Sevastias, qui a proposé en 1850 la reprise de l'enseignement primaire rural, et sans avoir l'approbation officielle, il essaya de mettre en pratique sa décision à partir même de l'année 1851. Si les résultats pratiques immédiats ont été moins sensibles, l'initiative n'est pas restée sans suit.

L'auteur s'occupe dans cet article de cette initiative vaguement connue jusqu'à présent.

ȘTIRI NOI PRIVITOARE LA BURSIERII ROMÂNI ÎN STRĂINĂTATE (1820—1877)

V. GROZAV

Veacul trecut a însemnat și pentru învățământul românesc modern o etapă nouă, superioară. Prin acțiunea de trimitere a tinerilor la studii în marile universități europene s-au pus bazele pregătirii multora dintre cei care aveau să aducă faima științei și culturii românești, care aveau să ridice instituțiile noastre universitare la nivelul celor ce i-au pregătit.

Primii bursieri români în străinătate (1820) au fost: „Eufrosin Poteca, Constantin Popa Dimitru (mai târziu Constantin Moroiu, juristul), Simion Marcu (Marcovici) și Ioan Pandeli”¹.

Anaforaua din 17 februarie 1820 preciza că aceștia au fost trimiși pentru a se forma ca dascăli necesari școlilor din țară².

Cinci ani mai târziu, domnul întărea o altă anafora a Eforiei școalelor prin care „școala românească număra un nou bursier în străinătate, desigur cel dintîi student al nostru în medicină”, Hariton „fiul doctorului Teodorache”³.

În iunie 1830 se discuta chiar în Obșteasca adunare a Țării Românești chstiuinea acordării unei sume de 10 500 franci necesară prelungerii stagiului de învățămînt pentru doi tineri români care studiau la Paris⁴, iar din Moldova, la propunerea lui G. Asachi, Leon Filipescu, elev al Institutului național din Iași, a fost trimis, în 1834, să învețe „în

¹ N. Bănescu, *Cei dintîi bursieri români în străinătate (I)*, în „Revista generală a învățămîntului”, IV, nr. 3, 1910, p. 218. Autorul corectează părerea exprimată de I. Bianu (*Întrii bursieri români în străinătate. Scrisori de ale lui Eufrosin Poteca. 1822—1825*, în „Revista nouă”, I, nr. 11, 1888, p. 421) care considera că cei patru „ucenici” ar fi fost trimiși de către Eforia școalelor, la inițiativa marelui ban Constantin Bălăceanu susținută de mitropolitul Dionisie, abia în 1822; Vezi angajamentele lor în Arh. St. Buc., fond Ministerul Culetelor și Instrucțiunii Publice (în continuare Ministerul Instrucțiunii), Țara Românească, dosar 1/1820, f. 2, 3, 4 și 6.

² A. Rădulescu, *Cercetări asupra învățămîntului în Țara Românească pînă la anul 1865*, București, 1913, p. 16.

³ N. Bănescu, *art. cit.*, p. 296. Se pare că acesta era însă plecat mai de mult din țară căci „la 25 august 1821 o văduvă de medic adăpostită la Brașov «Eufrosina doctoroae», trimite și ea bani pentru Viena la «copilul meu Hariton Gheorghe»... (N. Iorga *Contribuții la istoria învățămîntului în țară și în străinătate. 1780—1830*, Extras din „Analele Academiei Române” seria II tom. XXIX Memoriile Secțiunii Literare București 1906 p. 17).

⁴ Arh. St. Buc., colecția Administrative vechi, dosar 64/1830 f. 2, 3 și 5.

curs de 3 ani economia rurală, botanica și mecanica la Institutul agro-nomic din Hohenheim (Württemberg)”⁵.

Tot cu cheltuiala statului era trimis, în anul 1841 și Ioan Zalomit, acela care la absolvirea clasei a V-a, în 1835, primea premiul al doilea la „latinește”⁶, să studieze la Berlin și Paris „științele filozofice și juridice”, aducând țării primul titlul de doctor în filozofie⁷.

La 24 aprilie 1845, Gheorghe Costaforu, absolvent al Colegiului național din București, cerea o subvenție pentru a urma cursurile unei facultăți în străinătate⁸ și obținea la Paris, în 1850, titlul de doctor în drept⁹.

Simion Marcovici, directorul școalelor naționale, cerea și el, la 1852, un stipendiu pentru ca fiul său Constantin să poată urma „Facultatea de medicină vieneză”¹⁰, stipendiu pe care în 1855 voia a-l trece asupra altui fiu, Alexandru, student în matematici la Paris¹¹.

În scopul studierii legilor la Paris solicita și Vasile Boerescu, în septembrie 1853, un ajutor al Eforiei școalelor din Țara Românească¹², ajutor răsplătit prin titlul de doctor obținut în 1857¹³.

Din 1859 până în 1859 numărul bursierilor români în străinătate crește la 24¹⁴; între ei aflându-se și Titu Maiorescu¹⁵.

Pentru „privegherea junilor” ce studiau la Paris, Eforia școalelor plătea, la 16 februarie 1859, din bugetul său, suma de 7875 lei drept remunerație anuală unui corespondent cu numele Picolo¹⁶. Tot ca îngrijitor al studenților români, de astă dată din Torino, era numit printr-o ordonanță semnată de Alexandru Ioan I, și deputatul din parlamentul italian, sprijinitor al românilor, Vegezzi Ruscalla¹⁷.

Viitorul director general al Arhivelor Statului, Gr. N. Manu, arătând dorința de a se „aplica cu maturitate la studiile istorice și în parte la istoria națională ca unul din cele mai puternice mijloace spre înaintarea

⁵ Ch. D. Drușu, *Istoricul învățământului agricol în România*, București, 1906, p. 8.

⁶ Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii, Țara Românească, dosar 8309/1835 f. 3 și 29.

⁷ Ibidem, dosarele 1280/1847, f. 28 și 44, 84 și 93; 1462/1848 f. 104; 2633/1849 f. 2 și 27.

⁸ Ibidem, dosar 1713/1845, f. 1, 22, 26 (fig. 1) și 27; Andrei Rădulescu (*op. cit.* p. 39) consideră pe Gheorghe Costaforu ca fiind „primul bachelareat din țară”.

⁹ Constantin C. Angelescu, *Cei doi doctori în drept de la Paris*. Extras din „Dreptul” nr. 28 și 29 din 1928, p. 15. Înaintea lui Costaforu au mai obținut acest titlul Petru Manega în 1820 (Ibidem, p. 7), Dumitru Gr. Filipescu în 1833 (Ibidem, p. 10) și Dumitru Mavrocordat în 1847 (Ibidem, p. 13). Pentru Gh. Costaforu vezi și Valentin Al. Georgescu, *Dezvoltarea învățământului juridic în Principatele române în perioada Unirii*, în „Studii și cercetări juridice”, IV, nr. 2, 1959, p. 528, nota 2.

¹⁰ N. Iorga, *Viața și domnia lui Barbu Dimitrie Știrbei, domn al Țerei Românești (1849—1856)*. Extras din „Analele Academiei Române”, seria II, tom. XXVIII, *Memoriile Secțiunii istorice*, București, 1905, p. 97.

¹¹ Ibidem, p. 95.

¹² Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii, Țara Românească, dosar 2874/1853, f. 1.

¹³ Constantin C. Angelescu, *art. cit.*, p. 20.

¹⁴ Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii, Țara Românească, dosar 1799/1851, f. 438, 439 și 468.

¹⁵ Ibidem, f. 672 (anexa I).

¹⁶ Ibidem, dosar 2584/1859, f. 1.

¹⁷ Ibidem, dosar 342/1861, f. 13. Vezi în această problemă și Alex. Marcu, *Mentorul studenților moldoveni de la Torino (1860—1861)*. Extras din volumul „În memoria lui Vasile Pârvan”, București, 1934, p. 6.

românilor, prin îmbunătățirea prezentului și pregătirea viitorului”, ruga, la 31 octombrie 1860, pe ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice să-i acorde mijloacele necesare pentru a merge la studii în străinătate¹⁸.

În același an, Mihail Kogălniceanu, titularul ministerului respectiv, aproba trimiterea a cinci tineri moldoveni — Petru Borsiu, George Alexandrescu-Urechîă, Romulus Scriban, Ioan Morțun și George Roșiu — pentru studii la Torino¹⁹. De altfel în bugetul școalelor din Moldova anilor 1860 „pentru prima dată” se prevedea „și stipendierea la Paris a 25 bursieri” cu cite 260 de galbeni pe an²⁰.

Actele anului școlar 1861—1862 consemnează și numele a zece elevi români întreținuți la liceul parizian Ludovic cel Mare din fondul prințului Brîncoveanu²¹.

În vederea înființării unei școli de silvicultură și la noi, la 1 august 1861 au fost trimiși „ca bursieri în Bavaria la Achoffenburg” tinerii G. Gabrielescu și I. Pavlov²².

Ca element nou, și nu de mică importanță pentru cunoașterea istoriei noastre, distingem numirea, în același an, a celor „dintii bursieri de peste hotare cu stipendii din țară”: V. Burlă, V. Bumbac, poetul și I. Boliga²³.

Nu știm ce se va fi întâmplat cu ei pentru că la 2 noiembrie 1862 ministrul cerea profesorului Aron Pumnul, ardeleanul despre care Alexandru Hurmuzaki scria lui Vasile Alecsandri că „am dori să ne dea Dumnezeu o sută ca el”²⁴, să recomande trei tineri români care să beneficieze de stipendiile de cite 30 de galbeni pe an „întemeiate” în anul precedent²⁵. Prin procesul-verbal încheiat de Consiliul superior al instrucțiunii în 6 iulie 1863 și semnat de A. Florian, Gh. Costaforu, I. Start, C. Davila, I. Zalomit, Aug. Treb. Laurian și V. Boerescu, se recomanda — la sugestia ministrului Tell care și aproba de altfel — să se „răspundă” stipendiile prevăzute în buget celor propuși de fostul profesor al lui Mihai Eminescu²⁶. Tot în anul 1861, prin adresa Eforiei școalelor din 29 iulie, se făcea cunoscut ținerea la 13 august a concursului pentru alegerea celor mai capabili elevi spre a fi trimiși „la Liège în școala de mine”²⁷.

¹⁸ Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii. Țara Românească, dosar 1799/1851, f. 587 și 637. Până acum nu am găsit alte documente care să dovedească că acesta ar fi fost la studii în străinătate.

¹⁹ V. A. Urechîă, *Opere complete. Didactica*, vol. I (1858—1867), Seria D, ed. a II-a, București, 1883, p. 128—131. Primii trei studiau dreptul, al patrulea literale și ultimul arhitectura (Alex. Marcu, *art. cit.*, p. 5). Pentru amănunte privind plata subvențiilor, obligațiile și activitatea bursierilor ca și greutățile împlinite la începutul studiilor, vezi Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii, Moldova, dosarele 459/1859, f. 95, 96, 111, 156 și 171; 393/1860, f. 26, 27, 28, 41, 42, 55, 58, 70, 117, 127, 160, 177, 199, 202 și 209.

²⁰ V. A. Urechîă, *op. cit.*, p. 116 și 117.

²¹ Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii, dosar 589/1863, f. 45 și 50.

²² Ch. D. Druțu, *op. cit.*, p. 47.

²³ N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, București, 1928, p. 336.

²⁴ Idem, *Istoria literaturii românești contemporane. I. Cartea forme*, București, 1934, p. 46.

²⁵ Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii, dosar 589/1863, f. 336 și 401.

²⁶ Ibidem, f. 387.

²⁷ Ibidem, dosar 344/1861, f. 12 (fig. 2). Din altă adresă rezultă că de fapt examenul fusese amînat și urma a se ține în 28 septembrie (Ibidem, f. 74).

Din anul 1861 se plătesc și bursele pe care Camera legislativă a Moldovei le acordase la 20 iunie 1860 pentru doi din cei doisprezece copii ai fabulistului Alexandru Donici ²⁸.

În 1862 numărul stipendiilor statului român în străinătate trece de 40 ²⁹. Pentru a putea informa pe domn asupra situației acestora. N. Kretzulescu, președintele Consiliului Miniștrilor Principatelor Unite, cere, la 11 septembrie 1862, ministrului Cultelor și Instrucțiuni Publice. N. Racovitza, o „listă arătătoare de numele fiecăruia din acei bursieri, de specialitățile în care studie, de sumele ce se răspund pentru fiecare în parte și de timpul de când se află trimiși, precum și dacă este fixat termenul cit au a mai ședea acolo” ³⁰. Printre cei pomeniți se numărau Leon și Iacob Negruzzi la Halle și respectiv Berlin ³¹, Nicolae Grigorescu ³², Constantin Riureanu și George Constantinescu ³³ la Paris, Petru Poni la Metz ³⁴, Ștefan Constantinescu la Liège ³⁵.

Tot în anul respectiv Grigorie Cobălcescu, care își completase la Paris, ca stipendiat de stat, studiile sale în domeniul științelor naturale, mulțumind guvernului pentru ajutorul primit, cerea să i se încredințeze un post corespunzător ³⁶.

²⁸ Ibidem, dosar 545/1862, f. 19 și 646.

²⁹ Ibidem, Țara Românească, dosarele 1799/1851, f. 882, 1031, 1052–1053, 1240; 545/1862, f. 161 și 216. A. D. Xenopol, (*Domnia lui Cuza Vodă*, vol. II, Iași, 1903, p. 97) susține că numai la Paris „învățau aproape 500 de studenți din care 31 de bursieri pentru Moldova și 51 pentru Muntenia”.

³⁰ Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii, dosar 545/1862, f. 177.

³¹ Ibidem, Țara Românească, dosarele 1800/1851, f. 192 (anexa II); 1799/1851, f. 1374 și 1377; 545/1862, f. 182, 335, 484, 548, 648, 720, 740; 590/1863, f. 301 (fig. 3). Referitor la frații Negruzzi, pentru care tatăl lor, postelnicul Costache Negruzzi cerea încă la 22 februarie 1852 — când aceștia erau abia de 11 și respectiv 9 ani — un ajutor necesar trimerilor lor la Colegiul francez din Berlin; vezi și Ibidem, Moldova, dosar 263/1852, f. 1, 11, 36, 70 78, 70, 86, 88.

³² Ibidem, Țara Românească, dosarele 1800/1851, f. 92; 531/1864, f. 603 și 610. Grigorescu era unul dintre cei 6 stipendiați din fonduri extraordinare. În afara studiilor el copia pentru Galeria națională tablouri după originalele celebre din Paris (Ibidem, dosar 532/1864 f. 211, 213 și 217 — anexa III). În 11 august 1866 viitorul pictor cerea prelungirea bursei pe încă doi ani ca să studieze pictura în Italia, peste cei 5 ani în care o studiasse la Paris (Ibidem, dosar 437/1860, f. 342). Documentele mai conțin și alte știri privind studiile lui Nicolae Grigorescu (Ibidem, dosarele 437/1866, f. 815; 378/1867, f. 53 și 586; 379/1867, f. 296; 532/1868, f. 8 și 9).

³³ Ibidem, dosar 1799/1851, f. 1425. Ambii au fost trimiși la Paris pentru a studia mecanica agricolă (unul partea fierăriei și celălalt partea lemnăriei) pe timp de 3 ani. Pentru ei cerea, la 8 iunie 1862, V. Alecsandri, locțiitorul agentului Principatelor Unite din capitala Franței, ministrului Barbu Belu un ajutor bănesc spre a putea merge să viziteze Expoziția universală de la Londra (Ibidem, f. 1205). Drept răspuns, din țară li s-au trimis 1145 de franci și 45 centime (Ibidem, f. 1230 și 1299).

³⁴ Ibidem, dosarele 545/1862, f. 216; 590/1863, f. 84. În 1865 el trecea examenul de licență în științele fizice și se întorcea de la Paris, cerînd ministrului să dispună rambursarea banilor cheltuiți „pentru obținerea gradului de licențiat și anume: o sută franci pentru examene și diplomă și patruzeci franci pentru înscriere”, precum și suma necesară drumului (Ibidem, dosar 728/1865, f. 584).

³⁵ Ibidem, Țara Românească, dosar 1799/1851, f. 991. El studia manufacturile de arme.

³⁶ Ibidem, dosar 1800/1851, f. 133 (anexa IV). Încă din 4 decembrie 1861 se hotărîse ca bursa pe care o avusese el să fie dată lui M. Mircea pentru a studia finanțele și economia politică. Acesta din urmă cerea — la 26 ianuarie 1862 — să se intervină să facă, dacă se poate, și practica la Ministerul Finanțelor din Franța (Ibidem, Moldova, dosar 299/1861, f. 2).

Scris
 Berlin in 28 Augustu
 1863. L. P.
 VICE-CONSUL
 G. NEGRUZZI
 24062
 101
 1863

Domnule Ministru

Se va autoriza D. Negruzzu
 a responde a la V. V. de
 de 285 fiorini ca la V. V. de
 patruzeci de mii de florini
 indata caruia studenților mei de drept
 am scris a se abțină aici în latină
 peptatului capia de pe diploma ca am
 raportat de doctor juris, regându-se
 se benevole a ordona bancherului lui
 Ministerului lui de a mi răspunde la
 = 285 florini în casa casei lui, urmează
 la abținerea studenților mei pentru
 continuarea în patrie, care promisi-
 du, indata voru am scris a se po-
 ne la dispozițiunea D. V. V.

Premisi, la rogu, Domnule Ministru
 expresivitatea profundului meu respect

Iacob Negruzzu
 doctor în drept
 Berlin. Kottbuser Str.

Lucia

Fig. 3 — Scrisoarea lui Iacob Negruzzu (1863).

Uneori apăreau greutăți neprevăzute în trimiterea sau primirea banilor dar pînă la urmă și acestea erau rezolvate prin intermediul și la intervenția celor în drept, cum e cazul bursierilor din Torino ³⁷.

Pentru anul 1863 documentele ne obligă să consemnăm un spor numeric al bursierilor români în străinătate ³⁸. La jumătatea anului respectiv apar separat încă 11 bursieri în medicină ³⁹ și tot atunci, printr-un decret domnesc, se acorda, pentru „însemnatele servicii aduse țării” de părintele său, junelui Ioan Cimpineanu o subvenție anuală de 200 de galbeni ⁴⁰.

În anul 1864 se plăteau burse pentru 70 de stipendiați ⁴¹, repartizați astfel: 53 în Franța, 5 în Italia și 12 în Austria, Prusia, Belgia și Germania, iar în cel următor valoarea totală a cheltuielilor destinate scopului respectiv atinge cifra de 359 163,30 lei ⁴². Între studenții anului 1865 se afla și Constantin Erbiceanu ⁴³.

Anul „abdicării” lui Alexandru Ioan Cuza prezintă o reducere simțitoare a numărului bursierilor români în universitățile europene ⁴⁴. Între materialele documentare din anul respectiv se află și o listă de 40 de foști elevi ai Școlii de medicină plecați în străinătate pentru obținerea „diplomei de doctorat” ⁴⁵.

Scăzut rămîne numărul lor și anul 1867 ⁴⁶. Acum însă crește numărul celor trimiși pentru obținerea titlului de doctor în medicină ⁴⁷. Școala națională de medicină și farmacie din România întocmea, în același an, chiar un Regulament de concurs pentru trimiterea tinerilor în facultățile de medicină din străinătate ⁴⁸. Tot din anul 1867 datează și scrisoarea lui Ioan Eliade Rădulescu prin care solicita un ajutor pentru ca fiul său Ioan să poată continua studiul matematicilor la Paris ⁴⁹.

³⁷ Ibidem, Țara Românească, dosar 1800/1851, f. 16 (anexa V).

³⁸ Ibidem, dosarele 588/1863, f. 458 și 485, 554 și 567 (în trimestrul al II-lea ei erau repartizați astfel: 52 la Paris, 3 la Metz, 4 la Torino, 2 la Genova, 2 la Florența, 2 la Bois-Bougy, 1 la Bruxelles, 5 la Liège, 1 la Gand, 2 la Gembloux, 2 la Leipzig, 4 la Berlin, 1 la Karlsruhe, 1 la München, 1 la Bonn, 2 la Aschoffenburg și 2 la Viena); 590/1863, f. 661 și 677; 531/1864, f. 160 și 183.

³⁹ Ibidem, dosar 590/1863, f. 665. De altfel încă în 1860 C. Davila propunea ca 6 medici, absolvenți ai Școlii naționale de medicină să fie trimiși ca bursieri în străinătate — 4 la Paris și 2 la Torino. (*Istoricul învățămîntului sanitar militar în România*, București, 1935, p. 69).

⁴⁰ Arh. St. Buc., Ministerul Instrucțiunii, dosar 589/1863, f. 822.

⁴¹ Ibidem, dosarele 531/1864, f. 264, 267, 901, 902, 1097, 1108; 533/1864, f. 4, 11.

⁴² Ibidem, dosarele 727/1865, f. 63, 88, 541, 544; 728/1865, f. 299, 396; 729/1865, f. 135.

⁴³ Ibidem, dosarele 729/1865, f. 406; 438/1866, f. 11, 659, (fig. 4); 378/1867, f. 9, 619; 531/1868, f. 170 (anexa VI), 395.

⁴⁴ Ibidem, dosarele 438/1866, f. 53, 72; 437/1866, f. 181, 613 (în trimestrul al IV-lea erau doar 27).

⁴⁵ Ibidem, dosar 437/1866, f. 738, 739. Ei erau grupați astfel: 16 la Paris, 13 la Torino, 5 la Montpellier, 5 la Neapole și 1 la Florența.

⁴⁶ Ibidem, dosarele 378/1867, f. 110, 497, 660; 379/1867, f. 152.

⁴⁷ Ibidem, dosar 379/1867, f. 339, 343. Lista, semnată de C. Davila, conține, repartizate pe centre, numele a 49 de candidați militari și 10 civili.

⁴⁸ Ibidem, dosar 531/1868, f. 32, 47.

⁴⁹ Ibidem, dosar 378/1867, f. 391. Atît pentru conținutul scrisorii cit și pentru frumusețea referatului de pe ea o redăm în întregime (anexa VII).

1866 / Anul III, Nr. 24, data 24

Atena

266

Domnule Ministre!

Cu respectului atenției Vă prezint spre observare a
 marcată pe lângă acest certificat, ce conform legilor sunt
 obligată a Vă supune anual, precum după conținutul Acade-
 ratului Universității Atenei, mi s-a elaborat, înscrisul,
 acordurilor speciale ce vor fi prezentate din partea Profesori-
 lor respectivi ai Facultății Teologice; demonstrei, atât pentru
 frecventare a cursurilor cât și pentru a se zelul din partea
 în curata anului curent subiectului — data care Vă voi informa
 din supra menționatului certificat. Totuși data cu încredință
 Vă rog, Domnule Ministre, a ordona locului conveniente de
 a-mi trimite stipendiul pentru luna curentă.

Primiți Vă rog Domnule Ministre din partea
 încredințarea distinsului respect și Vă conștient.

Constantin Erbiceanu

D. Sale Domnului Ministru de Jos
 Sclie. Culte și Instrucțiune Publică. recta Sclilor.

Fig. 4 — Scrisoarea lui Constantin Erbiceanu (1866).

Printre cei 20 de bursieri pentru care în ultimul trimestru al anului 1868 statul român plătea 932 de galbeni (11 052,22 lei)⁵⁰, se afla și viitorul filozof al istoriei A. D. Xenopol⁵¹.

În anii următori în documente se fac precizări privind durata (limitată sau nelimitată) și felul (stipendiu sau subvenție) retribuției respective⁵².

Până la războiul de independență, între bursierii statului român în țările străine se numărau și pictorul Sava Henția⁵³, matematicianul — viitor ministru al Instrucțiunii — Spiru C. Haret⁵⁴ și Grigore G. Tocilescu⁵⁵.

Trimiterea tinerilor în străinătate pentru completarea studiilor stârnea uneori neînțelegeri privind interpretarea legii. O asemenea neînțelegere a determinat pe August Treboniu Laurian „să-și depună”, la 10 februarie 1877, mandatul de membru al „juriului examinator al aspi-ranților” la stipendiul pentru filologia latină⁵⁶.

Din analiza întregului material cercetat rezultă multe constatări interesante. Iată câteva dintre ele: marea majoritate a tinerilor se îndreptau spre Paris⁵⁷, cei mai mulți dintre ei se dedicau studiului științelor juridice⁵⁸; unii își schimbau locul de studii sau specializarea în funcție

⁵⁰ Ibidem, dosar 532/1868, f. 661, 662.

⁵¹ Ibidem, dosar 531/1868, f. 308. Din scrisoarea adresată de tatăl său, D. Xenopol, directorul penitenciarului din Iași, principelui Carol aflăm că bursa acordată de Societatea literară din Iași tânărului Alexandru (primul născut dintre cei 7 copii ai săi) nu-i ajungea pentru a studia timp de 3 ani dreptul și literatura la Berlin (Ibidem, f. 306). Ca urmare, primește o subvenție anuală de 40 galbeni pentru aceeași perioadă de timp.

⁵² Ibidem, dosar 123/1870, f. 137.

⁵³ Ibidem, dosar 2295/1873, f. 178 (fig. 5), 325.

⁵⁴ Ibidem, dosarele 2295/1873 (anexa VIII); 2579/1874, f. 91, 220, 229 (fig. 6); 3163/1876, f. 259.

⁵⁵ Ibidem, dosarele 2837/1875, f. 75 (anexa IX), 156, 175, 178, 195; 3163/1876, f. 113.

⁵⁶ Ibidem, dosar 3532/1877, f. 55.

⁵⁷ Următorul tablou întocmit pe baza datelor extrase de noi din documentele cercetate ilustrează, credem, suficient afirmația:

Anul	Trimestrul I		Trimestrul II		Trimestrul III		Trimestrul IV	
	Total bursieri	la Paris	Total bursieri	la Paris	Total bursieri	la Paris	Total bursieri	la Paris
1862	44	?	43	29	41	?	?	46
1863	?	59	87	52	?	46	?	51
1864	70	53	?	53	?	53	?	36
1865	68	51	65	50	65	49	45	34
1866	49	39	44	34	36	30	27	26
1867	22	20	20	19	26	21	34	25

Faptul se explică „nu numai printr-o îndelungată tradiție întemeiată pe multiple afinități, dar și prin binevoitoarea atenție a oficialităților franceze...” (C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, Edit. științifică, București, 1966, p. 422).

⁵⁸ Profesorul C. C. Giurescu (*op. cit.*, p. 423) consideră că studiul dreptului „le permitea, după luarea licenței, să intre fie în barou, în magistratură sau administrație, fie în viața politică, fie în sfârșit în viața economică”.

2294 / 1857 178

La Conf. Sup.

8641-18 95

Domnule Ministru

Confirmă adresa: M^{te} cu N: 3003 C. la
 28 Martie 1872, prin care ați trimis o scrisoare
 acordând ca cheltuieli anuale sumă de 1500
 lei m^o, am onor a V^o alătură pe timp^o aceste
 la certificatul^o de la Belle Letre de Paris
 pe anulul acesta, amuncându-vă totuși ca ne-
 dată cu am^o primit a fi admisă la Epokla
 de Belle Letre de anulul acesta în Paris. —

Am^o curajoși în acellasi timp a V^o
 ruga Domnule ministru să faceți a mi^o tri-
 mite partea cuvenită a Turcu^o de la
 Hanuarian^o în coe. —

Recepați V^o rep^o Domnule ministru aspa-
 rându-vă profundului respectu ce V^o conștina.

S. Hentia

Domnule Săla

Domnule Ministru alii Cultelor^o și Instrucțiun^o
 Publice

Fig. 5 — Scrisoarea lui Sava Henția (1873).

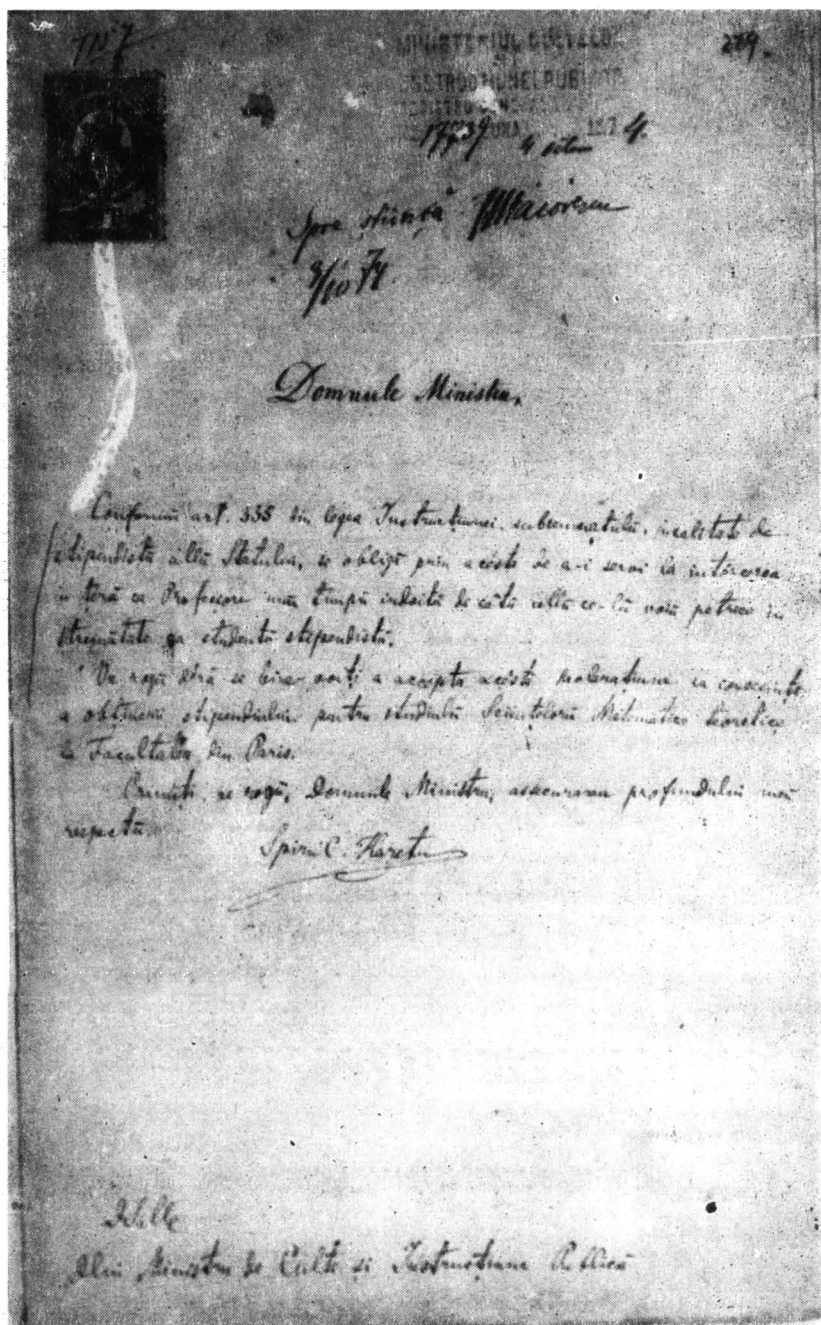

Fig. 6 — Scrisoarea lui Spiru Haret (1874).

de materiile studiate sau de profesorii care le predau⁵⁹; unii urmau și gimanziul, pe cînd alții își susțineau numai examenele de doctorat; necesitatea trecerii unui examen pentru obținerea bursei, precum și completarea unor angajamente scrise care-i obligau să lucreze unde ar fi nevoie un timp cel puțin egal cu cel pentru care au primit bursa; existența unor supraveghetori ai activității tinerilor trimiși la studii; atenția deosebită cu care însuși domnitorul Alexandru Ioan Cuza se ocupa de problema pregătirii specialiștilor necesari aplicării marilor reforme din epoca sa⁶⁰; aportul vestitelor universități europene⁶¹ la calificarea sau specializarea tinerilor intelectuali români și altele.

În perspectiva secolului care ne desparte de temeinicele începuturi din epoca lui Cuza Vodă putem aprecia că, prin activitatea lor ulterioară, mulți dintre bursierii acelor timpuri au arătat că au știut să prețuiască — cum îi îndemna chiar un contemporan⁶² — eforturile, sacrificiile și generozitatea, statului și poporului care i-a trimis la învățătură.

ANEXE

1

1861 februarie 13. Scrisoarea lui I. Maiorescu referitoare la studiile făcute de fiul său Titu, ca bursier de stat, la Paris și Berlin, precum și la plata diferenței de stipendiu pe anul 1861.

Să se caute dosarul a se vedea modul și condițiile trimerii acestui tînăr în străinătate.

primită la februarie 14

ss Indescifrabil

DOMNULE MINISTRU

Prin jurnalul Eforiei Instrucțiunii Publice la nr. 90 din septembrie 1859, între mai mulți juni români ce prin concurs s-au ales a se trimite pentru diverse specialități la universitățile străine, s-a trimis și fiul meu Titu la Paris pentru studiul literelor, cu stipendiu anual de # * 240, pe un termen de trei ani, cu obligațiunea de a lua în acest răstimp gradul de licențiat în litere.

Pe lângă continuarea studiului de drept ce începuse la Universitatea din Berlin, fiul meu s-a ocupat în Paris și cu specialitatea pentru care e destinat, și în 17 decembrie expirat a și luat gradul de licențiat în litere. Cu aceasta misiunea lui ar fi implinită; el însă s-a decis a face și doctoratul din litere și licența din drepturi.

Însemnătatea doctoratului în litere e foarte mare în Franța, și nu numai că nici un român n-are pînă acum acest grad, dar chiar și dintre alți străini sînt astăzi numai patru doctori în litere creați de Universitatea din Paris, precum se vede din catalogul actualilor doctori în litere.

⁵⁹ Așa au procedat: Titu Maiorescu, Leon Negruzzi, Nicolae Grigorescu, Constantin Erbicănu și alții.

⁶⁰ În această privință vezi și C.C. Giurescu, *op. cit.*, p. 424—425; A. D. Xenopol, *op. cit.* p. 97.

⁶¹ Iată lista localităților în care funcționau ele: Aschoffenburg, Atena, Berlin, Bois-Boug, Bonn, Bruxelles, Florența, Gand, Gembloux, Genova, Halle, Karlsruhe, Leipzig, Liège, Madrid, Metz, Montpellier, München, Neapole, Paris, Praga, Torino și Viena.

⁶² Lascaru Costinu, *Discurs ținut în prezența junimei române cu ocazia Anului Nou 1863*, Paris, 1863, p. 7.

* citește „galbeni”.

În conformitate cu determinațiunea sa, în 9 ianuarie fiul meu a și făcut un bun succes întru examen de licență în drepturi, în 5 aprilie ce vine va face ultimul examen de licență în drepturi. Într-aceea elaborează tezele atât pentru licența în drepturi cât și pentru doctoratul în litere pe care le va susține înaintea respectivelor facultăți parte în iulie parte mai târziu în toamnă, astfel încât cu finitul anului curent el se va întoarce în patrie, și stipendiul său pe 1862 va rămâne disponibil. Însă aceste examene dese, tipărirea tezelor și taxa diplomei reclamă de o dată spese ce nu corespund cu trimiterea stipendiului lui în rate trimestriale.

Drept aceea subscrisul vine a vă ruga domnule ministru, ca considerând motivele de mai sus, să binevoiți a face dispozițiune, ca să se răspundă fiului meu cele trei rate trimestriale ce mai are a primi pe curentul an 1861 în suma de galbeni 180 de o dată acum înainte ca să poată acoperi menționatele spese. Pentru cazul când fiul meu s-ar putea termina în decursul acestui an toate la câte se obligă mai sus, eu renunț la orice pretențiune de stipendiu ce i s-ar cuveni pe anul 1862, afară de cei 40 — trecuți în buget drept spesele drumului de întoarcere în patrie și care se răspunde la toți stipendiații guvernului.

Primiți, domnule ministru, expresiunea singularei mele considerațiuni.

Directorul,

ss. I. Maiorescu

1861, Februar 13.

Domnului Ministru secretar de stat la Departamentul Cultelor și Instrucțiunii Publice

Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Țara Românească, dosar 1799/1851, f. 672, orig.

2

1862 iunie 4. Scrisoarea lui C. Negruzzi privitoare la trimiterea burselor fiilor săi Leon și Iacob studenți la Viena și respectiv Berlin.

Se va comunica în copie D. Ministru din București pentru a regula cele ce ar crede de cuviință.

ss. Indescifrabil

Intrată nr. 1958. 4/6 1862.

DOMNUL DIRECTOR

Vă este cunoscut și chitanțele mele din dosar dovedesc că bursele fiilor mei Leon și Iacob, ce-și urmează studiile în Germania, le-am primit totdeauna eu părintele lor din casieria Onor. Minister al Cultelor.

Acum m-am informat că după o nouă dispozițiune urmează a se îndrepta banii pe fiecare trimestru în primirea stipendiaților de-a dreptul, și că s-ar fi și trimis trimestrul I parte la Halle și parte la Berlin.

Eu am scris domnului Ministru de Culte și Instrucțiuni publică că fiul meu Leon (stud. medec.) a fost la Halle numai un semestru de a urmat un curs de anatomie, și de un an acum practichează în clinica profesorului doctor Appolzer la Viena, locuind *Alservorstadt Schlüsselgasse 42; 3te stiege 1° stock no. 28*. Nu știu dar cui s-a adresat banii ce i s-a trimis pentru semestru I.

Cît pentru Iacob (stud. jur.), el este la Berlin în al 3-lea an a cursului de drept și locuiește *Ritterstrasse 50*.

Rugîndu-vă dar a informa despre aceasta pe Onor. Minister, Vă mai rog, domnule director, să mijlociți a se cere înapoi banii ce s-a trimis pentru trimestrul I și atât acela,

cît și acei pentru trimestrul II ce se finește cu luna curgătoare să mi se adreseze mie care ca părinte mă îngrijesc a-și primi ei regulat contingentul burselor lor la termene, chiar cînd Ministerul, din împrejurări neprevăzute, zăbovește cu răspunderea banilor.

Primiți Vă rog, Domnule Director, încredințarea osebitei mele considerațiuni.

ss. C. Negruzzi

1862, Juni 4.

Domnului Director al Ministerului de Culte și Instrucțiune publică pentru partea Moldovei.

Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Țara Românească, dosar 1800/1851, f. 192, orig.

3

1864 octombrie 8. Scrisoarea lui Th. Aman privitoare la un tablou copiat de Nicolae Grigorescu, la Paris, pentru Galeria națională.

8/20 8brie

Dir. Școalelor

Registratura
Ministerul Justiției
Secția Școale nr. 61707
Intrat la 8 oct. 1864

Să se comunice d-lui Aman nota de cheltuieli ce reclamă d. Grigorescu, cu rugămintea a opina despre ele, de sînt adeca proporționate și justificabile.

ss. Indescifrabil *

DOMNULE MINISTRU,

La adresa Domniei Voastre cu nr. 48424, am onoare a vă răspunde că tabloul copiat de Domnu Nicolae Grigorescu este lucrat cu destul merit și reaminte ** originalul ce cunosc de la Paris, și care cred că ar fi necesar Galeriei noastre ce are lipsă de bune copii.

Primiți, Domnule Ministru încredințarea prea osebitei mele considerațiuni.

ss. Th. Aman

On. Minister Justiției, Cultelor și Instrucțiunii Publice.

Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 532/1864, f. 217, orig.

* Ministru era Nicolae Crețulescu.

** reamintește.

4

1862 aprilie 29. Iași. Gr. Cobălcescu care și-a completat studiile de științe naturale la Paris cere să i se încredințeze catedra de Fiziologie și Geologie la Facultatea filozofică secția II din Iași sau un post corespunzător în București.

Se are în privire la regularea de Consiliul de Instrucțiune.

ss. B. Belu

DOMNULE MINISTRU

Guvernul a binevoit a mă trimite la Paris a completa studiile mele în științele naturale și a căpăta de la academia de acolo, titlurile necesare spre profesoratul de gradul superior. Acum, întors fiind în țară după ce mai întâi m-am achitat de misiunea ce avusei onoarea de a mi se încredința, prin căpătarea diplomului de licențiat în științele mai sumite * de la citata academie, diplom de pre care alăturez aici copie legalizată de către autoritățile competente din Iași; vin, Domnule Ministru, a exprima, printr-această de față, recunoștința mea guvernului, și a vă ruga să binevoiți a-mi încredința catedra de Fiziologie și Geologie la Facultatea filozofică secția II din Iași, sau în București un post corespunzător și conform specialităților la care aptitudinile mele cer a mă deda.

Primiți Domnule Ministru expresia deosebitei mele considerațiuni.

ss. G. Cobălcescu

Iași 29 Aprilie 1862.

Domniei Sale Domnului Ministru secretar de stat al Cultelor și al Instrucțiunii Publice, n Principatele Unite a României.

Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Țara Românească, dosar 1800/1851, f. 133, orig.

* sus-numite.

5

1862 martie 18. Paris. V. Alecsandri scrie ministrului Barbu Bellu să dispună trimiterea neîntârziată a subvențiilor studenților români din Torino.

Agence
du Principautés-Unis
à Paris

Paris, 18 Mars 1862

MONSIEUR LE MINISTRE

Dans le nombre des étudiants roumains qui font leurs études à l'étranger, il en est quatre au cinq qui ont été envoyés à Turin par l'ex-ministère de l'instruction publique de Moldavie. Or, par suite de circonstances qui j'ignore, ces malheureux jeunes gens semblent avoir été complètement oubliés depuis quelques mois, car ils m'écrivent souvent pour se plaindre de ne point recevoir l'argent de leur subvention. Il résulte pour eux, de ce retard fâcheux, une foule de difficultés, et principalement le danger de perdre leurs droits aux inscriptions de l'Université pour l'année courante.

Je viens donc, Monsieur, le Ministre, vous prier en leurs noms de vouloir bien prendre en sérieuse considération leur situation critique, et de donner l'ordre pour qu'il leur soit expédié immédiatement à Turin les sommes qui leur reviennent pour les deux premier trimestre de cette année, plus le 40 — de supplément accordé par l'ex ministère de Moldavie à chacun des étudiants, par son office du 31 Decembre 1861 — No. 13888.

Par cette mesure indispensable, Votre Excellence prévient les éventualités fâcheuses dont nos jeunes compatriotes se trouvent menacés et acquerra des titres à leur reconnaissance.

Je prie Votre Excellence d'agréer l'assurance de mon profond respect.

Le gerant de l'agence de Paris
ss. V. Alecsandri

Son Excellence

Monsieur Barbu Bellio

Ministre des Cultes et de l'Instruction publique des Principautés-Unis.

Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Țara Românească, dosar 1800/1851, f. 16, orig.

6

1868 ianuarie 5. Atena. C. Erbiceanu care a urmat trei ani cursurile facultății teologice din Atena cere permisiunea de a trece pentru 3 sau 4 luni la Paris să observe și să studieze și acolo „metodul teologic”.

Intrată nr. 327 din 23 ianuarie 1868

1868 Ianuar 5, Athena

Să i se trimită bani de întoarcere la Paris-
treizeci galbeni.

ss. Indescifrabil *

DOMNULE MINISTRU,

Terminându-mi, la 1 ianuarie 1868, cursul de trei ani, ce D. Voastră ați binevoit a-mi acorda în Universitatea de Athena, și depunând examenele necesari, Facultatea teologică de aici m-a onorat cu diploma de gradul eminent după cum Vă Veți informa la reîntoarcerea mea în țară. Convins dar de sacrificiile ce ați făcut spre perfectarea mea educare în studiul teologic, de datoria mea este acum mai întâi de toate a exprima profunda mea mulțumire atît D.Voastre cit și întregii Națiuni pentru cheltuielile ce pînă acum ați făcut cu mine, pătruns fiind și eu de vocea amatei țări ce pretinde cu dreptul pentru sacrificiile sale recompensa conformă!

Domnule Ministru, avînd necesitate de a trece în Paris din Athena pentru 3 sau 4 luni cel mult spre a observa și studia și acolo metoda teologică în Facultatea respectivă precum și a-mi procura și oarecare uvraje necesare în studiul meu, cu tot respectul Vă rog ca să binevoiți a-mi ceda aceasta, precum și a ordona spre a mi se trimite banii de reîntoarcere nu în Athena, de unde ies cel mult la 15 a curente, ci la Paris spre a mă putea reîntoarce în țară. Vă rog deci cu profund respect ca să binevoiți a-mi acorda cererea mea.

Primiți Vă rog, Domnule Ministru, încredințarea distinsului respect ce Vă conserv.

ss. C. Erbiceanu

Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 531/1868, f. 170 orig.

* Ministru era D. Gusti

7

1867 februarie 18. I. Eliade Rădulescu cere o bursă ca fiul său Ioan să poată continua studiul matematicilor „în aplicarea lor” pe care le urmează la Paris de doi ani și jumătate.

La Consiliul permanent
ss. Indescifrabil *

Înregistrată la nr. 703 din 18 februarie 1867

DOMNULE MINISTRU,

Registrele școalelor pot atesta despre învățătura și purtarea fiului meu Ioan în tot cursul claselor gimnaziale și în cîțiva ani de facultăți.

De doi ani și jumătate este trimis la Paris spre a continua acolo matematicile în aplicarea lor. Cu succes a intrat în școala centrală și mai are a continua vreo patru ani.

Mijloacele nu mă mai iartă a-l susține din cauza familiei numeroase și a vîrstei mele înaintate.

De se recunoaște că voi fi contribuit și eu cu ceva spre învățămîntul public în epoci mai grele și chinose, dacă o nație întreagă a primit a se folosi cu ceva din lecțiunile, veghe-rile, scrierile și sacrificiile mele de 47 de ani, Te rog atunci, Domnule Ministru, a binevoi să faci ca să vie rîndul și acestei națiuni spre a contribui cu o bursă pentru patru ani pentru învățătura fiului meu.

Binevolește, Domnule Ministru a primi încredințarea despre a mea stimă și înaltă considerație.

ss. I. Heliad R.

Domnului Ministru secretar de stat la departamentul Cultelor și Instrucțiunii Publice.

Referatul de pe margine are următorul conținut :

Considerind că bursă regulată nu se poate da fiind contra Legi ; considerind însă serviciile eminente aduse țării de acest bărbat și succesul cu care fiul petiționarului urmează studiile în Paris, Consiliul propune : a se acorda ca încurajare o sumă de galbeni una sută no. 100.

ss. Laurian

ss. S. Marcovici

ss. Aaron Florian

ss. I. Zalomit

Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 378/1867, f. 391, orig.

* Ministru era I. Strat

8

1873 noimebrie 9. Spiru C. Haret, absolvent al Facultății de Științe din București, cere o bursă anuală pentru completarea studiilor sale în străinătate.

primit 9 Noembre
La Consiliu

Înregistrată la nr. 19460 din 9 noiembrie 1873

ss. Indescifrabil *

DOMNULE MINISTRU

Subscrisul, student absolvent al Facultății de Științe din București, după cum atestă alăturatul certificat, având dorința a merge la una din facultățile străine pentru a-mi completa studiile în ramura științelor matematice, și neavând mijloace materiale pentru aceasta, vin eu respect a vă ruga ca din fondul destinat pentru trimiterea la studiu a tinerilor din Facultățile de Științe și Litere, să binevoiți a-mi acorda o bursă anuală, fiind gata a depune și concurs, dacă va fi necesitate.

Binevoiți, vă rog, Domnule Ministru a primi asigurarea profundului meu respect.

ss. Spiru C. Haret

Am primit certificatul îndărăt

ss. Haret

D-Sale

D-lui Ministru de Culte și Instrucțiune Publică

Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 2295/1873, f. 297, orig.

* Ministru era Cr. Tell.

9

1874 decembrie 31. Gr. G. Tocilescu, licențiat în drept la Facultatea juridică din București, cere o bursă pentru a-și putea completa studiile la Praga.

8943

Vezi deciziunea nr. 41 din 29 ianuarie 1875 Înregistrată la nr. 22873 din 31 decembrie 1874.
la dosar.

ss. Indescifrabil *

DOMNULE MINISTRU

Subsemnatul, fiind lipsit de mijloace pentru a-mi completa studiile literare la care m-am aplicat de mai mult timp, vă rog să binevoiți a-mi acorda o bursă pentru străinătate și anume la Praga unde voesc a urma cursul Facultății de Filozofie și Litere.

Vă pot asigura Domnule Ministru că nu voi lipsi a corespunde sacrificiilor ce guvernul ar face prin acordarea acestei burse, și că reîntors în țară, voi fi gata a aduce serviciile ce mi se vor cere.

Binevoiți vă rog Domnule Ministru a primi asigurarea despre înalta stimă ce vă păstrez.

Gr. G. Tocilescu

Licențiat în Drept de la facultatea juridică
din București

D-Sale

D-lui Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice.

Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 2837/1875, f. 75,
orig.

* Ministru era T. Maiorescu.

RÉSUMÉ

L'auteur nous fournit des informations des boursiers roumains partis pour faire leur instruction à l'étranger au cours des années 1820—1877, en utilisant un riche matériel bibliographique et surtout archivistique.

Il insiste spécialement sur la période de Couza, quand le nombre des boursiers envoyés par l'État roumain à l'étranger s'accroît.

De l'analyse des documents étudiés résulte les constatations suivantes : la grande majorité des stipendiaires se dirigeaient vers Paris ; la plupart s'adonnait à l'étude du droit ; les uns changeaient le lieu d'étude d'après les professeurs ou les disciplines exposés par ceux-ci ; l'existence d'un surveillant qui s'intéresse de près à l'activité des boursiers ; l'obligation de passer un examen pour obtenir la bourse ; l'attention particulière que le prince régnant Alexandre I. Couza montre à leur formation intellectuelle pour qu'ils puissent être des gens capables à comprendre et à appliquer ses réformes et l'apport substantiel des universités européenne à la formation scientifique et littéraire des étudiants roumains. L'auteur précise que par leur activité ultérieure, beaucoup de boursiers de cette époque ont su apprécier les efforts, les sacrifices et la générosité de l'Etat et du peuple roumain en les envoyant faire leur instruction à l'étranger.

DATE PRIVIND ȚĂRÂNIMEA EMBATICARĂ ÎNTRE ANII 1864—1921 ÎN FONDURI ALE ARHIVELOR STATULUI BUCUREȘTI

P. CÎNCEA

În cursul evului mediu, inclusiv perioada de destrămare a acestei formațiuni social-economice, emfiteoza avea o frecventă aplicare în țările române. Pe baza relațiilor emfiteotice cu o parte a țărănimii, statul, bisericele, mănăstirile, stabilimentele publice de binefacere și moșierii particulari defrișau și apoi cultivau unele dintre terenurile care le aparțineau; plantațiile de vii și pomi fructiferi erau cultivate îndeosebi prin acordarea pământului de către proprietari, cultivatorilor ca embaticari¹.

În perioada destrămării feudalismului relațiile emfiteotice erau reglementate pe baza codurilor Calimach și Caragea². Fondul relațiilor emfiteotice era bazat pe admiterea principiului diviziunii proprietății în proprietate a substanței (care aparținea moșierului, public sau particular, laic sau cleric) și proprietate a folosinței (care aparținea embaticarului). Drepturile embaticarului erau acelea de a îmbunătăți fondul funciar, prin construcții sau sădiri, și de a le transmite, prin donație, vânzare, moștenire, zestre. El avea însă unele obligații, în primul rând, aceea de a respecta dreptul de preemțiune (protimisis) al proprietarului, drept pe care, dacă proprietarul nu și-l exercita, în timp de două luni, embaticarul putea totuși transmite drepturile sale emfiteotice, prin posibilitățile sus menționate, numai dacă avea însă avizul favorabil al organelor judiciare. De asemenea embaticarul avea obligația de a plăti bezmenul, de a nu altera sau diminua valoarea fondului funciar, de a plăti impozitele. Drepturile emfiteotice ale embaticarului puteau fi suprimate prin nerespectarea de către el a acestor obligații, prin înțelegerea ambelor părți, prin renunțarea embaticarului, prin decesul lui fără săcesori legitimi sau prin exproprieri pentru cauze de utilitate publică. În aceste cazuri, embaticarul putea fi însă deposedat de drepturile sale, nu prin voința proprietarului ci printr-o sentință judiciară, care să confirme existența uneia dintre situațiile enumerate mai sus³.

¹ G. Tocilescu, *Etude historique et juridique sur l'emphytéose*, Paris, 1883, p. 391—426.

² Reproducem câteva dintre prevederile acestor coduri, fiindcă și în perioada prezentată aici, tot pe baza lor era reglementată situația juridică a embaticarilor.

³ G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 427—451.

Pentru perioada de care ne ocupăm aici, țăranii embaticari și cei ce plăteau otașniță (sau otaștină) aveau din punct de vedere juridic-social, o situație identică, numai că embaticul se plătea în bani, iar otaștina în natură. Trecerea de la otaștină la embatic era frecventă, fără nici o schimbare în situația juridică, socială, economică a țăranului respectiv ⁴.

Dealtminteri, chiar pentru evul mediu, îndeosebi pentru epoca destrămării sale, se remarcă faptul că deosebirea între otaștină și embatic era, în primul rând, de natură etimologică, ceea ce reflecta și apariția lor diferită în timp: otaștina a apărut mai devreme, iar cuvîntul e de origină slavă, embaticul mai târziu, expresia fiind de origină greacă.

Amîndouă erau locațiuni ereditare, iar trecerea de la prima la a doua era creată îndeosebi de faptul că, din primele decenii ale secolului XIX, începînd să se anunțe forme social-economice capitaliste, proprietarii preferau dării în natură, plata în bani.

În cuprinsul documentelor folosite aici, deseori cei doi termeni se confundă, se contopesc, utilizîndu-se pentru aceleași situații și persoane atît expresia embatic cît și otașniță, atît termenul de embaticar cît și de țăran care plătea otașniță, numit uneori otașnicer ⁵.

În cadrul activității juridice referitoare la embatic și otașniță se stabilea însă deosebirea între aceste locațiuni ereditare și închirierea modernă ⁶.

Am preferat utilizarea termenului embaticari, în titlul lucrării, deși ea se referă și la țăranii care plăteau otașniță, nu numai fiindcă cei doi termeni se confundă în conținut, ci și pentru că primul apare mai frecvent în documente ⁷.

Vechea și noua istoriografie și-au axat preocupările îndeosebi pe cercetarea și expunerea situației țăranimii clăcașe, împrorietărite în 1864; chestiunea embaticarilor a fost tratată din punct de vedere juridic ⁸, dar situația lor nu a fost cercetată sub aspect social-economic. Existența acestui bogat material documentar în fondul Ministerului Agriculturii și Domeniilor dă posibilitatea suprimării acestei lacune istoriografice; o parțială încercare în acest sens este lucrarea de față.

Menționăm faptul că documente cu același conținut de idei sînt cuprinse în partea structurală „Embaticuri individuale” din același fond care conține relatări asupra a numeroase cazuri individuale de răscumpărare a embaticurilor. Am preferat aici folosirea documentelor din „Embaticuri generale”, deoarece ele cuprind îndeosebi relatări de situații și cereri colective ale embaticarilor, ceea ce dă o mai complexă imagine asupra situației lor și a modului desfășurării procesului de răscumpărare a embaticurilor.

⁴ Andrei Rădulescu, *Chestiuni privilegiate la embatic și otașniță*, București, 1911, p. 8, 10, 13—14. Idem, *Studii de drept civil*, vol. I, București, 1915, p. 203.

⁵ Arh. St. Buc., fond Ministerul Agriculturii și Domeniilor (în continuare Embaticuri), Embaticuri generale, dosarele 302/1868, f. 73, 272/1868, f. 112, 1071/1882, f. 47; 1072/1882, f. 54, 113.

⁶ „Buletinul Curții de Casație”, vol. XXXVIII/1899, partea I, p. 359.

⁷ Termenul „otașniceri” este folosit mai rar, uneori împreună cu celălalt „embaticari” (Arh. St. Buc., Embaticuri, dosar 290/1868, f. 43).

⁸ G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 391—451; D. Alexandrescu, *Droit ancien et moderne de la Roumanie*, Paris—Bucarest, 1898, p. 139, 227; Andrei Rădulescu, *Chestiuni privilegiate la embatic și otaștină*, București, 1911; Idem, *Studii de drept civil*, vol. I, București, 1915, p. 201—224.

I. LEGISLAȚIA REFERITOARE LA RĂSCUMPĂRAREA EMBATICURILOR

În încercările lor de soluționare a problemei agrare, Al. I. Cuza și colaboratorii săi au ținut seama de existența a două categorii sociale țărănești distincte, clăcașii și embaticarii, emițind legi speciale pentru emanciparea fiecăreia dintre aceste categorii.

În timp ce forțele politice conservatoare reacționare, din anii domniei lui Al. I. Cuza, sperînd să mențină întregul teritoriu rural în proprietatea moșierimii, propuneau, în cadrul dezbaterilor diferitelor proiecte de legi rurale, extinderea sistemului de posedare a pămîntului, de către țărani, pe bază de obligații emfiteotice, față de proprietari (bezmen, embatic)⁹, legiuitorii progresiști ai epocii pregăteau, paralel cu emanciparea clăcașilor și pe aceea a embaticarilor.

Pînă în 1864, legislația privitoare la embaticuri, pe baza căreia era reglementată situația juridică a embaticarilor, erau codurile Calimah și Caragea, fiind încă în vigoare legea din 1843 pentru Țara Românească și Sobornicescul hrisov din 1785 pentru Moldova, prin care li se interzicea egumenilor să mai dea locuri mănăstirești cu embatic sau bezmen.

În iulie 1864, după secularizarea averilor mănăstirești, ministrul justiției dă un ordin circular către toți președinții tribunalelor civile din țară, pe care îi informa că „pentru reglementarea tuturor locurilor cu embatic, prin cercetarea și verificarea actelor în baza cărora se posedă ... d-l Ministru al Cultelor ... a numit o comisiune care a și început lucrările”¹⁰.

Ministerul Justiției recomanda președinților de tribunale această cerere, invitîndu-i să se conformeze.

La aceeași dată, într-un raport către domnitor, ministrul finanțelor, sugera, între alte necesități legislative, emiterea unui „Proiect de lege pentru vinzarea locurilor înfundate și ... capitalizarea embaticurilor”¹¹.

Deși, după locul de emitere a sugestiei și după intitularea proiectului, prevederile și eventuala lui aplicare practică ulterioară aveau să aibă un scop îndeosebi financiar, conținutul social al unei atari legislații nu întîrziea să se contureze.

Correspondența din aprilie—august 1864, între Ministerul Cultelor — de care aparținuseră embaticurile mănăstirești pînă în 1863 cînd, prin secularizare, intraseră în domeniile statului — și Ministerul de Finanțe, cuprinde prevederi organizatorice, pentru constatarea și înregistrarea embaticurilor, și reflectă dificultățile împlinite în cadrul acestei acțiuni.

Ministerul Finanțelor comunica, în aprilie 1864, Ministerului Cultelor că „numărul embaticurilor mănăstirești este foarte enorm”, încît era dificilă primirea taxelor de embatic, cu atît mai mult cu cît „unii se prezintă cu acte străine, însușindu-și dinșii numele ce poartă acele acte, alții cu acte așa de vechi, încît nici nu se pot descifra, alții cu acte falsificate...”¹².

⁹ N. Adăniloae, D. Berindei, *Reforma agrară din 1864*, București, 1967, p. 89. 93, 125, 134, 146, 148, 150, 152, 157; Uneori țăranilor le era contestat pînă și dreptul emfiteotic de posedare a pămîntului.

¹⁰ „Monitorul Oficial” nr. 148 din 6/18 iulie 1864, p. 660.

¹¹ Ibidem, nr. 154 din 13/25 iulie 1864, p. 691.

¹² Arh. St. Buc., fond Embaticuri, dosar 102/1864, f. 3.

În iunie 1864, Ministerul Finanțelor lua măsuri organizatorice de constatare, înregistrare și control a embaticurilor, fixînd de asemenea obligațiile embaticurilor¹³.

Pe de altă parte se menționa că embaticarii s-au îngrămădit la comisiune cu cereri sgomotoase¹⁴.

În aceste dificile condiții, după promulgarea, în august 1864, a legii rurale, care preciza că, la împrumut, să nu se dea clăcașilor locurile cu embatic, era emisă, în noiembrie același an, legea asupra vînzării unor bunuri ale statului și răscumpărării embaticurilor.

Textul acestei legi prevedea că în „toate locurile statului date cu emfiteosis (embatic), embaticarii au drept a le răscumpăra prin capitalizarea embaticului anual pe timp de treizeci de ani”. Lista embaticurilor urma să fie formată de un membru al consiliului districtului, de președintele tribunalului și primarul comunei, unde erau situate terenurile embaticurilor. Formarea listei nu împiedica însă răscumpărarea individuală a embaticurilor, la cererea respectivilor embaticari¹⁵.

Regulamentul anexat legii, în anul următor, stabilea că lista embaticurilor trebuia să cuprindă: numele și domiciliul posesorului, localitatea unde se află embaticul, întinderea locului, suma anuală ce plătea ca embatic, epoca de cînd posedă locul cu embatic și „actele ce posedă despre constituirea aceluia embatic”. După întocmirea acestor liste Ministerul Finanțelor urma să fixeze epoca cînd se putea face răscumpărarea embaticurilor, cererile individuale trebuind să fie adresate la Ministerul de Finanțe pentru județul Ilfov și la casierii generale pentru celelalte județe. Actele din județe erau ulterior trimise tot Ministerului care le examina, fixa suma răscumpărării și, după achitarea ei de către embaticari, elibera actul de răscumpărare¹⁶.

Legea de răscumpărare, din 1864, nu a avut efecte imediate de mari proporții, probabil din cauza faptului că suma de răscumpărare, realizată prin capitalizarea embaticului pe treizeci de ani, nu era ușor de realizat.

Pe același principiu ca legea din noiembrie 1864 erau bazate legile pentru răscumpărarea embaticurilor din anii și deceniile următoare, cu oarecare modificări în privința sumei de răscumpărare și cu unele completări de procedură. Asemenea legi au fost emise în anii 1866, 1868 (cînd în afara unei legi cu prevederi generale ca cele de mai sus, era emisă și o alta „pentru eliberarea fără despăgubire a locurilor cu embatic pe proprietățile statului în județul Iași și a locuitorilor de naționalitate română din acea comună”), 1870 (legea pentru răscumpărarea embaticurilor Eforiei spitalelor civile) 1873, 1881, 1884, 1888, 1889, 1893, 1896, 1899, 1902, 1906, 1908¹⁷.

Cu toată repetarea unor părți și modificarea unor articole din acele legi succesive, se mențineau neclarități în textele lor.

¹³ Ibidem, f. 9, 13.

¹⁴ Ibidem, f. 25.

¹⁵ C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. II, București, f.a., p. 121.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Prevederile legislative pentru răscumpărarea embaticurilor erau anexate legilor de vînzare a bunurilor statului.

Nu numai în deceniile 7—9 al secolului al XIX-lea dar și în primii ani ai secolului al XX-lea, deci în al patrulea deceniu de la promulgarea și începutul aplicării primelor legi pentru răscumpărarea embaticurilor, se sesizau neclarități în textul acestor legi, astfel aplicate timp îndelungat ¹⁸.

Situația juridică generală a embaticurilor era reglementată pe baza unei prevederi a codului civil din 1865 — art. 1415 — care stabilea ca pe viitor să nu mai fie permisă constituirea unor noi embaticuri, iar cele existente, la acea dată, să fie menținute și reglementate pe baza legilor sub care au fost create. Presa juridică din ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea și primele două decenii ale celui următor dovedește că toate problemele juridice ale embaticarilor erau reglementate pe baza codurilor Ipsilanti, Calimach și Caragea și a hotărârii sus menționate din anul 1843 ¹⁹. În soluționarea acestor probleme juridice, dificultățile proveneau din necesitatea de a supune aspecte de viață social-economică modernă, sau în curs de modernizare, prevederilor unei legislații perimate, de tip medieval.

Desființarea oficială, de drept, a embaticurilor s-a prevăzut prin legea agrară din 1921, dar de fapt ele au continuat uneori să existe, după cum vom vedea mai jos.

II. SITUAȚIA SOCIAL-ECONOMICĂ A ȚĂRANILOR EMBATICARI CREATĂ DE RAPORTURILE LOR CU PROPRIETARIII ȘI ARENDAȘII

Stabilirea proporției țăranilor embaticari, în ansamblul țăranimii, nu este realizabilă pe baza documentelor din fondul arhivistic sus-menționat (răscumpărările individuale și colective continui creind o permanentă mișcare dinspre această parte socială spre țărânimea proprietară a terenului) dar este posibilă observarea faptului că numărul lor era apreciabil în unele sate ale țării.

Un indiciu numeric, deși ipotetic și incomplet, ne este dat de „Tabloul alfabetice de moșiile mănăstirești date cu embatic” datind din 1865, cînd aceste moșii deveniseră domenii ale statului. Deși sînt înscrise numai moșiile cu litera A, în număr de opt, și cele cu litera B, în număr de douăzeci și șapte ²⁰, iar restul tabloului lipsește, existența a treizeci și cinci de moșii cu embatic de la primele litere ale alfabetului sugerează faptul că era apreciabil numărul total al acestor moșii.

Cereri colective de răscumpărare, semnate de treizeci-patruzei țărani embaticari, locuitori ai aceluiași sat, erau frecvente, dar uneori acest număr era mult depășit. De pildă, în 1865, în comuna Amărăștii de Jos, districtul Romanăți, erau 136 țărani embaticari, în 1882 tabloul embaticarilor de pe moșia Dărăști—Pislari, județul Vlașca, cuprindea 472 persoane, iar în anii 1884—1916 erau între 90 și 1000 embaticari în : comuna Bistrița, județul Mehedinți, satul Dienci, județul Olt, comuna Frasinul, județul Vlașca, moșia Golești-Badi, județul Mușcel, comuna

¹⁸ Arh. St. Buc., Embaticuri, dosarele 272/1868, f. 72, 663/1882, f. 37.

¹⁹ *Buletinul Curții de Casație*, vol. IV/1865, p. 16; vol. VI/1867, p. 27, 271; vol. XX/1881, p. 76; vol. XLI/1903, p. 1215; vol. LI/1912, Partea I, p. 254; vol. LIII/1914, p. 515; vol. LV/1916—1917, p. 205—206; *Dreptul*, nr. 75/1873, p. 1; nr. 19/1875, p. 145.

²⁰ Arh. St. Buc., fond Bunuri publice, Miscelanea, dosar 407/1865.

Ploștina, județul Mehedinți²¹, moșia Drăgășani — trupul Prundari. de unde în anul 1916 se raporta că „din cei 1007 posesori au răscumpărat 900, și au mai rămas 107”²².

Un indiciu numeric mai general, aproximativ, ni-l dă partea structurală „Embaticuri individuale” care, după cum arată denumirea, cuprinde dosare de răscumpărare individuale ale terenurilor supuse regimului relațiilor emfiteotice. Imensa majoritate a acestor răscumpărări o formează cele din mediul rural.

Pină la 1884, inclusiv, lipsesc dosarele de răscumpărare individuale ale acestui fond, care începe cu anul 1885. Între 1885—1903 au fost cca. 20 000 răscumpărări; dosarele din anii 1904—1907 lipsesc, cu o redusă și limitată completare de cca. 30 cazuri. Între 1908—1920 s-au făcut cca. 12 000 răscumpărări. Totalul de cca 32 000 — chiar dacă unele, repetăm, foarte puține, comparativ, erau urbane — avînd în vedere lipsa dosarelor din anii 1865—1884 și 1904—1907, și faptul că acest material documentar se referă numai la țărani embaticari și otașnici de pe moșiile statului, dovedește că numărul familiilor țărănești din această categorie socială era de ordinul zecilor de mii.

Pe moșiile particulare erau de asemenea numeroși embaticari, despre a căror situație vom da date mai jos, dar proporția lor numerică, fie și aproximativă, nu poate fi stabilită, din lipsa unor documente edificatoare, încît rămînem, în general, la dovada sus-menționată a existenței unor zeci de mii de familii țărănești embaticare, în primele decenii ale perioadei prezentate aci.

Pămîntul posedat de embaticari, neapartînîndu-le în deplină proprietate, relațiile cu proprietarul terenului erau un factor esențial al situației social-economice a embaticarilor. În privința acestor relații, este de remarcant faptul că de la începutul deceniului șapte al secolului trecut, același teren embaticar putea avea succesiv trei proprietari: mănăstirea înainte de 1863, data secularizării, statul după această dată și un proprietar particular care putea obține respectiva moșie, pe care era embaticul, prin vînzarea domeniilor statului. Succedarea acestor trei proprietari, cu atitudini diferite față de embaticuri, le creia acestora o situație precară, însoțită de dificultăți.

Mănăstirea, ca proprietară, era personificată în relațiile cu embaticarul, prin egumen, accesibil embaticarului pentru un contact direct și imediat în cazul apariției unor necesități sau dificultăți în relațiile proprietar-embaticar. Pentru același embaticar, statul, ca proprietar, era un complex de autorități greu accesibile și, de cele mai multe ori, depărtate de localitatea unde era embaticul.

În relațiile statului — ca proprietar — cu embaticarii, au fost menționate mai sus procese create de neclara redactare a unor paragrafe din legile de răscumpărare, diferit interpretate de părțile în conflict juridic.

Altă cauză a proceselor dintre stat și embaticari era neplata embaticului. În anii pregătirii legii rurale și după promulgarea ei, unii dintre țărani embaticari, necunoscători ai conținutului legii, credeau că preve-

²¹ Ibidem, Embaticuri, dosarele 143/1865, f. 10, 663/1882, f. 146, 718/1882, f. 64, 745/1882, f. 3, 1020/1882, f. 28—47, 154 și urm., 1322/1884, f. 95 și urm. 1730/1887, f. 1, 172.

²² Ibidem, 1074/1882, f. 86.

derile acestea se referă și la ei, că au drept la improprietărire, deci nu plăteau embaticul, ceea ce avea ca urmare procesul cu statul proprietar și uneori deposedarea embaticarului. Fenomenul era frecvent nu numai în jurul anului 1864, și cîțiva ani după această dată²³, ci și în primele decenii ale secolului al XX-lea²⁴. Procedeele autorităților, în cazul cînd embaticarul era vădit nedreptățit prin deposedare, erau uneori de asemenea natură ca să nu constituie stimulente pentru alți embaticari la neplata embaticului. De pildă, în anul 1909, într-un proces al statului cu un embaticar, acesta din urmă are cîștig de cauză dat de autoritățile judiciare. Ministerul Domeniilor — prin șeful Serviciului Fonciar — sugerează intentarea unei contestații dar însuși avocatul statului arată că „contestația este inadmisibilă”. Totuși șeful Serviciului Fonciar insistă, cu asemenea argumente, în răspunsul său la raportul avocatului statului „...dacă n-am opune nimic hotărîrii de a se anula actele de urmărire, dresate în contra-i, ar fi să convenim la creerea unui precedent periculos pentru stat. După ce contestația se va respinge definitiv, vom vedea cum vom tranșa afacerea în mod echitabil”²⁵. Ne imaginăm ce sîcîitoare și păgubitoare era pentru embaticar o asemenea acțiune, deși dreptatea era de partea lui, fapt recunoscut, în fond, de oponent.

Am amintit mai sus, printre drepturile embaticarilor, pe acela de a transmite embaticul prin vînzare, moștenire, zestre, drept care se menținea și în perioada prezentată aci²⁶. Dintre aceste modalități de transmitere, vînzările terenurilor cu embatic erau îndeosebi dificile, deoarece statul ca proprietar avea dreptul de protimis (prin cumpărător); numai cînd el renunța la acest drept, renunțare care se comunica deseori cu mari întîrzieri, se putea efectua vînzarea. În asemenea cazuri, petiții de acest gen erau adresate Ministerului de Finanțe: „Sînt aproape trei ani de cînd am vîndut trei pogoane de vie, de pe valea Izvorani, districtul Mușcel ... și pînă acum nu s-a mai legalizat zapisul de către onor Tribunal din cauză că această vie, fiind cu embaticu trebuie să aibă ordinul dvs...”²⁷ sau președintelui tribunalului: „Nu înțelegem cum această onor judecătorie tolerează Ministerului de culte sau de finanțe atîtea nemărginite străgîniri și prelungiri și chiar pagube ce ne fac... Ministerul ce ține persoana fostelor mănăstiri să răspundă categoric de răscumpără sau nu...”²⁸.

Alteori vînzarea era autorizată, fără o deplină verificare a actelor, cu mențiunea că eventualele dificultăți, ce se vor ivi în posibila contestare a embaticului, privesc pe cumpărător²⁹.

Ca embaticari pe proprietățile statului, țărani aveau multe dificultăți cu arendașii acestor domenii.

În 1865, arendașul moșiei Poiana-Mărului reclama Ministerului de Finanțe că este păgubit prin faptul că pe moșie „sînt ... embaticari pe care ei (statul ca proprietar și arendașul) trebuie să-i respecteze”.

²³ Ibidem, fond Ministerul de Interne, dosar 3518/1863, f. 1—4; Embaticuri, dosarele 139/1865, f. 39, 149/1865, f. 9, 177/1866, f. 176, 278, 272/1868, f. 20.

²⁴ Ibidem, Embaticuri, dosarele 648/1882, f. 1—160, 1071—1882, f. 1—180, 1072/1882, f. 100.

²⁵ Ibidem, dosar 648/1882, f. 9—10.

²⁶ Ibidem, dosar 651/1882, f. 1, 5, 404, 407, 524, 541.

²⁷ Ibidem, dosar 129/1865, f. 102.

²⁸ Ibidem, f. 57.

²⁹ Ibidem, f. 191.

Arendașul contesta dreptul de embaticar al unui locuitor și încearcă să-i desființeze embaticul. Instanțele judiciare în fața cărora ajunge, în cele din urmă, acest conflict, dau dreptate embaticarului, ceea ce dovedește intenția abuzivă a arendașului ³⁰.

În același an, un embaticar de pe fostele posesiuni ale mănăstirii Tismana, comuna Racotî, plaiul Vâlcanu, arată ministrului cultelor și instrucțiunii că „a avut din strămoși un loc cu embatic” și că arendașul îl obligă să plătească o taxă de embatic mai mare decât se stipula în vechiul act de posesiune ³¹.

Încercările de posedare a embaticurilor de către arendași, majorarea embaticului, refuzul embaticarilor de a-l achita și apeluri ale arendașilor la sprijinul autorităților spre a-i sili pe țărani să achite embaticul erau frecvente în anii următori ³².

Posesoarea unui loc cu fin și pruni de pe moșia Vreșnița, județul Mehedinți (loc în curs de răscumpărare) reclama că arendașul i-a ridicat finul și fructele ³³.

În anul 1904, embaticarii din comuna Măgurele, județul Teleorman, reclamau că arendașul le pretinde embatic 60 lei la hectar, „sumă exagerată”. Ca urmare a acestei prime reclamații, autoritățile centrale și prefectura apărau dreptul embaticarilor, dar arendașul își continuă abuzurile pînă cînd d-l prefect de Teleorman a trimis la vii unde ne găseam, culegînd produsele noastre pe d-l Primar al comunei Măgurele, cu jandarmi rurali și numai prin amenințarea armelor a respins cordoanele și oamenii arendașului, care ne forțau a ne lua 60 lei de ha...” ³⁴.

Pe moșia Aurești din județul Vilcea, în anul 1912, arendașul ocupa abuziv terenul unui embaticar pentru a face pășune ³⁵.

Consecințele acestor abuzuri și a taxelor mari de embatic erau frecvențele părăsiri ale terenurilor de către țărani embaticari ³⁶, deși aveau pe ele sădiri, și încercările de urgentare a procesului de răscumpărare a embaticurilor ³⁷, deși suma de răscumpărare depășea deseori posibilitățile celor în cauză.

Embaticarii de pe moșii particulare, ca și cei de pe domeniile statului, manifestau în ajurul anului 1864 aceeași tendință de a se elibera de obligațiile emfiteotice, dată fiind emanciparea de clacă a restului țărănimii. Fenomenul este reflectat, de pildă, într-un anunț dat în septembrie 1864 prin Monitorul Oficial, de H. Teodorachi, proprietarul moșiei Bănești, județul Vlașca, anunț în cuprinsul căruia se menționa că „nici unul” dintre embaticari nu prezentase actele și nu depusese taxa embaticului ³⁸.

Țăranii înțelegeau eliberarea de obligațiile emfiteotice, prin răscumpărarea embaticului și deținerea pămîntului în deplină proprietate. Unii

³⁰ Ibidem, dosar 159/1865, f. 6, 7, 43.

³¹ Ibidem, dosar 141/1865, f. 8, 29.

³² Ibidem, dosarele 142/1865, f. 6, 141/1865, f. 29, 37 (date din 1866 și 1867), 177/1866, f. 176, 279, 403, 290/1868, f. 109–110, 1064/1882, f. 9 (date din 1902).

³³ Ibidem, dosar 1228/1883, f. 34.

³⁴ Ibidem, dosar 681/1883, f. 121, 163.

³⁵ Ibidem, dosar 1077/1882, f. 213.

³⁶ Ibidem, dosarele 177/1866, f. 177, 278, 1077/1882, f. 130 (document din anul 1906), 1322/1884, f. 95 și urm., 1326/1884, f. 16, 27, 30, 132, 140, 143, 157, 180 (documente referitoare la anii 1897–1900).

³⁷ Ibidem, dosar 1072/1882, f. 113 (document referitor la anul 1908).

³⁸ „Monitorul Oficial” nr. 207 din 17/29 septembrie 1864, p. 934.

dintre proprietari contestau însă embaticul, cu dreptul de răscumpărare a lui și încercau anularea acestora și transformarea embaticarilor în simpli mici arendași ³⁹.

În afara embaticurilor existente pe moșiile particulare din 1864, pe măsura vânzării moșiilor statului, unii dintre foștii embaticari ai statului, aveau aceleași obligații emfiteotice față de particularii, cumpărători ai respectivelor moșii.

Proprietarii, cumpărători ai moșiilor statului, manifestau de asemenea încercări de depozitare a embaticarilor, de pământul posedat ⁴⁰ și de frinare a procesului de răscumpărare a embaticurilor.

În diferite ședințe ale comitetului central pentru vânzarea bunurilor statului se hotăra și se dădea dispoziții pentru estimarea și vânzarea moșiilor, împreună cu locurile ce se aflau pe ele, date cu embatic sau otașniță ⁴¹, așadar mulți dintre embaticarii statului, deveneau, prin vânzarea moșiilor, embaticari ai particularilor.

Unele prevederi legislative ar fi putut înlesni, în absența opoziției moșierilor, răscumpărarea embaticurilor de pe moșiile particulare. Astfel în anul 1882, optzeci și patru de țărani embaticari din comuna Dărăști-Pîslari cereau îndrumări autorităților asupra modului răscumpărării embaticurilor, deoarece moșia pe care erau situați, fostă a statului, fusese vîndută lui C. I. Bolintineanu, împreună cu viile cu embatic și otașniță. Li se răspundea embaticarilor că „...statul nu le mai poate acorda răscumpărarea ce au cerut și prin urmare n-au decît să se adreseze cu asemenea cerere către noul proprietar, care după art. 68 din legea pentru înstrăinarea bunurilor statului și răscumpărarea embaticurilor * este obligat a le admite răscumpărarea, în condițiile acestei legi” ⁴².

Proprietarii nu erau însă întotdeauna dispuși să se conformeze acestei prevederi legislative, căutînd interpretări, pretexte pentru a o eluda, pe baza „dreptului de proprietate”. Astfel în anul 1869, într-o cerere adresată președintelui tribunatului Mușcel, G. Papadopol, cumpărătorul moșiei statului Ciocănești, județul Mușcel, făcea apel la acele articole ale legii de vânzare a bunurilor statului, care prevedeau că embaticurile ce nu se pot răscumpăra intră în proprietatea statului. Noul proprietar al moșiei afirma că a găsit pe teritoriul ei „nereguli” de care nu s-au făcut înștiințări cu prilejul licitației. Deoarece autoritățile aprobau răscumpărarea embaticurilor, proprietarul cerea : „Vă rog, d-le președinte, ca să citați în judecată pe stat, prin d-l Ministru de finanțe ... ca să fiu legalmente satisfăcut ...” ⁴³.

Așadar, în acest caz, autoritățile sprijineau răscumpărarea embaticurilor, iar proprietarul frîna acțiunea cu scopul depozitării embaticurilor de teren.

³⁹ Petru Opran, *Observațiuni asupra circulației și măsurilor întreprinse de minister în privința viilor*, București, 1879, p. 13–22. „Lumea nouă”, din 15 august 1895.

⁴⁰ Arh. St. Buc., Embaticuri, dosar 191/1866, f. 15.

⁴¹ Ibidem, dosar 273/1868, f. 76, 95, 110.

* Referire la legea din 1881 care la art. 68 prevedea : „La moșiile care se vînd, embaticarii sînt în drept a cere și noii proprietari cumpărători sînt obligați a le admite răscumpărarea în condițiile legii de față” (Monitorul Oficial, nr. 11 din 12/24 aprilie 1881).

⁴² Arh. St. Buc., Embaticuri, dosar 745/1882, f. 15.

⁴³ Ibidem, dosar 400/1869, f. 17.

Necesitatea de credit, existentă în rîndurile majorității claselor și păturilor sociale din perioada prezentată aci, era mai greu de soluționat în cazul țăranilor embaticari, chiar atunci cînd se creaseră instituții de credit accesibile țăranimii.

În 1907, serviciul destinat problemelor de credit viticol din Ministerul de Finanțe se adresa Ministerului de Interne, cu o relatare referitoare la inaccesibilitatea Casei de credit agricol pentru țăranii embaticari care „...nu pot să contracteze împrumuturi la creditul viticol decît sub condițiunea de a răscumpăra embaticurile sau a deține consimțămîntul proprietarului”. În diverse cazuri, însă, proprietarii refuzau să-și dea consimțămîntul, deoarece, prin ipotecare, terenul putea fi revendicat, în anumite condiții, de instituția creditoare ⁴⁴.

Dificultățile juridice și social-economice ale situației de embaticar îi impulsiau pe cei în cauză la accelerarea procesului de răscumpărare a embaticurilor și trecerea în situația de proprietari deplini ai terenurilor; acțiunea nu era însă lipsită de dificultăți, atît pe terenurile particulare, după cum s-a văzut mai sus, cît și pe cele ale statului.

III. DIFICULTĂȚI ÎN DESFĂȘURAREA PROCESULUI DE RĂSCUMPĂRARE A EMBATICURILOR

De la aplicarea primei legi de răscumpărare a embaticurilor pînă la promulgarea legislației agrare din 1921 care — după cum s-a menționat mai sus — dispunea desființarea embaticurilor, procesul răscumpărării acestora a fost în continuă desfășurare, cereri colective și individuale erau adresate de embaticari autorităților, în acest scop.

În numeroase cazuri, cererile erau rezolvate prin admiterea răscumpărării; am precizat mai sus că între anii 1885—1920 numai pe domeniile statului s-au răscumpărat peste 30 000 embaticuri rurale. Desfășurarea lentă a acestui proces era însă, pentru embaticari, un prim motiv de nemulțumire pe care unii dintre ei o exprimau astfel: „...în dorința de a vedea realizate dispozițiile legii pentru răscumpărarea viilor cu otaș-niță și embatic am petiționat îndată după promulgarea acelei legi ⁴⁵ spre a putea fi eliberați de sarcinile ce apasă pe cultivatorii de vii de sute de ani. Am așteptat, din an în an, la vreo rezoluție favorabilă, ba am preferat a face și spese extraordinare, măsurîndu-ne viile prin ingineri particulari, cu scopul de a veni în ajutorul inginerilor statului, avînd deja planuri (care trebuiau numai verificate). În anul 1889 s-a promulgat o nouă lege ... sperăm ... a nu mai fi robii arendașilor, destul de pretențioși față de produsul real al viilor ... în dorința de a ne vedea liberi și cu viile, în libera noastră țară”. Petiționarii cereau să se ia măsuri pentru aplicarea legii de răscumpărare a embaticurilor; ei arătau că: „... din cauza robiei în care se află viile noastre, cultura lor scade din an în an, căci, pe de o parte, exageratele pretențiuni ale arendașilor va face să le părăsim, iar pe de altă parte, îndelungata tăgădnire cu aplicarea legii de răscumpărare contribuie foarte mult de a ne pierde pasiunea pentru

⁴⁴ Ibidem, fond Ministerul de Interne, dosar 1711/1907, f. 1.

⁴⁵ Referire probabilă la legea din 1881.

cultivarea viței care stă pe un pământ ce se cade a ni se da după lege, iar în realitate îl vedem supus unei plăți ... crescînd din an în an”⁴⁶.

Întîrzierea și efectuarea răscumpărării era uneori creată de faptul că embaticarii nu aveau chitanțe de plata embaticului, deoarece nu le obținuseră de la arendași, sau le primiseră fără specificarea sumei anuale, încît nu se putea stabili suma totală de răscumpărare⁴⁷. Alteori, embaticarii refuzau să prezinte originalul actelor de posesiune⁴⁸, căci, declarau ei : „... nici o lege nu ne poate obliga să dăm arma noastră potrivitului”⁴⁹. Comisiile de constatare a embaticurilor raportau autorităților centrale că nu pot lua hotărîri de răscumpărare, în lipsa acestor acte, iar comitetul central pentru vînzarea bunurilor statului și răscumpărarea embaticurilor, constata și justifica, pe această bază, întîrzierile⁵⁰.

Prudența embaticarilor era întemeiată; se înregistrau abuzuri ale administrației în măsurarea și acordarea dreptului de răscumpărare, erori la măsurătoare, ceea ce crea dificultăți ulterioare embaticurilor, neînțelegeri între ei asupra posesiunii terenurilor și răscumpărării lor⁵¹.

Observîndu-se îndeosebi forma — termenii de redactare — nu fondul, unele acte de embatic anexate cererilor de răscumpărare, erau testate de autorități. De pildă se respingea un act, fiindcă nu conținea termenul embatic, deși definea o tranzacție care în fond era embatic, fără a fi însă denumită ca atare. Alte acte erau respinse fiind semnate de economul mănăstirii, nu de egumen, sau fiindcă se făcea confuzie între clăcași și embaticari, unii țărani nefiind recunoscuți nici drept clăcași, de comisiile de împroprietărire, nici ca embaticari, de comisiile de constatare și răscumpărare a embaticurilor, iar ei considerîndu-se îndreptățiți să, între într-una dintre aceste categorii⁵².

Lipsa de organizare a acțiunii, necunoașterea temeinică de către autorități — pe baza propriilor lor documente — a situației embaticurilor, defectuoasa salarizare a funcționarilor respectivi ceea ce creaa indolență⁵³, erau alte neajunsuri în procesul de răscumpărare.

În unele cazuri — viile din jurul orașelor — răscumpărarea nu se putea face individual, ci colectiv. Dacă unii dintre embaticari nu cereau răscumpărarea, ea nu se acorda celor care o ceruseră⁵⁴.

Urmărirea citorva cazuri de răscumpărare a embaticurilor rurale este edificatoare în privința dificultăților și lentei desfășurări a acestei acțiuni.

De pildă, un embaticar din comuna Vălenii-Ciocănești, județul Mușcel, protesta, în 1870, asupra modului în care comisia de răscumpărare

⁴⁶ Arh. St. Buc., Embaticuri, dosar 1228/1883, f. 101 (Petiția embaticarilor din comuna Bitlana, plasa Motru de Jos — Dimbovița, din august 1890).

⁴⁷ Ibidem, dosarele 290/1868, f. 316, 444/1870, f. 4, 681/1882, f. 94, (document din 1904), 1888/1883, f. 224 și urm.

⁴⁸ Ibidem, dosar 687/1882, f. 1.

⁴⁹ Ibidem, dosar 129/1865, f. 57.

⁵⁰ Ibidem, dosarele 290/1868, f. 318—319, 410—413 (documente din anii 1873—1878); 302/1868, f. 140; 273/1868, f. 69.

⁵¹ Ibidem, dosarele 302/1868, f. 147—148, 313 bis/1868, f. 67; 1659/1882, f. 129, 1077/1882, f. 212 (document din 1912), 1128/1883, f. 224, 1730/1887, f. 160.

⁵² Ibidem, dosar 144/1865, f. 13, 17.

⁵³ Ibidem, dosar 472/1878, f. 2—4.

⁵⁴ Ibidem, dosar 336/1869, f. 198.

a embaticurilor a evaluat embaticul său, constituit cind moșia aparținea mănăstirii Cozia. Obligația în natură — ceara — față de mănăstire fusese evaluată de comisie la 18 lei vechi ocaua, iar embaticarul considera „această estimațiune exagerată”. El cerea o nouă estimare a embaticului, formalitățile se prelungeau și, în 1885, cind moșia respectivă era vindută unui particular, embaticul nu fusese încă răscumpărat, iar fiul embaticarului continua încercarea de răscumpărare, începută cu mai mult de 15 ani în urmă, de tatăl său ⁵⁵.

Printr-o petiție colectivă, în anul 1882, douăzeci și doi de țărani din comuna Budișteni, județul Muscel, cereau răscumpărarea viilor lor cu otaștină. Rezoluția decidea să se înceapă formalitățile de măsurare a terenului și de înscriere a embaticarilor. În aprilie 1885, printr-o nouă cerere, țăranii aminteau autorităților de formalitățile începute în 1882 și încă neîncheiate. În anul următor, primarul satului trimetea singur cerere de răscumpărare, declarînd că ceilalți locuitori nu mai vor să facă răscumpărarea și încercînd să-și însușească terenuri ale celorlalți. Descoperind acțiunea primarului, sătenii reclamau ministrului domeniilor în 1887 că au făcut acte de răscumpărare pe care le-au dat primarului iar el le-a reținut, spunînd sătenilor că le-a înaintat autorităților centrale. Țăranii afirmau de asemenea, și șeful de ocol confirma, că primarul își însușise, în dauna sătenilor, terenuri de vie ce urmau a fi răscumpărate de ei. Cu asemenea dificultăți, răscumpărarea nu se realizase încă în anul 1893, dată la care avem un ultim document pentru cazul de mai sus ⁵⁶.

Sătenii posesori de terenuri cu vii și pomi fructiferi de pe moșia statului Ploștina — cuprinsă în județul Gorj, și în districtul Mehedinți — cereau răscumpărarea în 1882, amintind că asemenea acțiune de răscumpărare a început pentru unele cazuri, din 1868. În 1884, ei adresau o nouă cerere de răscumpărare, menționînd că, din cauza abuzurilor arendașilor, o parte dintre embaticari și-au părăsit terenurile. Acțiunea de răscumpărare începea și se desfășura lent, încît în 1891, în planul și tabloul întocmit de inginerul statului, se menționau 280 posesori, dintre care obținuseră răscumpărarea 118, și nu o realizaseră încă restul de 162 săteni. În 1909, inginerul statului raporta că a examinat „cu deamănuntul întreaga situație a tuturor locurilor embaticare” de pe această moșie și că sînt în curs de rezolvare 122 petiții de răscumpărare. „care cad în prevederile legii de a fi răscumpărate ... dar nu s-a făcut nici o măsurătoare constatatoare”; el recomanda să se facă planul obișnuit și să se dea curs răscumpărării. Acțiunea se complica însă, în primul rînd prin faptul că posesorii terenurilor nu aveau chitanțe de plata taxei anuale. În al doilea rînd, mai multe cereri de răscumpărare erau respinse în 1910 „deoarece Institutul geologic a comunicat că în urma cercetărilor ce a făcut în localitate a constatat că subsolurile viilor în chestiune conțin alfelurmente de lignit și deci nu pot fi înstrăinate” conform dispozițiilor legii din 1906 referitoare la vînzarea bunurilor statului și răscumpărării embaticurilor. Prin petiții succesive din anii 1910—1912, sătenii de pe moșia Ploștina cereau o nouă și serioasă expertiză a Institutului geologic, deoarece ei credeau că nu sînt cărbuni în subsol și viile ar putea fi răscumpărate.

⁵⁵ Ibidem, dosar 444/1870, f. 116, 143—145.

⁵⁶ Ibidem, dosar 659/1882, f. 1, 4, 5, 19, 87, 100, 129, 133, 227, 243, 246.

Îndeosebi din cauza nerealizării acestei expertize, în anul 1914, chestiunea răscumpărării nu era încă total soluționată, deși dura din 1882 ⁵⁷.

În comuna Dienci, județul Olt, formalitățile pregătitoare pentru răscumpărare au durat treisprezece ani și abia după aceea începea răscumpărarea însăși, care nu se încheiase încă în 1896 din cauza absenței inginerului statului și a unor ilegalități comise de primarul comunal, în înțelegere cu deputatul local în Cameră, fiind astfel protejate rude ale primarului ⁵⁸.

În anul 1901, circa treizeci de săteni din comuna Gușoeni, județul Vilcea, declarînd că posedă terenurile „cu embatic sau dijme”, cereau răscumpărarea lor. În 1904 ei adresau autorităților o nouă cerere similară, repetată în 1906; în anul următor se făcea planul și evaluarea, dar în 1908 autoritățile cereau un nou plan și un tablou al embaticarilor. După o nouă cerere a embaticarilor și după evaluarea nudei proprietăți a terenului, se admite, în sfîrșit, în principiu, răscumpărarea, în 1909, dar o parte din teren era încă nemăsurată, și embaticarilor respectivi li se aprobă răscumpărarea abia în 1912 ⁵⁹.

Printr-o dare de seamă, în cadrul Ministerului domeniilor, se constată, în 1897, că, pentru viile de pe moșia statului Hliza-Precista, din județul Covurlui, „...s-au făcut lucrări în mai multe rînduri, lucrări care însă nu au dat nici un rezultat și care, în mare parte, sînt contradictorii”. Astfel în 1889 se referise că cea mai mare parte dintre vii erau filoxerate și părăsite și se propunea ca parcelele de teren să se vîndă ca bunuri mici. În 1891 șeful de ocol raporta că viile se închiriază cu anul și sînt foarte greu de administrat. După trei ani, tot șeful de ocol raporta că toate viile sînt cu embatic, în afară de una deținută de un chiriaș, și se alcătuia un plan al terenului. În 1897, inspectorul silvic confirma exactitatea planului, într-o adresă către Ministerul Domeniilor, și afirma că cultivatorii viilor au vechi posesiuni embaticare, prin moștenire de la părinți și că au depus, în 1894, cerere de răscumpărare. Rezoluția ministrului hotăra să se aprobe în principiu răscumpărarea viilor deținute de embaticari ⁶⁰, iar cele părăsite să se vîndă ca bunuri mici, așadar unele dintre referirile de mai sus din anii 1889 și 1891, erau inexacte și complicasera acțiunea de răscumpărare.

Între anii 1895 – 1904, țăranii embaticari de pe moșia statului Aurești, județul Vilcea, adresau cereri individuale autorităților, pentru răscumpărarea viilor lor. În 1906, optsprezece locuitori părăseau însă terenurile, probabil din cauza abuzurilor arendașului și administrației, deoarece arendașul ocupa terenul unui embaticar, iar șeful ocolului silvic „cere două sute de lei rușet ca să fie darul nostru pentru a ni se aproba răscumpărarea”. Cînd unul dintre cei în cauză nu-i dădea „darul”, se făceau formele terenului respectiv pe numele altui țăran, deși cel dintîi deținea

⁵⁷ Ibidem, dosar 663/1882, f. 1, 17, 21, 24, 41 – 42, 60 – 62, 87, 135, 142, 150 – 160, 169 – 170, 197, 235.

⁵⁸ Ibidem, dosar 1730/1887, f. 1, 123, 160 – 162.

⁵⁹ Ibidem, dosar 1076/1882, f. 3, 4, 18, 23, 24, 39 – 42, 66, 69, 71, 92, 93.

⁶⁰ Ibidem, dosar 634/1882, f. 10, 12, 29, 37.

⁶¹ Vezi legea din 1881 în paragraful respectiv al prezentei lucrări.

pământul cu embatic. După 1912, moșia e vîndută unui particular, căruia urmau a-i plăti embatic țaranii cu terenuri nerăscumpărate⁶².

În timpul răscumpărării sau după realizarea ei, o sursă de dificultăți pentru săteni erau obrațele dintre vii care de obicei nu se răscumpărau o dată cu viile. Printr-o cerere, din 1903, urmată de 155 semnături, sătenii din comuna Vinju-Mare, județul Mehedinți, arătau că au răscumpărat viile în 1888, dar nu și obrațele, deoarece nu au fost trecute în plan, o dată cu viile „...suferind de atunci în continuu de la foștii arendași toate mizeriile și mai cu seamă de la actualul, care a pus oameni de ne-a oprit cu desăvîrșire mersul regulat la viile noastre... Arendașul învoiește pe obrațe vite la pășunat care distrug viile...” sătenii cereau răscumpărarea obrațelor⁶³. În același an, revendicări asemănătoare expuneau sătenii din comuna Fîntînele Negre, județul Mehedinți, într-o cerere urmată de 65 semnături. Autoritățile centrale cereau să se înainteze acte individuale pentru răscumpărare⁶⁴.

Una dintre cele mai îndelungate acțiuni de răscumpărare, nerealizată în decurs de circa patruzeci și doi ani, avea loc în comuna Tulburea din județul Gorj. În anul 1885 mai mulți locuitori din comuna Tulburea (numărul semnatarilor diverselor petiții colective pe care le vom menționa la acest caz, varia între 28 și 45) cereau răscumpărarea viilor cu otaștină. Într-o altă cerere, din 1889, ei solicitau „ca prin părintești și legale măsuri... să fim scăpați de o mare nenorocire de hărțueli ce suferim din cauza viilor noastre... din cauza d-lui arendaș...”. Se menționau abuzurile arendașului: majorarea otaștinei, insulte, bătăi și faptul că „acest... actual arendaș are pe un frate al d-sale la onor Comitet permanent al acestui județ și astfel ne spune că nu vom putea să reușim cu nici o reclamațiune și orice operațiune făcută de orice autorități în această privință, se vor ocupa a ni le împiedica pe toate”. Este posibil ca printre cauzele duratei mari a acestei acțiuni de răscumpărare să fi fost și cea expusă aci.

O nouă cerere este adresată autorităților în 1892, o alta în anul următor cînd sătenilor li se cer actele de posesie. În anul 1904, sătenii cer din nou răscumpărarea, arătînd însă că nu au actele cerute de Minister: „... asemenea acte căutîndu-le nu le-am putut găsi în casele părintești și astfel ne bucurăm de vechea posesiune, urmată de sute de ani, începută de strămoșii noștri...”.

În 1895, o nouă cerere era adresată acelorași autorități centrale, iar în 1899, doi locuitori abandonau pământul deținut cu embatic.

După mai mult de un deceniu de la această ultimă dată, anume în anii 1914—1915, Biroul răscumpărării embaticurilor din Ministerul domeniilor, menționa începerea formalităților de răscumpărare din 1894, fără explicarea stăgănării lor.

După promulgarea legii rurale din 1921, comisia de ocol Bibești, de care ținea comuna Tulburea, dresa proces verbal de exproprierea embaticurilor din această comună. Urma o acțiune judiciară în anul 1924. Comisia menținea definitiv exproprierea, totuși în anul 1927, patruzeci

⁶² Arh. St. Buc., Embaticuri, dosar 1077/1882, f. 10 și urm., 130, 162, 166, 212, 213, 246.

⁶³ Ibidem, dosar 1327/1884, f. 7.

⁶⁴ Ibidem, f. 21.

și cinci de embaticari, din acea comună, cereau iarăși răscumpărarea embaticurilor⁶⁵.

Chestiunea aparținând de Direcția bunurilor, existența embaticurilor nemai fiind necunoscută oficial, este posibil ca fostele embaticuri din comuna Tulbure să fi devenit proprietăți depline ale foștilor posesori, prin vânzare, ca bunuri mici ale statului, după formalitățile uzuale ale epocii.

Date fiind defectuoșitățile legislației, lenta desfășurare și dificultățile procesului de răscumpărare a embaticurilor, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, grupări și partide politice progresiste, pentru acea epocă — radicalii liberali și socialiștii — susțineau necesitatea urgentării acestui proces, pentru transformarea embaticarilor rurali în proprietari deplin ai pământului.

Cu toate acestea, până la începutul deceniului trei al secolului al XX-lea, legile de răscumpărare a embaticurilor nu se modificau în principiu, ci numai în amănunte.

Legea rurală, promulgată, prin Monitorul Oficial din 17 iulie 1921, și regulamentul acestei legi, prevedeau că se expropriază pământul folosit cu titlul de embatic, bezman, locațiune ereditară, otașniță, atît dacă e acoperit cu plantații sau clădiri cît și în absența acestora. Exproprierea urma să fie făcută în folosul embaticarilor.

Acțiunea continuă însă pînă cel puțin în jurul anului 1937.

Deși s-a realizat foarte lent și cu multe dificultăți pentru țărănime, răscumpărarea treptată individuală a embaticurilor din sate și exproprierea din 1921 au stabilit pe cei mai mulți dintre posesorii acelor terenuri, pe însăși locurile lor, în care investiseră muncă și capital, ceea ce creea noi posibilități de dezvoltare a economiei capitaliste rurale.

RÉSUMÉ

L'emphytéose pratiquée au moyen-âge est de moins en moins usitée dans l'époque moderne. Le passage de la paysannerie emphytéote dans la situation de petits propriétaires du type bourgeois-capitaliste s'appuyait sur une législation légiférée en 1864 et qui se continue dans les années et les décennies suivantes du XIX-ème siècle se basant sur le principe du rachat individuel et dans le cas spécial, sur le rachat collectif.

La paysannerie emphytéote aspirait à un rapide rachat des emphytéoses parce que la situation d'emphytéote incluait différentes difficultés : certains fermiers des domaines de l'Etat, sur lesquels il y avait de nombreuses emphytéoses rurales se comportaient abusivement à l'égard d'emphytéotes, surtout dans l'action de perception d'impôts, les uns de grands propriétaires fonciers essayant la dépossession totale de ces emphytéotes de leur domaine, en leur contestant le droit du rachat.

Quoique la paysannerie emphytéote ait désiré devenir propriétaire absolu de la terre, le rachat des emphytéoses rurales s'est prolongé jusqu'aux premières décennies du XIX-ème siècle par ce qu'une série de difficultés empêchait le déroulement rapide de ce processus social-économique : les uns des emphytéotes ne possédait pas les reçus annuels du paiement de l'emphytéose, ces reçus ne leur étant libérés par les fermiers ou les propriétaires, l'action du rachat était insuffisamment organisée par l'administration respective, la somme du rachat dépassant les revenus des emphytéotes.

L'action du rachat a constitué toutefois un succès quoiqu'elle ait duré sept décennies parce qu'elle a intégré la paysannerie emphytéote au système social-économique du capitalisme.

⁶⁵ Ibidem, dosar 908/1882, f. 4—67.

MOMENTE DIN ACTIVITATEA DIPLOMATICĂ A ROMÂNIEI LA CONFERINȚA DE LA LAUSANNE (1922—1923)

I. SEFTIUȚ

Convocată cu scopul de a pune capăt conflictului din Orientul Apropiat, de a încheia tratatul de pace cu Turcia, conferința de la Lausanne din anii 1922—1923 n-a fost scutită, în desfășurarea ei, de numeroase dificultăți, de momente critice, ajungându-se pînă la întreruperea negocierilor.

Avînd în vedere însemnătatea economică și politico-strategică a acestei regiuni ca și pozițiile pe care statele imperialiste le cîștigaseră în Imperiul otoman, bîzuindu-se pe situația lor de mari puteri, pe victoria obținută în război, Anglia, Franța și Italia au urmărit nu numai să mențină, dar chiar să consolideze, sub diverse forme, influența și dominația lor în Orientul Apropiat, în zona strîmtorilor și a Mării Negre. În cazul Turciei, țelurile pe care și le-au propus aceste mari puteri, ca și Statele Unite ale Americii au putut fi realizate doar parțial.

Tînărul stat turc venea la conferință cu laurii victoriei pe frunte. Folosindu-se de acest important argument, la care asocia sprijinul Rusiei Sovietice și exploatarea contradicțiilor interaliatate, delegația Angorei a desfășurat o bogată activitate politico-diplomatică pentru a asigura integritatea teritoriului național și pentru a apăra independența Turciei.

Scopuri esențial diferite în finalitatea lor puneau deci față în față, la masa tratativelor, pe Ismet pașa, șeful delegației turce, cu Curzon, Barrère și Garroni, respectiv reprezentanții Angliei, Franței și Italiei. Aceste interese diverse trebuiau să nască, în mod firesc, dispute, momente de tensiune, tergiversări, ofensive — traduse în amenințări și presiuni ale marilor aliați asupra Turciei — dar și replieri — concretizate în concesii făcute reciproc.

Manifestate pe parcursul întregii conferințe, stările de lucruri de la Lausanne puteau oricînd degenera într-un conflict cu consecințe imprevizibile pentru soarta păcii europene, pentru hotărîrile consemnate în tratatele de pace postbelice. Tocmai o astfel de perspectivă sumbră trezea României neliniști și îngrijorare. Participantă la conferință, țara noastră era direct interesată în soluționarea echitabilă a unor probleme

pe care le ridica încheierea tratatului de pace cu Turcia și care presupunea deci existența unui climat propice negocierii; proximitatea geografică dar mai ales politica externă ce înțelegea s-o promoveze în complexul realităților internaționale postbelice, obligau România să nu piardă din vedere că o deplină siguranță în Balcani, deplina normalizare sau îmbunătățire a relațiilor dintre statele balcanice, nu era posibilă atita vreme cît focarul de război din Orient nu era stins definitiv. Dorința menținerii păcii în Balcani și în regiunea Mării Negre, păstrarea solidarității interaliatelor — considerată la București de o însemnătate particulară pentru destinele Europei; existența unor factori care lăsau să se întrevadă posibilitatea restabilirii raporturilor amicale între țara noastră și Turcia; rezolvarea favorabilă din punct de vedere al intereselor românești a problemelor de interes general la conferință (problema strimtorilor, probleme teritoriale lagate de echilibrul balcanic etc.); relațiile prietenești ale țării noastre cu marii învingători din război ca și inexistența unor probleme litigioase, insurmontabile, în raporturile dintre guvernul român și cel turc — iată motive care, luate în totalitate, explică și justifică eforturile depuse la conferință de către România pentru aplanarea divergențelor dintre puterile invitante, dintre Turcia și marile state ale Antantei, dintre țara lui Kemal și Grecia, pentru găsirea celor mai adecvate mijloace care să grăbească momentul încheierii păcii în Orient. Chiar dacă n-a fost și nici nu putea fi determinat în contextul internațional al epocii, dat fiind mai ales marile interese divergente care angajau în luptă părțile pe lângă care trebuia desfășurată acțiunea de conciliere, rolul jucat de România în evitarea unei rupturi la conferință și pentru a se pune capăt definitiv conflictului oriental se înscrie ca o contribuție prețioasă în analele diplomației românești din epoca contemporană și de aceea ea merită să fie consemnată. Rindurile de față se doresc deci o modestă contribuție la înlăturarea unei lacune în istoriografia noastră, la conturarea, cu noi detalii, a unor principii de politică externă aflate în preocupările României în epoca interbelică.

Cele două „acte” ale negocierilor de la Lausanne, ca și trecerea lui Ismet pașa prin București, după întreruperea conferinței la începutul lunii februarie 1923, au constituit tot atâtea prilejuri pentru diplomația română de a milita, cu tact și răbdare, pentru a influența poziția intransigentă pe care se postau marii aliați și Turcia, pentru a-i determina să găsească, și unii și alții, soluții — în cazul cînd acestea nu erau sugerate direct — care să perfecteze acordul, să înlătore obstacolele în calea restabilirii unui climat pașnic în Orient.

Modul României de a acționa era nemijlocit legat de obiectivele politicii sale externe în anii de după război, de respectarea tratatelor și de menținerea integrității teritoriale a țării, de dorința poporului român, afirmată nu numai acum, de a trăi în pace cu toate celelalte țări și popoare.

Evoluția tratativilor la Lausanne preocupa România atît sub raportul garantării păcii în Europa, pe un plan mai larg, cît mai ales din

punct de vedere al situației din Balcani, unde nemulțumirea creată unor state învinse de reglementarea postbelică ca și imixtiunea marilor puteri puteau oricând da naștere unor noi complicații. Aprecierea acestor realități cu toate urmările posibile, necesitatea apărării statu-quo-ului teritorial, ca și starca de spirit din țară au determinat cercurile conducătoare românești, prin reprezentanții săi la Lausanne, să acționeze astfel încât reluarea ostilităților în Orient să nu mai poată fi posibilă.

Factori obiectivi ca și împrejurări speciale — mai jos schițate — puteau facilita și încuraja acțiunile pe care le-a întreprins România în intenția de a contribui la înlăturarea asperităților, a piedicilor care îngreunau restabilirea păcii orientale. Problemele de interes mai general care reținuseră atenția delegației noastre la Lausanne, cum au fost regimul strimtorilor și problemele teritoriale din Balcani, și-au găsit, după aproximativ o lună de la deschiderea conferinței, o soluționare care, în genere, era favorabilă României. În condiții avantajoase au fost tranșate, de asemenea, unele chestiuni cu caracter special pentru țara noastră, raportate mai ales la relațiile dintre România și Turcia și rezultate din împrejurarea că cele două țări s-au aflat, în vremea războiului, în tabere beligerante diferite¹. În condițiile când relațiile sale cu Occidentul antantist erau bune, când unele probleme care priveau interese românești fuseseră rezolvate priincios sau altele nu se anunțau a constitui motiv de încordare în raporturile româno-turce, delegația României — nelipsită la Lausanne de aportul unor diplomați precum I. G. Duca sau C. Diamandy — a considerat că situația sa la conferință putea influența, într-o oarecare măsură, mersul dezbaterilor, găsirea unor soluții care să fie în concordanță cu interesul suprem al salvărdării păcii în Orient. România a apreciat totodată că intervențiile și acțiunile sale puteau fi un factor ponderator, conciliator, de neprecipitare a lucrurilor cu urmarea lor firească — rup-tura, un element de natură să aducă la acord sau înțelegere, prin concesii reciproce, poziții divergente, interese numeroase și atât de des contradictorii.

Printre factorii care puteau favoriza acțiunile României mai ales față de Turcia, era necesitatea, deopotrivă resimțită de cele două state, de a restabili raporturi amicale între ele pe plan politico-diplomatic, de a relua legături economice. Ca state riverane România și Turcia erau preocupate să asigure strimtorilor un regim de libertate neîngrădită. Ele erau, de asemenea, interesate în statornicirea unor relații normale sau de apropiere între toate statele balcanice, în promovarea unei politici de consolidare internă, de apărare a fruntariilor lor naționale și de menținere a păcii într-o regiune mult încercată de vicisitudinile istoriei.

Terminarea războiului greco-turc coincidea tocmai cu perioada când România și Turcia căutau un teren de înțelegere, făceau sondaje

¹ În categoria chestiunilor de interes special intrau restituirea bunurilor ridicate în anii 1916—1918 de către armata și administrația turcă de pe teritoriul românesc ocupat, insula Adakale, cablul Constanța—Constantinopol, Convenția comercială, problema religioasă, protecția minorităților etc. (vezi Arh. St. Buc., fond Casa Regală, Cabinet — Externe, dosar 14/1923).

în legătură cu posibilitatea reluării raporturilor diplomatice între ele și a le clarifica pozițiile în această privință².

În mai multe rânduri și cu diverși interlocutori, delegația română la conferință a declarat că „baza politicii românești era consolidarea păcii și respectarea statutului teritorial și a clauzelor tratatelor. România nu nutrește nici o intenție agresivă, atât față de statele din Orientul Apropiat cât și față de celelalte state”³. O astfel de politică de pace era hotărâtă să promoveze și Turcia. Pe această linie, este elocventă cuvîntarea rostită de Mustafa Kemal în primăvara anului 1923, în care, printre altele, spunea: „Nu avem divergențe cu vecinii noștri de pe continentul european. De fapt, în Balcani, pentru a fi prieten, este suficient de a ne respecta unul pe altul. Noi dorim sincer să restabilim cît mai repede posibil relațiile oficiale cu statele balcanice prietene cu care am avut vechi legături și să deschidem acolo ambasade și consulate”⁴. Dorința de apropiere dintre cele două state și-a găsit expresia și în faptul că, înainte de reluarea oficială a relațiilor diplomatice, un reprezentant al Turciei a fost numit la București⁵. În legătură cu aceasta, Filality era informat că guvernul turc a decis să trimită în România ca reprezentant oficios pe Djevad bey, fost ministru la Berna. Filality a răspuns că guvernul liberal va agree această numire și să se grăbească plecarea sa, căci „este o necesitate urgentă ca Turcia să fie reprezentată la noi”. Rezoluția pusă pe această telegramă de I. G. Duca, ministrul de externe al României, este semnificativă: „Noi acceptăm numirea lui Djevad bey, ca reprezentant oficios al Turciei”⁶.

² O discuție ocazionată de întîlnirea lui C. Filality, înaltul comisar al guvernului român în Turcia, cu omul de stat turc Refet pașa, imediat în preajma deschiderii negocierilor de pace, a oferit prilejul celui dintîi să declare că România nu nutrește nici o animozitate față de Turcia, cu care ea dorește nu numai să trăiască în raporturi de bună vecinătate, ci chiar de amicitie. La rîndu-i, Refet pașa a ținut să asigure pe interlocutorul său că oficialitățile turcești doresc mult să trimită la București, dacă e posibil, chiar un reprezentant oficios, care ar putea să expună guvernului regal vederile sale și să reia relațiile amicale (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/1920—1944, dosare speciale; T₄ (în continuare — AMAE, dosare speciale), vol. 83, Legația de la Constantinopol, telegrama nr. 2409 din 19.XI.1922). O declarație intructivă similară făcea lui Filality și noul calif, la începutul lunii decembrie 1922; „Iubesc țara dv. și doresc mult să redevenim buni prieteni” (AMAE, fond 71/România, (1920—1928), vol. 89, Legația de la Constantinopol, telegrama din 4.XII.1922); „Plin de simpatie pentru România” se arăta și reprezentantul neoficial al Turciei la Roma, Arif bey. Acesta, ținea în același timp, să exprime ambasadorului român, Lahovary, „dorința guvernului turc de a intra cît mai curînd în relațiuni oficioase cu noi, chiar înainte de sfîrșitul negocierilor de la Lausanne, rămîind ca apoi aceste relații să ia caracterul oficialității”. Răspunsul lui Lahovary la această „dorință” nu era deosebit, în esență, de ceea ce declara Filality la Constantinopol și anume că Arif bey „nu trebuie să se lînoiască de sentimentele pururea amicale ale României către Turcia, cu care vom fi bucuroși de a putea relua în viitor relațiile cele mai cordiale” (AMAE, fond 71/1920—1944, România, General (1920—1922), vol. 182, Legația de la Roma, f. 363). Dorința Turciei n-a rămas fără ecou în România. Informat despre convorbirea Filality — Refet pașa, I. G. Duca scria, de la Lausanne, lui Mirzescu, ad-interim la externe: „Eu cred că nu ar trebui să respingem avansurile turcești”; totodată, el îl ruga pe locțiitorul său să vorbească, în aceeași chestiune cu premierul Brătianu și să-i comunice rezultatul, mai ales că delegația noastră la conferință schițase deja „o atitudine amicală” față de turci (AMAE, Dosare speciale, vol. 83, Delegația României la Conferința de la Lausanne (în continuare — DRCL, f. 244).

³ AMAE, dosare speciale, vol. 85, Legația de la Berna, telegrama din 25.XI.1922.

⁴ Kemal Atatürk, *Izbrannle reci i vstupleste*, Moskva, Izd., Progress, 1966, p. 293.

⁵ I. G. Duca, *op. cit.*, p. 17.

⁶ AMAE, dosar 77, f. 12, Comisariatul român de la Constantinopol, telegrama din 11.IV.1922.

Poziția adoptată de România și apoi și de Turcia în ceea ce privește libertatea absolută de navigație prin Bosfor și Dardanele⁷, cu asigurarea securității Constantinopolului și a zonei strimtorilor, trebuia să aibă repercusiuni favorabile și asupra relațiilor dintre București și Angora, încît se tranșa o chestiune care interesa în mod special cele două țări.

Ocuparea Ruhrului, la începutul anului 1923, încorda situația din Europa, arăta gravele contradicții anglo-franceze, determina creșterea agitațiilor revizioniste în Bulgaria și mai ales Ungaria, precum și o atitudine mai puțin dispusă la concesiile la Lausanne⁸. Turcii făceau pregătiri militare în partea orientală a țării⁹. Bulgaria, la rîndul ei, se ridica împotriva tratatului de la Neuilly, procedînd la serioase preparative militare¹⁰. Presa de la Constantinopol relatează că grecii luau măsuri în eventualitatea redeschiderii ostilităților la granița cu Turcia sau Bulgaria¹¹. În unele localități ungurești, de-a lungul frontierei româno-maghiare, au fost organizate manifestații și reuniuni publice, unde s-au adoptat moțiuni iredentiste și s-a făcut apel la violarea tratatelor¹². În rîndul unor cercuri engleze și italiene, acțiunile provocatoare ale horthyștilor nu erau blamate¹³.

Toate aceste stări de lucruri, cu repercusiunile lor asupra conferinței de la Lausanne, asupra păcii în general, nu puteau decît să stîrnească îngrijorarea cercurilor conducătoare românești¹⁴. Plecat spre sfîrșitul lunii decembrie 1922 la Paris, I. G. Duca se arăta „neliniștit de situația generală”, întrucît se prevedea ruptura franco-engleză în chestiunea reparațiilor și „repercusiuni asupra Lausannu-lui sînt de temut”¹⁵. Într-adevăr, întors în Elveția el observa că „aici lucrurile merg prost”¹⁶. Călătoriile făcute de I. G. Duca la Paris¹⁷ și apoi la Roma¹⁸ aveau drept scop să asigure România în cazul unor complicații care ar fi putut surveni în Europa sau în Orient. Cu prilejul vizitei în capitala Franței, Millerand și Poincaré promisese să intervină la Budapesta „pentru a aminti ungu-

⁷ Ibidem, fond 71/Turcia, (1923—1931), vol. 58 (Relații cu România), Legația României de la Constantinopol, f. 65.

⁸ În legătură cu chestiunea din urmă, Al. Marghiloman nota în jurnalul său politic, la 11.I.1923, ca un ecou al evenimentelor din Ruhr, „îmediat turcii, la Lausanne, au retras toate concesiunile ce făcuseră și rușii au început să ceară participarea lor la discuția de detaliu în chestiunea strimtorilor (Al. Marghiloman, *Note politice (1897—1924)*, vol. V, (1920—1924), București, 1927, p. 190—191).

⁹ AMAE, fond 71/1922, T/4, vol. 2, Legația de la Sofia, telegrama nr. 117 din 15.I.1923; Legația de la Londra, telegrama nr. 112 din 15.I.1923.

¹⁰ Ibidem, Legația de la Sofia, telegrama nr. 444 din 16.II.1923; telegrama nr. 466 din 17.II.1923; telegrama nr. 493 din 20.II.1923; telegrama nr. 568 din 27.II.1923 etc. Vezi și Arh. St. Buc., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 18/1923, f. 92—93.

¹¹ „Adevărul” din 14.II.1923.

¹² AMAE, fond 71/România, (1920—1928), vol. 89, Legația de la Budapesta, telegrama nr. 96 din 14.II.1923.

¹³ Ibidem, fond 71/Italia, (1920—1925), vol. 61 (Relații cu România), Legația de la Praga, f. 19; vezi și *I documenti diplomatici italiani* (în continuare — DDI), settima serie (1922—1935), vol. I (31 ottobre 1922—26 aprilie 1923), 1953, doc. 343, p. 232.

¹⁴ DDI, vol. I, doc. 337, p. 237.

¹⁵ Biblioteca Centrală de Stat (BCS), colecția Saint-Georges, pach. CCCLXVII, dosar I, f. 374.

¹⁶ Ibidem, pach. C., dosar. 2.

¹⁷ „Adevărul” din 26.XII.1922.

¹⁸ AMAE, fond 71/România, (1922—1928), vol. 89, Legația de la Paris, telegrama din 30.XII.1922.

rilor datorile lor”¹⁹. La Roma, diplomatul român a ținut să vorbească despre „intențiile și interesele atât de evident pacifice ale României”²⁰, arătând că „România nu intenționează să facă ceva care ar putea să turbure pacea”²¹. Atât în Franța cit și în Italia, reprezentanții ai guvernului român, având în vedere complicațiile internaționale de la începutul anului 1923, reclamau sprijin acestor mari puteri aliante pentru înarmarea țării²². Paralel cu aceasta, oficialitățile de la București cereau Cabinetelor de la Paris, Londra și Roma să intervină pentru „a împiedica turburarea păcii în Orient”²³.

În contextul internațional de la începutul anului 1923, conferința orientală avansa cu pași de melc. Pericolul unei eșuări a negocierilor devenea iminent, grație intransigenței turcilor, și rigidității poziției Angliei și Franței, deloc dispuse să cedeze; prima dintre ele — în problema Mosulului, iar cea din urmă — în special în chestiunile economico-financiare. Îngrijorată de cursul pe care încep să-l ia evenimentele, România încerca acum la Lausanne primele acțiuni, pe lângă turci și delegații aliați pentru a se evita întreruperea tratatelor, pentru menținerea acordului inter-aliat. În această privință, este semnificativă declarația reprezentantului guvernului român din 31 ianuarie 1923, în care expunând cu claritate motivele care îndreptățeau intervenția României, a făcut apel către Ismet pașa pentru ca acesta să cîntărească exact consecințele unui eventual insucces al conferinței”²⁴.

Paralel cu demersul oficial la Conferință făcut pe lângă împuterniciții Angorei, delegația României a purtat discuții și cu reprezentanții marilor puteri aliante. Întrebat dacă în interesul încheierii păcii n-ar exista un mijloc de a se face un sacrificiu, Bompard, locțiitorul șefului delegației Franței, a răspuns că aceasta nu mai era posibil, din cauza deciziei grăbite, a lordului Curzon de a pleca de la conferință și a obstinației turcilor, care reveneau acum și asupra concesiilor deja obținute. Apreciind „răgazul de suspendare” ca indispensabil, diplomatul francez considera important să se evite o ruptură totală. Delegația română, în speranța că va reuși, poate, să determine o reconsiderare a poziției aliaților, a atras atenția că „suspendarea în starea actuală a lucrurilor în Orientul Apropiat, cu o regiune inflamabilă la Mosul și în Turcia, prezintă pericole foarte serioase”²⁵. În mai multe rânduri, accentul în discuțiile cu Bompard a căzut asupra necesității de a se ajunge la pace și de a se evita tot ceea ce ar fi putut să zdruncine acordul dintre Paris și Londra. „Noi am depus toate eforturile — scria delegația noastră — pentru a ajunge la pace și a menține acordul franco-englez, acesta din urmă fiind drept „armătura tuturor sistemelor politice ale aliaților”. România considera că întrunirea internațională de la Lausanne ar înregistra „un bilanț de recul”, dacă, neredând

¹⁹ Ibidem, telegrama din 6.I.1923.

²⁰ AMAE, fond 71/Italia, vol. 61, Legația de la Praga, f. 19.

²¹ DDI, doc. 363, p. 247.

²² AMAE, fond 71/1922, T 4, vol. 2. Vezi și BCS, colecția Saint-Georges, pach. CCLXVII, dosar 1, f. 349.

²³ DDI, doc. 337, p. 237.

²⁴ Conf. de Lausanne, vol. I, p. 343–344.

²⁵ AMAE, fond 71/1922, T 4, vol. 2, Legația de la Berna, telegrama din 31.I.1923.

Orientului pacea, ea ar contribui în plus la adincirea breșei în edificiul Antantei, deja subrezit de numeroase contradicții ²⁶.

În ciuda tentativelor de aplanare a divergențelor, întreruperea conferinței devenea o realitate la 4 februarie 1923. Mai mult îngrijorate decât surprinse de cursul evenimentelor, cercurile conducătoare românești n-au încetat să lucreze în direcția evitării unei rupturi totale, împotriva reluării ostilităților în Orient. Ziarele informau că sferile diriguitoare de la București priveau situația „ca extrem de serioasă și de natură a da naștere la urmări care nu vor putea să nu aibă repercursiuni asupra tuturor statelor”; nu se excludea chiar posibilitatea unei rupturi și sentimentul celor autorizați era că evenimentele trebuiau urmărite cu mare încordare ²⁷. Situația „gravă și alarmantă”, explică intervențiile României pe lângă aliați și turci, pentru a se evita ireparabilul: „Eu am insistat — raporta, de pildă, Diamandy, în numele delegației române — pentru ca domnul Bompard să arate la Paris pericolul unei suspendări prelungite”. Reprezentanții noștri sugerau chiar Bucureștiului să se facă, în același sens, un demers special la Quai d'Orsay ²⁸.

După discuțiile purtate de către observatorul american Child și de către Garroni cu Ismet pașa, pentru a-l determina să nu părăsească Lausann-ul, primul delegat turc a vizitat pe C. Diamandy, informându-l că va pleca spre Angora, trecind prin București. „Eu am reînnoit pe lângă el toate argumentele pentru a-l face să rămână la Lausanne în vederea semnării păcii”, nota ministrul român. Persuasiv, el a relevat, între altele, avantajele care ar rezulta pentru Turcia, dacă delegația ei ar negocia capitolul economic și financiar, după semnarea tratatului; turcii ar fi astfel scutiți, ulterior, de toate sancțiunile și mijloacele de presiune contra lor. C. Diamandy găsea că guvernul român ar putea face o ultimă tentativă „pentru a-i convinge și determina să semneze înainte de a merge la Angora”. El opina că delegația turcă ar putea fi determinată să parafeze un simplu provizorat că acceptă tratatul de pace, cu rezerve în chestiunea negocierilor capitolului economic și financiar în termen de șase luni. În cazul cind sugestia ar fi fost reținută ca acceptabilă de către guvernul liberal, C. Diamandy aprecia că ar fi fost util să se stabilească imediat un contact cu cabinetele de la Paris, Londra și Roma, pentru ca Ion I. C. Brătianu și I. G. Duca să fie „le port-parole-ul” acordului acestor trei guverne ²⁹.

Prezența delegației turce la București ³⁰ a constituit pentru guvernul român un nimerit prilej de a continua eforturile necesare determinării Turciei să sancționeze hotărârile Conferinței de la Lausanne. Conștientă că nu putea acționa totuși fără a cunoaște punctul de vedere și starea de spirit a marilor aliați, I. G. Duca cerea să i se comunice cum era privită situația la Paris, Londra și Roma, după întreruperea negocierilor și mai ales după părăsirea Elveției de către Ismet pașa. El ținea, totodată,

²⁶ Ibidem, DRCL, telegrama nr. 150 din 2.II.1923.

²⁷ „Adevărul” din 6.II.1923.

²⁸ AMAE, dosare speciale, vol. 84, DRCL, telegrama nr. 168 din 5.II.1923.

²⁹ Ibidem, DRCL, telegrama înregistrată la MAS cu nr. 6562 din 7.II.1923.

³⁰ Plecând din Lausanne, delegația turcă, în frunte cu Ismet pașa, compusă din 18 persoane — experți și funcționari — pentru a evita drumul Adrianopolului și zonele ocupate de greci, a preferat ruta București, via Constanța, spre Constantinopol („Argus” din 10.II.1923).

să aducă la cunoștința aliaților că, după sosirea ministrului de externe turc în capitala țării „noi ne vom strădui să-l convingem de interesul ce-l reprezintă pentru Turcia semnarea fără întârziere a păcii”³¹. Marii aliați n-au exprimat reticențe relativ la acțiunile României³².

Sosit la București, Ismet pașa a avut convorbiri cu premierul român, Ion I. C. Brătianu și cu I. G. Duca³³. Guvernul român a profitat de prezența în capitală a delegației turce pentru a o convinge de necesitatea semnării păcii. „România face o încercare de a întoarce pe turci pe drumul păcii”³⁴, guvernul român lucra „pentru a convinge Turcia să se arate mai conciliantă”³⁵ — iată doar două din numeroasele constatări ale presei vremii, care reflectau nu numai preocupările cercurilor oficiale, dar și starea de spirit a opiniei publice românești, atât de interesată în reglementarea definitivă a situației din Orientul Apropiat.

Cu prilejul discuțiilor de la București, despre al căror conținut aliații au fost încunoștiințați la timp³⁶, Ismet pașa a declarat, în esență, următoarele :

1. el dorește să se ajungă la încheierea păcii și Turcia nu va provoca incidente de natură să declanșeze războiul ;

2. diferite chestiuni economice și financiare, precum și problemele relative la regimul străinilor, asupra cărora nu s-a putut stabili o înțelegere la Lausanne, sînt chestiuni importante, dar nu de nerezolvat, și, în consecință, el ar fi gata de a le rediscuta pentru a se ajunge la un rezultat satisfăcător ;

3. dacă el n-a semnat pacea la 4 februarie, este pentru că în ultima ședință s-au adus chestiuni noi și nu i s-a dat timp de a le examina ;

4. s-a redactat textul tratatului, fără participarea lor³⁷.

Reprezentanții români la întrevederi au întrebat pe Ismet pașa dacă n-ar fi de acord să se comunice guvernelor francez, englez și italian cele ce urmează : „Dacă delegația turcă s-ar arăta dispusă să semneze tratatul, rezervîndu-și dreptul de a rediscuta clauzele economice și financiare ca și cele relative la regimul străinilor, asupra cărora acordul nu s-a putut stabili la Lausanne, aliații ar fi dispuși să accepte, la rîndul lor,

³¹ BCS, colecția Saint-Georges, pach. CCLXVII, dosar 1, f. 336 ; vezi și AMAE, fond 71/1922, T 4, vol. 2, telegrama nr. 7106 din 9.II.1923.

³² Poincaré considera, de pildă, că guvernul român va face un mare serviciu, reținîndu-l pe Ismet pașa la București și întorînd puterile invitante asupra conversațiilor angajate în vederea netezirii drumului către pace. Șeful guvernului francez preciza că „el n-ar avea nici o obiecțiune, din contra, dacă s-ar ajunge la încheierea păcii, care ar purta în istorie denumirea de pacea de la București (BCS, colecția Saint-Georges, pachet CCCLXVII, dosar 1, f. 337). Mai mult încă, Poincaré dorea să țină la curent și Londra cu conversațiile ce se desfășurau în capitala României (ibidem, f. 335). Guvernul italian la rîndul său, mulțumea României pentru demersul făcut pe lângă Ismet pașa. Italia se declară gata să reia convorbirile cu Turcia pentru a se ajunge la semnarea păcii, în condițiile stabilite la Lausanne, cu includerea în tratat a formulelor pentru chestiunea regimului juridic a străinilor, primite de delegația turcă și cu rezolvarea ulterioară a chestiunilor economice (AMAE, f. 71/1922, T 4, vol. 2, Legația de la Roma, telegrama nr. 560 din 21.II.1923).

³³ „Argus” din 10 și 17.II.1923 ; „Adevărul” din 13 și 16.II.1923.

³⁴ „Adevărul” din 13.II.1923.

³⁵ „Argus” din 17.II.1923.

³⁶ „Viitorul” din 14.II.1923 ; „Adevărul” din 16.II.1923

³⁷ BCS, colecția Saint-Georges, pach. CCCLXVII, dosar nr. 1, f. 332. Explicațiile date de Ismet pașa erau aduse și la cunoștința lui Filality la Constantinopol. (AMAE, Dosare speciale, vol. 84, Legația de la Constantinopol, telegrama nr. 261 din 8.II.1923).

această procedură și guvernul român să fie autorizat de a acționa în acest sens”³⁸. „Noi am făcut, bineînțeles, această propunere, din partea noastră — sublinia ministrul român de externe — fiind inspirați numai de dorința de a se ajunge la pace și am accentuat clar că nu știm dacă aliații ar fi dispuși de a o accepta”³⁹.

Mulțumind guvernului român pentru eforturile depuse în vederea încheierii păcii, Ismet pașa a precizat că nu poate să transforme în faptă bunele intenții și inițiativele laudabile ale României, nu poate lua o hotărâre în această privință fără consimțământul Marii Adunări Naționale a Turciei, și atita vreme cât nu cunoștea opiniile Angorei⁴⁰.

Consultați asupra oportunității reținerii lui Ismet pașa în continuare în capitală, marii aliați au fost de părere că, neputând lua o hotărâre înainte de a conferi cu guvernul Kemalist, prelungirea șederii lui la București nu mai prezenta nici o utilitate⁴¹. La 14 februarie 1923, Ismet pașa și colaboratorii părăseau țara noastră, fără ca eforturile românești să poată fi încununate acum de un succes deplin. Cu toate acestea, poziția României față de un eventual conflict în Orient, rolul de intermediară pe care vroia să și-l asume în disputa care angaja Turcia și marile puteri occidentale n-au rămas fără ecou în străinătate⁴².

O chestiune netranșată și care a generat serioase controverse între delegația greacă și cea turcă, împiedicind desfășurarea normală a negocierilor, în a doua parte a conferinței, a fost problema compensațiilor pe care trebuia să le plătească Grecia statului turc, pentru pagubele provocate în războiul din anii 1920—1922. Grecia era hotărâtă să nu plătească nici un fel de indemnizație turcilor, amenințând din nou cu redeschiderea ostilităților⁴³, pentru a exercita astfel presiuni, atât asupra Turciei cât și asupra aliaților, în vederea găsirii unei formule de pace care s-o avantajeze⁴⁴. Motivindu-și intransigența, Venizelos spunea lui Constantin Diamandy că Grecia nu era în stare să plătească indemnizații și că din punct de vedere moral i-ar fi greu guvernului de la Atena să accepte principiul unilateral, fără compensații din partea turcilor, pentru cheltuielile de ajutorare a refugiaților greci. El a lăsat să se înțeleagă că un arbitraj pentru ansamblul chestiunii ar putea fi admis, delegația greacă fiind gata să discute chestiunea într-o ședință a conferinței. Venizelos a precizat că dacă o intervenție aliată pe lângă turci, și o ședință a conferinței nu va duce în câteva zile la un rezultat acceptabil delegația greacă va părăsi conferința⁴⁵. Iritat de faptul că prin atitudinea lor creează noi piedici desfășurării conferinței, guvernul britanic decisese să facă

³⁸ Ibidem.

³⁹ AMAE, fond 71/1922, T 4, vol. 2, telegrama din 12.II.1923.

⁴⁰ Ibidem; vezi și „Adevărul” din 13.II.1923.

⁴¹ Ibidem, Legația de la Paris, telegrama nr. 67 din 13.II.1923.

⁴² „Adevărul” din 22.II.1923; „Viitorul” din 24.II.1923; „Argus” din 25.II.1923

⁴³ Edouard Driault, *La question d'Orient (1918—1937)*, Paris, 1938, p. 113.

⁴⁴ AMAE, Dosare speciale, vol. 84, Legația de la Sofia, f. 307. Oficialitățile turce erau informate, la începutul lunii mai 1923, că importante concentrări de trupe grecești aveau loc de-a lungul fluviului Marița. Se presupunea că scopul acestor deplasări și lucrurile fuseseră bine intuite — era acela de a influența lucrările Conferinței de la Lausanne în discuțiile asupra reparațiilor (Ibidem, f. 318; Legația de la Atena, f. 325; Legația de la Constantinopol, f. 329).

⁴⁵ Ibidem, Legația de la Berna, f. 332.

demersuri pe lingă greci, pentru ca și la Atena, „unde elementul militar ține un limbaj agresiv”, să triumfe rațiunea⁴⁶.

Reprezentanții marilor aliați încercau să găsească o soluție în chestiunea reparațiilor între Grecia și Turcia, prin cesiunea de către greci a foburgului Karagaci. Se credea că Grecia va fi dispusă să accepte această soluție și se aștepta răspunsul Angorei⁴⁷. România, prin delegații ei, n-a rămas în afara eforturilor care se depuneau pentru a soluționa diferendul greco-turc. Numeroase întrevederi au pus față în față delegațiile aliate cu delegația Greciei și Turciei. La 22 mai 1923 o astfel de întrevedere a avut loc între ministrul de externe grec și Constantin Diamandy. La declarația lui Alexandris că delegația elenă era gata să părăsească conferința și să reia ostilitățile împotriva turcilor, Diamandy a răspuns, neîmpărtășind, evident, astfel de planuri, prin referirea la necesitatea creării unui climat internațional propice dezvoltării Greciei și întăririi prieteniei greco-române⁴⁸. „Eu i-am expus — seria diplomatul român, neignorînd pericolul care ar fi rezultat pentru Grecia din aplicarea planurilor belicoase față de turci — necesitatea de a ajunge la pace, semnalîndu-i că conflictul se va dezvolta într-o ambianță puțin favorabilă” întrucît toate puterile erau decise să ajungă la pace, uneori chiar cu prețul sacrificării unora dintre interesele lor⁴⁹.

În ciuda sfaturilor moderatoare, Alexandris a făcut demersuri pe lingă puterile invitante pentru a le cere din nou ca problema indemnizațiilor să fie pusă în comitetul conferinței; în caz contrar, delegația greacă se declară hotărîtă să părăsească conferința de la Lausanne⁵⁰. De comun acord, puterile aliate apreciau că discuția în ședința plenară a conferinței n-ar fi oportună. Aliații se întrebuițau serios, totodată, pentru a obține cît mai repede posibil răspunsul turc privitor la Karagaci.

De acord cu generalul Pélle, C. Diamandy supunea Departamentului Externelor dacă n-ar fi fost oportun să se dea sfaturi bune, pacifice, din partea noastră, ministrului Greciei la București. El găsea această formulă cea mai potrivită, „dat fiind situația delicată în care s-ar putea plasa dinastia greacă”⁵¹.

Reprezentantul Administrației Harding la Lausanne a venit să ceară delegației noastre sfatul dacă ar fi potrivit să interpună bunele sale oficii pe lingă delegația turcă și greacă⁵². „Eu am încurajat demersul său” preciza C. Diamandy, oferind observatorului american și un

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem, DRCL, f. 339.

⁴⁸ Ibidem, Legația de la Berna, f. 338.

⁴⁹ Ibidem. Se pare că amenințările grecești aveau și partea lor de bluff. Interviuul lui Venizelos acordat ziarului „Paris” la 6 august 1923, poate fi o confirmare: el a declarat că pacea este onorabilă, că „reluarea ostilităților contra Turciei, în deplină izolare diplomatică, militară și financiară, ar fi fost o crimă contra Greciei” (Arh. St. Buc., fond Casa Regală, Cabinet — Externe, dosar nr. 15.1923, f. 269).

⁵⁰ AMAE, Dosare speciale, vol. 84, DRCL, f. 342.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem, Legația de la Berna, f. 344. Observatorul Statelor Unite urma să depună eforturi pentru a-l convinge pe Venizelos că negocierile asupra Karagaci-ului fiind în curs, ar fi contrar procedurilor diplomatice de a părăsi conferința înainte de cunoașterea răspunsului Angorei. În același sens împăciuitoar, el a încercat să determine pe Ismet pașă, să înțeleagă că posesiunea Karagaci-ului ar fi fost mai avantajoasă decît inserarea în tratat a clauzei referitoare la reparații.

argument în plus în afirmarea poziției sale, când, referindu-se la chestiunea reparațiilor și la faptul că nici unul dintre participanții la conferință n-a ridicat-o, cita cazul României, căreia — înainte chiar de a fi primit o centimă din reparații — i s-a cerut remiterea creanței sale asupra Austriei ⁵³.

Cît preț se punea pe aportul României în aplanarea divergențelor, rezultă și din faptul că sir Horace Rumbold, noul reprezentant al Angliei la conferință după 25 aprilie 1923, l-a rugat pe ministrul C. Diamandy să intervină pe lângă delegația greacă pentru a-i modera atitudinea. Delegația română n-a întârziat să facă acest demers ⁵⁴.

Ca rezultat al acestor intervenții, a faptului că aliații au arătat lui Venizelos că este un procedeu insolit de a accepta mediația lor fără a aștepta rezultatul negocierilor, delegația elenă a renunțat la intenția de a părăsi conferința.

În ziua de 26 mai 1923, a avut loc o ședință oficioasă a șefilor tuturor delegațiilor pentru a se discuta chestiunea despăgubirilor de război reclamate de către Turcia, dar refuzate de Grecia. Cu prilejul acestei întruniri particulare, s-a ajuns la tranșarea diferendului dintre turci și greci cu privire la indemnizații ⁵⁵.

Ca și cu două zile mai târziu, în ședința oficială a conferinței, cu prilejul reuniunii din 26 mai a luat cuvîntul și reprezentantul României, C. Diamandy. El a precizat, din capul locului, că problema indemnizației poate da naștere la complicații, amenințînd încheierea păcii. Referindu-se la reparații, el a arătat că deși inserată în tratat, România nu a ridicat această chestiune, în ciuda faptului că i s-a cerut remiterea creanței sale asupra Austriei. Din punct de vedere moral — a continuat vorbitorul — Turcia, ieșind victorioasă din război, și-a realizat aspirațiile sale; este deci explicabil ca ea să pună chestiunea indemnizației și s-o susțină, dar pînă la limita de a nu compromite însăși pacea. În plus, delegația turcă nu-și poate face nici o iluzie asupra solvabilității Greciei. În situația de „enervare... armată” din Balcani, delegația guvernului român a făcut apel la Ismet pașa și la Venizelos să accepte aranjamentul conținut în mediația aliaților ⁵⁶.

Atitudinea României, ca și a Iugoslaviei, în chestiunea indemnizațiilor și rezolvarea satisfăcătoare a acestei probleme a fost apreciată favorabil de către guvernul de la Atena. I. G. Duca primea din partea lui Alexandris „o călduroasă telegramă de mulțumiri” ⁵⁷. Presa ateniană exprima, de asemenea, sentimentele de grațitudine ale Greciei față de sprijinul acordat acesteia de către România, la Lausanne. Iată ce scria, de pildă, „Elephteros Typos”, din 31 mai 1923: „Atitudinea reprezentantului român la ultima discuție a despăgubirilor constituie o nouă do-

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem. DRCL, f. 343.

⁵⁵ Diferendul a fost soluționat în următoarele condiții: 1. Grecia recunoaște principiul despăgubirii ca o satisfacție morală pentru Turcia, care însă renunța la plata indemnizației; 2. Restituirea reciprocă a vaselor captureate după armistițiul de la Mudros; 3. Pagubele pricinuite Societăților Otomane cu Capital Străin (aparținînd aliaților) de către Grecia vor fi plătite de către aceasta din urmă; 4. Rectificarea frontierei la Karagaci, aceasta rămînd Turciei (Arh. St. Buc., fond Casa Regală, Cabinet Externe, dosar nr. 9/1924, f. 1).

⁵⁶ AMAE, dosare speciale, vol. 84, Legația de la Berna, f. 375; DRCL, f. 349; *Conf. de Lausanne*, tom. II, p. 13—14 și 17.

⁵⁷ Ibidem, vol. 84, Legația de la Belgrad, f. 384.

vădă a prieteniei care de ani de zile a legat așa de strins România și Grecia. Dovadă, care capătă o deosebită importanță pentru noi, pentru că s-a dat față de Grecia în condițiuni critice. Să fie sigură, credincioasă aliată balcanică, că faptul acesta a fost apreciat în inimile tuturor grecilor, fără excepție, în care de altfel prietenia greco-română a devenit de mult o tradiție”⁵⁸.

Chestiunile economico-financiare au atârnat deasupra lucrărilor conferinței ca o „săbie a lui Damocles”, provocând numeroase momente de tensiune și aducând conferința pînă la un pas de eșec. „Bătălia”⁶⁰ principală angaja, sub acest raport, înainte de toate, delegația franceză și cea turcă. În unele momente ale „actului” doi al conferinței au intrat însă în scenă și Grecia și Anglia, complicînd lucrurile și făcînd atmosfera dezbaterilor încă mai apăsătoare, mai încărcată. Din motive proprii sau inspirată de Anglia, Grecia dorea să se pună capăt tergiversărilor, să se grăbească lucrările, după cum Marea Britanie — tranșînd, în general, favorabil chestiunile care o interesau nemijlocit (chestiunea strimtorilor, chestiunea Mosulului etc.) nu vedea cu ochi buni rezistența înverșunată a Franței; mai puțin preocupată decît acesta din urmă de problemele economico-financiare, Angliei nu-i convenea ritmul în care se desfășurau negocierile. În pofida acestei situații grele, România a continuat să acționeze prin toate mijloacele, propunînd soluții pentru unele chestiuni sau oferind sugestii pentru altele, dînd sfaturi conciliatoare, chemînd la ponderație, prezentînd argumentat, convingător, în fața delegațiilor gravitatea situației și consecințele unei noi suspendări a lucrărilor conferinței.

La începutul lunii iunie, generalul Pellé era nevoit să recunoască că, la Lausanne, conferința orientală străbătea o nouă criză⁶¹ și cerea delegației române „sfatul”⁶². În ceea ce privește concesiile turcești, reprezentanții noștri erau de părere — răspunzînd dorinței exprese a delegației franceze de a da un „sfat” — că se putea cere turcilor să nu repudieze angajamentele lor anterioare și că o formulă nu era greu de găsit. Relativ la purtătorii Datoriei Otomane, ei apreciau că dacă guvernul francez poate să mențină în tratat instituția Datoriei Ootomane, lăsînd pe purtători să aranjeze direct cu guvernul turc, aceasta ar fi singura soluție, cu atît mai mult cu cît acest din urmă principiu a fost recunoscut de la începutul conferinței de către aliați. „Am adăugat — scria C. Diamandy — că o suspendare a conferinței ar avea consecințe foarte dezavantajoase, aducînd atingere prestigiului Puterilor și în special celui al Franței, întrucît diferendul greco-turc a fost reglementat deja, afacerile interesînd pe ceilalți aliați sînt aproape toate aranjate și că n-ar rămîne atunci decît un diferend limitat între Franța și Turcia”⁶³. Delegația Bucureștiului căuta să convingă pe reprezentantul guvernului de la Paris

⁵⁸ Ibidem, Legația de la Atena, f. 387.

⁵⁹ În ciuda eforturilor, nu se putuse stabili un acord între delegația turcă și cea franceză în problema concesiunilor străine în Turcia și în chestiunea plății Datoriei Otomane. İsmet pașa, lăsa să se înțeleagă că se va reîntoarce la Angora. „Le Temps” preconiza, de asemenea, suspendarea tratativelor. Venizelos a declarat generalului Pellé că Grecia va fi constrinsă să încheie o pace separată cu Turcia, întrucît prelungirea mobilizării grecești apasă greu asupra țării (ibidem, vol. 85, Legația de la Berna, f. 7).

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem.

că interesele generale, interesele politice ale Franței militau în favoarea încheierii păcii, că prelungirea situației de ocupație militară în Turcia nu prezenta nici un avantaj deosebit pentru statul francez. Lăsând să se înțeleagă că „sfatul” nu putea rămâne fără ecou, datorită temeiniciei argumentelor înfățișate, C. Diamandy nota cu vădită satisfacție: „Eu am angajat puternic pe generalul Pellé să intre pe această cale. El va referi în legătură cu aceasta chiar astăzi, la Quai d'Orsay”⁶².

La 15 iunie 1923, a avut loc o reuniune intimă a reprezentanților puterilor invitante pentru a examina situația critică creată. Cu acest prilej, sir Horace Rumbold, declarînd că susține punctul de vedere francez în probleme financiare, a lăsat să se înțeleagă că guvernul britanic ar privi cu neliniște o nouă suspendare a conferinței. Răspunsul la nota lui Venizelos, care cerea să se procedeze la semnarea preliminarilor păcii greco-turce⁶³, avea un „ton categoric”. Numeroase schimburi de vederi au avut loc și în afară conferinței, între Paris, Roma și Londra. Downing Street-ul și cabinetul italian, s-au străduit să prevină ruptura conferinței și să se adopte o formulă pentru a salva instituția Datoriei Otomane și funcționarea ei, rezervînd chestiunea monetei, a plății, aranjamentelor ulterioare între purtători și Turcia⁶⁴.

Deși era vorba de probleme delicate, care implicau mari interese, România n-a încetat să acționeze pentru a concilia vederile marilor aliați cu punctul de vedere al Turciei, care arăta că era „o imposibilitate absolută” pentru ea de a primi să plătească în aur cupoanele împrumuturilor otomane⁶⁵. Delegații români erau solicitați să lucreze „pentru a împiedica ruptura”⁶⁶ — iată preocuparea esențială a delegației României în a doua parte a conferinței, care arată și prestigiul de care se bucurau reprezentanții români în lumea diplomatică de la Lausanne. Tocmai acest prestigiu, dar mai cu seamă bunele intenții, scopul final vizat de acțiunile românești, determinau pe Venizelos să apeleze din nou la delegația noastră cu rugămintea de a interveni pe lângă generalul Pellé pentru a se pune odată capăt situației turbure din Orient. Ca și cu alte prilejuri, C. Diamandy n-a întârziat să răspundă doleanței diplomatului elen; el i-a comunicat lui Venizelos — după discuția avută cu Pellé — că acesta din urmă îi dăduse asigurări că va informa oficialitățile de la Champs Elysées,

⁶² Ibidem.

⁶³ Nota lui Venizelos din 13 iunie 1923 a impresionat în mod defavorabil delegația franceză, dar probabil, n-a displicut Angliei care a văzut în ea un mijloc de presiune în plus asupra Parisului, pentru ca acesta să găsească mai rapid o soluție unor chestiuni relative la purtătorii Datoriei Otomane (Ibidem, DRCL, f. 11). Felul în care a putut acționa Franța la gestul lui Venizelos lămurește, desigur, demersul său pe lângă C. Diamandy pentru a-i explica adevărata semnificație a notei pe care a adresat-o marilor aliați. Grecia nu cerea semnarea preliminarilor păcii decît în cazul în care pacea nu va fi semnată la Lausanne și o suspendare sau o ruptură ar putea fi înfățișată. Omul politic grec solicita concursul ministrului român în prezentarea acestei interpretări delegației franceze. Făgăduindu-i fără rețențe sprijinul, C. Diamandy a cerut totuși lui Venizelos să nu dea o formă atît de presantă demersului său (Ibidem, Legația de la Berna, telegrama nr. 904 din 15.VI.1923 f. 12).

⁶⁴ AMAE, fond 71/1922, T 4, vol. 4, Legația de la Berna, telegrama nr. 916 din 18.VI.1923.

⁶⁵ „Viitorul” din 11.VI.1923.

⁶⁶ AMAE, dosare speciale, vol. 85, Legația de la Berna, f. 12.

cu speranța că demersul grec va grăbi „despotmolirea” acestei interminabile conferințe ⁶⁷.

Presa turcă consemna activitatea delegației române și însemnătatea acesteia pentru viitorul raporturilor dintre statele balcanice. În „Le journal d'Orient”, de pildă, apărea o caricatură a lui C. Diamandy însoțită de un text, purtând titlul semnificativ „domnul Diamandy este gata să ofere bunele sale oficii lui Ismet pașa” și al cărui conținut face de prisos orice comentarii: „Cititorii noștri își vor reaminti că trimisul nostru special la Lausanne a atras atenția asupra amicitiei care pare să se lege între Turcia și balcanici. În numeroase ocazii dificile, Ismet pașa a recurs la bunele oficii și la mijlocirea domnului Diamandy în special. Neîndoielnic, că aceasta prevestește un viitor de pace și de bună înțelegere în Orient” ⁶⁸.

Nici în primele săptămâni ale lunii iulie 1923, momentele de încordare n-au lipsit, ele fiind provocate de aceleași chestiuni economico-financiare și de controversa privitoare la evacuarea Constantinopolului de către trupele aliate ⁶⁹.

Erau prevederi de viitorului tratat ture care împiedicau găsirea unui consens, a unui termen de înțelegere, chiar între marile puteri ale Antantei, între acestea din urmă și unii aliați mici, precum Grecia sau Iugoslavia, fără a mai vorbi de faptul că noua Turcie, în divergență cu majoritatea țărilor aliate, nu era dispusă să sancționeze, prin preluarea nenorocitei „moșteniri” financiare a Sublimei Porți ⁷⁰, propria ei înrobire economică.

În fața acestor dificultăți, care evident, nu sporeau șansele păcii, România își trăda serios neliștița, fără a renunța însă să depună „toate eforturile pentru a evita o ruptură”. Delegația României sugera guvernului, cum procedase și în alte momente de tensiune, să se intervină imediat la Paris, Londra și Roma pentru ca să nu se ajungă la un deznodământ tragic, ale cărui „les contre-coups” România le-ar fi resimțit cea dintâi. C. Diamandy își propunea, în vederea sporirii șanselor de reușită să facă pe lângă reprezentanții aliaților la conferință un demers similar, sperînd că acesta va fi bine primit, altfel „putem să ne găsim de la un moment la altul în fața ireparabilului” ⁷¹.

Limbaajul neliștiitor al lui Ismet pașa ⁷², grija ce-o provocau României divergențele interaliatate ca și posibilitatea de a le „exploata” totuși în scopul prevenirii situațiilor care puteau duce conferința la eșuare, au determinat delegația română să facă, de data aceasta, împreună cu

⁶⁷ Ibidem, fond 71/1922, T 4, vol. 3, Legația de la Berna, telegrama nr. 934 din 22.VI.1923.

⁶⁸ Ibidem, dosare speciale, vol. 85, Legația de Constantinopol, f. 24

⁶⁹ Ibidem, DRCL, f. 37; Legația de la Berna, f. 50; Legația de la Belgrad, f. 4; Legația de la Berna, f. 39.

⁷⁰ Vezi studiul lui V. Anastasiu: „Datoria Publică Otomană”, în Arh. St. Buc., fond Casa Regală, Cabinet—Externe, dosar 120/1934.

⁷¹ AMAE, dosare speciale, vol. 85, DRCL, f. 37.

⁷² Ismet pașa trimisese la începutul lunii iulie o notă delegațiilor aliate în care, recapitulînd discuțiile de la conferință și problemele litigioase, reclama o decizie promptă privind chestiunea cupoanelor și evacuarea Constantinopolului (Ibidem, DRCL, f. 36). „Nu putem lăsa Constantinopolul și Dardanelele — declara un om politic ture — drept gaj în mina bancherilor francezi” (Ibidem, Legația de la Constantinopol, f. 40).

reprezentantul sîrb — cum și preconizase — demersul pe lingă plenipotențiarilor aliați. Acestora li s-a declarat că cele două state vecine și prietene, fără a se amesteca în chestiunea specială a cupoanelor și concesiunilor, nici în metoda diplomatică pentru a se ajunge la maximum de succese, doresc totuși, să se evite o „somare”, care ar putea duce la un nou conflict în Orientul Apropiat, luîndu-se în considerație că primele consecințe ale acestuia le-ar încerca România și Iugoslavia. Această intervenție amicală, confirmînd supoziția ministrului român, a fost primită favorabil de către delegații celor trei mari puteri ⁷³. Totodată, ea a întrunit „aprobarea cea mai vie” din partea Greciei, cum a declarat-o însuși Venizelos, care regreta că din cauza dezacordului dintre el și Alexandris n-a putut ralia și țara sa la această acțiune româno-sîrbă ⁷⁴.

A găsit de asemenea, înțelegere și sprijin deplin sugestia lui C. Diamandy referitoare la un demers direct al Bucureștiului: „să arătați guvernelor pe lingă care sinteți acreditați — scria I. G. Duca plenipotențiarilor români din Franța, Anglia și Italia — via dorință a României de a evita o asemenea ruptură” ⁷⁵. Au urmat alte întrevederi ale delegației române cu Ismet pașa și cu reprezentanții francezi. Împuternicitul guvernului turc declara că țării sale îi era imposibil să subscrie exigențele aliaților privind plata cupoanelor. El l-a lăsat, incidental, pe Diamandy, să înțeleagă că situația de la Lausanne îl va obliga, probabil, să parcurgă iarăși drumul din februarie pentru a ajunge la Angora. Interlocutorul român l-a asigurat pe Ismet pașa de o primire cordială la București, mai ales dacă aceasta ar avea loc odată cu semnarea păcii. „Eu am subliniat — relata C. Diamandy, în numele delegației române — că dacă Angora persistă în intransigența sa, aceasta ar putea să ducă la o ruptură pe care noi vrem s-o evităm cu orice preț”. Cum reprezentantul Turciei manifesta dorința de a se încerca din nou o mediație, tot prin concursul diplomaților români, i s-a arătat că situația nu era propice pentru aceasta, guvernele aliaste rezervîndu-și, pentru moment, cel puțin, să se ocupe direct de aceste chestiuni. Ignorînd realitatea din urmă constatată și sesizată de către C. Diamandy și cu alt prilej ⁷⁶, delegația României a făcut totuși cunoscut celei franceze problemele abordate în întrevederea cu Ismet pașa, precizînd, odată mai mult, ceea ce s-ar putea obține, în mod rezonabil, de la turci :

1. — nerepudierea de către guvernul turc a datoriei;
2. — angajamentul de a menține, fără a-i aduce vreo stingere, instituția Datoriei Otomane;
3. — în ceea ce privește plata cupoanelor, un aranjament direct între guvernul turc și purtători și, ca în orice reglementare analoagă, ținîndu-se seama de posibilitățile debitorilor ⁷⁷.

În vreme ce continuau intervențiile și insistențele de cedare reciprocă făcute pe lingă cei care acționau în numele Turciei și Franței, noi greutăți se anunțau din partea Atenei. Venizelos declara că el își va pune semnătura pe tratatul de pace numai dacă problemele financiare vor

⁷³ Ibidem, DRCL, f. 38.

⁷⁴ Ibidem, Legația de la Berna, f. 51.

⁷⁵ Ibidem, MAS către Legațiile României de la Paris, Londra și Roma, f. 41.

⁷⁶ Ibidem, fond 71/1922, T 4, vol. 3, Legația de la Berna, telegrama nr. 934 din 22.VI.1923.

⁷⁷ Ibidem, dosare speciale, vol. 85, Legația de la Berna, f. 39.

primi o reglementare echitabilă, în sensul obținerii de către Grecia a facilităților promise sau acordate Turciei pentru plata cupoanelor. Exact cu o săptămână înainte de încheierea păcii, delegația română acționa pentru a-l aduce pe Venizelos „la o vedere mai consiliantă”, atrăgându-i-se atenția că hotărîrea sa de a ridica chestiunea menționată „ar produce un efect moral care ar sublinia încă mai mult, în ochii ex-dușmanilor noștri, slăbiciunea și lipsa de solidaritate a aliaților”⁷⁸.

La 24 iulie 1923, conferința care a elaborat și a aprobat tratatul de pace cu Turcia își încheia lucrările. Pacea în Orient era, în sfîrșit, restabilă. Încă înainte de această dată I. G. Duca scria ministrului C. Diamandy, la Lausanne, relevînd meritele delegației române în tratativele purtate: „Sînt fericit că pacea este asigurată. Sper că nu vor mai fi revirimente și țin să vă spun că noi acordăm o înaltă apreciere rolului pe care dvs. l-ați jucat în toate aceste negocieri”⁷⁹.

România n-a pierdut din vedere circumstanțele deosebite în care se desfășura conferința de la Lausanne; nu erau față în față un învingător și un învins, căci dacă Turcia fusese învinsă în marele război, în schimb, ea obținuse victoria în războiul cu Grecia. Astfel, la conferința Orientală din anii 1922–1923 „se suprapuneau două păci și anume tratativele generale dintre Turcia și aliați și pacea greco-turcă”⁸⁰. Situația specială a Turciei a făcut ca negocierile să fie mai anevoioase și mai îndelungate. România și-a asumat rolul despre care am vorbit, ținînd cont de această stare de lucruri, de nevoia de pace a Europei și de faptul că, în afară de problema strimtorilor, interesele ei la conferința de la Lausanne rămîneau totuși limitate, în raport cu cele ale marilor aliați occidentali. „Pentru noi românii — spunea un delegat — situațiunea era limpede și țelul nostru cu totul precis: Pacea. Nimeni ca noi, poate, nu a făcut la Lausanne din această idee a păcii un crez pe care să-l apere cu mai multă tenacitate. Pacea ne interesa îndeosebi fiindcă atît noi cît și Orientul sufereau imediatele consecințe ale unui nou conflict. Și în tot cursul tratativelor, n-am pierdut din vedere nici o clipă acest țel”⁸¹.

Precum s-a evidențiat și în cuprinsul lucrării, rolul de împăciuitoar al României n-a scăpat celor care, fie că s-au ocupat de această conferință, fie că au fost participanți direcți la evenimente, fie c-au simțit nevoia — ca factori de răspundere — să facă cunoscut țării și străinătății activitatea delegației române la Lausanne. Aprecierile lui C. Diamandy constituie o sinteză a preocupărilor delegației române, pe care, document cu document, o înregistra fidel: „În clipele de tensiune și de situații încurcate din conferință — situații care au primejduit adesea încheierea cu bine a conferinței — România a slujit ca mediatoare pentru înlăturarea diferitelor diferende și neînțelegeri ivite și a izbutit să alunge norii negri care întunecau, cîteodată seninătatea tratativelor”⁸². Toți parti-

⁷⁸ Ibidem, fond 71/1922, T 4, vol. 3, Legația de la Berna, telegrama nr. 1028 din 17.VII.1923.

⁷⁹ Ibidem, dosare speciale, vol. 85, DRCL, f. 55.

⁸⁰ „Universul” din 10.VIII.1923.

⁸¹ „Viitorul” din 9.VIII.1923.

⁸² „Universul” din 10.VIII.1923.

cipanții la tratative au fost unanimi în a aprecia aportul României⁸³, exprimind sentimente de gratitudine și aducând mulțumiri delegației române” pentru rolul de conciliere pe care l-a jucat și pentru contribuția sa efectivă la opera de pacificare a Orientului european”⁸⁴.

Activitatea diplomatică a României la conferința de la Lausanne se circumscrie coordonatelor politicii externe românești din perioada interbelică. Ea rămâne o mărturie elocventă a eforturilor depuse de țara noastră în slujba păcii, pentru a preîntîmpina apariția unor noi focare de încordare și conflicte în Balcani și Orient, pentru aplanarea divergențelor dintre aliați. Modul de acțiune al României a influențat pozitiv asupra relațiilor dintre România și Turcia, grăbind restabilirea raporturilor diplomatice dintre București și Angora. Puse în slujba intereselor celor două state, a cauzei păcii în Balcani și zona Mării Negre, relațiile româno-turce vor cunoaște treptat o continuă îmbunătățire, devenind cordiale în cadrul Înțelegerii Balcanice.

RÉSUMÉ

En se basant sur des sources documentaires, la plus part inédit, l'auteur aborde un aspect moins connu sur l'histoire politique extérieure d'après-guerre de la Roumanie et notamment la position de la diplomatie roumaine à l'égard de certains problèmes litigieux inscrits sur le programme de la conférence de Lausanne, problèmes qui freinaient sérieusement les pourparlers pour la paix.

Tout premièrement l'auteur nous donne des informations sur les causes qui ont déterminé le mode d'agir de la Roumanie et par suite il fait une exposition sur les appréciations favorables des étrangers à l'égard de la position conciliante de l'Etat roumain.

Mais les idées de base qui constituent l'importance de cet article sont l'analyse judicieuse sur les actions entreprises par la diplomatie de Bucarest pour aplanir les divergences existantes entre les grandes puissances victorieuses et aussi entre ceux-ci et la Turquie, entre la Grèce et la Turquie, pour, éviter à tout prix, l'échec de la Conférence, ayant comme but de trouver et d'appliquer les meilleurs moyens aux pourparlers ayant comme but de faire signer la paix en Orient.

⁸³ Henri de Jouvenel, scria în acest sens, în „Le Matin”: „Față de Turcia, Domnul Duca a știut să acționeze la Lausanne, de manieră nu numai să stabilească acordul, însă să suscite amicitia. Punct important pentru noi — continua el — care avem grijă de a trăi în bună înțelegere cu Islamul” (citată după *L'indépendance roumaine*” din 29.VII.1923). Lordul Curzon mulțumea delegației noastre pentru activitatea desfășurată la conferință, insistând asupra faptului că „intervențiile și activitatea delegației române au făcut mari servicii cauzei aliaților și păcii” („Adevărul” din 26.XII.1922).

⁸⁴ I. G. Duca, *op. cit.*, p. 6. Această realitate era evidențiată în Parlament prin glasul premierului țării, care releva că, atunci cînd „în mijlocul celor mai mari greutăți”, s-a ajuns la încheierea păcii în Orient, „cuvîntul delegaților României a fost mereu ascultat cu luare aminte și ni s-au adus mulțumiri pentru contribuțiunea prețioasă a țării noastre la opera de pacificare a Orientului Apropiat” (Ion I. C. Brătianu, *Activitatea corpurilor legiuitoare și a guvernului (de la 1 ianuarie 1922 la 27 martie 1926)*, București, Edit. Cartea Românească, 1926, p. 390).

COLECȚIA GH. NICOLAIASA

D. TINCULESCU, M. D. CIUCĂ

Între materialele documentare, intrate în depozitele Direcției Arhivelor Centrale în ultimii ani, se remarcă în mod deosebit colecția Gh. Nicolaiaș * , achiziționată în anul 1964 de la moștenitorii celui care timp de 40 de ani a organizat și condus secția de manuscrise și documente a Bibliotecii Academiei. Paleograf și șef de serviciu, Gh. Nicolaiaș, a publicat și a colaborat la publicarea diferitelor volume de documente, la transcrierea textelor de vechi legi românești, și-a adus contribuția la cunoașterea paleografiei chirilice și a unor chestiuni de cronologie.

Colecția cuprinde 114 documente foi volante emise între anii 1500—1902 în Moldova și Țara Românească și este organizată cronologic într-un singur pachet. Din aceste documente numai 3 sînt copii, restul fiind originale, validate de semnătură și sigilii; 3 sînt scrise în limba slavă, 3 în limba franceză, 1 bilingv (român-francez), celelalte sînt acte românești; 2 sînt scrise pe pergament.

În marea majoritate sînt bine păstrate, cu sigiliile conservate în întregime.

Documentele colecției, multe din ele inedite, conțin date însemnate privind viața economică și social-politică din Moldova și Țara Românească, cu referire, în special, la secolele XVII—XIX.

Pămîntul, mijlocul principal de producție în feudalism, forța de muncă ce-l face să producă — țărănimia liberă și aservită — ca și relațiile ce se stabilesc în procesul producției între diferitele categorii sociale, toate, ocupă un loc bine definit și în documentele acestei colecții. Astfel, unele documente atestă cumpărări de moșii, întăriri ale unor cumpărări mai vechi, danii de părți de moșii sau sate întregi, hotărnicii etc.

De pildă, între 1670 și 23 iunie 1671 îl vedem pe Nica, ceauș de aprozi, fiul lui Bunea vistiernic, cumpărînd în repetate rînduri jumătăți de ocine și părți întregi de moșii în Balomirești, județul Teleorman, în Hlăpeasca de la Gruiani, județul Vlașca, în Căcășani, județul Teleorman etc.¹.

* Colecția a fost semnalată împreună cu alte achiziții de V. Micluța. (*Unele materiale documentare achiziționate de D.G.A.S. în anii 1963—1965*) în „Revista Arhivelor”, IX, nr. 1, 1966, p. 145—148.

¹ Arh. St. Buc., colecția Gh. Nicolaiaș, pachet I/34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42.

Documentele dau și suma banilor cu care s-au vîndut aceste moșii. De exemplu în 1670, Șerban, pircălab din Orbeasca, vinde lui Nica o jumătate funie de ocină din Balomirești, județul Teleorman, cu 7 ughi; tot în 1670 iunie 20, Lazăr împreună cu fratele său, Gavril, fiii lui Gavril din Tulia, județul Teleorman, vînd lui Nica toată partea lor de moșie din Hlăpeasca, 4 funii fără un „ceric”, cu 10 ughi; 100 stinjeni de ocină din Căcășani sînt vînduți, în 1670, cu 10 ughi, iar 60 stinjeni din Cîineni, 60 din Hlăpeasca și 80 din Curteni se vînd cu 20 de ughi; deci în această perioadă, a celei de a doua jumătăți a secolului al XVII-lea, 10 stinjeni de moșie prețuiesc 1 ughi.

Tendința de mărire a proprietății prin cumpărări se vede și la Sima căpitan și fratele său Ivan, care cumpără în moșiile Hlăpeasca și Buciumeni părți de moșii de la diferite persoane la 27 august 1655, 1656, 11 mai 1657 și iarăși în 1657².

În timp ce într-o parte se stringe bogăția, în cealaltă parte are loc procesul de sărăcire a țărănimii, proces care merge pînă la pierderea libertății acesteia. Adîncirea procesului de descompunere a obștii, aservirea ei și totodată rumânirea țaranului liber, sînt atestate și de documentele acestei colecții, un număr însemnat conținînd date asupra vecinilor din Moldova și rumânilor din Țara Românească. Aspectele ce se desprind din documentele cu vecini sînt multiple. Pe de o parte vedem cauzele care determină pe oamenii liberi să se dea vecini diferiților boeri sprijinul pe care-l au feudalii din partea puterii centrale pentru exploatarea țaranilor, iar pe de altă parte diferite forme de luptă ale vecinilor.

În toate documentele țaranii se dau vecini sau rumâni „de bună voia lor”, avînd totuși anumite motive foarte serioase. Istrati, ginerele popii Hilip din Drăgești, împreună cu femeia lui, se dau vecini în 1658 noiembrie 27, de bună voia lor, lui Iurașco vâtaful, pentru că l-a iertat de toate greșelile lui — „pentru niște mascuri și alte greșeli ce am greșit”³. Este greu de apreciat ce greșeli mari au putut duce la pierderea libertății unor oameni.

Se adaugă, desigur și mizeria în care trăia țărănimea liberă sărăcită. Lipsită de mijloace de trai, era nevoită să-și vîndă libertatea și forța de muncă unui stăpîn, care avea, cel puțin formal, obligația de a-i purta de grijă. În 1675, ianuarie 21⁴, Hilohie morarul mărturisește că s-a dat să fie vecin lui Pătrașco postelnicul, împreună cu femeia și cu fiii lui, „iar dumnealui să-mi poarte de grijă cum va purta și altor vecini”. Gligore cu femeia lui, Salomia și cu 6 copii se dau lui Pătrașco medelnicerul ca să-i fie „vecini nerăscumpărați” pentru că acesta a plătit pentru ei lui Dumitrașco Epure, vornic de poartă, 12 ughi⁵.

Faptul că lipsa este unul din principalele motive ale căderii în vecinie reiese și mai evident din documentul din 8 octombrie 1688⁶, prin care Gheorghe și femeia lui, Alexandra, se dau vecini lui Strat, fiul lui Iurașco, în schimbul a 2 boi și 1 vacă cu vițel, pentru ȋrană. Și mai

² Ibidem, I/13. 15, 17, 18.

³ Ibidem, I/19.

⁴ Ibidem, I/5.

⁵ Ibidem, I/29.

⁶ Ibidem, I/30.

accentuat este acest fapt în documentul din 23 noiembrie 1685⁷, prin care Machidon, feciorul lui Ion, nepot lui Costăș din Voinești, de pe Tutova, cu femeia lui și cu copiii, se dau vecini lui Pătrașco, jitnicer, după cum spun ei, „pentru mult bine ce ne-au făcut dumnealui nouă de m-au scos din foamete și m-au și îmbrăcat cu haine cîte trebuie la om”. Iată și obligația vecinului Machidon : „Și să aibă a mă duce dumnealui unde-i va fi voia dumisale și să lucrez la lucrul la carele mă va pune dumnealui și să ascult ca și alții vecini a dumisale”. Din același motiv, al lipsei, se vînd rumâni cu feciorii și moșiile lor din județul Teleorman, Leaotă, Dode și Dobre, în 1651 noiembrie 6, în schimbul unei sume de bani : primul pentru 6 600 bani gata, al doilea pentru 4 400 bani gata și al treilea pentru 3 200 bani gata, lui Bunea, mare sluger⁸.

Vecinii nu aveau voie să plece de pe o moșie pe alta, nu aveau voie să schimbe stăpînul, după cum spunea Ioan Nicolae Mavrocordat voievod, „...oamenii de prin satele boierești de s-ar întîmpla a veni la satele mănăstirești, nicidecum egumenii să nu-i primească, dar și boierii să fie volnici a-i lua de prin satele mănăstirești și să-i ducă la urma lor”⁹.

Citeva documente vin să ilustreze și un alt aspect al veciniei : lupta țărănimii împotriva exploataării. Aceasta este prezentă în documentele colecției sub forma proceselor cu stăpînii feudali și a fugii de pe moșii, individuală sau colectivă, ducînd la spargerea satelor. În secolul al XVII-lea, fuga capătă aproape un caracter de masă. Documentele vorbesc foarte frecvent de acest fenomen, domnii dînd slobozenie stăpînilor să-i caute pe fugari „în țara domnii mele”, și de unde i-ar afla să-i aducă la locul lor¹⁰. În cele mai dese cazuri, în urma proceselor dintre vecini și stăpînii lor, vecinii sînt dați „rămas de grumaz”. Dar aceștia nu se lasă ușor și revin la judecată, ca în cazul lui Istratie, care s-a judecat cu Pătrașco medelnicerul și în 1667 decembrie 31¹¹, în vremea lui Alexandru Iliș, și în 1668¹², „arătînd Istatie că-l face Pătrașco să-i fie vecin cu sila...”. Pînă la urmă este dat tot „rămas de grumaz”.

Judecățile și fuga țăranilor dovedesc că procesul de aservire nu s-a desfășurat fără împotrivirea acestora.

Documentele colecției dau informații și asupra obligațiilor țăranilor, a situației lor. Într-un document, din 1744 ianuarie 15, se stabilesc obligațiile celor ce locuiesc pe moșiile mănăstirilor : „...ca <tot> omul casnic, ce va ședea pe moșia mănăstirească, ori om domnesc, ori boieresc, ori slujitori, orice fel de breaslă ar fi, să aibă a sluji 12 zile în<tr-un an> mănăstirii, ori cu elacă ori cu carul cu boi. De va sluji la ceva sau cu sa<nia>, sau ori la ce fel de lucru va fi orînduit de egumen, toate acele 12 zile să socotească. Și dijma locului încă să-și dea tot omul de obicei... ”¹³.

Nevoia de bani, pentru achitarea datorilor către stat și stăpîni, îi face pe țărani să recurgă la diferite mijloace pentru a-i obține. Din această cauză își vind o parte din produsele agricole, ceea ce face ca acestea

⁷ Ibidem, I/56.

⁸ Ibidem, I/9.

⁹ Ibidem, I/21, 32, 35, 47.

¹⁰ Ibidem, I/25, 31, 43, 59 și altele.

¹¹ Ibidem, I/27.

¹² Ibidem, I/28.

¹³ Ibidem, I/72.

să capete caracter de marfă. În Moldova, în secolul al XVIII-lea, capătă o mare dezvoltare producția de băuturi alcoolice din cereale, cantități mari de cereale iau drumul velnițelor. Țăranii își iau hrana de la gură, în speranța că vor obține un preț mai bun pe cerealele vândute la velnițe, cu care bani să-și cumpere altele pentru hrană și să-și achite și alte obligații. Însă totul duce la foamete, lucru sesizat de domn și boieri care hotărâsc interzicerea velnițelor. Acest lucru este relatat de documentul din 1783 iunie 15, care spune : „...locuitorii din prostime <a> lor aflînd preț mai bun la velnițe, nu numai că au vîndut mîlaiul, păpușoi și secara, toată hrana, peste an, cu socotință că vor putea cumpăra mai pe urmă pentru hrana lor și a copiilor lor (și n-au putut afla, pricinuindu-să lipsă de obște), ce încă innadins turna locuitorii apă prin gropile cu griu de să strica și putrezea și îl vindea la velnițe după voia ce se dedesă...”¹⁴.

Dacă s-ar interzice darea griului la velnițe, locuitorii nu l-ar mai cultiva și ar semăna numai secară și porumb, pe care le-ar putea vinde la velnițe, lucru ce ar supăra foarte mult pe boieri pentru că, așa cum spun ei, „...nu se va putea da din țara aceasta trebuincioasa sumă de zahare la împărăteasca cetate a Țarigradului, după neapărata datorie ce are pămîntul acesta și nu numai că va rămîne toată greutatea asupra noastră, ce încă putem veni și la primejdie”.

Din document se vede și capacitatea de prelucrare a velnițelor. În 8 luni de zile s-au prelucrat 120 000 de chile de Galați de griu (Galaț chilasi), iar dacă ar lucra toate căldările velnițelor într-un an, pot să prelucrez 360 000 de chile de Galați de griu.

În ceea ce privește contribuția bănească a satelor, cuantumul dărilor bănești, domeniu în care datele sînt destul de incomplete, se remarcă un tabel din 1780, nu prea mare, care dă pentru cîteva sate din Ocolul Cîmpulungului Moldovenesc suma banilor „contribuții”, indicînd numărul familiilor birnice, pe sate, cîți bani de familie și suma totală a banilor¹⁵.

Situația țărănimii continuă să se înrăutățească și în secolul al XIX-lea, cînd, pe lîngă alte forme de exploatare, se mai adaugă și exploatarea arendașilor. În goana lor după venituri cît mai mari și mai rapide, pentru ca, dînd ceea ce datorează stăpînului moșiei, să rămîie cu cît mai mult, ei supun pe țărani unei crunte exploatare. Elocvent în această privință este documentul din 27 aprilie 1825¹⁶, prin care Nechita Gociu, Gheorghe Mocan, Neculai Huțescu și alți locuitori ai satului Chilia, ținutul Roman, se plîng boierilor <ispravnici> pentru lipsa și sărăcia ce le-o pricinuește jupin Israil, „orîndatorul” satului lor. Ei spun : „că de cînd dumnealui au venit în satul Chiliile, toate prăvalurile pămîntului, care le-au făcut la alți stăpîni, dumnealui le-au schimonosit și le-au înmulțit mai presus decît alți stăpîni, ogoarele și curăturile, delnițele de fînăț ni le-au luat din anu trecut. Căci 30 prăjini, de păreche de boi, i-am arat și nu ni-au ținut seamă nici o zi, cîte 20 prăjini i-am prășit, încărcîndu-ne cu 2 prăjini de cum am fost la alți stăpîni... , iar delnițele ni le-au luat și nu ne-au dat nici măcar un parmac de rînăț, cîte puțin papușoi ce-m făcut, ne-au luat tot dijmă... , cîte puțin legume, ce-m făcut în grădină, ni le-au luat și la care nu s-au făcut legume au cumpărat de la cei ce au

¹⁴ Ibidem, I/84.

¹⁵ Ibidem, I/82 (anexa 1).

¹⁶ Ibidem, I/97.

avut și au plătit ... Unii locuitori au avut cîte puține capre sau oi, au luat de patru sau cinci capre un ied sau un miel, de au avut oi, cîte două sâni de lemne de foc au dus la curte...". Și documentul continuă cu samavolniciile cruntului arendaș, care culminează cu schingiuirea țărănilor : „... deosebit că ne bate și ne schingiuește în toate zilele, nealergînd nici sîrbători nici nimică”.

Față de acestea toate, locuitorii arată că „cei mai săraci au și început a să risipi și sparge satul, că unii ce sînt fără nici o prijoană...”.

Oamenii străini, neînscrși în catastifele vistieriei, care se aduceu de peste hotare pentru popularea siliștilor sau pentru formarea de slobozii, nu puteau fi veciniți. Aceasta reiese dintr-un document de la Ion Nicolae Mavrocordat, din 15 ianuarie 1744, în care se spune : „...oamenii străini, oricîți de mulți ar veni să-i așeze pe moștile lor, slobozi să fie și ... acei oameni niciodată să nu se vecinească, nici să aibe grijă de vecinie”¹⁷.

Ajutorul acordat de puterea centrală feudalilor în stăpînirea vecinilor sau rumânilor se vede din numeroasele acte de consfințire a dreptului de stăpînire al boierilor asupra vecinilor, din actele de danie sau de întăriri, ca și din procesele dintre vecini și stăpînii lor în care cel mai adesea cîștigă stăpînii. Și documentele acestei colecții conțin asemenea aspecte¹⁸.

Cîteva documente, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, se referă la „tilhari” și pedepsele ce li se aplică celor prinși în tilhărie¹⁹. Sub numirea generală de tilhari s-ar putea ascunde, de fapt și o formă a luptei țărănimii, haiducia, clasa suprapusă denumind astfel și pe cei ce luau de la cei avuți și împărțeau cu săracii, nu numai pe cei furi înrăiți puși pe rîntăși.

Referiri la situația socială se mai întîlesc în documentele acestei colecții și atunci cînd vorbesc despre negustori, categorie în plină dezvoltare în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. În documente îi vedem pe negustori ocupînd o anumită poziție socială ce decurge din poziția lor economică. În 1760²⁰, Ioan Teodor Callimachi, voievodul Moldovei, stabilește ajutorul ce trebuie să-l dea negustorii lipscani pentru spitalul de la mănăstirea Sfîntul Spiridon din Iași : „...ne-am luminat a să face spital, adică bolniță, aice în Iași, la mănăstirea marelui ierarh Spiridon, făcătorul de minuni. Și fiind trebuință de multă cheltuială pentru acei ticăloși și neputincioși bolnavi, s-au hotărît să mai dea și acești neguțători lipscani pentru cheltuiala spitalului într-acest chip : însă lipscanii ce vor descărca marfa lor aici în țară să dea de tot carul de marfă, cîte cu 2 boi, cîte 15 lei, iar lipscanii trecători, ce nu vor descărca marfa lor aice, să de pe jumătate, adică cîte 7 lei și jumătate de tot carul...”.

În noiembrie 1764²¹ Grigore Alexandru Ghica, voievodul Moldovei, numește o serie de negustori străini, care se aflau în Iași cu negustoria lor, vechili și epitropi pentru repararea și înnoirea drumurilor și podurilor : „...iară cît pentru meremetisitul podurilor, datoriu să fie bulibașa de

¹⁷ Ibidem, 1/72.

¹⁸ Ibidem, 1/21, 32, 35, 47, 27, 28.

¹⁹ Ibidem, 1/73, 83.

²⁰ Ibidem, 1/80.

²¹ Ibidem, 1/81.

podari a cerceta în toate zilele, peste tot locul și unde va fi trebuință de o podea sau două a să tocmi, să meargă la numiții negustori, ca la niște vechili ce sînt puși asupra aceștii trebi și cu izvod anume să arate trebuința ce va fi de tocmit...".

De la începutul secolului al XIX-lea, mai exact din 1832 martie 1, apar date asupra exploatarei bogățiilor subsolului²². Astfel într-un document se vorbește despre tovărășia dintre Dumitru, ginerele lui Vlad Rău, din satul Tirlești, cu serdarul Neculai Homoriceanu pentru a deschide guri de pături de păcură pe cele 2 pogoaane de pămînt ce le are primul în hotarul Șomoegi și care se numesc „pe Poduri”. Cît timp va ieși păcură, va funcționa aici și o circiumă și o băcănie. Ciștigul realizat să-l împartă între ei.

Slujitorii domnești și boierești se dedau la abuzuri, lucru observat și de unii domnitori, care caută ca, atunci cînd îi numesc în funcții, să le delimiteze foarte clar obligațiile, ca și veniturile. Mai mult, le fixează și ce anume să mînină în zilele de umblare prin sate pentru a nu cere de la locuitori²³. Prin documentul din 1783 august 12, Constantin Mihai Cehan Racoviță, voievod numește pe Ioniță Cantacuzino, fost mare cămăraș, ispravnic în județul Mehedinți, fixîndu-i obligațiile ca și veniturile²⁴. „Pe lăcuitori să-i aibă a-i odihni cu toată dreptatea lor și ușa lui să fie deschisă pentru judecăți și să judece pă fieșcare obraz și să hotărască judecata și după hotărîrea ce va face să de și carte de judecată, la care parte să va cădea. Iar care om nu s-ar supune a merge la judecată, ori de ce breaslă ar fi, măcar și boer de ar fi, dăm volnicie ispravnicului, pe unii ca aceia, să-i aducă și fără de voia lor să stea la judecată”.

Ispravnicii mai au și alte obligații : să urmărească ca slujbașii domnești să nu supere pe locuitori cu mîncarea lor și a cailor lor, ispravnicul să nu îngăduiască pe cei ce vor cumpăra slujbe domnești să facă năpăști locuitorilor sau să-i bată pe oameni ; slujitorii domnești să nu supere nici ei pe locuitori și cei care vor fi prinși că iau mită să fie puși în butuci și să fie trimiși la domnie pentru a-și lua plata pentru faptele lor ; să nu lase pe turci să umble prin țară fără teșcherea după cum a fost porunca sultanului, iar pe cei numiți mamulegii, care se ocupă cu darea de bani cu dobîndă și fac „mari asupreli și strămăbătate săracilor”, să nu-i lase să-și îplinească singuri banii, ci să-i îplinească însuși ispravnicul. Documentul se referă și la turcii ce cumpără moșii în țară. Ispravnicul lua din judecăți „zeciuiala, din 10 bani un ban, după obicei”.

În 1825²⁵, Grigore Dimitrie Ghica voievod, numind pe Vasile Strimbeanu, fost al treilea logofăt, ca vâtaf de plai, îi fixează atribuțiile astfel : îndată ce va ajunge în plai să meargă prin toate satele, unde să adune pe pîrcălabi și preoți ca să le arate poruncile domnești privind pe tîlhari, să pună paznici la drumuri și poteci, pentru ca cei ce au gîndul la tîlhării să nu să întovărășască „cu alții din Ardeal” și să treacă încolo și înapoi peste hotar fără răvașe de la marele spătar sau pașusuri de la „excelența sa ghinăral”, pentru ardeleni. La fiecare două săptămîni să informeze pe marele spătar cu orice se va fi întîmplat ca și cu orice veste va auzi

²² Ibidem, I/103.

²³ Ibidem, I/96.

²⁴ Ibidem, I/73.

²⁵ Ibidem, I/96.

„de aiurea din străinătate”. Mai departe fixează și alte obligații ale vătafului, care dacă nu sînt respectate, vătaful poate ajunge la spînzurătoare.

Venitul vătafului constă din : 30 de taleri simbrie, pentru vornicie să ia de la fiecare casnic cîte 1 ban pe an, primăvara, pentru clacă să ia de la fiecare casnic 1 taler pe an, toamna, de la fiecare stîină să ia cîte 1 caș și de la o turmă cîte un miel, dintr-aceea primăvara, să ia grosărit, parale 30, de la cei ce se închid pentru diferite pricini, mai are să ia de rimători, de carul încărcat cu povară și de calul încărcat cu povară, ce trec peste graniță și altele.

Foarte interesant este un document din 1804 martie 29, în care se vorbește despre anumite frămîntări care au dus la trimiterea către domn a unei scrisori anonime, cu atacuri la adresa stării de lucruri din țară și cu amenințări care au pus pe gînduri pe boieri, în frunte cu mitropolitul Veniamin²⁶. Autorul anonimei este numit de domnitorul Alexandru Constantin Muruz „netrebnicul izvoditoriu scărbavniciei scrisori purtătoare de ocarnicii bîrfiri”. Boierii se arată întristați că „părinteasca oblăduire” a domnului „n-au putut popoli duhul cel rău tulburător a unor netrebnici”, deși a făcut multe „spre tot obștescul bine a pămîntului și spre fericirea neamului boieresc”, încît toate treptele „și a cinului bisericesc și a cinului politicesc și într-un cuvînt și însuși aceștia care cu necuviință se jeluiesc, într-unetăgăduit adevăr sînt acoperiți și cuprinși cu multe mili domnești”.

Acești „vrednici de toată hula”, spune mai departe documentul, „fac pomenire arătătoare de un cuget a nesupunerii franțuzești, cutezînd a zice și către stăpînire cuvinte de îngrozire, cu chipul acesta că, de nu să vor împlini fără prelungire voințele lor, se vor ridica cu toții și vor face asupra noastră aceea ce altă dată au făcut un nebun către mitropolitul ce-au fost, însemnînd adică ucideri și înjiugări de împotrivre vederată”.

Autorii anonimi sînt numiți „nevăzuți patrioți, pe care mare norocire ar fi fost nouă a nu-i ave”. Pentru îndrăzneala lor, boierii cer domnului să se cerceteze ca să se afle „izvoditorii netrebnicilor mișcări și bîrfelilor acestora și, ca niște pricinuitori de nu puțin rău și multă stricăciune a patriei și aducători de obștească hulă pămîntului, să fie pedepsiți, surghiuniți, oboriți din trupele lor și certați cu alte cuviincioase răsplătiri pentru faptele lor”.

Se vede de aici, în această perioadă frămîntată de început de secol, cînd domnii nu erau prea statornici din cauza ciocnirilor de interese ale puternicilor vecini, care doreau să aibă pe tronul țărilor române oameni de încredere, iar boierii făceau abuzuri, că în țară se crease o stare de nemulțumire, generatoare de mișcări la care participau probabil și din rîndul boierimii. Mai reiese și influența pe care a avut-o revoluția franceză din 1789 în țărilor române, ecoul ei. Fără o organizare și fără a se ști ce-i de făcut, totul s-a redus la a trimite domnului o anonimă amenințătoare.

Colecția mai conține cîteva documente fără legătură între ele, fiecare cu importanța lui.

În 1857 martie 5, Constantin A. Crețulescu, ca președinte și Alecu Golescu, ca vicepreședinte, semnează „Dorințele românilor”, exprimate de comitetul unirii din Țara Românească pentru organizarea țării, în

²⁶ Ibidem, I.93.

urma tratatului de la Paris din 18/30 martie 1856. Expuse în 4 puncte acestea sînt :

1. Chezășuirea autonomiei și a drepturilor noastre internaționale, după cum sînt hotărîte amîndouă prin capitulațiile din anii 1393, 1460 și 1513, încheiate între țările române cu Înalta Poartă suzerană ; precum și neutralitatea teritoriului moldo-român.

2. Unirea țărilor, România și Moldova, într-un singur stat și sub un singur guvern.

3. Prinț străin cu moștenirea tronului, ales dintr-o dinastie domnitoare de-ale Europei, ai cărui moștenitori născuți în țară am dori să fie crescuți în religia țării.

4. Guvern constituțional reprezentativ și după datinele cele vechi ale țării, o singură adunare obștească, care va fi întocmită pe o bază electorală largă, încît să reprezinte interesele generale ale populației române ²⁷.

În continuare se spune : „Declarăm totdeodată, ca o profesie a noastră de credință : respectu la dreptu proprietății de verice natură, egalitatea tuturor românilor înaintea legilor, libertate individuală și a muncii țaranului”.

Aceste dorințe, imprimate, probabil că au fost răspîndite în toată țara.

Alte documente mai importante sînt : o listă explicativă a unităților de măsură pentru pămînt ²⁸, în care se arată ce este pogonul, prăjina, stîngenul, un document din 1773 februarie 23 care are pe margine desenul palmei cu care s-a măsurat la hotărnicie, în lungime de 28 cm ²⁹ ; un fel de glosar pentru cuvintele și expresiile folosite la hotărnicii ³⁰, în care se explică 104 cuvinte ; o listă de breslele slujitorilor domnești ³¹ care cuprinde numărul slujitorilor pe sate și slujbe : seimenii, roșii, slujitorii vorniciei, ai hatmanului etc.

Între documentele acestei colecții se află și 3 scrisori în limba franceză ³².

Una dintre ele, din 1835 martie 15, foarte frumoasa, plină de dragoste de țară, este trimisă de Mihail Kogălniceanu din Lunéville lui Vasile <Alecsandri>, aflat ca și el la studii în Franța ³³. Despre Franța spune : „Aceasta e mare, bogată, puternică, una din țările cele mai distinse din Europa și în primul rînd prin frumusețea teritoriului său, prin cunoștințele sale mari, prin caracterul franc și loial al poporului încîntător care o locuiește”. Moldova „din contră, este mică, săracă, nu e celebră decît prin trecutul său, încă ignorat de națiunile străine, abia începem să ne ridicăm capul, să mișcăm din loc tribuna ignoranței. Dar pentru că este țara noastră, trebuie să o ținem și tot ceea ce putem face este să încercăm să o servim, s-o ilustrăm prin talentele noastre, prin virtuțile noastre

²⁷ Ibidem, I/104.

²⁸ Ibidem, I/112.

²⁹ Ibidem, I/89.

³⁰ Ibidem, I/114 (anexa 2).

³¹ Ibidem, I/113 (anexa 3).

³² Ibidem, I/88, 91, 100.

³³ Ibidem, I/100.

³⁴ Ibidem, I/99.

și prin brațele noastre ... Da, prietene, fiți întotdeauna un bun moldovean, iubiți-vă și serviți-vă patria, așa mică și săracă cum este". Datoria celor ce studiază în Franța este, după cum spune Kogălniceanu, „să ne dedicăm studiilor, să ne îmbogățim cunoștințele cu ce ascunde Franța și să le transportăm în grabă în locurile unde ne-am născut". Cuvinte frumoase, pline de patriotism, care trebuie să stea în fața celor trimiși să se adape la izvoarele cele mai bogate de știință, de cultură universală.

Un document bilingv, român-francez, o scrisoare a lui Kiselev către aga Costache Cornescu ³⁴, despre modul cum trebuie să facă cercetarea instituțiilor din orașul Pitești, așa cum a văzut că însuși a făcut în celelalte orașe, pe unde a trecut, este interesant pentru faptul că scoate în evidență preocuparea lui Kiselev pentru dreptate și bunul mers al instituțiilor din Țara Românească.

Colecția cuprinde și 3 documente scrise în limba slavă. Primul din anul 1500 februarie 10, este documentul prin care Ștefan cel Mare, voievodul Moldovei, cumpără satul Peletinceștii de Jos, pe Siret, de la frații Iașiul Dolha și Vlaicul, cu 200 galbeni tătarești ³⁵. Celelalte două din anul 1617 noiembrie 19 și 1668 noiembrie 20, primul ³⁶ de la Alexandru Iliaș, voievodul Țării Românești, al doilea ³⁷ de la Iliaș voievodul Moldovei, vorbesc despre întărirea unor moșii și vecini, respectiv lui Vilcul, logofăt din Orbeasca și lui Pătrașco Iurașcu, postelnic.

De remarcat că documentul din 1617 noiembrie 19, are sigiliul timbrat, cusut răsturnat.

Vorbind de importanța colecției din punct de vedere al conținutului, nu trebuie să trecem peste câteva aspecte legate de formularul documentelor, de ornamentația acestora precum și de unele sigilii, aspecte care aprofundate și coroborate cu cele din alte documente pot contribui la îmbogățirea cunoștințelor în domeniul științelor auxiliare.

În privința diplomatiei menționăm apariția monogramei într-un document dat de domnul Moldovei, Ioan Teodor Calimah la 1760, fapt mai rar întâlnit la documentele emise de cancelaria Moldovei ³⁸. De asemenea instituția domnului la câteva documente se prezintă sub forma de ligaturi și serieri în caturi, în chinovar, foarte frumos executate și păstrate ³⁹.

O parte din actele emise de cancelaria domnească păstrează sigiliile foarte bine imprimate în ceară, chinovar sau timbrate ⁴⁰.

Din punct de vedere al ornamentației, colecția conține câteva documente care ies în evidență prin intitulăția și litera inițială cu motive florale, executate în chinovar ⁴¹.

³⁵ Ibidem, I/1—2. Vezi și Damian P. Bogdan, *Patru acte de la Ștefan cel Mare*, în „Revista Arhivelor", XII, nr. 1, 1969, p. 245—262.

³⁶ Ibidem, I/4.

³⁷ Ibidem, I/31.

³⁸ Ibidem, I/80.

³⁹ Ibidem, I/94.

⁴⁰ Ibidem, I/4, 5, 31, 65, 94.

⁴¹ Ibidem, I/24, 69, 80, 94.

În prezentarea de față am semnalat problemele mai importante ce se desprind din Colecția Gh. Nicolaiaș, insistând asupra unor documente pentru a le scoate mai mult în evidență valoarea lor incontestabilă. Pentru interesul lor deosebit, am dat și în anexă 3 documente.

ANEXE

1

Banii contribuții ce sînt să de satele arătate i alle bresle pe anul 1780

Numele satelor	Familii birnice	Cîte cit de familie	Soma banilor	
			lei	greițari
Dorna	300	cite 3 lei, 38 greițari	1 090	—
Ciocănești	19	tij „	69	2
Fundul Moldovii	106	tij „	385	8
Pojorita	107	tij „	388	46
Sadova	94	tij „	341	32
Vama	140	tij „	508	40
Frumosul	51	tij „	185	18
Moldovița	30	tij „	109	—
Rușai Moldoviții	134	tij „	486	52
Slătioara	9	tij „	32	42
Ștulbicanai	51	tij „	185	18
Frasănul i Geamănul	32	tij „	116	16
Bucșoiaia neguțători liude	12	tij „	43	36
Voronețul	1	tij „	3	38
	10	tij „	36	20
Vatra Cîmpulungului	307	tij „	1 115	26
niguțător liude	9	tij „	32	42

Arh. St. Buc., colecția Gh. Nicolaiaș, 1/82 orig.

2

<a II-a jumătate a secolului al XIX-lea>.

TĂLMĂCIRE A CÎTORVA ZICERI CE SE ÎNTÎMPLĂ LA HOTĂRNICIE

Albie: lărgimea unei văi prin care curge o apă, însă dintr-un deal pînă la altul.

Adepătoare: loc la apă unde se adapă vitele.

Baltă băltoasă: loc asemenea cu lacu, dar care are o mai mare întindere.

Băltoacă: baltă mai mică.

Bigniță: scufundături în scurt în apă sau pe drumuri.

Birină: vale mică.

Brădet: unde sînt numai brazi

Buză de piscu: sfîrșitul piscului în vale, unde se face loc șas.

Vâlcea: o mică vale.

Vad: trecerea prin apă.

Vircan: adîncătoare într-un cîmp în loc năsipos care nu ține apă ca să se numească lac.

Vărsături: loc așezat unde se poate întinde lesne apa cînd vine mare.

Gură de valc, de vâlcea și de apă: este unde să toarnă într-alta mai mare.

- Grind** : o dilmă sau ridicătură de pământ prelungită într-o cimpie care se aseamănă cu o mejdină mare.
- Godovan** : adincătură mare
- Gropan** : adincătură mică.
- Dos** : coasta unui deal ce spinzură spre miazănoapte sau între miazănoapte și răsărit.
- Dolie** : un fel de mejdină firească.
- Dilmă** : idem.
- Delniță** : un codru de loc infundat.
- Drum bătut** : care este mult umblat.
- Ighebină** : adincitură în coasta unui munte sau deal care se scoboară de curmeziși și are coastele ei drepte.
- Zăton** : adunarea apii din susul morii.
- Zăpodie** : fundul unei adincături largă în dealuri mari sau munți.
- Izitură** : așa se numește de munteni zăgazul ce oprește apa și aduce la moară un șir de copaci deși într-o pădure.
- Culme** : spinarea unui deal ce se cuprinde între două văi care să numește și scursură, pentru că dintr-aceia culme sau scursură să scurge.
- Coastă** : partea unui deal din muchie până la vale.
- Crac** : o ramură de deal care să desparte dintr-un deal mare cuprins între văi.
- Cap de piscu** : partea cea mai mare de sus a piscului de unde începe aplecarea coamei sau spinării lui.
- Chicioru**, cumă, ileme, precum și măgura : o ridicătură de pământ în spinarea unui deal.
- Curmătură** : joscorare curmezișul a unei culmi de deal care se numește și dezalătură.
- Custură** : culme foarte strimță și ascuțită de deal sau de munte.
- Cătun** : loc unde țin țărani vitele ca să nu treacă afară din sat la cimp.
- Colibă** : un fel de lăcașu de nuiele în figura unei a patra parte din sferă acoperit cu flin sau tufe frunzoase.
- Cătină** : care crește prin bălți sau lacuri.
- Colnic** : drum prin pădure la lemne sau pe cimp la holde.
- Cale** : drum.
- Cărare** : drum de picior.
- Cotitură** : unde se cotește drumul.
- Coadă zăgazului** : partea cea de peste apă a zăgazului.
- La deal** : pe coasta dealului către muchie.
- La vale** : pă coastă la vale.
- Lac** : loc adîncat unde se adună apă din ploii și zvoară dar care nu cură afară, este mărginit cu deal.
- Livede de pruni** : loc sădit cu pruni.
- Loc Infundat** : un coprins de loc de casă sau de alte asemenea posesii mici într-o moșie.
- Matcă** : șanțul pe care curge sau o apă curgătoare sau o apă ce se adună din ploii la vale sau la o vilcea sau vatra curgerii apii care încă curge sau se află uscată.
- Măgură sau movilă** : ridicătură de pământ rătăundă la cimp, în chipul unei jumătăți de sferă ; sînt și dealuri în numele lor.
- Majdină** sau slog : ridicătură de pământ făcută de plug cu brazdele ce răstoarnă locurile vecinate unul spre altul.
- Măcinătură** : loc pe care apa l-au surpat puțin cîte puțin din marginea ei și l-a dat la ceaialtă parte a ei, prăvălindu-se peste el.
- Mărăciniș** : unde sînt numai mărăcini.
- Muscel** : un cracu de deal muntos care se lungeste făcînd munte.
- Muche** : partea dreaptă sau stîngă a unei culme de deal de unde se începe coasta la vale.
- Mleacă** : loc apăsător și smîrcos.
- Obîrșie** : sfîrșitul unei văi sau vâlcele care să numește și coadă aceasta este slovenească și însemnează sfîrșit.
- Orliște** : loc arător părăsit de 2 sau 3 ani.
- Obrațu** : locul împrejurul viei pînă la gard.
- Ostrov** : parte de pământ ocolit de două ramuri ale unei ape.
- Ochiu** : pământ ocolit de apă dar care se ține de celelalt.

Ponor : surpătură din care să numește în nomol (sic).

Podgorie : unde se îmbină coasta.

Prilog : loc părăsit de un an.

Poliță : o tăietură îngustă și orizontală într-un părete de piatră la munte.

Padină : la dealuri este o mică adîncătură începută din șesul unui deal căruia abia se cunoaște adîncătura și care n-are matcă, este și de cele ce ajung în lunca dealului și scoboară pe coastă în vale, închipuiesc o vale sau vâlcea, cum și de cele infundate la amîndouă capetele. Iar la cîmp sînt ori coprinse între două grinduri sau un loc șăs fără grinduri dar care sînt în loc de vale dar fără matcă adîncată de a curge apă pă ea, cu care dă într-o vale sau vâlcea, este și cele infundate dar prelungi.

Prund : margine năsipoasă sau pietroasă a apii peste care trece apa cînd vine mare.

Plopișul : unde sînt numai ploi.

Pirlitură : loc care s-a pirlit cu foc, adică peste care a trecut focul.

Paragină : vie părăsită.

Plaiu : deal cu vii multe.

Pogon : un loc pătrat sau pătrat lungărețu de stîinjen 1296.

Potecă : drum de picior.

Peșteră : gaură în munte pietros.

Prislon : loc de vinat la munți.

Pripor : coastă repede.

Ploștină : loc așăzat iar nu ridicat.

Răzor în apă : o adîncătură prelungă în fundul apei.

Răzor : la vii este despărțirea a cîteva rînduri de vie, care să fac și poteci.

Ruptură : loc cuprins de o matcă de apă părăsită.

Răstoacă : adîncime în apă.

Repegușu : coastă repede.

Rîchită : un fel de lemn cu crește pe prunduri de apă.

Rogozu : un fel de papură mai mică și fără măsură.

Răspîndite : de unde se despart drumurile.

Răscruce : încrucișare a două drumuri.

Săliște : loc unde a fost sat.

Sănar : adîncătul din capul vii ce este între vii și locul nesăpat.

Stîrmină : suiș sau coboriș repede.

Slame : spinare de deal.

Sat : acest cuvînt în documenturi va să zică moșie.

Tulpină : trunchiu de copaciu tăiat sau rădăcină lui.

Tufărișu : un loc cotropit de tufe.

Topilă : baltă unde se topește cînepa.

Falcio : prețu de două pogonane.

Fund : pămînt ocolit de apă dar care să ține de celălalt.

Făță : coasta unui deal ce spinzură spre amiazăzi sau între miazăzi și apus care să zice și obreție.

Fiolă : pieptul cel mai repede al dealului.

Hățiu : un crîng des.

Hăllingă : un crîng împletit cu curpeni.

Țeperig : un fel de plantă de baltă.

Țurțan : vîrf de piatră ascuțit.

În sus : după cum obisnuiesc cîmpenii, este spre apus, iar după ceilalți spre miazănoapte și dincolo curge cea mai mare apă, cum și la vîr se dă această numire, adică în sus dincolo curge apa vîii.

În jos : spre răsărit și spre miazăzi sau pe apă în jos, adică încotro curge apa sau pă vale în jos.

3

<sfârșitul secolului al XVIII-lea>

Bresile ci s-au lăsat la alegirea ce s-au făcut pe la toate posturile după țidula gospod.

Nr.

325	— rufetul dumnealui vel hatman al politiei	insă
184	sămeni	insă
53	— în satul Borăști	} ținutul Vasluiului
11	— în satul Ipatile	
14	— în satul Albeștii	
15	— în satul Călugărenii	
26	— în satul Băleștii	} ținutul Cirligăturii
65	— în satul Mogoșăștii	
184		
115	— slujitori a altor zapcii hătmănești	insă
37	— călărașii lui vel căpitan — în satul Mărjăștii	} ținutul Cirligăturii
19	— călărașii porușnicului ot Mărjăști	
22	— lefecgii în satul Budeștii	
26	— lefecii în satul Hadimbu	
11	— călărașii porușnicului în satul Petreștii ot Vaslui.	
115		
12	— tulumbagii din orași Eșii	
10	— sacagii	} din tirgu Eșai
2	— trîmbaci	
2	— doboșari	
325		
298	— rufetul dumnealui vel agăi	insă
164	— sămeni	insă
63	— în sat Coțigu	} ținutul Vasluiului
48	— în sat Onicenii	
53	— în sat Rădiu lui Tătar — țin. Eșii.	
164		
33	— roși a polcovnicului	insă
30	în sat Valia Adincă	} țin. Eșai
3	în sat Balciu	
33		

30 — dărăbani în sat Dracsinii ot Vaslui

32 — băltăgari a lui bașceauș însă

20 — în sat Balciu

5 — în satul Șurbeștii

7 — în satul Miroslava

32

623 259

25 — tulumbagiei din tirgu Eșii

8 — sacagii tij din tirgu

6 — trimbaci tij din tirgu

298

80 — rufetul dumnealui vel postelnic însă

40 — călărăși însă

17 — în tirgu Eșii

18 — în satul Lunga, țin. Eșăi

1 — în satul Giurgenii

4 — în satul Șcheia

40

40 — lipcani însă

15 — în tirgu Eșăi

10 — în Vovreești

5 — în sat Tomeștii } țin. Eșăi

10 — în satul Scheia ot Vaslui

40

162 — rufetul dumnealui vel vornic de aprozi însă

140 — aprozi în satul Tansa și Vovreești — ot Vaslui

22 — fustașii de vatră în satu Ezărenii țin. Eșăi

162

85 — rufetul dumnealui hatman de Prut însă

45 — în satul Căueștii țin. Eșăi pentru hătmănie.

40 — în satul Coadă Stăncii, pentru căpitănia Sculenii.

104 — rufetul dumnealui vel comis — în satul Osoiu, țin. Eșii . . . însă

60 — comișai

44 — dărvări

53 — slujători vorniciei obștiei însă

30 — în satul Tomeștii }
23 — în satul Gurunii } ținutul Eșii

53

1107

51 — slujători vorniciei poliției, în sat Prosălnicii, țin. Eșii.

63 — rufetul dumnealui vel armaș însă

33 — armășai }
30 — dărbăni } în satul Șcheia, ținutul Vasluiului

45 — rufetul dumnealui vel portariu însă

18 — în satul Drăjăanii }
23 — în satul Beriasa } ținutul Vasluiului
4 — în satul Butucăria }

38 — rufetul dumnealui vornicului de harem însă

14 — în satul Româneștii }
19 — în satul Zahorna } țin. Eșai
4 — în satul Curăturile }
1 — în trigul Eșai

16 — fustași de divanu însă

9 — în satul Valia Adincă, ținutul Eșai.

3 — în trigul Eșii

4 — în satul Româneștii, ținutul Cîrligătura

16

183 — semenii curții gospod cu 3 stiağuri însă

145 — în satul Zăpodenii }
38 — în satul Băbușa } ținutul Eșii

183

192 — copii din casă a vistieriei însă

- 26 — în satul Beriasa
- 21 — în satul Ferești
- 16 — în satul Telejna
- 7 — în Butucăria
- 20 — în Boțoaia
- 52 — în Orcești
- 12 — în Tătărăii
- 22 — în Mircești
- 16 — în Jigoreni

192

1695

- 25 — mihterii curții gospod din tirgu Eșai
 - 21 — masalagiei curții gospod, din tirgu Eși
 - 10 — teslari bezi o calfă de teslari
 - 10 — chetrari bezi o calfă de chetrari
 - 4 — măturăriți
 - 8 — șătrărei
 - 6 — apari
 - 16 — tulumbagii
 - 2 — hornari
 - 2 — suiulgi de ișători
- } din tirgu Eșai

97 — alți bresli a curții de pi afară însă

- 71 — toporași
 - 8 — vinători
- } din sat Picioru Lupului, ținutul Eșai
- 18 — dărvari din sat Golăeștii, ținutul Eșai

2 — cavaji

6 — alaiu ciauș însă

- 1 — iciolan baș ceauș
 - 1 — alai baș ceauș
 - 4 — alaiu ciauș
- } din tirgu Eșai

6

6 — satări. însă

- 1 — satăr baș
 - 1 — chihaiă de satări
 - 4 — satări
- } tij din tirgu Eșai

6

50 — cîohodari	însă
1 — baș cîohodariu	} din trigu Eșăi
1 — chihaia de cîohodari	
24 — cîohodari	
24 — imaci a lui baș cîohodariu	
50	

123 — cioclii de aiciia din Eși

12 — mîrgineni ci în urmă s-au lăsat cu cartia visteriei.

2095

*Brestile ce s-au lăsat la alegirea ci s-au făcut — adică, slujitorii isprăvnicilor
și a căpitănilor mîrginii a isprăvniciei.*

Nr.

227 — Suceava	însă
180 — pașări a isprăvniciei în satul Boroaia	
26 — slujători a căpităniei Cornu Luncii în satul Arghira	
21 — slujători a căpităniei Burdujănilor în sat Mitocu	
227	

296 — Niamțu	însă
191 — pașări a isprăvniciei	însă
63 — pașări în sat Gîrghina	
62 — pașări în sat tul Turtureștii	
66 — pașări în satul Gura Văii	
191	

14 — slujători a căpităniei târgului Petrii, din târgu Petrii

6 — slujători a căpităniei târgului Niamțu, din satul Răuceștii

85 — plăeșăi Biczului din sat Bicazu

296

151 — Romanul	însă
174 — pașări a isprăvniciei	însă
68 — în sat Leortenești	
106 — în satul Scorțanii	
174	

210 — plăeșai ot Comănești din satul Comăneștii

50 — plăeșai oituzului din satul Bahna

434

357 — Putna însă

235 — panțări a stărostiei însă

101 — în satul Rugineștii

9 — în satul Movilița

32 — în Satul Nou

1 — în târgu Focșanii

17 — în Odobești

18 — în Pădureni

2 — în Botești

5 — în Oleșăști

7 — în Țăfești

4 — în Bolotești

196

1465

7 — Codrii Sărbilor

2 — Slobozia Precistii

8 — satul Crucia de Giosu

228 — în satul Crucia de Sus

235

77 — plăeșii Vrancei în satile Vrancei

15 — slujătorii a căpităniei de Odobești . . . însă

6 — în Pădureni

7 — în Odobești

1 — în Pățăști

1 — Grozăști

15

12 — slujători a căpităniei de Biliiești din sat Cracu

9 — slujitori a căpităniei de Panciu însă

2 — în satul Crucia de Sus

3 — în satul Crucia de Jos

4 — în târgu Panciu

9

9 — slujători a căpităniei de Agiudu însă

3 — în Agiudul Nou

4 — în satul Șișcanii

2 — în satul Buceșanii

9

178 — Tecuciul însă

119 — în satul Matca

60 — în satul Ocheshiștii

179

328 — Covurluiul însă

185 — a pircălăbiei însă

32 — călăreții din satul Cudalbii

30 — călărașii din târgu Gălații

123 — călărașii din sat Golăștii

185

143 — sămenii lui baș bulubaș din târgu Gălaștii

1972

328

152 — Tutova însă

42 — panțări a ispravniciei, în satul Orzăști

69 — panțări în satul Dragomirești

41 — în satul Căbeștii

152

157 — Vasluiul însă

92 — panțări a isprăvniciei din târgu Vasluiului

37 — din satul Oșăștii

9 — din sat Butucăria

10 — din satul Tănacu

9 — din Portari

157

207 — Fălciul	însă
164 — paștări a isprăvniciei	însă
54 — Hurdugii	
54 — Urașii	
56 — Șchiopenii	
164	
10 — a căpităniei Hușai din târgu Hușai	
33 — slujitori a căpităniei Leovii din satul Șchiopenii	
207	
78 — Herța	însă
65 — paștări a isprăvniciei din satul Hriașca	
13 — slujitori a căpităniei Mamornița	însă
6 — slujitori în sat Hriașca	
7 — slujitori în satul Mamornița	
13	
78	
215 — Dorohoiu	însă
158 — a isprăvniciei	însă
86 — în satul Buhaiu	
72 — în satul Hilișău	
158	
12 — slujători a căpităniei târgului	
170	
2781	
45 — slujători a căpităniei Marginii Lipcanilor	însă
25 — în satul Buhaiu	
20 — în satul Hilișău	
215	45
181 — Botoșanii	însă
151 — a isprăvniciei	însă
70 — în satul Manasiria Doamnei	
81 — în satul Cișmiaoara	
151	
30 — slujători a căpităniei târgului din Botoșani	
181	

157 — Hărlău	însă
114 — slujători a isprăvnicii în satul Stroeștii	
43 — slujători în satul Ciorneștii	
157	
84 — slujători a isprăvnicii Cărligăturii	însă
49 — slujători în sat Româneștii	
35 — slujători în satul Mitocu	
84	
265 — Țănutul Eșăi	însă
198 — a isprăvnicii	însă
108 — pașări în satul Grozăștii	
90 — în satul Tabăra	
198	
22 — slujători a căpităniei Ștefăneștii.	însă
12 — din târgu Ștefăneștii	
10 — din Hălășăni	
22	
45 — slujători căpităniei Marginii Sculenilor din satul Coadă Stâncii Țin. Eșăi.	
265	
3468 fac.	

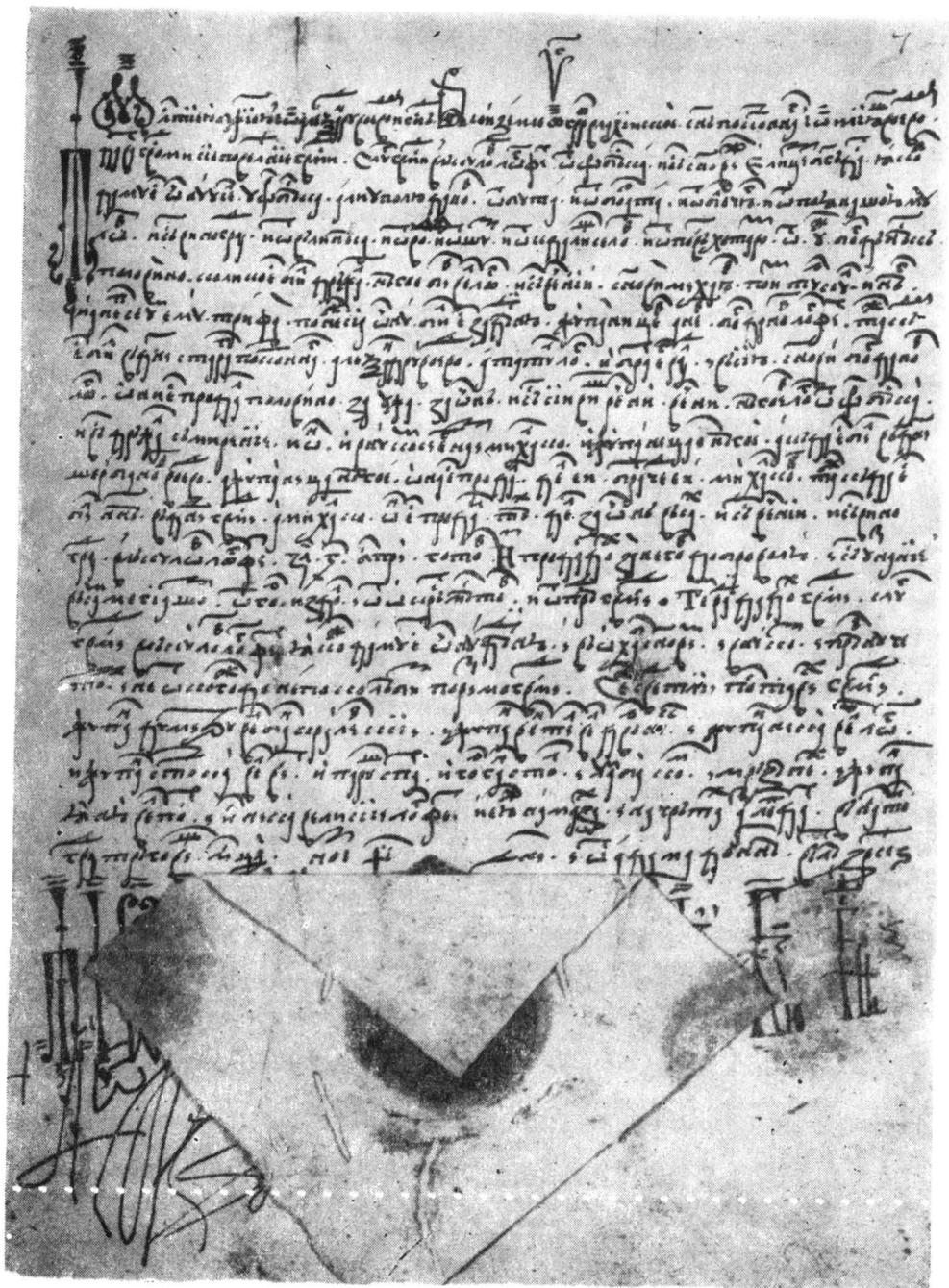

Fig. 1. — Poruncă domnească de la Alexandru Iliăș (1617).

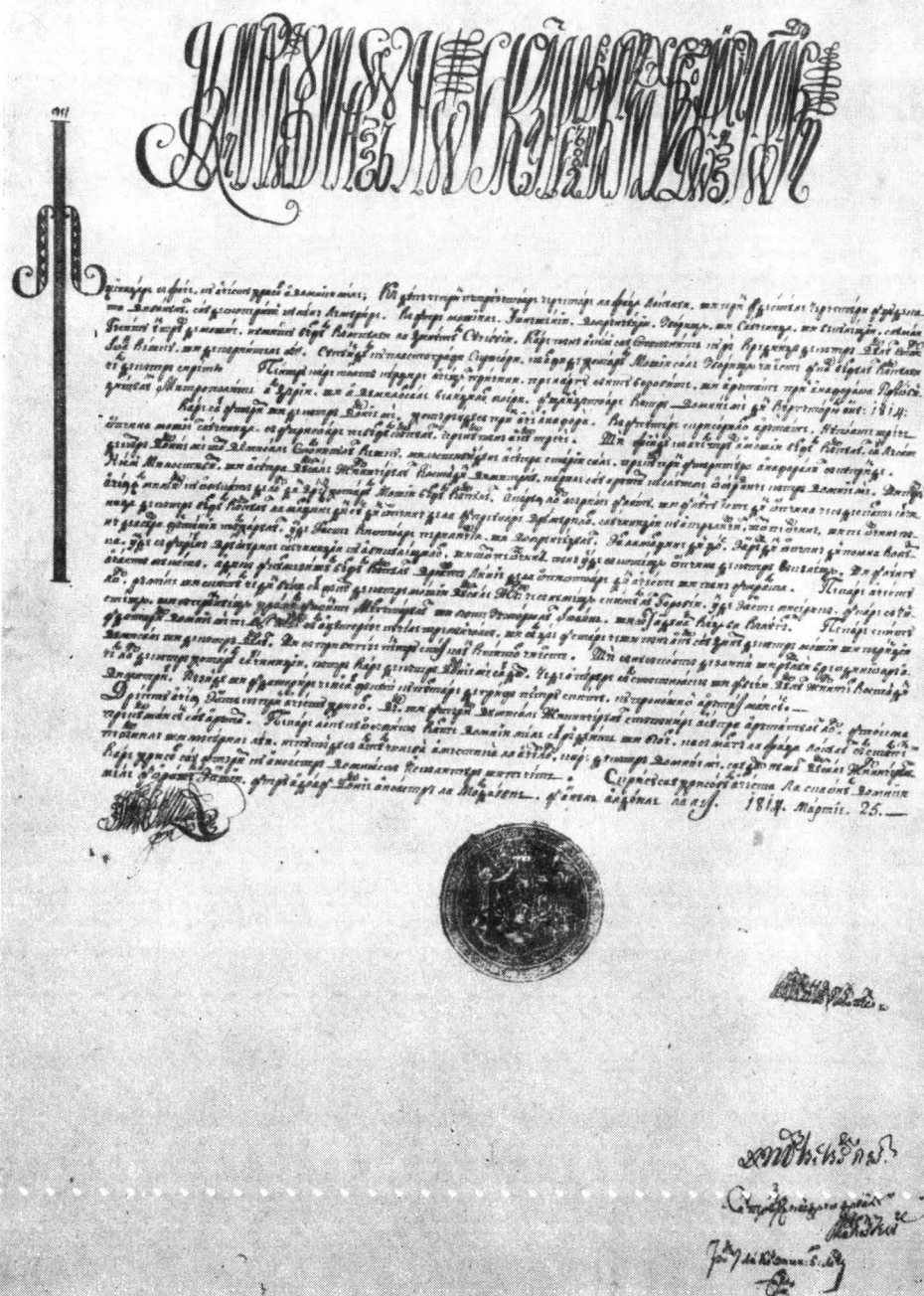

Fig. 3 — Poruncă domnească de la Ivan Terolov Callimachi (1760).

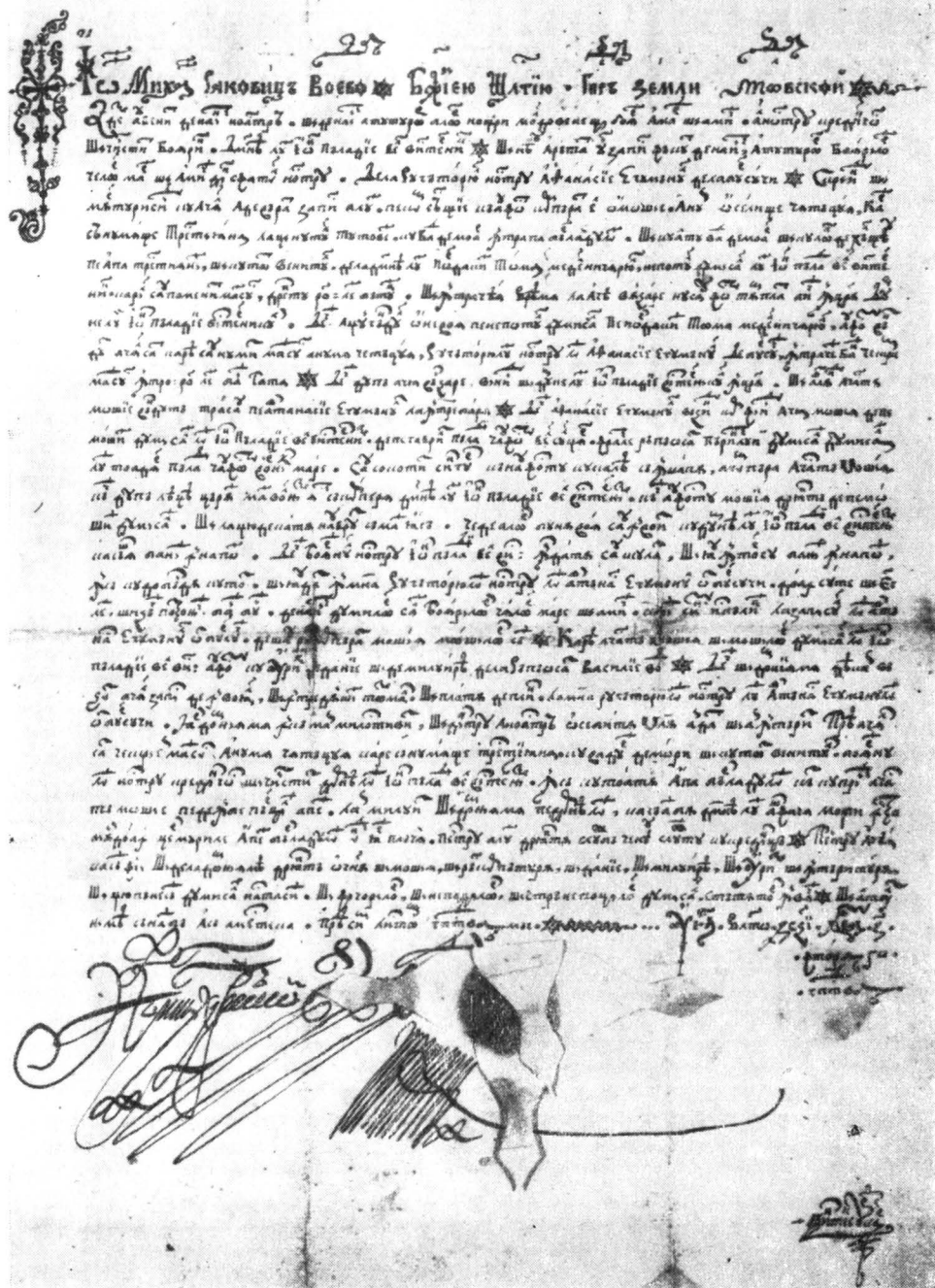

Fig. 4 — Poruncă domnească de la Scarlat Alexandru Callimachi (1814).

ASTRA—DESPĂRȚĂMÎNTUL CULTURAL ARAD

M. TIMBUS

Pregătirile în vederea constituirii la Arad a unei asociații naționale române cu caracter cultural au început îndată după înființarea la Sibiu — în anul 1861 — a Asociației transilvane pentru literatura română și cultura poporului român „Astra”. Începînd din septembrie 1861, s-au semnat primele liste de subscripție pentru folosul viitoarei asociații. Din fondurile rezultate, au fost tipărite și răspindite apeluri adresate românilor din comitatul Aradului, chemați să se înroleze în asociația arădeană. Proiectele statutelor, trimise la Viena, cu doi delegați români, spre ratificare¹, au obținut aprobarea consemnată prin rezoluția împrieală din 17 septembrie 1862, publicată în decretul aulic nr. 15554/18 octombrie 1862 și al consiliului regesc nr. 10280/11 februarie 1863². Noua societate purta numele de Asociațiunea națională în Arad pentru cultura și converșarea poporului român³. Prima adunare generală a acesteia, care constituie de fapt și începutul activității sale, a avut loc la 30 aprilie 1863⁴.

Apărută în condițiile create de regimul așa zis liberal, caracterizat printr-un sistem constituțional de guvernare, bazat pe diploma imperială din octombrie 1860, asociația arădeană societate cu caracter burghezo-democrat, avea să joace un rol de seamă în propagarea culturii și științei printre românii din cîmpia Aradului, contribuind în acest fel la lupta pentru eliberarea națională a românilor.

Înființarea ei la scurtă vreme după constituirea „Astrei” din Sibiu este meritorie, dacă socotim că Aradul era încorporat regatului Ungariei spre deosebire de Principatul Transilvaniei, provincie subordonată direct guvernului de la Viena și că nobilimea maghiară conservatoare era refractară oricăror revendicări naționale pentru poporul român.

Scopul asociației⁵, potrivit statutelor sale, era „...dezvoltarea literaturii române și a culturii sociale. . .” obiective majore, pentru a căror împlinire asociația acorda ajutoare în bani studenților și tinerilor români

¹ Arh. St. Arad, fond Asociația „Astra” despărțămîntul cultural al județului Arad, dosar 1/1861.

² Ibidem, dosar 5/1863.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem, dosar 6/1863, f. 24, 25.

⁵ Ibidem, dosar 5/1863.

care se pregăteau pentru orice carieră științifică, artistică, industrială, de neguțătorie sau economică, cît și învățătorilor români merituosi, autorilor literari români săraci, școlilor elementare, pentru cărți și materiale didactice etc.; sprijinea elaborarea operelor literare românești; organiza o bibliotecă pentru folosul membrilor societății și, în sfîrșit, se îngrijea de asigurarea unui local corespunzător pentru ținerea ședințelor. Primul sediu al asociației arădene constînd din șase încăperi, biroul direcțiunii, sala de conversare, sala de lectură, sala de festivități, camera servitorului și anticamera, a fost închiriat în casa Szabo din Arad⁶, clădire cu un etaj ce se menține și acum, fiind situată cu fațada pe bd. Republicii și cu două laturi, respectiv pe străzile Eminescu și Postăvarul.

Printre membrii asociației erau primiți toți cetățenii majori ai imperiului austriac, care doreau să sprijine cultura poporului român, avînd o „purtare morală nepătată” și cotizau pe trei ani înainte o sumă de cel puțin 2 florini anual. Înțelegînd rolul și însemnătatea asociației arădene, atrași de mirajul unei activități gîndite și exprimate românește, îndreptate spre afirmarea culturii naționale române, într-o vreme cînd folosirea limbii române, deși legiferată după 1849, întîmpina rezistența surdă a curții imperiale și a autorităților maghiare, numeroși români din orașul și comitatul Aradului, din principatul Transilvaniei, din România cît și din Belgrad, Pesta, Praga, Veneția și Viena⁷, își înscriu numele în rîndul membrilor acesteia.

Forul suprem al asociației era adunarea generală a membrilor săi, care se întrunea o dată pe an, alegînd un președinte doi vicepreședinți și doi notari pentru conducerea lucrărilor. În intervalul dintre două adunări, asociația era condusă de direcțiunea ei — aleasă în lucrările adunării generale — care reprezenta asociația în fața legii.

Guvernul își rezerva dreptul de inspecție asupra lucrărilor asociației.

În anul 1867, în urma unor modificări operative în statute și aprobate cu rezoluția din 15 martie 1867 a Ministerului de Interne ungar, cu nr. 3288/R, asociația își modifică numele în Asociația națională în Arad pentru cultura poporului român⁸.

A funcționat cu această denumire pînă la 5 noiembrie 1924, cînd în urma propunerii lui Ascaniu Crișan, directorul Liceului „Moise Nicoară” din Arad, făcută în adunarea generală și aprobată de aceasta, s-a contopit cu Asociația transilvană pentru literatura română și cultura poporului român „Astra” Sibiu și a devenit Asociația „Astra” despărțămîntul cultural al județului Arad⁹.

Anul 1944 a fost pentru Asociația „Astra” despărțămîntul Arad, ultimul din prestigioasa sa activitate. Avîndu-și sediul, începînd din anul 1924, în Palatul cultural din Arad¹⁰, și-a lăsat arhiva în subsolul acestei clădiri, devenit ulterior depozit al muzeului de istorie al orașului apoi al regiunii Arad, de unde a fost preluată de Arhivele Statului Arad în două etape, respectiv la 4 august 1955 și la 12 ianuarie 1957. Materialul preluat se găsea în stare răvășită.

⁶ Ibidem, dosar 10/1863.

⁷ Ibidem, reg. 25/1863–1867 și dosar 15/1863.

⁸ Ibidem, dosar 62/1867, f. 1. 2.

⁹ Ibidem, dosar 215/1924, f. 2, 5, 8.

¹⁰ Ibidem, dosar 216/1924, f. 3.

Ținând seama de acest fapt, prelucrarea lui a însemnat ordonarea pe ani, probleme, reconstituirea unităților de păstrare, fișarea și cotearea acestora. În prezent, fondul Asociației „Astra” despărțământul cultural al județului Arad în cantitate de 2 metri liniari cu 362 unități de păstrare (dosare și registre) avînd anii extremi 1861—1924 (cu lipsuri regretabile din perioadele 1877—1879, 1902—1903, 1905—1906, 1908—1909, 1911—1919 și 1921, a căror cauze ne-au rămas necunoscute) poate fi cercetat la sala de studii a filialei Arhivelor Statului Arad.

Fondul Asociației „Astra” despărțământul cultural județean Arad, deși știrbit de o parte din material, rămîne deosebit de valoros. Din diversitatea de materiale documentare cuprinse ne atrag atenția în mod deosebit procesele verbale ale ședințelor adunărilor generale, sau ale ședințelor direcțiunii care, prin valoroasele informații cu privire la preocupările asociației îndreptate în primul rînd spre ridicarea culturală a poporului român, pot fi considerate o oglindă a activității sale.

De asemenea corespondența asociației reflectă multiple aspecte ale acestei activități. Un prim aspect bine oglindit în paginile fondului ce poate fi urmărit de-a lungul mai multor ani este ajutorul acordat de asociație tinerilor români care se pregăteau în școli medii de specialitate sau superioare, pentru funcții științifice sau practice¹¹. Chemarea sa de sprijinitoare a culturii românești era cu greu împlinită în împrejurările vi-trege cînd puținele școli românești nu se bucurau de sprijinul statului. Semnificativ în acest sens este memoriul, din anul 1866, al celor doi profesori romîni de la Preparandia arădeană română gr. orientală, instituție înființată în anul 1812, care roagă asociația arădeană să intervină pentru majorarea salariilor lor întrucît cererile înaintate anterior înaltelor dicasteri ale țării, au rămas fără rezultat, iar salariile erau atît de mici încît nu le ajungeau nici pentru o viață modestă. Memoriul se încheie cu un amănunt edificator asupra tratamentului la care erau supuse școlile românești de către forurile tutelare maghiare. Fostul ministru de culte și învățămînt din senatul imperial — rezultă din memoriu — a cheltuit în scopuri bisericești și școlare pe an „...8 milioane și fiind dînsul cam vreo 10 ani ministru, în decursul aceloră s-a dat afară spre atinsele scopuri 80 milioane din care românii gr. orient. din Ungaria n-au primit nici un cruceriu, măcar și ei plătesc contribuțiunea și poartă greutățile ca și ceilalți locuitori ai imperiului...”¹².

În aceste condiții, dezideratul asociației arădene exprimat în adunarea generală din 27 decembrie 1866, de a se înființa la Arad sau Timișoara un gimnaziu de stat cu limba de predare română¹³, nu părea realizabil. Guvernul de la Pesta nu acorda nici dreptul consfințit de curtea imperială în anul 1849, cu privire la folosirea limbii române în actele oficiale. Actele pe care asociația le înainta guvernului, trebuiau în prealabil traduse în limba maghiară. De aici propunerea lui Ioan Popovici Deseanu, făcută în aceeași adunare generală din decembrie 1866, de a

¹¹ Ibidem, dosarele 20/1863, 50/1865, 69/1867, 90/1869, 112/1871, 163/1888, 170/1890, 202/1898, 207/1900, etc.

¹² Ibidem, dosar 55/1866, f. 2, 3.

¹³ Ibidem, dosar 55/1866, f. 35.

se face demersurile necesare pentru respectarea dreptului de folosire a limbii române¹⁴.

Dar Austria înfrintă în 1866 în războiul cu Prusia, a preferat să sacrifice interesele românilor pentru a câștiga sprijinul nobilimii maghiare. Tratatul cu clasa stăpînitoare maghiară, încheiat cu încoronarea la 27 mai/8 iunie 1867 a împăratului Austriei Francisc Iosif ca rege al Ungariei și incorporarea Transilvaniei la Ungaria, au deschis pentru Transilvania perioada dualismului, care va dura pînă la prăbușirea imperiului habsburgic în anul 1918, agravînd exploatarea maselor și asuprirea națională a românilor.

Seria legilor care aveau să anuleze și așa prea puținele drepturi ale românilor, nu s-a lăsat multă vreme așteptată. Dintre acestea, legea naționalităților și a învățămîntului, ambele votate de parlamentul maghiar în anul 1868, avea cele mai adînci implicații asupra luptei pentru afirmare națională a poporului român. Legea naționalităților, potrivit căreia în Ungaria se declara existența unai singure națiuni — cea maghiară a cărei limbă devenea singura oficială în stat, a fost transformată într-un instrument de oprimare a celorlalte naționalități supuse.

Prin ordinul Ministerului de Interne maghiar nr. 1508/1875 se interzicea reuniunilor și asociațiilor de orice fel întrebunțarea atributului de „național”. În aceste împrejurări numai printr-o abilă manevră asociația arădeană și-a menținut acest atribut, renunțînd la modificarea statutelor — deși acest lucru ar fi fost necesar — pentru a nu apare de loc în fața forurilor ungare, care fără îndoială ar fi aplicat și în acest caz prevederile ordinului sus-menționat¹⁵.

Legea învățămîntului, prevedea obligativitatea folosirii limbii maghiare ca obiect de studiu în toate școlile de orice grad, acordînd permisiunea predării în limbile celorlalte naționalități numai școlilor confesionale sau particulare, elementare, medii și pedagogice, adică a acelor școli ce nu se bucurau de sprijinul material al statului, cu menținerea obligatorie și a orelor de limbă maghiară. În învățămîntul superior însă, predarea avea loc numai în limba maghiară. Legea făcea o concesie celorlalte națiuni prin înființarea unei catedre de limbă și literatură pentru fiecare din acestea la universitatea maghiară. În ce privește universitatea Vieneză la care studia un mare număr de tineri români, demersurile pentru constituirea unei catedre de limbă și literatură română au fost începute în anul 1868 de către Societatea literară — socială „România” a studenților români din Viena. Ministerul Cultelor și Învățămîntului din Viena a aprobat doar înființarea unei docenturi, adică a unei forme inferioare, cu un singur profesor, acordîndu-i o remunerație anuală de 400—500 florini valută austriacă, din care nu era posibil să se susțină „... într-o neci un mod...”¹⁶ Dreptul cîștigat — chiar și trunchiat — de studenții români în anul 1869, de a avea un profesor docent care să predea limba, literatura și istoria României la universitatea Vieneză a fost folosit. Pentru recomandarea unui profesor competent și suplimentarea retribuției insuficiente acordate de Ministerul Cultelor și Învățămîntului din Viena, studențimea română

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem, dosar 166/1889, f. 1.

¹⁶ Ibidem, dosar 86/1869, f. 1—2.

din Viena a cerut sprijinul asociațiilor culturale din Sibiu și Arad, care, manifestându-și acordul deplin față de cererea lor, au întreprins acțiunile necesare în vederea unei soluționări echitabile¹⁷.

Lupta pentru libertate și dreptate națională a românilor din Transilvania nu a putut fi frînăată prin legile vitrege austro-ungare. Transpusă în domeniul cultural, această luptă se dădea în primul rînd pentru învățămîntul în limba română. În anul 1870, Asociația Transilvană pentru literatură română și cultura poporului român „Astra” Sibiu, a lansat un apel, la care a subscris și Asociația națională arădeană, cu privire la înființarea unei academii române de drept în Austro-Ungaria. Din apel se desprind adevăruri necruțătoare și vibrante: „... Un popor atît de numeros cum e al nostru în Imperiul Austro-Unguresc, n-are încă nici una școală înaltă. Iar cu școlile noastre de pînă aici am zidit puntea pînă la mijlocul rîului. E deci timpul suprem de a cugeta cu toată seriozitatea și la institute mai înalte de cultură, între care o academie de drepturi ne face trebuință în prima linie. Dacă trebuința aceasta fu cunoscută și simțită la noi și mai înainte; dacă bărbații de încredere și mandatarii națiunii române au cerut de la regim în mai multe rînduri, la 1849, 1850 și 1851, pe lîngă alte institute mai înalte și deschiderea unei facultăți juridice române, atunci astăzi înființarea ei nu se mai poate nicidecum amîna fără de daune nereparabile pentru națiune...”¹⁸.

Asociația națională arădeană, susținînd spelul „Astrei” Sibiu cu privire la înființarea academiei române de drept, se adresează și ea „... către toți românii iubitori de progres național...” cerîndu-le să sprijine această nobilă acțiune¹⁹.

Prezentă la toate frămîntările epocii, în condițiile avîntului economiei capitaliste pe plan mondial în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Asociația națională arădeană a înțeles importanța dezvoltării industriei Transilvaniei, cu toate obstacolele pe care dualismul le-a presărat în calea acesteia (fixarea unui caracter precumpănitor agrar economiei Transilvaniei, încurajarea acelor ramuri industriale care interesau capitalul austriac — industria extractivă mai ales).

Cu mijloacele ce-i stăteau la îndemînă, Asociația națională arădeană hotărăște în adunarea generală din 2 septembrie 1869 să promoveze și, difuzeze ideea dezvoltării industriei și comerțului printre românii din comitatul Aradului „... cu scopul de a capacita poporul — la toate ocașiunile — și prin toți cărturarii de prin comune, despre însemnătatea și foloasele lătirii și întreprinderii de industrii care la toate celelalte popoare conlocuitoare este cel mai radical mijloc de a progresa și a-și ameliora purățiunea materială și prin această a da un zbor avantajos și principal culturii populare, ce este unica bază a existenței naționale și preste tot a dezvoltamentului moral, spiritual și material...”²⁰. Iată o dovadă a înțelegerii ideilor progresiste a interdependenței dintre fenomenele economice și culturale. Dezvoltarea economiei — a industriei — atrage după sine dezvoltarea culturii, după cum cultura poate și trebuie să lumineze

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem, dosar 109/1871, f. 6—7.

¹⁹ Ibidem, dosar 109/1871, f. 3.

²⁰ Ibidem, dosar 99/1870, f. 1—2.

calea dezvoltării economice. Asociația arădeană a sprijinit și materializarea ideii de dezvoltare industrială, hotărînd să acorde ajutoare bănești — stipendii — tineretului român ce se orienta spre meserii, rezervînd în acest scop a șasea parte din fondurile anuale, cu titlul „... stipendii pentru învățăceii industriali și comerciali...”²¹.

Lupta burgheziei române împotriva politicii guvernelor moșierești — burghize maghiare, care urmărea să țină pe românii din Transilvania în întuneric, frînînd posibilitățile lor de dezvoltare economică și culturală a avut în timpul regimului dualist, un aspect progresist. Făcîndu-se exponențial acestei lupte, asociațiile culturale ale românilor din Transilvania au încercat să dovedească netemeinicia unor pretense teorii tendențioase potrivit cărora românii n-ar fi înzestrați pentru activități industriale, culturale și artistice. Unul din mijloacele folosite în acest scop a fost organizarea de expoziții. Prima expoziție românească cu caracter economic pe teritoriul Transilvaniei s-a deschis în anul 1863 la Brașov fiind o încercare modestă ce conținea vreo două mii și două sute de exponate, dar care „... a lăsat în memoria contemporanilor cele mai plăcute impresii...”²². În anul 1881 sub egida asociației „Astra” se deschide la Sibiu o expoziție economică și culturală românească, la care a colaborat și Asociația națională arădeană²³. Motivele care au determinat organizarea expoziției de la Sibiu, sînt sugestiv prezentate în documentele vremii: „... Pînă în anul 1862 opiniunea străinilor era că în miinile poporului nu se află nici un ram de industrie, iară mulți și mai exagera zicînd că românul nici nu este apt pentru cultivarea profesională și cu atît mai puțin pentru industria mare (fabrice) și pentru artele frumoase. Interese de ordin superior și chiar vital obligă pe națiune, în cazul de față pe asociațiunea transilvană, să dea poporului ocaziunea de a face să dispară acel prejudiciu periculos și totodată să afle prin mijlocirea unei expoziții, a unei piețe comune naționale, dacă se deprinde el măcar în unele ramuri ale industriei și care ar fi acelea; îndată apoi să se întrebe dacă geniul și temperamentul îl trag sau nu apare cultivarea artelor și a meseriilor. Aceasta trebuie să se știe cu atît mai vîrtos ca intrarea unei părți considerabile a poporului nostru pe terenul industrial a și ajuns a fi o chestiune de viață pentru dînsul”²⁴.

Prezența asociației arădene pretutindeni unde multiplele aspecte ale vieții culturale și, cum s-a văzut, chiar economice o cereau, aducîndu-și contribuția la împlinirea *năzuințelor legitime ale românilor din monarhia austro-ungară*, nu apare astăzi cu atît mai valoroasă, cu cît izvora din sentimentul datoriei nobile față de cauza națiunii române. Este știut lucru că asociația exista în acel timp fără sprijinul material al statului, că viața și activitatea ei își trăgea seva din contribuțiile membrilor, că nici unul dintre conducătorii asociației nu vedeau în aceasta o sursă de venituri personale. Asociația nu plătea salarii conducătorilor săi. Un singur om, notarul, însărcinat cu întocmirea proceselor verbale în adunările generale și cu ținerea arhivei, era retribuit. Fondurile rezultate din cotizații, la care încep să se adauge contribuții ale institutelor românești de credit și econo-

²¹ Ibidem.

²² Ibidem, dosar 136/1881, f. 17, 21.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

mii „Albina” din Sibiu²⁵, „Victoria” din Arad²⁵ cât și contribuții ale Reuniunii tineretului român din Arad²⁷, erau destinate scopurilor ce rezultau din statutele asociației și care concureau la ridicarea națiunii majoritare din Transilvania la pozițiile ce i se cuveneau, la eliberarea națională. Dar aceste forduri erau întotdeauna prea mici pentru susținerea unui program cultural atât de vast. Se simțea nevoia unui sprijin solid din partea statului. Și cum despre așa ceva nici nu putea fi vorba în condițiile dualismului austro-ungar, privirile asociației arădene se îndreptau spre România, care a dovedit că urmărește cu interes activitatea ei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din București, a donat pentru biblioteca asociației din Arad numeroase opere. În scrisoarea de mulțumire pentru această donație, datată 1870 septembrie 26, se spune printre altele: „... venim cu toată onoarea a vă notifica din partea direcțiunii acestei asociații, expresiunea profundă și cordialei mulțămite pentru bunăvoința simpatică și conațională ce o ați manifestat cu privire către institutul nostru...”²⁸. În continuare se subliniază dorința asociației arădene de a fi luată sub scutul ministerului respectiv din România, „... și a o face părtașă de sucursală subvențiunei necesare spre meliorarea mărginitelor sale puteri materiale...”²⁹.

Dar pînă la împlinirea acestui deziderat aveau să mai treacă mulți ani în care Asociația națională din Arad pentru cultura poporului român își va continua lupta. Din nefericire, documentele anilor 1900—1918 și în continuare pînă în anul 1924, cînd asistăm la comasarea asociației arădene cu „Astra” din Sibiu, nu se mai păstrează, decît cu mici și nesemnificative excepții, făcînd foarte anevoioasă cercetarea ultimelor decenii care au dus la încununarea activității acesteia, la desăvîrșirea unității statale.

Acest gol poate fi în parte înlăturat, dacă cercetătorul va apela la alte izvoare, mai ales la periodicele locale, dintre care „Românul” rezerva spații întinse lucrătorilor asociației arădene.

După actul de la 1 Decembrie 1918 și apoi după transformarea asociației arădene într-un despărțămînt al „Astrei” Sibiu (1924), activitatea ei cunoaște un suflu nou, incluzînd în preocupările sale culturale o gamă mai cuprinzătoare de obiective³⁰, expresie a libertății de acțiune de care se bucura, a sprijinului acordat de statul român.

Fondul Asociației „Astra” despărțămîntul cultural al județului Arad, intrat de curînd în circuitul științific, constituie o prețioasă sursă de cercetare pentru istoria Transilvaniei și a României, care se adaugă în mod fericit patrimoniului documentar al Filialei Arhivelor Statului Arad.

²⁵ Ibidem, dosar 133/1881—1882, f. 9, 10, 15.

²⁶ Ibidem, dosarele 192/1896, f. 6, 207/1900, f. 6.

²⁷ Ibidem, dosar 193/1896, f. 1, 3.

²⁸ Ibidem, dosar 100/1870, f. 1.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem, dosar 216/1924, d. 3—5.

COMISARIATUL GENERAL AL PREȚURILOR

PETRE STAVARACHE

Instituția al cărei fond arhivistic ne-am propus să-l prezentăm în cele ce urmează, Comisariatul general al prețurilor, a luat ființă și și-a exercitat funcțiile într-un răstimp istoric scurt (1942—1946) dar caracterizat prin frământări deosebit de acute. În contextul acestei perioade însă a avut un loc aparte, fapt ce conferă și materialului său arhivistic un caracter special. Acest fond de arhivă constituie o bază documentară interesantă pentru investigația istorică prin suma și varietatea genurilor de materiale pe care le cuprinde dar mai ales a bogăției de date conținute în paginile sale, cu privire la modalitatea de fixare și reglementare a prețurilor, în timpul celui de al II-lea război mondial, și imediat după încheierea lui, la istoricul și forma juridică a majorității întreprinderilor economice, la capacitatea și evaluarea producției lor.

Instaurarea regimului politic fascist în România la 6 septembrie 1940 și subjugarea țării de către Germania hitleristă a avut urmări din cele mai grave asupra evoluției economice, sociale și politice a societății românești. În timpul scurs de la această dată și pînă la aruncarea țării în războiul hitlerist antisovietic (iunie 1941) economia țării noastre trece printr-un proces de militarizare și concomitent este subordonată tot mai mult intereselor Germaniei hitleriste. De aici firește consecințele pe care le cunoaștem: dezvoltarea capitalismului militarist de stat, secătuirea rezervelor de materii prime ale industriei, degradarea și scăderea puternică a producției industriale, agricole și transporturilor, restrîngerea consumului intern, dezorganizarea crescîndă a finanțelor publice, exploatarea și sărăcirea maselor.

După iunie 1941 trăsăturile pe care economia României le căpătase în cursul perioadei amintite se accentuează. În aceste condiții economia marchează un dezechilibru tot mai mare între cantitatea redusă de mărfuri puse în circulație și cererea de mărfuri pentru consum. Prețurile, expresie monetară a acestui dezechilibru, sînt în continuă ascensiune.

În fața acestei situații guvernarea antonesciană incapabilă să mărească producția de mărfuri de primă necesitate și deci să satisfacă cererea de consum, obligată să accepte sistemul oneros de prețuri la import și export

impus de guvernul nazist — care în esență consta în livrarea mărfurilor din partea României Germaniei la prețuri antebelice inferioare celor mondiale, în timp ce prețurile mărfurilor livrate din Germania erau sporite în continuu în mod arbitrar — încearcă o politică de frână a modificărilor prea pronunțate ale prețurilor, obligînd întreprinderile să se adapteze, fiecare în parte, la modificările generale. În acest scop, în anul 1942, înființează chiar o instituție specială, Comisariatul general al prețurilor cu competența de a dirija în toate domeniile politica prețurilor.

Înființat la 24 august 1942, prin legea de organizare a Ministerului Economiei Naționale nr. 607¹, condus de un comisar general cu gradul de subsecretar de stat, numit la propunerea Ministerului Economiei Naționale, Comisariatul general al prețurilor a preluat atribuțiile Direcției prețurilor din Subsecretariatul de stat al aprovizionării din același minister care la rîndul lui, începînd cu data de 5 aprilie 1941 le preluase de la Diviziunea prețuri și circulație din Ministerul Coordonării și a Statului Major Economic².

Comisariatul general al prețurilor își exercita atribuțiile cu privire la stabilirea prețurilor, controlul lor și aplicarea sancțiunilor administrative pe temeiul legii pentru activarea producției, regimul prețurilor și reprimarea speculei ilicite și a sabotajului economic nr. 396 din 3 mai 1941 și a legii pentru stabilirea prețurilor nr. 871 din 4 octombrie 1941 prin următoarele subîmpărțiri funcționale: Direcția generală a prețurilor; Oficiul central de inspecție și control; Serviciul contencios³.

La rîndul ei Direcția generală a prețurilor avea următoarele părți structurale: 1. Direcția stabilirii prețurilor în competența căreia intra studierea și soluționarea prețurilor la orice gen de produse date în circulație; 2. Direcția evidenței și a statisticii prețurilor cu atribuția de a studia și soluționa problemele privind stabilirea salariilor personalului din întreprinderi a locațiilor și a tarifelor de orice fel și Direcția evidenței și a statisticii prețurilor cu funcția de a ține evidența prețurilor și de a urmări aplicarea deciziilor privitoare la acestea.

Oficiul central de inspecție și control avea în atribuția sa organizarea și efectuarea controlului și studierea problemelor juridice privind aplicarea legislației referitoare la stabilirea prețurilor, salariilor și tarifelor precum și soluționarea problemelor administrative ale Comisariatului și legătura între acesta și departamente.

În sfîrșit Serviciul contencios dădea avize juridice și reprezenta în justiție Comisariatul.

Cu unele excepții organizarea Comisariatului a rămas neschimbată⁴ pînă la desființarea lui la 20 noiembrie 1946 cînd atribuțiile sale sînt pre-

¹ „Monitorul oficial” nr. 196 din 24 august 1942.

² Vezi Decretul lege nr. 3282, în „Monitorul oficial”, nr. 229 din 1 octombrie 1940 și Legea pentru desființarea Ministerului Coordonării și înființarea Subsecretariatului de stat al aprovizionării pe lângă Ministerul Economiei Naționale, nr. 955, în „Monitorul oficial” nr. 82 din 5 aprilie 1941.

³ Vezi Legea pentru organizarea Comisariatului general al prețurilor și pentru unele măsuri privitoare la regimul prețurilor, nr. 293, în „Monitorul oficial”, nr. 103, din 5 mai 1943.

⁴ La 1 ianuarie 1944, în cadrul Oficiului de studii juridice, ia ființă, Serviciul special al anchetelor informative care se va ocupa și de creditele acordate de bănci întreprinderilor, pe bază de gajuri de mărfuri iar la 24 martie 1945, Comisariatul general al prețurilor, trece de la Ministerul Economiei Naționale, la Ministerul Industriei și Comerțului, păstrîndu-și forma

luate de Direcția prețurilor din Subsecretariatul de stat al comerțului și prețurilor, din Ministerul Economiei Naționale⁵.

Această formă organizatorică a durat până la 19 aprilie 1947 cînd Ministerul Economiei Naționale se reorganizează schimbîndu-și denumirea în cea de Minister al Industriei și Comerțului⁶.

Reorganizarea lui se înscrie pe linia măsurilor luate de P.C.R., imediat după înfăptuirea actului de la 23 August 1944, menite să ducă la intensificarea luptei pentru refacerea economică a țării, la întărirea controlului statului în economie și la ridicarea nivelului de trai al maselor.

Chemat să joace un rol deosebit de important în toate domeniile vieții economice, Ministerul Industriei și Comerțului, potrivit legii din 19 aprilie 1947 pe lingă îndrumarea, supravegherea și controlul activității economice a țării în domeniul producției industriale, a întreprinderilor particulare și de stat, al comerțului interior și al relațiilor economice cu străinătatea, avea în competență și stabilirea regimului prețurilor. Această din urmă atribuțiune și-o îndeplinea cu ajutorul a două direcții generale: a prețurilor și a controlului economic.

Direcția generală a prețurilor avea, la rîndul ei, trei părți structurale: Direcția stabilirii prețurilor; Direcția tarifelor și salariilor și Serviciul secretariat. În cadrul Direcției generale a controlului economic funcționau Direcția evidenței, din care făcea parte Serviciul gajurilor și al bunurilor confiscate.

Această formă organizatorică a durat pînă la data de 6 mai 1948 cînd atribuțiile de reglementare a prețurilor trec la Ministerul Comerțului⁷, fiind exercitate de două direcții: a prețurilor și a tarifelor și a controlului economic. Direcția prețurilor și a tarifelor avea aceleași servicii ca și Direcția generală a prețurilor din fostul Comisariat general al prețurilor. Direcția controlului economic avea, de asemenea, o Direcție a evidenței în cadrul căreia funcționa Serviciul gajurilor și al bunurilor confiscate care va dura pînă la actul naționalizării de la 11 iunie 1948.

La 7 octombrie 1948, Ministerul Comerțului își modifică denumirea în Ministerul Comerțului și Alimentației⁸, fără să-și schimbe însă forma organizatorică primită la 6 mai 1948. Abia la 5 februarie 1949 apare o nouă lege de organizare a Ministerului Comerțului și Alimentației⁹. Prin această lege fostul minister se scindează în Ministerul Comerțului și Ministerul Alimentației. Odată cu înființarea Comisiei de Stat a Planificării în iulie 1948 în cadrul acesteia, ia ființă un Oficiu central al prețurilor,

organizatorică dată de legea nr. 293 din 5 mai 1943, înființîndu-se doar un nou serviciu de stabilire a prețurilor la mărfurile importante. La 1 mai 1946 Serviciul special al anchetelor informative trece de la Oficiul de studii juridice la Direcția controlului, sub denumirea de Serviciul gajurilor.

⁵ Vezi *Legea pentru modificarea unor dispoziții din legea de organizare a unor ministere nr. 946*, în „Monitorul Oficial”, nr. 278 din 30 noiembrie 1946.

⁶ Vezi *Legea de organizare a Ministerului Industriei și Comerțului nr. 114*, în „Monitorul oficial”, nr. 69 din 19 aprilie 1947.

⁷ Vezi *Legea de organizare a Ministerului Comerțului nr. 19*, în „Monitorul oficial” nr. 103, din 6 mai 1948, și *Decretul lege nr. 9* din 29 aprilie 1948, în „Monitorul oficial” nr. 100 din 29 aprilie 1948.

⁸ Vezi *Decretul nr. 275* din 7 octombrie 1948, în „Monitorul oficial” nr. 233 din 7 octombrie 1948.

⁹ Vezi *Decretul nr. 35*, din 5 februarie 1949, în „Monitorul oficial” nr. 30 din 5 februarie 1949.

care în anul următor va îndeplini și atribuțiile legate de stabilirea și controlul prețurilor. În mai 1949 în cadrul Comitetului de Stat al Planificării se înființează chiar o Diviziune a prețurilor, iar în iulie 1949 ia ființă pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri, un Comitet de Stat pentru Prețuri.

Uzinele, fabricile, atelierele, magazinele și orice întreprindere care produceau sau comercializau bunuri materiale erau obligate să ceară Comisariatului general al prețurilor aprobarea prețurilor și tarifelor la produsele lor. În acest scop, ele prezentau Comisariatului cereri la care se anexau actele justificative privind prețurile solicitate. Comisariatul le studia, prin referenți de specialitate, de la fiecare serviciu, le supunea spre avizare comisiilor de pe lângă serviciile respective și în final, dădea aprobarea, fie prin decizie, sau de cele mai dese ori, prin restituirea unui exemplar din listele de prețuri vizate. Uneori, Comisariatul modifica sau respingea prețurile solicitate. Dacă aprobarea necesita un studiu mai profund și la fața locului, atunci Comisariatul numea o comisie de experți care se deplasau la întreprinderile respective, analizau producția și prețurile, și-și expuneau părerile într-un raport de expertiză. După aprobarea prețurilor, urma controlul lor care se efectua prin organele Oficiului central de inspecții și control din Comisariat iar în județe, prin organele de control ale oficiilor economice de aprovizionare ce funcționau pe lângă prefecturile de județ.

Fondul Comisariatului general al prețurilor cuprinde o mare varietate de genuri de acte ca : cereri, adrese, rapoarte prin care se solicitau aprobări de prețuri. La cereri se anexau acte justificative ale prețurilor ca : liste sau tabele cu denumirea produselor fabricate sau comercializate și prețurilor respective ; fișe și foi de calculație sau analize de prețuri ale produselor din liste ; fișe sau declarații cu date informative asupra întreprinderilor ; rapoarte de expertiză tehnico-contabilă ; autorizații sau certificate de funcționare ; statute sau acte constitutive ale întreprinderilor ; dări de seamă sau rapoarte de activitate ; decizii și cataloage de prețuri ; referate și decizii de numirea experților ; situații și calcule comparative de prețuri și salarii ; planuri de producție, procese-verbale ; grafice, diagrame, schițe, prospecte ; bilanșuri, balanțe de verificare ; diverse conturi ; inventare ; state de plata salariilor și de evidență personalului ; memorii ale întreprinderilor și ale muncitorilor ; contracte de deschideri de credite garantate cu gajuri ; declarații de gajurile depuse ; mostre din materialele fabricate ; facturi, chitanțe etc.

Actele sus-numite, provenite de la o întreprindere, erau grupate în câte un dosar. Există însă și cazuri în care într-un singur dosar să găsească acte privitoare la prețurile de la mai multe întreprinderi, cu același profil de producție, câte un rînd de liste de prețuri vizate, de la toate întreprinderile din țară sau lucrări de secretariat referitoare la mai multe probleme. Unele unități de păstrare conțin documente ce aparțin mai multor ani și chiar instituții, fie că se află într-un volum sau în mai multe, ceea ce dovedește că în momentul în care o nouă instituție prelua atribuțiile privitoare la stabilirea și reglementarea prețurilor ea prelua și arhiva instituției predecesoare. Acesta este și motivul pentru care toate materialele documentare cu privire la stabilirea și controlul prețurilor au fost grupate într-un singur fond, denumit Comisariatul general al prețurilor, deci cu numele institu-

ției care deține majoritatea materialelor documentare și care a avut forma de organizare și atribuțiile cele mai complete.

În cadrul acestui fond se găsesc materiale documentare din perioada 1 octombrie 1940 — 5 februarie 1949 provenite de la următoarele instituții :

1. *Diviziunea prețurilor și circulației* din Ministerul Coordonării și a Statului Major Economic (1 octombrie 1940 — 5 aprilie 1941).

2. *Direcția prețurilor* din Subsecretariatul de stat al aprovizionării din Ministerul Economiei Naționale (5 aprilie 1941—24 august 1942).

3. *Comisariatul general al prețurilor* din Ministerul Economiei Naționale (24 august 1942 — 24 martie 1945) și apoi din Ministerul Industriei și Comerțului (24 martie 1945 — 30 noiembrie 1946).

4. *Direcția prețurilor* din Subsecretariatul de stat pentru comerț și prețuri din Ministerul Economiei Naționale (1 decembrie 1946 — 19 aprilie 1947).

5. *Direcția generală a prețurilor și Direcția generală a controlului economic — Serviciul gajuri* din Ministerul Industriei și Comerțului (19 aprilie 1947 — 6 mai 1948).

6. *Direcția prețurilor și tarifelor* din Ministerul Comerțului, între 6 mai 1948 — 5 februarie 1949.

Deși inițial arhiva Comisariatului a fost bine organizată, din cauza deselor și necorespunzătoarelor transporturi și depozitări, ea a ajuns în depozitele Arhivelor Statului din București în stare de răvășire, amestecată chiar cu materiale aparținente altor fonduri arhivistice. Așa se explică faptul că, înainte de prelucrare, circa 40% din totalul materialului se prezenta sub formă de foi volante. Se pare că în timpul deselor mutări și depozitări necorespunzătoare o parte din material s-a pierdut. Acesta provenea în special de la Direcția evidenței și statisticii, Direcția controlului și Serviciul contencios, Diviziunea prețuri și circulație din Ministerul Coordonării, Oficiul de studii juridice, Direcția administrativă și Secretariat din Comisariat.

Față de starea de răvășire a acestui material aflat în cantitate de 330 m.l. s-au aplicat, în timp, următoarele operațiuni : fondarea, ordonarea, constituirea unităților de păstrare, fișarea, sistematizarea și cotearea definitivă a unităților de păstrare, întocmirea inventarului. Printr-o singură manipulare a materialului s-a determinat apartenența la fond a fiecărui act și dosar. S-a trecut apoi la ordonarea materialului pe ani, în cadrul anilor pe părți structurale, iar în cadrul părților structurale pe genuri de produse în conformitate cu schema de organizare și cu tabelul de genuri de produse de servicii, stabilite în prealabil în planul metodic de lucru. Unitățile de păstrare constituite de creatorul de arhivă au fost păstrate, iar din foile volante s-au constituit unități de păstrare după criteriul conceput de creatorul de arhivă. În timpul ordonării s-au eliminat din fond 80 m.l. de material arhivistice aparținente altor fonduri iar alți 61 m.l. au fost eliminați neavînd valoare documentară.

Metoda de inventariere a fost pe fișe. Fișele de inventar s-au întocmit potrivit instrucțiunilor în vigoare. Pentru materialele cu valoare deosebită s-au întocmit fișe de semnalare (indici ai prețurilor, ai salariilor și costului vieții din diferite perioade, relații economice cu țările străine, istoricul întreprinderilor, etc.). După fișare s-au sistematizat și cotate definitiv fișele și

unitățile de păstrare respective, în ordinea impusă de schema de organizare și tabelul de genuri de produse. Materialele documentare au fost cuprinse în inventar în ordinea indicată de schema de organizare și sistemul de ordonare adoptat de fiecare din instituțiile predecesoare, Comisariat și instituții succesoare. În prezent fondul „Comisariatul general al prețurilor” poate fi cercetat la sala de studii a Direcției generale a Arhivelor Statului.

Actele Comisariatului general al prețurilor, fiind create într-o epocă din cele mai frământate din punct de vedere politic, economic, social conțin informații multiple și importante în primul rînd de natură economică, și, în al doilea rînd, politică, tehnică, practică etc.

Dirijarea producției spre industria de război, subjugarea economiei naționale capitalului străin, lipsa materiilor prime și a brațelor de muncă, inflația monetară etc. — în perioada dictaturii antonesciene — au scumpit elementele componente ale prețurilor, determinînd întreprinderile să vină la Comisariat, spre aprobare, cu noi cereri de prețuri, la articole noi, sau vechi, produse în condițiile de fabricare și desfacere, impuse de politica statului totalitar.

Astfel se explică de ce la Comisariatul general al prețurilor s-a păstrat un rînd din actele primite de la întreprinderile din țară, acte originale, care astăzi alcătuiesc o arhivă centralizată privind reglementarea prețurilor din perioada belică și postbelică.

Dar corespondența dintre întreprinderi, instituții și diverse organizații din țară și Comisariat, în afară de obiectul cererilor și prezentarea documentelor justificative ale prețurilor, ne dau și o serie de informații privind : denumirea, adresa și obiectul întreprinderilor industriale și comerciale din acea epocă ; capitalul investit și proveniența lui ; numărul de muncitori, capacitatea și evaluarea producției ; procedee tehnice utilizate pe întreprindere și uneori pe ramuri de industrie ; procentul producției din industria din aceeași ramură ; modalitatea de calcul a prețurilor, evoluția producției și a prețurilor, din perioada 1940—1948, sau în anii anteriori ; importul și exportul de materii prime sau produse etc.

Cele mai multe și edificatoare documente ale fondului sînt listele sau tabelele de prețuri, deciziile și cataloagele de prețuri și fișele sau foile de calculații, prezentate de întreprinderi alături de cererile de aprobare.

În listele sau tabelele de prețuri se găsesc prețurile care intră în costul vieții din perioada 1940—1948, la produsele agricole și alimentare, textile și îmbrăcăminte, pielărie și încălțăminte, combustibil și uleiuri minerale, materiale de construcții, metalurgice și electrotehnice, produse din lemn și hirtie și produse chimice etc.¹⁰. De asemenea se găsesc tabelele

¹⁰ Vezi Arh. St. Buc., fond Comisariatul general al prețurilor, Ministerul Coordonării (în continuare M. Coord.) dosarele : 1—65, 69, 70/1940, 1—39, 59—60/1941, Subsecretariatul de stat al aprovizionării (în continuare S.S.A.), dosarele 1—571, 620—621/1941, 1—1846/1942, Comisariatul general al prețurilor (în continuare Comis.) dosarele 1—970/1942, 1—1254/1943, 1—1000/1944, 1—1164/1945, 1/945/1946, Subsecretariatul de stat al comerțului și prețurilor (în continuare S.S.C.P.) dosarele 1—2050/1947, Ministerul Industriei și Comerțului (în continuare M.I.C.), dosarele 1—1284/1947, 1—45/1948, Ministerul Comerțului (în continuare M. Comerț.) dosarele 1—35/1948 și 1—24/1949.

nominale cu salariile muncitorilor, tehnicienilor și funcționarilor din întreprinderile din țară ¹¹, precum și tarifele și locațiile la orice fel de servicii ¹².

Fișele, foile de calculație, sau analizele de prețuri ce se află la fiecare listă de prețuri, ne pun la dispoziție elementele componente ale prețurilor de cost, sau de vânzare, la fiecare produs din lista respectivă, indicând materiile prime și combustibilul folosit, manopera, regia de fabricație, regia generală, beneficiul etc.

Având la dispoziție prețurile la toate produsele se poate urmări evoluția lor între limitele cronologice 1940—1949, iar uneori chiar din 1930, după cum vom vedea mai departe.

În afară de cereri, liste de prețuri, decizii și fișe de calculații, pe care le găsim prezente aproape în toate unitățile de păstrare, fondul mai cuprinde o serie de alte documente de sinteză, care ne dau prețioase informații privind evoluția prețurilor pe o anumită perioadă, indici ai prețurilor, ai salariilor și ai costului vieții, date asupra producției, importului și exportului, istoricul întreprinderilor, aspecte tehnice și alte probleme.

Alte referate, situații, tabele și grafice ne redau evoluția prețurilor pe o anumită perioadă prin comparație cu prețurile la alte produse, sau cu cele fabricate paralel de întreprinderi cu același profil industrial, între limitele cronologice 1930—1948. Legate de acestea sînt documente care ne dau indicii prețurilor, ai salariilor și ai costului vieții și alte prețioase concluzii de ordin economic. Astfel documentele anilor 1941—1942, ne pun la dispoziție tabele și diagrame cu evoluția lunară a prețurilor la articolele de primă necesitate pe anii 1937—1940, pe piața orașelor Brăila și București ¹³, prețurile mașinilor agricole, cele mai des întrebuințate în România, față de prețul grîului, în anii 1940 și 1941 ¹⁴, nivelul comparativ al prețurilor cerealelor din România, Iugoslavia, Ungaria și Turcia ¹⁵; evoluția prețului la produsele agricole industriale și la muncile agricole ¹⁶, evoluția lunară a prețurilor la legume și zarazvaturi din perioada 1935—1939, ¹⁷ evoluția prețurilor la țesăturile din lînă între 1939—1941 ¹⁸, evoluția prețurilor la pieile tăbăcite, între 1935—1940 și situația comparativă a produselor semifabricate din piele, între 1939 și 1945 ¹⁹, diagrame privind stabilirea prețurilor la materialele de construcție ²⁰, variația prețurilor la principalele materiale tehnice lemnoase de la sfîrșitul anilor 1939, 1940 și 1941 ²¹ și multe asemenea documente.

Subliniem importanța economică deosebită a situațiilor, tabelelor și diagramelor din materialul anilor 1940—1944, privind evoluția salariilor,

¹¹ Ibidem, M. Coord. dosarele 66/1940, 50, 52/1941; S.S.A. dosarele 572—575/1941, 1847—1857/1942; Comis. dosarele 971—986/1942, 1010—1050/1944; M.I.C. dosarele 1285—1395/1947 etc.

¹² Ibidem, M. Coord. dosarele 67, 68/1940, 51, 53—58/1941; S.S.A. dosarele 576—617/1941, 1858—1919/1942; Comis. dosarele 987—1030/1942, 1057—1117/1944; M.I.C. dosarele 1396—1420/1947.

¹³ Ibidem, M. Coord. dosar 46/1941.

¹⁴ Ibidem, S.S.A., dosar 523/1941.

¹⁵ Ibidem, M. Coord. dosar 61/1940.

¹⁶ Ibidem, S.S.A. dosar 3/1942.

¹⁷ Ibidem, S.S.A. dosar 21/1942.

¹⁸ Ibidem, M. Coord. dosar 23/1940.

¹⁹ Ibidem, dosar 29/1940 și S.S.A. dosarele 986 și 1067/1945.

²⁰ Ibidem, S.S.A. dosar 1112/1942.

²¹ Ibidem, dosar 325/1941.

a indicilor de salarii și a puterii de cumpărare a acestora din 1940 în industriile alimentară, textilă, pielărie, carboniferă, petroliferă, combustibili, materiale de construcție, metalurgie, hirtie, lemn și chimică²², evoluția indicelui general de cost al vieții în orașul București pe anii 1939—1942 avînd ca bază de calcul anul 1933²³, indicii de cost ai vieții în anii 1940 și 1941, avînd ca bază de calcul anul 1936; evoluția nivelului de cost al vieții, salariilor nominale și reale baza 1936, indicele prețurilor de detalii, în București în anii 1933—1940, prețurile de detalii și costul vieții în București în anii 1933—1942, costul vieții și salariile nominale și reale în București și țară în anii 1933—1941, evoluția salariilor în indici și nivelul costului vieții în orașele capitale de județ, față de aceeași categorie de cheltuieli în București²⁴, evoluția salariilor funcționarilor publici administrativi și ai indicilor de cost ai vieții²⁵, scăderea puterii de cumpărare a salariilor, așa cum rezultă din compararea indicilor pe august 1939 și iulie 1944 și adaptarea salariilor funcționarilor publici la nivelul modificat al costului vieții²⁶ și alte probleme.

Dărilor de seamă, rapoartele de activitate, rapoartele de expertiză, bilanțurile, diverse situații și tabele, grafice și diagrame ce se găsesc în fond ne înfățișează unele aspecte ale producției din întreprinderi, sau din diferite ramuri industriale. Dintre acestea amintim producția, vânzările și consumul de zahăr din România pe anii 1941—1942²⁷, creșterea producției de cărbuni din Valea Jiului pentru acoperirea necesităților de război²⁸, situația producției fabricilor de hirtie din țară, din perioada 1937—1944 și situația consumului de hirtie repartizat pe fabricile din țară, între 1937—1941²⁹, situația uneltelor agricole din țară și stabilirea prețului la ele³⁰.

Fișele sau declarațiile cu date informative asupra întreprinderilor ne furnizează știri interesante despre forma juridică, capitalul investit, numărul muncitorilor pe secții de lucru, beneficiul realizat conform bilanțului și cifra de afaceri pe secții³¹.

Rapoartele de expertiză, întocmite de tehnicieni experți, contabili și economiști cu calificare superioară, sînt lucrări de analiză a producției și prețurilor produselor din foarte multe întreprinderi industriale din țară. Ele ne pun la dispoziție informații privind: obiectul exploataării, istoricul și forma juridică, procedeele tehnice folosite, capacitatea producției ocupată în economia națională, din ramura respectivă, capitalul social, valoarea investițiilor, proveniența materiilor prime, fonduri de rezervă, amortisment, împrumuturi, beneficii, rentabilitate, valoarea materiilor prime contabilizate, bugetul întreprinderii, regimul prețurilor și evoluția lor

²² Ibidem, M. Coord. dosar 66/1940.

²³ Ibidem, S.S.A. dosar 2/1942.

²⁴ Ibidem, dosar 1848/1942.

²⁵ Ibidem, Comis. dosar 1025/1944.

²⁶ Ibidem, dosar 1010/1944.

²⁷ Ibidem, M. Coord. dosar 59/1941.

²⁸ Ibidem, dosar 28/1940.

²⁹ Ibidem, S.S.A. dosar 1471/1942.

³⁰ Ibidem, dosar 3/1942 și 1233/1942.

³¹ Ibidem, M. Coord. dosar 70/1940; S.S.A. dosarele 418, 419, 421, 430, 431, 441—445, 450—455, 460—464, 538—539, 543—546, 604—609, 611—613, 621, 634—638, 642, 701, 702—728, 814—828, 1064, 1108, 1181, 1310, 1314, 1316, 1317, 1331, 1332/1942; Comis. dosarele 219, 220, 214, 281, 334, 337, 340, 341—342/1942, 118, 138, 140, 182, 201, 249, 275, 277, 279, 286, 313, 556, 557/1944, etc.

calculul costurilor; elementele componente ale prețului de cost și alte asemănătoare date ³².

Materialele Comisariatului general al prețurilor oglindesc în mod indirect, aservirea economiei naționale capitalului străin, mai ales celui german, în perioada dictaturii militare fasciste. Unele documente ne informează despre constituirea și activitatea unor societăți cu capital străin ³³ sau despre poziția de monopol pe care și-au impus-o țările Axei în frunte cu Germania, în exportul României ³⁴.

Interesante sînt unele aspecte politico-sociale, derivate din situația economică grea din perioada războiului. Camerele de industrie și comerț din țară, în rapoartele lor, arată lipsa acută a articolelor de primă necesitate indicînd luarea unor măsuri urgente ³⁵. Raportul informativ al delegatului economic militar, din 26 iulie 1942, ne înfățișează situația alimentară precară în anumite cartiere marginase ale orașului București ³⁶, iar un raport al șefului de secție al oficiului economic de aprovizionare al județului Gorj redă situația grea economică a județului ³⁷. Cererile diverselor întreprinderi și intervențiile Ministerului Muncii, Serviciul conflictelor și contractelor de muncă, pe lângă Subsecretariatul de stat al aprovizionării, din decembrie 1941, oglindesc starea de spirit agitată din multe întreprinderi industriale datorită nivelului scăzut al salariilor ³⁸. De altfel materialele documentare ale Serviciului de stabilire a salariilor și tarifelor cuprinde un mare număr de memorii și referate ale organizațiilor profesionale muncitorești, care oglindesc înrăutățirea accentuată a nivelului de trai al muncitorilor salariați, lipsa de preocupare a regimului pentru aprovizionarea pieții cu articole de primă necesitate, inflația monetară. În toate, muncitorii cer majorarea salariilor, aprovizionarea cu alimente și îmbrăcăminte, dreptul la asociere pentru apărarea drepturilor lor.

În cererile de aprobare a prețurilor, în statute și acte constitutive ³⁹, contracte și acte de vânzare-cumpărare ⁴⁰, în autorizații de funcționare, bugete ⁴¹, dări de seamă, rapoarte de activitate, rapoarte de expertiză, fișe informative și diverse alte documente, se găsesc informații prețioase privind: istoricul multor întreprinderi din țară noastră și a unor ramuri industriale, istoricul relațiilor comerciale, a producției unor articole industriale și al unor procedee de fabricație etc. Cele mai multe date se găsesc în dările de seamă și rapoartele de activitate. Astfel în documentele fon-

³² Ibidem, M. Coord. dosarele 9, 11, 23, 25, 28, 29, 31, 34, 70/1940, 12, 26, 27, 28, 30, 33, 60/1941; S.S.A. dosarele 7, 9, 14, 28, 52, 112, 119, 143, 324, 340, 384—385, 425, 595—596 și 617/1941, 22, 78, 96, 128, 189, 192, 268, 269, 285, 419, 428, 485, 438, 442, 446, 447, 450, 453, 459, 463, 541, 612—613, 620, 630, 631, 634, 638, 642, 661, 712/1942; Comis. dosarele 11, 14, 27, 80, 106, 124, 134, 149, 175, 187, 210/1942; 75, 117, 126, 130, 158, 290, 292, 402, 419, 466, 498, 580, 609, 614, 630, 636, 688, 700—979, 1147—1149/1944

³³ Ibidem, S.S.A., dosar 1268/1942.

³⁴ Ibidem, M. Coord. dosar 38/1941; S.S.A. dosarele 259, 264/1941, 1116—1120/1942, 1146, 1169, 1171, 1186, 1194, 1205, 1413, 1659/1942; Comis. dosarele 222/1942, 467, 596, 752/1944, etc.

³⁵ Ibidem, S.S.A. dosarele 523/1941 524/1941.

³⁶ Ibidem, dosar 283/1942.

³⁷ Ibidem, dosar 1839/1942.

³⁸ Ibidem, dosar 523/1941

³⁹ Ibidem, dosarele 595/1941, dosarele 1855, 1868/1942; Comis. dosar 1008/1944.

⁴⁰ Ibidem, dosarele 98, 1642/1942; Comis. dosarele 464, 812, 849, 964/1942.

⁴¹ Ibidem, S.S.A., dosarele 595/1941, 45, 68, 139, 1863, 1881/1942; Comis dosar 1093/1944.

dului avem dările de seamă ale unor însemnate întreprinderi din țară ca : Fabricile de hirtie „Letea”, Bacău, Bușteni și Zărnești, Uzinele metalurgice unite „Titan, Nădrag. Călan”, Întreprinderile metalurgice „Dumitru Voina” din București, Societatea comună a Tramvaielor București, Fabrica de produse chimice „Nitrogen” din Tîrnăveni, fabrica de var „Frații Schmidt” din Brașov, „Prima fabrică chimică” Timișoara, Societatea „Mica”, Societatea „Distribuția”, Fabrica „Semănătoarea”. Societatea pentru exploatarea băilor Govora-Călimănești, fabrica „Drajna”, Întreprinderile „Leonida”, Industria Sirmei din Cimpia Turzii, Societatea franco-română de materiale pentru drum de fier din București, Fabrica de bere „Luther” din București, Fabrica „Marginea” din Reșița, Societatea „Tirlungul” din Arad și altele ⁴².

În fișele de calculații, analizele de prețuri, rapoartele de expertiză, prospecte, scheme, schițe, mostre și alte materiale, tehnicienii pot găsi diverse soluții tehnice de fabricare a produselor, poate mai ușoare, ca proces tehnologic și mai rentabile. Există apoi, în fond, unele lucrări cu caracter tehnic ca de exemplu : „Considerațiuni generale privitoare la valorificarea industrială a hidrocarburilor gazoase, lichide și solide din industria petrolieră din România” ⁴³, „Schema fabricării „plastitului” și concentrațiilor fenoli-cresoli și amestecul fenoli-cresoli redistilat” ⁴⁴, „Consemnarea fontei aflătoare în depozitele Uzinelor de fier ale Statului din Huneroda” ⁴⁵ etc.

De asemenea se găsesc în fond unele lucrări documentare privind reglementarea prețurilor ca : schema după care se lucrează în studiul prețului de cost de Diviziunea prețurilor din Ministerul Coordonării și dificultățile politice de stabilire a prețurilor ⁴⁶, „Minunea prețurilor fixe” de Hans Georg Haysen ⁴⁷, proiect pentru o lege asupra competențelor în materie de prețuri și raport asupra metodei de stabilire a prețurilor, urmată de Ministerul Coordonării ⁴⁸, reglementarea prețurilor și în alte țări, ordonanțe (legi) în Elveția etc. ⁴⁹.

Dar să ne oprim aici. Nu ne-am propus să facem o expunere exhaustivă. Nu este nici locul nici cazul. În intenția noastră a fost doar un semnal pentru cercetători și ne-am bucura ca această intenție să se fi realizat. Dorim să se rețină că fondul Comisariatului general al prețurilor reprezintă o experiență în reglementarea prețurilor care poate folosi ca o sursă de informații în activitatea cercetării istorice în general și a celei economice în special.

⁴² Ibidem, M. Coord. dosarele 30/1940. 27, 28/1941 ; S.S.A. dosarele 52, 211, 260, 340, 324, 425. 593/1941, 1315, 1461, 1487, 1493, 1555, 1724, 1879/1942 ; Comis. dosarele 70, 655, 887/1942, 435—438, 1062, 1111/1944, etc.

⁴³ Ibidem, S.S.A. dosar 995/1942.

⁴⁴ Ibidem, Com. s. dosar 634/1944.

⁴⁵ Ibidem, dosar 1242/1947.

⁴⁶ Ibidem, M. Coord. dosar 61/1940.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem, dosar 6/1940.

⁴⁹ Ibidem, dosar 47/1941.

NOI DOCUMENTE TURCEȘTI PRIVITOARE LA ISTORIA TRANSILVANIEI DIN SECOLUL AL XVII-LEA

MUSTAFA A. MEHMET, LUDOVIC DEMÉNY

Cu ocazia unor cercetări efectuate cu ani în urmă în Arhiva Națională din Budapesta atenția noastră a fost atrasă de un fond de documente, foarte interesant prin conținutul său. Este vorba de fondul Cista diplomatica „Istorice” (F. 126) din cadrul Arhivei Guberniului Transilvaniei, conținând documente turcești, maghiare, latine etc. provenite toate din colecția lui Sándor Mike, preluate de la Biblioteca Academiei de științe maghiară în 1902 și inventariate de către Arhiva Națională Maghiară, unde se păstrează și azi ¹.

Majoritatea documentelor din acest fond sînt scrise în limba maghiară, referindu-se la diferite aspecte ale vieții politice interne și externe a Transilvaniei. Chiar și o serie de scrisori ale demnitarilor otomani sînt scrise în limba maghiară, în afară de semnătură și introducere (fig. 1) sau de semnătură și legenda peceții. (fig. 2). Printre documente sînt unele și în limba română cu caractere chirilice și multe în limba latină.

Pentru prezentarea de față am ales numai pe cele scrise în limba turcă și tătară pe motivul că documentele scrise în limba maghiară au mai fost cercetate și multe din ele au fost publicate integral sau parțial.

Documentele au pe verso rezumate contemporane în limba maghiară, făcute pentru cei ce nu cunoșteau limba turcă. De aceea, ele sînt destul de ample. Tot acolo găsim deseori însemnări care ne permit să datăm documentele care nu au date. De obicei se menționează în aceste însemnări data exactă cînd scrisoarea a fost adusă la curtea princiară, persoana care a adus-o și localitatea unde se afla destinatarul. În unele cazuri ele conțin și traducerea noastră integrală a textului în limba maghiară, scrisă chiar pe hirtia documentului, cum este cazul scrisorii din 1681 a pașei

¹ La rugămintea Institutului de istorie „N. Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România, Direcția generală a Arhivelor Statului din București, a binevoit să procure toate microfilmele acestui fond. Ele se păstrează azi la Arhivele Statului din București, Microfilme din R.P. Ungară, rola 89. Ne revine o obligație plăcută de a ne exprima și pe această cale mulțumiri față de Direcția generală a Arhivelor Statului, pentru faptul că a pus la dispoziția noastră aceste microfilme. Cota la Arhiva Națională Maghiară este: Magyar Országos Levéltár. Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak. Cista diplomatica. Történelmiek (F. 126). Litterae Turcicae.

[illegible][illegible]

1952.10.10
M. ACADEMIA
RENYVTARA

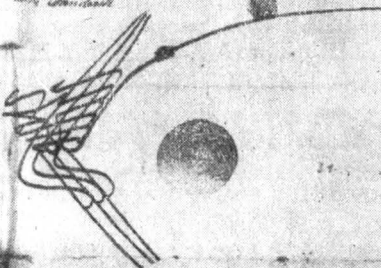

Fig. 2 Scrisoarea pașei de Ineu (1672).
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhivelenationale.ro>

de Oradea, Hasan paşa (fig. 3), sau pe o foaie alăturată. Bazându-ne pe aceste indicații am putut data, cu o oarecare aproximație, o serie de documente nedatate.

Menționăm că în 1787, în timpul împăratului Iosif al II-lea, când s-au făcut încercări serioase de a pune ordine în păstrarea arhivelor, s-a făcut un inventar, în limba germană, destul de detaliat, al documentelor în limba turcă și tătară, reproducându-se un rezumat amplu al documentelor (fig. 4). Ne-am folosit uneori și de aceste rezumate pentru unele precizări.

Din punctul de vedere al autorităților emitente, documentele sînt foarte diferite: de la firmane (fig. 5), scrisori vizirale, iarlicuri tătărăști și pînă la simple chitanțe de achitare a vămii (fig. 6) sau chitanțe de primire a haraciului.

În ce privește conținutul, documentele se referă la o serie largă de probleme. Ele privesc în primul rînd diferitele aspecte economice (obligații față de Poartă, comerțul sud-dunărean, achitarea haraciului etc.), politice și militare ale relațiilor dintre Transilvania și Imperiul otoman, începînd din deceniul al treilea și pînă aproape de sfîrșitul secolului al XVII-lea. Alături de aceste aspecte principale, documentele turcești prezentate cuprind referiri și la *relațiile politice dintre Moldova, Țara Românească și Transilvania*. Printre acestea, în ordine cronologică trebuie să amintim documentele privitoare la măsurile de precauție luate de Poartă pentru ajutorarea, la nevoie, a domnului Moldovei Alexandru Iliș, în toamna lui 1620, de către transilvăneni împotriva fostului domn Găspar Grațiani, care fugise în Polonia și se pregătea de acolo să atace Moldova. Prin cele cîteva documente dispunem, prin urmare, de știri noi despre cunoscuta expediție a oștilor transilvănene, la porunca Porții în Moldova (doc. 1 și 2). Cînd, la sfîrșitul anului 1629, a murit Gabriel Bethlen și în Transilvania au izbucnit lupte interne, Poarta a trimis mai multe porunci atît vizirilor din pașalicurile vecine cu Transilvania cît și domnilor din Moldova și Țara Românească de a acorda ajutorul cerut de către Ștefan Bethlen pentru menținerea ordinii interne. Astfel, încă în decembrie 1629, Leon Tomșa, domnul Țării Românești, primea firmanul sultanului Murad al IV-lea pentru a fi gata ca, împreună cu domnul Moldovei, Alexandru Coconul, să acorde, la cerere, sprijinul necesar Transilvaniei (doc. 21). *La aceeași dată se expedia firmanul cu același conținut și domnului Moldovei* (doc. 22).

Într-o scrisoare a marelui vizir Ibrahim pașa i se poruncește lui Mihail Apafi să rețină pe oamenii fostului domn al Moldovei, Gheorghe Duca, care duceau bani în Polonia pentru răscumpărarea lui, întrucît acesta murise între timp (doc. 75).

Este interesantă și viziunea prin care Poarta tratează aceste trei țări românești. Ele aveau un statut oarecum asemănător în relațiile lor cu Imperiul otoman, fiind considerate strîns legate între ele și avînd obligația de a se feri reciproc și a-și acorda una alteia ajutor, în caz de nevoie.

Poziția Porții față de participarea Transilvaniei la Războiul de treizeci de ani. Se știe că Gabriel Bethlen, în 1619—1621 și în 1623—1624 luase parte activă la Războiul de treizeci de ani². Ceea ce aduc nou docu-

² Literatură foarte bogată pe această temă vezi la Kosáry Domokos, *Bevezelés a magyar történelem forrásai és irodalmába*, (Introducere în izvoarele și literatura istoriei maghiare), Budapesta, 1951, p. 338—340.

Fig. 5 Firmanul sultanului Osman II (1621).

mentele la care se referă darea noastră de seamă constă în aceea că ele permit să precizăm mai bine atitudinea Porții față de expedițiile lui Gabriel Bethlen. Aflăm, de pildă, de porunca dată oastei tătărăști să pornească în sprijinul celei transilvănene, de faptul că în toamna anului 1621 această oaste ajunsese la hotarele Transilvaniei. Documentele dezvăluie sprijinul acordat de Poartă lui Gabriel Bethlen în timpul expediției din toamna anului 1623 și unele aspecte ale pregătirilor pentru tratativele de pace din 1624.

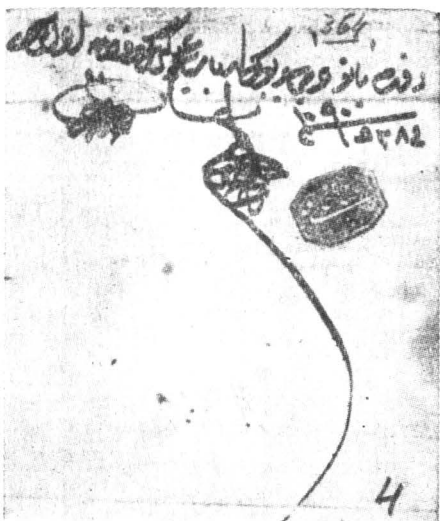

Fig. 6 Chitanță de plată a vămii

Relațiile dintre principele Transilvaniei și pașii de Bosnia, Timișoara, Buda, Kanizsa și Oradea. Dintre documentele care se referă la acest aspect merită să amintim firmanul din 18—27 ianuarie 1627 trimis beilerbeiului de Buda, Murtaza pașa. Din acest firman aflăm unele aspecte ale situației sateilor din Transilvania, care aveau obligații atât față de fiscul princiar cât și față de dregătorii otomani. Principele Transilvaniei se plînsese la Poartă de zaimii și timarioții otomani care pretindeau ca supușii din satele respective să plătească dări numai lor, călcînd astfel clauzele capitulațiilor.

O serie de documente se referă la mobilizarea pașilor din vecinătatea Transilvaniei pentru a interveni, în caz

de nevoie, și a potoli luptele dintre nobili după moartea lui Gabriel Bethlen.

Interesante sînt și documentele care privesc ciocnirile de interes în jurul strîngerii contribuției de la satele supuse dregătorilor otomani și principelui Transilvaniei în perioada domniei lui Apafi. Unele din aceste documente reflectă aspecte ale luptelor locale, declanșate între dregătorii otomani locali și căpitani de cetăți din Transilvania.

Relațiile dintre Transilvania și hanatul Crimeei. Un loc aparte, în cadrul celor 98 de piese prezentate, ocupă documentele emise de hanii tătari și de cei din curtea lor, unele în limba tătară. De aceea, pe lângă aspectele de ordin paleografic și diplomatic, ele sînt interesante și ca limbă³. Amintim aici că ele ne dezvăluie aspecte ale istoriei relațiilor dintre Gabriel Bethlen și hanul Crimeei (doc. 15, 16, și 17), unele evenimente petrecute la curtea hanului (doc. 18 și 19), relațiile hanului Murad Ghirai cu Mihail Apafi. Mai multe documente se referă la trecerea oștilor tătare prin Țara Românească și Transilvania în drum spre Viena.

Asediul Vienei. O seamă de documente se referă la ultimul mare efort otoman în Europa Centrală, acela din 1683, avînd drept scop ocuparea Vienei. În legătură cu acest eveniment documentele învederează contribuția materială cerută Transilvaniei din partea Porții înainte și în timpul expediției. Se poate stabili cu precizie efortul material la care a fost supusă

³ Asupra acestui aspect Mustafa A. Mehmet pregătește un studiu sub titlul: *Documente în limba tătară din secolul al XVII-lea.*

Transilvania cu această ocazie. Ne apare destul de evidentă și poziția oarecum expectativă a principelui Mihail Apafi în timpul expediției. În orice caz, se vede bine, din documentele eminate de la demnitarii otomani, că Mihail Apafi invoca motive felurite pentru a întârzia cât mai mult intrarea forțelor militare transilvănene în acțiune. În acest context un interes aparte prezintă documentele referitoare la relațiile dintre Mihail Apafi și Emeric Thököly, ocrotit de Poartă. Dacă informațiile din documentele prezentate aici sînt relativ puține pentru campania militară propriu-zisă din 1683, în schimb mai interesante și de o deosebită valoare ne apar cele privitoare la rolul de mediator al lui Mihail Apafi în tentativele de încheiere a păcii între Poartă și Imperiul Austriac după dezastrul de la Viena. În înțelegere cu pașa de la Buda, principele Transilvaniei, Mihail Apafi, încerca calea tratativelor cu Viena, după cum se vede din documente, chiar și înainte de asediul capitalei Austriei. Pe tot parcursul tratativelor de pace, Apafi juca un rol activ și el este îndemnat de dregătorii otomani să încerce să păstreze cât mai mult posibil din teritoriile ocupate pînă la 1683 de Poartă în centrul Europei.

Sfera largă de probleme la care se referă documentele legate de asediul Vienei, face ca ele să prezinte importanță și pentru cercetătorii străini, căci contribuie la elucidarea unor aspecte noi ale acestui eveniment de anvergură europeană.

Menționăm că unele din documentele rezumate în studiul de față au conținut identic sau asemănător cu documentele aflate în Arhivele noastre, dar emise de alte autorități. De exemplu, scrisoarea marelui vizir Ibrahim pașa (doc. 75) din mai 1685 de fapt însoțea firmanul sultanului Mehmet IV, emis în aceeași problemă la 15—24 mai 1685⁴. Unele din aceste documente cu conținut similar se află la Arhivele Statului din București, altele la Cluj, la Arhiva Istorică a Filialei Academiei Republicii Socialiste România, în limba maghiară.

Fiind convinși că grupul de documente turcești din secolul al XVII-lea, la care se referă informarea noastră, va atrage atenția specialiștilor, am căutat să dăm rezumate cât mai ample, pentru a pune astfel în circuitul științific aproape toate elementele lor principale.*

1. 1620 septembrie 18—27 (1029 șevval evahîr).

Firman prin care sultanul Osman II anunță pe Ștefan Bethlen, caimacamul Transilvaniei, că domnia Moldovei a fost acordată lui Alexandru <Iliș>, iar fostul domn, Gașpar <Grațiani> a fugit în Polonia. Dacă acesta se va gîndi la răutăți „atunci să vină și Ștefan Bethlen în ajutorul Moldovei „după cum făcea din trecut”. A plecat ceaușul Mustafa. Orig. cu tугра. P. 56.

2. <1620> septembrie — decembrie.

Scrisoare prin care marele vizir Ali pașa poruncește caimacamului Transilvaniei, Ștefan Bethlen, să fie atent spre Moldova, unde a fost numit domn Alexandru <Iliș>, iar fostul domn, Gașpar <Grațiani>, a fugit

⁴ Vezi Arh. St. Buc., Doc. turc. XXIX/2332. Rezumat greșit în *Catalogul documentelor turcești*, vol. II, București, 1965, p. 189, nr. 614.

* Menționăm că cele cîteva documente de la sfîrșit rămase fără dată, au fost datate ulterior

în Polonia. În cazul unui atac al acestuia asupra Moldovei, se cere să trimită și el ajutoare noului domn, dacă i se va solicita. De asemenea, arătându-i-se că este supusul (*kul*) padișahului, ca și fratele său, Gabriel Bethlen, i se poruncește să trimită fără încetare vești din părțile sale. Orig. cu semnătură și pecete. P. 66.

3. <1621>

Scrisoare prin care Ahmed pașa comunică de la Hotin caimacamului Transilvaniei, Ștefan Bethlen, sosirea solilor cu scrisoarea, trăsurile și cu zaherelele trimise. S-au aflat vești de la el și despre Gabriel Bethlen, sperindu-se să meargă și în continuare pe calea cea bună. Capuchehaiaua Transilvaniei fiind suferind a fost trimis înapoi. Și solul fiind bătrîn și bolnav a fost întors de marele vizir. De aceea se cere să fie trimis un nou capuchehaia după întoarcerea din expediție și să se arate în scris veștile căpătate.

Orig. cu semnătură și pecete. P. 68.

4. 1621 noiembrie 6—15 (1030 zilhidje, evahîr).

Firman prin care sultanul Osman al II-lea poruncește lui Ștefan Bethlen, caimacamul principelui Transilvaniei, Gabriel Bethlen, ca oastea tătară, condusă de un bei tătar (*mîrza*), să nu fie reținută nici o clipă, ci să fie lăsată să meargă să-și îndeplinească misiunea. Se dăduse de știre că ea fusese oprită la trecătoarea de la Troțuș, deși fusese chemată în ajutor de transilvăneni. Firmanul este dus de ceașul Ibrahim.

Orig. cu tuga. P. 2. Sosit în Transilvania la 24 decembrie 1621.

5. <1621>. Din tabăra de lîngă Isaceea.

Scrisoare prin care marele vizir Dilaver pașa comunică lui Ștefan Bethlen, caimacamul Transilvaniei, sosirea solilor Mehmed aga și Farcas Petre cu fructe pentru sultan și cu trăsură și fructe pentru el. Au adus și scrisoare. Se anunță totodată că s-au dat beilerbeului de Timișoara porunci în sensul dorit de Ștefan Bethlen, iar solii amintiți au fost înapoiți. Se cer mereu scrisori.

Orig. cu semnătură și sigiliu. P. 72.

Adusă de Petru Farkas.

6. 1621 noiembrie 6—15 (1030 zilhidje, evahîr). Din tabăra de la Kara-Su.

Scrisoare prin care marele vizir Dilaver pașa, la înștiințarea dată de Djelal mîrza precum că oastea tătară care se ducea să-l ajute pe Gabriel Bethlen, la cererea acestuia, a fost oprită la pasul Troțușului de stăpînul local, cere lui Ștefan Bethlen să ia măsurile cuvenite pentru ca oastea tătară să nu fie pusă să zăbovească și să fie folosită așa cum va crede de cuviință principele, iar dregătorii locali în cauză să fie pedepsiți, dacă aveau cunoștință de venirea detașamentelor tătare.

Orig. cu semnătura sub pluce și sigiliu viziral. P. 5.

Adusă la 24 decembrie 1621 de ceașul Ibrahim.

7. 1623 iulie 19—28 (1032 ramazan, evahîr).^{*} Constantinopol.

Firman prin care sultanul Mustafa I, poruncește beilerbeului de Bosnia, Ibrahim pașa, și sangeacheilor de sub comanda sa ca să slujească pe lîngă principele Transilvaniei, Gabriel Bethlen, dînd ascultare deplină

poruncilor sale, iar cei care se vor întoarce fără învoirea lui scrisă sînt amenințați cu pedeapsa și cu confiscarea averii.

Orig. cu tугра. P. 7.

8. 1623 iulie 19—28 (1032 ramazan, evahîr). Constantinopol.

Firman prin care sultanul Mustafa I, reamintind beilerbeiului de Bosnia, Ibrahim pașa, că se menține porunca privitoare la ajutorare, la nevoie, a principelui Transilvaniei, Gabriel Bethlen, îi poruncește să pornească în grabă în Transilvania, să se întâlnească cu principele și să păzească acele serhaturi, ascultînd de părerile lui Gabriel Bethlen și ierînd acolo unde îi va indica acesta. I se cere să slujească cu cinste, iar scuze și pretexte nu se primesc.

Orig. cu tугра. P. 13.

9. 1623 octombrie 6—15 (1032 zilhidjge, evasît). Constantinopol.

Firman prin care sultanul Murad al IV-lea poruncește beilerbeiului de Bosnia, Ibrahim pașa, că se menține porunca de mai înainte în legătură cu plecarea sa pentru ajutorarea principelui Gabriel Bethlen. De aceea i se cere să plece în grabă de unde se află, să ajungă la timp și să slujească mai mult decît se așteaptă.

Orig. cu tугра. P. 9. În rezumatul în limba maghiară se indică anul 1622.

10. 1623 octombrie 6—15 (1032 zilhidjge, evasît). Constantinopol.

Firman prin care sultanul Murad al IV-lea, reamintind beilerbeiului de Agria, Suleiman pașa, precum că potrivit firmanului anterior, trebuia să meargă în ajutorul principelui Transilvaniei, Gabriel Bethlen, cînd acesta va cere, îi poruncește să pornească în grabă și să meargă acolo unde va dori principele. Porunca se menține și în cazul celor din vilaietele Gyula și Timișoara.

Orig. cu tугра. P. 11.

11. 1624 septembrie 2 (1033 zilka' de 19). Buda.

Scrisoare prin care beilerbeiul de Buda, Mehmed pașa, comunică principelui Transilvaniei, rege al Ungariei și comite (ișpan), Gabriel Bethlen, precum că la trecerea solului Austriei spre Poartă venise și Borsos Toma, trimisul principelui, și slujise bine pe lângă pașă, dar acum ceruse să se întoarcă. De asemenea, înainte de înapoierea solului la Buda, unele cătane austriece atacaseră pe negustorii din Buda și pe călători. Puterile trimise salvaseră unele lucruri, dar altele fuseseră duse la Komárom. Deși se scrisese împăratului Austriei, totuși, în răspunsul său, acesta nu pomenea de despăgubirile cerute, ci insistă să-i fie trimis solul, fără să fie reținut la Buda, așa că era greu să se respecte cererea ardelenilor ca solii austrieци să nu fie sloboziți pînă ce nu vor fi restituite pagubele pricinuite. Pașa mai anunță că a sosit de la Poartă capugibași Aydin aga cu porunci privitoare la stringerea de oști pentru asigurarea păcii. Se cere să vină și principele la tabăra turcească. Pleacă ceașul Mustafa.

Orig. cu tугра. P. 13

Adusă de Toma Borsos, la 10 septembrie 1624.

12. 1624 septembrie 17 (1033 zilhidjge 4). Buda.

Scrisoare prin care beilerbeiul de Buda, Mehmed pașa, arată principelui Transilvaniei, Gabriel Bethlen, că se dăduseră unele știri cu Toma

Borsos și că se așteptau vești prin ceaușul Mustafa. El mai comunică faptul că la 16 septembrie (3 *zilhidge*) a sosit o scrisoare de la împăratul Austriei cerind ca solul de la Buda să fie lăsat să meargă și să se întâlnească cu ceilalți împuterniciți austrieci, care plecaseră spre Komárom pentru a discuta chestiunile păcii, dar că ienicerii se opun slobozirii solului austriac pînă la plata despăgubirilor pentru jefuirea negustorilor și călătorilor otomani de către cei din Komárom, iar de la Poartă nu a sosit încă răspuns. E trimis capugibașul Ali aga pentru ca principele să-l informeze despre veștile din Austria.

Orig. P. 17.

13. 1625 mai 28 — iunie 6 (1034 *şa'ban*, *evahîr*). Constantinopol.

Firman prin care sultanul Murad IV răspunde favorabil la cererea lui Gabriel Bethlen de a nu se mări haraciul Transilvaniei și de a fi menținut la suma de 10 000 galbeni anual, așa cum se stabilise pe vremea sultanului Soliman Magnificul. Într-un timp haraciul fusese urcat, dar sub sultanul Ahmed I se revenise tot la 10 000 de galbeni. Pe lângă haraciu se obișnuiau și unele daruri (*hedaya*).

Copie. P. 709.

14. 1627 ianuarie 18 — 27 (1036 *djemazi I*, *evail*). Constantinopol.

Firman prin care, la cererea principelui Transilvaniei, Gabriel Bethlen, sultanul Murad al IV-lea poruncește beilerbeiului de Buda, Mur-taza pașa, să trimită oameni care, împreună cu împuterniciții principelui, să stabilească drepturile zaimilor și timarioților față de satele transilvănene care dădeau în trecut dări în ambele părți, iar acuma zaimii și timarioții cereau toate dările în folosul lor. Se poruncește să se respecte în această privință clauzele capitaluțiilor (*ahidname*) cu Transilvania, iar dregătorii otomani să nu pretindă mai mult decît ce li se cuvenea în trecut.

Orig. cu tugra. P. 19.

15. 1628 septembrie 11—20 (1038 *muharrem*, *evasît*). Akça-Saray.

Iarlic prin care hanul Djanbek Ghirai II, comunicînd principelui Transilvaniei, Gabriel Bethlen, că va fi „prieten cu prietenii și dușman cu dușmanii lui”, îi promite tot sprijinul său și-i cere totodată 6 cai, o trăsură, postav, bani și alte lucruri prin trimisul său Karagöz-Hadji.

Orig. cu tуграua și pecetea hanului, doc. în limba tătară. P. 21.

16. 1629 august 21—30 (1039 *muharrem*, *evail*).

Scrisoare prin care calgaiul Devlet Ghirai cere prietenia principelui Transilvaniei, Gabriel Bethlen, rugîndu-l totodată să solicite ajutor în tot ce are nevoie.

Orig. cu tugra și pence doc. în limba tătară. P. 23.

A sosit la Cluj la 25 noiembrie 1629.

17. <Circa 1629, înainte de noiembrie 25>.

Scrisoare prin care Mubarek Ghirai comunică principelui Transilvaniei, Gabriel Bethlen, victoria hanului Djanbek Ghirai asupra lui Meh-med Ghirai și Șahin Ghirai care se răsculaseră. De asemenea, exprimîndu-se

prietenia hanului față de principe, se cer „puști de mînă” (*el tûfeği*), pe considerentul că sînt „foarte bine primite în țara noastră”. Solul Elhadj-Karagöz să fie trimis la Murtaza pașa, beilerbei de Buda, cerindu-se totodată solii și scrisori și din partea principelui pentru informări asupra dușmanilor.

Orig. cu sigiliu. P. 25, doc. în limba tătară. Însemnare în limba maghiară : „Post scriptum al hanului Djanbek Ghirai. Sosit la Cluj, la 25 noiembrie 1629”.

18. <1629, înainte de noiembrie 25>.

Scrisoare prin care Mehmed-Şah aga, confirmînd principelui Transilvaniei, Gabriel Bethlen, primirea scrisorii prin Karagöz-Hadji îi vestește, tot prin același sol, că Djanbek Ghirai l-a ucis pe Mehmed Ghirai, împreună cu 40—50 000 de cazaci, cu care venise, iar Şahin Ghirai a fugit.

El îi promite tot ajutorul chiar și oaste, dacă o va cere principele, doar să trimită hanului : cai, șalvari, postav, trăsuri și alte daruri.

Orig. cu sigiliu. P. 29. În limba tătară. Ajuns la Cluj la 25 noiembrie 1629.

19. <1629, înainte de noiembrie 25>. *Bahce — Saray*.

Scrisoare prin care mama (*valide*) hanului Crimeei, Djanbak Ghirai, comunică principelui Transilvaniei, Gabriel Bethlen, că au fost trimiși oameni cu iarlîc din partea fiului ei. Îi cere, totodată, să-i onoreze și să trimită darurile obișnuite și vești. Se promit eforturi pentru îndeplinirea dorințelor principelui.

Orig. cu semnătură și sigiliu. P. 48. În limba tătară. Sosit la Cluj la 25 noiembrie 1629.

20. 1629 noiembrie 27 — decembrie 6 (1039 *rebi II, evasît*). Constantinopol.

Firman prin care sultanul Murad al IV-lea poruncește beilerbeiului de Buda, Murtaza pașa, să trimită oști la cererea principelui Transilvaniei, Gabriel Bethlen, aflat în dușmănie cu Austria care așteaptă prilejul de a-l ataca. Transilvania fiind anexată la țările islamice de la sultanul Suleiman încoace, vizirul să fie atent și să nu fie nevoie de cerere de învoire pentru a-l ajuta pe principe.

Orig. cu tuga. P. 46.

21. 1630 ianuarie 16—25 (1039 *djemazi II, evail*). Constantinopol.

Firman prin care sultanul Murad IV, comunicînd domnului Țării Românești, Leon Tomșa, moartea principelui Gabriel Bethlen, îi arată totodată că Transilvania poate fi atacată de dușmani. I se poruncește că dacă i se va cere ajutorul de către Ștefan Bethlen sau de principele nou, să plece fără să mai facă arz la Poartă, înțelegîndu-se și cu domnul Moldovei, iar în cazul pricinuirii de pierderi Transilvaniei, domnul este amenințat cu pedeapsă, fără a i se lua în seamă scuzele sale.

Orig. cu tuga. P. 58.

22. 1630 ianuarie 16—25 (1039 *djemazi II, evail*). Constantinopol.

Firman prin care sultanul Murad al IV-lea, comunicînd domnului Moldovei, Alexandru Coconul, moartea lui Gabriel Bethlen și posibilitatea unor atacuri din afară, îi poruncește, totodată, să plece la nevoie,

împreună cu domnul Țării Românești în ajutorarea Transilvaniei la cerearea lui Ștefan Bethlen, caimacam, fără să mai fie nevoie de arz către Poartă. Neîndeplinirea poruncii va atrage după sine pedepsirea domnului. Orig. cu tuga. P. 52.

23. 1630 ianuarie 22 (1039 djemazi II, 7). Constantinopol.

Scrisoare prin care Hasan pașa comunică lui Ștefan Bethlen că a fost numit la paza Budei și că va veni în ajutorul Transilvaniei cu celelalte pașale din jur (Bosnia, Timișoara, Agria etc.). Deși îl asigură că iarna nu e cu putință atacuri din partea dușmanilor, îi cere totuși să fie atent și cu prevedere.

Îl mai anunță că atunci cînd va porni de la Poartă va trimite soli cunoscători de limbă maghiară, dar să i se dea și lui vești din Transilvania.

Orig. cu semnătură și sigiliu. P. 386.

24. <1630 ianuarie>.

Scrisoarea prin care beilerbeiu de Buda, Murtaza pașa, arătînd lui Ștefan Bethlen, caimacamul Transilvaniei, regretul său pentru moartea lui Gabriel Bethlen, „iubitul nostru frate”, își exprimă, totodată, speranța că și el va obține informații din părțile dușmanilor și că va depune eforturi pentru supunerea locuitorilor haidușag. De asemenea, anunțîndu-l pe Ștefan Bethlen despre sosirea veștii privitoare la unele pregătiri ale palatinului în părțile Ujvár-ului i se cer informații mai detaliate și despre recrutarea de oști de către un fugar din Transilvania (Haller Gheorghe).

Orig. cu semnătură și pecete. P. 62.

25. <1630 ianuarie>.

Scrisoare prin care beilerbeiu de Buda, Murtaza pașa, comunică lui Ștefan Bethlen, caimacamul Transilvaniei, numirea sa în părțile cetății Stolni-Belgrad (*Ustuni Belgrad*) în vederea asigurării păcii, dar că pe drum a aflat de moartea principelui Gabriel Bethlen. De asemenea, asigurîndu-l că s-au dat porunci beilor din vecinătăți să aibă grijă de paza Transilvaniei, îl anunță, totodată, că și el se va întoarce la Buda, după terminarea misiunii sale, și cere ca și ardelenii să fie atenți împotriva austrie-cilor, în spre nord, și să ceară la nevoie oști în ajutor.

La p.s. pașa anunță că a fost schimbat din postul său⁵.

Orig. cu semnătură și sigiliu. P. 388.

26. <1630 ianuarie>.

Scrisoare prin care Suleiman pașa exprimă lui Ștefan Bethlen, caimacamul Transilvaniei, regretul său pentru moartea principelui Gabriel Bethlen „care era un foarte bun prieten al nostru”. Aceeași compasiune se arată și crăiesei, fiind trimis Husein aga, capugibașul pașei. De asemenea promise tot ajutorul său cu oștile sale, cu tătarii din Akkerman, Bugeac și cu akingii din Dobrogea, dacă îi va cere în cazul unui atac din

⁵ Această schimbare a intervenit între 16 ianuarie—13 februarie 1630, Murtaza pașa trecînd la Oceacov (Siliștră). Vezi și doc. 23. (e numit Hasan pașa)

partea dușmanilor doarece „țara e a padișahului, și apărarea ei cade pe seama noastră” — adaugă pașa.

Orig. cu semnătură și pecete. P. 60.

27. 1630 iunie 22 — iulie 1 (1039 zilka'de, *evasît*). Buda.

Scrisoare prin care vizirul Hasan (?) pașa comunică lui Ștefan Bethlen, loțiitorul principelui Transilvaniei, unele neînțelegeri intervenite între el (vizir) și crăiasă, cerindu-i totodată lămuriri cu privire la situația de la hotare. Se arată că la sosirea sa la Belgrad se trimisese o scrisoare pentru pedepsirea populației *haidușag*⁶ care construia palânci la hotare, iar crăiasa, în răspunsul ei, îi aducea unele acuzații neîntemeiate, fără să pomenească de poruncile date. Declarind că Transilvania „a fost cucerită cu sabia strămoșilor padișahului” și că el a venit la Buda cu peste 10 000 de oști, vizirul cere vești despre starea serhaturilor, deoarece tăcerea de pînă atunci l-au pus la fel de fel de gînduri.

Orig. cu semnătură și sigiliu. P. 27.

28. <1630>.

Scrisoare prin care Mehmed efendi, caimacamul din Belgrad, îl înștiințează pe Ștefan Bethlen, caimacamul Transilvaniei, despre sosirea scrisorii sale, dar veștile cuprinse în ea au fost semnalate Porții de vizir cu zece zile mai înainte. Îl mai anunță că vizirul se îngrijește de stările de lucruri comunicate. Cerindu-i-se devotament, i se mai promite că padișahul va îndeplini toate dorințele lui Ștefan Bethlen, deoarece oamenii săi se bucură și de sprijinul adresantului.

Orig. cu semnătură. P. 74.

29. 1630 iulie 22—31 (1039 zilhidje, *evasît*). Constantinopol.

Firman prin care sultanul Murad IV îi reproșează guvernatorului Transilvaniei, Ștefan Bethlen, pentru nepăsare în pedepsirea tulburătorilor și pentru certurile dintre notabili. I se poruncește să-i pedepsească pe rebeli, iar notabilii să se înțeleagă între ei pentru a nu cădea în mîinile austrieilor, ceea ce făcuse Sigismund Báthori, iar țara fusese călcată, încît nu se refăcuse încă. Sultanul își exprimă totodată hotărîrea de a apăra Transilvania împotriva celor din afară, ca o moștenire rămasă de la Soliman Magnificul. De aceea se poruncește nimicirea rebelilor înainte de venirea oștilor otomane, iar pașii de Buda, Bosnia, Agria, Kanizsa, Ocea-cov, precum și hanul au fost anunțați să fie atenți spre Transilvania și să vină în ajutor, la nevoie.

Orig. cu tuga. P. 64.

30. 1630 iulie 22—31 (1039 zilhidje, *evasît*). Constantinopol.

Firman prin care sultanul Murad IV reproșează notabililor celor trei stări (*üç millet ayarı*) din Transilvania pentru nepăsarea arătată față de rebelii care făceau tulburări în țară. De asemenea, exprimîndu-și convingerea că ei își amintesc de răul pricinuit Transilvaniei de principele Sigismund Bathori, „cel cu minte de copil” sultanul declară, totodată, hotărîrea sa de a apăra de dușmani Transilvania, care a rămas „moștenire

⁶ Astfel denumeau turcii pe locuitorii din nordul Transilvaniei și Ungaria superioară.

de la Soliman Magnificul". În acest scop beilerbeii de Bosnia, Kamizsa, Timișoara, Oeacov precum și hanul Crimeii au primit porunci să fie atenți și să meargă în ajutor fără să mai ceară permisiune, dacă vor apare dușmanii.

Orig. cu tuga. P. 382.

31. <1630 iulie 22—31>.

Scrisoare prin care Regep pașa, caimacamul marelui vizir îi reproșează lui Ștefan Bethlen că arată nepăsare în pedepsirea rebelilor care făceau tulburări în Transilvania, sfătuindu-l, totodată, în spiritul firmanului trimis din partea sultanului, să aibă grijă să nu cadă sub stăpânirea austrieilor, ca pe vremea lui Sigismund Báthori. De asemenea, comunicând că a sosit trimisul Transilvaniei, se anunță trimiterea unei scrisori de povață crăieșei, se promite sprijinul cuvenit, cu convingerea că, sub ocrotirea sultanului, țara va fi stăpinită mai ușor și locuitorii vor trăi mai liniștiți. Se mai comunică și faptul că i s-a scris și Palatinului Ungariei să nu cumva să pornească spre Transilvania, aceasta ducând la încălcarea păcii. Se amintește totodată că și în trecut austrieii încercaseră să pătrundă în Transilvania, dar pericolele fuseseră înlăturate prin constrângerea ambasadorului lor de la Poartă. Se dau asigurări că și de astă dată nu vor fi preocupate eforturile, cerindu-se doar să se procedeze cu pricepere din partea ardelenilor.

Orig. cu semnătură și pecete. P. 384.

32. 1630 ianuarie 22 (1039 djemazi II 7). Constantinopol.

Scrisoare prin care Regep pașa, caimacamul marelui vizir, cere notabililor celor trei stări din Transilvania să depună eforturi pentru pedepsirea tulburătorilor ca țara să nu cadă sub stăpânirea austrieilor, așa cum se întâmplase pe vremea lui Rakoczi. Pașa mai arată că vizirii din Bosnia, Timișoara, Agria și Kanizsa, precum și hanul Crimeii au primit porunci ca să pornească, la nevoie, în ajutorul Transilvaniei.

Obs. Scrisoarea are același conținut cu cea adresată lui Ștefan Bethlen. Orig. cu semnătură și sigiliu. P. 390.

33. <1630 ianuarie>.

Scrisoare prin care caimacamul Regep pașa confirmă lui Ștefan Bethlen, caimacamul Transilvaniei, sosirea, prin solul mare Gheorghe Apafi, a haraciului, peșcheșului precum și a unei scrisori cu unele doleanțe ale principelui Gabriel Bethlen. Sultanul a aprobat cele dorite și a fost trimis Hadji-Iusuf aga care va spune totul prin viu grai, negăsindu-se potrivit să explice în scris.

P.S. Se arată că în ziua plecării solului a sosit olac anunțând moartea lui Gabriel Bethlen. De aceea s-au dat porunci pașalelor de Bosnia, Agria, Kanizsa, Timișoara, precum și hanului și domnilor din Moldova și Țara Românească să dea tot ajutorul lor dacă li se va solicita de ardeleni. De asemenea s-a scris și împăratului Austriei și Palatinului Ungariei, așa cum se ceruse de Bethlen. Se exprimă toată grija Porții pentru situația din Transilvania.

Orig. cu semnătură și pecete. P. 54.

34. <1630, înainte de septembrie 13>. Constantinopol.

Scrisoare prin care caimacamul Regep pașa își exprimă, față de stările din Transilvania, mulțumirea sa pentru restabilirea liniștei, fapt anunțat de notabili prin corespondență. Și crăiasa își luase unele angajamente. Se cer eforturi pentru liniștea provinciei, promițându-se și ocrotirea principesei.

Orig. cu semnătură și sigiliu. P. 70. Sosită la Cluj la 13 septembrie 1630 prin ceașul Mustafa.

35. <1630, înainte de septembrie 13>. Constantinopol.

Scrisoare prin care vizirul Regep pașa, caimacamul marelui vizir, confirmă lui Ștefan Bethlen, caimacamul principelui Transilvaniei, primirea scrisorii sale de neliniște în legătură cu tulburările din Transilvania și alungarea rebelilor. El făcuse cunoscut și despre unele dorințe ale crăiesei lui Gabriel Bethlen. Exprimându-și satisfacția sa, vizirul cere lui Ștefan Bethlen și principesei să slujească cu devotament, reprimând orice nemulțumire și tulburare.

Orig. cu semnătură și sigiliu. P. 50. Adusă la Cluj la 13 septembrie 1630 de către ceașul Mustafa.

36. <1630 ?>.

Scrisoare prin care Djelal (?), serdar din partea hanului Crimeei, comunică lui Ștefan Bethlen că cererea sa către Poartă de a fi ajutat de tătari a fost acceptată de sultan, iar hanul l-a desemnat pe el ca serdar peste oastea tătară. Anunțând că a pornit la 1 zilhidje (nu se indică anul n.n.) și că în curind se va întâlni cu principele, cere totodată ca raialele să nu se împrăstie întrucît oștile tătare vor fi stăpinite pentru a nu săvârși prădăciuni.

Orig. cu semnătură. P. 76. În limba tătară.

37. <1658 ?>.

Scrisoare prin care Ali aga, dintre cavaleri (*farisan*), comunică lui Acațiu Barcsai (*Barceai Akoș*), banul de Lugoj, că niște raiale au dat de știre apariția unor răufăcători din părțile satului Kapanbașta (?). Unii au fost uciși, iar alții au fost prinși de vii. Se mai anunță că cei din cetatea Sebeș au prins și alte raiale, care au fost virite în temniță. Banul este anunțat că se cuvine pedepsirea haiducilor.

În P.S. Ali aga cere eliberarea raialei sale, declarînd că nu e bine să umble unii cu scrisori necuviincioase.

Orig. cu semnătură. P. 78. Are traducere contemporană în limba germană.

38. 1659.

Firman prin care sultanul Mehmed IV poruncește autorităților otomane din Rumelia ca solul unguresc, care se întoarce, să nu fie vătămat pe drum și nimeni să nu se atingă de lucrurile și de armele sale.

Orig. cu tuga. P. 82. În rezumatul unguresc se amintește de chitanța *defterdarului* dată lui Acațiu Barcsai pentru primirea a 44 de pungi de taleri cu cîte 500 de taleri (vezi p. 81).

39. <1662>.

Scrisoare prin care beilerbeiu de Ineu (*Ianova*), Küciük-Mehmed paşa, în numele colaborării şi prieteniei cu principele Transilvaniei, Mihail Apafi, cere un răspuns precis în legătură cu pretenţiile principelui asupra dărilor de prin satele din jurul Ineului şi Lipovei. Haraciul şi dările de acolo fiind încasate de turci, se arată că principii Transilvaniei nu le pot revendica în folosul lor şi nu pot fi împărţite nici pe din două. Şi alţi principii doriseră stăpânirea lor, dar au suferit consecinţe grave, iar dacă Apafi va insista, paşa va fi silit să facă arz la Poartă, pe baza mărturiilor de prin părţile locului.

Orig. cu sigiliu. P. 33.!

40. <1661—1676>. *Adrianopol*.

Scrisoare prin care marele vizir <Köprülü — zade Fazıl> Ahmed paşa anunţă pe principele Mihail Apafi de sosirea haraciului Transilvaniei prin solul Stanislav Pallo (?), care s-a întors cu scrisoare din partea sultanului şi totodată cu scrisoare din partea sa. Îi cere principelui să trimită haraciul la timp, împreună cu darurile obişnuite. Cu acest prilej se mai comunică şi faptul că au sosit şi cele 400 de care cu zaherele precum şi cele 100 de care de transport. Principele să procedeze potrivit scrisorii sultanului.

Orig. cu semnătură şi sigiliu. P. 337.

41. <1679, înainte de ianuarie 10>.

Iarlie prin care hanul Murad Ghirai cere principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, să dea liberă trecere solului Ebul-Hayr care se duce la împăratul Austriei, să-i asigure caii de poştă şi întreţinerea şi să numească pe lângă el oameni pînă la hotar, pentru a merge în siguranţă.

Orig. cu tugra şi sigiliu. P. 210. Sosit la 10 ianuarie 1679 la Dumbrăveni. (Ebeşfalvar). Vezi şi Bibl. Acad. R.S. România, Filiala Cluj, (rezumat în *Catalogul documentelor turceşti*, vol. II, p. 173—174, nr. 580).

42. <1679, înainte de septembrie 28>. *Constantinopol*.

Scrisoare prin care marele vizir Kara-Mustafa paşa face cunoscut principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, precum că Ioan Horvát a atacat cu o ceată de patru steaguri de haiduci pe oştenii turei trimişi în părţile Oradiei ca să strângă tribut (*djizya*) din satele de *timar* şi *hass*, ucigînd 22 de oameni. Aşa au dat de ştire beilerbeiuului de Oradea Mehmed paşa, şi agalele de oşti. Intrucît s-a emis scrisoare împărâtească (*name-i hümayun*) pentru pedepsirea lor, a scris şi marele vizir în sensul că faptele de acest fel întîmplîndu-se în ţara stăpînită de principe, nu vor fi luate în seamă scuzele sale pînă ce nu vor fi pedepsiţi răufăcătorii.

Orig. cu semnătură şi pecete. P. 212. Sosită la Dumbrăveni la 28 septembrie 1679.

43. <1681 mai 19 — iunie 17 (1092 djemazi I)>.

Scrisoare prin care Saadat Ghirai sultan, calgaiul hanului Murad Ghirai, lăudînd sentimentele principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, faţă de musulmani, îi arată, totodată, că i-a scris şi el o scrisoare cu prile-

jul soliei lui Murtaza aga, care se duce cu scrisoare din partea hanului. Se cere înapoierea grabnică a solului cu scrisoare.
Orig. cu semnătură și pecete. P. 245.

44. 1681 mai 19 — iunie 17 (1092 djemazi I).

Scrisoare prin care Hasan Ghirai sultan, fiul lui Safa Ghirai sultan și nureddinul hanului Murad Ghirai, lăudînd devotamentul principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, îi amintește, totodată, de scrisoarea trimisă de han prin Murtaza aga, cu care prilej i-a scris și el.

Rugîndu-l să citească cu atenție scrisoarea hanului, îi cere să înapoieze solul cît mai repede.

Orig. cu semnătură și pecete. P. 243. În limba tătară.

45. 1681 mai 19 — iunie 17 (1092 djemazi I).

Scrisoare prin care Ahmed aga, din divanul hanului tătar Murad Ghirai, comunicînd principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, pornirea lui Murtaza aga cu scrisoare din partea hanului, îl înștiințează că i-a scris și el cu acest prilej o scrisoare de prietenie, în calitatea sa de vizir al hanului. Speră ca principele să citească cu atenție corespondența hanului și să-l înapoieze pe agă în grabă.

Orig. cu semnătură. P. 224. În limba tătară.

46. <1681, înainte de august 16>. Oradea.

Scrisoare prin care beilerbeiu de Oradea, Hasan pașa, confirmă primirea unor corespondențe din partea principelui Transilvaniei Mihail Apafi, în care acesta prima oară ceruse prin Mihail Barcsai ca să pornească fiecare la 1 șa'ban <1092> (16 august 1681) și să se întâlnească la locul stabilit în a patra zi, iar a doua oară intervenise ca pașa să mai zăbovească o zi sau două. Întrucît fusese anunțat și sultanul, pașa declară că orice nerespectare a poruncii poate atrage după sine pedepsirea amîndorura și cere principelui ca să aibă loc întîlnirea la locul și la data stabilită, mai ales că pașa ieșise deja cu oastea din Oradea. Se cer din nou detalii pentru ziua întîlnirii prin ceaușul Dja'fer.

Orig. cu semnătură. P. 214. Adusă la Gherla, la 29 august 1681 de ceaușul Dja'fer aga.

47. <1681>.

Scrisoare prin care Ahmed aga, chehaiuau marelui vizir, se plînge către principele Transilvaniei, Mihail Apafi, că nu a primit vești de la el, deși sînt prieteni vechi. De asemenea îl anunță că din partea marelui vizir i s-a trimis un caftan prețios (*hil'at-i fahire*), iar prietenii principelui vor mai sta în temniță <la Constantinopol>.

Orig. cu semnătură. P. 347.

48. <1681, înainte de septembrie 3>.

Scrisoare prin care beilerbeiu de Oradea, Hasan pașa, confirmă principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, primirea unei scrisori prin Kis János. Comunicînd că și el (pașa) a pornit cu două zile mai înainte de data scrisorii și că are de întîmpinat unele dificultăți în trecerea pădurilor, cu oastea numeroasă, pașa își exprimă totodată speranța că se vor întîlni

în curînd la menzieul Diosig, pentru a-și uni forțele lor în slujba sultanului. Orig. cu semnătură. P. 216. Scrisoarea a sosit la 3 septembrie 1681 la tabăra din Băbeni (Aranymező).

49. <1681, înainte de octombrie 30>.

Scrisoare prin care Ahmed aga, chehaiaua marelui vizir, confirmă principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, primirea unei scrisori în legătură cu eforturile depuse pentru realizarea păcii <cu Austria>, fapt adus și la cunoștință sultanului.

Cerîndu-se străduințe și devotament pentru pacea la care mijlocea principele, se recomandă să se procedeze potrivit scrisorii marelui vizir și să se dea mereu de știre despre întîmplările din Transilvania, pentru a obține bunăvoința sultanului.

Orig. cu semnătură. P. 218. Sosită la 30 octombrie 1681.

50. <1681, înainte de decembrie 4>.

Scrisoare prin care Ahmed aga, chehaiaua marelui vizir, comunică principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, precum că s-a scris o scrisoare din partea marelui vizir (Kara-Mustafa pașa) privind situația de acolo și să procedeze potrivit cuprinsului ei. De asemenea, se cere să dea mereu de știre cu scrisori despre starea din acele părți.

Orig. cu semnătură. P. 220. Adusă la Alba-Iulia de către Andrei Kassai, la 4 decembrie 1681.

51. <1681—1092>. *Bahçe-Saray*.

Iarlic prin care hanul Murad Ghirai comunică principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, precum că, potrivit obiceiului de a trimite în fiecare an pe cineva, în anul 1092 (1681) a plecat Murtaza aga. I se cere să înapoieze solul cu scrisori de sănătate și prietenie.

Orig. cu tuga de han și cu pecete. Doc. în limba tătară, P. 222.

52. <1682, înainte de mai 23>.

Scrisoare prin care Ahmed, chehaiaua marelui vizir, confirmînd principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, sosirea solului său cu scrisoare, îi arată că marele vizir a luat cunoștință de cele scrise.

De asemenea, lăudînd devotamentul principelui, îi cere și mai departe eforturi și dă asigurări că se vor îndeplini cele dorite de principe; el să raporteze doar stările din părțile acelea, care merită să fie făcute arz. Orig. cu semnătură. P. 228. A fost adusă la Făgăraș la 23 mai 1682 de către László Székely.

53. <1682, înainte de mai 28>. *Buda*.

Scrisoare prin care beilerbeii de Buda, Ibrahim pașa, confirmînd principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, sosirea scrisorii sale cu sol, îi comunică dorința sultanului de a pune ordine în Ungaria superioară (*Orta-Madjar*) care cerea de multă vreme azil la împărăția otomană. De aceea i se cere principelui să se poarte ca frații cu contele Emerik Thököly și cu oamenii săi și să stea cu toții gata, uniți, pentru a proceda cum va fi porunca în viitor.

Orig. cu semnătură și sigiliu. P. 236. A fost adusă de Ștefan Josika la Făgăraș, la 28 mai 1682.

54. 1682 iulie 24 (1093 regeb 19).

Buiuruldiu prin care un pașă otoman comunică principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, că a sosit cu oastea la Agria (Eger) și a pornit spre Koșice (Kása) pentru a merge împotriva răsculaților din *Orta-Madjar* (Ungaria centrală, de fapt superioară). Se cere să vină și principele cu : 20000 de chile de Istanbul orz, 4000 de chile de făină, 10 000 de ocale de pesmeți (*peksemađ*), 400 care goale, 400 de salahori, precum și cu munițiile și cu oastea sa pentru a se alătura oastei otomane.

Orig. fără semnătură și sigiliu. P. 173. În rezumatul unguresc 2 000 de cible de orz pentru 20 000 de chile (p. 171).

55. 1682 august 18 (1093) *ša'ban* 14). Koșice (*Kaša*).

Scrisoarea muhafizului de Buda, Ibrahim pașă, către principele Transilvaniei, Mihail Apafi, comunicându-i că, potrivit poruncii, a pornit la mijlocul lunii regeb (16 iulie 1682) din tabăra de lângă Pesta și, sosind în ținutul Koșice (*Kaša*), a pus ordine în Ungaria superioară, după care se îndreaptă în altă parte. Îi reproșează principelui că nu a venit să se întâlnească cu el, deși avea poruncă și cu toate că îi scrisese și pașă de câteva ori din Pesta.

Rugându-l să nu fie cuprins de alte gânduri, îi cere să se prezinte în grabă cu oastea sa. De asemenea să trimită fie la Agria fie la Pesta zaherelele și harabalele de care are nevoie.

Orig. cu semnătură și pecete. P. 239. A fost adusă la tabăra din Szoboszló de Kabos Gábor, la 28 august 1682.

56. 1682 august 5 — septembrie 2 (1093 *ša'ban*). Oonod .

Scrisoare prin care Ibrahim pașă, vizir de Buda, confirmă principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, primirea scrisorii sale despre sosirea la Szolnok, atrăgându-i atenția că nu va fi bine să i se spună că nu vine la expediție, iar tunurile și munițiile cerute anterior să fie lăsate la hotarul Transilvaniei, într-un loc sigur, ca să nu-i fie o greutate și ca să nu întârzie din pricina lor. Pașă mai anunță că a cucerit cetățile Koșice (*Kaša*) și Honod și se îndreaptă în altă parte. Reamintește și de zaherelele, precum și de harabalele pentru oaste.

Orig. cu semnătură, P. 345.

57. 1682 septembrie 11 (1093 ramazan 9).

Buiuruldiu prin care un pașă cere principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, să trimită oameni la topeibași și la gebegibași ca să ia în primire cu defter tunurile și munițiile ce se găsesc la cetatea Fülek.

Orig. fără semnătură. P. 241. Sosit la 12 septembrie 1682.

58. 1682 octombrie 22—31 (1093 *șevval*, *evahîr*). Din tabăra de lângă Buda.

Scrisoare prin care beilerbeiul de Buda, Ibrahim pașă, își exprimă satisfacția de a-l fi putut întâlni pe principele Transilvaniei, Mihail Apafi, cu prilejul expediției sale (a vizirului) până la Esztergom de unde s-a întors la Buda, punând ordine în Ungaria superioară.

Convins de întărirea prieteniei stabilite cu acest prilej, el așteaptă scrisori și vești de la principe cu omul care se cere înapoiat cât mai repede.

Orig. cu semnătură și sigiliu. P. 251.

59. 1683 martie 20—29 (1094 rebi I evahîr). *Tabăra de la Tatar-Bunar.*

Scrisoare prin care hanul Murad Ghirai face cunoscut principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, prin solul Abdulfettah aga, precum că la invitația sultanului de a participa la expediție, pe la mijlocul lunii rebi I a sosit la hotarele cetății Akkerman, iar după câteva zile de popas va porni spre Transilvania. Asigurându-l pe principe că nu vor fi aduse pagube locuitorilor, cetăților, satelor și orașelor, îi cere totodată daruri și peșchisuri, precum și vești din părțile acelea cu solul trimis. Orig. cu pecete și semnătură. P. 247. Adusă la Făgăraș la 9 aprilie 1683.

60. <1683, înainte de aprilie 9>.

Scrisoare prin care Ahmed aga, din suita hanului Murad Ghirai, comunică locuitorului principelui Transilvaniei că sultanul a cerut participarea oastei tătare la expediție împotriva Austriei și că se va trece prin Sibiu, fapt despre care a scris și hanul prin solul Abdulfettah aga.

Dînd asigurări că locuitorii nu vor fi persecutați, aga cere, totodată, ca solul să fie înapoiat înainte de ieșirea oastei din Țara Românească. Orig. cu semnătură. P. 249. Adusă de Abdulfettah aga la Făgăraș la 9 aprilie 1683.

61. <1683, înainte de mai 5>.

Scrisoare prin care Ahmed aga, vizirul hanului Murad Ghirai, comunicînd principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, primirea scrisorilor și a darurilor trimise pentru han și pentru el prin solul Nagy István, îi comunică totodată că nu poate îndeplini dorința principelui ca oastea tătară să nu treacă prin Transilvania, ci să meargă pe malul Dunării, deoarece a sosit, prin Bekir aga, scrisoare de la marele vizir care stabilește itinerariul prin : Brașov, Sibiu, Ineu, Szolnok și Pesta, indicînd conac cu conac. Altfel cererea principelui ar fi fost acceptată, dar îl asigură că hanul își va stăpîni oastea și nu o va lăsa să facă prădăciuni în Transilvania. Orig. cu semnătură. P. 226. Doc. în limba tătară. Scrisoarea a fost adusă de Nagy István la Făgăraș, la 5 mai 1683.

62. 1683 aprilie 28 — mai 27 (1094 djemazi I).

Iarlic prin care hanul Murad Ghirai arată principelui Transilvaniei că deși se plănuise ca oastea tătară să treacă prin Teleajen, totuși s-a hotărît apoi trecerea prin Trotuș. Dacă va fi nevoie de oameni pentru a feri raialele de persecuțiile oastei, principele să-i trimită în întîmpinarea oastei tătare.

Orig. cu semnătură și pecete. P. 255. Adus la Făgăraș de Mustafa aga, la 23 mai 1683.

63. 1683 mai 4 (1094 djemazi I 7). *Din tabăra de la Belgrad.*

Firmanul sultanului Mehmed IV prin care poruncește pașei de Oradea, precum și cadiilor de acolo, că deși provincia Oradiei era în general scutită de angarale, fiind margine de țară (*serhat*), totuși de astă dată, fiind nevoie de multe care pentru expediție, să dea cîte un car cu boi zdraveni atît cei scutiți cît și cei nescutiți, cu condiția să fie plătiți cu cîte 50 de aspri pe zi începînd din ziua înjugării.

Astfel, se cer 1000 de care cu boi la Összék înainte de sosirea oastei. Nimeni să nu facă arz cu speranța scutirii și orice întîrziere va atrage după

sine pedeapsă. Firmanul e dus de Mehmed. Copie legalizată de cadiul Mehmed. P. 259.

64. <1683, înainte de iunie 11>.

Serisoare prin care hanul Murad Ghirai comunică principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, că a rămas mulțumit de omul desemnat să asigure provizii oastei tătare în trecerea ei prin Transilvania pentru expediție. Împuternicitul venise pînă la Oradea și apoi fusese trimis înapoi cu mulțumire.

Se mai cere ca principele să procedeze potrivit celor scrise privitor la expediție.

Orig. cu pecete de han. P. 284. Adusă de Gabriel Kabos la 11 iunie 1683, la Iernut.

65. <1683, înainte de iunie 11>.

Serisoare prin care Ahmed mîrza, agă în suita hanului, arată principelui Mihail Apafi că în timpul trecerii cu oastea tătară prin Transilvania nu s-au adus pagube locuitorilor, așa cum poruncise padișahul, dar că lîngă Sibiu au dispărut 20—30 de tătari, alții au fost uciși, iar lîngă Alba-Iulia au dispărut alți 50 de oameni, cu Fettah Celebi și cu Abdulgaffar Celebi, plecați prin sate pentru griu și mei. De asemenea în părțile Clujului au fost uciși unii tătari care intraseră prin grădini pentru fructe și merinde.

Exprimîndu-și nedumerirea pentru astfel de fapte, deoarece oștile nu se temeau, „Transilvania fiind țara sultanului”, mîrza motivează că și tătarii au incendiat cîteva case, dar au fost opriți de han. La urmă cere ca principele să-i găsească pe făptași și să-i aducă atunci cînd va veni la expediție.

Orig. cu semnătură. P. 257. Adusă de Gábor Kabos la 11 iunie 1683, la Iernut.

66. 1683 august 24 — septembrie 2 (1094 ramazan, evail). Din tabăra de lîngă cetatea Viena (Beç).

Firman prin care, amintindu-se comandamentului oastei maghiare, numit de principele Transilvaniei, Mihail Apafi, că oastea maghiară e desemnată să păzească riul Rába de dușmani, i se poruncește totodată să-l înștiințeze pe Apafi în cazul ivirii dușmanilor și să acționeze în comun. Orig. cu tigrău sultanului Mehmed IV. P. 261.

67. 1683 august 24 — septembrie 2 (1094 ramazan, evail). Din tabăra de lîngă cetatea Vienei.

Firman prin care se poruncește beilerbeiului de Buda, Ibrahim pașa, că, întrucît principele Transilvaniei, Mihail Apafi, a cerut să cumpere la prețul convenit zaharele de la raialele de margine, să-i îngăduie aceste cumpărări și nimeni să nu-l împiedice.

Orig. cu tigrău sultanului Mehmed. P. 263.

68. <1683>.

Iarlîc prin care hanul Murad Ghirai arată principelui Transilvaniei că se hotărîse ca oastea islamică să treacă prin Trotuș, dar s-a dat firman de trecere prin Teleajen. Fiind trimiși oameni ca să cerceteze și să îndrepte

drumurile dinspre Teleajen, se cere ca ei să nu fie împiedicați în misiunile lor și să fie înapoiați în grabă.

Orig. cu semnătură și pecete. P. 253. Adus de Adil aga.

69. 1684 martie 28 (1095 rebî II 11?).

Scrisoare prin care Osman, chehaiaua lui Seidizade, muhafiz de Ineu, confirmă principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, primirea scrisorii sale în legătură cu intenția de a se trimite haraciul (*hazine*) prin provincia Ineului. Principele mai arătase că în ziua sosirii scrisorii, banii vor ajunge la Sebeș. I se dă de știre că au și fost desemnați oamenii pentru paza banilor.

Orig. cu semnătură. P. 265. Adusă la 19 mai 1684.

70. <1684, înainte de mai 24>.

Scrisoare prin care Osman, chehaiaua lui Seidizade, muhafiz de Ineu, comunică principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, că Ali aga a fost trimis de pașă la el pentru treburi importante, iar principele să-i fie de ajutor, spre bucuria efendiului său. De asemenea, anunțându-l că pașa i-a trimis unele daruri (o pereche de cizme ș.a.), îi cere, totodată, ca nici principele să nu-l uite pe pașă.

Orig. cu semnătură. P. 267. A sosit la Făgăraș, la 24 mai 1684, de la Timișoara.

71. <1684, înainte de iunie 22>.

Scrisoare prin care defterdarul haraciului din ținutul Oradiei, Ali efendi, aduce la cunoștință principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, că stringătorii de tribut care plecaseră să stringă giziaua din cele cinci comune repartizate pentru ienicerii din Oradea au fost atacați de 100—200 de răufăcători, un aga a fost ucis, iar 11 oameni au fost duși în robie la cetatea Satu-Mare, unde nu s-a putut merge fiind departe.

Declarînd totodată că de 25 de ani încoace nu s-au întîmplat astfel de fapte și nu s-a luat nici un aspru al padișahului, se cere ca făptașii să fie prinși iar cei 11 oameni să fie sloboziți. De asemenea se mai cere ca toți căpitani de Șimleu și Cluj să înapoieze raialele plecate din ținuturile de unde se stringea tribut pentru oșteni.

Orig. cu semnătură. P. 272. Adusă la Alba-Iulia la 22 iunie 1684.

72. <1684>.

Scrisoare prin care beilerbeiu de Buda, Halil pașa, cere informații de la principele Transilvaniei, Mihail Apafi, în legătură cu pregătirea de oști împotriva austrieilor, cu ajutoare din partea Ungariei superioare. Beilerbeiu de Oradea dăduse de veste că s-au trimis steaguri și șase oameni ca să înscrie oști cu solde.

Orig. cu semnătură sub pence și sigiliu. P. 270. Are și traducere în limba magniară (p. 269).

73. <1685, înainte de februarie>. Belgrad.

Scrisoare prin care Adjemzade Husein efendi, confirmînd principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, sosirea unei scrisori trimise prin Suleiman aga și prin omul său, își exprimă încrederea în realizarea păcii la care

principele depunea eforturi împreună cu serdarul Ibrahim pașa. Îi cere totodată să nu uite acest lucru, care va aduce liniște ambelor părți. Orig. cu semnătură. P. 288. A fost adusă de la Belgrad de Suleiman aga.

74. <1685, înainte de mai 19>. Belgrad.

Scrisoare prin care vizirul Ibrahim pașa, comunicînd principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, că a aflat de scrisoarea trimisă de principe la Poartă privind teama sa în legătură cu un eventual atac din partea austrieilor și polonilor asupra Transilvaniei, îl anunță, totodată, despre porunca marelui vizir <Kara Ibrahim pașa> de a se acorda ajutor principelui la nevoie. Îi cere să scrie ce gânduri au dușmanii, ca pașa să procedeze cum va trebui.

Orig. cu semnătură și pecete. P. 291. Adusă la Făgăraș la 29 mai 1685. Traducere în limba maghiară contemporană (p. 290).

75. <1685, înainte de mai 31>. Adrianopol.

Scrisoare prin care marele vizir <Kara—> Ibrahim pașa, comunicînd principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, că a murit fostul domn al Moldovei <Gheorghe> Duca⁷, aflat prizonier în Polonia, îi poruncește să oprească pe oamenii acestuia, care duceau bani pentru răscumpărarea lui și să-i trimită la Poartă, atașînd pe lângă ei oameni de încredere.

Orig. cu semnătură și sigiliu. P. 282. A sosit la 31 mai 1685 la Făgăraș. Vezi și Arh. St. Buc., Colecția documente turcești XXIX/2332, firmanul sultanului Mehmed IV din evasit djemazi II, 1096 = 15–24 mai 1685.

76. 1685 iulie 22–31 (1096 șa'ban, evahîr). Buda.

Firmanul sultanului Mehmed IV prin care se poruncește autorităților otomane să asigure călătoria unui olac.

Orig. cu tuga. P. 293.

77. <1685, înainte de septembrie 2>.

Scrisoare prin care Suleiman aga, chehaiaua marelui vizir Kara-Ibrahim pașa, comunicînd principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, că el însuși a tradus scrisoarea sosită de la principe, prin căpitanul său, și a prezentat-o serdarului, îi cere totodată să-l țină la curent cu mersul tratativelor de pace cu austrieii. Solul a fost înapoiat în grabă cu unele sfaturi verbale. Se exprimă părerea că ar fi bine ca Esztergomul și alte cetăți să rămînă la turci.

Orig. cu pecete. P. 296. Sosită la Iernut, la 2 septembrie 1685, prin Doczy György. Vezi și Arh. St. Buc., Colecția documente turcești XXIX/2333, scrisoarea serdarului Ibrahim pașa.

78. <1685, înainte de septembrie 2>. Din tabăra de lângă Pesta.

Scrisoarea prin care serdarul Ibrahim pașa, amintind principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, că i se scrisese să țină partea otomană la curent prin oamenii săi, dîndu-i-se și unele indicații verbale (probabil despre pace), îi comunică faptul că pentru deplina încredere a fost trimis

⁷ Acesta murise încă la 31 martie 1684 la Liov.

de astă dată Suleiman aga cu care să se sfătuiască pentru fapte bune și să-l trimită în grabă înapoi cu scrisoare cu vești.

Orig. cu pecete. P. 293. Sosită la Iernut la 2 septembrie 1685.

79. <1685>.

Scrisoare prin care vizirul Ibrahim pașa confirmă principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, sosirea unei scrisori cu solul Suleiman aga, transmitându-i totodată încrederea sultanului în eforturile principelui de a realiza pacea cu Austria. Luînd cunoștință și de cele expuse prin viu grai de solul principelui, care spusese că nu pot fi săvîrșite fapte bune cît timp se află la mijloc Emeric Thököly, marele vizir enumeră și el cîteva motive de acuzație împotriva lui Thököly, arătînd că acesta a obținut tratatul (*ahidname*) prin mijlocirea dușmanilor împărăției, a fost cauza înfrîngerilor de la Veszprém, ca și cauza înfrîngerii lui Husein pașa la Viena, a persecutat satele slujbașilor otomani (zaimi, timarioți), deși în *ahidname* scria că va ocroti raialele, nu a venit la expediție, prezentînd fel de fel de pretexte, încît s-a cerut valiului de Oradea să-l aducă la Poartă, iar pentru paza Oradiei a fost desemnat beilerbeiu de Timișoara, Ahmed pașa.

Se dau și unele indicații în legătură cu condițiile păcii plănuită cu Austria. Ea să fie ca pe vremea vizirului <Küprülü-zade> Ahmed pașa (1661—1676) și să se respecte *ahidnamelele* anterioare. Principele să dea crezare vorbelor lui Suleiman aga.

Orig. cu semnătură și pecete. P. 286.

80. <1686, înainte de februarie 26>. Timișoara.

Scrisoare prin care serdarul Ibrahim pașa⁸, valiul de Damasc (*Şam*), amintind principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, că a primit anul trecut un cal ca dar, pe care l-a dat unui slujitor, îi cere alți 3—4 cai pentru elși pentru peșcheș la Poartă. Îi comunică totodată că a fost numit la paza Timișoarei cu 10 000 de ostași, unde a și sosit, iar marele vizir se afla la Belgrad. De asemenea se exprimă convingerea că se va obține victorie și se vor îndrepta lucrurile. Se cere devotament pentru a se obține favoruri și în viitor.

Orig. cu semnătură. P. 308—309. Adusă la Făgăraș, la 26 februarie 1686.

81. <1687, înainte de ianuarie 27>. Belygrad.

Scrisoare prin care Mehmed, chehaiaua marelui vizir, <Suleiman pașa>, confirmînd principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, sosirea omului său cu scrisoare și a darurilor trimise, îi comunică faptul că marele vizir a luat cunoștință de toate, iar solul a fost înapoiat cu scrisoare, cerîndu-se totodată principelui devotament și în continuare.

Orig. cu semnătură. P. 311. Adusă la Făgăraș la 27 ianuarie 1687. Cu traducere în limba maghiară contemporană. (p. 310).

82. <1687, înainte de martie 24>.

Scrisoare prin care Mehmed, chehaiaua marelui vizir, comunicînd principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, sosirea scrisorii sale, îl asigură

⁸ A fost mazilit prin noiembrie—decembrie 1685.

de prietenie din partea sa, dacă principele va arăta devotament. Îi cere, totodată, să-i comunice mersul evenimentelor.

Orig. cu semnătură. P. 317. Sosită la 24 martie 1687 prin Rácz Ioan. Cu traducere în limba maghiară purtînd pecetea lui Mehmed (p.316).

83. <1687, înainte de martie 29>.

Scrisoare prin care Mehmed pașa, guvernator de Ineu, comunică principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, jeluirea raialelor împotriva unor răufăcători din Sebeș, care intrau în comunele vecine pentru prădăciuni. Trimițîndu-se oameni după ei, au fugit în ținuturile principelui. Se cere să fie căutați și prinși. Se trimite și catastif de pierderi.

Orig. cu semnătură și pecete, p. 321. Adusă la Făgăraș, la 29 martie 1687. Are și traducere în limba maghiară (p. 320).

84. <1687, înainte de mai 2>.

Scrisoarea lui Mehmed, chehaiaua marelui vizir, către principele Transilvaniei, Mihail Apafi care făcuse cunoscut că a pregătit haraciul țării și ceruse asigurarea transportului banilor dincolo de hotare. I se spune că s-a trimis poruncă vizirului de Timișoara, Ibrahim, ca să ia în primire haraciul cu oști, dar nesosind nici o veste, a fost trimis din partea marelui vizir solul Husein aga cu poruncă de a se trimite giziaua și de a se arăta credință. Dușmanii fiind departe, principele să asigure transportul haraciului pînă la hotare.

Orig. cu semnătură, P. 323. Are și text în limba maghiară cu pecetea lui Mehmed bei (p. 322).

85. <1687, înainte de mai 8>.

Scrisoare prin care muhafizul de Timișoara, Ibrahim pașa, comunică principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, atacul unor răufăcători asupra palăncii musulmane Vărădia, care a fost prădată, iar aga de Făget, Ali aga, trimis cu scrisoare, nu s-a putut duce de teamă că răufăcătorii vor veni și la cetatea sa.

Principele este avertizat că dacă știe de aceste fapte scuzele sale nu vor fi luate în seamă, iar dacă nu știe, căpitani de margine de ce nu-l anunță? În legătură cu trimiterea haraciului Transilvaniei, se arată că deși principele scrie mereu despre acest lucru, totuși întîrzie să vină haraciul amintit. La urmă se cere pedepsirea răufăcătorilor și răspuns grabnic. Orig. cu semnătură. P. 325. Adusă la Făgăraș, la 8 mai 1687. Are și traducere în limba maghiară (p. 324).

86. 1687 iunie 22 — iulie 1 (1098 șa'ban, evasît). Din tabăra de la Zemlin (Zemun).

Firmanul sultanului Mehmed IV prin care principele Transilvaniei, Mihail Apafi, este anunțat despre sosirea scrisorii și haraciului pe anul *Hegirei* 1097 (1686) cu solul János Sárrosy, prin Belgrad, la oastea otomană.

De asemenea i se mai cere să ocrotească raialele și mai departe, să trimită haraciul la timp împreună cu daruri, să păzească țara de austrieci și de răufăcători și să dea de știre tot ce se cuvine să fie anunțat.

Orig. cu tuga. P. 327. Adus la Blaj de solul amintit în text la 5 iulie 1687. Are și traducere în limba maghiară (p. 326).

87. <1687>.

Arzuhal prin care solul Transilvaniei, care venise cu haraciul (hazine), cere firman ca să cumpere provizii cu bani proprii și să le ducă cu el. Orig. cu semnătură. P. 331.

88. <1688, înainte de iunie I>.

Scrisoare prin care Azamet Ghirai sultan, fiul lui Selim Ghirai, hanul Crimeii, comunică principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, sosirea scrisorii sale de devotament, împreună cu cei 200 de galbeni. Îi cere să dea de știre veștile din partea aceea. Solul principelui a fost înapoiat fără zăbavă.

Orig. cu pecete. P. 329 și 330. Adusă la Făgăraș, la 1 iunie 1688, de László Balázs. Are și traducere în lb. maghiară (p. 328).

88. 1690 aprilie 10—19 (1101 regeb, evail), Adrianopol.

Firmanul sultanului Suleiman II prin care, la plângerea locuitorilor din satul Arnabud-Kiöi din cazana Tîrnovo, se poruncește cadiilor de acolo să ia măsuri ca să nu se procedeze contrar legii. Se aflase că intendentul (*voyvoda*) de acolo percepea dări peste cele prevăzute. Orig. cu tuga. P. 319.

90. f.d. <înainte de 1690>.

Scrisoare prin care Mehmed aga, fiul tălmaciului decedat Zülfikar aga, comunicând principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, că pe vremea lui Gh. Rákoczi II, acesta dădea câte 200 de rialiguruși, un galben, 10 blănuri, 10 arșini de postav și atlas frîncesc, precum și câte o pereche de nădragi în schimbul serviciilor făcute de el și de tatăl său, cere ca și el (Apafi) să-i dea cele pomenite mai sus drept leafă, fiind convins că ele nu contează prea mult pentru principe. Promite că-i va sluji și de acum încolo, <ca tălmaci>, mai ales că s-a căsătorit cu fiica lui Șevhii Mehmed aga, chehaiaua lui Ibrahim aga care, la rîndul său, era chehaiaua marelui vizir. Orig. cu semnătură. P. 357. Are și traducere în limba germană făcută de Ștefan Beldi (p. 358—359).

91. f.d. <1678—1683>.

Scrisoare prin care fratele său fiul hanului Murad Ghirai⁹, comunicînd principelui Transilvaniei trimiterea unui iarlîc cu sol, îi arată totodată că i-a scris și el o scrisoare, potrivit obiceiului, întrebîndu-l pe principe de sănătate și așteptînd vești bune de la el. Orig. cu semnătură. P. 355. În limba tătară.

92. f.d.

Scrisoare prin care, în urma plîngerii caimacamului Transilvaniei precum că se fac unele incursiuni în ținuturile Sebeșului, aparținînd din trecut Transilvaniei, se poruncește pașei de Timișoara să se îngrijească personai de aceeașă situație, pentru care i s-a trimis și un firman cu *muteferrika* Mehmed aga.

Orig. cu semnătură și sigiliu. P. 353.

⁹ Hanul Crimeii: 1678—1683.

93. *f.d.* (cca. 1664—1669).

Serisoare prin care beilerbeiul de Oradea, Mehmed pașa, transmite principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, porunca Porții în legătură cu strângerea a 30 000 de ocale de silitră, care urma să fie predată la Oradea, revenind fiecărei familii — tributare (*djizyehane*) cite 5 ocale. Mai departe se arată însă că, întrucît nu se găsește salpetru, s-a hotărît ca fiecare familie să contribuie cu cite 2 guruși (2 *taleri*) pentru a se cumpăra din altă parte salpetru trebuincios. Se cere ca principele să predea suma cuvenită oamenilor trimiși în acest scop.

Orig. cu semnătură sub pene și sigiliu. P. 351.

94. *f.d.*

Serisoare prin care Ali aga, din suita hanului Crimeii, comunică principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, că după sosirea oamenilor săi pentru niște prizonieri de război, au fost scoși 18 robi. El se plînge, totodată, că cei veniți pentru răscumpărarea lor luaseră bani cu împrumut dar nu-i achitaseră încă. În acest scop s-a trimis un iarlîc prin solul Abdurrahman. Se cere ca principele să-l ajute în strîngerea datoriilor amintite. Orig. cu semnătură. P. 349.

95. *f.d.*

Act prin care Mehmed declară că a luat trei piaștri (*guruș*) și un sfert pentru fiecare povară de la posesorul actului și cere să nu mai fie vămuit.

Orig. cu semnătură. P. 345.

96. *f.d.* (cca. 1661).

Serisoare prin care beilebeiul de Oradea, Husein pașa, comunică principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, precum că timarioții și zaimii din jurul Oradiei sint numiți să meargă la expediție, dar cînd s-au dus să-și perceapă dările din satele lor (amintite în document), pentru cheltuieli și să-și ia carele trebuincioase, locuitorii au refuzat să le dea, fiind sprijiniți și de căpitanii principelui care i-au oprit să intre în sate. La primirea jalbei zainiilor și timarioților, s-a scris principelui ca să le dea voie în grabă să—și încaseze drepturile cuvenite.

Orig. cu semnătură. P. 339. Vezi și Acad. R. S. România, Filiala Cluj, Arhiva istorică, într-o problemă similară (rezumat în *Catalog...*, vol. II, p. 104, nr 332).

97. *f.d.* (cca 1688—1689).

Serisoare prin care vizirul Mustafa pașa ¹⁰ confirmînd sosirea scrisorii din partea principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, îi comunică, totodată, că s-au îndeplinit dorințele principelui. De asemenea îi cere să depună eforturi și în continuare și să anunțe cele ce-l privesc.

Orig. cu semnătură, P. 341.

98. *f.d.*

Șase chitanțe (*tezkere*) date unor negustori turci și creștini pentru vămuire și un act pentru plata haraciului, toate datînd din preajma asediului Vienei.

Orig. cu semnături sau peceti. P. 361, 364, 366, 368, 370, 372, 374, iar la p. 360 se reproduce : alfabetul arab și cifrele arabe, cu transliterație latină (27 aprilie 1833).

¹⁰ Mare vizir : mai 1688—noiembrie 1689.

DOCUMENTE PRIVITOARE LA „ASOCIAȚIA GENERALĂ A LUCRĂTORILOR TIPOGRAFI DIN ROMÂNIA”

C. CĂZĂNIȘTEANU

În procesul de definire a aspirațiilor și a rolului transformator al clasei muncitoare, de afirmare a acesteia ca principala forță combatantă anticapitalistă din societatea românească, structurile alcătuitoare ale proletariatului român s-au manifestat divers, în funcție de condițiile complexe și specifice în care s-au dezvoltat fiecare din ele, în raport cu particularitățile înseși ale evoluției țării noastre. Ținând seama de acești factori de referință se poate constata că la noi, dacă muncitorii din industrie și întreprinderile extractive împreună cu cei din complexele portuare și transporturi au desfășurat nu numai inițiile și cele mai puternice înfruntări de clasă cunoscute, corpul lucrătorilor tipografi a înscris în schimb primele și cele mai de seamă inițiative și realizări pe tărîmul organizării.

Astfel, încă din 1846 a luat ființă „Asociația de ajutor de boală, înmormîntare și de ajutor de călătorie a tipografilor din Brașov”¹. Trei ani mai târziu, la Timișoara, s-au pus bazele unei societăți, similare². În sfîrșit, în toamna anului 1858, la București s-a întemeiat „Societatea lucrătorilor tipografi”³.

Activitatea acesteia din urmă a constituit, pentru cercetătorii mișcării socialiste și muncitorești, subiectul citorva temeinice studii⁴ în care investigația documentară atentă s-a îmbinat în chip fericit cu analiza pătrunzătoare a semnificațiilor imediate și de perspectivă implicate de crearea

¹ Din istoria Transilvaniei, vol. II, Edit. Acad. R.P.R., București, 1956, p. 168.

² Augustin Deac, *Mișcarea muncitorească din Transilvania 1890—1895*, București 1963, p. 65.

³ Revista jubiliară cu ocaziunea împlinirii a 50 ani de existență a societății Gutenberg, București, 1909, p. 15; Cu puteri unite. Istoria de 75 de ani a sindicatului „Gutenberg”, București, 1933, p. 32—33. Vezi de asemenea „Almanah tipografic”, București, I, 1897, p. 114—117 și III, 1899, p. 6 și ziarul „Dimbovița” din 21 octombrie 1859.

⁴ I. Iacoș, V. Petrișor, *Aspecte din lupta pentru transformarea esociațiilor de ajutor reciproc din vechea Românie în organizații bazate pe lupta de clasă*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.C.R.”, III, nr. 6, 1957, p. 113—134; I. Saizu, D. Șandru, *Știri despre Asociația lucrătorilor tipografi din București și activitatea lui Ionescu de la Brad ca președinte ei*, în „Studii și cercetări științifice”, istorie, Iași, XIII, fasc. 1, 1962, p. 105—117; Constantin C. Angelescu, *Contribuții la istoricul Asociației lucrătorilor tipografi din România (Perioada 1858—1865)*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie”, Iași, tom. II, 1965, p. 63—91.

unuia din nucleele inițiale de întrajutorare a muncitorilor, capabil să exprime — fie și unilateral — dorința lor de luptă și unire, într-o formă și cu mijloace caracteristice fazei primare de organizare a proletariatului de la noi.

Anii imediat următori înființării asociației poartă amprenta avîntului și ascendenței caracteristice întrucîtva oricărui început, exprimate în numărul crescînd al asociațiilor, în regularitatea cu care înțelegeau să se achite de îndatoririle ce le reveneau prin statute, de cuantumul ajutoarelor acordate, de modificările aduse aproape anual statutelor pentru a le face să răspundă cît mai fidel menirii destinate societății. Din 1864 însă „Societatea lucrătorilor tipografi” din București traversează o perioadă de acute frămîntări. Punctul de intensitate maximă al crizei, cînd de fapt încetează să mai joace vreun rol, a fost mutat în cuprinsul anilor 1864—1872, fie la 1866, fie la 1869 sau chiar în anii 1870—1871. S-a considerat de asemenea, unanim, că adevăratul reviriment poate fi socotit abia anul 1872, cînd sub denumirea de „Asociația generală a lucrătorilor tipografi din România”, vechea societate renaște oficial, de astă dată într-o structură organizatorică lărgită și unitară și cînd își propunea să adune iarăși sub stindardul său pe toți lucrătorii tipografi din România de atunci.

Toemai în întîmpinarea limpezirii acestor controverse par a veni — credem noi — cele cîteva documente de arhivă pe care le prezentăm⁵. Ele relatează despre inițiativa lucrătorilor tipografi din București, din vara și toamna anului 1869, de a-și „reinvia” societatea intrată de cîțiva ani într-un anonimat cvasitotal. Aceștia „animați de dorința de a-și asigura viitorul prin reedificarea vechii lor societăți și totodată crearea unui fond din „propriile mijloace”, au ales dintre ei un comitet de acțiune format din 13 tipografi, în frunte cu Scarlat Valter. Comitetul a pîșit de grabă la lucru. În numele lui la 6/18 august 1869, Petre Ispirescu și Ion Veis au înmînat ministrului de interne, Mihail Kogălniceanu, o cerere pentru aprobarea funcționării societății de ajutor reciproc ce se dorea a se reînființa și ale cărei statute anexate cererii fuseseră deja adoptate într-o adunare generală extraordinară, ținută la 13 iulie 1869. Speranța de a dobîndi „încuviințarea” ce solicitau era legată nemijlocit de simpatia pe care Mihail Kogălniceanu o nutrise permanent față de corpul tipografilor, pe care cei doi îl reprezentau acum.

Într-adevăr în baza raportului argumentat al directorului Imprimeriei Statului, care aprecia asociația și statutele-i diriguitoare „nu numai salutării pentru asigurarea personalului din corpul tipografic din România, în timpuri de nenorociri, dar și demne de urmat de către toți ceilalți meseriași ai diferitelor meserii din țară”, ministrul de interne avizează favorabil constituirea „Societății generale a lucrătorilor tipografi din România”. Convins de faptul că scopul alcătuirii asociației „nu este altul, decît a veni în ajutorul celor infirmi din societate, bolnavi sau bătrîni, precum și a asigura soarta văduvelor și a orfanilor, prin urmare demn de toată lauda”, M. Kogălniceanu supune cererea tipografilor Președinției Consiliului de Miniștri în vederea emiterii „jurnalului” respectiv și a obținerii ulterioare a sancțiunii domnești, în virtutea căroră doar asociația își putea căpăta temeiul legal al existenței și activității.

⁵ Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, Direcția Monitorului oficial, dosar 9/1869, f. 1—17.

Demersurile comitetului și ale lui Mihail Kogălniceanu s-au dovedit zadarnice pînă la urmă. Demisia guvernului avea să amîne sine die problema, care abia în 1872 își va găsi rezolvarea prin crearea „Asociației generale a lucrătorilor tipografi din România”, preconizată încă din 1869, după cum documentele o mărturisesc fără nici o îndoială.

Documentele prezente oferă date prețioase pentru lămurirea momentelor din trecutul primei asociații a lucrătorilor tipografi din București asupra cărora s-au dat explicații diferite sau planează incertitudinea.

Mai întîi „criza” asociației începută încă din 1864 se declanșează propriu-zis în anul 1866 și durează pînă în 1869. „De la anul 1866 și pînă în prezent — se spune într-unul din documente — s-au paralizat cu totul lucrările acestei asociațiuni, la care au contribuit foarte mult și reaua administrație și în fine descurajarea lucrătorilor tipografi, mai cu seamă din punctul de vedere văzînd că toți banii strînși în beneficiul fondului au dispărut”. Este clar deci că între anii 1866—1869 se încadrează „criza”, cele două date constituind limitele ei extreme.

Trebuie spus că anul 1869, chiar dacă nu a dus la reînființarea asociației, din motivele arătate, marchează totuși trecerea la o nouă etapă, de reactivare a mișcării de organizare a lucrătorilor tipografi din București. Că ne aflăm îndubitabil în fața unei etape noi a acestei lupte o demonstrează nu numai încercarea parțial eșuată din 1869, dar însăși apariția ziarului „Analele tipografice”⁶, la începutul aceluiași an.

De altfel în 1869 s-a structurat în fond profilul asociației „reedificate” oficial în 1872. Încă din 1862 — așa cum reiese din statutele acelui an — tipografia își dăduseră seama că lupta izolată, fărămițată pe criterii geografice arbitrar, nu putea avea sorți de izbîndă. De aceea încă de atunci preconizaseră fundarea unei asociații care să includă pe toți tipograful din țară, așa cum reiese și din statutele „Societății generale a lucrătorilor tipografi din România” votate în 1869, și așa cum avea să se constituie în fapt peste trei ani.

Pe deasupra tuturor considerentelor, acest grupaj de documente vine să adauge noi și valoroase informații privitoare la acțiunile întreprinse în anul 1869 de către lucrătorii tipografi din țara noastră în vederea organizării lor în lupta împotriva exploatarei și asupririi, confirmînd în același timp unele știri știute pînă acum din alte surse.

⁶ N. Munteanu, *Gazeta „Analele tipografice” (1869—1872)*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R.”, I, nr. 3, 1955, p. 143—146; *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea I (1865—1889), București, 1964 p. 11—13.

1.

1869 august 6/18, București. Cererea Comitetului de inițiativă a lucrătorilor tipografi din București, de a se aproba „reedificarea” vechii asociații de asigurare și ajutor reciproc, constituită în 1858.

Societatea Generală
a
lucrătorilor tipografi
din România

București 6/18 august 1869
Prezentat la 22 septembrie 1869
C. Mărgineanu

DOMNULE MINISTRU

Lucrătorii tipografi din București, animați de dorința de a se putea pune la adăpost de orice nefericire venind în ajutorul bolnavilor, a bătrînilor infirmi, precum și a asigura soarta văduvelor și a orfanilor lor, s-au adunat și au decis a reedifica vechea lor societate, elaborînd statutele aci alăturate.

Ca să poată funcționa, cu respect vă rog să binevoiți a lua măsurile cuviincioase, ca să fie sancționate printr-un decret domnesc.

Nu ne putem mai bine adresa decît la D-voastră Domnule Ministru, care ați arătat totdeauna cea mai binevoitoare simpatie către corpul ce reprezentăm și nu ne îndoim că vom dobîndi încuviințarea ce solicităm, mai cu seamă că este cuprinsă chiar în aceste statute.

Binevoiți vă rugăm, Domnule Ministru, a primi expresia prea distinsului nostru respect.

În numele comitetului :

Jan Weiss
P. Ispirescu

Statutele s-au primit înapoi nefiînd aprobate.

G. Nicolescu

Domniei sale
Domnului Ministru de Interne.

Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, Direcția Monitorul Oficial, dosar 9/1869, f. 2, orig.

2.

Statutele „Societății generale a lucrătorilor tipografi din România”, adaptate la adunarea generală din 13 iulie 1869.

STATUTELE SOCIETĂȚII GENERALE A LUCRĂTORILOR TIPOGRAFI DIN ROMÂNIA

CAPITULUL I-IV

Art. I. — Această societate va purta numele de : Societatea generală a lucrătorilor tipografi din România.

Art. II. — Scopul acestei societăți este :

a). A veni în ajutorul lucrătorilor societari la cazuri de maladii.

b). A asigura existența lucrătorilor societari la caz de adeverată lipsă de lucru ; aceasta se va constata prin subscrierea proprietarilor de tipografii în livretul de admîtere în societate, însă nu va putea nici un societar să invoce acest ajutor pînă ce nu va avea o vechime de șase luni în societate.

c). A asigura existența infirmilor și bătrînilor societari, cînd puterile corporale nu le vor mai putea permite a lucra, prin pensii viager.

d). A înmormînta pe oricari din societari, fără excepțiune de rit sau naționalitate, cu ceremonialul cuvenit.

e). A se asigura existența văduvelor societărilor, pînă va trece în a doua căsătorie, precum și a copiilor acestora pînă la vîrsta de 12 ani inclusiv, și aceasta numai atunci cînd se va constata de către comitetul societății că nu are alte medii de existență.

f). A se ajuta orice lucrător tipograf ce parcură prin țară, cu o sumă fixă la plecare, însă numai odată pentru intervalul unui an, iar găsind condiție în vreun stabiliment tipografic local, sînt obligați a se înscrie între societari, începînd de la a doua lună a funcționării lor.

g). A se cumpăra un loc, cînd fondurile vor fi destul de suficiente, pe care se va edifica o Casă de retragere, unde vor găsi azil toți lucrătorii tipografi societari, infirmi și bătrîni, cărora bătrînețele nu le vor mai permite a lucra, însă numai cei necăsătorii se pot admite în acest ospîțiu, conform unui regulament ce se va emite odată cu înființarea menționatului azil în limitele prevăzute la aliniatul litera e.

CAPITULUL II

COMPUNEREA SOCIETĂȚII

Art. III. — Societatea se va compune de un număr nelimitat de membri de drept și de onoare, fără excepție de naționalitate.

Art. IV. — Se consideră membri de drept toți lucrătorii tipografi din România, cari vor consimți să îndeplinească îndatoririle prescise în aceste statute.

Art. V. — Proprietarii și antreprenorii de stabilimente tipografice pot fi considerați ca membri de drept, numai dacă ar fi practicat această artă.

Art. VI. — Membrii de onoare se consideră binefăcătorii aceia care vor veni în ajutorul societății cu o sumă minimă de una sută lei noi.

Se mai pot considera ca membrii de onoare în urma unei cereri adresată în scris comitetului, orice autoritate, comune, asociațiuni constituite și corporațiuni.

Art. VII. — Lucrătorul care dorește a se înscrie ca membru de drept, trebuie să fie prezentat comitetului de trei membri societari care-și vor fi îndeplinit exact îndatoririle către societate; el va adresa cererea sa înscrisă președintelui declarînd că recunoaște statutele și le consideră de bune, arătînd totodată în care stabiliment tipografic lucrează și în termen de opt zile de la prezentare va primi un livret de admitere în societate.

Lucrătorii din provincie neputînd fi prezentați de trei membri societari spre a fi admiși, conform art. 7, aliniat I, va alătura pe lîngă cererea de înscriere și un act din partea proprietarului său, posesorului unde lucrează, prin care va atesta că este lucrător tipograf, și care va fi legalizat de autoritatea locală, înaintînd totodată taxa înscrierii, cotizațiunea lunară; portul însă va privi pe reclamant.

Art. VIII. — Toți membrii de drept sînt obligați a plăti o taxă de șase lei noi, numai la înscriere, atît cei înscriși din nou, cît și cei reinscriși, precum și doi lei cotizațiune la finele fiecăreia luni.

Art. IX. — Membri de drept ce vor călători peste frontieră vor fi apărați de cotizațiunea lunară pe tot timpul absenței lor, însă îndată ce se vor reîntoarce în țară sînt obligați a urma regulat cu plata cotizației lunare, conform statutelor, iar cei ce vor călători numai în interiorul României nu vor putea fi apărați de plata cotizațiunei lunare.

Art. X. — Se consideră că nefăcînd parte din societari, pierzînd totodată și sumele contribuite:

- a) Prin retragere de bună voe.
- b) Cînd va neglija cotizațiunea lunară.
- c) Cînd vor fi căzuți în crime, însă în urma unei sentințe judiciare.
- d) Cînd se va proba că lucrează în contra societății.

CAPITULUL III

ADMINISTRAȚIUNEA SOCIETĂȚII

Art. XI. — Lucrările societății se va dirige de un comitet compus de:

- 1 președinte
- 2 vicepreședinți
- 2 secretari
- 1 casier
- 9 membri

Art. XII. — Întregul comitet se va forma numai din sinul tipografilor.

Adunarea generală nu va putea proceda la verice lucrare dacă nu va fi față două treimi din numărul membrilor asociați de drept; eară la a doua convocare se va proceda la vot cu orice număr de membri se va afla.

Art. XIII. — Alegerea se va face în adunare generală prin scrutin secret și cu majoritate absolută a voturilor de față.

La caz de paritate de voturi sau lipsă de majoritate absolută se va decide prin a doua votare cu pluralitatea voturilor.

Art. XIV. — Funcțiunile membrilor ce compun comitetul sînt gratuite și obligatorii pentru un an de zile; ei pot fi realeși.

Art. XV. — Președintele priveghează riguroasa observațiune a statutelor și exacta îndeplinire a îndatoririlor celorlalți membri asociați. El sau în lipsă-i vicepreședintii țin președinția și ordinea de zi în adunările asociațiunei; reprezintă împreună cu ceilalți membri ai Comitetului asociațiunei în toate afacerile ei.

Art. XVI. — Comitetul va ține ședințe ordinare în toate duminicile, începînd la orele 10 dimineața; însă în cazuri extraordinare se va aduna oricînd va cere trebuința, în urma invitării președintelui. În aceste ședințe comitetul va primi și va delibera asupra oricărei cereri i se vor prezenta de societari, comunicînd chiar a doua zi deciziunea luată; va primi asemenea și toate comunicările ce i se vor face de casierul societății, de autorități sau de verice persoane private.

Art. XVII. — Pînă ce mijloacele materiale ale societății vor permite a închiria un local, cancelaria și ședințele comitetului vor fi în locuința președintelui, sau a vicepreședintelui, ori a secretarului, cari voesc și pot dispune de o încăpere pentru acest scop, sau oricărui alt membru asociat.

Art. XVIII. — În fiecare ședință ordinară, extraordinară sau generală se va încheia un proces-verbal, care se va subscrie de întregul comitet ce a fost față.

Art. XIX. — Toate dosarele și registrele de intrare și eșirea hîrtilor vor fi păstrate în bună ordine de secretaru societății.

Art. XX. — Casierul va ține trei registre:

a) Un maestru în care va avea fiecare asociat o partidă

b) Un jurnal de casă, în care va trece toate veniturile și cheltuielile de orice natură, și

c) Un registru în care va înscrie numele donatorilor ca binefăcători ai asociațiunei și sumele oferite de membrii de onoare.

Art. XXI. — Orice comunicațiuni cu casierul pentru primiri sau răspunderi de bani se vor face prin adrese formale, cari vor servi acestuia ca piese justificative.

Art. XXII. — Casierul este obligat a depune o garanție solvabilă, echivalentă cu suma de 200 lei noi, care se va păstra în dosarele comitetului; iar suma pentru care cauzionează se va păstra în permanență de dînsul pentru împlinirea necesităților ce se vor ivi în cursul unei luni și restul ce va trece peste această sumă, provenit din cotizațiuni și din alte resurse extraordinare se va depune de către casier la Casa de depuneri, cel mult în 24 ore de la prima zi lunară.

Art. XXIII. — Casierul mai este obligat a prezenta comitetului în ședințele sale ordinare la ultima zi a fiecărei luni un tablou de gestiunea casel, care constatîndu-se după actele justificative, prezentate și susținute de el, se va subsemna și de întregul comitet care se va și publica.

Art. XXIV. — Vărsămintele în Casa de depuneri și consemnațiuni se vor face totdeauna de către casier, însoțit de trei membri din biroul comitetului.

Art. XXV. — Casa de depuneri și consemnațiuni nu va putea emite recipise pe numele casierului, precum nici casierul nu va putea ridica sumele depuse de el în numele societății decît numai în urma unei deciziuni a comitetului, care va fi obținînd un vot al adunării generale.

Art. XXVI. — În ziua pogortrei spiritului sînt a fiecărui an, comitetul va convoca cel puțin cu două săptămîni înainte adunarea generală, pentru a-i da seamă de gestiunea financiară și de toate lucrările efectuate în cursul celui an și a pune la cale alegerea noului comitet.

Art. XXVII. — Comitetul în corpore este răspunzător de toate actele sale.

CAPITULUL IV

FINANȚE

Art. XXVIII. — Capitalul societății oricât ar fi, va sta pe procente la Casa de depuneri și consemnațiuni din București; iar actele relative la acest capital se va păstra la casierul societății.

Art. XXIX. — Veniturile societății constau din :

- a) Taxele de înscrieri
- b) Cotizațiunea membrilor
- c) Ofrande și dăniile de bună voce ale membrilor de onoare și ale oricăror alți filantropi dănuitori
- d) Din taxa de 5 lei de fiecare elev practicant ce va îmbrățișa arta tipografică și 20 lei la terminarea cursului de practică, de când vor începe a se bucura de beneficiile prevăzute la Art. II, alineatul 1—7; aceștia sunt scutiți de taxa de înscriere.
- e) Procentele capitalului și orice alte medii provenite din dispozițiuni ulterioare ale asociațiunii.

Art. XXX. — Resursele alinietelor capitolelor precedente și capitalul formează fondul social.

Art. XXXI. — Numai veniturile prevăzute la art. XXIX, lit. a, b, d, și e, vor servi pentru diferitele ajutoare membrilor societari.

CAPITULUL V

BENEFICIU SOCIETARILOR

Art. XXXII. — Nu se pot bucura de nici un beneficiu din cîte garantează societatea decît numai membrii de drept care-și vor fi îndeplinit cu scumpătate angajamentul către casă.

Art. XXXIII. — Orice societar se va bolnăvi este obligat a se adresa prin epistolă către președinte, în care va nota explicit domiciliul său, în urma căruia un membru va fi însărcinat a vizita pe malad și va aviza pe doctorele societății, spre a i se da medicamentele necesarii și pe lingă care i se va mai răspunde de către casier, a patra zi de la vizita doctorului, cîte doi lei noi pe fiecare zi; aceasta însă nu va putea dura decît un period de trei luni maximum, iară dacă maladia va dura mai mult, i se va da numai cîte un leu; la caz cînd societarul dorește a intra într-un ospiciu public, el nu se va putea bucura de ajutorul de doi lei de fiecare zi, precum nici de un leu pentru al doilea period, decît numai zece lei noi pe fiecare săptămîină, ce se va afla malad într-un asemenea ospiciu; aceasta însă nu scutește pe societar de cotizațiunea lunară.

Art. XXXIV. — Convalescentul este obligat a aviza comitetul ziua în care va începe lucrarea.

Art. XXXV. — Membrul societar de drept ce se va încerca să obțină prin fraudă veriun ajutor se va exclude din societate.

Art. XXXVI. — În cazuri de adevărată lipsă de lucru bine constatată, societarul va avea drept la un beneficiu de un leu și cincizeci bani pe fiecare zi, însă îndeplinind formalitățile prescrise la art. II, alineatul II și aceasta numai pentru un interval de una-lună zile.

Art. XXXVII. — Societarii infirmi și bătrîni cînd puterile corporale nu le vor mai permite a lucra, au dreptul a reclama comitetului, care se va asigura că-n adevăr merită ajutorul cerut însă numai lucrătorii cei necăsătorii sau văduvi în urma căreia va convoca adunarea generală, care găsind de cuviință i se va da cîte 15 lei noi pe săptămîină și aceasta numai pînă la edificarea ospiciului prevăzut la art. II, alineatul 3 și 7.

Art. XXXVIII. — La caz de moarte a vreunuia din societari, familia sa, sau în lipsa-i cunoscuții ce-l înconjur sînt obligați a anunța comitetul, care va lua măsuri momentane spre a i se face ceremonialul cuviincios, fixîndu-se pentru aceasta suma de două sute cincizeci lei.

Art. XXXIX. — Dacă văduva și copii decedatului nu vor avea medii de subzistență, se va adresa comitetului societății cu o cerere certificată de trei membri din comitet, în care va areta că este în lipsă de mediile necesarii existenței sale cu mențiunea de cîți copii are de ambele sexe și etatea fiecăruia în urma căreia, comitetul va convoca adunarea generală care

va decide suma ce va găsi de cuviință a i se răspunde și care nu va putea trece nici într-un caz peste cifra de 400 lei noi pe an, conform art. II, aliniatul 5 și 7.

Art. XL. — Orice lucrător tipograf va parcură prin feară se va ajuta la plecare cu suma de zece lei noi, aceasta o dată pentru totdeauna.

Art. XLI. — Nu se va putea bucura nici un societar de beneficii decât numai după 6 luni de zile de la refondarea ei, cu excepțiunile de cazurile de moarte și pentru elevii ce și-au terminat cursul de practică.

CAPITULUL VI

DISPOZIȚIUNI GENERALE

Art. XLII. — Comitetul societății va angaja un doctore în medicină cu anul, cu îndatorire de a vizita pe orice societar i se va recomanda de comitet; doctorele va emite ordonanțe tipărite purtând titlul societății, pe care suferindu-l le va înainta secretarilor comitetului spre a le investi cu sigiliul respectiv, numai astfel se vor putea recunoaște de farmacistul societății ca valabile.

Art. XLIII. — Asemenea comitetul societății va contracta cu o farmacie care va procura lucrătorilor malazi medicamentele prescrise de doctorele respectiv, conformându-se articolului precedent.

Art. XLIV. — Pentru înmormintarea societarului, comitetul va contracta cu un furnizor de pompe funebre care va fi obligat ca îndată ce i se va comunica de către comitet decedarea vreunui membru societar să pue imediat în executare îndatoririle ce se vor stipula printr-un contract, necrușind nimic pentru ca ceremonialul să fie cît se va putea de convenabil.

Art. XLV. — Toate lucrările societății și bilanțul anual se va publica la finele fiecărui an, precum și numele patronilor cu sumele ce au contribuit fiecare.

Art. XLVI. — Asociațiunea lucrătorilor tipografi se va socoti dizolvată numai atunci cînd membrii de drept, vor rămînea în număr de șase.

Art. XLVII. — Aceste statute se va supune guvernului după ce se va aproba de adunarea generală spre a fi recunoscute.

Art. XLVIII. — Aceste statute se pot modifica și îmbunătăți în formă, dar nici decum în fond.

Art. XLIX. — Aceste statute dîndu-se în dezbateră adunării generale la 13 iulie 1869 și punîndu-se la vot s-a adoptat în unanimitate, rămîind ca lege pentru cursul unui an.

(semnați)

Președinte S. Valler
Vicepreședinți Ion Vais
C. Rădulescu
Secretari P. Ispirescu
G. Nicolescu
Căsier C. Petrescu

I. C. Costescu
A. Mănescu
Șt. Petrescu
Albescu
M. C. Glodeanu
G. Tănăsescu
Al. A. Grecescu
C. D. Toncescu

Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, Direcția Monitorul Oficial, dosar 9/1869, f. 3—5 și 16—17.

3.

1869 septembrie 21, București. Adresa Ministerului de Interne prin care se solicită avizul directorului Imprimeriei Statului pentru înființarea „Societății generale a lucrătorilor tipografi din România”.

Primit la 22 septembrie 1869

C. Mărgineanu

DOMNUL DIRECTOR,

Am onoarea a vă trimite din ordinul domnului ministru statutele Societății generale a lucrătorilor tipografi din România spre a le lua în cercetare și veți binevoi a opinia în privința cererii ce se face ministerului de-a se aproba aceste statute de guvern.

Primiți vă rog domnule director încredințarea întregii mele stime.

ss. Indescifrabil

21 septembrie 1869.

Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, Direcția Monitorului Oficial, dosar 9/1869, f. 6, orig.

4.

1869 septembrie 26, București. Referatul directorului Imprimeriei Statului din București adresat Ministerului de Interne, prin care opiniază favorabil în privința constituirii „Societății generale a lucrătorilor tipografi din România” și a aprobării statulelor acesteia.

Se aprobă,

Kogălniceanu

în 26 septembrie 1869.

REFERAT

Am onoare Domnule Ministru a vă refera asupra petiției supuse D-voastre din partea Comitetului Asociațiunei generale a lucrătorilor tipografi din România următoarele:

Încă din anul 1859, pe cînd în Capitală au ieșit la lumină mai multe tipografii, prin urmare mai mulți lucrători tipografi, s-a simțit în genere din partea acestora necesitatea de a-și asigura viitorul prin crearea unui fond din propriile lor mijloace, pentru care finit s-a ales un comitet spre administrarea banilor strînși din parte-le.

Fondul din chestie, la care au contribuit mai mulți dintre patrioții români, iubitori de artă și animați de scopul pentru care s-a fost creat, s-a ridicat de la anul 1859 și pînă la finele anului 1866 peste suma de una mie galbeni; însă, din nenorocire acești bani strînși s-au făcut nevăzuți de către persoanele cărora li s-a fost încredințat spre păstrare; astfel încît azi nu se mai găsește din suma zisă nici măcar un ban în casă.

De la anul 1866 și pînă în prezent s-au paralizat cu totul lucrările acestei asociațiuni, la care au contribuit foarte mult și reaua administrație și în fine descurajarea lucrătorilor tipografi mai cu seamă din punctul de vedere, văzînd că toți banii strînși în beneficiul fondului au dispărut.

Acu lucrătorii tipografi din capitală de pe la toate tipografiile, intrunindu-se din nou tot pentru scopul arătat, și-au ales un comitet din stîul lor și cu însărcinarea de a elabora alte statute mai precise și mai asigurătoare pentru păstrarea banilor ce se vor strînge din parte-le, care statute s-au și întocmit cu toate precauțiunile cuvenite, cărora vîind a le da o semnificațiune și mai puternică, comitetul cere cu tot devotamentul aprobarea domnească.

Subsemnatul cercetînd în fond cuprînsul acestor statute le-am găsit nu numai salutări pentru asigurarea personalului din corpul tipografic din România, la timpuri de nenorociri, dar și demne de imitat de către toți ceilalți uvrieri ai diferitelor meserii din țară.

Deci, sunt de părere Domnule Ministru, pentru încurajarea personalului tipografic, dacă și D-voastră veți găsi cu cale, de a se recunoaște statutele noi alăturate de către guvern binevîind a subscrie alăturiat către onorabilul Consiliu de Miniștri.

Director,

C. Mărgineanu

Rezoluție: Se va face referat la consiliu pregătînd tot în sensul arătat și jurnalul care urmează a se subscrie de toți Domnii miniștri, pe cînd apoi se va publica în Monitor.

26/9. C. Mărgineanu

Rezoluție : Se va da forma pe dată un anume dosar și coase spre păstrare de către domnul legist arhivar.

27/9. C. Mărgineanu

Nr. 3094.

București, 1869, septembrie 26.

Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, Direcția Monitorului Oficial, dosar 9/1869, f. 7, orig.

5.

1869 septembrie 26, București. Expunere de motive pe care ministrul de Interne, Mihail Kogălniceanu, o face înaintea Președinției Consiliului de Miniștri pentru aprobarea „jurnalului” de înființare a „Societății generale a lucrătorilor tipografi din România”.

DOMNILOR MINIȘTRI

Lucrătorii tipografi din Capitală, animați de dorința de a-și asigura viitorul prin reedificarea vechii lor societăți și totodată crearea unui fond din propriile mijloace, întrunindu-se, și-au ales din sinul lor un comitet de 13 tipografi sub președinția Domnului Scarlat Walter.

Acest comitet elaborind statutele privitoare la administrarea zisului fond, vine cu tot devotamentul și le depune cu rugăciunea spre a obține domneasca aprobare

Subsemnatul, în vedere că scopul pentru care s-a constituit acest comitet, nu este altul, decât a veni în ajutorul celor infirmi din societate, bolnavi sau bătrâni, precum și a asigura soarta văduvilor și a orfanilor, prin urmare, demn de toată lauda, și de dorit de a se imita și de către cealaltă parte de uvrieri de alte meserii, vin cu onoare Domnilor Miniștri, a vă supune aci alăturatul jurnal spre a D-voastră aprobare

Ministru,

Kogălniceanu

Director,

C. Mărgineanu

Nr. 3095

București, 1869, septembrie 26.

Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, Direcția Monitorului Oficial, dosar 9/1869, f. 9, orig.

6.

1870 ianuarie 28, București. Adresă prin care Ministerului de Interne înapoiază Imprimeriei Statului referatul acestuia și statutele „Societății generale a lucrătorilor tipografi din România”, neaprobată de Consiliul de Miniștri din cauza schimbării între timp a guvernului.

România
Ministerul de Interne
Diviziunea serviciului
No. 1323

București, 1870, luna ianuarie 28
nr. 353, ianuarie 29/1870

DOMNUL DIRECTOR

Referatul nr. 3095, din 26 septembrie 1869, relativ la reedificarea vechii societăți a lucrătorilor tipografi din România, împreună cu statutele, ne apucând a se cerceta de onor Consiliu de Miniștri înalțea demisionărei domnului Mihail Kogălniceanu, fost ministru de interne

subsemnatul vi-l inapoiază odată cu aceasta și vă invită domnule director a-l supune actua-lului domn ministru de interne, pentru că de va adera la coprinderea lui să se poată înfă-țișa onor Consiliului sub semnătura domniei sale

Primiți domnule director încredințarea osebitei mele considerațiuni

Director,

C. Argintioianu

Șeful Diviziunii,
Indescifrabil

Rezoluție: Se va pregăti referatul spre a se înfățișa Consiliului Miniștrilor
29/1. A. Mărgineanu

Domnului Director al Imprimeriei Statului.

Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, Direcția Monitorului Oficial, dosar 9/1869,
f. 8, orig.

7.

Proiectul jurnalului Consiliului de Miniștri prin care urma a se aproba statutele „Societății generale a lucrătorilor tipografi din România”.

CONSILIUL MINIȘTRILOR

În ședința sa de astăzi * anul,

Luind în băgare de seamă referatul Domnului Ministru de Interne sub nr. * privitor la reedificarea vechei societăți a lucrătorilor tipografi din România;

Considerăm că, scopul pentru care s-a constituit Comitetul acestei societăți nu este altul decât a veni în ajutorul celor infirmi din societate, bolnavi sau bătrâni, precum și a asigura soarta văduvelor și a orfanilor.

Aprob statutele aci întocmite de comitet pentru administrarea fondului ce se va crea.

Dispozițiunile acestui jurnal se vor aduce la îndeplinire de domnul ministru de interne, sub rezerva sancțiunei Măriei Sale Domnului.

Arh. St. Buc., fond Ministerul de Interne, Direcția Monitorului Oficial, dosar 9/1869
f. 10, proiect.

* Loc alb în text.

CUVINTE ȘI EXPRESII VECHI

Contribuție la cunoașterea terminologiei vechilor materiale documentare

În timpul cercetărilor recente întreprinse în diferite materiale documentare pentru întocmirea Îndrumătorului IV în Arhivele Statului Iași, cit și pentru elaborarea referatelor pentru învățământul profesional al arhiviștilor, s-au mai găsit unii termeni și expresii care astăzi nu mai sînt în uz și care se adaugă la proiectul de glosar din 1968, rezultat al preocupărilor noastre încă din anul 1929.

Ținem să arătăm aici că la proiectul de glosar întocmit în 1956 (Arh. St. Iași, colecția „Manuscrise”, nr. 1785) și-a adus contribuția și Constantin Turcu, care la acea dată funcționa ca arhivist principal în Arhivele Statului de la Iași.

Deoarece preocupările arhiviștilor pentru probleme de terminologie s-au înmulțit, am găsit că e bine ca fiecare termen sau expresie veche să poarte girul celui ce l-a găsit și explicat.

La fel, pot fi introduși și alți termeni, găsiți de alți arhiviști pînă la urmă rezultînd, din această muncă colectivă, glosarul pe care arhiviștii l-au simțit atît de necesar încă cu mulți ani în urmă.

GH. UNGUREANU

A

apătoșire — plin cu apă; apele riurilor, piraielor etc., crescute din cauza ploilor. În septembrie 1830 a fost trimis de la Iași la București căminarul Costache Grigoraș ca să ducă un raport urgent lui Kiseleff. Acesta nu ajunge la timp fiind împiedicat, pe lângă altele, și de *apătoșirile apei Siretului și a Buzăului și nici în 8 zile nu am putut fi la București* (Arh. St. Iași, colecția „Litere — Gh. Asachi”, dosar lit. V/70, f. 217). (Gh. Ungureanu).

aphod — patrulă, soldați rînduiți pentru paza liniștii în oraș. *Aphodul* era condus de un comisar sau epistat de poliție. *La rînduirea militarilor de aphod spre întovărire cu comisarii și epistații în privighere de noapte a orașului...* (Arh. St. Iași, tr. 1760, op. I—2009, dosar nr. 5, f. 30). (A. Gheorghiu).

B

baerac — hrisov. *Și întrebă cu ce tîrîe ei țin niște ghiauri, iară ei arătară baeracul, adică hrisovul* (Arh. St. Iași, colecția „Manuscrise”, nr. 1970 f. 510). (A. Gheorghiu).

C

- căruță de forșpan*, sau *trăsură de forșpan* — căruță de poștă. În 1856, locuitorii satelor trebuiau să contribuie cu o sumă anumită, făcându-se o cislă pentru banii căruței de forșpan. Căruța de forșpan trebuia să se țină la o stație, de unde era folosită Satul contribuia pentru întocmirea căruței respective, hamuri, surugiu etc. Pentru contribuția fiecărui locuitor se făcea o cislă pe sat pentru *ținerea căruței de forșpan* (Arh. St. Iași, colecția „Manuscrise”, nr. 1507, f. 41, 68). (Gh. Ungureanu).
- chiunciuri* — tuburi, țevi (din metal sau lut), conducte pentru apă. *Cerind trebuința ca pentru mai slatonic lucru să se găsească ahotnici să ia în podreal peste tot dregerea canalurilor vechi și facerea din nou a chiunciurilor drumului apelor după două chipuri; cel întâi cu chiunciuri de oale de lut, bune, sănătoase și cel al doilea, care este și mai temeinic, cu chiunciuri de metal, după probele ce se va da* (Arh. St. Iași, tr. 629, op. 691, dosar 203, f. 4). (A. Gheorghiu).
- ciaunaș* — căciulă scurtă, în formă de calotă. În semnalmentele unor puși în urmărire, între altele se arată că se purtau *în cap cu ciaunaș negru* (Arh. St. Iași, tr. 726, op. 813, dosar nr. 84, f. 1 — 1833), sau, *în cap cu căciulă neagră ciaunaș* (ibidem, dosar nr. 89, f. 2. — 1833), ori *cu ciaunaș di pelcică neagră* (ibidem, dosar 256, f. 1^v. — 1834). (Gh. Balica).
- coctrie* — lemnărie din stejar pentru poduri, cherestea. *După cinstită poruncă ce am primit ca să se facă o sumă coctrie de stejar... și am mers cu satele ca să tai precum, zice porunca ca să se taie această cherestea ori de unde se va găsi* (Arh. St. Iași tr. 627, op. 689, dosar 320, f. 15). (A. Gheorghiu).

D

- debotafie* — dezbatere. *Cînd giudecătoria, după scumpa cercelare, se va plioforisi deplin de curgerea pricinii, precedentul va aduna socotința giudecătorilor începînd de la cel mai de urmă giudecători și în sus pără la dînsul, dîndu-și și el socotința. Și chiar di vor fi uniți în socotință, fieștecare în parte iaste datori a înasămna în scris cuvintele și rezoanile asupra cărora se întemeiază cuvinte și rezoane izvoartle din dovezile ci au petrecut. Iar la întimplare cînd socotințele nu vor fi unile, atunci va începi o liniștită debotafie (adică frămîntare a pricinii) întemeiată de dovezile izvoartle din înscrisuri, pentru a se îndupleca unul pe altul* (Arh. St. Iași, colecția „Manuscrise”, nr. 15, f. 5. — 1833). (Gh. Balica).

E

- enfluarisire* — influență, intervenție. În „Enstrucțiunile” date în 1832 pentru alegerea privighetorilor de ocoale, se spune: *Privighetorul de ocol trebuie să fie ales de obșteea satelor la fața locului, fără enfluarisire din partea proprietarului de moșie sau ispravnic, fără silă sau abatere* (Arh. St. Iași, tr. 1339, op. 1531, dosar 33, f. 35). (Gh. Ungureanu).

F

- ferează* (în-) — cu mustățile mijind. Dîndu-se semnalmentele unor oameni puși în urmărire, se arată că ei aveau mustățile *în ferează, în herează, în ferezi, în fieriază sau în feriasă*. Urmărind acest semnalment raportat la vîrstă, am constatat că această caracteristică se aplică numai bărbaților foarte tineri; ea nu însoțește descrierea bărbaților maturi și cu atât mai puțin a celor vîrstnici (Arh. St. Iași, tr. 726, op. 813, dosar nr. 11, f. 4, 5 — 1832, dosar 84, f. 1, dosar nr. 89, f. 2. — 1833). (Gh. Balica).

G

- gnomie* — socotință, părere, dispoziție. În 1832, Departamentul din Lăuntru raportînd Sfatului Administrativ unele nereguli ale dregătorilor, cere să i se facă cunoscut *gnomia sa întru îndreptare* (Arh. St. Iași, tr. 844, op. 961, dosar 4, f. 25). (Gh. Ungureanu).

I

innimicciță — pierdută, distrusă. În anul 1830 Isprăvnicia Hirlău raportează că *rămlind vilele afară, nelngropate, au năpădit iarna piste ele și s-au strical. Al doilea, pentru că lipsind ființa, n-au făcut nici lucrare și roada acelor puține vii roditoare este cu totul innimicciță* (Arh. St. Iași, colecția „Literă — Gh. Asachi”, dosar lit. V/70, f. 217). (Gh. Ungureanu).

I

Inhirusi (-a-) — a preda, a înmîna. *Alăturările adresuri sub nr. 409 și 414 către arbitrul și vechilul Sf. Episcopii Huși, de o cuprindere foarte însemnătoare, trimetîndu-se acei isprăvniciei, i se scrie ca de îndată prin înadînși să le inhirusască feșelor adresate sub luare de adevărîneș, pe care să le trimită acestui Departament* (Arh. St. Iași, tr. 1339, op. 1521, dosar 1119, f. 48). (A. Gheorghiu).

O

obmândărire — echipare. Pentru obmândărirea străjărilor pămîntești (Arh. St. Iași, tr. 726, op. 813, dosar 1495, titlul. — 1832). (Gh. Balica).

odobrenie, **oneori odobenii** — act de alegere a unui privighetor de ocol, un fel de proces verbal. Documentul se întărea cu iscăliturile vornicilor și pecețile satelor componente a ocolului respectiv, după care era trimis la isprăvnicie și de aici la Departamentul Trebilor din Lăuntru, spre întărirea în funcție a privighetorului respectiv. Termenul este foarte rar întîlnit. Îl întrebuițează Isprăvnicia ținutului Fălciu, la 1842. În raportul său către Departamentul Trebilor din Lăuntru, pentru care primește următoarea observație: *S-au văzut că este trebuință a să cere mai întîi lămurire de la acea isprăvnicie, ce înfeles are cuvîntul de odobrenie, care fiind necunoscut, ea să caute ca pe viitoriu să întrebuițeze singure cuvintele nației, iar nu alte, străine* (Arh. St. Iași, tr. 1339, op. 1521, dosar nr. 633, f. 21, 33). Isprăvnicia Fălciu înaintase alăturat la raportul ei, *odobrenia cu iscăliturile și pecețile satești* pentru alegerea privighetorului la ocolul Mîjlocului. Documentul trebuia să fie scris de pisarul satului, sau de un știutor de carte, la fața locului și nu în cancelaria isprăvniciei, și trimis ulterior spre iscălire și punerea peceților, fapt care dovedea că alegerea nu s-a făcut prin voința satelor. Asemenea documente erau respinse de Departament, ca unele ce erau făcute împotriva legiurilor, „cu enfluarisire, silă sau abaterere” (ibidem, f. 35). (Gh. Ungureanu).

P

parastasis — expunere, înfățișare. *Supt cuvîntul că au dat din banii scutelnicilor fără anaforale și supt alte multe cuvinte urmiază slăplnitorul să facă parastasis la Țarigrad în lemeiul anaforalei despăgubirei, de unde fiind poroncă de despăgubire, vom da răspunsul cuviincios prin care nu numai va călca anaforaoa, dar încă va urma ceva mai mult; iar nefăcînd parastasis, vom scapa acum de supăraria aciastă de față* (Arh. St. Iași, colecția „Documente”, pach. 343/1. — 1825). (Gh. Balica).

peracul — rezumat, pe scurt. În anul 1832 se poruncește tuturor isprăvnicilor ca *pe toate rapoarțele ce le vor face să se însemne la fieștecare raport, în peracul, pricina pentru care se raportuește. Adică, pe marginea raportului să scrie în rezumat problema la care se referă raportul. În alte ordine ulterioare în aceeași chestiune se spune ca isprăvniciele să însemneze în perelipsis pricina cuprinsă, prin urmare, peracul era sinonim cu perelipsis* (Arh. St. Iași, tr. 629, op. 677, f. 439 și 549). (Gh. Ungureanu).

peritoăca — tirguială la cele trei strigări ale licitației (mezatului). La ultima tirguială (peritoăca) se hotăra asupra cui se „harecîluia” (adjudeca) vînzarea. În anul 1830, la vînzarea prin licitație a slujbei vădrăritului, *la peritoăca cea de pe urmă s-a vorovit pînă încă a nu se sîrși, ca pînă în 6 zile să se dea hotărîrea de a rămîne împu-*

*ternicit acela asupra căruia va rămâne peritoăca, sau de rămâne stobod și slujba rămînd asupra mea, astăzi sînt 9 zile și nici o hotărîre nu s-a vede. În aceeași problemă vornicul Lupul Balș, care concurase și el la litație, spune într-o jalbă: *Prețul ce l-am dat la tîrguirea cea de pe urmă. El înlocuiește termenul de peritoăca, cu tîrguire* (Arh. St. Iași, colecția „Litere—Gh. Asachi”, dosar lit. V/70, f. 217, 232). (Gh. Ungureanu).*

pil — elefant. *Au venit un sol de la India în Țarigrad, la Iustinian împărat, care sol au fost adus împăratului poclon un elifant, adică un pil, iară preste noapte aceia au rupt pilul acela lanșurile* (Arh. St. Iași, colecția „Manuscrise”, nr. 1970, f. 281^v). (A. Gheorghiu).

pînzui (a) — a înveli, a acoperi. *Acoperemintul... trebuie de asemenea pînzuit diasupra cu draniți* (Arh. St. Iași, fond Primăria municipiului Iași, dosar 49/1862, f. 121^v. — 1862). (Gh. Balica).

pocronim — sclrnnav. *Și într-acel ceas i se puse porecla pocronim, adică sclrnnav* (Arh. St. Iași, colecția „Manuscrise”, nr. 1970, f. 337). (A. Gheorghiu).

pogonat — bărbos, cu barbă. *Că înlii îi zicea numai Costandin, deci pogonat se cheamă bărbos, căci cînd au pures împăratul la Sichilia să răscumpere moartea tălne-său, au fost fără barbă, iară cînd s-au întors de au venit la Țarigrad el s-au întors cu barbă, pentru aceasta i-au zis pogonat* (Arh. St. Iași, colecția „Manuscrise”, nr. 1970, f. 321^v). (A. Gheorghiu).

prepusălnic — bănuît, presupus. *După a lor cercetare și în temeiul raportului lor, i-au legat și triimes pi prepusălnicii ci să însămniază prin a lor raport, ca să se pui supt cercetare* (Arh. St. Iași, tr. 726, op. 813, dosar 563, f. 4. — 1834). (Gh. Balica).

R

revitarisi (a) — a consulta pe cineva din punct de vedere medical. *Și revitarisind pe arătutul băet n-am găsit nici un semn de acest fel de văldămăre... de al doilea l-am revitarisit pe numițul băet și l-am găsit sănătos* (Arh. St. Iași, tr. 1588, op. 1818, dosar 540, f. 23). (A. Gheorghiu).

S

scriitor sferștar — scriitor diurnist, netrecut în statele de salar. *Desigur, variantă de la severhștat* (v. Revista Arhivelor, XII (1969), nr. 2, p. 284). *Dumniaului Pavalachi Iacomi, fiul stolnicului Costachi Iacomi, găsindu-se între scriitorii sferștari a acestui tribunal a ținutului Tulovvii..* (Arh. St. Iași, colecția „Documente”, pach. 638/16. — 1839). (Gh. Balica).

sfeditelstvă — certificat de sănătate eliberat unui tinăr, că era apt pentru slujba militară. Cei care se înrolau în Miliția Pămîntească, fie la ștabul din Iași, fie în cele 13 remente sau comenzi ținutale (la Iași fiind ultimul ținut — 13 — și regimentul era al 13-lea; iată originea denumirii acestuia, de Reg. 13 dorobanți) trebuia mai întîi să fie vazuți de doctorul oficial (fizicul) ținutului respectiv. Acesta, dacă îl găsea apt pentru slujba militară, îi elibera un certificat pe care fizicul de la Suceava îl numea sfeditelstvă. Actul purta nr. de ieșire, iscălitura și pecetea în ceară a doctorului respectiv. Pecetea avea gravată marca ținutului, pe Esculap și inscripția următoare: Fizicul ținutului Suceava (Arh. St. Iași, tr. 1760, op. 2009, dosar 328, f. 4). Un asemenea act din 1852 intitulat sfeditelstvă, scrie între altele: „cercetîndu-se medical și găsindu-se vrednic de asemenea slujbă militară, i se sloboade aceasta” (ibidem). Un alt act de acest gen, din același an 1852, de la fizicul din Botoșani, este intitulat măturie de cercetare medicală, și începe cu: *sfedelstfuindu-să astăzi pe Gheorghe Dumitriu, din tîrgul Botoșani, s-au găsit sănătos și bun pentru slujba jandarmeriei* (ibidem, f. 186). (Gh. Ungureanu).

sîlf — învoială, compromis. În scrisoarea sa către episcopii mănăstirei Sf. Spiridon, arhimandritul Antim arată că fiind egumen la mănăstirea Precista din Roman — mitoc al mănăstirii Sf. Spiridon — cu ocazia „zaptului” făcut lucrurilor mănăstirii de către beizadea Ioniță Racoviță în anul 1784, i s-au luat și lui 625 lei, bani personali, pentru care acum cere să fie despăgubit de mănăstirea Sf. Spiridon. Dar, avînd în vedere că și aceasta suferise pagube, spune arhimandritul Antim, *am cerșut ca să să facă un sîlf, adică, nici mănăstirea svântului Spiridon să să asupriască,*

dar nici eu să nu rămân de tot păgubaș, și am priimit ca să eu din 625 lei, 350 lei... pe care i-am și luat deplin în minule mele (Arh. St. Iași, colecția „Documente”, pach. 391/32. — 1785). (Gh. Balica).

străjeni (a-) — a îndeplini slujba în Straja Pămîntească. *Bălan Costandin din satul Griești, scutit a străjeni* (Arh. St. Iași, tr. 966, op. 1111, dosar 43, titlul. — 1834). (Gh. Balica).

Ș

șaselunie — semestru, șase luni. *Remonta cuvenită după așezămint pe șaselunia 1-ii, anul curent, pentru reparația trebuitoare încăperilor în care se află cancelaria acelei administrații* (Arh. St. Iași, tr. 1588, op. 1818, dosar 327, f. 151). (A. Gheorghiu).

T

tahmin mincinos — socoteală cu aproximație, deviz estimativ. În luna august 1830, în vederea dării în antrepriză a slujbei vădrăritului, acum venit al Vistieriei, a fost necesară o cunoaștere a cantității în vedre a vinurilor produse de diferite podgorii din Moldova. Pentru aceasta, Vistieria a cerut tuturor ispravnicilor ca să-i trimită un tahmin pentru podgoriile fiecărui ținut, suprafața viilor în pogoane și producția în vedre de vinul ce ar putea ieși la culesul care se apropia. Ispravnicii ținind seamă că „rodirea viilor este cel mai nenorocit venit, deoarece spinzură de la văzduhul vremii”, au întocmit tahminurile și le-au trimis la Iași. Pe fiecare raport cu care ispravnicii au trimis tahminurile cerute, s-a pus următoarea rezoluție: *se va face răspuns mulțămilor pentru asemenea mincinoase tahminuri trimise de dregători și samiși și că după o așa temelie li se va face și predstavenie*. Răspunsul trimis tuturor ispravnicilor, ca un fel de circulară, spune: *tahminul acelu ținut trimis de d-voastră s-au primit și mulțămire pentru sirguința cu care va fi arătat la săvîrșirea unei așa de delicată trebuință a Vistieriei, atît de precum și sameșul iaste că acest tahmin este cu totul mincinos* (Arh. St. Iași, colecția „Litere—Gh. Asachi”, dosar lit. V/70, f. 68, 70, 71). (Gh. Ungureanu).

V

vânzuială — răscolire, cercetare în interiorul unui dosar sau condici. În anul 1848 se dau ispravnicilor instrucțiuni ca să țină în lucrările de cancelarie separat cite un registru de intrare și unul de ieșire, *pentru ca să se poată scrie numerele de-a rîndul, unul după altul și să se cunoască fără vânzuială întrebuițarea fiecăruia, potrivit cu formele alăturate aice pentru amîndouă registrurile de intrare și ieșire* (*Manualul administrativ al Moldovei*, Iași, 1856, II, p. 645). (Gh. Ungureanu).

Z

zapiscă doclăduitoare. Astfel este intitulat un raport al șefului secției a IV-a din Ministerul de Interne către directorul acestui minister, care conține propuneri referitoare la atribuțiile și activitatea secției (Arh. St. Iași, tr. 1772, op. 2020, dosar 43801, f. 65. — 1833). (Gh. Balica).

CONSFĂTUIREA CU CITITORII DIN BUCUREȘTI

Redacția „Revistei Arhivelor”, continuând seria inaugurată cu mai mulți ani în urmă, a organizat în luna noiembrie 1969, o nouă consfătuire, de data aceasta cu cititorii și colaboratorii săi din București, în scopul permanentei îmbunătățiri a conținutului și orientării tematicii și profilului său, satisfacerii într-o măsură tot mai mare a cerințelor cercetării științifice actuale.

Pe lângă arhiviști au participat personalități marcante ale științei istorice românești printre care profesorii universitari : M. Berza, C. C. Giurescu, A. Sacerdoțeanu, cadre didactice din învățământul superior și mediu, cercetători, reprezentanți ai serviciilor de arhivă din cadrul unor instituții centrale, redactori de specialitate, bibliotecari, muzeografi etc.

Consfătuirea a fost prezidată de Gh. Titileanu, director general al Arhivelor Statului care, în cuvîntul de deschidere, a arătat că această consfătuire a fost organizată din dorința de îmbunătățire permanentă a tematicii și asigurarea profilului Revistei Arhivelor, răspîndirea ei într-un public cît mai larg. Referatul prezentat participanților din partea redacției a oglindit faptul că „Revista Arhivelor” a acordat o pondere tot mai mare studiilor de arhivistică, reflectării activității arhivelor și a arhiviștilor pe multiple planuri, cuprinzînd totodată în profilul său probleme de științe auxiliare : paleografie, diplomatică, cronologie, genealogie, sigilografie, heraldică.

Analiza sumară a ultimelor numere (1967 — 1969) dovedește că în cadrul fiecăruia, cu excepția nr. 2/1968 dedicat în întregime aniversării semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România, spațiul cel mai însemnat s-a acordat studiilor și articolelor de arhivistică și învățămînt arhivistic, științe auxiliare ale istoriei precum și studiilor privind istoria instituțiilor, acestea dovedindu-se deosebit de utile arhiviștilor în prelucrarea fondurilor.

S-a evidențiat de asemenea atenția acordată articolelor de istorie, care înmănușează o problemă variată despre momente importante din istoria patriei, elaborate în cea mai mare parte pe baza documentelor inedite sau mai puțin cunoscute.

Un capitol important l-a format cel privitor la documentele aduse din străinătate sub formă de microfilme și xerografii, prezentări de fonduri și colecții arhivistice din depozitele Arhivelor Statului și bibliotecile mari, recent date în folosință.

În ultimul timp au fost deschise rubricile „Opinii”, „Prețuitori ai arhivelor”, „Din arhivele de peste hotare”, prin mijlocirea cărora se

pun în discuție probleme ale muncii arhiviștilor, se reliefează viața și faptele înaintașilor noștri, ale unor mari personalități, se fac cunoscute căutările organizate în arhivele din diferite țări.

Totodată referatul a arătat că, deși redacția a reușit să asigure de la un număr la altul rubrici permanente, mai cuprinzătoare, s-au manifestat și lipsuri. Printre acestea amintim: nerespectarea întocmai a planului tematic al revistei, caracterul laudativ al celor mai multe recenzii.

Discuțiile au remarcat activitatea fructuoasă a „Revistei Arhivelor” în ce privește asigurarea unui nivel științific corespunzător, orientarea tematicii și conținutului rubricilor către respectarea profilului arhivistic al revistei, îmbunătățirea prezentării grafice ș.a.

Colaboratorii și cititorii revistei exprimându-și interesul pentru lărgirea documentării și informării au propus extinderea studiilor de teorie și practică arhivistică și de științe auxiliare ale istoriei, care constituie elementul cardinal al revistei și inițierea publicării unor manuale de științe auxiliare ale istoriei și de paleografie, a unor dicționare, precum și editarea unei enciclopedii arhivistice. S-a arătat și necesitatea inserării unor materiale de îndrumare a muncii arhivarilor de la organizațiile socialiste.

Apreciind rolul deosebit al Revistei Arhivelor în popularizarea documentelor inedite și introducerea lor în circuitul cercetării științifice s-a propus amplificarea rubricii „Documente” atît sub aspectul conținutului cît și al volumului prin publicarea documentelor păstrate în depozitele D.G.A.S. și ale unităților sale județene, în arhivele de peste hotare și în cele particulare.

Alți vorbitori au apreciat oportunitatea includerii unor articole de geografie istorică, întrucît pînă în prezent nu există o revistă care să dezbată astfel de probleme.

Cercetătorii au apreciat ca deosebit de necesară publicarea unui număr sporit de prezentări de fonduri din țară și din străinătate care se referă la țara noastră, ceea ce ar înlesni continuarea studiilor de istoria patriei axate pe probleme mai puțin cercetate.

Numeroase opinii s-au exprimat în legătură cu îmbunătățirea conținutului unor rubrici. Astfel recenziile să fie lărgite și să capete un caracter critic, deoarece ele sînt punctul viu al revisei, recenzîndu-se în primul rînd lucrările întocmite pe baza materialelor documentare din depozitele Arhivelor Statului.

Evidențiindu-se inițiativa publicării bibliografiei arhivistice, a glosarului, a notelor bibliografice și prezentării noilor achiziții s-a considerat binevenită publicarea lor în continuare.

Cadre didactice din învățămîntul mediu, vorbind despre utilitatea și rolul educativ al Revistei Arhivelor la orele de istorie au solicitat redacției să intensifice legătura cu școala, să cunoască programa de învățămînt în vederea creșterii eficienței revistei în școlile de cultură generală încît ea să devină o tribună a educației patriotice.

Majoritatea participanților la discuții au propus întîințarea unor rubrici noi, dintre care amintim: Addenda et corrigenda, Note, Din arhivistica internațională, Indice etc.

Reliefîndu-se interesul deosebit pe care-l stîrnește revista în rîndurile unui numeros public, dovedit și prin prezența în număr mare a cercetătorilor la consfătuire, s-a considerat oportună o mai largă popularizare a

revistei în țară și străinătate prin diverse mijloace. Dintre acestea reținem schimbarea copertei revistei cu una mai sobră, adecvată conținutului și profilului său ca și cuprinderea mai multor facsimile și ilustrații reproduse după documente deosebite.

Numeroși participanți la discuții au susținut și ideea apariției revistei în patru numere anual și totodată sporirea tirajului, ceea ce va permite lărgirea tematicii în sensul cuprinderii unui număr sporit de articole, promptitudinea abordării unor probleme legate de aniversarea principalelor evenimente istorice și realizarea unui contact mai strâns și permanent cu realitatea.

S-a recomandat de asemenea, ca fiind deosebit de important, sporirea numărului colaboratorilor, îndeosebi prin antrenarea arhiviștilor în munca de cercetare științifică.

N-ar fi lipsită de interes inserarea unor materiale de tehnică arhivistică și o mai largă valorificare a microfilmelor și xerografiilor aduse din străinătate.

Rezumarea în mai multe limbi străine a articolelor importante, publicarea în traducere a unor materiale deosebite din reviste străine de specialitate, apariția unui număr anual în limbi străine în care să se sintetizeze materialele publicate în numerele din anul respectiv, îmbunătățirea metodelor de lucru ale redacției, sînt alte probleme dezbătute de participanții la discuții.

Consfătuirea cu colaboratorii și cititorii „Revistei Arhivelor” desfășurată în București, ca și consfăturile precedente, a prilejuit redacției cunoașterea mai aprofundată a preocupărilor și interesului arhiviștilor, cercetătorilor și cadrelor didactice pentru arhivistică și istoria patriei și a cerințelor și exigențelor lor față de Revista Arhivelor.

Redacția mulțumește călduros pentru valoroasa contribuție a cititorilor și colaboratorilor din București asigurîndu-i totodată că va lua în considerare prețiosul ajutor ce i-a fost acordat.

MIOARA TUDORICĂ

CONSFĂTUIREA CU CERCETĂTORII DE LA SALA DE STUDIU A DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI

Direcția Arhivelor Centrale a organizat în ziua de 6 februarie 1970 prima consfătuire cu cercetătorii sălii de studiu a D.G.A.S.

Lucrările au fost conduse de directorul general al Arhivelor Statului, Gheorghe Titileanu care în cuvîntul de deschidere a specificat că intenția organizatorilor a fost ca prin intermediul acestei întîlniri să se cunoască opiniile cercetătorilor ce frecventează sala de studiu în scopul îmbunătățirii condițiilor de studiu și satisfacerii cerințelor mereu crescînde ale cercetării științifice.

A urmat prezentarea referatului de către tovarășul Arimia Vasile, directorul Direcției Arhivelor Centrale care a arătat strădaniile pentru crearea unor condiții optime de lucru în acest sector.

Discuțiile au îmbrățișat o gamă variată de aspecte ale activității de la sala de studiu. Vorbitorii, apreciind inițiativa organizării prezentei consfătuiri au considerat că, datorită măsurilor luate de D.G.A.S., s-a îmbunătățit simțitor modul de organizare a muncii la sala de studiu ceea ce a contribuit la satisfacerea exigențelor cercetătorilor în sensul promptitudinii cu care sînt serviți. S-a arătat că, o contribuție însemnată o aduc arhivarii care se străduiesc să răspundă cu promptitudine solicitărilor de materiale documentare. În plus s-a menționat că o atmosferă plăcută de muncă există și la filialele județene ale Arhivelor Statului, cum sînt : Iași, Craiova, Pitești.

Cercetătorii au făcut propuneri menite să contribuie la îmbunătățirea muncii și stricta respectare a regulamentului de funcționare a sălii. Astfel în scopul ușurării studiului la sală s-a arătat necesitatea concentrării materialelor aparținînd aceluiași fond într-un singur depozit.

De asemenea, ar fi binevenită publicarea de cataloage de documente, inventare arhivistice și alte instrumente de informare științifică, care ar permite o informare largă și cit mai completă. În același sens s-a solicitat și o mai mare popularizare a noilor achiziții de documente și a fondurilor deținute de filialele județene ale Arhivelor Statului fie prin sala de studiu, fie prin Revista Arhivelor. Binevenită ar fi și donarea la bibliotecă a lucrărilor publicate de cercetători pe baza documentelor din Arhivele Statului.

Evidențiind acțiunea Arhivelor Statului de aducere a microfilmelor după documente aflate în arhive străine, s-a exprimat opinia ca cei ce fac depistările să selecționeze numai documente inedite, să se studieze în prealabil ce s-a publicat pînă în prezent.

Vorbitorii s-au referit în cuvîntul lor și la activitatea bibliotecii documentare a Arhivelor Statului din București arătînd că aceasta cuprinde publicații interesante și valoroase care nu se găsesc în altă parte, propunînd ca noile publicații să fie incluse cît mai urgent în sistemul de evidență a bibliotecii.

S-a propus de asemenea ca biblioteca uzuală a sălii de studiu să fie îmbogățită cu bibliografii și cu ultimele numere din revistele de specialitate iar legarea cărților să se facă mai repede.

În încheierea lucrărilor directorul general a mulțumit participanților pentru propunerile și sugestiile făcute, apreciînd că ele vor fi analizate și luate în considerare, exprimînd totodată convingerea că în viitor colaborarea cu cercetătorii sălii de studiu va fi mai fructuoasă.

MIOARA TUDORICĂ

DOCUMENTE ACHIZIȚIONATE DE ARHIVELE STATULUI ÎN 1969

Direcția generală a Arhivelor Statului și filialele sale județene au intrat în posesia unor noi materiale documentare, care dau informații asupra unor evenimente din istoria patriei.

Menționăm în primul rând documentul scris cu patru secole și jumătate în urmă (1531) prin care Capitlul din Alba Iulia eliberează transumpt după actul de împăcare emis de Ioan Zapolia vv. Transilvaniei, la 1526 în pricina pentru sesii iobăgești din comitatele Hunedoara și Oradea ¹.

Din același secol (1525 — 1568) sînt șapte documente emise de cancelariile regilor Ungariei, Ferdinand și Ludovic al II-lea, comitatul și scaunul de judecată Pojon al căror conținut se referă la pricini pentru pămînt, datorii, silnicie, localități etc.².

Pricinile pentru pămînt reprezintă de asemenea, obiectul unor cărți și porunci domnești din secolele XVII — XIX emise de domnitorii Alexandru, fiul lui Radu Mihnea, Constantin Mihai Racoviță, Scarlat Grigore Ghica, Alexandru Constantin Moruzi, Alexandru Ion Calimachi și Alexandru Dimitrie Ghica ³.

S-au achiziționat o serie de acte domnești ca : hrisovul lui Ioan Sandu Sturza, dat în 1823 pentru scutirea preoților din Iași de orice dări ⁴, cartea de privilegiu acordată în 1846 de Mihail Gr. Sturza lui Dumitrache Pandeli ⁵ și hrisovul prin care Alexandru Ghica în 1852 întărește vînzarea la mezat a unor imobile din Odobesti ⁶, două firmane, unul din 1775 emis de sultanul Abdul — Hamid I și altul din 1826 al sultanului Mahmud al II-lea care se referă la aprovizionarea Istanbulului cu animale din Moldova⁷. Printre noile achiziții se înscriu și Protocolul din anii 1694 — 1700, care dă informații cu caracter social, politic, economic și administrativ privind orașul Baia Mare ⁸, Regulamentul Poliției orașului București întocmit în 1830 din ordinul lui Pavel Kiseleff de către Alexandru Filipescu, Constantin Cantacuzino și Barbu Știrbei ⁹ și condica din 1850 pentru hotărîrile pronunțate de judecătoria județului Mehedinți în pricini corecționale și criminale ¹⁰.

¹ Arh. St. Buc., oferta nr. 3233/1969.

² Arh. St. Cluj, oferta nr. 377/1969.

³ Arh. St. Tr. Severin, oferta nr. 177/1969.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Arh. St. Buc., oferta nr. 3258/1969.

⁷ Arh. St. Craiova, oferta nr. 502/1969.

⁸ Arh. St. Baia Mare, oferta nr. 478/1969.

⁹ Arh. St. Tr. Severin, oferta nr. 177/1969.

¹⁰ Ibidem.

Un număr însemnat de zapise de vânzare și învoială, mărturii, jalbe, cărți de alegere, de blestem și de mezat, liste de acte și de socoteli etc., privesc vânzări, învoieli, împrumuturi cu ipotecă, încălcarea hotarelor, precum și alte tranzacții și pricini care au avut loc între locuitorii din satele Jiana, Gogoși, Foltești, Crăești, Florești de Sus și de Jos, Botești, Vitănești, Bălteni, Vlădueni, Dănești, Drăgoești, Balta, Cloșani etc.¹¹

Un ciclu de documente importante provin de la familia Cernat. Primul dintre acestea este o copie de pe o tălmăcire prin care Petru vv. domnul Moldovei, dăruiește în 1458 (6956) lui Cernat ploscariu și fratelui său Ștefu, drept recompensă pentru credință și serviciile făcute, mai multe moșii, sate, siliști și gîrle, printre care Petcoești, Liești, Gîrlești, Ferești, siliștea Dumii și gîrla Brateșului¹².

Cîteva documente de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea atestă vânzări și cumpărări de pămînt făcute de familia Cernat¹³.

Două documente, unul din 1836¹⁴ și altul din 1842¹⁵, se referă la averea comisului Statie Cernat.

Correspondența familială, pe lingă chestiuni de ordin personal, conține uneori impresii și știri culese din viața cotidiană¹⁶.

Alte scrisori reliefează aspecte ale relațiilor de prietenie dintre țara noastră și Franța, cum este scrisoarea lui Barbu (Gănescu) către fratele său¹⁷.

Numeroase rapoarte, discursuri, decrete, proclamații, apeluri și scrisori conțin relatări despre evenimentele din anii 1848 — 1866. Dintre acestea menționăm două rapoarte, unul al notarului din Soșdia (județul Timiș) către Pretura plășii din Sacoșul Turcesc (martie 1848) și altul (noiembrie 1848) al unui silvicultor către Direcția minelor bănățene din Oravița, conținînd informații cu privire la agitațiile revoluționare organizate la Bocșa și alte localități, precum și la evenimentele din 1848 în Banat¹⁸.

Realizările domnitorului Alexandru I. Cuza sînt oglindite în discursurile, decretele și proclamațiile sale¹⁹ cuprinse în această colecție.

Evenimentele care au urmat abdicării lui Cuza, plebiscitul organizat pentru menținerea unirii sub principe străin rezultă din apelurile adresate către populație de primarul orașului București și Consiliul de Miniștri provizoriu în componența cărui intrau I. Ghica, maiorul D. Leca, C.A. Rosetti, Dim. Ghica, P. Mavrogheni, I. C. Cantacuzino²⁰.

Prețioase izvoare pentru studierea perioadei războiului de independență din 1877 — 1878, sînt scrisorile, telegramele și rapoartele adresate

¹¹ Arh. St. Buc., ofertele nr. 3097/1969 și 3569/1969; Arh. St. Tr. Severin, ofertele nr. 151/1969, 177/1969.

¹² Arh. St. Buc., oferta nr. 3826/1969.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem, oferta nr. 3097/1969.

¹⁸ Arh. St. Timișoara, oferta nr. 205/1969.

¹⁹ Arh. St. Tr. Severin, oferta nr. 177/1969.

²⁰ Ibidem.

generalului Alexandru Cernat, fost ministru de război și comandant al trupelor române din acest timp, de ofițeri români și personalități din străinătate etc. printre care : generalii Lupu, Haralamb, coloneii Krețianu, Fălcoianu, Cerchez ș.a. infantele Carlos (1848 — 1909), generalul Edmond de Todleben, prințul Alexandru d'Imeretie, Gunnar Flood, locotenent de stat major norvegian.

Victoriile obținute în timpul acestui război de trupele noastre au stîrnit admirație față de armata română și comandanții săi.

Generalul Edmond de Todleben părăsind cîmpul de luptă, la începutul anului 1878 scrie generalului Cernat în decembrie acelaș an, despre amintirile plăcute pe care i le-a lăsat timpul petrecut în preajma armatei române și Cartierul general de la Verbița. Totodată subliniază zelul și conștiinciozitatea cu care și-au îndeplinit îndatoririle la Plevna maiorul Magheru și căpitanul Boldescu ²¹.

Locotenentul norvegian Gunnar Flood scria în februarie 1878 generalului Cernat, mulțumindu-i pentru ospitalitatea și ocaziile pe care i le-a oferit de a deprinde arta războiului : „Pour la grande hospitalité et la bienveillance que Votre Excellence m'avez montrées, je vous présente mes remerciements les plus sincères ...” ²².

Memoriile generalului Cernat, scrisorile și telegramele primite ne transmit date despre desfășurarea războiului : pozițiile diviziilor române pe front, luptele date de trupele române și ruse, situația frontului la Grivița și Opanez, împresurarea Plevnei, victoria asupra turcilor și predarea lui Osman Pașa, starea sanitară și efectivul armatei, disciplina pe front, decorația celor care s-au distinș în lupte etc.

Alte scrisori oglindesc atmosfera politică din preajma războiului și la sfîrșitul lui, precum și înaltul devotament față de patrie.

Animat de aceleași sentimente patriotice, cetățeanul Gh. I. Neguțescu cere generalului Cernat în mai 1877 să-l înroleze în armată ca voluntar „spre a mă duce — spunea el — acolo unde datoria mă cheamă. Domnule ministru nu fac această cerere numai pentru simpla plăcere de a fi soldat. Aceasta aș fi putut-o face în timpul de pace — dar astăzi este altceva, este un lucru sublim, un lucru supra uman. Instinctul datoriei, iar nu vana plăcerii care mă îndeamnă să iau arma pentru cauza patriei. Acest lucru ce mă îndemnează nu numai pe mine dar pe toți fiii patriei, este sacra datorie impusă de părinții noștri; mai avem încă amorea, sentimentul și devotamentul, care ne îndeamnă să luăm arma pentru patrie” ²³.

Alte documente din arhiva generalului Cernat privesc viața și activitatea sa politico-socială.

Nu lipsesc însă nici documentele ilustrative, dintre care menționăm fotografia generalului Cernat, a lui Carlos și a lui Izzet (pașa Vidinului) cu următoarea dedicație plină de semnificație : „Le Général Cernat Ministre de la Guerre de la part de son sincere ami et antagoniste devant Widin. Souvenir de tres haute consideration ” ²⁴.

²¹ Arh. St. Buc., oferta nr. 3826/1969.

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

40 de fotografii reprezintă pe o parte din membrii Consiliului Dirigent ²⁵.

Deosebit de important este jurnalul generalului Rosetti prin informațiile pe care le conțin notele sale zilnice dintr-o lungă perioadă de timp (1919, 1932 — 1943). Menționăm în primul rând informațiile privind evenimentele care au avut loc în 1919 în țara noastră și statele vecine precum și din perioada dictaturii regale. Notele sale conțin de asemenea, relatări despre ședințele Academiei Române, precum și date cu privire la diversele familii românești și în primul rând la familia Rosett ²⁶.

V. MICLUȚA

²⁵ Arh. St. Sibiu, oferta nr. 3063/1969.

²⁶ Arh. St. Buc., oferta nr. 3075/1969.

NOI ACHIZIȚII ȘI PRELUĂRI DE DOCUMENTE ALE ARHIVELOR STATULUI PRAHOVA

Preocupată mereu de îmbogățirea depozitelor proprii cu noi materiale documentare, filiala Arhivelor Statului județul Prahova a achiziționat în ultimii ani, prin donație sau prin cumpărare o serie de documente importante.

De la profesorul Traian Ionescu s-au achiziționat prin donație 61 zapise, cel mai vechi fiind din 1646 mai 27, care atestă că „Vel paharnicul a ordonat ca megieșii tocmelnici ai lui Radu Căpățînă, din Berteste și a lui Ciobanu din Ciobănești, anume Mihai și Manea din Slănic, Baico din Coțobănești și unchiașul Neguț din Poiana să caute să adevereze pentru un loc ce a cumpărat Ciobanu de la Trifan căruia i se cuvine să cumpere și să stăpîneasă care dintre cei doi, Radu Căpățînă sau Ciobanu ”¹.

Nu lipsit de interes este și documentul prin care „Vel Vornic Dumitru și ispravnicul Dragomir din Văleni, numesc la 22 decembrie 1647 (7156) pe Stan Ciobanu din Ciobănești și pe Gioluma din Prăjani, jurători a lui Bălan din Ciobănești care să jure asupra dreptului de stăpînire a lui Mușat, asupra pădurii”².

Din anul 1662 (7170) martie 19, se păstrează un document original prin care „Serbu și Radu Căpățînă din satul Berteza vînd lui Ciobanu grădina cu meri din Ciobănești și partea lui din Siliște, luînd cel din tîiu 2 iscusari, cel de al doilea 300 bani. Aldămășari : Popa Vlad din Fundeni și călugărul Bădică din Ciobănești, scriitor Diaconul Stoica ”³.

Documentele amintite oferă cercetătorilor posibilitatea informării în vederea întocmirii unor monografii satești, informații genealogice asupra unor familii vechi românești precum și unele aspecte ale vieții sociale prin oglindirea conflictelor care au avut loc între diferite familii de moșneni și boieri.

Conflictul dintre Ciobănești și Dumbrăvești de exemplu, început în 1650 nu s-a terminat nici după anul 1806, cu toate că Constantin Alex. Ipsilante vv. hotărăște ca Ciobăneștii să stăpîneasă locurile din satul Ciobănești⁴.

¹ Arh. St. Ploiești, inv. 15, donația Tr. Ionescu.

² Ibidem, inv. 14.

³ Ibidem, inv. 12.

⁴ Ibidem, inv. 16.

Donația făcută de Gh. Rădulescu, cuprinzând 30 documente din perioada 1701—1873 atestă hotărnicii, vânzări de case, vii, finețe, pământ etc.

Prin zăpăsul din 1701 (7210) noiembrie 27, păstrat în original, Constantin Brîncoveanu, domnul Țării Românești, poruncește celor șase boieri hotărnicii să aleagă partea de moșie a clucerului Mihai și a fratelui acestuia, Borcea, din partea celorlalți moșneni din Dobroteni ⁵.

Mai amintim din această colecție documentul din 29 septembrie 1787 prin care Nicolae Petru Mavrogheni vv. poruncește ispravnicilor din județul Saac să nu supere cu vinăriciul pe jălăitorul Răducan, fiul clucerului Mihai Vitătean, care are moșie în Trestieni și Dobroteni, dacă posedă carte de scuteală ⁶.

Printre achizițiile făcute în ultimii ani se numără și cele 13 acte donate de Ion Bădoiu, care cuprind de asemenea vânzări de pământ, vii și pădure, învoiri, întăriri de sineturi etc. Dintre acestea cel mai vechi document este din anul 1703 ianuarie 17 prin care Cîrstea, fiul lui Dragomir Drăgulescu, împreună cu Mitrea Preotul vînd lui Ioan 2 pogoane de paragină în dealul Drăgăneștilor ⁷.

Se păstrează de asemenea cartea dată de Alex. Nicolae Suțu vv. la 11 noiembrie 1819 lui Badea Ioniță prin care-i întărește sinetul domnesc din 1813 aprilie 8 privind funcția sa ⁸.

Pentru perioada 1800 — 1848 au fost achiziționate mai multe documente din care remarcăm pe cel prin care „Ghica Speteanu biv ceușar și Paraschiva soția lui”, din județul Saac, cer domnului „luminat hrîsoy” menționînd că din averea lor au înființat un schițor pe Valea Scheilor „unde au doi preoți și cîntăreți și un paraciser”, în el „au întocmit și școală de învăță copii la pomană, fiind cîntărețul și dascăl.”. Școala din Valea Scheilor (Valea Călugărească) este printre primele școli satești din județul Prahova.

Din perioada evenimentelor de la 1848 s-a păstrat scrisoarea lui N. Sterie din Vălenii de Munte din 26 iunie 1848 către Ioan Gherasim Gorjan — revoluționar de frunte în județ.

Munca de completare a depozitelor cu noi fonduri s-a concretizat în ultimii doi ani în preluarea de la organizațiile socialiste a unei însemnate cantități de materiale documentare, create în secolele XIX și XX.

Printre acestea amintim fondul *Primăriei orașului Sinaia din perioada 1870 — 1949* în cantitate de 1744 u.p. (41 m. l.) și al *Primăriei orașului Vălenii de Munte pe perioada 1900 — 1950*, însumînd 304 u.p.

Materialele documentare se referă la evoluția economică și edilitară a celor două orașe, începînd cu anul 1870 și respectiv 1900. Informații prețioase aflăm din arhiva Primăriei Sinaia în ce privește construcția clădirilor din localitate, veniturile și cheltuielile stațiunii, dezvoltarea comerțului, administrarea pădurilor și domeniilor coroanei, situația școlară și sanitară.

De la Schela Băicoi s-a preluat în completare o parte din arhiva societății Steaua Română-Cîmpina în cantitate de 2382 u.p. din perioada

⁵ Ibidem, donația Gh. Rădulescu, doc. 2.

⁶ Ibidem, doc. 3.

⁷ Ibidem, inv. 1, colecția I. Bădoiu.

⁸ Ibidem, inv. 7.

1895 — 1948, de la Rafinăria Ploiești-Nord arhiva fostei societăți Concordia — rafinăria Vega pe anii 1932 — 1948 în cantitate de 436 u.p. iar de la rafinăria Teleajen, serviciul contencios pe perioada 1904—1947 în cantitate de 736 u.p.

Materialul oferă largi posibilități de documentare în probleme de importanță majoră ca : prelucrarea și extracția petrolului, exportul de produse petrolifere, cercetări geologice, evoluția producției anuale, condițiile de lucru ale muncitorilor.

S-au preluat de asemenea unele fonduri judecătorești și arhiva fostei Vămi Ploiești.

Achizițiile de materiale documentare făcute în ultimii ani de filiala Arhivelor Statului județul Prahova, pun la dispoziția unui cerc larg de cercetători informații bogate în studierea istoriei locale, de natură economică și socială și asigură buna păstrare și folosire a materialelor documentare.

Mulțumim pe această cale tuturor cetățenilor din județul Prahova care au donat materiale documentare Arhivelor Statului.

M. RACHIERU

NOI MICROFILME DATE LA SALA DE STUDIU

În cadrul acțiunii de prelucrare a microfilmelor aduse din străinătate au fost date la sala de studii a Direcției generale a Arhivelor Statului mai multe inventare ale microfilmelor după arhiva Ministerului de Externe al Germaniei. Ele cuprind numere case informații referitoare la România din perioada 1879 — 1940.

Pentru o mai operativă informare asupra conținutului acestor microfilme vom proceda la prezentarea lor pe role.

Rola 31 cuprinde corespondența Ministerului de Externe german cu legația din București și oficiile diplomatice din alte țări între anii 1879 — 1884. Problemele cele mai semnificative la care se referă materialele documentare sînt : cucerirea independenței de stat a României și poziția unor țări europene față de aceasta ; schimbările de guverne sau de miniștri ; incidente produse în ședințe ale Camerei ; aprecieri asupra unor politicieni și membri ai familiei regale.

Rola 25. Corespondență cu unele organe diplomatice ale Germaniei din Austro-Ungaria și România din anii 1885 — 1918. O parte din documente oferă informații cu privire la politica preconizată de Imperiul Austro-Ungar față de naționalități. O grupă mai mare de acte (rapoarte ale unor consulate germane din țări vecine României) se referă la situația țărănimii din Moldova la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor însumînd considerații asupra efectelor răscoalelor țărănești și a influenței ideilor socialiste la sate.

Autorii rapoartelor încearcă să explice cauzele nemulțumirilor țărănimii și ecoul lor în țările vecine României.

Un alt grup mare de documente se referă la atitudinea populației române față de germani în perioada primului război mondial.

Un număr de 7 role (22, 24, 30, 26, 27, 28, și 29) au ca tematică generală relațiile Germaniei cu Rusia în 1918, probleme ale politicii interne și externe a României și relațiile Germaniei cu Turcia în perioada războiului. Mai detaliat sînt reliefate preocupările unor politicieni și grupări politice din România pentru reformă agrară.

Un loc foarte important în documentele respective îl ocupă problemele financiare ale României : schimbări în bugetul de stat, tratativele pentru obținerea unor împrumuturi în străinătate, schimbări în conducerea unor instituții bancare și de credit, caracteristica circulației mone-

* Inventarele au fost întocmite de arhivista Hedwig Hay.

tare în urma războiului, vinderea și cumpărarea de cereale din România în anii 1914—1916.

Materialele documentare din anii 1913—1916 cuprind informații referitoare la problemele militare ale României ca : înzestrarea armatei, procurarea de armament, muniții și mijloace tehnice, schimbări de funcții în armată, construirea sau lărgirea unor întreprinderi care lucrau pentru armată, discuții și tratative pentru atragerea României în război.

Sînt multe informații privind orientarea presei românești, crearea unor publicații care să susțină interesele germane în România și conținutul ziarelor care se opuneau politicii germane în Orient.

Nimic din ceea ce se petrecea la Casa regală, din ceea ce întreprindeau membrii acesteia , sau unele persoane din anturajul lor nu scăpa neobservat și neșemnat diplomaților germani. Astfel, sînt consemnate opiniile lui Carol I, ale lui Ferdinand și ale diferiților politicieni marcanti despre reînnoirea Tratatului secret cu Tripla Alianță, vizite oficiale, preconizarea unor căsătorii, activitatea politică a reginei Maria, poziția regelui față de anumite persoane și partide, întrevederi cu diferiți șefi politici etc.

Din viața parlamentară între 1911—1918 sînt semnalate mai ales cuprinsul programelor electorale, apelurile către alegători, rezultatul alegerilor, componența parlamentului, lucrările unor sesiuni ale corpurilor legiuitoare, unele modificări în componența organelor de stat, inclusiv în guvern. Strîns legat de viața parlamentară era observarea și raportarea a ceea ce se întîmplă în rîndul forțelor politice.

Un grup mare de documente consemnează în paginile lor aprecieri asupra unor politicieni români ca : P. P. Carp, Alexandru Beldiman, N. Filipescu, Al. Marghiloman, Titu Maiorescu, C. Stere etc. ; vizite ale unor politicieni români în Germania și Italia ; acordarea, în ianuarie 1913, de decorații austriece unor personalități ale vieții politice românești poziția Austro-Ungariei față de România în condițiile crizei balcanice.

În perioada ocupației germane din primul război mondial obiectul informațiilor este și atitudinea Germaniei față de politica guvernului condus de Brătianu.

Rola 17 cuprinde materialele despre mișcarea și activitatea comunistă : desfășurarea lucrărilor Congresului Socialist din 9*—12 mai 1921, întrunirea partidelor social-democrate din 19—23 iunie 1921 de la Ploiești, acțiuni ale comunistilor în diverse localități și măsurile adoptate de autorități față de mișcarea muncitorească.

Rola 12 se referă la Comisia temporară mixtă pentru reducerea armamentelor : componență, întruniri, rezultatul discuțiilor.

Rolele : 12 și 14 se referă la sistemul de alianțe și înțelegeri politice pe care guvernele României încercau să le realizeze, între care și Mica Antantă, la contactele ei cu diverși reprezentanți străini în vederea stabilirii de relații economice și comerciale.

Alte documente se referă la despăgubirile de război, situația partidelor politice, (înțelegeri, tratative de fuzionare, sciziuni, înființări de noi

* așa este în textul microfilmăat.

partide, lupta dintre ele, campanii electorale, alegeri, programe de guvernare), succesiunea la tron (1926—1930), guvernarea național-țărănistă, activitatea lui N. Titulescu, aprecieri asupra diferitelor personalități ale vieții politice ca : I. C. Brătianu, general Averescu, N. Iorga, C. Argetoianu, M. Manolescu, etc.

Rola 16, înmănunchează documentele referitoare la reprezentanțele diplomatice și consulare ale României în Germania între august 1920 și iulie 1934 : pregătirea terenului în vederea numirii diferitelor persoane în posturi diplomatice, încercări de reluare a legăturilor diplomatice cu diverse țări, vizite de prezentare ale unor diplomați, aprecieri asupra unor diplomați români (N. Petrescu Comnen, Gh. Tașcă, Gh. Aurelian etc.), vizite în străinătate ale unor membrii ai familiei regale (Germania, Anglia, Franța, Elveția, S.U.A.).

CĂLĂTORII PENTRU CERCETAREA DOCUMENTELOR TURCEȘTI AFLATE ÎN ARHIVELE DIN R. P. BULGARIA

În perioada 1967—1968, în cadrul acțiunii inițiate de Direcția generală a Arhivelor Statului pentru investigarea arhivelor de peste hotare, cu scopul de a aduce în țară sub formă de microfilme sau xerografii cele mai valoroase surse documentare privitoare la istoria patriei, am avut ocazia să întreprindem două călătorii în R. P. Bulgaria, reluând astfel cercetarea arhivelor din această țară începută în cursul anului 1958.

Cu ocazia primei noastre călătorii în Bulgaria ne-am limitat la cercetarea colecțiilor de documente turcești de pe lângă secția orientală a Bibliotecii Naționale „Chiril și Metodiu” din Sofia. Găsind aici un mare număr de izvoare turcești privitoare și la istoria României, rezultatul cercetărilor noastre au fost valorificate prin câteva articole¹. În același timp o serie de documente microfilmate din Colecția arhivei orientale (O.A.K) și Registrele cadice au fost regestate și publicate de autorul acestor rânduri².

În studiile publicate în „Revistele Arhivelor” și în anuarul „Studia et Acta Orientalia” am prezentat lucrările turcologilor bulgari care au cercetat aceste documente. Desigur, arhiviștii și turcologii bulgari, istoricii și lingviștii continuă valorificarea bogatului material publicând fie ediții de documente, fie lucrări de interpretare cu privire la trecutul patriei lor.³ Nu numai în Buletinul arhivei de stat din Sofia ci și în alte volume, editate în colaborare cu alte țări, turcologii bulgari știu să valorifice

¹ O notă în „România Liberă”, XVII, an. no. 4449 din 31 ianuarie 1959, p. 2; *O călătorie de studii în Bulgaria*, în „Studii”, XII, nr. 3, 1959, p. 249—251; *Despre arhiva turco-orientală din Biblioteca de Stat, „V. Kolarov” — Sofia. Importanța ei pentru istoria României și a altor state din sud-estul Europei*, în „Revista Arhivelor”, II, nr. 2, 1959, p. 180—224 și III, nr. 1, 1960, p. 134—182; *Les documents turcs de la section orientale de la Bibliothèque „V. Kolarov” de Sofia et leur importance pour l'histoire des pays roumains*, în „Studia et acta orientalia”, III, 1961—1962, p. 93—115.

² *Catalogul documentelor turcești*, vol. II (1455—1829), întocmit de Mihail Guboglu, București, 1965.

³ Bistra A. Cvetkova, *Sources et travaux de l'orientalisme bulgare*, în „Annales Économies Sociétés Civilisations”, nr. 6, 1963, p. 1158—1182; idem, *Noi surse de arhivă privind regimul agrar din nordul Bulgariei de la începutul dominației turcești*, în „Izvestia darjavnite archiv”, nr. 7, 1963, p. 299—343; idem, *Noi surse de arhivă despre rezistența armată pe pământurile bulgărești împotriva regimului feudal turc în cursul secolelor al XVI-lea—XVIII-lea*; ibidem, nr. 8, 1964, p. 208—212; *Documente turcești despre răscoale în valea Moraviei în anul 1841* ibidem, nr. 14, 1967, p. 220—239 + facs.; G. Gălăbov, *Problema conservării și traducerii documentelor istorice turcești din bogatele noastre arhive*, ibidem, nr. 13/1967, p. 120—128 etc.

din plin izvoarele turcești cu privire la istoria popoarelor din sud-estul și centrul Europei⁴.

În anii 1967 și 1968, reluând studierea documentelor turcești din arhivele bulgare nu ne-am limitat numai la arhivele din Sofia ci ne-am extins cercetarea și în alte orașe care dețin acte de pe timpul stăpînirii turcești.

Cercetările din ultimii ani s-au dovedit a fi deosebit de utile dacă ne gândim că în cursul lor am putut depista cca 15 000 de materiale documentare privitoare la istoria României. Majoritatea lor se află în bogata arhivă turcească a secției orientale pe de lîngă Biblioteca Națională din Sofia.

Privită în ansamblu această arhivă are 3 părți distincte : manuscrise istorice narative, documente (foi volante) și condici. Prima grupă de manuscrise istorice ne-a atras atenția prin numeroasele fragmente destul de întinse privitoare la principatele dunărene. Amintim dintre acestea : „Coroana istoriilor” (*Tac ut-tevarih*) de Sa'd ed-Din (m. 1599) ; „Cronica” (*Tarih*) lui M. Selaniki (m. 1600) ; „Cronica sinoptică” (*Fezleke-i tarih*) a celui mai mare poliistor și geograf otoman Kiatib Celebi, cunoscut în Europa sub numele de Hagi Kalfa (m. 1657) etc. Afară de cronici, mai sînt mici colecții de opere literare, tratate politice, didactice (*risale*), privind cauzele decăderii puterii turcești de la sfîrșitul secolului al XVI-lea și din al XVII-lea și o colecție mai mare de opere islamice. Un loc important îl ocupă, desigur, și manuscrisele cu caracter juridic (*kanunname*), în frunte cu unele copii de pe codul legislativ al lui Suleiman Magnificul (1520—1566).

Documentele, foi volante (*vesika, evrak*), ce numără peste 500 000 de piese, provin din cancelaria (*Kalem*) autorităților centrale din Istanbul, în deosebi de la marele vizirat și de la *defterhane*⁵ sau de la autoritățile turcești locale din Bulgaria.

Prin caracterul și particularitățile lor diplomatice, aceste documente sînt foarte variate : *firman*, *brevet*, *buyurultu*, *mektub*, *teşchere* (*tezkere*), *sened*, *takrir*, *hoget* (*hüğğet*), *i'lam*, *tapu*, *arzuhal*, *mazbata* (proces-verbal) etc.

În sfîrșit condicele aflate în această arhivă, al căror număr se ridică la aproape 1000 de piese, din punctul de vedere al provenienței, se împart în două categorii distincte : *deftere* și *sıgılı* (registre cadice).

Pentru o orientare sumară în cadrul colecției O.A.K. cercetătorul are la dispoziție un fișier tematic. Numărul fișelor privitoare la țara noastră se ridică la vreo 300. Cele mai vechi acte datează din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, privind obligațiile materiale ale Țării Românești către Poartă. Astfel, printr-o scrisoare din 29 aprilie 1660 (18 șa'ban 1070), Gheorghe Ghica (Kika), vv. Țării Românești, răspunde marelui vizir (*sultanım*) < Köprülü Mehmed > pașa că, potrivit cu porunca împăratească și cu scrisoarea vizirală, a predat toată cantitatea de sare oamenilor inten-

⁴ *Fontes Orientalis ad historiam populorum Europae meridie-orientalis*, editat de A. S. Tveritinova, vol. I, 1964, vol. II, 1969, Moscova, la care colaborează și cercetătorii bulgari B. A. Cvetkova, N. Todorov, V. Mutafchieva, Russe Stoicov, G. Gălăbov, Boris Nedcov.

⁵ Instituția unde se păstrau toate condicile privitoare la formele de posesiune a pămîntului. Din 1871 este numită : „*defter hakanı nezareti*” (cf. M. Sertoğlu, *Resimli osmanlı tarihi ansiklopedisi*, Istanbul, 1958, p. 74).

dentului bucătăriei împărătești, iar în ceea ce privește restul de miere și ceară, a trimis pe slujitorii lui *balgibași* să le strângă din satele și târgurile de pe malul Dunării. Dintr-o notă marginală a aceluiași document aflăm că : s-au predat Porții 7470 ocale (*vikié*) de miere și 6 000 ocale de ceară, precum și întreaga cantitate de sare ⁶. (Fig. 1)

Printr-un firman din 9 februarie 1691 (= 10 gemazi I 1102) sultanul Ahmed al II-lea poruncește lui Constantin Brincoveanu, vv. Țării Românești, să plătească în contul tributului (*cizye*) suma de 8717 1/2 guruși din 17 439, pentru procurarea și calăfătuirea unor vase ale miriei în vederea transportării zaherelei pe Dunăre, constând din 12 bacuri (*üstü-açık*), cu 400 de vislași și 50 de timonieri ⁷. Printr-un alt firman din 27 mai 1691 (28 şa'ban 1102) se cere aceluiași domn să furnizeze, în grabă, din tributul țării suma de 5 000 guruși „leonini” (*esedi*) pentru cheltuiala vaselor amiralului Ali pașa de pe Dunăre ⁸ (Fig. 2). Primirea acestor sume din vistieria Țării Românești, predate la Nicopol, de către boierul Constantin Rali, vechilul domnului, sînt confirmate atât de 'Ali pașa cit și de cadiul Mehmed ⁹.

Astfel de obligații se repetă și în veacurile următoare. Este de reținut firmanul sultanului Ahmed al III-lea, din 25 aprilie 1715 (1127 rebi'II 20), prin care se poruncește lui Șerban Cantacuzino, vv. Țării Românești, să pună la dispoziția Porții 150 harabale trase de boi pentru transportul zaherelei (făină și orz, din hambarele Isacei) prin Țuțora (*Çuğora*)), la cetatea Hotin. I se atrage atenția domnului că zahereaua era necesară pentru întreținerea ostașilor „neferi” și „kapukulii” din paza acestei cetăți, pe anii 1715—1716 (1127—1128) ¹⁰. Între 6—15 octombrie 1765 (*evahir rebi'II* 1179), cadiul din Giurgiu, Osman efendi, comunică Porții îndeplinirea poruncii împărătești de a transporta la schela Brăilei 2 000 chile de griu ¹¹, iar Alexandru Moruzi, vv. Moldovei, raportează Porții la 19 martie 1802 (15 zilkade 1216) că a cumpărat și a expediat prin schela Galați (*Kalas*) la Istanbul, cu vasele negustorilor de capan 37 244 chile griu și 25 081 chile orz ¹².

Alte documente întregesc informațiile de acest fel cu date despre furnizarea de oi, șoimi, gaitе sau ciini de vinătoare ¹³.

Tot în această colecție s-a păstrat o bogată corespondență a domnilor Țării Românești și Moldovei cu Poarta, privind diferite chestiuni de ordin politic. Astfel, printr-un raport din 24 iunie 1758 (17 şevval 1171), Alexandru, voievodul Moldovei, informează Poarta despre unele acțiuni militare din Europa ¹⁴. Printr-o scrisoare (*mektub*), din 14 septembrie 1757 (30 zilhiğge < > 170), vv. Țării Românești Scarlat Ghica, comunică Porții date despre ajutorul militar pe care regele și seimul polon l-au cerut Moscovei în legătură cu acțiunea lui Panaiotovski ¹⁵.

⁶ Biblioteca Națională Sofia, O.A.K., 141/12 (Arh. St. Buc., Microfilme din Bulgaria, rola 2, cadrele 31 și 97).

⁷ Ibidem, 141/3 (Ibidem, rola 8, cadrul 225).

⁸ Ibidem, 141/12 (Ibidem, rola 2, cadrele 7 și 100).

⁹ Ibidem, 141/12 (Ibidem, rola 2, cadrele 7, 8, 9, 100, 101, 102).

¹⁰ Ibidem, 15/45 (Ibidem, rola 8, cadrele 56).

¹¹ Ibidem, 141/5 (Ibidem, rola 8, cadrele 267—269).

¹² Ibidem, 15/33 (Ibidem, rola 8, cadrele 45).

¹³ Ibidem, 114/24 (Ibidem, rola 8, cadrul 228).

¹⁴ Ibidem, 15/14, 15/27 (Ibidem, rola 8, cadrele 12—13, 45).

¹⁵ Ibidem, 7/8 (Ibidem, rola 8).

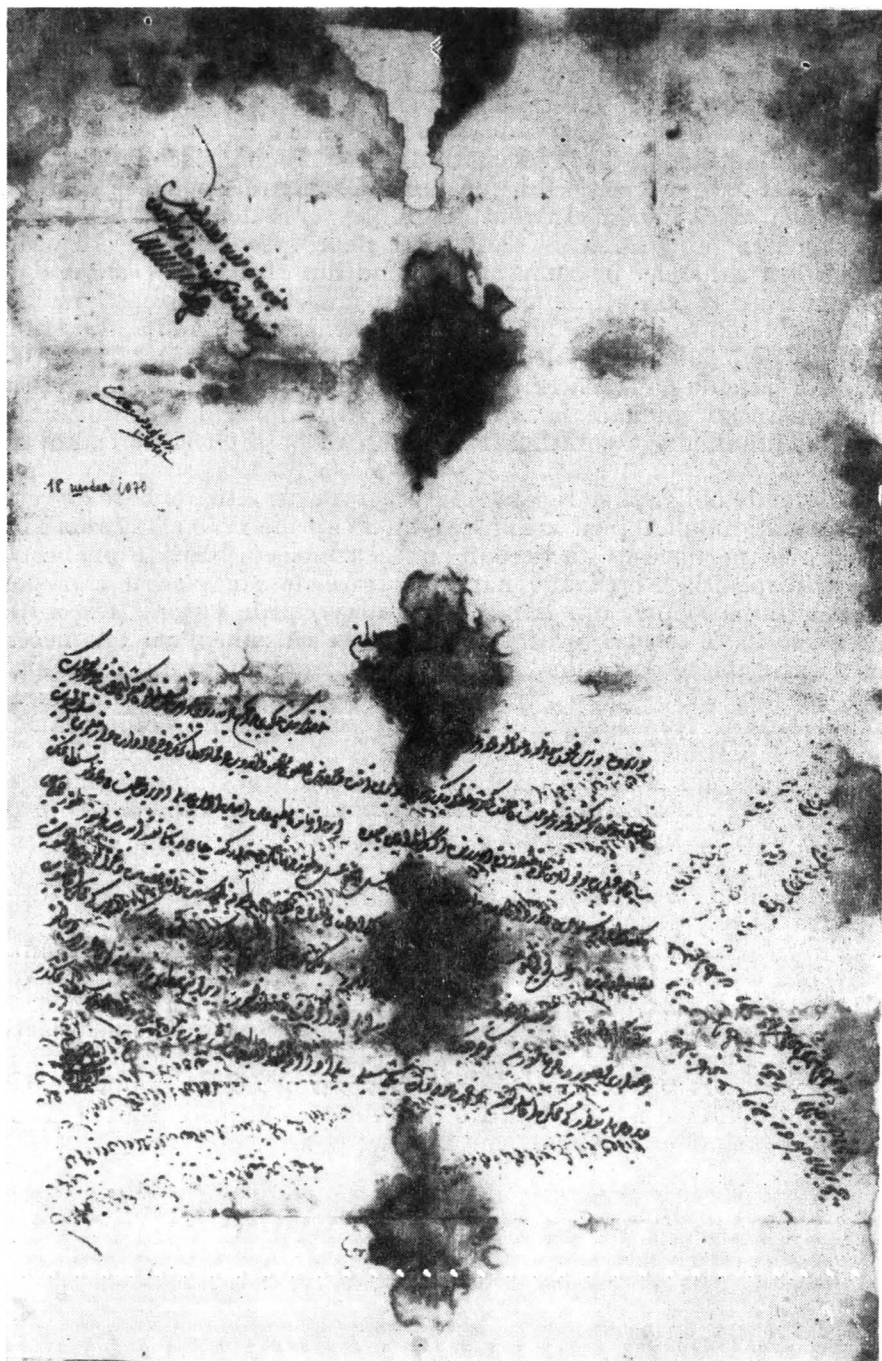

Fig. 1 – Scrisoarea lui Gh. Ghica (1660).

Fig. 2 – Firmanul sultanului Ahmed III (1715).

După cum am semnalat și cu altă ocazie, un interesant mănunchi de acte privesc evenimentele din principate, din jurul anului 1821 și anume mișcarea revoluționară a lui Tudor Vladimirescu¹⁶ sau sfârșitul eteriștilor din Țara Românească¹⁶. Amintim de pildă, o scrisoare din 6 august 1821 (7 zilkade <12> 36), prin care el-Hağ-Salih, valiu de Trapezunt, adresându-se marelui vizir sau valiului din Silistra, descrie înfrângerea oastei „hainului” Alexandru Ipsilanti, lângă satul Drăgășani (*Dragșani*) din Valahia Neagră (*Kara—Eflak*) adică Oltenia, la 20 iunie 1821 (19 rama zan <12> 36), într-o zi de marți. „Acesta era cu blestemații săi frați, Nicolae și Iorghi, care dispuneau de 7000 de ostași pedestri și călăreți ghiauri, 8 tunuri și alte unelte de luptă. Numitul Nicola era susținut de 6 tunuri, iar Alexandru <Ipsilanti> de 2 tunuri, întăriți și cu oști numeroase. Dar, fiind atacați de oastea musulmană, n-au putut să reziste și cei mai mulți au fost trecuți prin sabie. Au fost capturate multe puști, trîmbițe, steaguri, unelte de luptă, 74 de iscoade (*dil*) etc. Dar, și trei dintre musulmani au murit, iar zece au fost răniți. Orașele București și Iași au fost ocupate de oștile musulmane”¹⁷. (Fig. 3).

În colecția O.A.K. s-au păstrat alături de actele foi volante, un număr însemnat de mici condice de documente. Unele dintre acestea însumează știri importante privind și țările române. Așa de pildă, condica din 1 august—5 octombrie 1713 (3 șa'bân—9 șevvâl 1128) cuprinde porunca sultanului Ahmed al III-lea din 16 septembrie 1713 (24 <ramaza> n 1128), prin care acesta dă instrucțiuni nazîrului monetăriei asupra avuției confiscate de la vv. Țării Românești, Ștefan Cantacuzino, de la tatăl și cumnatul său, spătarul Mihail, precum și de la fostul vv. Constantin Brîncoveanu. Porunca este însoțită de un inventar al acestor bunuri (25,50 ocale și 15 dirhem de yaldizli (galbeni), 56,60 ocale și 70 dirhem monede de argint (*beyaz sim*), deci, împreună 82 de ocale și 85 dirhem, titlu de aliaj (*ayar*) fiind de 85). Tot aici se află și firmanul din 3 august 1713 (5 șa bân 1128) prin care se poruncește vv. Țării Românești Nicolae Mavrocordat să dea un nou lot de salahori (*çerahori*) pentru vasele de transportat zaherea pe Dunăre spre Porțile de Fier (*Demir-Kapu*) și Belgrad, deoarece cel vechi dezertase etc.¹⁸.

În afară de cercetarea colecției O.A.K., în limita timpului disponibil, am cercetat și o altă colecție de acte turcești dela Biblioteca Națională din Sofia al cărui inventar intitulat *Turski arhienna fondove*, întocmit cronologic-tematic, cu indicația țării și localității la care se referă, precum și numărul unităților arhivistice, ne-a fost un instrument util în depistarea informațiilor privitoare la țările române, începînd de pe la sfârșitul veacului al XVI-lea și pînă la 1877—1878 și uneori și după această dată. Astfel, în acest inventar colecția *România* figurează cu 265 unități de arhivă, din anii 1587—1875 (996—1292), iar la alte cote apar diverse cetăți și orașe din Țara Românească. Astfel la nr. 298 există 69 de acte despre Brăila, dintre anii 1658—1876, iar la nr. 299, 11 acte despre *București*, dintre anii 1697—1856 (1109—1272). Între acestea din urmă se găsesc primele firmane originale, de la sultanul Mustafa al II-lea, adresate lui Constantin Brîncoveanu, vv. Țării Românești, privind primirea de za-

¹⁶ Ibidem, 24/53; 114/15, 15/15 (Ibidem, rola 2, cadrele 96, 114, 191, 134).

¹⁷ Ibidem, 54/17 (Ibidem, rola 2, cadrul 94).

¹⁸ Ibidem, 15/17 (Ibidem, rola 8, cadrele 25—34).

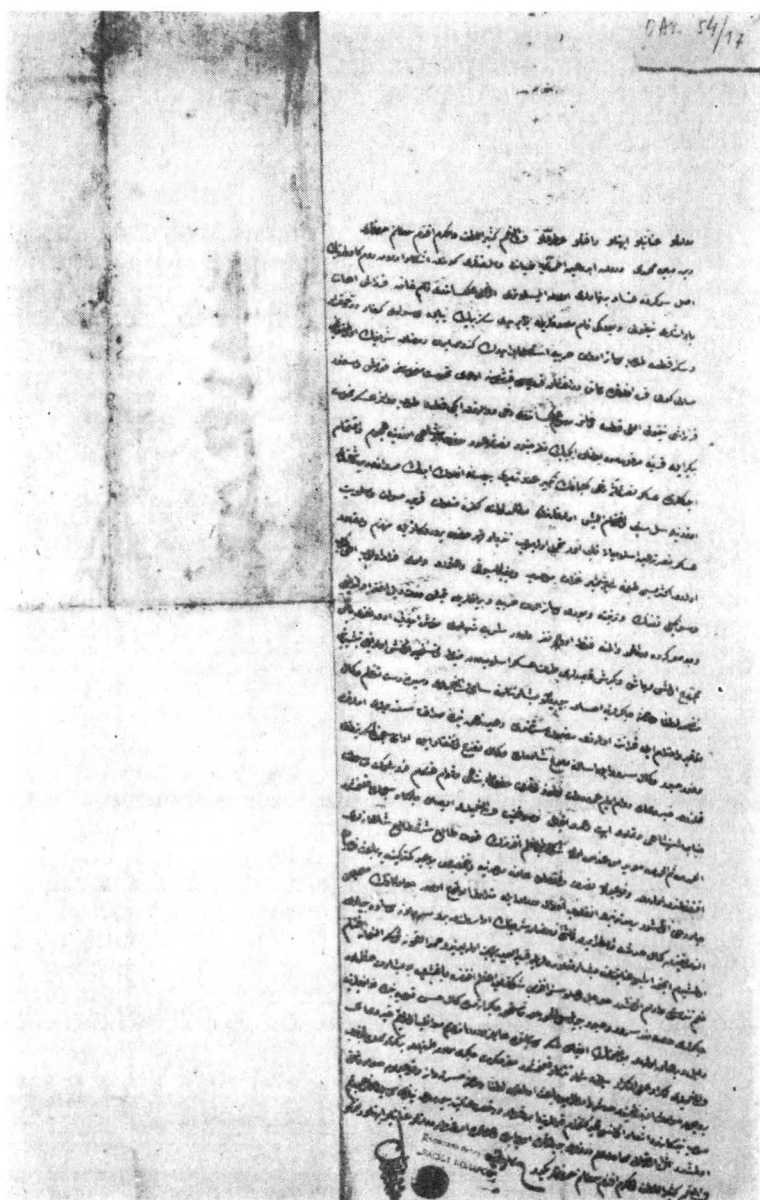

Fig. 3 – Scrisoarea valiului de Trapezunt (1821).

herea, cherestea, vite etc. Sub nr. 300 apare orașul Galați (*Kalas*), cu 4 unități de arhivă (6 foi), dintre anii 1806–1855, privind probleme ostășești, istorie militară, navigație etc. În sfârșit sub nr. 301 apare *Giurgiu* și cuprinde o colecție de acte dintre anii 1651–1855 (1061–1271). Primul este copia (*suret*) unui prețios firman din iulie 1651 (șa'bân, 1061), legalizat

de cadiul din Giurgiu. Prin această diplomă, sultanul Mehmed al IV-lea fixează regimul sării românești, ținându-se seama și de haraciul Țării Românești către Poartă, plătit de aga Matei (*Gamatei*)¹⁹ vv. Sub nr. următor (302) apare *Timișoara (Tamișvar)*, cuprinzând 9 acte, dintre anii 1662—1716 (1073—1128). Este o colecție interesantă, însumind firmame și porunci vizirale (*buyuruldu*) adresate cadiilor turci din Timișoara, Lipova și Ineu (*Yanova*) în diverse probleme ale fostului pașalic Timișoara.

Toate aceste acte, privind Țara Românească, Moldova, Banatul, sînt firmame, scrisori vizirale, sentințe cadiice, teșcherele sau documente eminate din cancelaria domnilor români adresate Porții adică marelui vizir sau direct sultanilor cuprinzînd în majoritatea cazurilor probleme de artă militară, edilitare și administrative.

Dar arhiva cea mai bogată, care ne privește, este aceea a fostului sangeac Tulcea (nr. 169), cu 4738 unități de arhivă. Majoritatea actelor au un caracter local și datează din secolele XVII—XIX.

În linii mari, aceste acte se referă la următoarele probleme legate de viața orașului Tulcea: administrația orașului (*belediye*), organizare militară, socotelile defterdarilor (= controlori financiari), sau ale cadiilor șeriatalui (judecătorilor); activitatea viceguvernatorului (*mutesararif*), a caimacamilor, a direcției financiare (*mal müdürlüğü*), a băncilor de ajutoare și asigurare (*menafi sundik*); sau a poliției, veniturile și cheltuielile orașului, sistemul dărilor și impozitelor (*rusumat*); situația spitalelor și școlilor etc.

Desigur, toate acestea sînt valabile și pentru următoarele centre din Dobrogea, care au arhivă. Fondul nr. 170 *Babadag*, dispune de 11761 acte, datînd de pe la mijlocul veacului al XVII-lea și pînă pe la sfîrșitul celui de al XIX-lea; fondul nr. 171 — *Constanța (Köstenge)*, are 1541 acte, cîteva din veacul al XVII-lea, restul, din veacurile următoare (XVIII—XIX), fondul nr. 172 — *Măcin*, însumează 206 acte din a doua jumătate a secolului al XVII-lea pînă la secolul al XIX-lea; fondul nr. 173 — *Megidia* cuprinde 1449 de acte diverse, majoritatea din secolul al XIX-lea; fondul nr. 174 *Sulina*, are 562 unități de arhivă, majoritatea din secolul al XIX-lea; fondul nr. 175 — *Hîrșova (Harșova)*, dispune de 226 acte din secolele XVII—XIX; și restul din veacurile următoare, fondul nr. 178 — *Mahmudia*, are 9 acte, din secolul al XIX-lea; fondul nr. 25 — *Mangalia*, dispune de 113 unități de arhivă, dintre anii 1657—1877 (1067—1292) etc.

Actele amintite mai sus, majoritatea fiind originale, în diverse tipuri de scris (*neshi*, *divani*, *talik*, *siyakat* etc.) și cu o sumedenie de formule diplomatice, își au importanța lor pentru dezvoltarea diplomatiei și paleografiei turco-osmane.

În afară de documente, în foi volante, arhiva secției orientale a Bibliotecii Naționale din Sofia mai cuprinde, după cum aminteam mai sus, și o bogată colecție de condici, numite defter (abr. D.) și o serie mare de registre cadiice (abr. R. C.). Numărul total al colecției de condici Defter este de 816, acestea datînd din anii 1445—1896 (849—1313). Seria cea mai

¹⁹ Acest document se repetă în registrele cadiilor din Ruscuc cf. *Catalogul documentelor turcești*, vol. II, întocmit de Mihail Guboglu, București, 1965, nr. 686 și 787. (Direcția generală a Arhivelor Statului).

veche o constituie așa-zisele „Condici amănunțite” (*Mufassal defterleri*) „Condici rezumative” (*İcmal defterleri*), cuprinzând diverse liste de domenii feudale (*has, zeamet, timar, mülk* și *vakîf*) din secolele XV și XVI. Așa de pildă, condica de hasuri a sangeacului (*mirliva*) Nicopol, de pe la 1450, are știri interesante privind cetățile Giurgiu, Turnu și regimul timariot din împrejurimile lor. Alte categorii importante de condici sînt așa-zisele *yoklama defterleri*, cuprinzînd date despre inspecția periodică a posesiunilor deținute de zaimi și timarioți, adică spahii (*sipahi*); *mevagib defterleri* — pentru plata soldelor; *mukata defterleri* — „condici pentru arenzii”. Și în această categorie de materiale arhivistice se întîlnesc documente cu știri privitoare la țările române. Astfel, D. 10 (Istanbul, 1588 (996) cuprinde firmane de la sultanul Murad al III-lea, adresate și beilerbeilor de Rumelia, Buda și Timișoara. De asemenea și D. 645 (1607/1016), D. 90 (1638/1048), D. 655 (1678/1089) etc. cuprind o serie de acte cu privire la nevoile cetății Timișoara.

O altă condică, D. 199, datînd din 1711 (1123), însumează lista unităților de cavalerie (*mutferrika, silahdari* etc.), care au participat la expediția de la Prut, din Moldova, împotriva rușilor (Moskov).

Știri mai bogate despre noi găsim în condica D. 214 din anii 1715—1717 (1128—1130), intitulată: *Hotin kal'ası defterdari ve varidat ve mesarif defteridir* (fol. 36, 15 × 42,5 cm.). Aici sînt notate veniturile (*varidat*) și cheltuielile (*mesarif*) cetății Hotin și cu o serie de informații despre Țara Românească. Credem că aceasta a fost ținută la zi de defterdarul, de atunci, Abdul-Baki Saadi efendi, prieten cu D. Cantemir.

O altă condică D. 215, din 1717 (1129), are știri privitoare la Francisc Rákóczi, fost principe al Transilvaniei (1704—1711), refugiat în Imperiul otoman.

De un deosebit interes economic este D. 368, din 1668 (1078), în care sînt consemnate cantitățile de silitră (salpetru) care se extrăgeau din părțile Silistrei, Moreei, Budei și Timișoarei, cu indicația costului lor, în aspri. Se știe că silitra din părțile Banatului era foarte căutată pentru fabricarea prafului de pușcă și pentru baterea monedelor.

Începînd din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, s-au conservat cîteva deftere privind Dobrogea. Astfel D. 349, din anul 1851 (1267), privește ținutul Silistrei, cuprinzînd știri și despre Babadag, Măcin, Isaccea și chiar despre București, D. 664 din anii 1854—1855 (1271), se referă la unele probleme de intendență militară a oastei din ținutul Măcin, D. 663, din anii 1856—1862, privește situația și tainurile cavaleriei otomane, în ținutul Tulcea, și alte părți din Rumelia etc. D. 697, din 31 octombrie 1872 (31 teșrin I 1288), privește tirgul *Hîrșova*, D. 394, din 1873, evidența străinilor din Tulcea, iar D. 696, din 1877 (1293), cuprinde posesiunile și proprietățile ținutului (*kaza*) *Hîrșova* etc.

Restul de *deftere* trebuie parcurse cu atenție, căci nu este exclus ca unele din ele să aibă acte sau simple informații pentru țările române.

În fine, o ultimă categorie de materiale arhivistice, de o reală valoare, ca izvor pentru istoria țărilor române, sînt condicile tribunalelor ecleziastice, ținute la zi de cadii turci, de obicei numite sigill (abr. S.), din anumite orașe bulgărești. Din punctul nostru de vedere, cele mai importante sînt condicile privind cetățile și orașele de pe Dunăre: Vidin, Rusciuc și Silistra.

Această colecție se ridică la 178 de piese, din care : 65 de la Vidin, dintre anii 1698—1869 (1110—1285), 44 registre de la Rusciuc dintre anii 1656—1879 (1066—1296), 5 registre din anii 1791—1888 (1206—1305) de la Silistra etc. Atît defterele cit și registrele cadiilor, fiind în copii, prezintă o importanță subsidiară pentru paleografie și diplomatică.

Biblioteca Secției orientale cuprinde și o bogată colecție de tipărituri turcești, în frunte cu ultima ediție a Cronicii lui M. Naîma (Istanbul, 1866—1867), avînd numeroase fragmente referitoare și la țările române, din perioada 1591—1659.

După cum am arătat mai sus, în cursul acestor călătorii am făcut cercetări și în arhivele altor orașe care dețin colecții de acte și condicii turcești. Iată constatările noastre :

Rusciucul are o serie de acte turcești, unele privind situația bisericii din Tulcea (secolul al XIX-lea). Silistra dispune de o colecție de tapiuri, din care noi avem peste 200 000, iar arhiva orașului Tîrnovo dispune de o serie de diplome turcești privitoare la Nicopol, Rusciuc, cu știri vagi pentru părțile noastre. În schimb, arhiva orașului Tolbukin (Bazargic) dispune de o colecție mică, dar interesantă, de 8 registre cadiice (*sigill*). Sub raport cronologic actele cuprinse în ele privesc o perioadă de două secole (1710—1908). Colecția, privită în ansamblu, prezintă interes deosebit pentru istoria Dobrogei. Numeroase firme, scrisori vizirale și acte judecătorești privesc localitățile : Mangalia, Constanța (*Köstenge*), Megidia (*Kara-Su*), Babadag, Tulcea, Kara-Harman etc. În același timp, e de reținut o altă colecție interesantă de firme, hatt-i șerifuri și alte diplome imperiale, care privesc războiul turco-rus, dintre anii 1737—1739, întărirea cetăților Brăila și Bender, deplasări de trupe otomane în Moldova, modul de aprovizionare cu zaherea, colectată de la populația Dobrogei, Țării Românești și Moldovei ; schimbul de solii între ruși și turci pentru tratative de pace, situația provinciilor etc. Se poate spune că, cel puțin 3/4 din acest „sigill” ne privește direct.

Aspectele pe care le-am înfățișat în acest articol sînt doar cîteva din numeroasele ce ar putea fi consemnate în urma cercetărilor făcute în arhivele din R. P. Bulgaria. Credem totuși că am reușit să scoatem în evidență importanța pe care o prezintă acestea pentru istoria medie și modernă a României.

Nu putem încheia fără a adresa mulțumiri colegilor din arhivele bulgare și oficialităților care ne-au înlesnit atingerea scopurilor urmărite în vizitele întreprinse.

MIHAIL GUBOGLU

ARHIVELE STATULUI DIN REPUBLICA POPULARĂ ALBANIA

Poporul albanez, urmașul legitim al vechilor iliri, a cunoscut încă din vremea antichității o bogată dezvoltare a culturii materiale și spirituale. Recentele descoperiri arheologice, ca și cele mai vechi, arată că la Apolonia a existat o mare bibliotecă, ale cărei urme se mai văd și astăzi, unde alături de cărți se păstrau un mare număr de documente. Aceiași atestare o are și Dyrachiumul (Durrësul de astăzi, situat pe litoralul Adriaticei) încă de la începutul secolului al II-lea al erei noastre. În perioada Imperiului bizantin, către sfârșitul secolului al V-lea e.n., în baza ordinelor împăratului Justinian, s-a început o vastă acțiune de strângere a documentelor ce au fost depozitate în clădiri speciale din Iliria, la Durrës, Lezha, Skrapari, Apolonia, Amantia, Finiqi, Bylys, etc. Din nefericire aceste documente au fost jefuite, luate și distruse în perioada cruciadelor. Pentru evul mediu sînt știri care atestă faptul că în orașele albaneze erau numiți oameni speciali care să se ocupe de păstrarea documentelor cu importanță politică. Diferiți istorici italieni vorbesc de faptul că în anul 1418 Qiriako de Picicoli a strîns multe documente vechi importante din orașele de pe litoralul albanez al Adriaticii, de la Vlora, Durrës, Himara, Butrint, etc., pe care le-a dus în Italia. Un registru de cadastru al orașului și regiunii Shkodra, din anii 1416—1417, se mai păstrează încă în Arhivele din Veneția. Multe documente s-au aflat în posesia instituțiilor religioase, unde erau păstrate și consultate cu grijă de literații și istoricii timpului, dar și ele au fost în mare parte prădate. Dintre acestea în Arhivele Statului din Albania se păstrează cîteva pergamente cu conținut religios ale orașului Berat, din secolul al XII-lea, mai multe codice din secolele XVII—XIX, ca cel al Mitropoliei din Korçea (1677), etc. În 1859, la Shkodra au fost întemeiate din Ordinul Iezuiților o bibliotecă și o arhivă, iar mai tîrziu în 1862, în același oraș Ordinul Franciscanilor înființează o altă bogată bibliotecă și o arhivă. În timpul stăpînirii turcești sînt cunoscute unele arhive și biblioteci ale feudalilor din Vlora (secolul al XVII-lea), la Shkodra cele ale familiilor Kellice și Luarasi etc. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea apar chiar un fel de fototeci, a lui Marubi la Shkodra (1855) și a lui Shulidi la Korçea (1899). După proclamarea Independenței de stat a Albaniei, în noiembrie 1912, odată cu crearea unei administrații naționale încep a fi publicate documente în limba albaneză. În perioada

guvernării lui Zogu, (decembrie 1924 — aprilie 1939) deoarece nu s-a acordat nici un fel de sprijin păstrării și organizării arhivelor, multe documente valoroase au fost pierdute sau distruse. Aceste distrugerii au fost datorate în mare măsură și ocupației fasciste în timpul celui de al doilea război mondial. Abia după eliberarea Albaniei, la 29 noiembrie 1944, s-a pus în mod serios problema organizării tezaurului documentar. Încă din anul 1945 pe lângă Ministerul Propagandei și Culturii Populare, se înființează Institutul cercetărilor științifice, care se va ocupa și de administrarea arhivelor. În luna octombrie 1947 printr-o hotărîre a Consiliului de Miniștri al R. P. Albania, Institutul de cercetări trece sub dependența directă a Președinției Consiliului de Miniștri. Printr-o hotărîre a Consiliului de Miniștri, din 21 august 1949, sînt înființate Arhivele de Stat de pe lângă Institutul de științe cu scopul de a strînge toate materialele arhivistice create înainte de 29 noiembrie 1944, în vederea prelucrării și folosirii lor în mod științific. S-a dispus strîngerea materialului arhivistic atît de la instituțiile de stat cît și de la persoanele particulare. Prin alte dispoziții, începînd din anul 1955, Arhivele Statului au devenit o instituție de sine stătătoare depinzînd pînă în 1963 de Ministerul de Interne, iar după această dată direct de Președinția Consiliului de Miniștri. Odată cu strîngerea materialelor arhivistice s-a pus și problema grăbirii prelucrării lor. O mare greutate o constituia faptul că nu existau cadrele necesare. Acestea s-au format direct în procesul muncii. A urmat apoi o perioadă de timp, relativ scurtă, în care a trebuit să se depună o muncă uriașă pentru prelucrarea științifică a diferitelor fonduri, pentru a fi introduse măcar în parte în circuitul științific.

Fondurile arhivistice albaneze sînt dispuse în două mari împărțiri principale: materialele arhivistice care datează din cele mai îndepărtate timpuri, pînă la începutul „Renașterii naționale albaneze” (jumătatea secolului al XIX-lea) și materiale documentare despre mișcarea de renaștere națională și lupta pentru independență, pînă în zilele noastre.

Majoritatea materialelor din prima categorie sînt acte din timpul stăpînirii turcești, decrete și diplome (berate, tapina etc.), dosare de procese (Sheriat), care se referă în special la organizarea breselor (isnafurile), stăpînirea pămînturilor și reglementarea timarelor (proprietățile acordate spahiilor, n.n.), din care se pot extrage date interesante privind organizarea domeniului feudal, raporturile dintre țărani și feudali, suferințele țăranilor, răscoalele lor etc. Alături de acestea se află interesante documente despre mișcarea culturală și patriotică albaneză din secolul trecut desfășurată atît în Albania cît și pe teritoriul altor țări. Astfel sînt fondurile albanezilor din Odesa, Egipt, Turcia, România, Bulgaria și America. De asemenea se găsesc unele materiale referitoare la unii intelectuali români de prestigiu ca Vasile Alecsandri, Ion Ghica, Elena Ghica (Dora d'Istria), V. A. Urechea, B. P. Hasdeu, N. Iorga, Victor Eftimiu și alții. Alte materiale se referă la lupta pentru cucerirea și păstrarea independenței Albaniei, la perioada dintre cele două războaie mondiale, documente din timpul războiului al II-lea mondial, precum și din perioada

puterii populare. Am vrea să reliefăm o importantă descoperire recentă a unor codice bisericești la Berat, ce se presupune a aparține secolelor VI și IX.

Desigur că nu putem încheia aceste scurte note despre arhivele albaneze fără a arăta că în tot timpul cercetărilor noastre am fost ajutați și înconjurați cu toată sollicitudinea de către colegii albanezi Mediha Shuteriqi și Mihalaq Pele care-și aminteau mereu cu multă plăcere de țara noastră, avînd întotdeauna cuvinte elogioase despre organizarea fondurilor noastre de arhivă.

De asemenea amintim amabilitatea cu care am fost primiți de Skënder Hajro directorul Arhivelor de Stat ale Republicii Populare Albania.

Această vizită în arhivele albaneze ne-a prilejuit cunoașterea mai îndeaproape a unor aspecte privind relațiile româno-albaneze pe care le vom folosi în studiile noastre viitoare.

GELCU MAKSUTOVICI, DUMITRU POLENA

CERCETĂTORI DE PESTE HOTARE ÎN ARHIVELE ROMÂNEȘTI ÎN ANUL 1969

Importanța ce se acordă documentării științifice în toate domeniile de activitate este o caracteristică de netăgăduit a zilelor noastre. Și în domeniul istoriei se reflectă aceeași nevoie impetuoasă a unui suport științific, real. Este firească deci tendința generală de a se pune un deosebit accent pe folosirea izvoarelor scrise interne și externe. Păstrate în arhivele, bibliotecile și muzeele din întreaga lume, aceste mărturii ale trecutului dezvăluie taine, completează știrile cunoscute și dau posibilitatea de a se urmări firul neîntrerupt al faptelor, al istoriei însăși.

Iată de ce creșterea numărului cercetătorilor de peste hotare și diversitatea problemelor urmărite de aceștia în arhivele românești nu surprinde, ci se încadrează în acel larg curent al epocii noastre îndreptat spre o cât mai largă informare.

Statistic, anul 1969 a înregistrat venirea în țara noastră a 15 delegați ai Arhivelor de Stat din 7 țări, potrivit prevederilor referitoare la Arhive înscrise în Programele și Planurile bilaterale încheiate în cadrul Acordurilor culturale, precum și un număr de 45 de cercetători din 16 țări, veniți pe linia Arhivelor și a altor instituții de cultură — Academia R. S. România, Ministerul Învățământului, Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă etc.

Deplasarea delegaților Arhivelor de Stat a avut drept scop depistarea și obținerea de microfilme de pe materiale documentare privind istoria țării respective, precum și relațiile avute cu țara noastră. Activitatea acestora s-a desfășurat în cadrul unor planuri vaste de cercetare, în majoritate fiind vorba de o serie de acțiuni începute în anii anteriori și care vor continua în anii viitori. Din aceste delegații au făcut parte : Metiha Shuterigi și Mihakag Pena, arhiviști (Albania); dr. ing. Ernest Pápay, șef de secție la Administrația Arhivelor Slovace și Tibor Matulay, directorul Arhivelor din Banská Bystrica (Cehoslovacia); Raoul Guéze, șef de serviciu la Arhivele de Stat din Roma (Italia); Bozidar Kumanov, arhivist principal, Octavian Trifu, arhivist, dr. Vasilije Krestici și Nikola Petrovici, consilier științific al Academiei Serbiei din Belgrad (Iugoslavia); Eligiusz Gumprecht, director al Arhivelor de stat din Malbork (Polonia); dr. Gabor Farkas, directorul Arhivelor Departamentului Feyer, László Szücs, referent principal la Direcția generală a Arhivelor de pe lângă Ministerul Afacerilor Culturale și dr. György Komoróczy, director al Arhivelor Departamentului Hajdu-Bihar (Ungaria); Serghei

Moroz, director al Arhivelor din Chișinău și Roza Kopelovici, șeful Serviciului folosire și relații externe la Arhivele de Stat din Cernăuți (U.R.S.S.).

Menționez că în cadrul cercetărilor efectuate au fost urmărite și unele teme speciale. Astfel delegații maghiari au studiat materiale privind comitatele Cluj, Satu Mare, Turda etc., precum și mișcarea radicalistă burgheză de la sfârșitul secolului trecut.

Delegatul iugoslav Nikola Petrovici, în continuarea cercetărilor sale din anii trecuți, a studiat la Arhivele Statului din București și Timișoara materiale documentare privind istoria națiunilor din Iugoslavia și colonizarea germanilor în Banat în secolul al XIX-lea. De asemenea, delegatul italian Raoul Guêze s-a ocupat de istoricul instituțiilor din Țara Românească, Moldova și Transilvania, în vederea definitivării părții ce-i revine din importanta lucrare „Manual de legislație arhivistică” ce se va publica de Consiliul Internațional al Arhivelor sub egida UNESCO.

După cum s-a arătat, Arhivele Statului din țara noastră au primit în anul 1969 numeroși cercetători de peste hotare pentru studiere de materiale documentare în cadrul unor teme pe cit de variate, pe atât de interesante. Acest lucru a fost posibil datorită imensei activități desfășurate de arhiviștii români pentru ordonarea și inventarierea enormelor cantități de documente intrate în depozitele Arhivelor Statului din București și ale filialelor sale din teritoriu.

Considerăm că nu este lipsit de interes să dăm date concrete privind cercetările efectuate.

Cercetătorul englez dr. Maurice Pearton a studiat materiale documentare referitoare la „Politica germană îndreptată spre industria de petrol românesc”, în scopul elaborării unei lucrări cu titlul „Petrolul și statul român”, ce urmează să fie publicată de editura Universității din Oxford.

La recomandarea Institutului de cercetări și de istorie a textelor din Paris, cercetătorul argentinian Sever Voicu a studiat la Arhivele Statului din București și Iași o serie de manuscrise în vederea întocmirii catalogului „Codices Chrysostomici Graeci”.

Din Austria, dr. Eva Obermayer — Marnach s-a informat despre „Principalele personalități din monarhia austro-ungară, care au trăit între anii 1855—1950”, temă legată de „Lexiconul biografic austriac”, în curs de elaborare, iar dr. Franz Wolf a avut ca temă de cercetare „Procesul memorandumilor din anul 1893”.

Prof. Ivan U. Undjiev, Nicolai Jecev Nicolov, Boris P. Mateev și Neșev Georgi, cercetători la Institutul de Istorie din Sofia și Ilia Hara-lampiev Konev, cercetător la Institutul de literatură din Sofia, au studiat materiale documentare privind diferite aspecte ale „Istoriei renașterii bulgare”. Tot din Bulgaria, Afrodita Alexieva, cercetător la Institutul de Balcanistică din Sofia s-a preocupat de „Relațiile culturale și literare între bulgari și greci în prima jumătate a secolului al XIX-lea”, urmărind cu precădere școlile grecești din România și Petăr Tođorov, asistent la Institutul superior pedagogic din Tîrnovo, a cercetat documente referitoare la „Relațiile agrare în România între cele două războaie mondiale”.

Din Cehoslovacia, Richard Ribaric, cercetător la Institutul de Muzică Bratislava a întreprins cercetări în Arhivele Statului din Sibiu, în legătură

cu „Istoria culturii muzicale slovace în secolele XV—XVII — renaștere și baroc“.

Dr. Emanuel Turczinski din R. F. a Germaniei și-a continuat cercetările privind „Mișcarea națională în secolele XVIII și XIX din Transilvania, Serbia, Croația și Bucovina“.

Dr. Ladislao Lászlóczky din Italia a studiat materiale documentare privind „Polonezii unitarieni din Cluj“.

Numeroși cercetători iugoslavi dintre care unii, în continuarea investigațiilor începute cu ani în urmă, au făcut cercetări la Arhivele Statului din București, Sibiu și îndeosebi din Timișoara, în cadrul a diferite teme, după cum urmează : Dr. Branislav Vranesevici, colaborator științific la Institutul de Istorie din Novi Sad — „Relațiile între națiunile și partidele din Voivodina 1860—1890“; Slobodan Radovanovici, arhivist la Arhivele Istorie din Voivodina — „Istoria Iugoslaviei și relațiile economice, sociale și culturale între Iugoslavia și România“; Dr. Arpad Lebl — „Partidele politice ale burgheziei în Voivodina din anii 1887—1918“; Dr. Nikola Gavrilovici, colaborator științific la Institutul de Istorie din Voivodina — „Relațiile româno-sirbe și Arhidieceza din Karloveci în secolul al XVIII-lea“; Rudolf Steger — „Monografia orașului Bela Crkva“; Sreta Pecinjački, colaborator științific la Matica Srpska din Novi Sad — „Structura bunurilor imobile și a locuințelor de la frontiera militară din Voivodina în secolele XVIII și XIX“; Ismet Dermaku, director al Arhivelor din Kosovo — „Legăturile albaneze din Kosovo și din Macedonia cu românii. Colonizarea și poziția albanezilor la București și Constanța (1852—1912)“.

Jerzy Kotlinski, lector, prin acord cu R. P. Polonă la Facultatea de limbi slave din București, s-a ocupat de „Relațiile culturale și literare româno-polone în secolele XIX și XX“.

Dr. Bohn Jakob, cercetător la Institutul de Istorie al Ministerului Forțelor Armate ale R. P. Ungare, a consultat, în Arhivele din Timișoara, documente privind anul 1849, perioada 1905—1907, precum și primul război mondial.

Teme importante au fost urmărite de numeroși cercetători sovietici, în special în Arhivele Statului din București : Grosul Vladislav, cercetător la Institutul de Istorie al Academiei de Științe din R. S. S. Moldovenească — Chișinău — „Emigrația revoluționară rusă în Balcani“; F. A. Grecul și V. I. Bugarov, cercetători principali la Institutul de Istorie din Moscova — „Cronici slave scrise în Valahia și Moldova în secolele XV—XVII și documente privind istoria României din aceeași perioadă“; Grumezea Grigore — „Cultura fizică și sportul în R. S. România“, studiu efectuat în vederea întocmirii unei monografii; V. N. Vinogradov — „Istoria gândirii social-politice din România la începutul secolului XX“; A. A. Iazkova și T. A. Pokivailova, colaboratori la Institutul de Slavistică și Balcanistică din Moscova — „Relațiile agrare ale României în perioada contemporană“; E. E. Certan, secretar științific al Secției de Științe Sociale a Academiei de Științe din R. S. S. Moldovenească — „Istoria formării statului național și independent român în a doua jumătate a secolului

al XIX-lea"; Grigori L. Arș — „Mișcarea revoluționară greacă în Principatele Române în perioada 1814—1821"; A. A. Seveakov, secretar științific la Institutul de istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S. din Moscova — „Rivalitatea franco-germană în Balcani și înțelegerea balcanică".

Studiile întreprinse în vederea elaborării de teze de doctorat ocupă de asemenea un loc important în ceea ce privește accesul acordat cercetătorilor străini în arhivele românești. Vom menționa astfel în cele ce urmează cercetătorii respectivi și temele urmărite: Anglia — G. Michael, profesor la Universitatea din Londra — „România în perioada neutralității (1914—1916)"; Bulgaria — Gheorghi Barbolov — „Relațiile româno-bulgare în anii 1859—1878"; R. F. a Germaniei — Karl Scheerer, cercetător științific la Universitatea din Mainz — „Răscoalele țărănești din 1907 în România"; Olanda — H. J. Hastein, primarul din IJpendam — „Actul de la 23 August 1944 din România și evenimentele care l-au precedat"; Spania — Iosefina Lopez Sanmartin, bursieră a statului român — „Spania și România — contacte istorice, diplomatice, economice și culturale 1821—1920"; S.U.A. — Victoria Brown, bursieră a statului român — „Partidul Național Român, activitatea și rolul acestuia cu privire la Transilvania după alipirea la România (1918)" și Steven Lee Blake — „Dictatul de la Viena"; U.R.S.S. — Valerian Maciaradze Grigorovici — „Relațiile româno-gruzine în secolele XVII și XVIII și poetul georgian Gabașvili Besorian Zaharovici" și Ernest Korobeinski, lector la catedra de limbi romanice la Institutul de relații internaționale de la Moscova — „Probleme principale ale publicisticii progresiste românești în perioada 1930—1940".

Este locul să amintim aici și o serie de vizite primite de Direcția generală a Arhivelor Statului, în anul 1969.

În cadrul vizitei delegației Comisiei naționale pentru UNESCO din R. F. a Germaniei, membrilor acesteia — prof. dr. Georg Eckert, președinte, Karl August Schroeder, directorul Editurii „Westermann" din Braunschweig și dr. Hans Friederich Mayer, președintele Secției de Activități culturale și științe sociale — li s-au prezentat unele piese deosebit de importante din fondul de documente, manuscrise și publicații ale Arhivelor Statului.

Un grup de cineaști bulgari, format din Molhov Iako, scenarist, Tonev Ioan, Diakov Dimiter și Hristov Hristov, s-a interesat de activitatea depusă de revoluționarii bulgari emigranți pentru fondarea Academiei bulgare de științe la Brăila între 1869—1879.

Vizitînd Arhivele Statului din țara noastră, dr. Richard Jerabek din Cehoslovacia, șeful catedrei de etnografie de la Facultatea de filozofie din Brno, a primit informații referitoare la o serie de localități. De asemenea, Georges Castellan, profesor la Catedra de istorie contemporană de la Universitatea din Paris și prof. Jean Mayriat, directorul Centrului de studii al relațiilor internaționale din Paris, s-au interesat cu privire la istoricul și modul de organizare a Arhivelor românești.

Numeroasele cercetări care au avut loc în ultimul an denotă condițiile create și accesul larg ce se acordă de Direcția generală a Arhivelor Statului cercetătorilor străini pentru studiere de materiale documentare. Multe din aceste cercetări se vor concretiza într-o serie de publicații prevăzute în planurile de lucrări științifice ale unor institute de peste hotare, în studii și lucrări de mare amploare, precum și în diferite teze de doctorat.

Se așteaptă cu deosebit interes apariția acestor lucrări, pe care am dori să le aflăm în biblioteca documentară a Direcției generale a Arhivelor Statului.

VALERIA ȘINDELARU

EXPOZIȚIA „DIN TEZAURUL ARHIVELOR — MĂRTURII DOCUMENTARE”

În luna septembrie 1969 a fost organizată, de către Direcția generală a Arhivelor Statului, o amplă expoziție în incinta Muzeului Arhivelor Statului. Adresându-se în primul rînd participanților la lucrările celei de a XI-a Conferințe internaționale a Mesei Rotunde a Arhivelor, dar și publicului român, expoziția a oferit posibilitatea cunoașterii unor valoroase documente. Materialul documentar selecționat din depozitele de arhivă din București, Iași, Cluj, Sibiu, Brașov, Craiova, Brăila ș.a. a fost prezentat în cadrul a trei secțiuni care au evidențiat momente importante din istoria României, relațiile ei cu alte state precum și activitatea editorială a Direcției generale a Arhivelor Statului.

În cadrul primei secțiuni au fost prezentate cronologic documente care au redat momente din istoria României începînd cu secolul al XIII-lea și terminînd cu actul solemn de la 1 decembrie 1918.

Documente pe pergament și hîrtie, scrise în limbile latină, slavă, greacă și română, au oferit vizitatorilor posibilitatea cunoașterii unor interesante aspecte ale vieții economice, social-politice și culturale.

Variatatea genurilor de acte expuse, modul lor de realizare de către grămăticii epocii, sigiliile care le conferă autenticitatea, au constituit cîteva din criteriile care au stat la baza selecționării și prezentării acestor documente. Totodată s-a avut în vedere că pe lîngă valoarea conținutului istoric documentele să reflecte și dragostea de frumos a acelor care le-au alcătuit, evoluția artei miniaturale de-a lungul cîtorva veacuri în cancelariile țărilor române sau ale altor centre de emitere.

Modul de organizare a statelor feudale, felul în care domnii și-au asigurat sprijinul boierilor, mănăstirilor, orașelor, a fost oglindit cu ajutorul celor mai vechi documente care se păstrează în țară. Pentru Transilvania secolului al XIII-lea au fost expuse două documente care amintesc de privilegiile locuitorilor orașului Dej, iar pentru secolul al XIV-lea a fost expus documentul din 20 ianuarie 1368 care reflectă raporturile comerciale cu Țara Românească, privilegiile care erau acordate negustorilor brașoveni în timpul domniei lui Vladislav vv.

Un alt document al aceluiași domn consemnează cîteva din daniile făcute ctitoriei de pe malul Dunării, mănăstirea Vodița.

Actul din 30 martie 1392 emis din cancelaria lui Roman vv. domnul Moldovei, reamintește de obligațiile feudale ale boierilor care trebuiau să acorde domnului sprijin armat la caz de nevoie. Domnul răsplătea pe cei care se evidențiau în astfel de acțiuni. Un conținut asemănător are și actul

dat de Ștefan cel Mare la 16 februarie 1491 familiei boierului Purice. Reține atenția și documentul de la Mircea cel Bătrîn din 23 noiembrie 1406 în care, domnul își prezintă, în titulatura documentului, toate stăpînirile sale.

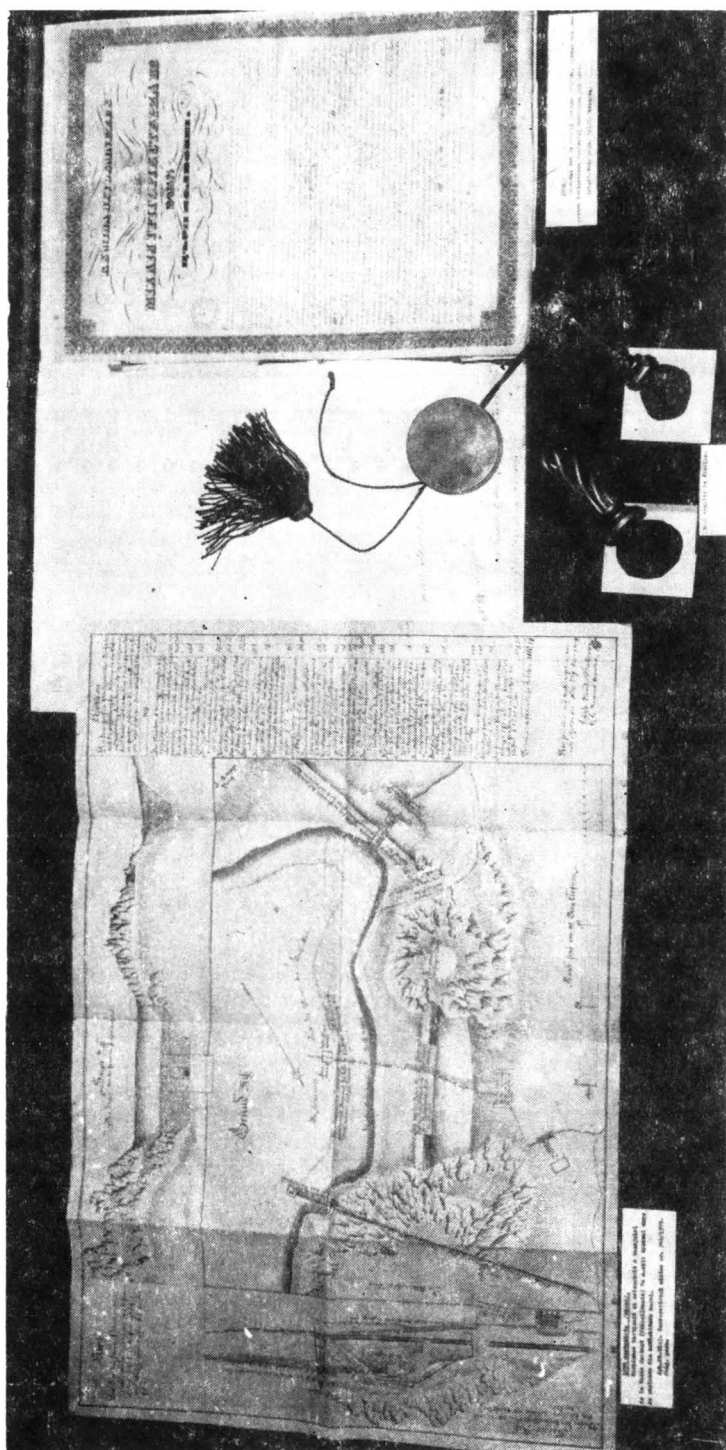
După aprecierea eleganței sigiliilor moldovenești care validează documentele de la Roman și Ștefan atenția este reținută de marea pecete a lui Radu cel Mare vv., domnul Țării Românești. Actul de alianță cu regele Ungariei din 1511 din cancelaria lui Vlad cel Tânăr oferă posibilitatea aprecierii modului în care domnul acționa angajînd pe toți boierii mari din Sfatul domnesc la respectarea clauzelor tratatului. Această angajare se materializează prin prezența, alături de marele sigiliu domnesc, a sigiliilor mici ale boierilor.

Din același secol, într-o altă vitrină, se remarcă valorosul manuscris de la Sibiu al celebrului manual de balistică în care s-au adunat cunoștințele a trei generații oferind cercetătorului pasionat posibilitatea de a cunoaște pe precursorii modernelor rachete. În aceeași vitrină se află originalul scrisorii din 1521 a boierului Neacșu din Cîmpulung către conducătorii Brașovului, raport militar, redactat în limba română care atestă legăturile locuitorilor de pe cele două versante ale Carpaților. Ca o expresie a acestor legături este exemplarul unuia din Tetraevangheliarele în limba română care au fost tipărite de diaconul Coresi, la Țirgoviște și Scheii Brașovului.

Glorioasa epocă a domniei lui Mihai Viteazul a fost prezentată prin documentul care consfințește importante hotărîri din noiembrie 1599 ale Dietei de la Alba Iulia, precum și prin cîteva documente în care titulatura domnului consemnează stăpînirea asupra celor trei țări române. Documentul din 22 aprilie 1598 emis de cancelaria lui Eremia Movilă vv., domnul Moldovei, oferă posibilitatea cunoașterii unei frumoase peceti atîrnate, realizată într-un căuș de ceară albă. Reușita imprimare a matricei redînd conturul capului de bour, simbolul Moldovei, amintește de stemele dăltuite în piatră existente la mănăstirile Sucevița și Dragomirna. Prin conținutul său documentul oferă bogate informații despre actele mai vechi care sînt citate pentru susținerea moștenirii.

Jumătatea secolului al XVII-lea a fost reliefată printr-o suită de documente din cancelariile lui Vasile Lupu vv., Matei Basarab vv., Constantin Șerban Basarab vv., fiind mărturii de notăgăduit ale înfloririi culturale românești. Transfixul din 1634—1635 validat cu pecetea lui Vasile Lupu vv., eleganța desenului și a policromiei documentului care stabilește daniile ctitorilor Matei Basarab vv. și doamna Elena mănăstirii Doicești, sau documentul din care aflăm despre mișcările sociale de la sfîrșitul domniei lui Matei Basarab vv. și la începutul domniei lui Constantin Șerban Basarab Cîrnul pot fi date ca exemplu.

Alături de aceste manuscrise se află și valoroase tipărituri ieșite de sub teacurile tipografiei ieșene. „Cartea românească de învățătură“ a fost la timpul ei, un mijloc de afirmare a comunității de limbă a tuturor românilor iar pentru urmași un prilej de a remarcă atît valoarea tiparului cît și frumusețea gravurilor, reproduse pe foaia de titlu și în interiorul cărții. Din același veac întîlnim și un exemplar al valoroasei tipărituri bucureștene Biblia de la 1688, rod al strădaniei lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu.

Exponate din secolele XVIII-XIX; documente și matrice sigilare.

Rafinamentul epocii domniei lui Constantin Brîncoveanu, este sugerat prin suita de documente expuse. Suluri cu lungimi apreciabile variînd între un metru și patru metri aduc ample informații despre proprietățile unor mănăstiri ca : Horezi, Cotroceni, Antim ș.a. Tematica desenului, decorațiunea și grafia, polieromia și în deosebi folosirea aurului sînt numai cîteva din atributele care determină pe vizitator să aprecieze aceste valoroase lucrări de artă miniaturală. În mod deosebit reține atenția expresia personajelor, pastelul și prospețimea culorilor.

Continuînd vizitarea expoziției întîlnim și alte documente în formă de sul. Acordînd prioritate stemei din frontispiciu, remarcăm că în acest al XVIII-lea veac pe același document întîlnim ambele steme, ale Țării Românești și Moldovei. Pătrunzînd în miezul problemelor tratate de documente avem posibilitatea să surprindem manifestarea poziției de clasă a boierimii care, în cazul unor reforme ce le-ar fi zdruncinat situația, s-au opus cu înverșunare domnului refuzînd să-și pună semnătura pe asemenea acte. Desființarea rumîniei, a dării văcăritului sînt numai două exemple edificatoare.

Alături de aceste documente cu caracter social sînt și altele care oferă prețioase informații despre dezvoltarea economică, navigația flotei moldovene pe Dunăre, viața culturală, înființarea unor școli în centrele orășenești sau sprijinirea școlilor de la Țarigrad și Sf. Munte.

Valoroase informații, diverse prin natura lor, dau condicile domnești și mănăstirești. Primele, într-o ținută mai sobră conțin documente transcrise sau rezumate din care putem găsi principalele aspecte ale vieții economice și sociale ale timpului, iar cele mănăstirești, atunci cînd au fost realizate de buni grămătici, pe lângă conținut oferă posibilitatea de a cunoaște și numeroase ornamente decorative, miniaturi, steme, sigilii ș.a.

O serie de documente transilvănene din secolul al XVIII-lea ilustrează lupta desfășurată pe tărîm social și național. Cităm memoriul intelectualilor români în numele poporului adresat Curții imperiale de la Viena la 28 martie—11 aprilie 1744 în care se cer drepturi pentru români. Aceluiași scop i-au fost închinată și manuscrisele unor lucrări istorice realizate de reprezentanții școlii ardelen. Revelatoare este relatarea documentului din 17 decembrie 1784 care cuprinde date prețioase despre ridicarea a circa 12 000 de oameni, despre căpetenia acestora, Horea, numit „rege al Daciei”.

Începutul secolului al XIX-lea oferă informații despre primele cercetări întreprinse în zona Grădiștea Muncelului despre primele descoperiri ale vechilor așezări dacice din jurul fostei capitale.

Alături de documente au fost expuse și o serie de sigilii ale instituțiilor de stat sau ale unor familii boierești.

Valoroasă pentru momentul pe care-l evocă și prin conținutul ei edificator este Proclamația de la Islaz, exemplar unic imprimat pe mătase galbenă. Este exemplarul care a fost purtat simbolic de locuitorii bucureșteni la 15 iunie 1848 pe dealul Filaretului. Alături de acest act sînt prezentate numere ale gazetelor revoluției „Poporul Suveran” și „Pruncul Român”, broșuri, reproduceri după stampe ale epocii evocînd pe conducătorii revoluției, momente solemne. De remarcat sigiliul utilizat în primele zile de guvernul vremelnicesc.

1753 (7262) septembrie 1, Matei Ghiva vv., domnul Moldovei, dăruiește „Vestitei școli elinești” deschisă la mănăstirea Vatoped, venitul sării de la Tg. Ocna. Arh. St. Buc., Surlari, nr. 69, orig. perg. (0,77 × 0,61 m). Stema reunită a Moldovei și Țării Românești, inițiale și litere ornate. Semnătura domnului în cartuș, sigiliu atârnat pierdut.

Perioada premergătoare actului de la 24 ianuarie 1859 este prezentată prin luările de poziție ale țăranilor clăcași din Țara Românească și Moldova exprimate în cadrul lucrărilor Adunărilor Ad-hoc. Aflăm din cuvântările învățătorului C. Tănase și Ion Roată de suferințele îndurate de veacuri de masă largă a locuitorilor țării, de dorința lor sinceră de a contribui la ridicarea unei patrii noi în care legile să vină în apărarea intereselor țăranimii. Sînt expuse de asemenea actele solemne de la 5 și 24 ianuarie 1859 care consemnează dubla alegere a colonelului Alexandru I. Cuza ca domn al Principatelor Unite. Alături de acestea este înregistrat rezultatul plebiscitului din luna mai 1864 exprimînd sprijinul și încrederea poporului în Al. I. Cuza.

O altă vitrină conține documente referitoare la actul independenței de stat a României. Alături de un caiet cuprinzînd corespondența purtată de comandantul armatei române se află ordinul de zi dat la Corabia la 20 august 1877 către armată pentru trecerea Dunării precum și rapoarte care relevă eroismul ostașilor români pe cîmpiile de la sudul Dunării. Tot aici întîlnim patriotismul fierbinte al mereu tinărului Vasile Alecsandri care oferea ca ofrandă bravilor ostași români buchetul de poezii din ciclul „Ostașii noștri”.

O altă vitrină cuprinde documente zguduitoare referitoare la singerosul an 1907 sau la actele de bravură ale ostașilor români în încheștarea militară a anului 1917 pe cîmpia Mărășeștiului precum și o imagine fotografică care redă entuziasmul acelora care au participat la Alba Iulia la istoricul act al Unirii Transilvaniei cu România la 1 decembrie 1918.

Ultimele vitrine cuprind documente care evocă cultura de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, lucrări ale unor personalități ca Vasile Conta, Mihail Eminescu, Mihail Kogălniceanu, Bogdan P. Hasdeu, Ion Creangă, Octavian Goga, Aurel Vlaicu, Ion L. Caragiale, Tudor Arghezi, Elena Văcărescu, Nicolae Titulescu, Hariclea-Darclée, Nicolae Iorga ș.a.

În ansamblu această secție a expoziției, bucurîndu-se de prezența unui material complementar — tablouri, reproduceri după stampe, hărți, lăzi de breaslă, convocatoare — a oferit un bogat material de informare contribuind la realizarea trecerii în revistă a unor importante și prețioase documente din istoria României.

A doua secțiune a expoziției a fost alcătuită din documente care au redat legăturile cu alte state.

Documentele expuse, pentru fiecare țară în parte, reflectau, prin conținut, fie activitatea propriei cancelarii fie schimburile economice, culturale de-a lungul veacurilor.

Selecționarea și expunerea materialelor documentare a căutat să realizeze un echilibru între diversele exponate, știut fiind că în arhivele românești se găsesc numeroase și valoroase mărturii ale legăturilor cu alte state.

În vitrina dedicată Angliei a fost expus un manuscris cuprinzînd notițele unui student transilvănean participant la cursurile de la Oxford unde a audiat, printre altele, și cursul marelui fizician Newton. Un alt document prezintă interesul pe care l-a purtat renumitul romancier

J. Gallsworthy culturii românești în calitate de președinte al P.E.N. clubului, invitând reprezentanți ai culturii românești să participe la activitatea acestui for cultural internațional.

Interesul publicului român pentru cultura engleză a fost subliniat și de prezența documentului care consemnează participarea țării noastre la ridicarea, în al IV-lea deceniu al secolului nostru în orașul natal al lui Shakespeare, a unui nou teatru.

În vitrina dedicată Austriei, alături de frumoasele documente, cu numeroase sigilii, emise din cancelariile secolelor XIV—XVII, întâlnim manuscrisul tinărului student în teologie Ștefan Ludovic Roth care, la 19 ani întreprinde o călătorie de studii în sudul Austriei culegând bogate și prețioase informații despre viața, ocupațiile, obiceiurile locuitorilor.

Legăturile vechi între meșteșugarii și negustorii transilvăneni și cei din Belgia au fost subliniate prin prezența unor vechi protocoale prin care se acordau drepturi de comerț sau de încetățenire unor reprezentanți ai renumiților meșteșugari textiliști, belgieni. Alte exponate atestă legăturile mai recente amintindu-ne de activitatea unor oameni de cultură români pe meleagurile Belgiei, precum și de sprijinul moral și material oferit locuitorilor belgieni loviți de distrugerile primilor ani de război mondial.

Documentele dedicate Bulgariei au relevat sprijinul acordat pentru afirmarea pe teritoriul țării noastre a idealului național bulgar prin organizarea de școli cu limba de predare bulgară precum și sprijinirea societăților secrete, cu sediul în România, care luptau pentru independența națională a Bulgariei, legăturile de prietenie între reprezentanții culturii române și bulgare.

În vitrina Cehoslovaciei au fost prezentate documente care relevă legăturile seculare dintre specialiștii mineritului, metalurgiei fierului și a metalelor rare din cele două țări. Alte mărturii redau legăturile între oamenii de cultură români și cehoslovaci în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea începutul secolului al XX-lea.

În vitrina dedicată Franței au fost expuse câteva documente care amintesc de anii revoluției burgheze din 1789, de personalitatea lui Napoleon. Alte documente exprimă sprijinul acordat de Franța în secolul al XIX-lea românilor pentru afirmarea idealului lor național. Revelatoare în acest sens este scrisoarea lui Repey, consulul Franței în Moldova, adresată lui Costache Negruzzi prin care-l informa despre realizarea de către Colson a unei lucrări istorice menită să sprijine, prin informarea opiniei publice, realizarea dezideratelor românilor. Emoționantă este și telegrama adresată de președintele Franței, Poincaré conducătorului statului român prin care felicită armata română pentru izbînzile reputate în vara anului 1917 precum și despre solemnitatea predării steagului lui Ștefan cel Mare misiunii militare române din Franța.

În vitrina dedicată Italiei a fost expusă una din diplomele care se acordau absolvenților, în cazul nostru unui transilvănean, de către Facultatea de Medicină din Bologna. Un alt document amintește de interesul pe care l-a purtat renumitul savant Spalanczoni minereurilor din Carpați. Din secolul al XIX-lea mărturiile evocă activitatea culturală stimulată de o serie de trupe italiene, legăturile între studențimea română și cea italiană, schimbul de delegații.

Tradiționalele legături între poporul român și popoarele Iugoslaviei au fost relevate printr-un document din secolul al XIV-lea, un altul care amintește de trecutul Serbiei până în veacul al XV-lea, de sprijinul acordat în 1866 răsculaților sirbi precum și de participarea, alături de armatele ruso-româno-bulgare, a armatei sirbești în războiul din 1877—1878. Un alt document amintește de anii grei ai celui de al doilea război mondial, de rolul de conducător al lui I. B. Tito în cadrul mișcării de partizani.

Legăturile româno-polone au fost redată printr-o suită de documente care atestă schimbul de mesaje de-a lungul veacurilor, sprijinul acordat luptătorilor revoluționari polonezi.

Vitrina în care au fost expuse documentele turcești a reținut atenția prin varietatea genurilor de acte, împodobirea lor cu elegante decorațiuni policrome, Calendarul musulman sau scrisoarea lui Kemal Atatürk, președintele Republicii Turcia au contribuit la ilustrarea variată a raporturilor cu această țară.

Atât pentru Spania cât și pentru Olanda prezența unor documente exprimând contactele economice și culturale, ca de exemplu manifestările care au avut loc în România pentru a evoca pe Lope de Vega, au oferit participanților posibilitatea de a cunoaște varietatea documentelor prezente în arhivele românești.

Strins legată prin tematică și epoca tratată, salba de documente referitoare la legăturile cu Statele Unite ale Americii a conturat raporturile acestei țări cu România în anii primului război mondial precum și în anii următori.

În vitrina dedicată Ungariei prezența unui document din timpul lui Matei Corvin amintește legăturile dintre Ungaria, Transilvania, Moldova și Țara Românească. Alte mărturii au redat atmosfera social-politică de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Dintr-o relatare a poliției aflăm despre activitatea socialiștilor unguri în 1905, revendicările femeilor.

Valoros prin conținut și formă un transfix format din două documente originale și o copie ne introduce în atmosfera secolului al XVII-lea din Rusia, iar un altul evocă pe Bogdan Hmelnițchi. Alte documente amintesc de interesul acordat studierii Munților Apuseni, din punct de vedere geologic, de participarea la practică a unor tineri geologi absolvenți ai școlii din Petersburg, precum și de analizele făcute pe baza unor minereuri extrase de pe teritoriul carpatic.

Un document cu numeroase sigilii, multe căzute astăzi, în capsule de tablă, redă raporturile Vaticanului cu biserica din Transilvania.

În această secțiune a expoziției au fost expuse, în două vitrine, incunabule și cărți vechi realizate în tipografia din străinătate și din țară tratând aspecte ale vieții politice, militare, culturale și juridice. Incunabulele latine din 1497 și 1498, pe lângă textele frumos imprimare, au numeroase și valoroase, din punct de vedere artistic și documentar, imagini rod al talențelor gravori ai epocii. Altele, prin referiri la acțiunile militare din Europa de răsărit, aduc știri importante despre țările române, despre lupta desfășurată de români contra cotorpitorilor.

Ultima vitrină a oferit iubitorilor de muzică satisfacția întâlnirii unor vechi stime cu notații contemporane compozitorilor: J. S. Bach,

A very interesting & well arranged exhibition! Thank you!

Walter, Jerusalem

In gratitude for the wonderful hospitality
and friendships by you wonderful people -

Thank you
Fred Barten

Mit sehr vielen Dank für die Gegendienste in der uns gegeben haben von
Ihre wunderbare Ausstellung in Antwerpen!

V. Schuyt
Middelburg (Holland)

A very interesting exhibition. Please accept my
congratulations.

J. M. AKITA Chief Archivist GUANAO
28 Sept 1969

Unirite plus remarquable.

J. M. Akita
(Buenos Aires)

En souvenir de cette magnifique Table ronde de Rouen, avec toute une
qualité pour d'accueillir chaleureusement dans cette belle ville, pour l'hospitalité
chaleureuse de nos amis rouennais, et en témoignage d'admiration pour cette
belle exposition qui nous a fait découvrir les trésors de l'Etat de Rouen et
Normandie.

J. M. Akita

3. wyrazami prawdziwego uznania za pracę
i osiągnięcia.

Stefan Kobierowski

Warszawa

24 IX 69

Impresii din cartea muzeului.

L. von Beethoven, V. Bellini, G. F. Händel, F. Mendelssohn-Bartholdy, W. A. Mozart, Palestrina, Pergolesi, I. Hayden.

Variate ca epocă și loc de emitere, începînd din secolul al XIII-lea și pînă în secolul al XX-lea, oferind bogate informații prin conținutul lor, documentele expuse în aceste secțiuni ale expoziției au trezit un deosebit interes în rîndul vizitatorilor.

Cea de a treia secțiune a evidențiat strădania lucrătorilor din arhive de a realiza lucrări care să ofere cercetătorilor posibilitatea de a lua cunoștință de bogatul tezaur arhivistic. Expunerea acestor lucrări a permis realizarea unei treceri în revistă a acestei activități editoriale. Au fost expuse primele culegeri de documente istorice realizate prin strădania lui P. Teulescu, C. Aricescu, B. P. Hasdeu. Determinată de spațiul restrîns, selecționarea a permis numai expunerea unor lucrări care au văzut lumina tiparului prin strădania colectivelor de arhiviști de la București, Cluj, Iași, Sibiu, Brașov, Craiova ș.a. Alături de volumele de documente economice, istorice, memorialistice, bibliografice au fost prezentate numere din Revista Arhivelor precum și tipărituri care au fost editate în scopul sprijinirii procesului de învățămînt din cadrul Școlii de Arhivistică.

Spicuind din cartea de impresii a Muzeului culegem cîteva din însemnările vizitatorilor :

„Această excelentă expoziție ne-a dat nouă arhiviștilor din R.D.G. o impresie de neuitat despre bogăția moștenirii istorice și culturale în arhivele din România și a adîncit stîmna pentru munca prietenilor și colegilor noștri români”.

Schlechte

14.IX.1969.

Arhivele de Stat din Dresda

„Sînt foarte fericit că am putut vizita această minunată expoziție care-ți permite să vezi remarcabile opere de artă și care, mai ales, dă o idee concludentă asupra istoriei poporului român de-a lungul secolelor, a eforturilor sale de a-și dobîndi unitatea și a bogăției istoriei sale naționale”.

Jean Mejrial

7.X.1969.

„Sînt entuziasmat de rolul pe care poporul român l-a jucat în această parte a Europei, atît de importantă, cît și de dezvoltarea ideii de stat, atît de clar demonstrată în documentele din această expoziție”.

Dr. Nicolas Gavrilovitch
(Novi-Sad)

21.X.1969.

„Din tezaurul Arhivelor ... expoziție interesantă cu documente valoroase care transmit vizitatorilor mesajul generațiilor ce au hălăduit pe pămîntul românesc, indemnînd la alte fapte mărețe.

Deosebit respect pentru cei care le organizează”.

3.II.1970.

El. Grigorescu

V. TEODORESCU

EXPOZIȚIA „ÎNVĂȚĂMÎNTUL DIN BUCUREȘTI ÎN ARHIVE”

Expoziția, organizată de filiala Arhivelor Statului municipiul București în colaborare cu Institutul de științe pedagogice, a fost deschisă în luna ianuarie a.c. în localul Muzeului Arhivelor Statului din București.

Organizatorii, folosind materiale din depozitele proprii și ale diferitelor școli cu tradiție, și-au propus să prezinte evoluția învățămîntului primar și secundar, elementar și mediu pe teritoriul municipiului București, reliefînd perioadele mai importante : pînă la 1818, între 1818—1864, de la 1864 la 1918 și după 1918 pînă în zilele noastre. Materialul documentar expus s-a prezentat sub formă de originale și fotocopii completîndu-se cu manuale, lucrări asupra învățămîntului, fotografii, medalii etc.

Prima perioadă este ilustrată prin cele două hrisoave originale emise de domnitorii Grigore Alex. Ghica la 1749 ianuarie 17 și Constantin Mihail Racoviță în 1753 octombrie 18 prin care îngrijirea celor două școli existente, Școala slavonească de la Sf. Gheorghe Vechi și Școala grecească de la Sf. Sava trece în seama mitropoliei. La prima din aceste școli se introduce învățămîntul în limba română prin înștiințarea din 10 decembrie 1817.

A doua perioadă este marcată de transformarea școlii de la Sf. Sava în școală națională și numirea lui Gh. Lazăr ca director al ei prin întărirea domnească din 24 martie 1818 și înștiințarea adresată de Gh. Lazăr în august același an, către toată tinerimea pentru a se înscrie la școala deschisă de el.

Un moment important în dezvoltarea învățămîntului din Țara Românească l-a constituit elaborarea Regulamentului Organic ce a inclus și „Regulamentul școalelor publice”, expus în original. Acesta a fost urmat de înființarea în aprilie 1832 a patru școli publice care funcționau în chiliile bisericilor : Sf. Gheorghe Vechi, Sf. Spiridon Nou, Biserica Amzei și Sf. Ilie de la Podul Calicilor. Există de asemenea și foaia matricolă a colegiului Sf. Sava în care figurează ca elev Nicolae Bălcescu.

Influența ideilor progresiste ale culturii europene este oglindită în ofisul din 17 februarie 1850 al lui Barbu Știrbei privind organizarea școlilor precum și în documentele ce reliefează reforma studiilor gimnaziale, inițiată în august 1858 de Gh. Costaforu și deschiderea cursurilor gratuite la cele cinci școli de fete : Serdari, Mintuleasa, Armeni, Pitar-Moș și Sf. Ecaterina la 12 noiembrie 1859. Nu lipsește nici circulara din 25 februarie 1856 prin care este introdus în școli alfabetul latin.

Sînt prezentate, de asemenea în original, jurnalul de înființare a celor două gimnazii Gh. Lazăr și Matei Basarab, Cartea de onoare a liceului Gh. Lazăr în care este consemnat discursul de inaugurare rostit de primul ei director C. Adam, în ianuarie 1860, precum și prima matricolă a școlii, prima condică de prezență a profesorilor și istoricul gimnaziului Matei Basarab întocmit la 1893. Discursul lui I. Maiorescu la sfîrșitul anului școlar 1859—1860 prezintă amănunțit situația învățămîntului public la acea dată iar structura lui este oglindită de programele școlare și orarele prezentate.

Începutul celei de a treia perioade, anul 1864, care a însemnat înfăptuirea unei serii de reforme economice, sociale și administrative, este ilustrat pe plan cultural prin textul legii instrucțiunii care împărțea învățămîntul în public și privat, introducîndu-se obligativitatea învățămîntului primar. Urmează liste cu numele școlilor și institutorilor care au funcționat în anul școlar 1864—1865, programul festivității de deschidere a anului de învățămînt precum și o medalie a lui Alex. I. Cuza. Cererea lui Gh. Tattarescu și decretul semnat de domn pentru înființarea școlii de belle-arte în 1864 ca și numirea lui Th. Aman ca director al ei reliefează extinderea învățămîntului. Pentru a defini atmosfera epocii a fost prezentată macheta unei săli de clasă la anul 1864, marcînd folosirea sistemului lancasterian în școli.

După 1864 preocuparea pentru dezvoltarea învățămîntului continuă, concretizîndu-se și în creșterea numărului școlilor. Acest proces este ilustrat de actele de înființare a gimnaziilor Dimitrie Cantemir în 1865 și Mihai cel Mare în 1867, a Institutului pedagogic tot în 1867, a unei școli de meserii în 1876, a primei grădinițe de copii în București la 1890 și a Casei Școalelor în 1896. Situațiile statistice privind școlile primare, institutorii, numărul de clase pentru fiecare culoare, frecvența elevilor în anii 1871, 1874, 1875 etc. se află de asemenea expuse în original ca și foaia matricolă a marelui nostru scriitor Barbu Ștefănescu Delavrancea, fost elev al școlii sucursale de băieți nr. 4 din culoarea de negru. Manualele expuse suscită interes prin numele autorilor ce le-au întocmit: gramatica românească a lui I. Eliad, geografia lui Aaron, manuale de istorie alcătuite de A. T. Laurian, A. D. Xenopol, N. Iorga, I. Slavici, curs elementar de mineralogie al lui S. Ștefănescu și altele.

În ce privește perioada de după 1918 evoluția învățămîntului a fost ilustrată pe grade de învățămînt, astfel: învățămîntul primar prin prezentarea istoricului unor școli din anul 1938 (școala primară Gh. Adrian, Cuibul cu Barză, Ioniță Popp etc.), a unui raport din 1931 asupra Congresului de la Bruxelles cu tema școlilor în aer liber și a situațiilor statistice și rapoartelor privind școlile existente, numărul de clase, frecvența; învățămîntul mediu, pe lingă situații statistice și rapoarte este ilustrat și de planul practicii în producție, repartizarea bursei la școlile din capitală etc.

Circulara din decembrie 1948 precum și o serie de rapoarte și informări evidențiază procesul de alfabetizare desfășurat în școlile elementare serale.

Rolul și dezvoltarea învățămîntului profesional sînt oglindite într-o serie de planuri de învățămînt, instrucțiuni și situații statistice.

Documentele expuse sînt bogat ilustrate prin prezența unor tablouri reprezentînd figuri de seamă ale culturii noastre : Ion Eliade Rădulescu, Eufrosin Poteca, Petrache Poenaru, Spiru Haret, printr-o serie de medalii acordate profesorilor ca răsplată a muncii lor, a unor fotografii înfățișînd aspecte variate ale procesului de învățămînt din București și prin numeroasele monografii și anuare ale unor școli renumite (Sf. Sava, Gh. Lazăr, Dim. Cantemir, Școala Comercială Superioară etc.).

Bogăția și varietatea exponatelor, judicioasa lor selecționare, alături de modul expresiv de prezentare, oferă vizitatorilor tabloul evoluției învățămîntului în București din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre.

S. POPOVICI

ILIE CORFUS, **AGRICULTURA ȚĂRII ROMÂNEȘTI ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA**, Edit. Acad. R.S. România, București, 1969, Biblioteca istorică, XXI. Cu anexe și indice analitic, 403 p. + 1 hartă.

A scrie istorie înseamnă, înainte de toate, să reconstitui faptele, evenimentele, procesele la care te referi așa cum s-au petrecut ele, în temeiul actelor rămase — și aceasta este, de cele mai multe ori, munca cea mai grea. Numai în al doilea rând urmează partea de interpretare: integrarea faptelor etc. în procesul general al dezvoltării istorice și aprecierea lor. O astfel de tratare dă posibilitatea oricui să-și formeze singur o părere, după reconstituirea întreprinsă, și în al doilea rând cititorul ia cunoștință și de părerea autorului — părere cu care poate fi sau nu de acord. Acesta este un adevăr elementar care însă în unele perioade ale istoriografiei românești a fost uitat, pornindu-se în tratarea istoriei cu partea de interpretare. Iar dacă mai intervineau teze preformulate sau idei preconcepute, atunci reconstituirea, dacă nu era abandonată pe parcurs, se făcea în mod nefiresc și, în consecință, cercetătorul exigent — contemporan sau de mai târziu — se vedea silit să reia munca de la capăt. În aceeași ordine de idei mai adăugăm că un defect destul de mare al multor istorici români — și mai vechi și mai noi — defect surprins și înfățișat cu tot curajul într-o lucrare recentă a prof. H. H. Stahl¹, a fost idealismul lor juridic — și de aici tratarea selectivă, uneori întimplătoare și mai ales preconcepută a raporturilor sociale la care se refereau normele juridice iar nu studierea acestor raporturi în existența lor reală.

Am început cu aceste considerațiuni tocmai pentru a pune în evidență, prin contrast, două — după părerea noastră — mari merite ale lucrării pe care o recenzăm: 1. reconstituirea faptelor etc. în baza actelor de primă mână păstrate în arhive — apoi concluziile autorului pe marginea acestei reconstituiri;

2. analiza normelor juridice în procesul aplicării sau al neaplicării lor. Chiar în modul de apreciere a contribuțiilor anterioare autorul este consecvent metodei sale: prezentarea succintă a acestor contribuții o face în introducerea, lăsând aprecierea lor critică pentru încheiere, după ce cititorul a luat cunoștință de întregul material expus.

Rezultat al unei munci perseverente de aproape zece ani, studiul cercetătorului I. Corfus tratează în 4 capitole (p. 11—76) agricultura și relațiile agrare în primele 3 decenii ale secolului al XIX-lea, cu unele investigații — necesare — anterioare iar în alte 8 capitole (p. 77—293) stăruie asupra aceluiași probleme în perioada regulamentară până la 1851. După concluzii (p. 294—299) urmează 39 tabele statistice cuprinzând, pe județe și apoi pe ani, suprafața cultivată (în pogoane) și recolta rezultată (în ocale) între 1831—1951.

*Cultura pământului și producția agricolă*erealieră este mai sumar analizată pentru primele trei decenii ale veacului — și aceasta din lipsa datelor. La sfârșitul perioadei, în baza unei statistici rămase, autorul a putut calcula suprafața cultivată cu cereale. Pentru perioada regulamentară autorul a beneficiat de statisticile agricole introduse atunci în practica administrației și pe baza lor a putut urmări, anual și pe județe (cu unele lacune datorită lipsei de date), nu numai suprafața cultivată — care a crescut vertiginos — și recolta ei și evoluția comparativă a culturii cerealelor, variațiile recoltei în funcție de influența mediului și a dăunătorilor. *Innoirile tehnice* în cultura solului, aproape inexistente în primele 3 decenii, apar în următoarele două, fără să depășească însă stadiul de experiment.

Politica agrară a statului încă feudal s-a concretizat într-o stăruință permanentă pe lângă țărani, până la impunerea cu forță, pentru a cultiva cel mai mult pământ, precum și în încercări repetate, unele parțial reușite, de a apăra gospodăria și forța de muncă a țăranului în fața lăcomiei boierilor și arendașilor.

¹ *Controverse de istorie socială românească*. Edit. științifică, București, 1969. Este inadmisibilă — sau, poate, semnificativă — tăcerea cu care a fost înconjurată această carte. Căci o simplă prezentare a ei înseamnă tot tăcere!

Relațiile agrare constituie însă aspectul asupra căruia autorul stăruie cel mai mult. Este urmărită aplicarea *reală* a legiurilor agrare, începând cu *Pravilniceasca condică* (1783) — și concluziile sînt suprinzătoare: pînă în 1818 „condică” lui Al. Ipsilanti nu-și putuse impune claca în majoritatea satelor țării (p. 28) iar pînă în 1831 legiuirea Caragea se impusese numai în 60% (2 144) din totalul satelor (3 556) (p. 56). Cit privește aplicarea clăcii regulamentare, autorul constată că ea s-a împlinit, în majoritatea cazurilor, în bani, nu în muncă, datorită în primul rînd rezistenței țăranilor, dar și — aparent paradoxal — cedării interesate a boierilor și arendașilor

Exploatarea clăcășimii și a tuturor celor care foloseau pămîntul boieresc este tratată în capitole speciale, dar am putea spune că întreaga lucrare se referă la această exploatare. Cu toată convertirea clăcii în bani, cu toată înlăturarea mure de pămînt cultivată pe alocuri de țărani (40,80 și chiar peste 100 de pogoane), exploatarea acestora n-a scăzut în perioada regulamentară — este de părere autorul —, căci practicile „tradiționale”, descrise de Dionisie Eclesiarhul sau Dinicu Golescu, au continuat, agravate acum de lăcomia crescîndă a boierilor și mai ales a arendașilor. De abia după apariția acestei lucrări putem înțelege în tot adevărul lui trist cuvîntul reprezentanților țărani în Comisia proprietății la 1848 (vezi, de pildă, p. 105). De aceea *lupta țăranilor împotriva exploatarei* a continuat, de la forme simple pînă la cele mai violente: răzvrătirile generale din 1821 și 1848. Un rezultat important al acestei lupte l-a constituit imposibilitatea aplicării integrale a legiurilor boierești. Pentru a preveni izbucnirile violente dar și pentru a apăra gospodăria și forța de muncă a țăranilor, *organele centrale ale puterii*, în frunte cu domnitorii, au intervenit în repetate rînduri în favoarea țăranilor. Cea mai laudabilă atitudine în acest sens rămîno, desigur, cea a domnitorului Al. Ghica în 1837—1842.

Analizînd *problema stăpînirii pămîntului* în perioada studiată, autorul s-a oprit cu toată atenția asupra unui element controversat: *rezerva feudală*³. Considerînd rezerva în accepțiunea clasică a noțiunii (pămînt lucrat de feudal în regie proprie) și cercețindu-i existența *reală* în Țara Românească pînă la 1848, autorul ajunge la concluzii opuse celor acceptate pînă de cîrînd în istoriografia românească. D-na demonstrează că în întreaga perioadă studiată această rezervă a fost, ca frecvență, sporadică iar ca întindere — nelsemnată. O schimbare în favoarea re-

zervei se înregistrează din 1843 dar ritmul său de creștere rămîne tot lent. În consecință, baza producției agricole a țării a constituit-o producția țărănească iar nu producția rezervei. Referindu-se la *dreptul clăcășului asupra pămîntului ce folosea*, autorul ajunge la o încheiere care de fapt depășește cadrul perioadei cercetate: anume, că „țăranii dependenți de la noi n-au avut în orînduirea feudală un drept de proprietate asupra moșiei” (p. 143 și 144).

Problemei *descompunerii feudalismului* autorul îi acordă importanța cuvenită, ajungînd la concluzia că arendarea pămîntului, ca „prisoase”, la clăcași a constituit „principalul ferment de descompunere a feudalismului și principala cale de trecere la capitalism în lumea satelor Țării Românești de la mijlocul secolului al XIX-lea” (p. 191—192).

Lăcomia, perfidă și sălbatică, a *arendașilor-negustori* este tratată într-un capitol special (*Desfacerea produselor agricole*)⁴.

Ultimul capitol al cărții este consacrat încercărilor de *sistematizare a satelor* pînă la 1854⁵, subliniindu-se greutatea ce stăteau în calea acestei acțiuni dar și succesul obținut pînă în 1844 — cînd alinierea satelor se făcuse în multe județe în proporție însemnată —, succes compromis, din păcate, în anii următori mai ales după 1848.

Întrucît spațiul nu ne permite să înfățișăm și alte contribuții importante ale autorului, vom continua cu unele considerațiuni asupra cîtorva probleme controversate la care studiul tov. I. Corfus dă un răspuns.

Din capul locului nu subscriem la părerea autorului — părere care, cum am spus, depășește cadrul perioadei cercetate — anume că în orînduirea feudală, la noi, țăranul dependent n-a avut un drept de proprietate asupra pămîntului folosit. Cunoaștem că dreptul funciar feudal este un drept condiționat — și anume, condiționat de darea în folosință a pămîntului la țăranii dependenți. Tendința boierilor din Țara Românească de a transforma dreptul funciar feudal în unul absolut, capitalist, se constată de pe la jumătatea secolului al XVIII-lea. Eliberînd românii în 1746 — „numai capetele lor fără de moșie” —, boierii se amăgiseră însă crezînd — cîți vor fi crezut! — că pămîntul le-a rămas în proprietate deplină, dar n-au exprimat, printr-o lege, această dorință decît — și nu întîm-

³ Materialul a mai fost expus de autor într-un studiu anterior (vezi „Studii și articole de istorie”, vol. V, 1963, p. 117—143).

⁴ Materialul a mai fost prezentat de autor într-un studiu recent (vezi „Revista Arhivelor”, X, nr. 2, 1967, p. 195—212).

⁵ Concluziile în acest sens autorul și le-a publicat în 1965 (vezi „Studii”, 18, nr. 4, 1965, p. 807—832).

plător! — în secolul al XIX-lea, prima dată în legiuirea Caragea într-o formă încă puțin voalată, apoi mai deschis prin Regulamentul organic și textual în legiuirea agrară din 1851. Iar ideologii și oratorii conservatori au transformat această dorință într-un principiu de drept, numind pe boieri „proprietari”, adică proprietari *deplin* asupra pământului și contestând țăranilor clăcași orice drept asupra moșiei. Aceasta a fost însă tendința și voința boierilor — clasa dominantă — exprimată în texte de legi *numai* în perioada de descompunere a feudalismului — dar ea nu poate fi confundată cu un drept absolut al boierilor asupra moșilor. Căci țăranul dependent inclusiv clăcașul, păstra un drept asupra moșiei pe care trăia și lucra, drept ce provenea atât din dreptul său de membru al fostei obști așervite⁶ cât și din relațiile concrete stabilite între boieri și rumâni în evul mediu, relații în contextul cărora boierul nu avea interesul să pună și nici nu putea pune, dacă ar fi vrut, problema contestării acestui drept. Rumânul, mai tirziu clăcașul și boierul au avut deopotrivă un drept limitat de stăpânire asupra moșiei, nu o „proprietate”, adică un drept absolut. Eliberarea rumânilor, fără împroprietărire, nu degrevase moșia de serviciile feudale iar problema urma să se rezolve numai o dată cu trecerea cel puțin a unei părți însemnate a moșiei în proprietate deplină a țăranului. Acesta a fost nu un artificiu juridic ci principiul fundamental de drept al legii rurale din 1864, din Principate, principiu expus în limitele gândirii burghezo-democratice și înfăptuit în anumite condiții istorice. Fisura în metoda de cercetare a autorului constă în aceea că s-a lăsat ușor convins de voința boierilor din perioada de descompunere a feudalismului, voință exprimată *numai acum* în texte de legi și a gândit că-și poate permite să extindă o atare concluzie la întregul ev mediu românesc. De aceea d-sa n-a putut rezolva, de pildă, problema dreptului clăcașilor asupra căruților în perioada regulamentară. Oricum, este regretabil că o pretenție nedreaptă a boierimii din veacul trecut a obținut acum, datorită unei erori de metodă, girul unei cercetări altfel atât de serioase.

O altă problemă importantă la care cartea tov. I. Corfus dă un răspuns este aceea, mult discutată, a așa-zisei *a doua iobăgii*. Neexistând rezerva feudală — este de părere autorul — nu poate fi vorba de o a doua iobăgie. Trebuie spus că problema ar merita un studiu special. Aici ne mărginim la câteva considerațiuni. Înainte de toate, termenul de *iobăgie* nu este propriu Țării Românești și Moldovei în evul mediu. În al doilea rând trebuie observat că în aceste țări ale noastre elementele

capitaliste au apărut, au coexistat și s-au afirmat nu numai paralel ci *mai ales* în strînsă legătură cu elementele vechii orînduirii iar apoi cu rămășițele acestora. Prin această prismă gîndim că trebuie privite și relațiile de dependență de după eliberarea rumânilor. Ce fel de dependență exprimă clăcașia? Oricît de straniu ar părea — în raport cu opiniile multor cercetători — noi gîndim că, avînd în vedere natura deosebită a constrîngerii muncitorului în feudalism (extraeconomică) față de cea a constrîngerii în capitalism (economică), clăcașia, care este o *invoială* — e drept, inechitabilă — între boier (arendăș) și țăran⁶, este de esență capitalistă, chiar dacă adesea apare îmbrăcată în forme încă feudale. Pentru a-și asigura însă forța de muncă și dijmele, boierii — incapabili, datorită anumitor realități istorice, să acționeze ca niște fermieri englezi, de pildă —, au simțit acut nevoia să realizeze într-o formă, legarea țăranului de moșie. Dar cum clăcașul era om liber iar nu „rumân drept”, legarea de moșie nu se putea face decît invocîndu-se un principiu economic: țăranul să presteze (sau să plătească) claca și să dea dijmele tradiționale pentru pămîntul primit în folosință. Apoi a mai intervenit un alt principiu — înlînit și pînă atunci dar specific, gîndim, statului modern —, anume, stabilitatea contribuabililor — și boierii s-au folosit din plin de acest principiu, înfățișînd în mod nedrept și perfid pe primul plan interesele statului. I. Corfus demonstrează în studiul d-sale cît de mari erau opreliștile regulamentare în calea strămutării clăcașilor. Prin urmare, dacă ar fi, poate, necesar, să găsim un termen corect pentru această *reală* legare nouă de moșie, negarea ei ar fi cu totul deplasată, mai ales în urma apariției acestei cărți⁷. Căci dacă autorul respinge, pe drept,

⁶ Rumânii nu încheiau asemenea tocmele sau așezăminte cu stăpînii feudali — este cunoscut un singur așezămînt, cel al rumânilor din Bădești cu *m-reă Cimpulung* (1710) — pentru că ei nu erau oameni liberi ci „rumâni drepti” ai acestora, obligați să dea ajutor „la ce va fi treaba moșiei”.

⁷ O legare de moșie — de asemenea, de esență capitalistă — s-a realizat și după 1866 prin legea de tocmele agricole. Dacă C. D. Gherea a greșit, poate, la alegerea termenului — neoiobăgie — pentru această legare (dar o mărturisește singur că atunci nu avea altul la îndemînă), credem că el n-a greșit cînd a subliniat caracterul extrem de opresiv și dăunător al unei asemenea legături care antrena după sine existența unor rămășițe feudale. Și să notăm că, excluzînd ca inacceptabil termenul de neoiobăgie, mai mult decît C. D. Gherea n-a spus nimeni pînă azi despre legile de tocmele de atunci, cu toată polemica iscată în jurul cărții acestuia.

⁵ Vezi mai recent, lucrarea citată a prof. H. H. Stahl, p. 84 și urm.

termenul de a doua iobăgie, îi arată în schimb conținutul real, fără a propune altă denumire.

O observație ar merita credem, *problema rezervei feudale*. Dacă, pentru rezervă, reținem accepțiunea proprie feudalismului occidental, autorul are toată dreptatea. Dar s-a dovedit⁸ că multe caracteristici ale feudalismului occidental nu sînt proprii și celui românesc sau cel puțin nu sînt identice cu ale acestuia. Atunci — este, oare, corect să acceptăm sensul occidental al rezervei și pentru feudalismul românesc? În evul mediu occidental anumite condiții au dus la apariția acelei rezerve, condiții care, desigur, n-au existat în Țara Românească de vreme ce constatăm aci o frecvență sporadică și o întindere nelsemnată a respectivei rezerve. Dar de ce s-o considerăm în accepțiune occidentală dacă realitățile generatoare n-au fost aceleași? Atunci — cum considerăm pămîntul împărțit ca prisoare la țărani — clăcași băștinași sau oameni străini de loc? Cui a aparținut și ce fel de proprietate a existat asupra lui? A fost rezervă, legiuită și scontată de autorii Regulamentului organic, sau n-a fost rezervă? Să notăm că pentru lucrarea acestui pămînt clăcașii încheiau învoiele speciale, cu prețuri și dijme mult mai mari ca pînă atunci — și aceste prisoare, arată autorul, au constituit principala armă de presiune a boierilor (arendășilor) asupra clăcașilor (p. 191). Dar în virtutea căruia drept își permiteau boierii să speculeze prisoarele dacă nu în virtutea dreptului pe care ei și l-au dat, prin Regulamentul organic, de a dispune de 1/3 din moșie, de a avea, deci, rezervă reducînd pînă dincolo de limitele existenței pămîntul dat legal în folosință țăranilor! Iar acest drept nu era oare asemănător, măcar în parte, cu cel pe care feudalul occidental îl avea asupra rezervei, adică dreptul de a dispune de ea⁹? De ce pentru Țara Românească să legăm existența rezervei de cultivarea ei în regie proprie, ca în occident, dacă realitățile generatoare n-au fost aceleași? Ne punem și punem aceste întrebări cu atât mai mult cu cît pentru Moldova, în aceeași perioadă, s-a demonstrat existența masivă a rezervei¹⁰. Să fie realitățile atât de diferite? Personal credem că la ambii cercetători nu poate fi vorba de o documentare insuficientă, ci de o înțelegere di-

ferită a termenului de rezervă și de interpretarea realităților prin prisma acestei înțelegeri.

O discuție — desigur, mai amplă, dată fiind importanța concluziilor — ar merita problema primatului uneia din cele două ocupații principale ale țăranilor din feudalism: cultivarea pămîntului și creșterea vitelor. Autorul a subscris la părerea celor mai mulți cercetători de pînă acum: primatul creșterii vitelor. Considerăm că problema — dacă poate fi una! — s-a pus în istoriografia noastră invers de cum ar fi trebuit: anume, s-a avut în vedere ocupația ca sursă de venit, cel mai adesea pecuniar, pentru plata „angaralelor” iar nu ca bază a existenței zilnice. Să nu uilăm că vitele erau crescute în foarte mare măsură — dacă nu în primul rînd — pentru muncile agricole: lucrarea pămîntului (chiar în secolul al XIX-lea un plug era tras de 6, 8, 10 boi), cîrătul produselor agricole — ale țăranului și ale boierului — de la cîmp acasă, la tirg sau la schelă pentru comerț, la cîrătul lemnelor pentru construirea, uneori, de magazii și pătule pentru cereale, la producerea îngrășămintelor, naturale și transportul acestora la cîmp. Și credem că nu greșim, afirmînd că baza existenței țăranului în feudalism — și chiar mai tirziu — n-a format-o carnea — și mai ales carnea animalelor crescute de el — ci produsele agricole. De aceea gîndim că problema n-ar trebui să se pună decît în legătură cu diviziunea muncii pe regiuni (păstorit-agricultură) iar nu pentru cea mai mare parte a locuitorilor țării în orînduirea feudală.

•

Precizăm, în final, că discuțiile noastre reprezintă în primul rînd puncte de vedere și numai în al doilea rînd pot fi luate și ca observații pe marginea studiului tov. I. Corfus. Ele nu afectează valoarea în sine a cărții — care reprezintă, după părerea noastră, una din cele mai serioase cercetări din cîte cunoaștem în istoriografia românească, — ci exprimă păreri sau pun întrebări ce ar merita să stea în atenția cercetătorilor. Socotim că această lucrare va avea influențe pozitive asupra scrierii istoriei în viitor, la noi. Dar ea nu va fi de folos numai specialiștilor în istorie. Prin faptul că ea analizează dezvoltarea agriculturii pe o perioadă îndelungată în funcție de o multitudine de factori (naturali și sociali), lucrarea va oferi învățăminte utile specialistului de azi în agricultură. De asemenea, gîndim că studierea în acest mod a agriculturii românești pînă în zilele noastre ar fi de un real ajutor în elaborarea și aplicarea politicii agrare actuale. Astfel, rezultatul unei asemenea cercetări n-ar mai fi numai „cel mai prețios prinos adus muncii seculare, pline de sacrificii, a țăranimii ro-

⁸ Vezi, recent H. H. Stahl, *op. cit.*

⁹ De discutat ar rămîne încă în ce măsură acesta era un drept sau o substituție, o uzurpare.

¹⁰ Gh. Platon, *Cu privire la evoluția rezervei feudale în Moldova de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă la legea rurală din 1864* în „Studii și articole de istorie”, V, 1963, p. 201—242.

mănești" (p. 299), ci s-ar transforma într-un real și mare serviciu.

Noi așteptăm deocamdată cu un justificat interes un volum care să analizeze dezvoltarea agriculturii între 1851 și 1864 și aplicarea legiurii agrare din 1851 până la reforma agrară, pentru că — așa cum observăm într-o recenzie recentă¹¹ — improprietățile de la 1864 nu poate fi înțeleasă și apreciată în toate implicațiile și aspectele sale fără cunoașterea temeinică în această privință a perioadei 1851—1864.

G. D. ISCRU

EFTIMIE MURGU: **SCRIERI**, ediție îngrijită cu o introducere și note de I. D. SUCIU, București, 1969, Edit. pentru literatură, 632 p.

Un loc de frunte în istoria zbuciumaților ani 1848—1849, pe care și poporul român i-a trăit din plin, îl are Eftimie Murgu, unul dintre conducătorii mișcării de eliberare națională și socială a românilor de pe ambele versante ale Carpaților.

Istoricul au scris — mai mult sau mai puțin — despre activitatea înflăcăratului patriot și luptător pentru dezvoltarea democratică a țării; opera sa, în cea mai mare parte publicată în limbile germană sau maghiară, este însă mai puțin accesibilă publicului larg. De aceea, apariția lucrării datorită lui I. D. Suciu, este salutară, ea punând în valoare marile idei de care a fost animat revoluționarul Eftimie Murgu.

Volumul cuprinde mai multe texte (în limba originală cit și traducerea în limba română) printre care semnalăm lucrarea „Combaterea dizertației lui Sava Tökölly”, discursurile, scrisorile etc. din timpul revoluției de la 1848—1849 ce ne-au rămas de la Murgu, cit și fragmente din logica tradusă după Imre Ianos.

Lucrarea lui Murgu „Combaterea dizertației lui Sava Tökölly” surprinde prin unele afirmații sau idei, care au viabilitate și astăzi. Scopul lucrării sale a fost corectarea greșelilor săvârșite de Sava Tökölly, cu intenția să dovedească și originea latină a limbii române, continuitatea poporului român pe meleagurile în care trăiește și astăzi. Pentru aceasta, Murgu a trebuit să dea răspuns la două probleme fundamentale și anume: ce fel de limbă este limba română și de unde se trage. Cu argumente științifice convingătoare Murgu dovedește că în ce privește structura ei, limba

română este o limbă romanică și că se trage din limba latină vulgară vorbită în secolul al II-lea al e.n. Referindu-se la structura ei, Murgu scria: „După părerea mea structura unei limbi poate fi dedusă din următoarele principii: 1) din cuvintele cele mai trebuincioase ale unei limbi, considerate în stare naturală. Aceste cuvinte ar putea fi numite pe drept, *cuvinte ale primei necesități, verba primae necessitatis*; pe scurt prin aceasta înțeleg acele cuvinte care formează legătura vieții sociale și care unesc pe oameni prin intermediul rațiunii... Principiul al doilea constă în proprietățile de coincidență ale limbii ce se analizează cu acelea ale unei alteia, ale căror origine și caracter sint cunoscute...” (p. 203—204). Deși avea la bază o pregătire juridică și filozofică, Murgu în susținerea principiilor enunțate, face o erudită demonstrație și analiză lingvistică în dovedirea latinității limbii. „Acuma, după ce-am dezvoltat aceste principii, mă adresez limbii române, și îmi susțin afirmația că ea ar fi în fond o limbă romană. Căci menționatele cuvinte de necesitate ale limbii române, pe care se sprijină esența ei, sint române” (p. 205). Și mai departe el conchide: „Limba română rămâne limbă romană și o dată cu aceasta și dreptul românului, respectiv valahului de a se mindri mereu cu originea romană” (p. 370).

Pe lângă glosarul de cuvinte ce-l dă Murgu, cu privire la cuvintele de primă necesitate, el alege și câteva poezii populare pe care le traduce în latinește, tocmai pentru a demonstra latinitatea limbii române. El scrie: „Pentru a convinge în continuare că limba română este romană, voi cita mai jos câteva cîtece culese din gura poporului și le voi traduce în latină:

De pe monte in vale vén
In vale vén la riul len
Que cu apa lui prechiară
Limpeda si bunisóră...

De monte in vallem venio
In vallem venio ad rivum lenem,
Ut ipsius aqua praeclara
Limpida et satis bona...” (p. 211).

Metoda lui Murgu spre a demonstra latinitatea limbii, a fost folosită și de B. P. Hasdeu, în aceiași problemă, cînd analiza originea cuvintelor în două poezii populare din Dobrogea — după cum subliniază I. D. Suciu în studiul său introductiv (p. 79—80). George Barițiu, de asemenea în combaterea profesorului J. K. Schuller, care contesta latinitatea limbii noastre, a recurs la metoda lui Murgu, reproducîndu-i cele trei poezii populare cu litere chirilice.

¹¹ Vezi „Revista Arhivelor”, XI, nr. 1, 1968, p. 231.

Drept consecință a latinității limbii române, Murgu propunea introducerea alfabetului latin în locul celui chirilic.

De o importanță deosebită sînt și textele cuprinse în volum, elaborate de Murgu în timpul revoluției de la 1848. Astfel, se publică „Manifestul adresat poporului român după eliberare” în care Murgu salută noul spirit de libertate „care este duhul slobozeniei”. Din timpul activității parlamentare se publică două scrisori către Constantin Udria, primarul Lugojului, din care reies preocupările sale pentru recunoașterea limbii române ca limbă oficială de autoritățile comitatense și orășenești din Banat. Importantă ni se pare însă scrisoarea trimisă lui Nicolae Bălcescu, prin care îi dă acestuia sfaturi privitoare la politica externă și înarmarea țării. „Cea dintîi grijă să vă fie fraților arma” — scria Murgu. „Armata cît mai în grabă căutați să aveți — ca să puteți cel puțin cea dintîi năvală să o întîmpinați cu bună ispravă; apoi de aci încolo va fi grija noastră și mai pre urmă grija Europei” (p. 452). Scrisoarea mai dezvăluie totodată și tendința lui Murgu de a unifica forțele revoluționare româno-maghiare și în lupta împotriva habsburgilor (p. 452).

În volum se găsește, inserat și răspunsul la articolul despre români al baronului Nicolae Jósika publicat în „Pesti Hirlap”, unde Murgu releva aportul poporului român în cursul istoriei în această parte a Europei. „Ardealul — scria Murgu — a fost zid de apărare în contra barbariei orientale și acest părete apărător a fost mai cu seamă lucrul poporului român” (p. 455). Asupra paternității acestui articol — intrucit sînt opt semnături — I.D. Suciuc susține că aparține lui Murgu. Discursul rostit în Dietă la 26 august 1848 dovedește maturitatea politică a lui Murgu, care protestează împotriva unor măsuri luate de guvern. „Prima mea dorință — se spune în discurs — este să se recunoască independența — pe care a hotărît-o poporul român, adică să se recunoască în mod legal, independența ierarhiilor române, de ierarhie răsărită” (p. 471). De asemenea scrisoarea trimisă din închisoarea Aradului lui Sigismund Pop constituie un rechizitoriu făcut împăratului pentru politica sa față de români.

Lucrarea conține și fragmente din broșura „Despre memorandumul congresului srbesc” apărută la Pesta în 1865, în care Murgu ridică problema despărțirii ierarhice. „Îndelungata dorință, generală și fierbinte, a unui popor urînd mai multe milioane (dorință care, datorită împrejurărilor, a crescut pînă la rangul unei necesități naționale) este orientată exclusiv în sensul că conciliul autohton bisericesc, cunoscut din timpuri străvechi sub această denumire să se întrunească cît mai curînd cu putință, spre a dezbate, con-

form ordinii legale — pe lîngă alte probleme bisericești atît de urgente care trebuie rezolvate fără amîinare — și în mod special uzurparea făcută în mod abuziv de către aminiștii venetici ipecani asupra bunurilor și veniturilor noastre autohtone bisericești române” (p. 549).

În ultima parte a volumului sînt cuprinse fragmente din logica tradusă de Murgu după Imre Iános. Deși nu sînt originale, au o mare importanță intrucit ele dezvăluie limbajul filozofic din veacul trecut și greutatea întîmpinate de autor în alcătuirea unei terminologii proprii filozofiei românești.

Volumul conține și un tabel cronologic cu principalele momente din viața lui Murgu, bibliografia folosită de îngrijitorul ediției, un indice alfabetic și ilustrații. Apreciem că studiul introductiv pe care îl face I. D. Suciuc ne înfățișează în cadrul general politic-social viața și principalele momente ale activității fruntașului revoluționar Eftimie Murgu.

Cine se interesează de viața și opera lui Eftimie Murgu poate găsi în ediția îngrijită de I. D. Suciuc, năzuințele și gîndurile ce l-au animat, lupta avîntată pe care a dus-o pe cale revoluționară pentru unitatea statală a poporului român.

M. RUSENESCU

APOSTOL STAN, CONSTANTIN VLĂDUȚ, GHEORGHE MAGHERU, Edit. științifică, București, 1969, 264 p.

Personalitatea complexă a lui Gh. Magheru, figură luminoasă de patriot și revoluționar care cu inima și brațul său s-a integrat în profundele mișcări din secolul XIX de redreptare a poporului român, ce au pus temelii trănicioare României moderne, constituie obiectul monografiei întocmite de Apostol Stan și Constantin Vlăduț.

Publicarea unei astfel de lucrări monografice are meritul de a impune în istoriografie rolul jucat de generalul Gh. Magheru în lupta de emancipare socială și națională a poporului român, integrîndu-l în principalele evenimente ale epocii moderne a istoriei noastre.

O asemenea lucrare se impunea intrucit caracterul fragmentar și dispersat al lucrărilor de pînă acum nu permitea înțelegerea unei viziuni de ansamblu asupra vieții și activității generalului Magheru, personalitate de primă mărime în timpul revoluției burghezo-democratice de la 1848 și a luptei pentru formarea statului național.

Bazată pe o largă informație documentară care permite prezentarea personalității generalului Gh. Magheru sub toate laturile acti-

vității sale, lucrarea este rodul analizei critice a izvoarelor editate și inedite din arhive, a interpretării judicioase a mărturiilor documentare și a lucrărilor de specialitate, scoțând în evidență ampla preocupare a autorilor pentru epuizarea sursei de informare.

După o prezentare a personalității „generalului popular” a cărui viață și activitate va fi legată de cele mai importante evenimente din secolul XIX, ca militant pentru independență și emancipare națională, pentru unirea tuturor românilor, regim democratic, vot universal. Îmbunătățirea situației maselor populare, acțiuni în care s-a distins ca strateg și comandant, prin acte de abnegație și vitejie personală, autorii fac o analiză critică exhaustivă a istoriografiei privind pe Gh. Magheru.

Un capitol deosebit este consacrat lumii copilăriei lui Gheorghe Magheru, cuprinzând informații în legătură cu originea transilvăneană a familiei sale și mediul în care s-a născut și a crescut, cu analiza cadrului istoric în care și-a desfășurat activitatea și care va avea o mare influență asupra formării sale. Născut în 1804 în Birzeul de Gilort, azi sat al comunei Albeni, jud. Gorj, Gheorghe Magheru va crește într-o epocă deosebit de frământată determinată de agravarea crizei social-politice a regimului turco-fanariot, jaful și teroarea bandelor turcești rebele exercitate în special asupra județelor de peste Olt ca și de îndelungatele războaie ruso-turce. În asemenea împrejurări Gh. Magheru se remarcă de timpuriu în calitate de comandant de panduri așa cum subliniază autorii. Magheru își începe cariera militară și politică într-un moment crucial de mare însemnătate — revoluția de la 1821 — care va exercita asupra sa o puternică înflăcărare. În contextul social-politic dintre 1821 și ajunul lui 1848, activitatea lui Gh. Magheru este prezentată într-un capitol special. În acest cadru este stabilit locul și rolul său în evenimentele din 1821. După înfrângerea mișcării revoluționare Gh. Magheru continuă activitatea de organizare a unor detașamente de panduri pentru păstrarea ordinii sociale și de apărare împotriva bandelor turcești, devenind comandantul pandurilor din întreaga Oltenie. În această calitate se distinge în mod deosebit în timpul războiului ruso-turc din 1828—1829, având un rol important în câștigarea bătăliei de la Sisești. Pentru calitățile militare deosebite se va face cunoscut în țară și în rândurile armatei ruse, fiind decorat de țarul Rusiei cu ordinul „Sf. Ana în gradul de cavaler” și primind și o sabie de onoare.

După războiul din 1828—1829, lucrarea reliefează pe larg activitatea obștească și civilă căruia Magheru i se dedică aproape timp de două decenii plină în timpul revo-

luției de la 1848, când își reia preocupările militare. Il găsim astfel sprijinitorul inițiativelor de reorganizare administrativă și de dezvoltare edilitar-urbanistică a orașului Tîrgu-Jiu, pentru întemeierea unor instituții sanitare, pentru propagarea învățămîntului, dovedind pricepere și interes în îndeplinirea unor treburi publice etc. În decursul întregii sale activități întreține relații cu personalități proeminente ale vieții politice și culturale din țările române, menținînd contactul cu ideile și concepțiile înaintate ale vremii, plasîndu-se pe poziția forțelor social-politice angajate în promovarea progresului.

Un capitol amplu este consacrat rolului jucat de Gh. Magheru în acțiunea de pregătire și declanșare a revoluției de la 1848 pe care autorii relatează că o vedea ca pe o necesitate impusă de dezvoltarea social-economică și politică a Țării Românești. Așa cum reiese din paginile lucrării, Magheru considera că revoluția a fost provocată de „glasul patriei, care striga ușurare de greul jug al robiei și al despotismului”.

Cu multă competență autorii analizează idealurile politice care l-au călăuzit pe Magheru strîns legate de apartenența sa la gruparea democrat-revoluționară din care făcea parte, evidențînd maturitatea revoluționară de care a dat dovadă ca inițiator și participant activ la revoluție. Este prezentat astfel rolul decisiv pe care l-a avut în izbucnirea mișcării insurecționale de la Islaz, activitatea revoluționară desfășurată la Caracal și Craiova, rezistența în timpul acțiunii contrarevoluționare din 19 iulie, în care s-a remarcat prin calități deosebite ce i-au atras denumirea de „braț de oțel al revoluției”. Cu aceeași fermitate se va impune ca ministru în guvernul provizoriu ales de revoluție, dar mai ales în calitate de căpitan general al forțelor armate neregulate și inspector al gărzilor naționale din țară, acționînd în special pentru asigurarea unei baze militare a revoluției fiind organizatorul și comandantul taberei de la Cîmpul lui Traian (Rlureni-Vilcea).

În contextul evenimentelor istorice sînt arătate legăturile strînse întreținute de Magheru cu revoluționarii munteni, moldoveni și transilvăneni ca și contribuția unora dintre membrii familiei sale la declanșarea și susținerea acțiunii revoluționare; printre aceștia li găsim pe Niță Magheru — nepotul generalului și Ghiță și Alexandrina — fiii acestuia.

În împrejurările grave în care activitatea unor elemente contrarevoluționare tulbura liniștea internă și crea un pretext pentru o intervenție străină, Magheru este însărcinat să conducă acțiunea de consolidare a revoluției. Un capitol întreg înfățișează misiunea politică și militară a generalului în Oltenia pentru nimicirea comploturilor boierilor conserva-

toare și restabilirea ordinii revoluționare, prin activitatea pe care o desfășoară reușind să creeze o bază politică revoluționară necesară împlinirii sarcinii de organizare a forțelor de apărare a revoluției. Activității de apărător al ordinii revoluționare în Oltenia, autorii îi consacră un capitol special care reliefează acțiunile și măsurile întreprinse în acest sens. Este înfățișată astfel activitatea sa în vederea stabilizării ordinii revoluționare și schimbării aparatului administrativ și judecătoresc cu oameni noi, devotați revoluției, conjugată cu acțiunea de reprimare a elementelor reacționare, activitatea în domeniul constituirii gărzilor naționale — instrument ce avea să asigure menținerea ordinii, ca și activitatea insistentă pentru asigurarea succesului acțiunii diplomatice inițiată de conducerea revoluției pentru recunoașterea noului regim de Poarta otomană și a unui larg sprijin din partea maselor populare.

Ca organizator al taberei militare de la Riurenii, Gh. Magheru se distinge printr-o capacitate militară deosebită fiind dovadă de exigență și curaj, constituind un puternic exemplu mobilizator prin spiritul de abnegație, până la dăruirea de sine, față de cauza revoluției. Holăirea temerară a generalului — arată autorii — de a se angaja într-o confruntare militară cu oștile turco-ruse a stîrnit un puternic ecou în opinia publică din țările europene cuprinse de revoluție. Doriința sa de a lupta este exprimată și în declarația prin care condamnă intervenția turco-țaristă care își propunea să înăbușe revoluția românească. „Dacă în inima noastră mai viază amorul cel sacru al patriei, dacă suferințele țării noastre ne mai umplu ochii de lacrimi de sînge, dacă respectul către țărîna și umbrele eroilor străbuni ai noștri se mai țin în piepturile noastre, dacă vrednicia de om se mai păstrează încă în român, atunci să ne grăbim, o frații mei, să ne grăbim a le dovedi, căci patria plînge, căci libertatea suferă, căci naționalitatea română geme și ne cheamă a o mîntui”. „Omul acțiunii și nu al discuțiunii” așa cum a fost caracterizat, Gh. Magheru a fost ultimul dintre revoluționari care nu s-a împăcat cu ideea abandonării rezistenței. Jurămîntul său de credință pe care îl cerea și volutarilor cu ocazia recrutării lor de a „fi credincios nației române, apărînd-o din toate puterile împotriva oricărui atac și asuprire”, angajîndu-se să apere programul revoluționar „conclucînd după putință mi și jărtfind viața mea”, avea să-l călăuzească și în lungul și obositorul drum al exilului, după înfrîngerea revoluției, timp de aproape un deceniu, desfășurînd o intensă activitate mepită a concentra toate energiile în vederea realizării Unirii Principatelor.

Realizînd un studiu amplu în contextul evenimentelor istorice, autorii înfățișează, în

mai multe capitole, activitatea revoluționară a lui Magheru în Austria și Transilvania, eforturile acestuia pentru organizarea emigrației, încercarea de organizare a unei legiuni române în timpul războiului Crimeii ca și activitatea sa în acțiunea pentru Unirea Principatelor Române. Această activitate o va continua și după întoarcerea în țară, alîndu-se printre fruntașii unioniști. Va fi călăuzit de idealuri patriotice pînă la sfîrșitul vieții sale, înundu-și eforturile cu ceilalți mari progresiști ai vremii pentru modernizarea statului român, pentru sprijinirea războiului de independență, în care vedea o împlinire a aspirațiilor și năzuințelor nutritive de el ca și pentru menținerea integrității și suveranității statului român.

Scrisă într-o formă cursivă și antrenantă lucrarea monografică Gh. Magheru se adresează în egală măsură atât specialiștilor cit și unui public larg, aducînd o contribuție științifică indiscutabilă, prin caracterul său documentar ca și prin puterea de analiză și sinteză, la ilustrarea vieții și activității acestui fiu însemnat al poporului nostru. Ea are meritul de a trata pentru prima dată această personalitate complexă în contextul uneia dintre cele mai binecunoscute epoci ale istoriei României. Lucrarea se încheie cu un indice general.

Socotim că dacă autorii selecționau din cadrul materialelor cercetate unele documente ilustrative pentru a fi fost reproduse în facsimile, lucrarea ar fi căpătat un colorit mai viu.

EM. POȘTĂRIȚĂ

RELĂȚIILE ISTORICE DINTRE POPOARELE U.R.S.S. ȘI ROMÂNIA ÎN VEACURILE XV— ÎNCEPUTUL CELUI DE AL XVIII-LEA. DOCUMENTE ȘI MATERIALE ÎN TREI VOLUME vol. I (1408—1632), Moscova, 1965 362 p.; vol. II (1633—1673), Moscova, 1968, 445p.

Institutul de istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S., Institutul de istorie al Academiei Republicii Socialiste România și cel al Academiei de Științe a R.S.S. Moldovenești au publicat, în colaborare, o colecție bilingvă de documente privind relațiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. și România, începînd din secolul al XV-lea și pînă la începutul celui de al XVIII-lea. Din Comitetul de redacție al colecției au făcut parte academicienii I. S. Grosul și A. C. Oțetea și doctorii în științe istorice A. A. Novoselski

și L. V. Cerepnin; colegiul de redacție al celor două volume a fost constituit din: V. A. Costăchel, L. N. Pușcarev și E. M. Rusev; la întocmirea vol. I au colaborat: D. P. Bogdan, V. A. Costăchel, N. A. Mohov, E. M. Podgradscaia, E. M. Rusev și L. E. Semenova, iar la vol. II: V. A. Costăchel, N. A. Mohov, L. A. Nichitina, N. S. Orlova, E. M. Podgradscaia, E. M. Rusev și L. E. Semenova. Hrisoavele moldovenești au fost traduse sau transcrise de E. M. Rusev, iar documentele aflate în Arhiva centrală a actelor vechi din Moscova de paleograful dactilograf K. I. Bezdrodnai. G. F. Bogacici a tradus în limba română documentele depistate de istoricii sovietici.

Primul volum conține 94 documente dintre anii 1408 – 1632, al doilea un număr de 118 dintre anii 1633 – 1673 iar în al treilea urmează să se publice documente dintre anii 1674 – 1711. În prefața la volumul I se expune metoda de lucru folosită în editarea colecției. S-au publicat documente și corespondență oficială după originale sau copii păstrate în arhivele din U.R.S.S. și R.S. România; cele care nu s-au păstrat sau se află în arhive ori în colecții străine s-au editat după fotocopii sau publicații anterioare menționându-se aceasta în note. Izvoarele narrative, în special cronicile rușești, moldovenești, muntene și poloneze au fost utilizate în notele care însoțesc documentele. Ediția a fost pregătită pentru tipar în conformitate cu *Normele cu privire la editarea documentelor istorice*, apărute la Moscova în 1956. Prescurtările au fost întregite, iar în prefață se dau unele amănunte despre sistemul de transcriere adoptat. Documentele sunt clasate în ordine cronologică, în fiecare volum, iar pentru cele fără dată s-a căutat să se stabilească motivându-se în note. În general, documentele au fost editate în întregime, dar din izvoarele mai lungi cum sînt jurnalele solilor, cu informații diferite s-au publicat numai fragmentele care privesc tema colecției.

Toate documentele au fost publicate în limba originalelor (maghiară, polonă, germană, latină și italiană), însoțite de traduceri în limbile rusă și română cele slave sînt traduse în limba română iar cele în limba română în limba rusă. Pentru ca această colecție să fie accesibilă unui cerc cit mai larg de istorici sovietici și români, prefața, lista documentelor publicate, indicele de nume și cel geografic s-au întocmit în limbile rusă și română. Desigur ortografia este cea actuală, iar textele continue au fost scindate după sens în alineate. Titlatura suveranilor (intitulatio) începînd din sec. XVI a fost omisă, indicîndu-se însă aceasta. Lipsurile din text au fost întregite între paranteze drepte; dacă au existat mai multe copii sau traduceri de can-

celarie, s-a publicat numai textul definitiv, iar variantele sînt redate numai cînd conțin date suplimentare, necesare pentru o înțelegere mai justă a textului.

Aparatul științific al ediției mai cuprinde, în afară de introducere, adnotări cu privire la text însemnate cu steluțe și așezate în subsol și note istorice, însemnate cu cifre și așezate la sfîrșitul documentelor, lista de prescurtări, glosar de cuvinte rare, indice de nume și geografic și lista documentelor publicate. Rezumatele ce însoțesc documentele sînt date în limba rusă.

Culegerea de față cuprinde materiale privind aspecte mai caracteristice ale legăturilor multilaterale dintre Rusia pe de o parte, Moldova și Țara Românească, pe de alta, de la începutul secolului al XV-lea și pînă în anul 1711. Astfel materialele secolului al XV-lea marchează începutul relațiilor durabile și multilaterale dintre Moldova, Țara Românească și cnezatele rușești, iar anul 1711 constituie un moment de cotitură în istoria acestor relații și anume începuturile declinului Imperiului otoman și al unui lung șir de războaie ruso-turce în secolele XVIII – XIX ce aveau să ducă la succesul luptei de eliberare a popoarelor din Balcani. În prefață, pe baza documentelor publicate în volume și a altor izvoare, se face un istoric interesant și succint al acestor relații atît de multiple pe o perioadă de trei veacuri, relații care în mod firesc au variat în intensitate. În unele epoci ele au fost deosebit de strînse ca de pildă atunci cînd popoarele celor două țări românești și ale Rusiei au luptat împreună fie pentru a se elibera de sub jugul feudal, fie pentru a înlătura dominația străină.

Caracterul selectiv al colecției apare mai evident la volumul al II-lea ce conține documente din perioada atît de zbucimată dintre anii 1633 și 1673. După cum se specifică „autorii n-au avut posibilitatea să publice toate documentele depistate, în volum fiind incluse numai documentele cele mai caracteristice care oglindesc statornicia prieteniei dintre popoarele noastre în trecutul îndepărtat. Un mare număr din documentele depistate dar rămase nepublicate a fost însă utilizat în notele din acest volum”. Autorii mai arată că spre deosebire de primul volum în cel de-al doilea documentele sînt inedite, iar din cele publicate anterior au fost incluse numai acelea fără de care ar fi fost imposibilă o prezentare cuprinzătoare și multilaterală a tematicii colecției. Se publică pentru prima oară în U.R.S.S. privilegiul comercial acordat negustorilor moldoveni în 1656 și o serie de documente mai puțin cunoscute, începînd cu Bogdan Hmielnițchi, privind relații diplomatice ale Rusiei cu statele răsăritene. Spre deosebire de volumul I, în cel de al doilea predomină documentele referitoare la ra-

porturile politice și diplomatice față de cele privind legăturile economice și culturale, deoarece majoritatea documentelor provin de la Departamentul solilor din Moscova.

Documente privind diverse aspecte ale relațiilor dintre poporul român și popoarele din Uniunea Sovietică s-au publicat începând din secolul trecut și continuă pînă în vremea noastră, în colecția Hurmuzaki, precum și în alte ediții, de către istoricii Ion Bogdan, V. A. Ulianitchi, Emil Kaluzniacki, Mihai Costăchescu, Silviu Dragomir, P. P. Panatițescu, A. Veress, Gh. Bezviconi ș.a. Este însă pentru prima dată cînd se editează o colecție de documente din care multe inedite, privind relațiile istorice în toată varietatea lor, dintre poporul român și popoarele U.R.S.S., pe o perioadă de trei secole. De asemenea merită a fi evidențiată colaborarea rodnică dintre istoricii sovietici și români, care pe baza documentelor păstrate în arhivele din cele două țări, au reușit să realizeze o deosebit de interesantă colecție ce constituie o contribuție de seamă la cunoașterea istoriei unei atît de vechi și durabile prietenii.

MIHAIL FĂNESCU

ZDZ. SPIERALSKI, AWANTURY MOLDAWSKIE
(Aventuri moldovenești), „Wiedza Powszechna”, Varșovia, 1967, 213 p.

Lucrarea este dedicată relațiilor polono-române, începînd cu Cazimir cel Mare și pînă la Sobieski, deci unei perioade de trei secole. Caracterul cercetărilor sale proprii și dimensiunea redusă a cărții l-au făcut pe autor să se limiteze la prezentarea legăturilor politice dintre Polonia și Moldova. Problemele economice și culturale au fost atinse doar cînd a fost nevoie de lămurirea fenomenelor politice. Cu toate acestea, cartea de față încearcă să prezinte relațiile polono-moldovene pe un plan mai vast, aceasta pentru motivul că literatura istorică polonă dispune de puține lucrări consacrate Moldovei și legăturilor ei cu Polonia.

Autorul și-a intitulat lucrarea „Aventuri moldovenești” deoarece relațiile politice dintre Polonia și Moldova din secolele XIV—XVII sînt pline de evenimente, pentru care termenul de „aventuri” îi pare a fi cel mai corespunzător. Și aceasta nu numai din cauză că aceste evenimente au constituit în sine acte de violență, după care se ascundeau interesele materiale și ambițiile feudalilor poloni sau moldoveni, ci mai ales pentru că întreprinderile acestora, din capul locului condamnate la eșec, au absorbit o cantitate enormă de energie și jertfe fără a servi rațiunii de

stat, nici celei poloneze, nici celei moldovene. Frecvent în aceste întreprinderi s-au ridicat personalități ambițioase, între care n-au lipsit nici aventurierii de rînd. Astăzi se știe mai bine decît oricînd în Polonia ce consecințe a avut politica orientală a magnaților poloni. Cartea de față este consacrată în mare măsură studiului acestei politici în sectorul moldovenesc. N-a fost aceasta o problemă de importanță conflictului polonilor cu statul Moscovei sau cu popoarele Ucrainei și Belorusiei, totuși ea n-a fost o chestiune de o însemnată minoră. În secolul al XVII-lea, istoricul polon Fredro a atras atenția asupra faptului că în afacerile cu moldovenii s-a vărsat mai mult sînge polon decît în luptele cu germanii.

Introducerea, în care se dau lămuririle de mai sus, cuprinde o scurtă descriere a Moldovei, Țării Românești și Transilvaniei, precum și un succint istoric al formării limbii și poporului român, prezentat însă pe alocuri în lumina unor teze depășite și neștiințifice.

În primul capitol, intitulat *Un război care n-a fost*, autorul își expune cunoscuta sa teză, după care expediția polonilor în Moldova din 1359, atribuită de Dlugosz lui Cazimir cel Mare, n-a avut în realitate loc, ci că este vorba de expediția nereușită din 1377, organizată la Wladislaw de Opole, guvernatorul Rusiei Roșii, în favoarea Ungariei, iar nu a Poloniei. Așa cum s-a arătat în altă parte¹, argumentele aduse de autor în spiritul tezei sale nu sînt întru totul convingătoare, astfel că problema primului contact militar polono-român rămîne deschisă.

În capitolul al doilea, sub titlul *Începuturi lipsite de seriozitate ale problemei Pocuției*, se expun împrejurările care au dus la intrarea Moldovei în raporturi de vasalitate față de Polonia, ca mijloc de apărare a ei împotriva tendinței de acapareare a feudalilor maghiari. Dar aceste socoteli ale Moldovei nu s-au arătat cu totul nimerite, deoarece în scurt timp s-a văzut că polonii nu numai că nu o pot apăra cu destulă eficiență, ci din contră, că vîd în ea o pradă pentru ei. Aceasta a dus la înrăutățirea relațiilor cu Polonia, iar litigiul, la început neînsemnat, pentru Pocuția, s-a dezvoltat cu timpul într-un conflict acut, ducînd în cele din urmă la o serie de războaie. Și aici autorul afirmă că nu Pocuția, ci Țara Șepenițului a fost dată în 1388 de regele polon Moldovei ca amanet pentru împrumutul făcut și că, prin urmare, obiectul litigiului n-a fost Pocuția, ci această din urmă țară. Și această teză a fost pusă la timpul său sub

¹ I. Corfuz, *Pagini de istorie românească în noi publicații poloneze*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie”, Iași, V, 1968, p. 217—231.

semnul întrebării². Capitolul urmărește sumar desfășurarea acestui conflict și a relațiilor politice polono-române pînă la moartea lui Alexandru cel Bun. Cu această ocazie, autorul scrie că moldovenii probabil n-au luptat la Grünwald (1410). Teza, după care autorul neagă hotărît participarea moldovenilor la această luptă, a fost supusă și ea nu de mult discuției³.

Capitolul următor, intitulat *Contradans pentru tron*, tratează sumar despre luptele pentru domnie dintre urmașii lui Alexandru cel Bun, lupte la care au fost chemați să intervină tot mai frecvent polonii, lucru ce i-a făcut în cele din urmă să se gîndească să termine cu acest „contradans” și să încorporeze Moldova la Polonia. Dar expediția lor în această țară a eșuat prin înfrîngerea de la Crasna din 1450.

În capitolul al patrulea, *Monarhia lui Ștefan cel Mare*, se scoate în evidență rolul jucat de acest voievod în ridicarea țării sale pe culmea puterii. Se dă și o hartă a Moldovei în granițele ei de dinainte de acaparările turcești.

În capitolul al cincilea, intitulat *Tragedia din pădurile bucovinene*, autorul precizează că scopul expediției lui Ioan Albert din 1497 a fost înlăturarea lui Ștefan și alipirea Moldovei la Polonia, abia în etapa următoare prevăzîndu-se răfuiala cu turcii. Aceste planuri au imprimat întreprinderii regelui polon caracterul de aventură. Și cu acest prilej, autorul neagă incursiunea lui Ștefan, alături sau concomitent cu turcii, în Polonia din vara anului 1498, lucru supus discuției cu altă ocazie⁴.

Capitolul al șaselea, sub titlul *Peșeri singeroase*, dă un scurt istoric al negocierilor dintre Bogdan cel Chior și poloni în vederea căsătoriei sale cu sora regelui, negocieri urmate de războiul pentru Pocuția.

În capitolul al șaptelea, intitulat *Obertyn și Holin*, se analizează sumar relațiile polono-moldovene din timpul lui Ștefăniță și Petru Rareș, sub care s-a ajuns la două războaie tot pentru stăpînirea Pocuției, primul terminat prin înfrîngerea moldovenilor la Obertyn (1531), al doilea prin asediul Holinului și renunțarea la Pocuția (1538).

În capitolul următor, sub titlul *Sub jugul turcesc*, se descriu împrejurările care au dus la alungarea lui Rareș de către turci, la războiul teritoriului țării și la căderea acesteia sub dominația otomană.

Capitolul al nouălea, intitulat *După tron cu magnații polni*, se ocupă de intrigile Habsburgilor menite să provoace războiul între poloni și turci și de ambițiile magnaților poloni de la margine, ambii factori oferind

cele mai clasice exemple de aventură în Moldova. Este vorba de expediția din 1552 a lui Sieniawski în Moldova, pentru a instala în scaun pe Alexandru Lăpușneanu, de cea a lui A. Laski din 1561 pentru a impune pe Despot, de cea a lui D. Wisniowiecki din 1563 pentru a pune mîna pe domnie, de cea a lui M. Mielecki din 1572 pentru reinstalarea lui Bogdan Lăpușneanu și, în sfîrșit, de expedițiile cazacilor cu Ioan Potcoavă din 1577.

În capitolul al zecelea, *Zamoyski în Moldova*, se precizează că scopul politicii cancelarului polon era expansiunea polonă la Marea Neagră. În același timp, el a căutat să oprească expansiunea Austriei în țările române și să consolideze influența polonă în aceste țări. Extinderea influenței polone asupra lor avea pentru poloni o importanță strategică deosebită, căci împingea la Dunăre linia de apărare a Republicii nobiliare polone împotriva Turciei. În acest context de împrejurări se situează campania din 1595 a lui Zamoyski în Moldova împotriva tătarilor și cea din 1600 în Țara Românească împotriva lui Mihai Viteazul. Titlul capitolului ar trebui, prin urmare, lărgit, fiind vorba de prezența lui Zamoyski și în Țara Românească.

Capitolul al unsprezecelea, intitulat *Pentru moștenirea Moveștilor*, prezintă luptele pentru tron dintre urmașii lui Ieremia și Simion Movilă, lupte în care au intervenit în repetate rînduri ginerii poloni ai lui Ieremia (M. Wisniowiecki, S. Korecki, St. Potocki) și care au dus în cele din urmă la războaie cu turcii pe teritoriul Moldovei, ca cele din 1616, 1620 (Tuțora) și 1621 (Hotin).

În capitolul al doisprezecelea, sub titlul *Doamna Ruxandra*, se descriu luptele purtate în continuare între poloni pe de o parte, și turci și tătari, pe de alta în Moldova și schimbările frecvente din domnia acestei țări, pînă ce sub Vasile Lupu se înregistrează o perioadă de liniște mai îndelungată. Autorul dă o deosebită atenție Ruxandrei, a doua fiică a lui Vasile Lupu, care a constituit personajul central al dramei în jurul căruia s-a depănat pentru un timp scurt istoria Moldovei, Poloniei și Ucrainei. El analizează împrejurările care au dus la căsătoria acesteia, în 1652, cu Timuș Hmielnicki, în urma înfrîngerii armatei polone care, sub Kalinowski, s-a pus în calea cazacilor.

În sfîrșit, în capitolul al treisprezecelea, intitulat *Ioannes rex salvator*, după ce se analizează sumar influența culturii polone în țările române din prima jumătate a secolului al XVII, se descriu campaniile lui Sobieski în Moldova din 1673, 1686 și 1691 precum și incursiunea cazacilor lui Kunicki din 1683 și cea a hatmanului Jablonowski din 1685. Autorul arată că în ultima sa campanie, Sobieski a urmărit să pună în scaunul Mol-

² Ibidem, p. 291–221.

³ „Studii” 21, nr. 3, 1968, p. 605–606.

⁴ Ibidem, 21, nr. 2, 1968, p. 412–414.

dovei pe fiul său Iacob De aici rezistența înverșunată a domnitorului Constantin Cantemir și a poporului împotriva polonilor.

În încheiere se dau principalele faze ale evoluției situației politice din Principatele române, până la unire și independență.

La sfârșitul lucrării se adaugă indicații bibliografice, trimerile, sursele ilustrațiilor și două genealogii, prima a descendenților lui Bogdan, a doua a urmașilor lui Ștefan cel Mare.

Aventurile moldovenești este o carte scrisă cursiv și cu talent. Ea înmănunchiază rezultatele obținute până acum de autor în cercetarea trecutului comun al popoarelor polon și român. În același timp, ea constituie prima sinteză completă a istoriei relațiilor politice și militare polono-române, apărută până în prezent în istoriografia poloneză. Titlul ei, ca și cele ale capitolelor, selecția și prezentarea materiei, stilul, toate acestea îi imprimă, pe lângă aspectul științific, și o notă distinctă de operă de popularizare. Ea aduce un real serviciu istoriografiei noastre, prin prezentarea, în general, judicioasă a relațiilor polono-române în cursul celor trei secole studiate. Nu mai puțin însă ea contribuie prin bogatul material ilustrativ ce o însoțește la popularizarea în țara prietenă a unor vestigii istorice și culturale, cit și a mai multor monumente de artă românească.

ILIE CORFUS

EDIȚII DE IZVOARE TURCEȘTI PENTRU ISTORIA BULGARIEI. TURSKİ IZVORI ZA BULGARSKATA ISTORIA (Fontes Turcici historiae Bulgaricae), Seria XV—XVI, vol. I, editat de Bistra A. Cvetkova, Vera Mutafchieva, Sofia, 1964, vol. II, editat de Nicolai Todorov și Boris Nedkov, Sofia, 1966, 584 p. + 394 facsimile (*Bulgarskite Akademii na Naukite. Institut za istoria*).

Timp de o jumătate de veac, poate și mai bine, învățații bulgari St. Giansizov, D. Ihcev, Vl. Hindalov, Pancio Dorev și G. Gălăbov au publicat un număr considerabil de documente turcești dar numai în traduceri în limba bulgară¹. De aceea Institutul de istorie de pe lângă Academia Bulgară de Științe a inițiat publicarea pe baze noi a unei colecții de izvoare turcești.

¹ Despre publicarea de izvoare turcești în Bulgaria cf. M. Guboglu, *Paleografia și diplomația turco-osmană. Studii și album*. Edit. Acad. R.P. R., București, 1958 p. 12—13 și 121—125.

Astfel, în R.P. Bulgaria a început editarea de texte originale turcești, în translitereație arabă și facsimile, însoțite de traduceri în limba bulgară și cu rezumate în limba franceză.

Din capul locului trebuie să recunoaștem că folosirea pentru prima dată în anul 1964 a acestor metode noi științifice de publicare a izvoarelor turcești în țara lor, este un merit deosebit al Bistrei Cvetkova și al Verei Mutafchieva, osmaniste bulgare de formație istorică, editoarele volumului I. Desigur, aceasta este o metodă demnă de urmat, inaugurată de Fr. Kraelitz² și preconizată de L. Fekete³.

Apariția volumului II în anul 1966 — sub redacția lui N. Todorov și B. Nedkov — are o importanță dublă în dezvoltarea turcologiei în Bulgaria. Pentru prima dată osmanistii, unii de formație istorică, alții cu pregătire lingvistică, au colaborat la elaborarea unei astfel de colecții. În același timp, la volumul II, autorii s-au bucurat și de concursul unor cercetători tineri (I. Etemov, R. Stoikov etc.).

Făcând abstracție de un act al fundațiilor pioase (*vakıfname*) din Karlovo, materialele publicate în cele 2 volume sînt din condicile turcești (*defter*), aparținînd arhivei de pe lângă Secția orientală a Bibliotecii Naționale „Chiril și Metodiu” din Sofia. Majoritatea lor, datînd din veacul al XV-lea (1446—1496), sînt socotite ca cele mai vechi documente din arhivele bulgare.

Conținutul lor, privit în ansamblu, înlesnește cercetarea unei vechi perioade din istoria Bulgariei sub dominația otomană, interesantă, dar foarte puțin studiată. Izvoarele publicate ne arată cum sistemul feudal otoman, adică regimul timariot, și individualizat în această epocă, era în luptă cu vechile instituții feudale bulgare. Desigur, după ocuparea Bulgariei, sub Murad I (1359—1389), acestea cedează tot mai mult în fața instituțiilor medievale turcești⁴. În această privință, cunos-

² Fr. Kraelitz-Greifenhorst, *Osmanische Urkunden in türkischer Sprache aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur osmanischen Diplomatie*, în „Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften”, Viena, 1921.

³ L. Fekete, *L'édition des chartes turques et ses problèmes*, în „Körösi Csoma Archivum”, Budapesta, 1939, t. 1. (tradus și în limba turcă de prof. M. Tayyip Gökbilgin, *Türk vesikâlarının neşri ve bu işin arzettiği meseleler*, în „Belleten”, V, cilt. 20 sayı, Ankara, octombrie, 1941, p. 607—616.

⁴ Pro. M. Fuad Köprülü, *Ortazaman türk hukuk müesseseleri* (Instituțiile juridice turcești în evul-mediu), în „Belleten”, 2 cilt. 5—6 sayı, Ankara, ianuarie—aprilie 1938.

cutul istoric, prof. Halil Inalcik, de la Universitatea din Ankara, a fundamentat foarte bine o temă interesantă, arătând cum politica otomană, la cucerirea Peninsulei Balcanice (secolele XIV—XV), a dovedit multă chibzuință și elasticitate⁵. Într-adevăr, turcii au respectat unele din vechile instituții balcanice, iar altele au fost adaptate treptat sistemului feudal otoman.

În același timp, materialele documentare din ambele volume scot în relief structura proprietății funciare din secolul al XVI-lea, fărâmițarea ei în posesia unor mici feudali numiți trimarioți (*ehl-i timar*, *timar sahibi*).

Un material bogat și de o prețioasă calitate cuprins în „Condicile afacerilor importante” (*Mühimce defterleri*) conservate în Arhiva Consiliului de Miniștri din Istanbul relevă cum, după asediarea și cucerirea dramatică a Timișoarei, (1552), au fost distribuite multe timare în Banat și în Peninsula Balcanică tuturor celor care se distinseră în luptă.

În același timp, volumele cuprind materiale interesante cu privire la renta feudală, percepută de la raiele de către marii feudali, la diversele metode de supunere și înregistrare fiscală a satelor de dependență feudală. Alături de plata dijmii (*öşür*), socotită impozit religios, se observă diversele obligații materiale ale țărâniei musulmane și nemusulmane, față de beii turci. Din cuprinsul celor mai vechi documente, publicate în această colecție se văd clar și obligațiile în natură ale raialelor față de stăpînii lor. Desigur, sînt și unele indicii și despre importanța rentei monetare. În a doua jumătate a secolului al XV-lea. În cadastrul otoman toate veniturile statului sînt exprimate în *akçe*, adică aspri, monedă dominantă și în țările române (secolele XV—XIX). Desigur, prin aceasta se stabilea cuantumul veniturilor provenite din aceste feude.

Documentele publicate ne mai arată că una din obligațiile frecvente ale populației față de autoritatea centrală era furnizarea de ereți, șoimi, ulii etc. pentru vinătoarea sultanului, vizirilor și beilor săi. Datorită acestui fapt au luat naștere diverse categorii de *ciakirgii*, *dogangii*, *almagii*, *şahingii* etc. care se ocupau cu creșterea și furnizarea șoimilor pentru curtea sultanului. Aceste categorii sociale deși dispuneau de cite un fief

mic, aveau obligații foarte mari. Se știe că și în țările române, începînd mai ales din veacul al XVI-lea, acestea erau obligate să furnizeze Porții șoimi (*şahin*), gaițe (*saksun*) și ciini de vinătoare (*zaglr*).

Documentele cuprinse în volumele pe care le recenzăm constituie o sursă prețioasă și pentru cercetarea unor interesante probleme demografice, legate de începuturile colonizării otomane în Peninsula Balcanică. Se știe că în aceste probleme, o contribuție interesantă a fost adusă de prof. Ömer Lütfi Barkan (Universitatea din Istanbul)⁶. Ne surprinde faptul că autorii volumelor au trecut cu vederea aceste lucrări.

Pe baza toponimiei istorice, așa de bogată în ambele volume, se pot urmări diversele mișcări de populație, procesul de naștere, dezvoltare și dispariția unor aglomerări de pe harta Peninsulei Balcanice, precum și evoluția și limitele unor unități administrative ca *vilalet*, *eyalet*, *sangeac*, *kaza* și *indeosebi* frecventele *nahiye*, un fel de comune, și satele numite *karye*. Condica sangeacului Nicopol, publicată aici (vol. II) însumează și unele știri privind Țara Românească. Din acest mănunchi de știri de pe la mijlocul veacului al XV-lea ne putem forma o idee asupra începuturilor regimului timariot din așa zisa „raia” a Giurgiului și Turnului. Totodată aflăm că în această parte a sangeacului era aflat un timar și domnului Țării Românești. Astfel în volumul II (p. 192—193), în legătură cu timarul voievodului Valahiei aflăm următoarele știri: Mănăstirea Basaraba: case — 14; produs — 1556; darea „is-peng” — 350; rest (dări) — 1206 aspri. Desigur, aici este vorba de un sat românesc, Basarab. În ce privește Moldova, avem o simplă mențiune despre *Kara-Bogdan* (vol. II, p. 158—159), datînd din 1 martie 1475 (22 sevvâl 879).

Nu se poate trece cu vederea importanța acestui material arhivistice nu numai pentru toponomastica turco-bulgară ci și pentru cea *vlaho-balcanică*. În special documentele din volumul II aduc o serie de mărturii privind situația vlahilor sud-dunăreni, obligațiile lor materiale față de stăpînirea turcească (cf. *Index*, p. 510—543). Amintim de pildă informațiile cuprinse în actele din 1454 (858), 1467 (872) etc. :

⁵ Prof. Ömer Lütfi Barkan. *Osmanlı İmparatorluğunda bir iskan ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler*, Istanbul, 1952, în „Istanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası” 11; p. 523—569 + 1 hartă; cf. și versiunea în franceză: *Les déportations comme méthode de peuplement et de colonisation dans l'Empire Ottoman*. Istanbul, 1953, 65 p. (Extras) etc.

⁶ *Od Stepan Dušana do Osmanskoy carstva* (De la Ștefan Dușan la Imperiul Otoman), tradus de Nedim Filipovič în „Prilozi za orijentalnu filologiju jugoslavenskih naroda pod Turkskom vladavinom” (Revue de philologie orientale et d'histoire des peuples yougoslaves sous la domination turque), III—IV, 1953, p. 23—54.

— Satul Vlahovți (*Eflak-Ofça*, p. 122—123) timar, supus Zagorei; case — 12; celibatari 2; ispenğ (= dare de 1/5) — 250; produs fără ispenğ — 946; total împreună cu ispenğ — 1292 (aspri).

— Satul *Eflahofça* (p. 156—157) supus Zagorei; case (familii (*hane*) — 7; celibatari (mügerred) — 1; produs — 500 aspri.

— Satul (*karye*) valah *Vlaško* (p. 252—253); case 64; văduvi — 2; produs fără ispenğ — 5394 aspri.

— Satul *Vlah* (*Eflak*), p. 302—303; case — 52; văduvi — 3; fără ispenğ — 4760 aspri. O altă așezare se numea „Vlahul sîrbesc” (*Sîrb-i Eflak*, p. 152—153), care se afla spre Iugoslavia.

Dări pentru oi și impozite pentru albine din vîlariatul Valahiei (*Eflak*) — 250 aspri; din darea schelei (Giurgiu) și vamă (*bağ*) — 600; ... și pentru paza cetății din Țara Românească — 400 aspri etc.

Din lectura vol. I (p. 99, 168) am reținut numai așezarea numită *Vlahova*, din nahya Florina, sîngacul Vidin.

Prețioasa condică a sangeacului arnăut, din 1431, publicată de H. Inalcik⁷, este și mai impregnată cu această toponimie istorică, medievală, vlaho-balcanică.

Aceste izvoare istorice, în special „condicile detaliate” (*mufassal defteri*), își au importanța lor pentru cercetările din domeniul paleografiei și diplomatiei turco-otomane. Condicile pentru acordarea de timare, numite „țapu defteri”, fiind în caracter *siyakat*, scrisul contabilității otomane, publicate aici, vor stimula cunoașterea acestui tip de scris greu de descifrat.

Volumele au în frunte cîre o prefață (*predgovor*), iar textele originalelor turcești, însoțite de traduceri în limba bulgară, sînt urmate de glosar, indici toponomastici de aglomerări.

Volumul I are ca anexă o bogată parte facsimilată (p. 243—253). Facsimilele volumului II sînt publicate într-un tom special (239 p.). Toate acestea sînt destul de lizibile, unele prea mult micșorate față de dimensiunea volumelor. Și în volumul II se impune citarea lucrării lui L. Fekete privind scrisul *siyakat*⁸.

Trebuie să arătăm că volumul I al lucrării recenzate, pe lîngă meritele incontestabile, are și o serie de imprecizuni, numeroase inadvertențe și chiar unele greșeli, mai ales în ceea ce privește lectura corectă și identificarea toponimelor. Este drept că unele sînt înșirate în erată iar asupra altora s-a pro-

nunțat mai cu competență însăși critica bulgară⁹.

În ceea ce privește bibliografia problemelor ridicate de materiale, în general, este foarte săracă. Deși o bună parte din materialele publicate se referă la sistemul timariot, autorii nu fac referiri la cronicile turcești care cuprind date însemnate cu privire la începuturile lui. Nici articolele lui Jean Deny despre *Timar* și *Zeamel* nu sînt citate¹⁰.

Se impune de asemenea cunoașterea unor monumente juridice (*kanunname*) publicate de Ö. L. Barkan¹¹ și Hadiye Tuncer¹². La pagina 9, nota 3, nu se indică revista turcă unde a fost publicat Codul lui Suleiman Magnificul (1520—1658). Ne surprinde că nu se arată nici traducerea acestuia în limba bulgară, de G. Gălăbov și Ath. Hristov¹³. Explicarea terminologiei istorice, mai ales în volumul I, lasă mult de dorit. Se impunea ca autorii să folosească prețiosul „Dicționar de termeni și expresii ale istoriei otomane” de M. Z. Pakalin¹⁴ și „Enciclopedia ilustrată a istoriei otomane” de Mithad Sertoğlu¹⁵.

Nu numai volumul I, ci și cel următor are o serie de lipsuri, confuzii și scăpări ce-i drept mărunte. Spre a ilustra acest fapt, îmi

⁹ Cf. Gălăb D. Gălăb, *Novo izdanie na turski izvori za Bălgarskata istorija*, în „Izvestia na dăržavnite Arhivi”, nr. 11, Sofia, 1966, p. 201—203.

¹⁰ Cf. mai sus p. 3, nota 6. Un articol foarte documentat, despre timar, a scris Ö. L. Barkan (cf. *Islâm Ansiklopedisi*, Istanbul, 1969).

¹¹ Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI-inci asirlarda Osmanlı imparatorlugunda zarafat ekonominin hukuki ve mali esasları* (Bazele juridice și financiare ale economiei agrare din Imperiul Otoman în secolele XV—XVI), Birinci cilt Kanunlar, vol. I, Istanbul, „Bühâneddin Matbaası” 1943, I XVII — 559 p. — 62 facsimile.

¹² Hadiye Tunçer, *Osmanlı imparatorlugunda toprak hukuku, arazi kanunları ve kanun aciklamaları*, „Dreptul, legislația și procedura agrară în Imperiul Otoman”, Ankara, „Göryö Basimevi”, 1962, 546 p. + 551—587 facsimile (cf. și recenzia noastră în revista „Studiul”, 17, nr. 6, 1964, p. 1149—1158).

¹³ În col. *Turski izvori za istoriala na pravato v bălgarkite zemi* (Izvoare turcești pentru istoria dreptului în țările bulgărești), t. I, Bălgarska Akademia na Naukite Institut za pravni nauki, Sofia, 1961, p. 11—318.

¹⁴ Mehmet Zeki Pakalin, *Osmanlı tarih ve terimleri sözlüğü*, Istanbul, „Millî Eğitim Basimevi”, 1946—1954, 3 volume.

¹⁵ Mithad Sertoglu, *Resimli Osmanlı tarihi ansiklopedisi*, Istanbul, „Matbaası”, 1958, 350 p.

⁷ 835 tarihli suret-i defter-i sancak-i Arnavud, T.T.K. Basimevi, Ankara — 1954.

⁸ Cf. recenzia noastră în „Revista Arhivelor”, I, nr. 2, 1958, p. 325—331.

permit unele completări și întăriri ale recenziilor turcologului bulgar, G. Gălăbov¹⁶, depășind de stabilirea unor adevăruri.

În general, acestea privesc altă lectură defectuoasă a unor localități cit și identifierea lor, unele de altfel cunoscute. Așa de pildă, la p. 312–313, 315–316 și 320–321 (*Index*, p. 538), R. Stoicov ș.a. au citit: *Illunik*, în loc de Halăbnie sau Hălăvnik. Deși această cetate pe Dunăre este dată ca „inidentificabilă”, totuși se știe că este denumirea slavonă a cetății românești Turnul, zisă și Nicolopol cel mic. În primul rând acest lucru îl confirmă o veche inscripție și mărturia unui călător polon din secolul al XVI-lea¹⁷. De asemenea, în condicile afacerilor importante din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, precum și în unele monumente juridice (Cf. H. Tunçer, *op. cit.*), se întâlnește, în unele forme corupte, această denumire a Turnului.

În altă ordine de idei amintim unele defecțiuni de lectură și traducere. De exemplu, la p. 192–193, la transliterarea arabă, în loc de *hasil* („produs, venit”) s-a repetat greșit *hane* („casă”), termenul fiind omis la traducere bulgară.

La p. 198–199 ș.a., termenul *niyabet* nu este transcris științific și nici nu este explicat, însemnând un fel de dare către administrația vilaietului, stăpînirii turcești (Cf. M. Z. Pakalin, *op. cit.*, vol. II, p. 701).

La p. 312–313, termenul *avariz* nu este trecut la indice și nici nu este explicat, însemnând „dare extraordinară”. Nici termenul de *martolos* (categorie de ostași pentru paza granițelor și cetății care apare în mai multe ocure) nu este explicat.

Pentru termenul *kıştiban*, se impunea o explicație mai bună. Înseamnă „corăbier”, „navigator”. Deși într-un dicționar otoman (M. N. Ozön, *Osmanlıca türkçe sözlük*, Istanbul 1965, p. 385), este atestată aceeași formă, cred că mai corect ar fi *keştiyan* (pl. persan din *keşti* — „corabie”). Ar putea fi și o eroare de lectură din lipsa unui punct.

La p. 326–327: termenul *imam*, grad în ierarhia ecleziastică mahomedană, trebuia explicat. În română avem „imam bayıldı”.

La p. 328–329: s-a scris greșit, în caractere arabe, cadeb și s-a presupus greșit 'an (= din). De fapt este 'adet-i agnam — „dare pentru oi”. La aceeași pagină întâlnim: *resm-i güdük*, ceea ce cred că este „resmii gerdek”, o altă dare, pentru mircasă, căsu-

torie. Tot aici termenul *Yürük* (p. t. *yürükler*) însemnând „nomazi”, un fel de țigani turci, nu este explicat.

La p. 330–331: numele turcesc de *Alvan*, trebuia citit *Elvan*, iar termenul musulman (*muslim*) fiind sărit se confundă cu creștini (*gebran*) etc.

Desigur, se pot pune în discuție și unele date. Astfel la p. 481–491, cred că este vorba de 1 șa'ban 891 (= 2 august 1486) și nu 1 șa'ban 901 (15 aprilie 1496). Într-adevăr trebuie să se țină seama că Karlioğlu Ali bey și-a constituit vakıf, fundația sa pioasă, la 891 al hegirei și nu mai târziu. În ce privește asemănarea cuvintelor arabe: *tissamia* (900) și *semanmia* (800) nu este convingătoare, deoarece caracterele lor grafice se deosebesc, avind alte trăsături.

Cîteva inexactități de altă natură: de exemplu: la p. 9, nota 2, termenul *ser'asker*, înțelesul și în vechea română, înseamnă nu numai șeful suprem al armatei, ci și comandantul unui pile, cum este de pildă „*serasker-i voynugan*” — „comandant de voi-nici”. Traducerea: „... posedă un brevet de la Hudavendigâr” (p. 11, 13, 23, 357, 374), adică de la sultanul Murad I (1359–1389), nu corespunde cu realitatea. Uu astfel de epitet „Robul lui Allah” mai purtau și alți sultani: Murad II etc.

Bevab (p. 325), corect este „bevvab, (pl. arab din bab) și înseamnă „portar”, iar *dizdar* (p. 331) — „comandantul unei fortărețe”, aici, al cetății Giurgiu.

La p. 160 se observă un plural: *Haseha-i mir-i liva-i Nikbolu*, în timp ce s-a citit și s-a tradus primul termen la singular: *Has ...*, deci fief ..., în loc de fiefuri.

Termenul persan: *mir-i miran* (p. 56, 58, 60 și altele) n-a fost tradus, ci numai echivalat cu corespondentul turc beylerbey (de N. Todorov), ceea ce este un procedeu just și pentru alți termeni și instituții care n-au corespondențe în bulgară; în schimb au turcisme care s-au înțeles sub diverse forme. Acest lucru este valabil și pentru noi.

Traducerea și explicarea termenului arab: *hutba* (p. 491, nota 3) prin „rugăciunea de vineri în oficierea cultului religios musulman” nu este satisfăcătoare. De fapt, *hutbe* înseamnă: „Predică panegirică în slujba religioasă, oficiată vineri, în marele moschei, unde după elogierea profetului Mohamed și a califilor săi (Abu-Bekr, Omar și Osman), se elogiază și numele sultanului care domnia”.

În fine, Coranul, cartea de căpetenie a musulmanilor, nu este împărțit în 30 de fragmente (p. 491, nota 1), ci în 30 de părți sau fascicule (*cüz*), 114 capitole (*surat*) și 6247 de versete (*aytun*). Sînt și alte mărunțisuri dar nu merită să insistăm asupra lor. Se impunea ca volumul II să aibă un voca-

¹⁶ Cf. „Etudes balkaniques”, nr. 6, Sofia 1967, p. 197–201. (G. Gălăbov).

¹⁷ Cf. H. Chircă și C. Bălan, *O inscripție din 1397–1398 privitoare la stăpînirea turcească de la Turnu*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. III, București, 1959, p. 359–364.

bulare de turcisme și o bibliografie mai cuprinzătoare.

Desigur, cercetarea științifică a vechilor texte otomane, pe lângă cunoștințele temeinice de paleografie, diplomatică și cronologie musulmană reclamă și o adâncă cultură istorică, islamică. De aceea aceste texte se studiază cu multe dificultăți și de aceea astfel de scăpări sînt aproape inevitabile.

În concluzie, ținem să subliniem că observațiile noastre nu diminuează valoarea ediției recenzate, care face cinste turcologiei și Academiei bulgare. De aceea așteptăm continuarea acestei serii de izvoare prețioase¹⁸ în care s-au păstrat cca 1000 de condici (*defter* și *sigill*) și alte documente, cuprinzînd informații bogate și pentru trecutul patriei noastre.

MIHAIL GUBOGLU

ARCHIWUM PANSTWOWE MIASTA POZNANIA I WOJEWODZTWA POZNANSKIEGO

(Arhivele de stat din Poznan și arhivele provinciale subordonate), 1969, 792 p.

Publicarea ghidului la sfîrșitul anului 1969 coincide cu a 25-a aniversare a Poloniei populare și cu centenarul Arhivelor de Stat din Poznan. El oferă cercetătorilor informații asupra documentelor păstrate de Arhivele de Stat ale orașului Poznan, ale Voievodinei din Poznan și despre arhivele provinciale subordonate din Kalisz, Gniezno, Konin, Leszno, Piłn și Poznan.

Prima parte cuprinde un scurt istoric al Arhivelor din Poznan de la fondarea lor în 24 iunie 1868 pînă în zilele noastre, menționîndu-se perioadele importante. Astfel, pînă la sfîrșitul primului război mondial arhivele erau formate din registre ipotecare urbane și funciare, arhivele mănăstirilor desființate în secolul al XIX-lea, ale autorităților provinciale din Prusia Orientală și Meridională și Ducatul Varșoviei, ale corporațiilor de meșteșugari și ale Societății Fraților Cehi din Leszno.

O nouă perioadă de dezvoltare a Arhivelor de Stat din Poznan începe în noiembrie 1918 cînd fondurile sînt trecute în întregime autorităților poloneze. S-a trecut apoi la clăsarea actelor în vederea întocmirii unui inventar.

O dată cu izbucnirea în septembrie 1939 a celui de al II-lea război mondial s-a încercat

evacuarea arhivelor, reușindu-se parțial. Ocupația hitleristă a preluat conducerea Arhivelor iar în 1943 cînd germanii își dau seama de iminența înfrîngerii, întreprind evacuarea sistematică a arhivelor în special, la Grassleben, în biserici, castele feudale și în locuri necunoscute. Fondurile ce au rămas, datînd din secolul al XIX-lea și din perioada 1919—1939, cca 300 000 documente ca și biblioteca Arhivelor de o valoare excepțională (30 000 volume) au ars complet în timpul asediului Poznanului din 29 ianuarie 1945.

După eliberare Arhivele de Stat s-au mutat provizoriu în mai multe clădiri iar în iulie 1951 s-au instalat în clădirea reconstruită a fostei Curți de Apel.

A urmat reconstituirea fondurilor revendicîndu-se și actele deportate la Grassleben.

În 1950 s-au creat arhivele provinciale, în scopul încurajării dezvoltării și valorificării resurselor științifice regionale și a bunei păstrări a documentelor valoroase provenind de la întreprinderi și instituții, îndeosebi actele create în timpul regimului popular.

Arhivele de Stat din Poznan și arhivele provinciale subordonate însumează aproximativ 1750 fonduri și colecții din care cca 4700 documente sînt scrise pe pergament. Cel mai vechi datează din anul 1153 și este un act de dănie în favoarea mănăstirii Gysterciens din Lekno.

Arhivele de Stat din Poznan oferă cercetătorilor informații bogate pentru istoria Poloniei, resimțîndu-se însă lipsa documentelor din secolele XVIII—XIX și din perioada 1919—1939, distruse în anul 1945.

A doua parte a ghidului conține scurte rezumate ale documentelor ce provin de la 1200 instituții, întreprinderi și organizații din Polonia din secolul al XII-lea pînă azi. Documentele au fost clasate în 12 grupe.

Prima grupă cuprinde Arhivele orașului Poznan orînduite pe autorități municipale din perioada anterioară împărțirii Poloniei, actele magistraților și autorităților administrative municipale din secolele XIX și XX, acte juridice provenind de la comunitățile ecleziastice și senioriale situate în jurul orașului Poznan la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, precum și documentele asociațiilor de meșteșugari și ale societăților de tir care și-au desfășurat activitatea la Poznan din Evul Mediu pînă în timpurile noastre.

Celei de a II-a grupe îi aparțin actele orașelor din Polonia Mare, ale corporațiilor de meșteșugari și ale societăților de tragere. Menționăm documentele orașelor Gniezno, Kalisz, Koscian, Leszno, Rowicz, Rydzyna și Sroda Ulkp.

Grupa a III-a conține actele tribunalelor de judecală din secolul al XIV-lea pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

¹⁸ De fapt a și apărut : *Sur l'état du système des timars des XVIIe—XVIIIe ss.*, de V. P. Mutafchieva și Str. A. Dimitrov, Sofia, 1968, 272 p., asupra căreia vom reveni.

A IV-a grupă cuprinde actele administrative în general, ale Administrației de Stat și ale regiunilor autonome după 1815. Astfel actele Biroului Președintelui Provinciei Poznan (Oberpräsidium der Provinz Posen) din teritoriul anexat la Prusia, reflectă concesionări de pământ, lupta pentru libertate și acțiunea de germanizare dusă de autoritățile prusace în Polonia în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. În fondul „Prefectura poliției” (Polizeipräsidium) sint clasate acte din aceeași perioadă de timp relative la urmărirea de către autorități a mișcărilor naționale și muncitorești. Din această grupă mai fac parte actele Voievodinei din Poznan (Urząd Wojewódzki Poznański) care furnizează informații de o mare valoare în ce privește viața politică, reforma agrară și dezvoltarea industrială în această provincie. Cercetarea grupei intitulată „Guvernatorul provinciei Warta” (Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland) va pune în lumină surse importante asupra ocupației naziste. Cît privește perioada Poloniei Populare trebuie semnalate atenții cititorului actele aparținînd Biroului Președinției Consiliului Național al Voievodinei și Oficiului Voievodinei din Poznan din anii 1945–1950. Aceleași grupe aparțin actele autorităților provinciale din perioada dinaintea primului război mondial pînă în 1939.

În a V-a grupă sint clasate actele administrației de stat și ale autorităților speciale: școlare, fiscale, vamale, de construcție etc. datînd din secolele XIX și XX. S-au inclus și actele „Comisiei de colonizare” (Ansiedlungskommission) care conțin informații asupra acțiunii de colonizare dusă de Germania în Posnania și Pomerania la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Probleme de ordin economic sint puse în lumină de actele „Camerei de comerț” din anii 1918–1939 și 1945–1951. Trebuie atrasă atenția asupra unui grup special de acte păstrate sub titlurile: Biroul de Informații și de Propagandă al Voievodinei (1945–1947) și Biroul de Repatriere (1945–1951).

A VI-a grupă conține actele autorităților juridice și dosare ale tribunalelor patrimoniale din secolele XVIII și XIX. Menționăm dosarele tribunalelor de judecată din timpul ocupației hitleriste cuprinzînd informații asupra metodelor folosite în aceste tribunale ca și actele personale ale judecătorilor. Dosarele inchorilor din Rawicz și Wronki din perioada nazistă furnizează date interesante asupra mișcării de rezistență.

De a VII-a grupă aparțin actele instituțiilor și întreprinderilor economice. Ele sint formate dintr-o multitudine de acte bancare începînd cu secolul al XIX-lea pînă în 1950 la care se adaugă dosarele birourilor de asigurări. Semnalăm documentele Asociației Occidentalo-Poloneze a Industriei de zahăr

din Poznan pentru anii 1919–1939, ale Oficiului fiduciar din timpul ocupației hitleriste și ale Direcției Tîrgului Internațional din Poznan din anii 1946–1950.

A VIII-a grupă cuprinde actele instituțiilor culturale și de învățămînt (școli secundare, profesionale, colegii pedagogice), ale organizațiilor sociale (Societățile de Gimnastică „Sokół” și „Straz”, „Consiliul Național” și altele), ale Consiliului Sindicatelor Profesionale al Voievodinei (1945–1956), ale organizațiilor religioase, în primul rînd ale marilor mănăstiri poloneze datînd în parte din secolul al XII-lea. Colecția de acte a Uniunii Fraților Cehi din Leszno prezintă o valoare excepțională prin existența unor manuscrise inestimabile ale lui J. A. Komenski. Accastă grupă include și actele Consistoriului Evanghelic întocmite în secolele XIX și XX. Remarcăm în sfîrșit numeroasele registre de naștere adunate din toată Polonia, cele mai vechi datînd din secolele XVII și XVIII.

A IX-a grupă este formată din acte ale marilor proprietăți funciare, predate Arhivelor de Stat după reforma agrară din 1945, care contribuie la cunoașterea istoriei economiei rurale din timpul feudalismului și capitalismului.

În a X-a grupă au fost clasate actele privind persoane particulare sau familii și care prezintă interes considerabil. Menționăm testamentul lui Wojciech Lipski de Lewkow (materiale din perioada revoluției de la 1848), al lui Maksymilian și al lui Tadeusz Kryspin Jackowski (documente ilustrînd activitatea comitetelor agricole) etc.

A XI-a grupă înglobează hîrțile și planurile întocmite de diverse instituții, care se păstrează separat pentru a le face accesibile studiilor speciale. Sint incluse de asemenea hîrțile și planurile adunate întîmplător care nu se pretează unei clasificări de fond.

A XII-a grupă cuprinde colecții de arhivă cu caracter individual. Dintre acestea se remarcă sigiliile corporațiilor de meșteșugari și colecția de fotografii provenind din cel de al II-lea război mondial.

În arhivele provinciale o valoare cu totul deosebită este atribuită actelor Starostiilor arondismale din anii 1919–1939 și 1945–1950 ca și dosarelor Consiliilor Naționale de District dintre 1945–1950. Informații prețioase se găsesc și în documentele orașelor de provincie de la începutul secolului al XIX-lea pînă la 1950 ca și în actele comunelor rurale din aceeași perioadă. Aceste arhive cuprind de asemenea actele altor instituții și întreprinderi de administrație (curți de judecată, inchori administrații financiare, case de împrumut etc.).

„ANALE DE ISTORIE”

nr. 1 — 6, 1969

Revista „Anale de istorie” *, prin diversitatea conținutului tematic, valoarea articolelor publicate, bogăția materialului documentar folosit, forma îngrijită de prezentare, ocupă un loc bine definit în publicistica istorică românească. Reflectare fidelă pe plan istoriografic a preocupărilor personalului științific al Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., revista „Anale de istorie” și-a axat, ca și în anii trecuți, tematica pe problemele fundamentale ale istoriei partidului, a mișcării muncitorești și democratice din țara noastră, fără a neglija însă abordarea unor aspecte majore din istoria modernă și contemporană a României, precum și unele probleme de istoriografie și metodologia cercetării științifice, de teoria construcției socialismului, teoria istoriei etc.

Din lectura bogatului material conținut în paginile revistei reiese în mod pregnant preocuparea redacției de antrenare a unui număr cât mai mare de colaboratori din interiorul sau din afara Institutului, grija pentru o cît mai chibzuită selectare a temelor, în sensul abordării problematicei majore aflate în obiectivul cercetării istorice și social-politice din țara noastră, tedință spre o valorificare superioară a materialului documentar (în cadrul căruia o pondere însemnată revine documentelor de arhivă), precum și asigurarea unei înalte ținute științifice a studiilor publicate. Toate acestea în vederea îndeplinirii sarcinilor de mare răspundere puse de către conducerea de partid în fața frontului ideologic.

Încercînd o prezentare a conținutului celor șase numere ale revistei apărute în anul 1969,

* Apărută în 1955 sub titlul de „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.C.R.”, revista și-a schimbat în 1966 denumirea devenind „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.”, lărgindu-și totodată profilul tematic. Începînd cu nr. 1/1959 publicația apare sub titlul „Anale de istorie”.

se cuvine să remarcăm în primul rînd materialele publicate în cinstea celor două mari evenimente ce au avut loc în viața poporului nostru în anul trecut: Congresul al X-lea al P.C.R. și aniversarea unui sfert de veac de la insurecția antifascistă din august 1944. Primului eveniment îi este consacrat editorialul publicat în nr. 4 sub titlul *Congresul al X-lea al Partidului Comunist Român — moment istoric în viața poporului român*, precum și articolul lui I. Popescu-Puțuri intitulat *Partidul Comunist Român — forța politică conducătoare în transformarea socialistă a României* (nr. 5). Materialele sînt structurate pe relevarea în prim plan a rolului conducător al partidului în cadrul procesului uriașelor transformări ce s-au petrecut în viața economică, socială, politică și ideologică a României de-a lungul unei perioade istorice ce se întinde pe 25 de ani, precum și pe evidențierea perspectivelor luminoase deschise în fața poporului român ca urmare a îndeplinirii programului economic trasat de partid pentru perioadele următoare.

Un mare număr de materiale au fost consacrate aniversării insurecției antifasciste din august 1944: Titu Georescu, *România la un sfert de veac de la eliberare*; Gh. Zaharia, *Partidul Comunist Român — forța conducătoare a insurecției din august 1944*; Paraschiva Nichita, *Insurecția armată antifascistă din august 1944 — începutul revoluției populare în România*, (toate publicate în nr. 4). În cuprinsul acestor articole, insurecția este prezentată atît sub raportul istoric al pregătirii, desfășurării și înfăptuirii ei, cît și sub acela al definirii sale ca moment de cotitură în viața poporului român, care a marcat trecerea României pe un nou făgaș, calitativ superior, al dezvoltării pe calea realizării năzuințelor seculare de libertate națională, independență, progres economic și social.

Tot în nr. 4 a fost publicat și un grupaj de *Documente privind rezistența antifascistă în România*.

Prezentă în paginile revistei „Anale de istorie” pe anul 1969 a fost și problematica

participării României la războiul antihitlerist. În articolele: A. Petri, *Din cronică luptei pentru eliberarea întregului teritoriu al patriei de sub jugul fascist* (nr. 5); D. Tuțu și I. Tudor, *Participarea armatei române la luptele pentru eliberarea Ungariei de sub jugul fascist* (nr. 6); General-colonel în rezervă Mircea Haupt, *Contribuția Diviziei „Tudor Vladimirescu-Debrețin” la eliberarea poporului ungar* (nr. 6) este scos în evidență aportul adus de poporul și armata română la efortul coaliției antihitleriste, jertfa de sine a ostașilor români care au contribuit, așa cum s-a remarcat în repetate rânduri chiar și în străinătate, la scurtarea războiului și apropierea zilei victoriei.

Probleme de istorie a partidului și a mișcării muncitorești din România și-au găsit un loc însemnat în paginile revistei. Momente, evenimente și perioade din glorioasele tradiții de luptă ale proletariatului român au fost amplu analizate și tratate. Cităm câteva dintre acestea: *Clasa muncitoare la începutul primului război mondial* (comunicare prezentată de N. Goldberger și N. Copoiu la Conferința de la Linz din septembrie 1969) consacrată definirii poziției proletariatului român și a P.S.D. din România față de primul război mondial (nr. 5); Gh. Unc, *O jumătate de veac de la marile bătălii greviste ale proletariatului din România (1919)*, în care se face o prezentare analitică a mișcărilor revendicative ale clasei noastre muncitoare în anul 1919, ca o etapă a adâncirii procesului revoluționar din perioada 1918—1921 (nr. 6); N. G. Munteanu, *Lupeni 1929 — o viguroasă afirmare a combativității revoluționare a clasei muncitoare din România*, evocare a eroismului minierilor de la Lupeni în înțelegerea de clasă cu capitalul și reprezentanții săi (nr. 4); Gh. Tuțu, *Realizarea Frontului Unic Muncitoresc — moment de însemnată istorică în lupta de eliberare a poporului român*, contribuție la elucidarea cadrului în care s-a înfăptuit F.U.M. ca punct de plecare în desăvârșirea unității clasei muncitoare din România într-un singur partid marxist-leninist și în asigurarea rolului conducător al proletariatului în lupta antihitleristă, pentru eliberarea socială și națională a poporului (nr. 2). Semnalăm totodată cele două studii referitoare la activitatea organizațiilor de masă ale P.C.R. semnate de: Gh. I. Ioniță, *Organizațiile democratice create, îndrumate și influențate de P.C.R. — rezervor de cadre și energii revoluționare, mijloc important de strângere a legăturilor partidului cu masele în anii 1921—1924* (nr. 1) și O. Măcișescu, *Lupta pentru apărarea și ajutorarea victimelor terorii antimuncitorești din România în anii 1920—1924* (nr. 2).

O inițiativă salutară o constituie de asemenea publicarea ciclului de lecții — consultații privind istoria P.C.R. și a mișcării muncitorești din România destinat cursanților de

la învățămîntul de partid. Din acest ciclu au apărut în anul 1969 trei capitole: *Începuturile mișcării socialiste și muncitorești din România. Crearea P.S.D.M.R. (nr. 1); Mișcarea muncitorească din România în anii 1900—1918* (nr. 2); *Mișcarea muncitorească în anii avîntului revoluționar (1918—1921)* (nr. 3). Prezentări sintetice a evoluției mișcării muncitorești din țara noastră, aceste consultații pot aduce o contribuție la cunoașterea de către masele largi de cititori a tradițiilor revoluționare de luptă ale proletariatului român.

Din cadrul problematicei istoriei patriei, în anul 1969 revista „Anale de istorie” a publicat articole pe teme ca: *Acțiuni desfășurate de intelectualii patrioți din România în anii dictaturii militare-fasciste* (Gh. Grițișanu) (nr. 4) în care este analizată poziția patriotică a unor elemente de frunte ale intelectualității românești care și-au manifestat în mod deschis împotrivirea față de împingerea României de către Germania hitleristă în războiul antisovietic; *Aportul intelectualității progresiste din România în lupta pentru un învățămînt democratic (1918—1944)* (Emil Bîldescu) (nr. 4) consacrat rolului intelectualilor în procesul pătrunderii ideilor înaintate în cadrul învățămîntului de toate gradele din România; *Partidele politice democratice din România în perioada de după 23 August 1944* (Gh. Tuțu) (nr. 5) în cuprinsul căruia se face o succintă analiză a mutațiilor survenite în peisajul vieții politice a țării ca urmare a evenimentelor de după insurecția armată antifascistă din august 1944; *Transformări agrare în România în anii 1944—1947* (Paraschiva Nichita și Marin Popescu) (nr. 1) expunere sintetică a problemei agrare din România anilor 1944—1947; *Înfăptuirea programului P.C.R. de cooperativizare a agriculturii* (Gh. Surpat) (nr. 1) consacrat analizei politicii partidului în problema transformării socialiste a satului românesc.

Semnalăm de asemenea materialele consacrate semicentenarului constituirii Cominternului (I. Popescu-Puțuri, *50 de ani de la crearea Internaționalii Comuniste* (nr. 2), rezistenței antifasciste a popoarelor din sud-estul Europei (N. Ciachir, *Războiul național de eliberare a popoarelor Iugoslaviei (1941—1945)*, (nr. 3); I. Babici, *Rezistența antifascistă a poporului bulgar*, (nr. 3); Gelcu Măcșulovici, *Mișcarea de rezistență albaneză împotriva coterpitorilor fasciști (aprilie 1939—noiembrie 1944)* (nr. 3); D. Baran, *Rezistența în Grecia (1940—1944)* (nr. 3), precum și începutul ciclului de materiale scrise în cinstea aniversării centenarului nașterii lui V. I. Lenin din care au apărut: A. Deac și Fl. Tănăsescu, *Întîlniri ale unor militanți revoluționari din România cu V. I. Lenin* (nr. 6)

și Al. Gh. Savu, V. I. Lenin despre necesitatea aplicării creșterii a marxismului (nr. 6).

Interes deosebit prezintă și rubrica „Evo-cări”, cuprinsă în fiecare număr al revistei, în cadrul căreia sint prezentate figurile unor cunoscuți militanți ai partidului și mișcării noastre muncitorești ca: Al. Nicolau (nr. 1), Dr. Ecaterina Arbore - Ralli (nr. 2), Panait Mușoiu (nr. 3), Olga Bancic (nr. 3), Constantin Godeanu (nr. 4), Filimon Sirbu (nr. 4), Gh. Niculescu-Mizil (nr. 5), Ștefan Petică (nr. 6).

Bogate și variate au fost și rubricile privind viața științifică (din cadrul cărora remarcăm comunicarea *Presa muncitorească — izvor al istoriei mișcării muncitorești* (nr. 2) care reproduce textul referatului prezentat de N. Goldberger și N. Copoiu la conferința de la Linz din octombrie 1968, sau cele referitoare la dezbaterile pe marginea unor probleme sau perioade istorice pentru definirea cărora se mai poartă încă discuții (vezi: *Dezbateri privind regimul social-politic în România în perioada anilor 1864—1918* — nr. 4).

De asemenea, un interes sporit suscită rubricile de recenzii și note bibliografice în cadrul cărora întâlnim opinii și observații privitoare la un mare număr de lucrări de specialitate apărute în țară și peste hotare.

VASILE NICULAE

„REVISTA MUZEELOR” anul V, nr. 1 — 6, 1968.

Deși tinără — anul trecut a aniversat jumătate de deceniu de la apariția primului număr, „Revista Muzeelor” se înscrie în peisajul întins, deosebit de bogat al presei noastre de specialitate ca o personalitate distinctă și împlinită, capabilă să răspundă competent scopurilor în care a fost creată. Cum bine se cunoaște, publicația, în calitatea ei de organ teoretic și metodologic, are menirea de a oglindi în rubricile sale activitatea complexă a instituțiilor muzeale de toate categoriile, munca de mare utilitate avind drept obiectiv îmbogățirea și conservarea colecțiilor, valorificarea lor în plan științific și în contextul permanent al procesului amplu de instruire și educare a maselor. Toate acestea pe fundalul în neîntreruptă primenire al condițiilor și nevoilor societății moderne în continuu progres. De unde și suma căutărilor — mereu în auz — de înnoire a metodelor de lucru în „compartimentele vieții muzeale, căutări la care „Revista Muzeelor” trebuie să fie receptivă, pentru a-i informa prompt pe cei interesați asupra rezultatelor obținute.

În funcție de asemenea desiderate, ne-am propus să analizăm cele șase numere ale periodicului, apărute în cursul anului 1968, cu

promisiunea că vom continua cu recenzarea numerelor tipărite în 1969.

Ca o apreciere de ordin foarte general: lectura „Revistei Muzeelor” ne-a prilejuit o plăcută întâlnire cu o publicație de ținută remarcabilă prin aria largă a preocupărilor sale și prin tratarea elevată a subiectelor abordate — din domeniul istoriei, etnografiei, al artei și istoriei artei, al științelor naturii, al istoriei muzeografiei românești; din domeniul acțiunilor cultural-educative inițiate de muzee, al activității de sporire și păstrare a patrimoniului nostru muzeal. De un real folos ni se pare, de asemenea, prezentarea unor muzee și a diverselor puncte de vedere asupra teoriei și practicii muzeistice. Aceeași notă pentru rubricile de cronici și informații care se constituie ca un veritabil tablou sinoptic al manifestărilor cu caracter muzeografic, naționale și internaționale, al inițiativelor legate de formarea și desăvârșirea profesională a cadrelor de specialitate din unitățile muzeale. Un cuvânt bun ar fi de spus și pentru insistența cu care sint recenzate studiile noi, publicațiile de interes pentru lucrătorii din muzee.

Adîncind acest cadru, nu vom proceda la cercetarea fiecărui număr în parte. Nici spațiul nu ne-ar îngădui. Ci ne vom opri în special la acele materiale consacrate cercetării arhivistice sau tangente cu ea, urmărind cu precădere modalitățile de fructificare a bogatelor surse de informare din rețeaua arhivelor.

Pentru început, vom supune atenției contribuția profesorului universitar Aurelian Sacerdoțeanu, materializată în două articole: „Stema lui Dan al II-lea în legătură cu familiile Huniade și Olah” (nr. 1) și „Despre un sigiliu al lui Mircea cel Bătrîn. O rectificare sigilografică” (nr. 5). În aceste articole, autorul aduce, pe temeiul unei argumentații serioase, provenind dintr-o cercetare minuțioasă a documentelor de arhivă, mai ales sigilografice, corective importante la niște probleme ce păreau ieșite din discuție.

Pornind de la sigiliul privilegiului latin acordat de Dan al II-lea, la 10 noiembrie 1424, și reconsiderând materialul privitor la familiile Huniade și Olah, studiul lămurește un fapt nu lipsit de importanță dintr-o perioadă mai puțin clară a istoriei poporului nostru: obârșia corbului din stema Țării Românești. Apariția acestuia cu inel în cioc, la Dan al II-lea — conchide autorul — pune capăt legendelor în jurul desenului respectiv, care rămîne astfel semnul casei domnitoare din Țara Românească împămîntenită în ținutul Argeșului Corbul Huniazilor este așa dar corbul Argeșului adoptat cînd s-a făcut sciziunea în familia Basarabilor. El a fost folosit de Manziila de Argeș, soțul Marinei Huniade, sora lui Iancu, de la care a trecut la Mihnea cel Rău, de unde, prin fiul acestuia

din urmă, Mircea, a ajuns și la Petru Șchiopul, domnul Moldovei.

Cel de al doilea articol cu semnătura lui Aurelian Sacerdoțeanu vine să infirme teoria potrivit căreia un domnitor putea folosi matricea predecesorilor săi în scaunul țării. Demonstrația descinde din faptul cunoscut că reputatul istoric Ioan Bogdan susține că, la confirmarea privilegiului comercial acordat brașovenilor la 7 mai 1421, Radu Praznaglava, domnul Țării Românești, a întrebuit matricea sigiliului lui Mircea cel Bătrîn. După o analiză atentă a modului de validare a documentului amintit care se află la Arhivele Statului din Brașov, profesorul Sacerdoțeanu respinge categoric afirmația lui Ioan Bogdan, argumentând convingător că actul a fost întărit cu sigiliul domnului Radu Praznaglava și cu mai multe sigilii boierești — toate atrnate. Sigiliul domnului s-a pierdut. Astăzi, privilegiul este însoțit doar de sigiliile boierești. În locul sigiliului lipsă, este trecută mătasea unui sigiliu domnesc al lui Mircea cel Bătrîn — fără nici o urmă de înnodare. Operația aparține, probabil, unui arhivar al Sfatului Orășenesc din Brașov, care, găsindu-se în fața unui act fără sigiliu și a unui sigiliu fără act, l-a pus împreună fără să fie preocupat dacă între ele există sau nu vreo legătură.

În aceeași sferă a valorificării materialului arhivistice, sferă de netăgăduit interes pentru noi, se situează și articolele semnate de dr. Tancred Bănățeanu și Mircea Dumitrescu („Preliminarii la organizarea muzeului de artă populară al R.S. România” — nr. 1); Ioana Cristache-Panait și Panait I. Panait („Organizarea activității muzeistice la București în anul 1864” — nr. 6); Victoria Popovici („Activitatea profesorului Iuliu Moisil la muzeul pedagogic al Casei școalelor, 1910—1931” — nr. 5). În esență, aceste contribuții fixează fascicule de lumină asupra cimpului fertil al tradițiilor progresiste pe care se dezvoltă muzeistica românească, asupra strădaniilor altor oameni de bine, mari personalități culturale-științifice, pentru înțelegerea și maturizarea unor instituții muzeale reclamate cu stringență de mersul înainte al societății noastre.

Ne simțim, de asemenea obligați să menționăm în această sumară prezentare comunicările făcute de Paul Păltinea (Citeva stampe inedite referitoare la orașul Galați” — nr. 1) — este vorba despre 6 stampe inedite aflate în colecțiile Bibliotecii Academiei; Rica Popescu („Branul în sistemul legăturilor comerciale dintre Brașov și Țara Românească în secolele XIV—XVI” — nr. 1) — bazată pe datele oferite de numeroase documente din păstrarea Arhivelor Statului din Brașov, semnată subliniază rolul important jucat de vama Branului pe drumul de comerț al Bra-

șovului spre Țara Românească, acel punct de frontieră care s-a definit ca un adevărat barometru al relațiilor economice dintre Transilvania și Țara Românească. În această ordine de idei, notăm și articolul Veturiei Jugăreanu „Moldavica și Valahica în colecția bibliotecii Brukenthal” (nr. 4), revelator pentru legăturile bibliotecii sibiene, în perioada 1846—1847, cu reprezentanții mișcării de eliberare națională și socială, pentru propagare culturală din principatele române, sau articolul Ilenei Petrescu „Citeva considerațiuni privind urmările imediate ale revoluției din 1848” (nr. 3) care comunică date, în bună parte inedite, conținute de documente de arhivă în legătură cu prezența trupelor străine pe teritoriul Olteniei, din septembrie 1848 până spre finele anului 1849.

Am dori, în continuare, să atragem luarea aminte asupra viguroaselor surse de informare pe care Arhivele Statului le pun la dispoziția cercetătorilor nu numai pentru studiile de istorie, dar și pentru cele vizând domenii înrudite cu istoria cum ar fi, de pildă, etnografia. Am pomenit de această disciplină nu la întâmplare. Se știe, nu mai este necesar să convingem pe cineva, că materialul arhivistice poate să susțină teme sugerate de investigația etnografică, să dea indicații de preț cu privire la apariția și manifestarea în timp și spațiu a unui fenomen de factură etnografică, cu privire la factorii care i-au favorizat nașterea ori li grăbesc sfârșitul, cu privire la semnificațiile aceluia fenomen. Credem că apelarea la arhivă și chiar publicarea unor materiale fundamentate pe documente de arhivă referitoare la diverse teze din imperiul etnografiei ar evita tipărirea articolelor de soiul celui semnat de Constantin Catrina „Aspecte ale alimentației tradiționale cu struguri în satul Țiu-Dolj” (nr. 5). Fără a subaprecia importanța studierii problemei alimentației pentru etnografie, credem totuși că, autorul a fost ispitit de o temă minoră și pe care a înfățișat-o într-o formă mediocră. Acum, cînd în țara noastră știința etnografică a ajuns la un stadiu de dezvoltare foarte înalt, ne gândim că „alimentația cu struguri în satul Țiu-Dolj” se află în discordanță cu ținuta științifică a „Revistei Muzeelor”. Din fericire asemenea cazuri sînt foarte puține la număr.

Ajunși într-un fel la capitolul sugestiilor, ne-am permite — în încheiere — să le facem colegilor noștri de la „Revista Muzeelor” unele propuneri a căror transpunere în fapt ar fi deosebit de lesnicioasă pentru noi, lucrătorii din arhive. Și nu numai pentru noi. În primul rînd, ar fi de dorit o informare mai operativă în privința noilor achiziții și donații pentru muzee. Apoi în excelența rubrică „Păstrarea patrimoniului muzeal”, s-ar impune și abordarea unor teme legate de con-

servarea și restaurarea documentelor, dat fiind că în depozitele muzeelor sînt teaurizate numeroase valori de acest gen.

IOANA BURLACU

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE DIN CLUJ XII, 1969, 349 p.

Anuarul Institutului de istorie din Cluj a împlinit mai bine de un deceniu de activitate rodnică desfășurată în sprijinul ridicării nivelului științei istorice românești. An de an a adus în circuitul științific, o serie de date, de interpretări și concluzii noi asupra multor evenimente din istoria țării noastre.

Revista apare în Editura Academiei Republicii Socialiste România, sub îngrijirea unui comitet de redacție competent, avînd ca redactor responsabil pe C. Daicoviciu, iar ca secretar de redacție pe B. Surdu. Cele douăsprezece tomuri ale Anuarului constituie de fapt o continuitate a activității laborioase desfășurate, între cele două războaie mondiale, de către Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj. Se continuă deci, activitatea de cercetare științifică în domeniul istoriei, inițiată și desfășurată după primul război mondial, de către valorosul corp de cercetători și profesori de la universitatea clujeană. Avînd în vedere acest lucru, sugerăm actualului colegiu de redacție ca, în semn de prețuire față de școala istorică clujeană, dintre cele două războaie mondiale, să se treacă la o numerotare în continuare a Anuarului. Aceasta pentru că nu se poate face o delimitare arbitrară între cele două Anuare, deoarece ambele și-au propus același scop: ridicarea necontenită a științei istorice românești.

Și acum două precizări. Prima: eforturile colegiului de redacție și ale colaboratorilor sînt îndreptate îndeosebi spre punerea în circuitul științific a noi date despre istoria Transilvaniei; care sînt, însă, tratate în interdependență cu evenimentele istorice ce au avut loc pe cuprinsul întregii țări.

A doua: materialele publicate, în majoritatea lor, sînt semnate de cadre universitare locale sau ale Academiei Republicii Socialiste România, filiala Cluj, a căror activitate rodnică este cunoscută pe plan național. E de ajuns să citești sumarul revistei și îți dai seama că pe lângă cadre cu experiență și cu o laborioasă activitate științifică, își înscriu numele în coloanele acestei publicații de specialitate, și tineri cercetători, formați la școala de istorie clujeană în anii puterii populare.

Volumul XII al Anuarului, prin conținutul variat și bogat, prin concluziile la care ajung

autorii, constituie un util instrument de lucru pentru cei ce doresc să cunoască unele date și evenimente din istoria Transilvaniei. El înmănunchează un însemnat număr de studii de istorie medie, modernă și contemporană.

Istoria medie a României este reprezentată, în acest număr, prin articolul profesorului Francisc Pall: *Românii din părțile sătămărene (finutul Medieș) în lumina unor documente din 1337*. În material e vorba de cinci acte ale papei Grigore XI, emise în legătură cu „românii schismatici”, convertiți la religia catolică. Din analiza critică a acestor documente, precum și a altor informații ale scriitorilor papale, autorul ridică o serie de probleme de mare interes cu privire la situația românilor din părțile sătămărene și în general din nordul Transilvaniei. Pe baza datelor furnizate de cele cinci acte papale, a reexaminării critice a unor probleme abordate nesatisfăcător, în cercetările mai vechi, autorul a dezvoltat unele idei noi și a adăugat noi observații privind originalele unora din aceste documente, dijele înfeudate și raportul lor cu hotărârile conciliare, chestiuni de terminologie etc. Trăind problemele în acest mod, se ajunge la concluzia firească că elementul românesc a existat în părțile sătămărene și înainte de a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Se aduce astfel „o contribuție prețioasă, în sprijinul tezei despre prioritatea și persistența poporului român pe meleagurile țării sale” (p. 33).

Credem, că se impunea publicarea unui număr mai mare de materiale din perioada medie a României, pentru a exista un echilibru între epoci.

Materialele privind istoria modernă a României, în număr de șase *, variate prin tematica abordată, aduc în discuție și îmbogățesc cu noi date problematica tratată, adîncesc teme interesante și importante referitoare la unele aspecte ale vieții economice și sociale din istoria Transilvaniei.

În continuare, ne vom opri asupra celui semnat de Hilde Mureșan: *Date noi în legătură cu războiul vama dintre România și Austro-Ungaria (1886—1891)*, pe care-l considerăm,

* Avem în vedere articolele: *Steagul poporului român din Transilvania în revoluția din anii 1848—1849* de Aurelia Bunea; *Pregătirea dielei de la Sibiu din 1863—1864* de S. Retegan; *Activitatea parlamentară a lui Alexandru Român (1866—1887)* de Gelu Neamțu; *Date noi în legătură cu războiul vama dintre România și Austro-Ungaria (1886—1891)* de Hilde Mureșan; *Miscări și frământări țărănești în Transilvania în anii 1900—1902* de A. Egyed; *Miscările muncitorești și țărănești maramureșene în anii primului război mondial* de Trofin Hăgan.

ca urmare a problematicei puse în discuție, a concluziilor la care se ajunge și a tinutei sale științifice, de o deosebită importanță pentru cunoașterea unor aspecte ale raporturilor dintre vechiul regat și Imperiul dualist. În tratarea acestui subiect se pleacă, ceea ce este just, de la unele caracteristici ale vieții economice mondiale, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, cînd, în politica majorității statelor se observă tendința de a renunța la liber schimbism și a reveni la protecționismul vamal. Bazîndu-se în mare parte pe documente din arhiva fostului Minister al agriculturii, industriei și comerțului din Ungaria și din alte fonduri arhivistice păstrate la Arhivele Statului din Budapesta, precum și pe unele date statistice, H. Mureșan reușește să aducă informații noi cu privire la războiul vamal. E de reținut în acest sens datele cu privire la: consecințele negative ale întreruperii raporturilor comerciale cu România asupra industriei mici și mijlocii din Transilvania și în special din regiunile din sud care aveau relații comerciale tradiționale cu vechiul regat; situația comerțului și industriei Transilvaniei, pe principalele ramuri de producție, în anii războiului vamal.

Semnificative ni se par și concluziile privitoare la cauzele care au provocat războiul vamal: interesele protecționiste ale cercurilor agrare din Ungaria și ale cercurilor industriale din România; concurența industriei germane și anglo-franceze pe piața românească și indiferența cercurilor industriale austriece față de soarta micului meseriaș și a industriei mici și mijlocii în general.

Credem că era necesar să se fi insistat mai mult asupra atitudinii opiniei publice din România față de convenția vamală cu Austro-Ungaria, cu atât mai mult cu cît nemulțumirile nu sînt „inspirate din afară” după cum încearcă să justifice trimisul imperiului dualist la București, Mayer, prin raportul din 24 decembrie 1884 înaintat Ministerului de Externe din Viena. De asemenea, credem, că nu ar fi fost lipsit de interes pentru cititori, tratarea, chiar foarte succintă, a efectelor războiului vamal asupra României. Avem în vedere nu numai „Consecințele negative cu deosebire în sectorul creșterii animalelor” și faptul că „el a constituit un mediu favorabil pentru progresul industrial”, ci și atitudinea guvernului român, și în special a opiniei publice, față de lupta de eliberare națională a românilor din Transilvania. Aceasta cu atât mai mult, cu cît și în trecutul nu prea îndepărtat, atitudinea guvernului de la București, în problema românilor transilvăneni, era calificată ca trădătoare. Acest lucru sîntem siguri că este cunoscut de către autor, deoarece în încheierea articolului subliniază că „lupta politică pentru eliberarea și unitatea națională dusă de burghezia română de pe ambele

versante ale Carpaților se întărește chiar în perioada războiului vamal și în anii care au urmat” (p. 142).

Istoria contemporană a României este prezentă în volumul XII al Anuarului, cu trei articole, care abordează unele aspecte ale situației social-economice din perioada 1919—1944.

Dintre ele, cel intitulat *Aspecte din situația social-economică și lupta pentru pămînt al țăranilor din județele Alba și Hunedoara, între anii 1919—1922* este semnat de Marcel Știrban, bun cunoscător al arhivelor din acel „colț de țară strămoșească” și prezintă o deosebită importanță pentru cei interesați în a cunoaște pagini din lupta maselor populare pentru o viață mai bună, pentru drepturi social-economice și politice.

Disponînd de un bogat material de arhivă, în parte inedit, autorul reușește, plecînd de la tratarea succintă a situației social-economice din perioada 1919—1922 și din anii precedenți, să ne prezinte cu convingere, drumul parcurs de țăranimea săracă din județele Alba și Hunedoara în lupta pentru pămînt. Reține, de asemenea, încercarea de a prezenta aceste evenimente în contextul „avîntului revoluționar manifestat la toate păturiile sau clasele sociale exploatate din România, pentru obținerea unor drepturi social-economice și politice” (p. 175).

Celelalte două, semnate de Ludovic Bathory și Ioan Cicală, se referă la societățile carbonifere din România (1919—1929) și la lupta antifascistă a maselor populare din Orșova și împrejurimi.

Rubrica „Miscellanea” înseamnă, în peste 100 de pagini, un număr de șapte materiale semnate de Theodor N. Tripcea, Viorica Lascu, Bujor Surdu, Al. Neamțu, D. Prodan Gh. Dumitrașcu și Gh. Iancu.

Volumul pe care l-am prezentat cu o deosebită plăcere, avînd în vedere varietatea materialelor publicate, nivelul științific și forma corespunzătoare în care sînt scrise, se încheie cu rubrica „Recenzii”.

TR. RUS

INTERNATIONAL COUNCIL ON ARCHIVES,
NEWSLETTER, 1, Madrid, 1969, 78 p.

Dorința exprimată de un număr mare de reprezentanți din diferite țări, cu prilejul celui de-al VI-lea Congres Internațional al Arhivelor, care a avut loc la Madrid în 1968, a prins viață prin apariția primului număr al Buletinului Consiliului Internațional al Arhivelor. Acest Buletin — editat în trei limbi — engleză, franceză și spaniolă —, a cărui publi-

care este asigurată de dl. Sanchez Belda, președintele C.I.A., va constitui un mijloc de comunicare permanentă între membrii Consiliului din întreaga lume.

Numărul de față a fost consacrat în întregime Congresului de la Madrid. În cuvîntul său introductiv, dl. Sanchez Belda arată că s-a considerat util să se facă o scurtă expunere cu privire la ședințele Congresului și să se comunice concluziile ce s-au tras. Totodată s-a apreciat că este necesar să fie prezentați prin biografii succinte membrii Comitetului executiv și ai celorlalte comitete ale C.I.A. Publicarea de astfel de biografii va fi continuată în numerele viitoare, care vor conține în primul rînd informații privind lucrările efectuate de Consiliu, proiectele în studiu, ideile și aspirațiile Comitetelor sale. Totodată vor fi înfățișate realizările arhivistice cele mai importante din diferite țări, în care scop se solicită o largă colaborare.

După cuvîntul introductiv, urmează „procesul-verbal al sesiunii din 1968 a Adunării generale” care s-a ținut la Madrid în Palatul Sindicatelor, sediul celui de-al VI-lea Congres internațional al Arhivelor. Au avut loc două ședințe de lucru, cu o asistență numeroasă compusă din reprezentanții instituțiilor membre și membri individuali. Au participat delegații naționale din 38 de țări. Ședințele au fost prezidate de Dl. Etienne Sabbe, arhivist general onorific al regatului Belgiei și președinte al C.I.A. După lectura și aprobarea procesului-verbal al sesiunii din 1964 a Adunării generale, dl. Duboseq, casierul Consiliului a prezentat raportul său asupra veniturilor și cheltuielilor Consiliului începînd din 1964, iar dl. Keeskemét raportul secretariatului asupra activității Consiliului din aceeași perioadă. Ambel rapoarte au fost aprobate și vor fi publicate sub formă de circulară.

A urmat raportul asupra activității Comitetului de sigilografie, supus adunării de dl. Prof. Sandri, președintele aceluiași Comitet. Dl. Jantan, președintele ramurei regionale a C.I.A. pentru Asia de Sud-Est (SARBICA) a înfățișat Actele Conferinței constitutive a ramurei regionale ținută la Kuala Lumpur între 9–11 iulie 1968.

În cadrul dezbaterii generale asupra activității Consiliului Internațional al Arhivelor dl. Gut, secretarul general al Conferinței Internaționale a Mesei Rotunde a Arhivelor a informat Adunarea asupra ultimelor două conferințe ținute la Londra (1965) și Copenhaga (1967). Dl. Dr. Bahmer a comunicat hotărîrea luată la Fundația Rockefeller de a pune la dispoziția Consiliului 15.000 de dolari pentru trimiterea în Africa a patru experți ai Consiliului în scopul studierii situației arhivelor, în vederea elaborării unui plan de asistență tehnică.

Dl. Perotin a propus Consiliului să se intereseze mai mult de problemele arhivelor organizațiilor internaționale, iar dl. Bautier a sugerat înființarea unei Comisii pentru studierea problemelor organizațiilor internaționale și continuarea studiului dreptului internațional al Arhivelor, care a fost abandonat după Conferința Mesei Rotunde de la Varșovia din 1961.

Au fost prezentate de dl. Rieger textele elaborate de Comitetul de sinteză după ședințele plenare și ședințele pe secțiuni ale Congresului de la Madrid, texte aprobate de Adunare și publicate în Buletinul de față.

Potrivit prevederilor art. 17 din Statutele C.I.A., au fost aleși: președinte — dl. Luis Sánchez Belda, director general al Arhivelor și Bibliotecilor din Spania; vice-președinți — dl. Mario Briceno Perozo, director al Arhivelor generale ale Națiunii din Venezuela și dl. Ghenadie Belov, director general al Arhivelor de Stat din U.R.S.S.; membri ai Comitetului executiv — dl. J. M. Akita, director al Arhivelor naționale din Ghana; dr. Alexander Bein, Arhivistul Statului Israel; dl. K. D. Bhargava, director al Arhivelor Naționale ale Indiei; dl. Franjo Biljan, director al Arhivelor Jugoslaviiei, dl. Guy Duboseq, inspector general al Arhivelor Franței; dl. Johan Hvidtfeldt, director general al Arhivelor Regatului Danemarca; dl. H. C. Johnson, Keeper of the Records of the United Kingdom; dl. Wolfgang Mommensen, președinte al Arhivelor federale ale R.F. a Germaniei; dr. James Rhoads, arhivist al Statelor Unite. Din comitetul executiv mai fac parte: dl. Szedő, director general onorific al Arhivelor Ungariei, în calitate de membru ex-officio, dl. Alwi Jantan, director al Arhivelor Naționale ale Malaeziei, președinte a Ramurei regionale a C.I.A. pentru Asia de Sud-Est.

La propunerea Comitetului de candidaturi, Adunarea a ales în unanimitate următorii membri de onoare ai C.I.A.: dl. Etienne Sabbe, arhivist general onorific al Regatului Belgiei, președinte al C.I.A. al cărui mandat expira, Sir David Evans, Honorary Keeper of the Records of the United Kingdom, fost Vice-președinte al C.I.A., dl. Miguel Bordonau Más, director al Arhivelor Istoriei ale Proto-coalelor din Madrid, vice-președinte al C.I.A., dr. Ernest Posner, prof. emeritus of History, The American University, Washington, D.C.

În încheiere se comunică înfățișată de Direcția generală a Arhivelor din U.R.S.S. de a se ține al VII-lea Congres Internațional al Arhivelor la Moscova sau la Leningrad în 1972, următoarea sesiune a Adunării generale urmînd să aibă deci loc în Uniunea Sovietică în anul 1972.

Sub titlul „Rezoluțiile Adunării generale” se consemnează cooperarea din ce în ce mai

strinsă care caracterizează raporturile dintre Consiliu și UNESCO și interesul pe care UNESCO îl manifestă pentru chestiunile arhiviste și politica din ce în ce mai activă a acestei organizații în domeniul asistenței tehnice în țările pe cale de dezvoltare.

Menționăm totodată aprobarea creării Ramurei regionale SARBICA, mărirea numărului membrilor aleși în Comitetul executiv al C.I.A. la 10 persoane, modificarea în consecință a articolelor 17 și 18 din Statute și modificarea taxelor și regimului de cotizații pentru exercițiile 1969, 1970, 1971 și 1972.

S-a aprobat de asemenea să se acorde prioritate activităților de asistență tehnică pentru țările pe cale de dezvoltare, subliniindu-se necesitatea organizării urgente a pregătirii profesionale, a asigurării salvării patrimoniului documentar al acestor țări și a recensării fondurilor de arhive existente în Africa, America și Asia.

Adunarea generală și-a exprimat dorința de a se studia în țările membre ale consiliului posibilitatea de a organiza campanii periodice de informare spre a face cunoscute arhivele publicului.

În continuare sunt inserate „Concluziile formulate ca urmare a ședințelor Congresului”.

Referitor la „Liberalizarea accesului în arhive”, Congresul recomandă ca administrațiile arhivelor din diferite țări să studieze regulamentele care stabilesc consultabilitatea și să propună autorităților competente suprimarea oricărei restricții nejustificate, în vederea adaptării regimului de acces în Arhive cerințelor cercetării științifice. În ceea ce privește actele de origine particulară păstrate în arhivele publice, Congresul recomandă ca acestea să fie supuse aceluiași reguli de comunicare ca actele publice, restricții mai mari urmînd să fie aplicate în cazul documentelor strict confidențiale. Dacă donatorul sau depunătorul rezervă autorizarea de consultare pentru el sau pentru moștenitorul direct, acest drept va trebui să fie transmis după decesul lor administrației care le are în depozit, spre a se evita „imobilizarea” actelor. Se mai recomandă egalitatea în drepturi pentru cercetătorii naționali și străini în ceea ce privește accesul în arhive. Congresul își exprimă dorința de a se institui o legitimație națională de lector, care să înlocuiască orice formalitate de identitate și să folosească la introducerea cercetătorului în orice depozit public de arhivă. Dacă sistemul acesta se generalizează, ar putea fi folosit ulterior pe plan internațional.

Cît privește politica restrictivă de microfilmare pentru străinătate, Congresul recomandă Direcțiilor de Arhive să elimine restricțiile formale a priori și să aplice restricțiile ce consideră că trebuie să fie menținute cu su-

ficientă suplete pentru a putea răspunde cerințelor cercetării științifice.

De asemenea sînt publicate integral recomandările Comitetului de microfilmare, aprobate de congres.

Propuneri și hotărîri sînt formulate și în legătură cu problemele rezultate în cadrul sesiunilor privind: Metodologia istoriei arhivelor, Arhivele administrative, Secția de restaurare, Secția de sigilografie și Secția actelor economice.

În „Raportul financiar pe perioada 1 iulie 1964—30 iunie 1968”, prezentat de dl. Guy Duboscq, inspector general al Arhivelor Franței, Casierul Consiliului Internațional al Arhivelor, sînt indicate veniturile și cheltuielile C.I.A. în franci francezi, comparativ cu cele înscrise în raportul Adunării generale din 1964. Totalul veniturilor se ridică la 602.724,67 fr. fr., iar al cheltuielilor la 158.149,20 fr. fr.

„Raportul Secretariatului” conține informații succinte privind Comitetul său executiv, Ramurile regionale, Congresul Internațional Extraordinar de la Washington, activitățile desfășurate de C.I.A., Cooperarea cu UNESCO, contractele cu Fundațiile americane particulare — sprijinul financiar primit din partea Council on Library Resources și a Fundației Rockefeller —, activitatea Consiliului în afara Europei și, în sfîrșit, bilanțul activității sale. Cu toate lipsurile remarcate în ceea ce privește înlînzirea apariției revistei „Archivum” și acțiunea insuficientă a Consiliului în America Latină, este pe deplin recunoscut faptul că C.I.A. a reușit, din ce în ce mai mult, în ultimii ani, să formeze din arhiviștii de pretutindeni o mare familie unită prin interesul comun de a salva bunurile ce le sînt încredințate și de a face cunoscut conținutul lor în largă sferă a culturii universale.

Buletinul de Informații al Consiliului Internațional al Arhivelor reprezintă în adevăr pentru arhiviștii din întreaga lume un mijloc continuu și eficient de documentare asupra realizărilor și evenimentelor din domeniul Arhivelor. Este de datoria Direcțiilor și Administrațiilor de Arhive să răspundă îndemnului făcut printr-o cit mai promptă colaborare.

VALERIA ȘINDELARU

BIBLIOGRAPHIE — DOCUMENTATION — TERMINOLOGIE vol. IX, no. 6, novembre, 1969, UNESCO, Paris, p. 263—312.

Noul număr al acestei reviste cuprinde noutăți cu privire la unele reuniuni ținute în cadrul UNESCO, servicii bibliografice în lume și activități internaționale și naționale.

În cadrul UNESCO a avut loc între 19—22 august 1969 reuniunea Comitetului consultativ internațional al documentării, bibliotecilor și arhivelor.

Comitetul a studiat posibilitatea de a se crea un sistem mondial de informare științifică (UNISIST).

Programul de viitor al Departamentului documentării, bibliotecilor și arhivelor este de a pune la punct tehnici de lucru aplicabile tuturor sectoarelor din cadrul UNESCO.

Va trebui ca munca să se concentreze pe următoarele probleme: analiza muncii de planificare și de ameliorare a serviciilor naționale, regionale și internaționale cu privire la documentare, biblioteci și arhive; formarea unui personal competent în această direcție, aplicarea unei tehnici moderne de documentare la serviciile de arhive, încurajarea muncii de cercetare și unificarea și dezvoltarea în cadrul UNESCO a unui serviciu comun de documentare, biblioteci și arhive.

S-a stabilit să se acorde sprijin cu privire la mecanizarea serviciilor de documentare, biblioteci și arhive și să se organizeze o reuniune în care oameni de specialitate să definească politica UNESCO cu privire la arhive și să studieze mijloacele de a pregăti un manual de bază care să conțină probleme referitoare la organizarea, funcționarea și restaurarea arhivelor.

Va trebui să existe o colaborare cât mai strinsă între UNESCO și alte organizații pentru a pune la punct un program judicios în domeniul documentării, bibliotecilor și arhivelor.

Cu privire la rubrica *Publicații* se anunță apariția în limba engleză a manualului bibliografic al lui Paul Avicenne intitulat *Bibliographical services throughout the world 1960—1964* (Paris, UNESCO, 1969, 228 p.).¹ Prima parte conține evoluția serviciilor bibliografice în perioada 1960—1964, a doua parte se ocupă de activitatea bibliografică dusă în 83 de țări.

Tot la capitolul *Publicații* amintim cărțile: *Bibliographie des répertoires nationaux de périodiques en cours*. Paris, UNESCO, Londres, Fédération internationale des associations de bibliothécaires, de G. Duprat, K. Liutova și M. L. Bossuat, interesantă apariție care furnizează detalii bibliografice din 183 de țări.

Glossaire international; Termes d'usage courant en matière de certificats d'études secondaires et de diplômes et grades de l'enseignement supérieur dans quatre — cinq pays, par Marcel de Grandpré. Paris, UNESCO, 1969 207 p., are drept scop de a procura documentația necesară celor ce vor să studieze în anumite institute de învățământ superior fie în țara respectivă, fie în străinătate.

Manuel d'inventaire du potentiel scientifique et technique national; Rassemblement

et traitement des données; Management du système „R. et D.”, Paris, UNESCO, 1969, 255 p. Interesantă publicație care are menirea de a analiza și difuza informații cu privire la modalitatea cercetării științifice în țările membre.

În fine *Guide pour l'établissement de centres nationaux de documentation en sciences sociales dans les pays en voie de développement*. Paris, UNESCO, 1969, 73 p. de Meyriat Jean și Beauchet Micheline, este un ghid alcătuit pentru UNESCO de către Comitetul internațional pentru documentare în științele sociale.

Printre lucrările publicate în colecția UNESCO amintim: *Anthology of contemporary Romanian poetry*, Londres, 1969, 166 p. (cu o introducere de Zaharia Stancu).

Rubrica „Serviciile bibliografice din lume”, este o aducere la zi a datelor cuprinse în manualul bibliografic al lui P. Avicenne *Les Services bibliographiques dans le monde*, prezintă informații din China, Coreea, Guatemala, India, Italia, Nigeria, Regatul Unit și Ucraina.

Rubrica „Activitățile internaționale și naționale” aduce informații cu privire la a 35-a Sesiune a Consiliului general al Federației internaționale a asociației bibliotecarilor ținută la Copenhaga între 24—30 august 1969, care a avut drept temă formarea și cercetarea biblioteconomiei. În cadrul acestei teme s-a discutat necesitatea creării unui Centru internațional de biblioteconomie, care să aibă menirea a forma cadre didactice, școli și personal adecvat pentru această muncă, precum și acordarea premiului Svensma pe anul 1970—1971 celei mai bune lucrări de biblioteconomie.

În cadrul activităților naționale, se aduc la cunoștință unele informații din Republica Democrată Germană, Argentina, Brazilia, Canada, Statele Unite, Israel, Elveția, Iugoslavia. Acestea se referă la munca din biblioteci și la diferite lucrări apărute în acest domeniu. Tot la acest capitol se semnalează Congresul al doilea regional de documentație din America latină, ce s-a ținut la Rio de Janeiro între 23—28 noiembrie 1969. Printre problemele discutate s-a avut în vedere și cea a clasificării zecimale pe plan universal, precum și probleme de terminologie, traducere, material audio-vizual etc.

În cadrul activității consacrată educației se menționează periodicul „Current index to journals in education”, vol. 1, nr. 3—4, martie—aprilie 1969.

Lucrarea lui Camp William L. *Guide to periodicals in education*. Metuchen, N. J.

¹ Ediția franceză a apărut în 1966 sub titlul *Les services bibliographiques dans le monde, 1960—1964*. 1964, Paris, UNESCO, 1966, 233 p.

Scarecrow Press, 1968, 419 p. este un ghid care conține informații furnizate de redactorii șefi a 449 de periodice pedagogice.

De asemenea, „Education permanente”, nr. 1, mars 1969, Nancy, Institut national pour la formation des adultes (rue de Saurupt 54 — Nancy), este o lucrare de mare folos pentru cei ce lucrează în domeniul formării adultului.

În cadrul științelor exacte și naturale se înscriu unele lucrări din domeniul tehnic, biologic și fiziologic din Franța, Statele Unite, Argentina, Brazilia, Canada, Columbia, Pa-chistan, Polonia și Regatul Unit.

Activitatea internațională în domeniul științelor umanistice și sociale își afirmă prezența printr-un congres internațional al bibliotecilor și muzeelor artei spectacolului care va avea loc la Genova în aprilie 1970.

Tot la acest capitol se preconizează să se înființeze la Geneva un Institut internațional pentru tratarea electronică a documentației juridice și administrative.

Activitățile naționale se remarcă printr-o serie de lucrări deosebit de importante. Amintim acțiunea de microfilmare a documentelor istorice dintre anii 1575—1816 ale provinciilor Santa Fe și Entre-Rios din Argentina începută în 1967, și care pînă în prezent atinge numărul de 40.000 de cadre.

Interesanta publicație a periodicului apărut în Statele Unite „Computers and the humanities”. Flushing, N.Y. Queens College of the City University of New York, care apare de 5 ori pe an, conține rapoarte cu privire la literatură, istorie, muzică, arte plastice și științe sociale.

La rubrica Arhive—Activități internaționale se dau informații cu privire la apariția unui periodic intitulat: „Southeast Asian archives” (Vol. 1, juillet 1968. Kuala Lumpur, Sarbica), care are drept scop a aduce informații asupra activității desfășurată în Asia de Sud-Est în materie de arhive. Primul număr se referă la lucrările Conferinței pentru crearea Secției regionale a Consiliului Internațional al Arhivelor pentru Asia de Sud-Est (SARBICA). Consiliul Internațional al Arhivelor (C.I.A.) a organizat crearea secției regionale pentru Africa orientală și centrală (EARBICA). Conferința inaugurală a avut loc la Nairobi (Kenia) între 9—11 iunie 1969. EARBICA, a cărei constituire a avut loc în urma aceleia a SARBICA, este a doua secție regională a Consiliului. Țările care fac parte din această secție sînt: Burundi, Etiopia, Kenia, Mali, Uganda, Ruanda, Somalia, Sudan, Tanzania și Zambia.

Obiectivele ce-și propune EARBICA sînt: crearea unor relații strînse între țările participante pe linia arhivelor, popularizarea serviciilor de arhive existente și modalitatea de a le cerceta, formarea profesională a arhiviș-

tilor și cooperarea cu alte organizații sau instituții pe linie de documentare. În afară de aceasta, să existe o grijă permanentă pentru păstrarea și conservarea materialului documentar, care să formeze un patrimoniu național menit să servească cercetarea științifică.

În paginile consacrate „Activităților Naționale” din domeniul Arhivelor se face cunoscută apariția lucrării: *Manual for the arrangement and description of archives*. New York, The H. W. Wilson Company, 1968, 225 p. de S. Muller, J. A. Feith, R. Fruin. Manualul se referă la originea și componența depozitelor de arhivă, clasele, descrierea pieselor de arhivă și folosirea lor.

„The American archivist” (vol. 32, nr. 2 (1969), semnalează că la ora actuală, pe baza rapoartelor primite arhivele americane înregistrează de zece ani o creștere de 4 % anual.

Tot la această rubrică se menționează crearea unor noi servicii de arhive în Statele Unite, la care vor avea acces cercetătorii științifici.

Se mai semnalează că în Statele Unite, între 2—13 iunie 1969 a avut loc al 23-lea ciclu de studii organizat de American University, la care s-a dezbătut teoria și practica administrării arhivelor moderne.

Ultimul capitol al revistei se ocupă de circulația cărților și mijloace de informare, în care se înscriu unele lucrări și mijloace rapide de punere la curent a publicului cu diferite informații, recurghindu-se chiar la ajutorul electronicii.

CORNELIA BARAVACHE CRIVĂȚ

BULLETON D'HISTOIRE ECONOMIQUE ET SOCIALE DE LA REVOLUTION FRANÇAISE ANNÉE 1968.

Paris, Bibliotheque Nationale, 1969, 166 p.

Buletinul istoriei economice și sociale a revoluției franceze, editat de Comisia de istorie economică și socială a revoluției sub auspiciile Ministerului Educației Naționale din Franța, este consacrat prezentării unor documente inedite și publicării de studii și comunicări referitoare la multiplele aspecte ale dezvoltării societății franceze în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și desfășurarea revoluției din 1789.

Prezentul volum cuprinde trei părți, I. *Comisia Națională* (de istorie economică și socială), II. *Studii și Documente* și III. *Comitetele departamentale. Societățile Științifice și universitare*.

În general, comunicările și studiile cuprinse, bazate pe materiale documentare inedite, analizează unele fenomene sociale care

au determinat accentuarea contradicțiilor sociale și izbucnirea revoluției. Astfel Adrian Fabre aduce *Noi date asupra emisiunilor de bancnote cu curs forșat și a biletelor de încredere în Ain*, subliniind efectul acestora în complexul procesului de polarizare și revoluționare a societății franceze.

Într-un amplu studiu Jean Rivers tratează *Evoluția demografică a orașului Toulouse în secolul al XVIII-lea*. Studiul acesta, cuprinzând o epocă în care în Europa Occidentală și în special în Franța se produce o profundă evoluție demografică concretizată în formarea unei structuri demografice noi, se referă la 1) structura evoluției demografice a orașului Toulouse pe vîrste, sexe și perioade ale anului; 2) conjunctura demografică a acestuia și 3) raportul dintre structura profesională și fenomenul demografic.

În concluzie se scoate în evidență faptul că evoluția demografică a determinat creșterea șomajului, scăderea salariului, accentuarea mizeriei sociale, constituind deci una din cauzele revoluției franceze.

Jean-Robert-Armogathe reliefează pe baza unor documente recent descoperite *Geneza caietului de doleanțe a comunității Sénéchas (Gard)*. Folosind critica diplomatică internă și externă autorul evidențiază existența unei prime redacții a acestuia din 1784 care-i

aparține lui Antoine Robert a cărui biografie o schițează.

În articolul *Edmond G. Genet la Petersburg (1789—1792)* Marc Bouloiseau prezintă unele documente diplomatice aflate în Biblioteca Congresului din Washington referitoare la ecoul evenimentelor politice din Franța în Rusia și în alte țări din răsăritul Europei.

Referitor la activitatea Comisiei naționale de istorie economică și socială a revoluției franceze cît și a subcomisiilor acesteia se desprind ca preocupări generale selecționarea și pregătirea publicațiilor și comemorarea a 200 de ani de la nașterea lui Napoleon.

Printre personalitățile care își aduc contribuția la realizarea programului Comisiilor departamentale și a societăților științifice remarcăm prezența activă a arhiviștilor francezi (Dubosq — Inspector general al Arhivelor Franceze, I. G. Gigot — director al Serviciilor de arhivă, A. Favre — agent departamental al Arhivelor din Ain, J. Apart etc.). În cadrul rubricilor de informare se dau indicații asupra colocvului privind *Abolirea feudalismului în lumea occidentală* — ce s-a ținut la Toulouse în noiembrie 1968 la care Dan Berindei a prezentat comunicarea *Abolirea feudalismului în principate*.

MARIA DOGARU

BIBLIOGRAFIA ARHIVISTICII ROMÂNEȘTI, București, 1969, 106 p.

Sub acest titlu, un colectiv de arhiviști din D.G.A.S. publică o bibliografie selectivă privitoare la principalele aspecte ale activității arhivistice din România, lucrare unică în literatura de specialitate din țara noastră.

În primul capitol al lucrării „Arhivistica” materialul este organizat în modul următor: generalități, istoria arhivelor, legislație și organizare, personalul arhivelor, biografii și bibliografii de arhiviști, lucrări de practică arhivistică, publicații (instrumente de informare științifică, ediții de documente, prezentări de fonduri, studii, articole, periodice) congrese, conferințe, relații cu arhivele de peste hotare.

Capitolele următoare însumează materiale privitoare la paleografie, cronologie, diplomatică și sigilografie deci a acelor științe auxiliare ale istoriei cu care arhivistica are strânse legături și interfețe. Bibliografia este precedată de o scurtă prefață lămuritoare și urmată de un indice de nume. Lucrarea constituie un instrument util de informare destinat atât arhiviștilor cît și acelor cercetători care într-un fel sau altul vin în contact cu studiul materialelor arhivistice.

I. B.

HENRY BARTOLOMEW COX — PUBLICATION OF MANUSCRIPTS: DEVALUATION OR ENHANCEMENT? (Publicarea manuscriselor: Scădere sau mărire a valorii lor?) in *The American Archivist* 1/1969, p. 25—34.

Acest studiu ne înfățișează o problemă specifică lumii arhivistice americane. Autorul caută să descopere cauza apariției teoriei după care publicarea manuscriselor ar duce la micșorarea valorii lor. Fiind lansată de unii bibliotecari și conservatori de manuscrise, ea a avut fără îndoială influență asupra publicului, vizînd în primul rînd posibilitatea de vânzare și nu valoarea științifică a documentelor.

Specialiștii cred că, deși publicarea manuscriselor îngustează piața de desfacere a acestora, munca de cercetare poate fi întreprinsă și în lipsa pieselor originale. De altfel micii colecționari nu o consideră ca pe un element ce le-ar micșora valoarea. Editorii socot că publicarea mărește nu numai utilitatea lor dar și valoarea de proprietar. În orice caz, importanța documentelor este confirmată de procesul selecției ce are loc în vederea alcătuirii colecției respective.

Autorul este de părere că publicarea unui singur manuscris de mai mică importanță nu duce la scăderea valorii sale ci dimpotrivă i-o mărește datorită integrării acestuia în ansamblul de probleme ale unei epoci. De altfel teoria devalorizării manuscriselor a fost preluată de traficanți pentru care problema valorii acestora este o profesie.

O astfel de situație este incompatibilă cu dezvoltarea științei contemporane aflată în plină revoluție, cînd libertatea și bogăția de informație se impun în prim plan.

Autorul consideră ca fiind necesară analizarea activității celor ce răspund de păstrarea manuscriselor în diferitele state federale deoarece numai aceștia au emis o astfel de părere.

JAMES B. RHOADS — THE HISTORIAN THE NEW TECHNOLOGY (Istoricul și noua tehnologie) In *The American Archivist* 3/1969, p. 209—215.

Problema folosirii mașinilor electronice în activitatea de adunare a informației și de cercetare sistematică a acestora nu este doar un efect ci și o cauză a revoluției tehnico-științifice contemporane. În condițiile existenței unui număr crescând de izvoare istorice, arhivistul ca „specialist al informației”, trebuie să găsească mijloacele cu care istoricii pot cerceta aspecte noi ale dezvoltării societății. Dacă o serie de instrumente tradiționale ca inventarele sau cataloagele arhivistice au fost utilizate timp îndelungat, există perspectiva unei etape în care acestea nu vor mai putea folosi în mod eficient cercetătorului așa cum au făcut-o odinioară. Autorul deși enumeră o serie de greșeli făcute în momentul alcătuirii inventarelor ca și existența unor neajunsuri ce rezultă din publicarea cataloagelor, le consideră încă instrumente de lucru indispensabile. Aplicarea tehnicii noi în cercetarea arhivistică, respectiv folosirea ordinatului reprezintă un progres în manevrarea unui corp masiv de informație. Această metodă se află la începuturile sale. Ordinatorul trebuie să fie construit astfel încât să poată stabili un raport între capacitatea sa de a pune întrebări, de a cerceta și mijloacele de informare cu care este înzestrat. Așadar arhivistul introduce în mașină noțiunea respectivă împreună cu o listă de termeni, nume, fraze și o programează să alcătuiască informația necesară sub forma unui indicator special. Datele de bază trebuie introduse în mod treptat ca să existe un corp fluid de date gata să fie redistribuite conform planului cercetătorului.

Membrii biroului de informații de la Arhiva Națională din S.U.A. au studiat utilizarea ordinatului în munca arhivistică. Ei caută să elaboreze programe de cercetare analitică sperând ca într-un viitor apropiat să experimenteze o conceptualizare automatizată a unor probleme de istorie.

BARBARA FISHER — BYPRODUCTS OF COMPUTER PROCESSING (Pronuse ale prelucrării ordinatului) In *The American Archivist* 3/1969, p. 215—225.

Barbara Fisher, arhivist la universitatea din Oregon caută să demonstreze nu numai necesitatea dar și foloasele reale ale utilizării ordinatului în munca de arhivă. Aceasta impune de la început o cercetare sistematică contribuind astfel la realizarea unei activități continue ale cărei rezultate finale sînt evident superioare. Capacitatea mașinii de a avea un sistem analitic nelimitat impune reexaminarea vechilor metode, studiul atent al informației ca și al activităților care generează informația. Ordinatorul eliberează părțile componente ale informației (în cazul nostru — ale documentului) de cadrul rigid al unui ansamblu, prezentînd fiecare parte în contextul ei ca mai apoi să regrupeze datele în orice serie sau sistem logic. Arhivistul are libertatea alegerii nelimitate a oricărei informații dorite, manifestîndu-și astfel inițiativa sa creatoare. Analiza elementelor introduse în ordinat arată doar o anumită frecvență din care se poate deduce că noțiunea respectivă domină problema care ne interesează. Mașina acceptă opțiuni nelimitate atît timp cît acestea sînt cuprinse într-un program stabilit anterior.

Datele referitoare la adunarea, reproducerea documentelor, fluxul informației au fost transformate într-un program inserat pe bandă care a devenit un model de lucru la arhivele din Oregon. Totuși, documentația cerută de un cercetător într-un timp scurt nu poate fi realizată cu ajutorul ordinatului deoarece mașina nu poate analiza complet documentul atît de rapid astfel că oferă mai mult referințe de ordin bibliografic.

ALFRED B. ROLLINS JR. — THE HISTORIAN AND THE ARCHIVIST (Istoricul și arhivistul) In *The American Archivist* 4/1969, p. 369—375.

Autorul menționează în treacăt progresele înregistrate în dezvoltarea arhivisticii în ultimele două decenii insistînd asupra foloaselor reale pe care le poate aduce utilizarea anumitor procedee tehnice. Problema principală care-l preocupă însă se referă la posibilitatea valorificării știrilor cuprinse în documente. Aceasta necesită desigur o largă cooperare a celor ce se ocupă de arhivistică și a istoricilor, rolul activ al arhivistului determinînd eficiența crescîndă

a eforturilor depuse. Rolul său este asemănător cu cel al unui profesor sau al unui îndrumător care indică cercetătorului structura și planul materialelor arhivistice și care-l ajută să se orienteze rapid în marea masă a informației existente. Aceasta este necesar mai ales când este vorba de un cercetător tânăr fără prea multă experiență care are la dispoziție un timp limitat de studiere a materialelor existente într-o anumită arhivă. Tocmai într-o astfel de situație, ajutorul arhivistului este esențial în măsura în care știe să găsească mijloacele pentru îndrumarea cercetătorului, asigurându-i posibilitatea consultării rapide a întregului material. Cercetătorul poate fi ajutat deci în cercetarea temei sale cu fișe, inventare, cataloage. În perioada actuală, există posibilitatea întreprinderii cercetărilor în orice direcție. Singurul factor care nu poate fi cunoscut încă este timpul necesar studierii problemei respective cu atât mai mult cu cât mulțimea materialului documentar creează primejdia de a te pierde în acesta. Istoricul trebuie să ceară ajutorul arhivistului pentru a dobândi datele necesare reconsiderării obiectivelor sale. Cercetările complexe întreprinse sub îndrumarea istoricilor presupun folosirea ordinarilor, contribuțiile statisticienilor, specialiștilor în științe sociale. Condiția principală a desfășurării unei munci sistematice este fără îndoială rolul principal pe care îl are arhivistul în activitatea de informație.

URIEL HERYD — SOME ASPECTS OF THE OTTOMAN FETVA (Citeva aspecte ale documentului otoman fetva) în *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, 1/1969.

În ultimul său studiu, regretatul profesor Uriel Heyd s-a ocupat de o categorie de documente juridico-religioase, fetva, puțin cunoscută până acum, insistând asupra analizei diplomatice și nu asupra problemelor de drept pe care le ridică aceasta. Dacă până acum au fost cercetate doar 230 de facsimile din Ilmîye Salnamesi, autorul, pentru a putea desprinde caracteristicile generale și pentru a putea întocmi un model de formulare diplomatică, a cercetat colecțiile de fetva din bibliotecile: Belediye, Suleymaniye și cele ale universității din Istanbul.

Un astfel de act se elibera la cerere de Șeic-ul-Islam sau de muftiu nu numai pentru a explica sau aplica legea shari'a ci și pentru a o face cunoscută celor ce nu puteau consulta lucrările juridice. Față de muftiu Șeic-ul-Islam era un „primus inter pares” rezolvînd problemele importante de credință și de practică religioasă, de pace și război ca și o serie de cazuri de drept public și privat. Fetva referitoare la unele aspecte ale viciei de stat erau cerute sultanului și marilor viziri. Pînă la Suleiman Magnificul, Șeic-ul-Islam era cel ce elibera fetva la moscheie după rugăciunea de vineri. În secolul al XVI-lea odată cu dezvoltarea birocrăției s-a constituit un departament special numit fetva kalem condus de fetva emini. Un secol mai târziu, ei aveau grijă să treacă în registre (deftere) cuprinsul actelor eliberate de Șeicul-Islam sau de muftiu.

Aspectul juridic al acestui document otoman a contribuit în mod esențial la cristalizarea și dezvoltarea legislației religioase musulmane mai ales în ultimele secole de existență ale statului otoman.

CRISTINA BULGARU

UN REZUMAT AL ACTIVITĂȚII DEPUSE ÎN ARHIVELE NAȚIONALE DIN NOUA ZEELANDĂ ÎN ANUL 1969

Scurta dare de seamă publicată sub formă de broșură și difuzată de Ministerul de Interne din Noua Zeelandă cuprinde pentru început, date în legătură cu personalul activ la 31 martie 1969 și schimbările survenite anterior acestei date în componența personalului arhivelor din Wellington, Lower Hutt și Auckland — precum și câteva probleme legate de localurile de arhivă și necesitatea creării unui spațiu adecvat depozitării materialelor documentare.

Se observă astfel, că lipsa de spațiu suficient, a dus la hotărîrea de a nu se mai primi spre păstrare, decît documentele ce au o dată precisă de distrugere sau cele cu păstrare permanentă. Tot în acest sens, s-a trecut la expertiza documentelor și s-au luat măsuri de a se microfilma cele care sînt în parte deteriorate și care dețin un spațiu mare spre exemplu, registrele afectate de incendiul din 1952.

În continuare, raportul se ocupă de achizițiile arhivelor din Wellington și Auckland care sînt însumate într-o listă anexă. Acestea constau din hărți, planuri, role de microfilm, filme cinematografice, fiind trecute și trei plăci de gramfon cu o vechime de 50 ani, donate de fiica unui fost prim-ministru.

Materialele deteriorate, în special, de celuloză sînt strinse în saci speciali, care se expediază pentru a fi distruse în crematoriul din Whakatane. Arderea documentelor în astfel de saci este considerată metoda cea mai bună pentru distrugerea dosarelor confidențiale. Listele de selecționare care în anul 1969 au fost în număr de 46 au fost aprobate de 20 departamente diferite.

Se dă de asemenea cifra materialelor documentare existente la 31 martie 1969 la care se adaugă preluările, obținîndu-se astfel totalul arhivei deținute la Wellington și Auckland. Se specifică materialele ordonate și inventariate în 1969 și se arată că punerea în cutii și restaurarea dosarelor este făcută uneori și cu ajutorul studenților în timpul vacanței.

Raportul prezintă stadiul folosirii materialelor documentare, numărul cercetătorilor, numărul lucrărilor scrise, al dosarelor puse la dispoziția cercetătorilor, precum și al documentelor copiate. Se menționează expozițiile organizate și lucrările istorice sau literare publicate pe baza documentelor din arhive. Se vorbește de asemenea de arhivele ministerelor și depozitelor regionale.

În încheiere, se arată că publicarea acestui raport se face într-o ediție de 800 exemplare care se difuzează la biblioteci și se înserează în programele de radio și televiziune și în reviste. Se specifică în acest fel și preocuparea de a se înființa arhivele orale urmînd ca acest proiect să fie examinat de guvern.

În anexele raportului figurează lista achizițiilor noi și un articol scris de arhivistul principal Judith S. Hornabrook intitulat „Izvoare genealogice”, în care tratează problema microfilmării diferitelor documente în baza cărora se pot alcătui genealogii la cerere

S. RACOVICANU

REVISTA ARHIVELOR

1968—1969

INDEX ALFABETIC

EDITORIAL

	Anul	Nr.	Pag.
PASCU, ȘT., TITILEANU, GH.,	1 Decembrie 1918	XI (1968)	2 3
	Arhivele Statului la un pătrar de veac de la eliberarea țării	XII (1969)	2 3

STUDII ȘI COMUNICĂRI

ARIMIA, V.,	Gărzile Naționale în lupta pentru în- făptuirea unității de stat a Româ- niei	XI (1968)	2 153
BURLACU, I., GROZAV, V.,	Pagini din lupta românilor transilvă- neni aflați în vechea Românie (1908—1916)	XI (1968)	2 127
BURLACU, I., RUS, TR.,	Contribuții documentare privind rolul Ligii Culturale în făurirea statului național unitar român.	XI (1968)	2 105
CĂZĂNIȘTEANU, C., PIRVULESCU, GH., CHIPURICI, N. I.,	Din ecoul procesului memorandist	XII (1969)	1 105
GRÎȚINĂ, IULIAN,	Date și mărturii despre societatea mu- zicală „Doina” din Turnul Severin	XI (1968)	2 121
	Din activitatea diplomatică a Româ- niei pentru desfășurarea Comisiei in- teraliat a Dunării (1919—1920)	XII (1969)	1 119
COJOCARU, I.,	Cum s-a introdus forța aburului în in- dustria morăritului din Moldova și Țara Românească.	XII (1969)	1 91
DECEI, A.,	38 de cărți manuscrise arabe și turcești în Arhivele Statului din Craiova	XII (1969)	1 3
DRĂGHICI, NATALIA, PLATON, MAR- GARETA, SENCHIEVICI, ELEONORA, FĂNESCU, MIHAIL, GEORGESCU-BUZĂU, GH.,	Utilizarea polietilenei pentru restau- rarea materialului documentar	XII (1969)	1 151
	Condica județului și logofeții condicari Deposdarea clăcașilor de loturile lor (1859—1864)	XI (1968)	1 73
		XII (1969)	1 95
HOLHOȘ, ION, NISTOR, NICOLAE,	Contribuția „Astrei” la realizarea uni- tății naționale	XI (1968)	2 91

	Anul	Nr.	Pag.
HURMUZACHE, ȘT., ADAM, I.,	Consiliile naționale române în lupta pentru unirea Transilvaniei cu România	XI (1968)	2 133
ISAC, VIRGINIA,	Biblioteci personale în Moldova în secolul al XIX-lea	XII (1969)	1 49
ISCRU, G. D.,	Un dregător mai puțin cunoscut : ispravnicul de „Ungureni” în Țara Românească	XI (1968)	1 35
JIGA, CAIUS, T.,	Pagini din trecutul breslei măcelarilor brașoveni	XII (1969)	2 107
KISS, A.,	Forul dominal în Transilvania . . .	XII (1969)	2 59
KOVACS, I.	Lupta maramureșenilor pentru unirea cu România în toamna anului 1918	XI (1968)	2 165
LEONTE, ILEANA,	Condica mănăstirii Radu Vodă din București (Manuscrisul nr. 256 de la Arhivele Statului din București), Descriere arhivistică	XII (1969)	2 87
MOLDOVAN, L.,	Din istoria cancelariei orașului Tirgu Mureș	XII (1969)	1 33
MUNTEANU-NEGRUȚI, ECATERINA	Numărul slujitorilor din Moldova în informațiile statistice de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea	XI (1968)	1 89
NESTORESCU-BĂLCEȘTI, HORIA,	Anii de studii ai lui Nicolae Bălcescu în Colegiul național „Sf. Sava” din București (1832—1835)	XII (1969)	1 65
POPA, MIRCEA, N.,	Contribuții privind circulația monetară în Țara Românească la începutul veacului al XIX-lea	XII (1969)	2 145
RANCA, I.,	Protocolul taberei nobililor de la Gănești (16 noiembrie—11 decembrie 1784)	XII (1969)	2 117
REGLEANU, M.,	Alexandru Ipsilanti voievod protector al arhivelor	XII (1969)	1 43
REGLEANU, M.,	Introducerea sistemului de registratură în instituțiile din Țara Românească	XI (1968)	1 53
RUS, TR., BURLACU, IOANA,	Școala de arhivistică	XII (1969)	1 135
RUSU, ION,	Inițierea și organizarea districtului românesc al Năsăudului	XI (1968)	2 79
SACERDOȚEANU, AURELIAN,	Colecția „Hurmuzaki”.	XII (1969)	2 31
SACERDOȚEANU, AURELIAN,	Orientări în paleografia română . .	XI (1968)	1 3
SACERDOȚEANU, AURELIAN,	Sigiliu domnesc și stema țării. Conceptul de unitate a poporului român pe care îl reflectă și rolul avut în formarea ideii de unire	XI (1968)	2 11
STURZA-SĂUCEȘTI, MARCEL,	Tricolorul românesc simbol al unității naționale sub Mihai Viteazul . . .	XI (1968)	2 6
GONȚA, ALEXANDRU, I.,	Informații referitoare la activitatea desfășurată de către Comisia superioară a monumentelor publice . .	XII (1969)	1 129
TEDORESCU, VIRGILIU,	Cercetarea arhivelor o necesitate a științei moderne	XI (1968)	1 107
TODERICIU, D.,	Diplomele de înnobilitare ale lui Nicolae Olahus. Unele probleme privind genealogia familiei Olahus	XII (1969)	1 13
TONK, AL.,			

		Anul	Nr.	Pag.
UNGUREANU, AL.,	O misiune franceză în Țara Românească, Moldova și Dobrogea în anul 1848.	XII (1969)	1	81
UNGUREANU, GH.,	Despre „privileghiul”. Contribuție la cunoașterea categoriilor fiscale din Moldova până la 1862	XII (1969)	2	127
VLAD, MATEI, D.,	„Ruptoarea”, o instituție caracteristică regimului fiscal al satelor de colonizare din Țara Românească și Moldova (secolele XVII—XVIII) . . .	XII (1969)	2	71

DIN ACTIVITATEA ARHIVISTICĂ

DOGARU, M.,	Contribuții la cunoașterea sigiliilor folosite de guvernul provizoriu și locotenența domnească din Țara Românească (9 iunie—13 septembrie 1848)	XI (1968)	2	265
LEONTE, IL.,	O formă rară de validare a documentelor în cancelaria domnească a Moldovei	XI (1968)	2	245
VASILESCU, VERONICA.,	Ornamentația și miniaturile documentelor din Țara Românească până la Constantin Brîncoveanu	XI (1968)	2	253

O P I N I I

MĂRCUȘ, I.,	Sensul arhivistic al unității de păstrare și necesitatea definirii acestuia pentru activitatea de prelucrare a materialelor documentare.	XI (1968)	2	287
-------------	--	-----------	---	-----

PREȚUITORI AI ARHIVELOR

GOROVEI, ȘTEFAN S.,	Artur Gorovei	XII (1969)	2	257
IVĂNESCU, D.,	Nicolae Iorga	XI (1968)	2	271
ZUB, AL.,	Mihail Kogălniceanu	XI (1968)	1	113

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

CIOCAN, EUGENIA.,	Curtea de Apel din București . . .	XII (1969)	2	231
DOGARU, MARIA,	Colecția de sigilii a Direcției generale a Arhivelor Statului — București .	XII (1969)	2	155
FLOREA, D.,	Rezidența ținutului Timiș	XI (1968)	1	131
FRĂȚILĂ, I., ANDRIȚOIU, M.,	Scaunul săsesc Sebeș	XII (1969)	1	159
MIHAI, RUSANDA,	Epitropia bisericii „Sf. Ilie” Craiova	XII (1969)	1	173
MOISUC, EL.,	Noi achiziții de xerografii după documentele din arhivele vieneze . . .	XII (1969)	1	181
RĂDULESCU, GABRIELA,	Sigiliile cancelariei domnești a Moldovei între anii 1711—1821	XII (1969)	2	173
SUCIU, I. D. și GLÜCK, E.,	Arhiva diecezei Aradului	XII (1969)	2	219
TAMAȘ, CORNEL,	Magistratul orașului Pitești	XII (1969)	1	167
TIMBUS, M.,	Inspectoratul industrial Arad . . .	XI (1968)	1	121

DIN ARHIVELE DE PESTE HOTARE

		Anul	Nr.	Pag.
BODEA, CORNELIA.,	Surse de informare engleze privind țara noastră	XII (1969)	1	201
GUBOGLU, M.,	Două călătorii în Turcia pentru cercetarea arhivelor Imperiului Otoman	XII (1969)	1	221
HUREZEANU, DAMIAN.,	Mărturii documentare engleze nepublicate despre unirea principatelor române	XII (1969)	2	239
IONESCU, MATEI,	Călătorie de documentare arhivistică în Italia	XII (1969)	1	241
LEONTE, ILEANA,	Cercetări în Arhivele de Stat ale R.P. Polone	XII (1969)	1	237
MARCU, N.,	Documente din arhivele franceze privitoare la istoria economică a României	XII (1969)	1	211
ȘINDELARU, VALERIA,	Cercetări în arhivele de peste hotare în anul 1968	XII (1969)	1	195

DOCUMENTE

BOGDAN DAMIAN P.,	Patru acte de la Ștefan cel Mare	XII (1969)	1	245
CJUCĂ, M. D.,	Un peripetis al blicurilor și ttrgurilor din Țara Românească (1828)	XII (1969)	2	271
• • •	Din lupta poporului român pentru libertate și unitate națională	XI (1968)	1	141
• • •	Din lupta poporului român pentru libertate și unitate națională II	XI (1968)	2	177
GONCEARIU, C., CONSTANTINESCU GH.,	Două documente româno-slave din depozitele Muzeului de istorie din Focșani	XII (1969)	2	263
GYULAI, P.,	O mărturie cu privire la soarta unei vechi arhive în secolul al XVII-lea.	XII (1969)	1	263
• • •	Mărturii documentare despre „23 August”	XII (1969)	2	15
• • •	Pagini inedite despre Bucureștii anului 1833.	XII (1969)	1	269
PALIU, P.,	Din activitatea lui Vasile Pârvan ca director al Muzeului național de antichități	XII (1969)	1	281

G L O S A R

UNGUREANU, GH., BALICA GH.,	Cuvinte și expresii vechi	XII (1969)	2	281
UNGUREANU, GH.,	Cuvinte și expresii vechi	XII (1969)	1	291

C R O N I C Ă

• • •	A XI-a Conferință internațională a Mesei rotunde a arhivelor	XII (1969)	2	285
ARIMIA, V., PRICOP, A.,	O călătorie de studii la Paris	XII (1969)	2	309
BURLACU, I., GROZAV, V.,	Consfătuirea cu cititorii și colaboratorii „Revistei Arhivelor”	XII (1969)	1	303
ȚĂNĂSCU, D.,	Sesiunea științifică de la Iași — 100 de ani de la moartea lui Gh. Asachi	XII (1969)	2	317

	Anul	Nr.	Pag.
MICLUȚA, VIORICA,	Achiziții de materiale documentare făcute de Arhivele Statului în anii 1968—1969.	XII (1969)	2 305
PALIU, P.,	Consfătuirea restauratorilor de documente	XI (1968)	2 301
PIRVULESCU M.,	Aspecte din activitatea cercurilor de studii profesionale	XII (1969)	2 315
TITILEANU, GH.,	Congresul științific al arhiviștilor din Germania	XII (1969)	2 295
TITILEANU, GH., UNGUREANU, GH.,	Cel de al VI-lea Congres Internațional al Arhivelor de la Madrid	XI (1969)	2 297
TUDORJCĂ, MIOARA,	Noi fonduri la sala de studii a Direcției generale a Arhivelor Statului	XII (1969)	2 299
TUDORICĂ, MIOARA.,	Sesiunea de comunicări științifice consacrată zilei de 23 August	XII (1969)	2 297

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

ADĂNILOAIE, N. și DAN BERINDEI	Reforma agrară din 1864, Edit. Acad. R.S. România, București, 1967, 361 p. cu indice general. (G. D. ISCRU)	XI (1968)	1 228
...	Archeion, Varșovia, nr. XLVII—XLVIII, 1967—1968 (GH. DUZIN-CHEVICI)	XI (1968)	1 199
...	Archeion, Varșovia, 1968, nr. XLIX—L, (TEODOR HOLBAN)	XII (1969)	2 349
...	Archivmitteilungen, Potsdam, nr. 1—6/1967 (PAVELESCU-HAY HEDWIG)	XI (1968)	1 201
...	Archivos, Academia Colombiana de Historia, Sección de Archivos y Microfilmes, vol. I, enero-junio Bogotá, nr. 1, 1967, 219 p. (IULIA GHEORGHIAN)	XI (1968)	1 198
...	Archivum — Revue Internationale des archives, vol. XIV, 1964, Presses Universitaires de France, Paris, 1968, 244 p. (VALERIA ȘINDELARU)	XII (1969)	2 344
...	Archivum. Revue Internationale des Archives, vol. XV, Paris, 1965, Presses universitaires de France, 374 p. (MIHAIL FĂNESCU)	XII (1969)	2 343
...	Arhiva generalului Gheorghe Magheru. Catalog de documente, Direcția generală a Arhivelor Statului, București, 1968, 50 p. + 16 facs. (DUMITRU GANCIU)	XII (1969)	1 305
...	Bibliographie-Dokumentation-Terminologie, vol. VIII, nr. 6, novembre 1968, UNESCO, Paris, p. 235—290 (VALERIA ȘINDELARU)	XII (1969)	1 307
...	Bibliographie-Dokumentation-Terminologie, vol. IX, nr. 2, mars. 1969, UNESCO, Paris, p. 53—100 (VALERIA ȘINDELARU).	XII (1969)	2 252

		Anul	Nr.	Pağ.
• • •	Bibliothèque de l'école de Chartes, Revue d'érudition publiée par la Société de l'École de Chartes, Tome CXXVI, 1968, n° Deuxième livraison, Paris—Genève, 297/—598 p. (CORNELIA CRIVĂȚ)	XII (1969)	2	350
BODEA, CORNELIA,	Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849, Edit. științifică, București, 1967, 390 p., introducere și facsimile (EL. IOSEFIDE) . . .	XI (1968)	1	216
BOGDAN, P. DAMIAN,	Compendiu al paleografiei româno-slave, vol. I, II, București, 1969, 151 p. (EM. POȘTĂRIȚĂ)	XII (1969)	2	325
BOGDAN, P. DAMIAN,	La vie et l'œuvre des freres Constantin-Cyrille et Méthode, Tesalonic, 1968, Extras din volumul omagial scos la 1100 aniversare a lui Chiril și Metodiu, vol. II, p. 33—82 (MARIA DOGARU)	XII (1969)	2	327
• • •	Boletín del Archivo General de la Nación, República de Venezuela, Ministerio de Justicia, Julio a Diciembre de 1966; tom. LVI, nr. 211, 1966, p. 267—534, Caracas (IULIA GHEORGHIAN)	XI (1968)	1	197
• • •	Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva istorică centrală, Direcția generală a Arhivelor Statului, vol. III, 1653—1675, București, 1968, 692 p. (EM. POȘTĂRIȚĂ).	XII (1969)	1	306
• • •	Catalogul documentelor referitoare la viața economică a Țărilor Române în sec. XVII—XIX, Documente din Arhivele Statului Sibiu, vol. II, Intocmit de Dumitru Limona, vol. II, București 1967, în 8°, 524 p., facsimile (AUREL DECEI)	XI (1968)	1	210
CRIȘAN, ION,	Teatrul amator românesc din Lugoj, Sfatul popular al regiunii Banat, Casa regională a Creației populare, Timișoara, 1967, 268 p. (IOANA BURLACU)	XI (1968)	1	232
DEAC, AUGUSTIN, MATEI, GHEORGHE,	Februarie 1933 — ecoul internațional al eroicelor lupte ale ceferiștilor și petroliștilor, Edit. științifică, București, 1967, 304 p. (BOBOCESCU GR. VASILE)	XI (1968)	1	233
DEUTSCH, ROBERT,	Nicolae Țitulescu, „Discursuri”, Edit. științifică, București, 1967, 624 p. (V. MAGDALEN)	XI (1968)	1	218
• • •	Documente privind problema țărănească din Oltenia în primele două decenii ale veacului al XX-lea, vol. I (1900—1910) Edit. Acad. R.S. România, Craiova, 1967, 473 p. (V. ARIMIA) . .	XI (1968)	1	214
• • •	Documente și manuscrise literare, vol. I, Edit. Acad. R.S. România, București, 1967, 386 p. (VALERIA ȘINDELARU)	XI (1968)	1	222

		Anul	Nr.	Pag.
...	Документы внешней политики С.С.С.Р. (Documentele politicii externe a U.R.S.S.), Edit. de Literatură Politică, Moscova, Tom. XI, 1966, 792 p. (OLIVIA STRACHINĂ) . . .	XI (1968)	1	224
GIURESCU, CONSTANTIN, C.	Transilvania în istoria poporului român, Edit. științifică, București, 1967, 164 p. + 1 hartă + 63 ilustrații (V. GROZAV)	XI (1968)	1	225
IONESCU, ȘTEFAN, PANAIT I. PANAIT,	Constantin Vodă Brîncoveanu, Viața-Domnie-Epoca, Edit. științifică, București, 1969, 467 p. + 25 planșe + 2 hărți (CONSTANTIN VLĂDUT) . . .	XII (1969)	2	331
...	Izvestia na dărvnitate archiv, nr. 13, Sofia, 1967 (SLAVCA DIAMANDI) . . .	XI (1968)	1	203
KECSKEMETI, CHARLES,	La formation professionnelle des archivistes (Liste des écoles et des cours de formation professionnelle d'archivistes), 1966, Bruxelles, (LIDIA MIHĂILESCU)	XI (1968)	1	193
...	La Gazette des Archives, Paris, nouvelle serie, nr. 58 și 59/1967 (P. PALIU)	XI (1968)	1	195
...	La Gazette des archives, Paris, Nouvelle serie, nr. 60, 61 și 62/1968, (LIDIA MIHĂILESCU)	XII (1969)	1	309
LAUCEVICIUS, E.,	Popierius lietuvoje XV-XVIII-a (Hirtia din Lituania în secolele XV-XVIII), Leidykla „Mintis” Vilnius, 1967, 288 p., atlas 580 p. (L. DEMÉNY)	XII (1969)	2	339
...	Levéltári szemle, Budapesta, nr. 1-2/1967 (I. ADAM)	XI (1968)	1	206
LUNGU, TRAIAN P.,	Viața politică în România la sfârșitul secolului al XIX-lea (1888-1899), Edit. științifică, București, 1967, 268 p. (ATANASIE IORDACHE) . . .	XII (1969)	1	323
MACARADZE, V. G.	Materialy po istorij russko-gruzinskih otnošenij vtoroj poloviny XVIII veka, ČAST 'II po Sol'stvo Teimuraza II V Rossiju (Materiale privind istoria relațiilor ruso-georgiene din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Partea a II-a : Solia lui Teimuraz al II-lea în Rusia), Edit. Universității din Tbilisi, 1968, 582 (584) p. în 4° (DAMIAN P. BOGDAN)	XII (1969)	2	337
MAJOR, PETRU,	Scrisori și documente inedite, Ediție îngrijită, prefată, note și Indici de Nicolae Albu, Edit. pentru literatură, București, 1968, XXII + 170 p. (LIVIU MOLDOVAN)	XII (1969)	1	317
...	Maramureșul și unirea, Baia Mare, 1968, 247 p. (Muzeul județean Maramureș), (MIHAIL FĂNESCU) . . .	XII (1969)	2	329

		Anul	Nr.	Pag.
MELATOPOULOS, IOAN ALEXANDRU, 'H	ἐκθεγιστῆς ἱστορίας Φιλικῆς Ἐταιρίας ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Ἱστορικῷ Μουσείῳ (Expoziția de la Muzeul Național de Istorie cu privire la istoria Eteriei), Atena, 1964, 81 p. (NESTOR CAMARIANO)	XII (1969)	1	324
MIHORDEA, V.,	Relațiile agrare din secolul al XVIII-lea în Moldova, Edit. Acad. R.S. România, București, 1968, 316 p. (IOANA CONSTANTINESCU)	XII (1969)	1	319
NEDKOV, BORIS,	Османотурска дипломатика и палеография (Diplomatica și paleografia turco-osmană), I, „Nauka i izkuzstvo”, Sofia, 1966, 215 (—216) p. (MIHAIL GUBOGLU).	XII (1969)	2	321
NESTORESCU, VIRGIL,	Note de toponimie dobrogeană în „Studii de slavistică”, vol. I, Edit. Acad. R.S. România, București, 1969, p. 141—160 (T. MATEESCU)	XII (1969)	2	356
...	O contribuție valoroasă cu privire la identificarea lui Anonymus (DEMÉNY LUDOVIC)	XII (1969)	1	316
...	Problema țărănească în Oltenia în secolul al XIX-lea, Documente, București, 1967, 600 p. (ANASTASIE IORDACHE)	XI (1968)	1	212
PROTOPODESCU, LUCIA,	Noi contribuții la biografia lui Ion Budai-Deleanu, Documente inedite. Edit. Acad. R.S. România, București, 1967, 305 p. (AUREL DECEI).	XI (1968)	1	217
RAUȘ, N.,	Valorificarea documentației în literatura istorică în Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., an. XIII, 5/1967, p. 101—110 (EM. POȘTĂRIȚĂ)	XI (1968)	1	235
...	Reprezentanțele diplomatice ale României 1859—1917, vol. I, Edit. Politică, București, 1967, 418 p. (L. MIHĂILESCU)	XI (1968)	1	226
...	Revista bibliotecilor, XXI (1968), nr. 1—12, 768 p. (V. GROZAV)	XII (1969)	2	354
...	Sbornik Archivnich Praci, 1 și 2, Ročník, XVII, Praga, 1967, 630 p. Archivni Časopis, nr. 1—4, Praga, 1967 (P. OLTEANU)	XII (1969)	1	310
SCOUVARAS, VANGHELIS,	Ιωάννης πρίγκος (1725 ? — 1789). ἡ Ἑλληνικὴ παροικία τοῦ Ἀμστερνταμ ἡ δφολή I. Βιβλιοθαύκη Ζαγόρας (Ioan Pringos (1725 ?—1789). Comunitatea greacă de la Amsterdam. Școala și biblioteca din Zagora), Atena, 1964, 337 p. (NESTOR CAMARIANO)	XI (1968)	1	238
...	Советские архивы, Moscova, nr. 1—6/1967 (O. STRACHINĂ)	XI (1968)	1	204

		Anul	Nr.	Pag.
STOICESCU, N.,	Curtenii și slujitorii, Contribuții la istoria armatei române, Edit. militară, București, 1968, 383 p. (ALEXANDRU I. GONȚA).	XII (1969)	2	333
STOICESCU, N.,	Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII), Edit. Acad. R.S. România, 1968, 315 p. (M. D. CIUCĂ)	XII (1969)	1	314
• • •	Studii și articole de istorie nr. IX—X/1967 (MARIA DOGARU) . . .	XI (1968)	1	208
SUCIU, I. D.,	Revoluția de la 1848—1849 în Banat, Edit. Acad. R.S. România, București, 1968, 274 p. (GR. PLOEȘTEANU)	XII (1969)	1	321
• • •	Titulescu Nicolae : Documente diplomatice, Edit. politică, București, 1967, 894 p. (BOBOCESCU GR. VASILE)	XI (1968)	1	220
VIRTOSU, E.,	Paleografia româno-chirilică, Edit. științifică, București, 1968, 348 p. + ilustrații (MARIA DOGARU) . . .	XII (1969)	1	312
ZACHARIADOU, ELISABETHA, A.,	Συμβολή στην Ιστορία τοῦ Νοτιοανατολικοῦ Αἰγαίου Contribution à l'histoire du sud-est de la mer Égée (Firmans inédits de Patmos), Atena, 1966, p. 184—232 + facs. (MIHAIL GUBOGLU)	XI (1968)	1	238

NOTE BIBLIOGRAFICE

• • •	Informații și note (M. KANDEL) .	XI (1968)	1	239
• • •	Revista Arhivelor (Seria nouă), 1958—1967, Index alfabetic	XI (1968)	1	245
FĂNESCU, MIHAIL,	Revista Arhivelor (Seria veche) și Hri-sovul	XII (1969)	1	327

IOANA BULRACU, V. GROZAV, MIOARA TUDORICĂ

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI

DIN

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Apare de două ori pe an

Redacția : București, str. Arhivelor, nr. 2, Sectorul VI, Telefon : 13.37.77

CUPRINSUL

STUDII ȘI COMUNICĂRI

	Pag.	
G. NUSSBÄCHER	— Contribuții la istoricul arhivei Bistriței în secolele XVI—XX .	5
D. AVRIGEANU	— Contribuții la cunoașterea instituției centumvirilor din orașul Sibiu (1495—1876)	23
OL. PESCARIU	— Comitatul Alba de Sus	33
L. ROMAN	— Localitățile și populația Țării Românești în lumina lucrării cartografice manuscrise din 1790—1791	57
S. IANCOVICI	— Complotul împotriva lui Alexandru Suțu vv. (februarie 1820)	75
C. BUȘE	— Consecințele imediate ale înființării Porto-Franco la Galați (1837—1841)	87
G. D. ISCRU	— O încercare de redeschidere a școlilor sătești în Țara Românească în anii 1851—1853	103
V. GROZAV	— Știri privitoare la bursierii români în străinătate (1820—1877)	111
P. CÎNCEA	— Date privind țărănimea embaticară între anii 1864—1921 în fonduri ale Arhivelor Statului	131
I. SEFTIUC	— Momente din activitatea diplomatică a României la Conferința de la Lausanne (1922—1923)	147

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

D. TINCULESCU,		
M. D. CIUCĂ	— Colecția Gh. Nicolaiasa	165
M. TIMBUS	— Astra — Despărțământul cultural Arad	191
P. STAVARACHE	— Comisariatul general al preșurilor.	199

DIN ARHIVELE DE PESTE HOTARE

M. A. MEHMET,	— Noi documente turcești privitoare la istoria Transilvaniei din secolul al XVII-lea	209
L. DEMÉNY		

DOCUMENTE

Pag.

C. CĂZĂNIȘTEANU — Documente privitoare la „Asociația generală a lucrătorilor topografi din România”	239
---	-----

GLOSAR

* * *	— Cuvinte și expresii vechi	251
-------	---------------------------------------	-----

CRONICĂ

M. TUDORICĂ	— Consfătuirea cu cititorii din București	257
M. TUDORICĂ	— Consfătuirea cu cercetătorii de la sala de studiu a D.G.A.S.	261
V. MICLUȚA	— Documente achiziționate de Arhivele Statului în 1969	263
M. RACHIERU	— Noi achiziții și preluări de documente ale Arhivelor Statului Prahova	267
* * *	— Noi microfilme date la sala de studiu	271
M. GUBOGLU	— Călătorii pentru cercetarea documentelor turcești aflate în arhivele din R.P. Bulgaria	275
G. MAKUTOVICI,		
D. POLENA	— Arhivele Statului din Republica Populară Albania	285
V. ȘINDELARU	— Cercetători de peste hotare în arhivele românești în anul 1969	289
V. TEODORESCU	— Expoziția „Din tezaurul arhivelor—mărturie documentară”	295
S. POPOVICI	— Expoziția „Învățămintul din București în arhive”	305

RECENZII

— ILIE CORFUS,	— <i>Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea</i> , Edit. Acad. R.S. România, București, 1969, Biblioteca istorică, XXI, cu anexe și indice analitic, 403 p. + 1 hartă (G. D. ISCRU)	309
— EFTIMIE MURGU	— <i>Scrieri</i> , ediție îngrijită cu o introducere și note de I. D. Suciu, București, 1969, Edit. pentru literatură, 632 p. (M. RUSE-NESCU)	313
— APOSTOL STAN CONTANTIN VLĂDUȚ	— <i>Gheorghe Magheru</i> , Edit. științifică, București, 1969, 264 p. (EM. POȘTĂRIȚĂ)	314
	<i>Relațiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. și România în veacurile XV — începutul celui de al XVIII-lea</i> , Documente și materiale în trei volume; vol. I, Moscova, 1965, 362 p.; vol. II, Moscova, 1968, 446 p. (MIHAIL PĂNESCU)	316
— ZDZ. SPIERAŁSKI,	— <i>Awanturny Moldawskie</i> (Aventuri moldovenești), „Wiedza Powszechna”, Varșovia, 1967, 213 p. (ILIE CORFUS)	318
	<i>Ediții de izvoare turcești pentru istoria Bulgariei, Turski izvori za Bălgarskata istoria</i> (Fontes Turcici historiae Bulgariae). Seria XV — XVI, vol. I, ed. Bistra A. Cvetkova. Vera Mutafchieva, Sofia, 1964, 354 p.; vol. II, ed. Nicolai Todorov și Boris Nedkov, Sofia, 1966, 584 p. + 394 facsimile (Bălgarskite Akademia na Naukite), Institut za istoria. (MIHAIL GUBOGLU)	320
	<i>Archivum Pánstwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego</i> (Arhivele de Stat din Poznań și arhivele provinciale subordonate), Poznań, 1969, 792 p. (MIOARA TUDORICĂ)	324

REVISTA REVISTELOR

<i>Anale de istorie</i> , nr. 1—6, 1969 (VASILE NICULAE)	327
<i>Revista Muzeelor</i> , anul V, nr. 1—6, 1968 (IOANA BURLACU)	329
<i>Anuarul Institutului de istorie din Cluj</i> , 1969 (TR. RUS)	331

<i>International council on archives newsletter</i> , 1, Madrid, 1969, (VALERIA ȘINDELARU). .	332
<i>Bibliographie — Documentation — Terminologie</i> , vol. IX, no 6, novembre 1969, UNESCO, Paris (CORNELIA BARAVACHE CRIVĂȚ)	334
<i>Bulletin d'histoire économique et sociale de la révolution française</i> , année, 1968, Paris, Bibliothèque Nationale, 1969 (MARIA DOGARU).	336

NOTE BIBLIOGRAFICE

339

BIBLIOGRAFIE

<i>Revista Arhivelor</i> 1968—1969 — Index alfabetic (I. BURLACU, V. GROZAV, M. TUDORICĂ).	343
--	-----

REVISTA ARHIVELOR

ORGANE DE LA DIRECTION GÉNÉRALE DES ARCHIVES D'ÉTAT DE LA
RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

Publication semestrielle

Rédaction : Bucarest, 2, Rue des Archives, Secteur 6. Téléphone : 13.37.77

SOMMAIRE

ETUDES ET COMMUNICATIONS

	Page
G. NUSSBÄCHER — Contribution à l'histoire des archives de Bistritza depuis le XVI-ème siècle jusqu'au XX-ème siècle	5
D. AVRIGEANU — Contributions à la connaissance de l'institution de „centumviri” de la ville Sibiu (1495—1876)	23
OL. PESCARIU, L. ROMAN — Le comitat d'Alba de Sus	33
S. IANCOVICI — Les localités et la population de la Valachie à la lumière de l'œuvre cartographique manuscrite de 1790—1791	57
C. BUȘE — Le complot contre Alexandre Soutzu (février 1820)	75
G. ISCRU — Les conséquences immédiates de la création de porto-franco à Galatz (1837—1841)	87
V. GROZAV — L'essai de reprendre l'enseignement rural, dans la Valachie au cours des années 1851—1853	103
P. CÎNCEA — Quelques informations ayant trait aux boursiers roumains à l'étranger (1820—1877)	111
I. SEFTIUC — Des données relatif à la paysannerie emphytéote au cours des années 1864—1921 reflétées dans les fonds des Archives d'Etat de Bucarest	131
— Des moments de l'activité diplomatique de la Roumanie à la conférence de Lausanne.	147

PRÉSENTATIONS DE FONDS ET DE COLLECTIONS

D. TINCULESCU, M. D. CIUCĂ — La collection Nicolaiasa	165
M. TIMBUS — „Astra” — le district culturel Arad	191
P. STAVARACHE — Le commissariat général des prix	199

DES ARCHIVES DE L'ÉTRANGER

L. DÉMENY, M. A. MEHMET — Des nouveaux documents turcs ayant trait à l'histoire de la Transylvanie au XVII-ème siècle	209
---	-----

DOCUMENTS

	Page
C. CĂZĂNIȘTEANU — Des documents concernant l'association générale des ouvriers typographes de Roumanie	239

GLOSSAIRE

* * *	— Mots et anciennes expressions	251
-------	---	-----

CHRONIQUE

M. TUDORICĂ	— Le conciliabule avec les lecteurs de Bucarest	257
M. TUDORICĂ	— Le conciliabule avec les chercheurs de la salle de lecture de la D.G.A.S.	261
V. MICLUȚA	— Documents acquis par les Archives d'État au cours de l'année 1969	263
M. RACHIERU	— Nouvelles acquisitions des documents faites par les Archives d'État du district Prahova	267
* * *	— Des microfilms à la portée des chercheurs à la salle de lecture	271
M. GUBOGLU	— Voyages pour la recherche des documents turcs dans les Archives de la R.P. Bulgarie	275
G. MAKSYMTOVICI,		
D. POLENA	— Les Archives de l'État de la République Populaire d'Albanie	285
V. ȘINDELARU	— Chercheurs étrangers dans les archives roumaines pendant l'année 1969	289
V. TEODORESCU	— L'exposition „Du trésor des archives — des témoignages documentaires”	295
S. POPOVICI	— L'exposition „L'enseignement de Bucarest reflété dans les archives”	305

COMPTES — RENDUS

— ILIE CORFUS,	— <i>L'agriculture de la Valachie dans la première moitié du XIXe siècle</i> . Edit. Acad. R.S. Romania, Bucarest, 1969, Bibliothèque historique, XXI, annexes et index alphabétique, 403 p. — 1 carte (G. D. ISCRU)	309
— EFTIMIE MURGU	— <i>Queues</i> , édition soignée avec une introduction et des notes par I. D. Suciu, Edit. pour la littérature; Bucarest, 1969, 632 p. (M. RUSENESCU)	313
— A. STAN, C. VL ¹ DUT.	— <i>Gheorghe Magheru</i> , Edit. scientifique, Bucarest, 1969, 264 p. (EM. POȘTĂRIȚĂ)	314
<i>Les relations historiques entre les peuples d'U.R.S.S. et la Roumanie à partir du XVe siècle</i> . Documents et matériaux en trois volumes, vol. I. Moscou, 1965, 362 p., vol. II, Moscou, 1968, 446 p. (MIHAIL FĂNESCU)		316
— ZDZ. SPIERSLSKI,	— <i>Awentury Moldawskie</i> (des aventures moldaves) „Wiedza Powszechna, Varsovie, 1967, 213 p. (ILIE CORFUS)	318
<i>Editions des sources turques pour l'histoire de la Bulgarie</i> . <i>Turski izvorè sa Bălgarskata istoria</i> (Fontes Turciei historiae Bulgaricæ, série XV—XVI, vol. I, édit. Bistra A. Cvetkova, Vera Mutafchieva, Sofia, 1964, 354 p.; vol. II, édit. Nicolai Todorov et Boris Nedkov, Sofia, 1966, 354 p. — 394 fascicules (Bălgarskite Akademii na Naukite, Institut za istoria) (MIHAIL GUBOGLU)		320
<i>Archivum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego</i> (les archives d'Etat de Poznan et les archives subordonnées) Poznan, 1969, 792 p. (MIOARA TUDORICĂ)		324

REVUE DES REVUES

	<u>Page</u>
<i>Annales</i> , nr. 1—6, 1969 (VASILE NICULAE)	327
<i>Revue des musées</i> , le V-ème année, nr. 1—6, 1968 (IOANA BURLACU)	329
<i>L'annuaire de l'Institut d'histoire de Cluj</i> , 1969, (TR. RUS)	331
<i>International council on archives newsletter</i> 1, Madrid, 1969, 78 p. (VALERIA ȘINDE-LARU)	332
<i>Bibliographie — Documentation — Terminologie</i> , vol. IX, nr. 6, novembre, 1969, U.N.-E.S.C.O., Paris, p. 263—312 (CORNELIA BARAVACHE CRIVĂȚ)	334
<i>Bulletin d'histoire économique et sociale de la révolution française</i> , année 1968, Paris, Bibliothèque Nationale, 1969, 166 p. (MARIA DOGARU)	336

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

359

LA BIBLIOGRAPHIE

„Revista Arhivelor”, 1968—1969 (I. BURLACU, V. GROZAV, M. TUDORICĂ) . . .	343
---	-----

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN OF THE GENERAL DIRECTION OF THE STATE ARCHIVES FROM THE
SOCIALIST REPUBLIC ROMANIA

Bianual

Editorial Office : Bucharest, str. Arhivelor nr. 2, Sectorul 6, Telephone: 13.37.77

CONTENTS

STUDIES AND COMMUNICATIONS

	<u>Page</u>
G. NUSSBÄCHER — Contributions on the history of the Bistrița archives in the XVI th.—XIX th. centuries	5
D. AVRIGEANU — Contributions on the knowledge of the town concillors' institution in Sibiu (1495—1876)	23
OL. PESCARIU — The „Alba de Sus” county	33
L. ROMAN — The localities and the population of Wallachia in the cartographic manuscripts from 1790—1791	57
S. IANCOVICI — The conspiracy against Alexandru Șuțu (February 1820) . . .	75
C. BUȘE — The immediate consequences of Porto-Franco setting up in Galați (1837—1841)	87
G. D. ISCRU — An attempt to reopen the village schools in Wallachia between 1851—1853	103
V. GROZAV — New data as regards the Romanian stipended students from abroad (1820—1877)	111
P. CÎNCEA — Some data concerning the peasants, tenants of a long lease, between 1864—1921 in the records of the State Archives from Bucharest	131
I. SEFTIUC — Aspects from the Romanian diplomatic activity at the Lausanne conference	147

THE PRESENTATIONS OF FONDS AND COLLECTIONS

D. TINCULESCU, M. D. CIUCĂ — The Nicolaissa collection	165
M. TIMBUS — Astra — the cultural branch from Arad	191
P. STAVARACHE — The General Committee of Prices	199

FROM THE FOREIGN ARCHIVES

	Page
M. A. MEHMET, — New Turkish records concerning the history of Transylvania in L. DEMENY the XVII-th century	209

DOCUMENTS

C. CAZĂNIȘTEANU — Records concerning the General Association of the Printers in Romania	239
--	-----

GLOSSARY

* * *	251
-------	-----

CHRONICLE

M. TUDORICĂ — The meeting with the readers from Bucharest	257
M. TUDORICĂ — The meeting with the researchers of the Search-Room of G.D.S.A.	261
V. MICLUȚA — Documents acquired by the State Archives in 1969	263
M. RACHIERU — New accessions and takings over of documents in the Prahova State Archives.	267
— New microfilms in the Search-Room	271
M. GUBOGLU — Study travels in the archives of R.P. Bulgaria in order to in- vestigate the Turkish documents from the archives	275
G. MAKSUTOVICI, D. POLENA — The State Archives in the People's Republic of Albania	285
V. ȘINDELARU — Researchers from abroad in Romanian Archives in 1969	289
V. TEODORESCU — The exhibition „From the treasure of archives — documentary evidences”	295
S. POPOVICI — The exhibition „The education from Bucharest in archives”	305

BOOK—REVIEWS

— ILIE CORFUS — <i>The agriculture of Wallachia in the first half of the XIX-th century</i> — the Academy of S.R.R. Publishing House, Bucharest, 1969, the Historical Library, XXI. With annexes and alphabetic index. 403 p. + 1 map. (G. D. ISCRAU)	300
— EFTIMIE MURGU — <i>Works</i> , edited under the care of I. D. Suciu with his foreword and notes, Bucharest, 1969. The Publishing House for Literature, 632 p. (M. RUSENESCU)	313
— STAN APOSTOL, C. VLĂDUT — <i>Gheorghe Magheru</i> , The Scientific Publishing House, Bucharest, 1969. (EM. POȘTĂRIȚĂ)	314
<i>The historical relationship between the peoples of U.S.S.R. and Romania in the XV-th century and the beginning of the XVI-th century</i> , 1 st. vol. Moscow, 1965, 362 p., 2nd vol. Moscow 1968, 446 p. (MIHAIL FĂNESCU)	316
— ZDZ. SPIERSKI — <i>Awanturny Moldawskie</i> (Moldavian adventures) „Wiedza Pow- szeczna”, Warsaw, 1967, 213 p. (ILIE CORFUS)	318
<i>Editions of Turkish sources for the history of Bulgaria, Turski izvori za Bălgarskata istoria</i> (Fontea Turcici historiae Bulgaricae) Series XV—XVI 1 st. vol. Edited by Bistra A. Cvetkova, Vera Mutafchieva. Sofia, 1964, 354 p.; 2nd. vol. edited by Nicolai Todorov and Boris Nedkov, Sofia, 1966, 584 p. + 394 facsimiles (Bălgarskite Akademia na Naukite Institut za istoria) (MIHAIL GUBOGLU).	320

	<u>Page</u>
<i>Archivum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego</i> (The State Archives from Poznań and the archives of the counties), Poznań, 1969, 792 p. (MIOARA TUDORICĂ).	324

THE REVIEW OF REVIEWS

<i>Anale de istorie</i> nr. 1—6, 1969 (VASILE NICULAE)	327
<i>Revista Muzeelor</i> (The Museum Review), the 5th year (1968), nr. 1—6 (IOANA BURLACU)	329
<i>Anuarul Institutului de Istorie din Cluj</i> (The Year Book of the History Institute of Cluj), 1969 (TR. RUS)	331
<i>International council on archives news letter</i> , 1, Madrid, 1969, 78 p. (VALERIA ȘINDE-LARU)	332
<i>Bibliographie — Documentation — Terminologie</i> , the 9th vol., nr.6, November 1969, UNESCO, Paris, p. 263—312 (CORNELIA BARAVACHE CRIVĂȚ).	334
<i>Bulletin d'histoire économique et sociale de la révolution française année 1968</i> , Paris, Bibliothèque nationale, 1969, 166 p. (MARIA DOGARU).	336

BIBLIOGRAPHICAL NOTES

339

BIBLIOGRAPHIE

„Revista Arhivelor”, 1968—1969 (I, BURLACU, V. GROZAV, M. TUDORICĂ) . . .	343
---	-----

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN DER GENERALDIREKTION DER STAATSARCHIVE DER
SOZIALISTISCHEN REPUBLIK RUMÄNIEN

Redaktion : Bukarest, str. Arhivelor nr. 2, Sectorul 6, Fernruf : 13.37.77
Erscheint zweimal jährlich

INHALT

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

	Seite
G. NUSSBÄCHER — Beiträge zur Geschichte der Bistritzaer Archive vom XVI—XX. Jhd.	5
D. AVRIGEANU — Beiträge zur Kenntnis der Hermannstädter Hundertschaft (1495—1876)	23
OL. PESCARIU — Das Oberalbenser Komitat	33
L. ROMAN — Ortschaften und Bevölkerung der Wallachei in kartographischen Arbeiten — Manuskripte aus den Jahren 1790—1791	57
S. IANCOVICI — Die Verschwörung gegen Alexander Suțu (Februar 1820) . . .	75
C. BUȘE — Die unmittelbaren Folgen der Gründung des Freihafens von Galați (1837—1841)	87
G. D. ISCRU — Ein Versuch der Wiedereröffnung von Dorfschulen in der Wallachei in den Jahren 1851—1853.	103
V. GROZAV — Neues über rumänische Stipendianten im Ausland (1820—1877)	111
P. CÎNCEA — Aufschlüsse über die erbpachtende Bauernschaft zwischen den Jahren 1864—1921 in den Beständen der Staatsarchiven Bukarest	131
I. SEFTIUC — Momente aus der diplomatischen Tätigkeit Rumäniens bei der Konferenz von Lausanne	147

DARSTELLUNG VON BESTÄNDEN UND SAMMLUNGEN

D. TÎNCULESCU, M. D. CIUCA — Die Nicolaiasa-Sammlung	165
M. TIMBUS — „Astra“ — die kulturelle Abteilung von Arad	191
P. STAVARACHE — Generalkommissariat für Preise	199

AUS DEN AUSLÄNDISCHEN ARCHIVEN

	Seite
M. A. MEHMET, — Neue türkische Dokumente die Geschichte Siebenbürgens im L. DEMENY XVII. Jhd. betreffend	209

DOKUMENTE

C. CAZĂNIȘTEANU — Urkunden den Generalverein der Druckereiarbeiter in Rumänien betreffend	239
--	-----

GLOSSARIUM

* * *	— Alle Wörter und Ausdrücke	251
-------	---------------------------------------	-----

CHRONIK

M. TUDORICĂ	— Zusammentreffen mit den Bukarester Lesern	257
M. TUDORICĂ	— Der Lesesaal der Generaldirektion der Staatsarchive. Zusammen- treffen mit den Benutzern	261
V. MICLUȚA	— Dokumentenerwerbungen bei den Staatsarchiven im Jahre 1969	263
M. RACHIERU	— Neue Erwerbungen und Übernahmen von Archivalien in den Staatsarchiven Prahova	267
* * *	— Zur Benutzung gestellte Mikrofilme	271
M. GUBOGLU	— Reisen zur Forschung türkischer Dokumente im Archiv der VR Bulgarien	275
G. MAKSUTOVICI, D. POLENA	— Die Staatsarchive der Volksrepublik Albanien	285
V. ȘINDELARU	— Ausländische Forscher in rumänischen Archiven während des Jahres 1969	289
V. TEODORESCU	— „Aus dem Archivschatz — dokumentarische Zeugnisse“. Do- kumentenausstellung	295
S. POPOVICI	— „Der Bukarester Unterricht in den Archiven“. Dokumenten- ausstellung	303

REZENSIONEN

— ILIE CORFUS — <i>Die Landwirtschaft der Wallachei in der ersten Hälfte des XIX-ten Jhds.</i> , Edit. Acad. R.S. Romania, București, 1969, Biblioteca istorică, XXI, Mit Anhängen und Index, 403 Seiten + 1 Land- karte (G.D. ISCRU)	309
— EFTIMIE MURGU — <i>Schriften, eine Ausgabe mit Einleitung und Bemerkungen von I. D. Suciu</i> , București, 1969, Ed. pentru literatură, 632 Seiten (M. RUSENESCU)	313
— STAN APOSTOL — <i>Gheorghe Magheru</i> , Edit. Științifică, București, 1969, .. Seiten (EM. POȘTARIȚĂ)	314
<i>Historische Beziehungen zwischen den Völkern der UdSSR, und Rumänien vom XV. Jhd. bis Anfang des XVIII. Jhds.</i> Dokumente und Materialien in drei Bänden. I. Bd., Moskau, 1965, 362 Seiten; II. Bd. Moskau, 1968, 446 Seiten (MIHAIL FĂ- NESCU)	316
— ZDZ. SPIERSKI, — <i>Awantury Moldawskie</i> (Moldauische Abenteuer) „Wiedza Pow- szeczna“, Warschau, 1967, 213 Seiten (ILIE CORFUS)	318

	Seite
<i>Ausgaben von türkischen Quellen zur bulgarischen Geschichte, Turski izvori za Bălgarskaia istoria</i> (Fontes Turcici historiae Bulgaricae). Serie XX—XXI, I. Bd, Verlag Nicolai Todorov und Boris Nedkov, Sofia, 1966, 584 Seiten + 394 Faksimiles Bălgarskite Akademia na Naukite, Institut za istoria) (MIHAIL GUBOGLU). . .	320
<i>Archivum Penistwero Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego</i> (Die Staatsarchive von Poznan und die untergestellten Provinzarchiven). Poznan, 1969, 792 Seiten. (MIOARA TUDORICĂ)	324

DIE ZEITSCHRIFT DER ZEITSCHRIFTEN

<i>Anale de istorie</i> , nr. 1—6, 1969, (VASILE NICULAE)	327
<i>Revista Muzeelor</i> , von der Direcția muzeelor und monumentelor din C.S.C.A. besorgt, V. Jahrgang (1968), nr. 1—6 (IOANA BURLACU)	329
<i>Anuarul Institutului de istorie din Cluj</i> , 1969 (TR. RUS)	331
<i>International council on archives newsletter</i> , nr. 1, Madrid, 1969, 78 Seiten (VALERIA ȘINDELARU)	332
<i>Bibliographie — Dokumentation — Terminologie</i> , IX, Bd., nr. 6, November 1969, U-NESCO, Paris, Seiten 263—312. (CORNELIA BARAVACHE CRIVĂȚ)	334
<i>Bulletin d'histoire économique et sociale de la révolution française année</i> , 1968, Paris, Bibliothèque Nationale, 1969, 166, Seiten (MARIA DOGARU)	336

BIBLIOGRAPHISCHE NOTEN

339

BIBLIOGRAPHIE

„Revista Arhivelor”, 1968—1969 (I. BURLACU, V. GROZAV, M. TUDORICĂ)	343
---	-----

Издается 2 раза в год.

Редакция: Бухарест, str. Arhivelor 2 тел. 133777

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ И СООБЩЕНИЯ

	<u>Стр.</u>
Г. НУСБЕКЕР Вклад в историю архивов Бистрицы в XVI—XX вв.	5
Д. ДАВРИДЖАНУ Вклад в ознакомление с учреждениями „чентумвиров“ в городе Сибиу (1495—1876)	23
О. ПЕСКАРИУ Графство Алба де Сус.	33
Л. РОМАН Местности и население Румынского Княжества в картографических рукописях 1790—1791 гг.	57
С. ЯНКОВИЧ Заговор против Александра Шуцу (февраль 1820 г.)	75
К. БУШЕ Непосредственные последствия со дня создания Порто-Франко в Галаце (1837—1841)	87
Г. Д. ИСКРУ Попытка открытия вновь сельских школ в Румынском Княжестве в 1851—1853 гг.	103
В. ГРОЗАВ Новые сведения относительно румынских стипендиатов за рубежом (1820—1877)	111
Н. КЫНЧА Данные относительно арендной платы крестьянства в 1861—1921 гг. отражающиеся в фондах Государственных Архивах Бухареста.	131
Н. СЕНТЮК Моменты из дипломатической деятельности Румынии на конференции в Лозанне	147

ОБЗОРЫ АРХИВНЫХ ФОНДОВ И КОЛЛЕКЦИЙ

Д. ТИНКУЛЕСКУ, М. Д. ЧУКЭ Коллекция Николаяса	165
М. ТИМБУС Астра-Арадское культурное отделение.	191
Н. СТАВАРАКЕ Общий комиссариат деп.	199

ИЗ ЗАРУБЕЖНЫХ АРХИВОВ.

	Стр.
М. А. МЕХМЕТ, Новые турецкие документы относящиеся к истории Трансильвании XVIII века	209

ДОКУМЕНТЫ

К. КЭЗЭНИШ-ТЯНУ Документы относящиеся к "Общей ассоциации румынских печатников"	239
--	-----

ГЛОСАРИЙ

. * . Старинные слова и выражения	251
--	-----

ХРОНИКА

М. ТУДОРИКЭ Совещание с читателями г. Бухареста	257
М. ТУДОРИКЭ Совещание с исследователями читального зала в Главном Управлении Государственных Архивов.	261
В. МИКЛУЦА Акции документов Государственными Архивами в 1969 г.	263
М. РАКНЕРУ Новые акцизии и принятие документов Государственными Архивами Прахова.	267
. * . Микрофильмы в читальном зале	271
М. ГУБОГЛУ Путешествия в цели изучения турецких документов существующих в архивах Народной Республики Болгарии	375
Г. МАКСУТОВИЧ, Д. ПОЛЕНА Государственные Архивы Народной Республики Албании.	285
В. ШИНДЕЛАРУ Зарубежные исследователи в румынских архивах в 1969 г.	289
В. ТЕОДОРЕСКУ Выставка „Из архивногоклада-документальные доказательства“	295
С. ПОПОВИЧ Выставка „Бухарестское образование в архивах“	305

РЕЦЕНЗИИ

И. КОРФУС <i>Сельское хозяйство Румынского Гизлэссства в первой половине XIX в.,</i> Издательство Академии Социалистической Республики Румынии, Бухарест, 1969, Историческая библиотека, XVI, С приложением в алфавитном указателем, 403 стр. XI карта (Д. Г. ИСКРУ)	309
ЕФИМИЕ МУРГУ <i>Произведения,</i> тщательное издательство с предисловием и заметками И. Д. Сучу Бухарест 1969, Литературное издательство, 632 стр. (М. РУСЕНЕСКУ)	313
СТАН АПОСТОЛ <i>George Magaru,</i> Научное издательство, Бухарест 1969, 264 стр. (Е. ПОШТЭРИЦЭ)	311
— <i>Исторические связи народов СССР и Румынии в XV-начале XVIII вв.</i> Документы и материалы в трех томах, том I, 1408—1632, том II 1633—1673, Москва, Издательство „Наука“, 1965 (I), 1968(II) (М. ФЭНЕСКУ)	316
— <i>Zd. Spieralski, Awantury Moldawskie (Aventuri moldovenești)</i> „Wiedza powszechna“, Варшава, 1967, 213 стр. (И. ИИЕ КОРФУС)	318
— <i>Издательства турецких источников для истории Болгарии, Turski, izvori za Balgarskata istoria (Fotes Turciei historiae Bulgaricae),</i> серия XV XVI, том I, изд. Бистра А. Цветкова, Вера Мутатева, София 1964, 354 стр., том II изд. Николай Тодоров и Борис Недков, София, 1966., 584 стр. 394 факсимилей (Balgarskite Akademia na naukite, Institut za istoria) — (М. ГУБОГЛУ)	320

	<u>Стр.</u>
— <i>Archivum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznanskiego</i> (Государственные Архивы из Познаня и подчиненные архивы) Познань, 1969, 792 стр. (МИОЛА ТУДОРИКЭ)	324

ЖУРНАЛ ЖУРНАЛОВ

— <i>Annales</i> , № 1—6, 1969 (ВАСИЛЕ НИКУЛАЕ)	327
— <i>Журнал музеев</i> , издается под редакцией Дирекции музеев и памятников, Угод (1968), № 1—6 (ИОАНА БУРЛАКУ)	329
— <i>Ежегодник Института истории из Клуэжа</i> , 1969 (Т. РУС)	331
— <i>International council on archives newsletter</i> , 1, Мадрид, 1969, 78 стр. (ВАЛЕРИЯ ШИНДЕЛАРУ)	332
— <i>Bibliographie — Documentation — Terminologie</i> , том IX, пр. 6, ноябрь 1969, Упеско, Париж, стр. 263 — 312 (КОРНЕЛИЯ КРИВЭЦ)	334
— <i>Bulletin d'histoire economique et sociale de la revolution française année 1968</i> , Париж, Bibliotheque Nationale 1969, 166 стр. (МАРИЯ ДОГАРУ)	336

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

Библиография

<i>Revisita Arhivelor</i> 1968—1969 (Н. БУРЛАКУ, В. ГРОЗАВ, М. ТУДОРИКЭ).	343
---	-----

DIN PUBLICAȚIILE ARHIVELOR STATULUI

1. M. Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. II, București, 1965, XLVII + 655 p. + 18 facs., 35 lei (vol. I, București, 1960, 983 p. + 40 facs., 25 lei).

2. *Îndrumător în Arhivele Statului Banat*, București, 1965, 160 p., 15 lei.

3. D. Limona, *Catalogul documentelor referitoare la viața economică a Țărilor Române în sec. XVII—XIX*, vol. I, București, 1966, 576 p., 35 lei; vol. II, București, 1967, 518 p., 35 lei.

4. *Secretariatul de Stat al Moldovei (1832—1862). Inventar arhivistice*, București, 1966, 492 p., 30 lei.

5. Al. Bălintescu, *Problema țărănească în Oltenia în sec. al XIX-lea. Documente*, București, 1967, 750 p., 35 lei.

6. Al. Bălintescu, *Arhiva generalului Gheorghe Magheru. Catalog de documente 1582—1880*, București, 1968, 178 p. + 16 facs. + 1 pl., 10 lei.

7. *Catalogul documentelor moldovenești*, vol. III, București, 1968, 692 p. + 18 facs., 35 lei (vol. I, București, 1957; vol. II, București, 1959).

8. Gh. Ungureanu, *Figuri de arhiviști români. Gheorghe Asachi. 1788—1869*, București, 1969, 298 p. + 22 f. pl. + 1 tabl., 25 lei.

9. *Bibliografia arhivisticii românești*, București, 1969, 106 p., 10 lei.

Publicațiile se pot procura de la Direcția generală a Arhivelor Statului, București, B-dul Gheorghe Gheorghiu-Dej, nr. 29, telefon 16.21.60; plata se poate face direct sau prin ramburs poștal.

CĂTRE AUTORI

„Revista Arhivelor” publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, numismatică, izvoare, instituții și alte științe auxiliare ale istoriei, studii și articole de istorie, bazate pe materiale de arhivă, documente, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materiale în trei exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat.

Documentele scrise în limbi străine vor fi însoțite de traducere. Ilustrațiile vor fi atașate la sfîrșitul textului.

Articolele nepublicate nu se restituie.

Autorii primesc gratuit 30 de exemplare „extras” cu copertă comună.

Tehnoredactarea : AURELIA DOBROGEANU

Dat la cules: 2.IV.1970. Bun de tipar : I.VI. 1970

Tiraj : 5500 exenplare. Coli de tipar : 23.

**Întreprinderea Poligrafică "Informația", str. Brezoianu
nr. 23-25 București. R. S. România. Comanda 5322**

I. P. I. — c. 5322

Lei 14